

491.827
S774

SAL

YU ISSN 0350-1906
UDK 808. 61/.62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY

JUN 18 2001

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XLII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пеџо, др Миљар Пешикан,
др Слободан Ремейић и др Драго Ђујић

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1996

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

СРПСКИ ПРИЗРЕНСКИ ГОВОР
I
(ГЛАСОВИ И ОБЛИЦИ)

Мийру Пешикану

САДРЖАЈ

	Страна
I. УВОД	333 [15]
ДОСАДАШЊА ОБАВЕШТЕЊА О СРПСКОМ ПРИЗРЕН- СКОМ ГОВОРУ	338 [20]
О РАДУ НА ТЕРЕНУ И ОБРАДИ ПРИКУПЉЕНОГ МАТЕ- РИЈАЛА	342 [24]
II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	345 [27]
а) АКЦЕНАТ	345 [27]
б) ВОКАЛИЗАМ	356 [38]
ПОЛУГЛАСНИК	358 [40]
ВОКАЛ Ѐ	366 [48]
СУДБИНА НАЗАЛА ЗАДЊЕГ РЕДА	367 [49]
РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊЕГ ВОКАЛА ЈАТ	370 [52]
СУДБИНА СЛОГОВНОГ Л	373 [55]
СУДБИНА ВОКАЛНОГ Р	375 [57]
СУДБИНА ВОКАЛСКИХ ГРУПА	378 [60]
РЕДУКЦИЈА ВОКАЛА	383 [65]
а) <i>Афереза</i>	383 [65]
б) <i>Синкоја</i>	383 [65]
в) <i>Ајокоја</i>	384 [66]
ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ	384 [66]
СУПСТИТУЦИЈА ВОКАЛА	385 [67]
1. <i>Вокал А</i>	385 [67]

<i>а м. е</i>	385 [67]
<i>а м. о</i>	386 [68]
2. Вокал Е	386 [68]
<i>е м. и</i>	386 [68]
<i>е м. а</i>	387 [69]
<i>е м. о</i>	387 [69]
3. Вокал И	388 [70]
<i>и м. е</i>	388 [70]
<i>и м. а</i>	388 [70]
4. Вокал О	388 [70]
<i>о м. у</i>	388 [70]
<i>о м. а</i>	389 [71]
<i>о м. е</i>	389 [71]
5. Вокал У	390 [72]
<i>у м. о</i>	390 [72]
<i>у м. е</i>	390 [72]
в) КОНСОНАНТИЗАМ	392 [74]
СОНАНТ ј	392 [74]
<i>ј на почетку речи</i>	393 [75]
<i>ј унутар речи</i>	393 [75]
<i>ј на крају речи</i>	396 [78]
<i>Секундарно ј</i>	396 [78]
СОНАНТ в	397 [79]
<i>Секундарно в</i>	399 [81]
СУГЛАСНИК ф	400 [82]
СУГЛАСНИЧКА ГРУПА хв	402 [84]
СУГЛАСНИК х	402 [84]
<i>Губљење без шрага</i>	402 [84]
<i>Уклањање новодобијеног зева убацивањем -ј-</i> ..	404 [86]

<i>Уклањање зева убацивањем -в-</i>	405 [87]
<i>Суйсџиџуџија х фонемом к</i>	405 [87]
<i>Пошврде сугласника х</i>	405 [87]
АФРИКАТА S	406 [88]
СУГЛАСНИЦИ Ч И Џ	407 [89]
<i>Сугл. џ' у њојајмљеницама</i>	409 [91]
<i>Сугл. џ' у резулџаџу асимилације сугласника</i> ..	410 [92]
<i>Сугл. џ' у резулџаџима јоџовања</i>	410 [92]
<i>Сугл. џ' као замена џурскога гласа g</i>	410 [92]
СУГЛАСНИЦИ Ш И Ж	411 [93]
СУДБИНА СОНАНАТА Л, Љ, Н И Њ	411 [93]
<i>л' < љ</i>	412 [94]
<i>л' < л испред вокала предњег реда</i>	413 [95]
<i>љ < л испред вокала задњег реда и на крају речи</i>	413 [95]
<i>н < њ</i>	415 [97]
<i>јн < њ</i>	416 [98]
<i>јњ < њ</i>	417 [99]
<i>јн' < њ</i>	417 [99]
<i>н' < њ</i>	417 [99]
<i>Чување њ</i>	418 [100]
<i>н' < н</i>	418 [100]
<i>њ < н</i>	418 [100]
СУДБИНА ФИНАЛНОГ Л	419 [101]
ЈОВАЊЕ	422 [104]
КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ	423 [105]
<i>Консонантске групе у иницијалној њозиџији</i>	423 [105]
<i>Губљење првог члана иницијалне групе</i>	423 [105]
<i>Супституџија на принципу асимилације</i>	424 [106]
<i>Супституџија на бази дисимилације</i>	425 [107]

Осврт на неке иницијалне консонантске групе	425 [107]
<i>Консонантске групе у медијалној позицији</i>	426 [108]
Супституција на бази асимилације	426 [108]
Супституција на бази дисимилације	427 [109]
Секвенце <i>-сц-</i> , <i>-шч-</i>	428 [110]
Сугласничка група <i>-жд-</i>	429 [111]
<i>Сандхи и сродне појаве у додиру морфема</i>	430 [112]
<i>Даљинска дисимилација</i>	431 [113]
<i>Најомене о губљењу неких сугласника</i>	432 [114]
<i>О неким међуконсонантским односима</i>	433 [115]
Однос <i>ш</i> : <i>д</i>	434 [116]
Однос <i>н</i> : <i>м</i>	434 [116]
Однос <i>л</i> : <i>н</i>	434 [116]
Однос <i>љ</i> : <i>њ</i>	435 [117]
Однос <i>г</i> : <i>к</i>	435 [117]
Однос <i>б</i> : <i>в</i>	435 [117]
Однос <i>б</i> : <i>й</i>	435 [117]
Однос <i>ш</i> : <i>с</i>	435 [117]
Однос <i>з</i> : <i>ж</i>	435 [117]
Однос <i>s(z)</i> : <i>ц</i>	435 [117]
Однос <i>г</i> : <i>ђ</i>	436 [118]
Однос <i>ђ</i> : <i>ј</i>	436 [118]
Однос <i>м</i> : <i>ј</i> : <i>н</i>	436 [118]
Однос <i>ш</i> : <i>ћ</i>	436 [118]
Однос <i>л</i> : <i>љ</i>	436 [118]
Однос <i>н</i> : <i>њ</i>	437 [119]
<i>Завршне најомене о суйстийиуцији сугласника</i> .	438 [120]
<i>Уметање сугласника</i>	438 [120]
<i>Меташеза</i>	441 [123]

КОНСОНАНТИ НА КРАЈУ РЕЧИ	442 [124]
<i>Судбина финалних сугласничких група</i>	442 [124]
<i>Звучни консонанти на крају речи</i>	443 [125]
III. ОБЛИЦИ	447 [129]
а) ДЕКЛИНАЦИЈА	447 [129]
ИМЕНИЦЕ	447 [129]
1. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП	448 [130]
а) Једнина	448 [130]
Генитив	449 [131]
Датив	451 [133]
Локатив	451 [133]
Инструментал	451 [133]
Вокатив	452 [134]
б) Множина	453 [135]
Номинатив	453 [135]
Акузатив — Општи падеж	455 [137]
Датив	458 [140]
2. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП	458 [140]
а) Једнина	458 [140]
Генитив	459 [141]
Датив	460 [142]
Локатив	461 [143]
Инструментал	462 [144]
Вокатив	462 [144]
Наставак <i>-o</i>	462 [144]
Наставак <i>-e</i>	463 [145]
б) Множина	464 [146]
Номинатив	464 [146]
Датив	464 [146]
Инструментал и локатив	464 [146]

3. и 4. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП	464 [146]
Генитив једнине 3. деклинационог типа	465 [147]
Датив једнине	465 [147]
Инструментал једнине	465 [147]
Локатив једнине	465 [147]
Множина (општи падеж)	465 [147]
4. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП	465 [147]
Генитив једнине	467 [149]
Датив једнине	467 [149]
Инструментал једнине	467 [149]
Номинатив (ОП) множине	467 [149]
Акузатив (ОП) множине	467 [149]
Датив множине	467 [149]
Инструментал множине	467 [149]
Локатив множине	468 [150]
ОБЛИЦИ ИМЕНИЦА УЗ БРОЈЕВЕ	468 [150]
<i>Именице 1. деклинационог шийа</i>	468 [150]
<i>Именице 2. деклинационог шийа</i>	469 [151]
<i>Именице 3. деклинационог шийа</i>	469 [151]
<i>Именице 4. деклинационог шийа</i>	469 [151]
ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ	470 [152]
НАПОМЕНЕ О ПОЈЕДИНИМ ИМЕНИЦАМА И ГРУПАМА ИМЕНИЦА	470 [152]
ПРИДЕВИ	476 [158]
ПРИДЕВСКИ ВИД	476 [158]
КОМПАРАЦИЈА ПРИДЕВА	477 [159]
ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ПРИДЕВИМА	479 [161]
ЗАМЕНИЦЕ	482 [164]
ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ	482 [164]
<i>Лична заменица првог лица</i>	483 [165]

Номинатив једнине	483 [165]
Општи падеж	483 [165]
Датив једнине	483 [165]
Номинатив множине	483 [165]
Општи падеж	483 [165]
Датив множине	483 [165]
<i>Лична заменица другог лица</i>	484 [166]
Номинатив једнине	484 [166]
Општи падеж	484 [166]
Датив једнине	484 [166]
Номинатив множине	484 [166]
Општи падеж	484 [166]
Датив множине	484 [166]
<i>Заменица он, оно</i>	484 [166]
Општи падеж једнине	484 [166]
Датив	485 [167]
<i>Заменица она</i>	485 [167]
Номинатив	485 [167]
Општи падеж	485 [167]
Датив	486 [168]
<i>Множинска заменица трећег лица</i>	486 [168]
<i>Лична повратна заменица</i>	486 [168]
<i>Заменице кој и што</i>	487 [169]
<i>Заменице сложене са кој, што</i>	487 [169]
ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ	488 [170]
<i>Присвојне заменице</i>	488 [170]
<i>Показне заменице</i>	489 [171]
ДЕКЛИНАЦИЈА ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКИХ РЕЧИ	492 [174]
<i>Једнина</i>	493 [175]

Генитив мушког и средњег рода	493 [175]
Општи падеж	493 [175]
Датив	493 [175]
Генитив једине женског рода	494 [176]
Датив	494 [176]
Локатив	494 [176]
<i>Множина</i>	495 [177]
Номинатив (општи падеж)	495 [177]
Датив	496 [178]
БРОЈЕВИ	496 [178]
б) ГЛАГОЛИ	499 [181]
ИНФИНИТИВ	499 [181]
ПРЕЗЕНТ	499 [181]
Прво лице једине	499 [181]
Друго лице једине	500 [182]
Треће лице једине	500 [182]
Прво лице множине	500 [182]
Друго лице множине	500 [182]
Треће лице множине	500 [182]
ИМПЕРАТИВ	501 [183]
ФУТУР I	502 [184]
ФУТУР II	503 [185]
ПОТЕНЦИЈАЛ	504 [186]
АОРИСТ	504 [186]
ИМПЕРФЕКАТ	505 [187]
ПЕРФЕКАТ	507 [189]
ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ	508 [190]
ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ ТРПНИ	508 [190]
ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ	510 [192]

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ	511 [193]
ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ РАДНИ	511 [193]
ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛИМА	511 [193]
ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ	525 [207]
в) НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	527 [209]
ПРИЛОЗИ	527 [209]
ПРИЛОЗИ ЗА МЕСТО	527 [209]
ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ	528 [210]
ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН	529 [211]
ПРИЛОЗИ ЗА КОЛИЧИНУ	530 [212]
ПРЕДЛОЗИ	530 [212]
РЕЧЦЕ И ПАРТИКУЛЕ	530 [212]
IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	533 [215]
ТЕКСТОВИ	539 [221]
СЕРБСКИЈ ПРИЗРЕНСКИЈ ГОВОР (Резюме)	551 [233]
РЕГИСТАР РЕЧИ	555 [237]
ЛИТЕРАТУРА И СКРАЋЕНИЦЕ	611 [293]

I

УВОД

1. Бурна је и богата историја града Призрена, престонице двају српских царева: Душана Силног и Нејаког Уроша. У римском периоду Призрен се помиње под именом *Теранда*¹, док су га Грци звали *Приздријан* и *Приздријана*. У нашем народу то је, кроз векове: „*Призрен, Презрен, Призрин, Приздрен, Прездрин*. Турци су га наводили: *Торзерин* и *Персерин*“.² Срби Призренци свој град данас зову *Приздрен* и, под утицајем књижевног језика — *Призрен*. Већ године 1019. овај град се помиње као место са владичанском столицом. Призренска епископија је, као што је познато, све до добијања аутокефалности Српске цркве потпадала под јурисдикцију Охридске архиепископије.³ Године 1220. Свети Сава је протерао грчког епископа и довео Србина.⁴

2. Историја Призрена представља, у ствари, историју српске државе у малом. Отуда његов највећи успон као трговачког и привредног центра уопште пада у XIII и XIV век, у време највећег узлета земље Немањића. Хроничари су забележили да се у Призрену око 1289. године „бавио краљ Милутин“. Наша два цара су у граду имали царски двораци. Имали су га и у Рибнику, у подножју Шаре. О значају и улози града подно Шар-планине сведоче трагови и остаци средњовековних споменика и задужбина моћних српских владара и великаша. Из Душановог времена имамо остатке града Вишеграда⁵ у клисури реке Бистрице и руине његове задужбине манастира Св. арханђела Михаила и Гаврила — подно старог града. Од мермерних блокова манастира касније ће Синан паша, осведочени непријатељ српског народа, саградити Синан-пашину цамију. У Св. ар-

¹ Коста Н. Костић, *Наши градови на југу*. — СКЗ, коло XXV, бр. 168, Београд, 1922, 1; *Историја српског народа*. — СКЗ, прва књига, Београд, 1981, 77.

² Коста Н. Костић, нав. дело 1; Јусуф Суреја (ПТТ 5) наводи да су га Турци звали *Pürzerin* и *Perzerin*, а Албанци *Përzeren*, *Prizren*.

³ *Историја српског народа*, књига прва, 316.

⁴ Нав. дело, 320.

⁵ Турци су га касније назвали *Kız* или *Eski Kalâ* (Костић, нав. дело, 1; Суреја ПТТ, 6). У језику призренских Срба то је — *Калџа*.

ханђелима је сахрањен и сâм цар Душан, чији је гроб, након турског освајања града, прекривен манастирским рушевинама. Од средњовековних споменика из Душанове престонице навешћемо још и Богородицу Љевишку, затим цркву Светог Спаса, задужбину Младена Владојевића из 1348. године, цркву Светог Ђорђа, те цркву Светог Николе, задужбину властелина Драгослава Тутића, у монаштву Николе, живописану око 1330–32. год.⁶ Зна се и то да је у граду у средњем веку било још неколико цркава. О трговачкој моћи Призрена на свој начин говори и чињеница да је град у 14. веку, на пример, имао и велику дубровачку колонију са две католичке цркве. Дубровачки сенат позитивно решава молбу призренских Дубровчана да им пошље конзула, који би бринуо о својим сународницима по свим трговима широм српске државе. На призренском тргу су се, осим Дубровчана, појављивали и грчки и талијански трговци. У граду на Бистрици су у средњем веку, поред трговине, цветали и занати. У Светоарханђелској повељи, наиме, помињу се и многе занатлије организоване у еснафе.⁷ Град је у 14. веку ковао и свој новац.

3. Призрен, као и српска држава у целини, почиње опадати одмах по смрти првог српског цара. Биће једно време престоница Урошева, а затим ће прелазити из руку у руке српских владалаца и великаша. Турци га заузимају 20. јуна 1455, тачно четири године пре пада Смедерева и коначног подјармљивања српске државе. Из првих година турске власти нема много података, али се поуздано зна да је град био далеко од некадашње моћи и сјаја. У 16. веку помиње се „богохраними град Призрен“ са својом митрополијом.⁸ Већ у наредном столећу, међутим, Призрен је опет живнуо и о њему се говори као о великој и значајној вароши. Хроничари бележе и релативно високу насељеност места. Тако Марин Бици каже да 1610. године у граду има 8.600, а софијски архиепископ Петар (1655) — 12.000 кућа. Захваљујући повољним агроклиматским приликама, живнула је и ужа и шира околина вароши. Гаје се и извозе винова лоза (и вино), жито, стока и сточни производи. Поново цветају занати и Призрен је опет значајно трговачко и привредно среднште, по величини одмах иза Скопља. У 17. веку, као и већ у 16. веку спокојан развој града ометају нова страдања и пљачкања. То чине планинци Арбанаси, посебно Миридита.⁹ Са слабљењем турске империје неминовно бледи и општа безбедност и стабилност у њеним периферним областима. Добро је позната судбина српског живља са простора наше данашње јужне покрајине у трагичним догађајима крајем 17. века. Призрен је, као што се зна, био главни центар договарања и сарадње Аустријанаца и Срба око организовања општег народног устанка против Турака. Епидемија куге у аустријској војсци и тежак пораз код Качаника учинили су своје. Искомпромитовано српско свештенство морало је бежати испред Турака, а са њим и добар део народа. Чувена Велика сеоба практично је добрим делом испразнила колевку средњовековне српске државе. Сâм Призрен је тешко страдао, после чега се тешко опо-

⁶ В. *Историја српског народа*, књига прва, 653; *Мала енциклопедија „Просвете“*. — Београд, 1978, књига друга, 916; Костић, нав. дело, 1.

⁷ Костић, нав. дело, 3.

⁸ Костић, нав. дело, 4.

⁹ Костић, нав. дело, 4.

рављао. Деценијама је практично таворио и животарио као занатско место, и даље изложен честим аустријским упадима, те све теже подношљивим наметима турских и арбанаских феудалаца. Трагични догађаји крајем 17. века из темеља ће изменити и етничку структуру призренског и не само призренског краја (о томе ниже; т. 5). Град се и у 18. столећу ипак некако поново опоравио и документи говоре о православном митрополиту који се зове митрополитом призренским и рашким. Помињу се и занати уређени у еснафе.¹⁰ Крајем века, међутим, Призрен наново пљачкају и пустоше арбанаске криалије и други разбојници. Хроничари сведоче да га је 1795. опљачкао силни Махмут паша Бушатлија, којему ће 22. септембра наредне године Црногорци доћи главе на Крусима.¹¹ Након Бушатлијиних разарања варош има мање становника но што је у 17. столећу имао кућа¹², али ће и касније поново лепо напредовати. Хроничари и путописци 19. века говоре о значајној насељености вароши. Помињу се цифре од 26.000 (1836), 20.000 (1861), 46.000 (1868) становника. Званични турски попис 1910. године каже да је у Призрену тада живело 30.285 душа.¹³ Град је од Турака ослобођен у I балканском рату године 1912. По попису становништва из 1961. год. од 70.043 становника призренске општине на Албанце отпада 48.495, на Србе 11.903, на Турке 8.405 и на остале 1.240 житеља.¹⁴ На демографски статус Срба крајње негативно су се одразили II светски рат и послератна, смишљено заснована и спровођена по Србе погубна политика. Резултати пописа из 1981. године још су неповољнији за наш народ. Данас у Призрену, по процени меродавних и обавештенијих његових становника, нема више од 8% Срба.

4. Призрен је неколико векова у континуитету мултинационална и мултилингвална средина. До доласка Османлија у граду је, разуме се, доминирао српски етникум. „Већину становништва ондашњег Призрена сачињавали су Срби, поданици српског цара. Затим, Дубровчани, Которани, Млечани и Саси“.¹⁵ Сматра се да су и након доласка Турака Срби још дуго представљали најзначајнију компоненту призренског живља. И у 17. веку: „Становништво беше српско и већином православно. Католика је било мало, 30–40 кућа.“¹⁶ Турци се у Призрен почињу досељавати већ половином 15. века и ту остају до наших дана. Ствари су далеко мање јасне када је реч о времену почетка озбиљнијег уплива арбанаске етничке и језичке компоненте у призренску област. Доста светлости на цели проблем бачила су, додуше, најновија темељна истраживања писаних споменика, повеља српских средњовековних владара и турских дефтера. Писани документи из XIV века, на пример, говоре о арбанаским катунима „у троуглу Призрен — Сува Река — Србица“.¹⁷ Има основа за веровање да је албански живаљ тада

¹⁰ Костић, нав. дело, 4–5.

¹¹ *Историја српског народа*, књига IV/1, Београд, 1986, 530.

¹² Костић, нав. дело, 5.

¹³ Костић, нав. дело, 5.

¹⁴ Суреја ПТГ, 12.

¹⁵ Суреја ПТГ, 6.

¹⁶ Костић, нав. дело, 4.

¹⁷ Митар Пешикан, *Стара имена из доњег Подримља*. — ОП VII, Београд, 1986, стр. 93.

доминирао у недалеком пределу Паштрик — Коритник.¹⁸ У времену од XIV до XVI века може се, судећи по досад приступачним писаним сведочанствима, говорити о незнатном ширењу арбанаске зоне, и то на ужем подручју доњег Подримља. „У XVI веку албанска и мешовита зона на левој страни Дрима остаје испод линије пл. Козник—Ораховац—Хоча—Непробиште—Призрен—Манастирица, а зона некадашњих арбанаских катуна језички је славизирана.“¹⁹ О становништву града Призрена у XVI веку обавештавају турски дефтери из 1571. и 1591. године. У оба документа је уписано осам махала муслимана и једанаест махала хришћана (иновераца). „У четири од њих преовлађује албански именослов“, с тим да „састав имена није био онако типолошки доследан као у албанским селима.“ Пешикан у томе види последицу нехомогености становништва, али у први план истиче да је „српски тип у вароши још увек имао асимилациону моћ“. Покриће за овакав суд аутор види у „доста честим примерима“ типа ЈОВАН КОКА, ЈОВАН ГИКА, БОГДАН ДОЧ.²⁰ Од преосталих седам махала у шест су „имена слична српском сеоском типу“. У седмој је именослов нешто разнороднији. Није без значаја ни податак да су баш у тој, нетипичној махали уписане и „четири цркве: Владкова, Латинска, попа Стефана и Николина“.²¹ Истраживачи с правом указују на неопходну опрезност при било каквим покушајима етнојезичких разграничења у већим административним и рударским центрима. Мора се најозбиљније водити рачуна о чињеници да су се у таква насеља досељавали не само појединци него да је било и озбиљнијих групних довођења посленика одговарајућих стручних профила. Ти људи су доносили и свој именослов, у којему се, уколико се није испречила вера као озбиљна препрека, релативно брзо осећао утицај околине. У том смислу је индикативан и поучан случај средњовековних Саса по познатијим српским рударским средиштима. На основу писаних споменика мало тога се „од њиховог именослова може идентификовати“.²²

5. До значајнијих етничких померања на метохијским просторима доћи ће у наредним столећима. Она су последица: а) прогона српског живља, б) исламизације (а потом обично и албанизације) Срба, в) исељавања (односно бежања испред освајача), најдрастичније израженог у Чарнојевићевој Великој сеоби. Сва ова српска узмицања истовремено су подразумевала експанзију албанског етничког елемента. О интензивном арбанаском насељавању Призрена и његове околине може се говорити у XVII веку²³, времену активнијег исламизирања народа Балкана. Радикална смена становништва на метохијско-косовском простору почиње, дакле, након Велике сеобе, догађаја са најтрагичнијим последицама по етнички статус Срба у централним областима њихове, некада тако моћне, средњовековне државе. Не треба при свему овоме потцењивати ни обим исламизације

¹⁸ М. Пешикан, нав. дело, 93.

¹⁹ М. Пешикан, нав. дело, 93–94.

²⁰ М. Пешикан, нав. дело, 83.

²¹ М. Пешикан, нав. дело, 83.

²² М. Пешикан, нав. дело, 3.

²³ Костић, нав. дело, 4: „Арнаути се у Призрену јављају доста позно, тек у првој половини 17. века“. Уп. и Суреја ППГ, 7.

хришћанског, дакле и српског живља, превентивне мере након Сеобе, мере којом се колико-толико побољшавала безбедност граница све слабије Турске царевине.²⁴ Но и поред свега: „Призрен је био град у који су се Срби најрадије досељавали.“²⁵ У 19. веку, када град достиже највећи број становника забележен у турском периоду, и стиче статус једног од највећих насеља Балкана, призренску трговину претежно држе богати Срби.²⁶ Крајем 19. и почетком 20. столећа доћи ће до нових демографских померања, обележених у првом реду исељавањем једног дела муслиманског живља у Турску.

6. Четврту и најмлађу компоненту ове национално хетерогене средине чине Цинцари (Аромунџи). Крајем 18. века из Јањине (Епир) доселило се 140 цинцарских породица. Малобројност и иста конфесионална припадност објашњавају практично завршну фазу њихове језичке и етничке србизације. Године 1954. М. Павловић је у Призрену „нашао још само четрнаест лица која су имала обичај да се при сусретима међусобно на аромунском поздрављају“.²⁷ На истом месту Павловић говори о извесном аромунском утицају на структуру српског призренског говора, утицају који се, по њему, огледа у подстицању аналитизма у области деклинације и у области прозоције. Према резултатима мојих истраживања говора призренских Срба покриће данас има само први део Павловићеве реченице: „Дужине су скраћене, а два кратка акцента показују тенденцију ка изједначавању по типу, а са односом краткоће у обичном говору и са продужавањем при емоционалном истицању.“²⁸ Када је реч о прозоцији, у говору Срба Призренаца су истрвене све фонолошке дистинкције (о томе ниже у т. 16).

7. Током вишевековног суживота различитих народа, култура и цивилизација у богатој и отменој трговинско-занатлијској вароши постигнут је и висок степен међусобне толеранције и узајамности у свим областима живота. Та драгоценост тековина издржала је у бурној историји многа искушења, каква собом неминовно доносе ратови, разарања и пустошења. Не без основа поједини истраживачи говоре о Призрену као граду национално хетерогеном, али хомогеном по менталитету формираном током дугог заједничког живота.²⁹ Свакако, иза неспорне општецивилизацијске хомогенизације и толеранције у свеукупном животу разнородног живља стоји привредна структура становништва богате вароши. Стотинама година Призренци су се претежно бавили услужним делатностима: трговином и занатством, пословима у којима се подразумева одговарајући начин комуницирања са клијентелом и одржавање што коректнијих односа са купцима, без обзира на националну, верску и језичку разноликост. То у овом случају подразумева и билингвизам, односно већ више векова и — полилингвизам. Када се размишља о међусобном утицају српског и албанског језика на овом

²⁴ Суреја ПТГ, 8.

²⁵ Суреја ПТГ, 8.

²⁶ Суреја ПТГ, 10.

²⁷ Миливој Павловић, *Миксоглојске микроанализе и балканистичка ономастика*. — ЈФ XXIX, св. 1–2, Београд, 1972, стр. 27.

²⁸ М. Павловић, *нав. дело*, 27.

²⁹ Суреја ПТГ, 15.

простору, не треба потцењивати обим контаката и веза са арбанаским живљем и када је он значајан етнички фактор представљао првенствено у ближој и даљој околини града. У сваком случају, са респектом се морамо односити према тврдњи да је вишевековни суживот трију народа у Призрену оставио крупна сведочанства „многоструког узајамног утицаја, што се можда најрељефније одразило у њиховим говорима.“³⁰ Несумњиво би детаљније испитивање путева и размера међујезичког утицаја свих призренских идиома изнедрило значајне прилоге науци о језику, прилоге од принципијелног значаја у области испитивања језичке интерференције уопште. Прилике у призренском турском говору, показало се, инспиришу на даља истраживања тога типа. У истом правцу подстичу и чињенице говора стариначког српског живља, на чију је структуру, према очекивању, најделотворније утицао турски језик — више векова престижни језик моћне империје. Не треба губити из вида детаљ да се Турци ни у једном српском насељу нису држали (нити се држе) тако дуго и у толиком броју као у Призрену. Отуда ће и свеукупни утицај турског језика на градски српски призренски говор бити толики и такав колики и какав није забележен ни у једном српском месту, укључујући и варошка насеља на Косову и Метохији и у јужној и источној Србији. Познато је да се резултати језичке интерференције, додуше с неједнаким дометом, одражавају у свим сегментима језичке структуре. Утицај других језика по правилу се најрељефније одсликава у домену лексике, затим синтаксе и фонолошког система. У неугроженој челној позицији вокабулара призренских Срба у том погледу читалац се осведочава при првом контакту са Чемериџићевом збирком (т. 9–11). Поробљивачи Балкана су и у Призрен, уз остале тековине своје цивилизације, донели и нове занате, одећу, покућство, архитектуру..., а са тим и — нову лексику. Међујезички утицаји у области лексике и синтаксе остају изван оквира овога рада, али се и у фонологији и морфологији, више но што се очекивало, препознају упливи како несловенских тако и македонског језика. Када је о македонском утицају реч, потврђена је, у ствари, већ давно изнета оцена о зависности „говора околине Призрена од тетовског типа.“³¹

ДОСАДАШЊА ОБАВЕШТЕЊА О СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ

8. Призренски српски говор доскора није детаљније испитиван мада су се појединци у монографским обрадама суседних идиома³² или у расправама синтетског типа³³ дотицали неких његових особина, све на основу свога материјала

³⁰ Суреја ПТГ, 14.

³¹ Ивић, Дијалект. 124.

³² Уп. Миливој Павловић, *Говор Срепешке Жупе*. — СДЗб VIII, Београд, 1939, стр. 1–352 + карта; Миливој Павловић, *Говор Јањева. Међудијалекатски и миксоглошски процеси*. — Матица српска (Нови Сад), 1970, стр. 1–209; М. Стевановић, *Ваковачки говор*. — СДЗб XI, Београд, 1950, стр. IV + 1–152.

³³ Најозбиљније Павле Ивић у расправама: *Основные пути развития сербохорватского вокализма*. — Вопросы языкознания, год. VII, св. 1, Москва, 1958; *Два главна правца развоја консонан-*

прикупљеног на терену. Јован Живановић³⁴ је године 1887. на основу текстова народних песама објављених у књизи Јастребова³⁵ лепо учио неколико карактеристика призренског говора као што су: Дјд. именица ж. р. *Маргише девојке*, *Благо мајке, сестре, свекрве*; имперфекат *носаше*; трпни придев *носено*; *-пф- > -на-* (*сина лице, легнаши*); футур типа *ће њокријем*; полугласник (*л'ка* буздована, *нес'м, јаг'лк, к'д* (стр. 555). Аутор некритички за образац српског призренског говора наводи песму у којој се срећу и следећи стихови: Нит ме беру, нит ме остављају..., Сузе рони па девојку поји..., Опет њега кумом учинио..., Род родио као врба грожђе, / Кућу свио као славуј гнездо! (стр. 555–556).

9. Већ три и по деценије пред читаоце се, на један специфичан начин, износе детаљи из говора Срба Призренаца. У *Предговору* прве књиге *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, на стр. CVIII, каже се да је у велику лексичку картотеку Српске академије наука и уметности укључена и „Збирка речи из Призрена“, збирка коју је године 1950. предао Димитрије Чемерикић (на једној од кутија са прикупљеном лексиком пише: Димитрије Ј. Чемерикић).³⁶ Пре одласка на терен детаљно сам се упознао са садржином Чемерикићеве пребогате и по много чему досад непревазиђене збирке, која, према обавештењу исписаном на кутији са прикупљеном грађом, броји 15.561 листић. Моја пробна бројања су показала да картотека највероватније садржи толико лексичких одредница и — знатно, знатно више листића. Грађа за прва четири слова (А—Г) прекуцана је у Институту за српски језик на хартију формата А4, а листићи — распоређени по орманима и кутијама. Преостали, знатно већи део прикупљене лексике и даље стоји у форми у којој ју је предао вредни Призренац — ентузијаста. Вероватно у оскудици папира Чемерикић је своју збирку исписивао на папирићима различите величине (од 1/16 листа формата А4 до, истина ретко, целог листа). Речи су исписиване на више врста папира: од писаће хартије до кутија од цигарета. Овај необично заслужни Призренац је своме племенитом задатку пришао са амбицијом да прикупи све речи и да исцрпно представи сва њихова значења. У ту сврху он се често и обилато користио и трговачким књигама (дефтерима) многих призренских породица и другим писаним изворима. Уз поједине одреднице даје се и по више десетина значења. За свако се наводи богата, увек акцентована егземплификација. Одреднице су граматички у целости обрађене: читаоца по правилу чекају сви падежни наставци односно сва глаголска времена. Посебно су драгоцени Чемерикићеви пропратни коментари и

Шизма у српскохрватском језику. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1957, књ. II. Оба рада су прештампана (први је за ту прилику темељито прерађен) у трокњижју *Изабрани огледи*, књ. II (*Из историје српскохрватског језика*), Ниш (Просвета), 1991, стр. 5–108. У овом раду Ивићеве расправе ћемо цитирати према нишком издању. У фусноти 27 наведен је Павловићев рад из ЈФ XXIX.

³⁴ Уп. Јован Живановић, *Српски језик у околини Призренској, Пећкој, Моравској и Дибарској*. — Стражилово III, Нови Сад, 1887, стр. 554–556, 573–574, 585–587.

³⁵ *Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (въ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ) из путевыхъ записокъ И. С. Ястребова, С. Петербургъ, 1886.*

³⁶ По свему судећи, године 1950. Чемерикић је предао део збирке (или ју је касније допуњавао), јер сам међу прегледаним листићима налазио исечке новинске из 1951. године.

објашњења уз поједине одреднице, коментари који покадшто прерастају у својеврсне елаборате. На основу ове сјајне картотеке могу се написати исцрпне студије о животу и обичајима старих Срба Призренаца, израдити сви одевни и обувни предмети, стара архитектура, стећи права представа о кући и покућству, до најситнијих детаља упознати старо призренско кулинарство. Једном речју, Чемерикић је од заборава за свагда отргао комплетну материјалну и духовну баштину својих суграђана. Пописао је, да и то кажемо, комплетан призренски именослов, при чему је користио податке породичних дефтера и других писаних извора. Читалац се увек обавештава која су имена изашла из употребе. У збирци ће се наћи доста обавештења о Гори, Сретечкој и Сиринићкој жупи и другим суседним областима и местима. Понајчешће се дају језички подаци из села Муштутишта, обично у жељи да се укаже на разлике у говору двају насеља.

10. Пре својих теренских истраживања месецима сам пажљиво ишчитавао Чемерикићеву грађу и исписивао податке релевантне за сагледавање основне структуре призренског говора. Са више хиљада исписаних и класификованих чињеница пошао сам на терен у јесен 1993. године. Резултати вредног ентузијасте углавном су издржали теренску проверу. У области морфологије Чемерикићев материјал захтева практично само једну озбиљнију интервенцију. Сакупљач народног блага је углавном код свих глагола наводио, боље рећи — реконструисао облик инфинитива, облик којег у призренском говору нема. Реконструкција је извршена врло компетентно и ликови инфинитива су управо такви какви су највероватније некада били, односно какви су својевремено — морали бити. Тај детаљ озбиљно подупире уверење пажљивог читаоца прегледане грађе да је Чемерикић у раду имао стручног консултанта и да је обрађујући своју пребогату збирку водио рачуна о њеној намени и концепцији Академијиног Речника. По устаљеној пракси у пословима те врсте глаголи се наводе под обликом инфинитива. Да је, пак, Чемерикић био потпуно свестан судбине овога глаголског облика у призренском говору непобитно сведочи чињеница да тога облика уопште нема у контексту, који увек, и то обично обилато, прати одредницу. Реконструисаном инфинитиву место је резервисано искључиво у одредници.

11. Најозбиљније замагљивање говорне стварности читаоца чека у домену прозодије, јер је вредни аматер бележио квантитет, и то на начин који, бар у почетку, пре детаљнијег увида у обимни корпус података, ни код компетентнијег читаоца не изазива озбиљнију сумњу у поузданост информације. Не без значаја је и податак да су баш у области акцентовања јасно видљиви трагови накнадног уједначавања, односно преправљања раније бележених акценатских ознака. Добри познаваоци досадашњих дијалектолошких прилога из метохијске области у свему томе налазе ослонац уверењу да би Чемерикићев консултант могао бити Глиша Елезовић, који је на сличан начин са правог пута скренуо у прозодији суседног Ораховца.³⁷ На међународном скупу Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката, одржаном у Нишкој Бањи од 17. до 21. јуна 1992. године, отклонио сам заблуду око Чемерикићевог бележења квантитета под акцентом,

³⁷ Гл. Елезовић, *Један оглед нашега говора из Ораховца у Подрими код Призрена*. — ЈФ XVIII, књ. 1-4, Београд, 1949-1950, 133-140.

будући да су у Призрену у прозодии доследно истрвене све фонолошке дистинкције (в. т. 16). Преостале битније корекције Чемерикихеве грађе следе на одговарајућим местима расправе, а овде се на њих осврћемо само овлашно. У прегледаној збирци нису нашли одраза: изједначавање африката /ч/ и /ћ/ у корист /ч'/ и /ћ'/ и /ђ/ у корист /џ'/ (т. 132–136), изједначавање латерала /љ/ у свим позицијама и /л/ испред вокала предњег реда са /л'/ и отврдњавање /л/ испред вокала задњег реда (о томе у т. 138–142). Дешавало се да Чемериких понегде даје дублетне форме: са /л/ и /љ/, као што је, на пример, случај са гл. *болѣши*, где налазимо: *боли* и *бољи*, *болив*, *бољив*, *болиф* и *бољиф*. Марљиви ентузијаста уз ликове *маљен*, *маљена*, које упућује на *мален*, уосталом, изричито и каже: „И овај пример потврђује одлику овога говора да се покаткад слово *л* испред *е* претвара у *љ*“. Није њему сасвим промакао ни поремећени однос у изговору соната *н* и *њ*, па у његовој грађи напореда стоје *коњ* и *којн*, *грања* и *грајна*, *џроклеињик* и *џроклеишник*, *џанур* и *џањур*, али и недоумица око изговора појединих речи, јер се сакупљач пита да ли је *скрајнем* или *скрајњем*. У загради иза другог лика Чемерикихевом руком је, наиме, исписан знак питања. У његовој картотечи, додуше, нема трагова потпуног отврдњавања иницијалног /њ/ у примерима типа *нива*, *нега*, *негово* и сл. Нема, разуме се, ни трага декомпоновању вокалног *р* (в. т. 72–74) него искључиво писање ликова са *р* (*црква*, *мрјиво*, *свекрва* и сл.). Не сме се одбацити могућност да је Чемериких свесно жртвовао неке фонетске појединости, знајући да би то, у току лексикографске интерпретације језичких факата, ионако учинили обрађивачи велике Академијине картотеке, у коју се утапа и његова грађа. И да је он предао *лију*, *кучу*, *џамију*, *џркву*, *ниву*, *њиву* и *њиву*, у Речнику бисмо читали *лију*, *кућу*, *џамију*, *цркву*, *њиву*. Огромни и драгоцени Чемерикихев труд мора се посматрати као наменски подухват, вођен, ван сваке сумње, руком стручног лица, вичног лексикографском послу и упознатог са концепцијом будућег Академијиног пројекта. Чемерикихеви пропусти у бележењу језичких података у родном Призрену само су на први поглед крупни и озбиљни. Његов материјал значајно добија на аутентичности и употребљивости када се у њему једноставно занемаре неки детаљи (бележење квантитета и инфинитива на пример). Део преосталих пропуста у домену је фонетске транскрипције и лако се отклања систематским фонетским преобликовањем прикупљених података: *џрно* м. *црно*, *мачка* м. *мачка*, *куча* м. *кућа* и сл. Не треба, на крају, затворити врата могућности да иза, бар неких, разлика између Чемерикихеве збирке и мојих истраживања стоје последице, резултати историјског развитка језика у току једног столећа. Нећемо, наиме, претерати ако кажемо да два истраживачка подухвата, бар у неким случајевима, раздваја толика временска дистанца. Чемериких је као пензионер своју грађу предао половином овога века. Уз одредницу *џаја* он каже: „Мени је било близу 60 год. и ја сам моје живе стрине увек тако ословљавао“. У послу којег се прихватио наш ентузијаста важни савезници су језичко осећање и присећање. Отуда не видим разлоге евентуалном оспоравању процене да у Чемерикихевој богатој картотечи има синтагми, реченица и облика из времена његове младости и његовог детињства. А половином века он обавештава читаоца како се у одређеној ситуацији понашао кад му је „било близу 60 год.“! Већина разлика између његовога и мога ма-

теријала, изван оних претходно поменутих, по правилу се своди на све већи уплив књижевног језика у дијалекатску структуру грађе коју сам ја сакупио.

12. Пре приступања теренским испитивањима упознао сам се са још једном, по обиму и значају неупоредиво скромнијом, збирком података из призренског говора. Почетком седамдесетих година Благоје Чупаревић, средњошколски професор из Ваљева, иначе рођени Призренац, попунио је у родном месту радне верзије лексичког и творбеног дела *Ујийника за Српскохрватски дијалектолошки атлас*.³⁸ Чупаревићева грађа пружа поуздан путоказ када је о акцентуацији реч. Уочио је истраживач и умекшан изговор африката *ч* и *џ*, али је стао на пола пута, не приметивши отврдњавање гласова *ћ* и *ђ*.

На сва битнија одступања, као и на сагласности моје грађе са подацима двојице претходника, биће указивано на одговарајућим местима у књизи.

О РАДУ НА ТЕРЕНУ И ОБРАДИ ПРИКУПЉЕНОГ МАТЕРИЈАЛА

13. Темелито упознавање са садржајем лексичке збирке Димитрија Чемерићића вишеструко је олакшало цели рад на испитивању призренскога говора. Та сјајна збирка садржи речи и облике релевантне за сагледавање свих значајнијих особина једнога говора, укључујући и појединости диференцијалне у односу на друге говорне и поддијалекатске типове унутар призренско-тимочке дијалекатске зоне узете као целине. Мој поступак са Чемерићићевом грађом састојао се у следећем. Исписао сам неколико хиљада листића са одабраним детаљима, а касније тематски класификовану грађу пренео на писаћу хартију формата А4. После такве припреме пошао сам на терен. Уз снимање невезаног говора становника Поткаљаје, стрмог дела Призрена подно зидина старога града, свакодневно су непосредно проверавани детаљи из заоставштине вредног сакупљача. Сви подаци укључени у ову монографију прибележени су у спонтаном говору Поткаљајаца или су, пак, од њих добијени у анкети — као одговор на, на разне начине, већ у зависности од околности и духовне виталности информатора, постављана питања. Сви одговори, који су на неки начин изнуђени од саговорника, а до којих је истраживачу из одређених разлога било стало, означени су као такви. Не без сете и непријатних емоција истраживач саопштава да се у некадашњој престоници српске царевине данас тешко налазе аутентични носиоци дијалекта. Опора чињеница да се све убрзаније тањи ионако скроман слој преосталог српског живља у Душановом граду подупрта је и честим довођењем невеста из других, покадшто удаљенијих и дијалекатски другачије обојених метохиских, и не само метохиских места. А мушкарци, по правилу бивши трговци и занатлије, релативно образовани, деценијама су контактирали са људима разних струка и порекла, те као такви нису најпоузданији сведоци прилика у локалном говору. Ипак се, и поред свега, нашло довољно лица погодних за ову врсту истраживања. Наведени недостаци су, опет, компензовани на један специфичан начин. При-

³⁸ Попуњени упитници налазе се у архиви М:ђуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при Српској академији наука и уметности.

зренци нису заборавили историју и није их напустила свест да су становници града славне прошлости. Спремни су да помогну истраживачу, а они најинтелигентнији као да то чине са осећањем свога дела одговорности у целом послу. Проверавајућн податке које сам већ имао пред собом, понекад сам контактирао и са млађим, образованим Призренцима, људима свесним врсте мога рада и помоћн која се од њих тражи. Са задовољством се сећам тренутака када су ми се, и то често, унуци и прауници мојих информатора самоиницијативно обраћали у жељи да понуде који детаљ, или да провере да ли сам записао, уочио, у свеску унео неки пример. Теренски рад и уопште боравак у лепом граду на Бистрици писцу ових редова остају у више него пријатној успомени.

14. Читалац ће приметити да обраду већине језичких особина прати нешто богатија егземплификација. Иза таквог опредељења стоји неколико разлога. Пре свега, отимање од заборава аутохтоног дијалекатског израза, а тиме и многих других сегмената из (некадашњег) живота носилаца датог дијалекта у императивној форми се поставља у крајевима где је српско национално биће најугроженије. С друге стране, богата егземплификација значајно олакшава извођење тачних закључака, трасира пут ка изналажењу што прецизнијих одговора на нека крупна питања, каквих је у нашем случају — доста. Увид у богат материјал омогућава сагледавање стварног домета и обима међујезичке интерференције, последице вишевековног суживота са несловенским народима и језицима, те о обиму наноса из суседних македонских говора. Консултовање што више чињеница у овом случају се показало изузетно важним и због што прецизнијег одређивања места призренског говора у оквиру призренско-јужноморавске поддијалекатске зоне као целине. Испоставило се, наиме, да призренски Срби не знају за неке типичне одлике говора П-ЈМ типа, док је, опет, понекад тешко одредити да ли уочена особина сведочи о: а) старини, б) резултату самосталног развитка говора, в) наносу из суседних идиома. Детаљније поређење са стањем у говорима Ђаковице, Ораховца, Сретечке и Сиринићке жупе, прешевско-бујановачке области, те са говорима Горанаца, Тетова и Скопске Црне горе, уз темељитију анализу резултата језичке интерференције, омогућиће прецизније утврђивање и саме генезе призренског говора и повлачење неких старих међудијалекатских и међујезичких граница на призренском (ужем и ширем) подручју.

15. Најпријатнији део задатка аутора ових редова свакако је изражавање захвалности свима онима који су га у његовом раду највише задужили. То су, на првом месту, стрпљиви и дарежљиви Поткаљајци, информатори, који нису жалили труда и који нису бежали од, за неке од њих осетног, замора који подразумева вишедневно вишесатно разговарање и одговарање на многа питања. У немогућности да наведем сва њихова имена поменућу само оне који су ме највише задужили. То су: Љубица-Бица Печеновић (Петровић) (рођена 1912. године, 4 разреда основне школе), Даринка Вукићевић (1904, 6 разреда „раденич’ке школ’е), Цвета Спасић-Рибушајка (1911, неписмена), Драгица-Гица Миленковић (1911, 4 разреда осн. шк.), Даница Крстић (1993. имала 80 година, 6 разреда осн. шк.), Чедомир Бабарогић (1905, 4 разреда осн. шк.), Олга Бабарогић (рођена у Великој Хочи 1921).

У свим фазама рада на овој књизи* аутор је могао рачунати на несебичну помоћ свога учитеља, академика Павла Ивића. Корисним сугестијама аутора су задужили рецензенти академици Митар Пешикан и Асим Пецо. У књигу су уткани и резултати размена мишљења и дужих дискусија са пријатељима — академиком Божидаром Видоеским и професором Недељком Богдановићем. Највећа захвалност припада колеги и пријатељу мр Радивоју Младеновићу, рођеном „Призренцу“ (мајка му је „Стречањка“), одличном познаваоцу језичких прилика не само у његовом родном граду него и у суседним, даљим и ближним, областима. Колега Младеновић је, наиме, магистрирао на говору Сиринићке жупе, а управо приводи крају докторску дисертацију о говору Призренске Горе. У погодности на које сам могао рачунати у раду спадају и Младеновићев билингвизам (он одлично влада турским призренским говором а пасивно се служи и албанским језиком), те његово језичко осећање и присећање, погодности драгоцене код утврђивања порекла појединих језичких карактеристика призренских Срба. Колега Младеновић је, на крају, пажљиво прочитао цео рукопис пре његовог давања на слагање, а затим и искориговане табакe пре штампања књиге. У рад су уткани и коректорски рад, стрпљење и бодрeње моје супруге Раде.

* Овај рад настао је у оквиру пројекта „Типолошка проучавања српских говора на југоистоку Србије“, који се реализује у Центру за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Нишу, и пројекта „Српска дијалектологија и издавање часописа *Српски дијалектолошки зборник*“, који се финансира из средстава Министарства за науку и технологију Републике Србије.

II

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

A.

АКЦЕНАТ

16. Већ је речено да најозбиљнију несагласност Чемерицићевог материјала и прилика на терену срећемо управо у домену прозодије. Мени су, иначе, годинама садашњи и бивши лексикографи, сарадници на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, међу којима су и наши неки најкомпетентнији лингвисти, скретали пажњу на бележење квантитета у материјалу вредног Призренца. А бележен је тако да заиста не оставља равнодушним ни специјалисте, од којих су појединци помишљали да се на основу ове сјајне збирке може написати расправа о акцентским приликама у призренском говору. Суочен са Чемерицићевим поступком ја сам у доследности ликова типа *свѣй, лѣк, мѣсо, лѣџе, ѿдѣш, сѣѿ* (број) помишљао на евентуалну префонологизацију некадашњег квантитета у нови вокалски квалитет, дакле на паралелизам приликама у оближњем ораховачком говору³⁹. Таквом размишљању, међутим, озбиљно се супротстављало често, од свих вокала најчешће, бележење квантитета вокала *a*. Ближи прилаз материјалу изнео је на видело и друге детаље који су налагали опрезност. Уочено је накнадно преправљање раније акцентованих речи, прецизније речено — систематско уједначавање које ће се значајно приближити правилу да је свако наглашено *a* аутоматски дуго. Свежи језички материјал из Призрена недвосмислено говори да тамо нема ни трага било каквом квантитету. Можда неће бити без основа претпоставка да је ентузијаста из Призрена своју велику збирку припремао, односно преправљао, уз нечију помоћ. У том смислу

³⁹ ФО 579–585, посебно 582–583. Уп. и Павле Ивић и Слободан Реметић, *Рефлекси акцентуованих вокала Е и О у говорима призренско-јужноморавског дијалекта на земљишту косовске покрајине*. — Косовско-метохијски зборник, Београд (Српска академија наука и уметности. Међународни одбор за проучавање Косова и Метохије), 1990, књ. 1, стр. 163–173.

могло би се десити да је Чемериџића на погрешан пут навео Глиша Елезовић, који је својевремено квантитет бележио и у говору Ораховца⁴⁰, где је, као што је познато, дошло до префонологизације некадашњег квантитета вокала *e* и *o*.

17. За разлику од спорног бележења квантитета, досадашњим обрађивачима Академијине лексичке картотеке промакао је један крупан — накнадна теренска испитивања ће показати да је и веродостојан — путоказ у збирци вреднога ентузијасте. И код Чемериџића и у данашњем призренском говору уочава се висок степен реализације тенденције везивања акцента за претпоследњи слог. Исти путоказ пружа и грађа коју је почетком седамдесетих година, попуњавајући радне верзије лексичког и творбеног дела Упитника за Српскохрватски дијалектолошки атлас, сакупио већ помињани Благоје Чупаревић, средњошколски професор из Ваљева, иначе рођен у Призрену (в. т. 12). Поставља се питање: како се могло десити да једна тако важна особеност призренског говора до данас остане непозната научној јавности када се зна да су истраживачи неких суседних крајева засигурно боравили и у Призрену? Не могу се отети утиску да одговор добрим делом лежи и у једном неспретном методолошком поступку, у једном специфичном неспоразуму. На стр. 145. монографије *Говор Сретечке жупе*, наиме, између осталог, стоји: „Међутим, преовлађује акценат на трећем слогу од краја. У оним случајевима у којима је у призренском говору акценат на претпоследњем слогу, као: *колóмоћ, сџарéја, Јовáна, Чуџáрка, кривдíна, ћесашли́ја, две бели мецеди́ји, екмегџи́је, њријашељи́ца, заку́ав, навíва, остáреја, рекна́ја, њомогнува́ла, остáрела, чинíле*, као што је у сиринићком говору, — имамо у Сретечкој жупи у таквим случајевима акценат на трећем слогу од краја: *кóломоћ, Јóвана, кривдина, мецедија, навива, остáрев, остáрила, чинила*. Тај трећесложни систем има свог слабог одјека и у призренском говору: у *зáначке* школе, уза старије *џреву́чемо*“. Касније ћемо видети о чему се ради у презентском лику *џреву́чемо*, а за списак лексема који почиње именицом *колóмоћ* мора се приметити да садржи примере добро одабране за илустрацију сретечке специфичности. У исто време, међутим, тако селектирана грађа ничим не указује на стабилизовање акцента у призренском говору. Фактички гледано, на исти начин би функционисало поређења са, рецимо, врањским или лесковачким приликама. Уосталом, за такав акценат, изузимајући облике радног глаголског придева, знају и други старији штокавски говори од Црногорског приморја до Вршца, искључујући, разуме се, Сретечку жупу. У призренском случају требало је, дакле, поћи од примера типа *јагóда, јабу́ка, годíна, синóви*, што у наведеној студји није учињено, чиме је научна јавност ускраћена за најважнији детаљ тамошње акцентуације.

18. Већ је речено да призренски говор карактерише тенденција везивања нагласка за пенултиму, чему додајем податак да је домет појаве у јасној зависности од врсте речи и граматичких категорија и облика.

19. Процес стабилизације акцента најрадикалније је извршен код именица. Везивање нагласка за пенултиму независно је како од рода, тако и од творбених фактора. Отуда се у призренском говору практично чује само:

⁴⁰ В. ЈФ XVIII, 133–140; в. и т. 11 у овом раду.

рови́ша, њокло́њети — њокло́њѣша, њро́кл'ети — њрокл'ѣше, ошѣкна́ти ошѣкна́ша, см'рзна́ти — см'рзна́ша итд.

21. Функционисање пенултимског акценатског механизма код именица и у номинативу придевско-заменичке деклинације врло лепо илуструју чврсти низови типа:

Давид — Дави́да — Дави́дов — Давидово — Давидови́ца — Давидови́чин — Давидови́чино, Данил — Дани́ла — Дани́лов — Дани́лово — Данилови́ца — Данилови́чин — Данилови́чино, Игња́ш — Игња́ша — Игња́шов — Игња́шово — Игња́шови́ца — Игња́шови́чино, Јован — Јована́ — Јовано́в — Јованово — Јованови́ца — Јованови́чино, Ица — Ици́н — Ици́на — Ицини́ца — Ицини́чин — Ицини́чина и сл.

22. У косим падежима придевско-заменичке промене доминира тенденција наглашавања слога који у номинативу стоји испред отворене ултиме и који у највећем броју случајева уједно представља основински слог:

*бо́лега Турч'ина, Ванки́нога сина, з'рднога, дајки́нога ко́јна, до́брога зѣта, дру́гога Ру́са, дру́гому, дру́гима, Данилови́чиному бра́ту, девоја́чкога, деи́шњскому, Са́ве Бури́ному, жи́вога зѣта, зи́мњога све́ца, је́ному, је́нога девѣра, јеи́ш'рви́нога, јеи́ш'рви́ному компши́је, Јовано́вому, К'рсѣи́ному девојч'ѣту, л'ѣи́шњога дња́, ма́лому, Милано́вому, мо́лега кума, мо́лему млац'ѣјому бра́ту, м'рснога, никога, му́жњевога бра́та, нег'овога, нег'ове́зи да́мл'е (дамла = „шлог“), ни́ному девојч'ѣту, њи́ному сину, од ни́нога ше́фа, њо́јнога кума, но́јнога девѣра, Пе́ринога директо́ра, ње́ченога пѣтла, њ'рвога му́жа, ро́ченога бра́та, сва́кому, за сва́кога, сво́лему драга́ну, за сво́лега девѣра, от си́лнога Турч'ина, сѣ́арога и бо́лнога, ши́квога, Тоди́ному сину, ши́лицно́му детѣту, за Цави́нога деверч'ич'а, Цави́ному деверч'ич'у и сл. Висока фреквенција синтагми састављених од придева *свѣиш* и именице највероватније сноси одговорност за акценат на претпоследњем слогу: *Свѣи́шња Марка, на Свѣи́шња Ранц'ѣла, Свѣи́шња Ц'орц'и́је, Свѣи́шња Са́ве, за Свѣи́шња*, Млго́ се изарч'исмо за *Свѣи́шња*, на *Свѣи́шња*. У мојој бележници се нашла и једна потврда оваквог акцената од присвојне заменице *свој*: за *сво́лега* сина.*

23. Свакако најинтересантнију слику пружају глаголи, где, вероватно не случајно, има и највише сличности и подударања са приликама у источној зони Скопске Црне горе. И овде се, наиме, може говорити о двама тенденцијама: а) о тежњи стабиловања пенултимског наглашавања и б) о тежњи наглашавања истог слога у целој парадигми. Прва тенденција и овде је доследно остварена код прилога времена садашњег, радног глаголског придева, глаголске именице (примери за трпни придев дати су раније), множинских ликова аориста и код облика имперфекта. Потврде:

а) *бојадисува́чи, бра́чи, блисиња́чи*, нашла га *болува́чи, боца́чи, вечерáчи, брукáчи се, грицка́чи, нада́чи се, њроснува́чи, работáчи, бегаучи, беснеу́чи, даваучи, давеучи, делаучи, дираучи, имаучи, једеучи, коѡаучи, њијеучи, ѡражеучи, врѣучи, гошвеучи, крадеучи* итд. (в. и примере у т. 255);

б) *сѣ́ му се вери́ла ч'ѣрка, видѣла, гледáла, закоѡáле, долази́ла, оѡѡáле, зайу́јаја, зайвори́ја, избања́ја се, излази́ле, жена́ се измуч'ила, накиши́ла, ѡмислѣла, ѡзи́ла, обеси́ла се, ослабѣла, ѡлакáла, ѡрешури́ло, ѡбаци́ла, ѡбаци́ле,*

иуишија, шерала, шребала, славила, сликаја, сликале, савешувала, угрејала, уденала, уденаја, узеле, узимале, умрела, уфашила, очистиле, учинила и сл.;

в) врачане, врачане, врачане, даване, даване, даване, даруване, дволене, дворене, дембелисане, диране, диринене, незнање, играње, играње, ијене, иошшуване, иошшуване, иошшуване и сл. (в. и примере у т. 146, 147 и 148);

г) Ми се тјјке разбегнамо, побегомо, благодарисмо, викнамо, викнаше, видосмо, извадише, видосте, видоше, извадише, довршисмо, гурнамо, погинаше, продадосмо, дигосмо, дигоше, доџосмо, доџосте п'н?, изедосмо, остиаисмо, искојамо, морадосмо, иуишисмо, пазарисмо, подметнаше, поумреше, ураишисмо се, насадисмо, остиадоше, стигосмо, удрисмо, узосмо, уџосмо, улегоше и сл. (в. примере и у т. 348);

д) бањаше се дете, бијеше децу, куча му гореше, а он дуго грубеше, а како му имеше нему?, не знајаше он тој, Мој ти казуваше тој?, закљичаше се, прокљичаше, И он муиеше тамо, нечаше да догне, све се шойеше, и ми бегамо, боравесмо и ми у Печ', немамо ни л'џа, како могаше да пијете, вијау ме обџва лакта, Деца ги газеу грџе у кацу, Грамзеу се за свџшти, Турци ги мамеу със паре и сл. О девокализацији -у у облицима имперфекта, новијој појави у призренском говору, говорим у т. 349.

24. Посебну пажњу заслужују једински облици аориста. У првом лицу јединине ће се наћи и случајеви са акцентованом ултимом: и ја бел'и кошул'е, и паре има. Издвајам потврде типа дес'и-га („нађох га“), доб'и-га, где је енклитика одлучујуће помогла задржавању старијег стања. Ипак, главни печат јединине даје нагласак на иницијалном слогу: знадо, зав'рзо, ошидо, изгоро, изедо, осебо, убодо, оболе, ирбеже, побеже, излеч'и, ошдаде, доказа, ошиде, иошеже, ојази, иројаде, исиаде, ирејуче, сл'егна се, сл'еже се, иострада, дошера, расшера, она се иреш'рже и сл. (в. и примере у т. 348). Везивање акцента за почетни слог свакако је инспирисано морфолошким разлозима. На тај начин се, како примењује професор Божидар Видоески за источни део Скопске Црне горе⁴¹, избегава једнакост, односно — омогућава разликовање облика за 3. лице презента и 3. лице аориста. Као илустрацију изнетог наводим неколико минималних парова у којима место акцента обавља наведену дистинктивну функцију: доврши — доврши, доведе — доведе, доведе — доведе, догради — догради, доврди — доврди, дозвол'и — дозвол'и, доледе — доледе, досади — досади, донесе — донесе, доч'ека — доч'ека, завуче — завуче, зайуца — зайуца, зароси — зароси, извади — извади, изгуби — изгуби, заснежи — заснежи, искочи — искочи, искрши — искрши, ожени се — ожени се, иревари — иревари, исираиши — исираиши, дошера — дошера, обели — обели, очешла — очешла, да се иошурчи — иошурчи се, увуче — увуче, удави — удави, удари — удари, уч'ини — уч'ини, дофаиши — дофаиши, уфаиши — уфаиши, ушчува — ушчува и сл.

25. Презент обједињује тенденције пенултимског наглашавања и везивања акцента за један слог у целој парадигми: болујем — болујемо, браним — бранимо, викам — викамо, видим — видимо, дигнем — дигнемо, зборим — зборише, женим

⁴¹ В. Б. Видоески, Севернише македонски говори. — МЈ, Скопје, 1954, год. V, књ. 2, стр. 118–125.

се — *жéнимо се, жíвиши* — да *жívимо, íграм* — да *íграмо, íдем* — да *íдемо, изнéсем* — *изнéсемо, íмам* — да *íмамо, казу́јем* — *казу́јемо, кол'еш* — да *кол'еише, зако́лем* — *зако́лемо, мэсиши* — *замéсимо, млáйшим* — *омлáйшимо, ои́идне* — *ои́иднемо, иéче се* — *иéчемо, исйéче се* — *исйéчеише, иóје* — *иóјемо, и́роси* — да *за-и́росимо*, да *и́очне* — да *и́очнемо, и́ра́иши* — да *и́ра́шимо, и́ра́ишиши* — да *и́ра́ишимо, сéди* — да *сéдимо, сéје* — да *сéјемо, сéче* — да *сéчеише, исéчемо, и́ресéчемо, остáи* — да *остáшимо, шовáрим* — да *шовáримо, наи́шовáримо, и́решовáрише, шурши* — да *шуршише* и сл.

26. Парадигматски акценат, према материјалу којим ја располажем, карактерише и императив: *викај* — *викајише, иди* и *жéни дете* — *ожéнише* ме, *дизај* — *дизајише, изнэси* — *изнэсише, унэси* — *унэсише, исйéчи* — *исйéчише, обукуј се* — *обукујише се, унэси* — *унэсише, замэси* — *замэсише, најуни* — *најунише, шурши* — *шуршише, не сва́јај се* — *пóсл'е се сва́јајише, и́росни* — *и́роснише, зай́роси* — *зай́росише, довеч'ерај* — *довеч'ерајише* и сл.

27. Преношење акцента на проклитику у потпуности корелира са општом акценатском сликом призренског говора. Преношење је остварено, односно сачувано, по правилу, само код једносложница: *нэ-знам, нэ-знаш*, Ни држава *нэ-зна* што пра́и, да ме узеш *на-враиш*, Неч'у да те узем *на-враиш*, Сама себе иде *на-враиш*, Узе сам себе *на-враиш* (Извршио самоубиство), узела *на-враиш* самога себе, Побегоше *на-враиш*, *на-нос*, јуч'ер *на-ноч'* дошла, јуч'ер *на-ноч'* доу'бше, дегóч' си *да-си* — мój си, Он те *нэ-чу* тебе, *нэ-смет*, *и-сэг* је тако, годину *и-иол*, Код бербера *и-зуб* да вадиш, двајес *и-јен*, двајес *и-два*, двајес *и-шири*, двајес *и-иеш*, двајес *и-шес*, тријес *и-шири*, тријес *и-иеш*, али: двајес *и-осом*, двајес *и-дэвеш*, тријес *и-сэдом*, тријес *и-дэвеш*⁴², *на-ногу, у-ногу, у-вóду, на-вóду* и сл. Према устаљеном *нэ-знам, нэ-знаш* и сл. понекад се може чути и: ви *нэ-знаише* тóј, Ви ни *нэ-знаише* за мýку, да *нэ-знамо* ништо, Да *нэ-беше* (према: *нэ-би?*), *нэ-била* девојка, *нэ-беше* ни дóбро, Три дьна *нэ-иша* нáдвор, Мóја мáти *нэ-даде*, Мáти гу се више *нэ-диже*. Изгледа да се, додуше у обележеном контексту, одомаћила и синтагма *на-Бога*: Пијемо кáфу но, *на-Бога*, дóт'рч'а гу сáн, Но, *на-Бога*, рýка ми бéше празна, Зав'рна снéк, но, *на-бога*, стáде. *На-Бога* се више не осећа као предлошко-падежна конструкција.

28. Досадашње излагање изнело је на видело довољно података за оцртавање основних контура призренске акценације. Преостаје осврт на случајеве одступања од пенултимског наглашавања изван већ помињаних категоријалних потврда у придевско-заменичкој и глаголској парадигми.

29. Међу облицима са акцентом на ултими доминирају посућенице и прилози:

сас *авијон* је ишла војска, да има и свој *авијон*, доша гу *адвокаш*, *Америкán* је јáкши, *америкán* (врста тканине), на један *аирадром*, у *Анадол*, от *Анадол*, отворија гу се *аишииш*, ради *аиешииш*, *аушобус*, *беричаиш*, *Афезе* ги мáкна, мáло

⁴² Из анализираног корпуса свесно је изостављена синтагма *у-десеш* сáта, синтагма записана у разговору са женом рођеном и одраслом у Великој Хочи, где је, по свему судећи, као и у Ораховцу, великог маха узела тенденција наглашавања антепенултиме.

соду бикарбон, тურიш соду бикарбон, саз бикарбон соду, зрџман (гркљан), у инџернати доктор биднаја, Драгоман ма̀ла (призренска махала), из Драгоман ма̀л'е, живеше у Драгоман малу, инџинер (али: инџинеру), руски конзулати бија, један бија у комиџети, ајде у камијон, Кристијан (Србин), леворвер имаја, он дофати леворвер, јасиџк, Магаџин бија у наше руке, маџеријал, муслиман доша, музиканти, некој муслиман, најолџион (врста дуката), нафталџн, Молџим те малу арафин, Нека ти секретџар пише молбу, секретџар бија, џелефон, за џелефон, џиџл'ерај, фалџификаџи бија па бија у затвор, плач'ал'е хонорал, џенерал не даја, џифон. Чувању акцента на улџими у неким од наведених случајева свакако је доприносила и енклитика (Американ-је јакџи, сас авијон-је ишла на пример), као што то чини и у следећим примерима: алал-му вера, инџиџер-гу бија син, каџолџик-је бија, муслиман-ли-је, џифон-сам везла, аргџи-ни је радија. И у домаћој лексици нису необичне потврде акцендованог финалног слога подржаног енклитиком: ако имаш — бело-је, билал-сам ја кот Раде, Налџне смо носил'е Бога-ми, јез, Бога-ми, јесте Бога-ми, Водил'е-смо дневник, а оно-је кисело мл'еко, дал'еко-је, џослаџико-је, гоџово-је, мезе-је готово, обич'ај-ни је таџаф, Кој нема, оџку-че џзе?, ако-чеш да му вратиш, одакл'е-сти, ајде, родила-сам, родила-сам — мушко деџе, џраџил'е-смо л'ул'ашке, џравил'е-смо и овде, Посл'е му дал'е којна — оџу-ми, једна-ми је, овдена л'и-је, Једна-ми је у Ниш, Један ми-је у Нови Сад, Један ми-је у Пришџину, не ми-је жеџет, једва-не изваџил'е, једва-сам уденала, исџрај-ги, стиџрамоџа-је, тако л'и-је?;

Брат ми углувеја сьсвем, пропал'е смо сасвем, Ни брач'а несу барабар, барабар дошл'е, барабар отишл'е, дьњс (вероватно према дьњске), зимус (према паралелном зимуске), зимус и не беше ладно, нема гу још од зимус, он једнџк (одмах), падна, јенч'с, јуџрос ми доџе, од јуџрос в'рне, Јуч'ер да си умреја, тој не би видеја, маџи гу џмре синоч' (према: синоч'ке гу доџе син), Нач'ес је у ни свадба, А нач'ес зав'рнаја снџк, ноч'ес, поред: Муж гу прислабџеја ноч'ес, за ноч'ес доста пописмо; јена одовуд, јена — оџуд; одовуџи је побл'изо зе оџуџи, ч'иџ оџуџи от Пришџине, поред: оџуџи пише, оџсвуд брџга, отку[д] да живиш?, оџјенџуџи џзбуги дџ, оџоч' (мало пре) ми донџла грџје (према: оџоч'ке ч'усмо и за тој ч'удо), одонуџи џдеф деџа, поред: одонуд га потреџија, оздол доодил'е, от слубџице озгор паде, марка не пада одозго, оџозгор ни донесуваџе и д'рва и сл. Разлози одступања од правила у наведеним случајевима су углавном прозирни: крећу се од наслањања на ликове са партикулама (оџоч' : оџоч'ке, нач'ес : нач'еске и сл.) до недовољног срастања двају елемената сложенице (озгор, оџозгор, оџјенџуџи). За оваква одступања од основне акцентуације знају, уосталом, и многи прогресивнији наши говори. Посебно истичем акценат двеју речи у Призрену: мори, поред: мори, џиџман (свакако према турском призренском џман). Ова друга, са оваквим акцентом, може се чути у свим српским говорима. Чување извесне самосталности саставних елемената сложенице стоји иза варирања акцента и у следећим примерима: голобрад беше, бија голобраџи, гологуз беше и он, не пије га виџно гологуз, голокрак, поред: голокрак шџта по сокаџе, голорук не може сас нас, што мџже голорук?, роџендџн детџту, краџу роџендџн било, од Осџрозуџ, мл'аду девесџо ч'етв'рте. Изгледа да се роџендџн осећа више као синтагма.

30. На крају изношења потврда акцентоване ултима осврнућемо се на прилике у двема граматичким категоријама и на један лексички изузетак:

а) сасвим су обични облици 1. лица једнине имперфекта са акцентом на крају: *Гурка* гу и *гурка* да зач'ути; ја тамо не има'а ништо; *Барабаре* ги, *барабаре* („изједначавах“), ама ништо не мога да уч'иним; Ја, сине, *бел'е* вуну; *бл'ува* цеја дѣн; ја му *бран'е*; да мога да га уф'атим, изб'ија би га; Не мога да га нац'нем и сл. (в. и примере у т. 349). За овакав акценат у 1. л. једнине побринули су се, у ствари, други облици имперфекта (према *могасмо*, *могаше* и — *мога*), а понегде није изостала ни подршка енклитике (*гурка-гу*, *барабаре ги* и сл.).

б) према елидираним ликовима показних заменица *вај*, *вој*, *вуј*, *веј* и сл. обично је и: *овој* сам оперис'ала, да ти купим и *овој*, *овуј* ч'ерку несам видела п'ет месеци; неч'е *овуј*, неч'е *онуј*, шт'а оч'е? и сл. (в. и примере у т. 308);

в) општи падеж (?) једнине именице *йоловина*(?) у призренском говору по правилу гласи *йоловин*: ом'ива се до *йоловин* гоја, прода'е *йоловин* лојзе, до *йоловин* сокак. По свему судећи, *йоловин* се више осећа као прилошка реч.

31. Међу ликовима са акцентом помереним према почетку испред пенултима доминирају сложенице (недовољна сраслост саставних елемената), ономастика, посућенице и друга новија лексика. Потврде: *аферим* да ти је тебе за тај реч', И она има свој *аушо*, ко *бајаги*, *бајаги* беше доша, от *Амберике*, *ба'чија*, у *Бого-словију*, *беневреке*, *беневреци*, у *виноград*, *живовлак*, *заову* (аутохтони облик је: *з'ву*; в. т. 41), *ин'ириз*, *јабуке* (само изузетно, јер је, по правилу: *јабука* итд.), *каракуш* (врста коњске болести), от *Македоније*, *йушница*, *йушницу*, брат јен *йорезник*, *йарокију*, Он бија у нину *йарокију*, *ракија*, *ракију*, Они гл'едав *Русију* да закач'иф, *ш'екнич'ар*, *сакрана*, на *сакрану*, *Србија*, кот *Ужиче*, *умешник*, *халину* гу ш'јем, *Х'рваишцу*, *јануар*, *ф'ебруар*, *бол'есна* от кич'ме, *вел'ика*, *вел'ику* куч'у, нине *дедови*, *кофераш*, *другојач'е*, на *Ламашки* канал, на *куференију*, *нашамо* и *навамо*, *навамо* идемо, кат се иде *нагоре*, збореше нешто *насамо*, *нао'яко*, *наводач'ика*, *мира'ија* („мирођија“), *незодан*, *нароч'ишо*, *неколико* неде'ле (обичније, разуме се: *неколико*), *негово* име, *обичај*, *раније* (обичније: *раније*; аутохтоно призренско је: *најре*, *најреш*, *йонајре*, *йонајреш*), *с'асобан*, *нес'асобан*, *нес'асобна*, *нес'асобан*, они су *огр'ожени* *раднич'ку* школу, у *раднич'ку* школу, *с'крија* се, *ш'рговач'ка* ч'ерка, *д'њске*, *унаоколо*, *уоколо*, *ч'ешири* собе, *јуни'е* („јун“), *Немачка*, за *Немачку*, *немачки* да уч'и, *француски*, *енглески*, у *Приштинину*, *болница*, *йрофесор*, за *йрофесора*, *умешник*, *машала*, *виноград*, *уб'рго*, *йонајред*, *јушред'н*, *јушредан* (сутрадан), у *Б'јаград*, код *Вичкович'а*. Све наведене речи могу се чути, а оне које спадају у инвентар аутохтоне призренске народне лексике по правилу и долазе — са акцентом на пенултими. С друге стране, опет, није тешко објаснити оваква одступања од типичне призренске акценације. *Б'јаград* је наслоњен на *б'ја*, *д'њске* на *д'њс*, *јушред'н* на *јушре*, *виноград* на *вино* итд. Нова лексика (о датуму њеног уласка у призренски говор сведочи и недовољна адаптираност домаћим приликама) не ретко задржава и „свој“ акценат. Већину наведених примера са акцентом даље од пенултима нисам приметно у Чемерицићевој грађи. Уз подсећање да у изнетом корпусу добар део отпада на лексику новијег датума и да је у међувремену значајно узнатредео утицај књижевног језика на општу структуру призренског говора мислим да се

у свему овоме мора респектовати и чињеница да сам понајвише изнетих ликова забележио у вишедневним разговорима са Чедом Бабарогићем, уваженим занатлијом чергаром, старином, који већ пола века живи у браку са женом „Очанком“. А говор Велике Хоче, као и Ораховца, карактерише везивање акцента за антепенултиму.

32. Након оцртавања основне скице призренске акцентуације ваља, макар овлашно, погледати како призренски говор у том домену стоји у дијалекатском окружењу. Послужићемо се већ познатим фактима и подацима прикупљеним за ову прилику.

33. На двадесетак километара североисточно од Призрена лежи село Дворане, насеље у којем је, према налазима Ронеле Александер⁴³, пенултимска акцентуација доследнија него у Призрену. Тамо према призренском *високога говедара, високому говедару* налазимо — *високога говедара, високому говедару*, као што према призренском презенту *носим* — *носимо* и императиву *носи* — *носитише* стоји — *носим* — *носимо*, *носи*, *носитише*. У Дворанима је у области морфологије место акцента дистинктивно практично једино код 3. лица множине презента и имперфекта: *носиу* (през.) — *носиу* (имперф.). Основну структуру, разуме се, не нарушавају изузеци типа *јуловѐр, комишилук, Америка*, поред: *Америка*. Тамо су се нашле и следеће потврде акцентоване ултима: *дњњс, ичѐр*.

34. Судећи по материјалу којим располажем, теиденција стабилизовања другосложне акцентуације у Муштушту и Деловцу, насељима у непосредном суседству Дворана, нешто је израженија него у призренском, док донекле заостаје за дворанском.

а) у Муштушту је, изгледа, доследно: од *Врбешицице*, у *гимназију*, *година*, *две године*, *Горањин*, имаја *Горањина*, *девера*, *деверовица*, *крстилови*, *три месеца*, *Миштрович*, *пејѐја*, *удаја* итд.; *вунѐно*, *жењѐти*, *машѐрин отац*, *одродѐни*, *ошворѐно*, *удадѐна*, *удаши*, итд.; *вечѐрале*, *жалѐла*, *заборавила*, *испратила*, откѐт сам *настанја*, *попуштила*, *слушала*, *укинале*, *шрефија* итд.; *довати* (през.) — *довати*, *искочи* — *искочи*, *дофати* — *дофати* итд.; *ушѐише*, *насадисмо*, *куише* итд.; *имаучи*. У овај оквир практично је уклопљен и презент: *викнѐмо*, *вршимо*, *живимо*, *месимо*, не *нападамо*, да *доцѐте*, *заодимо*, *присталимо*, *жњејемо*, *причамо*, *реknѐмо*, *насадимо*, *славимо*, *сечѐмо*, да *преијемо* и сл. Знатно су ређи ликови типа да *биднѐмо мирни*, *живимо*, да *полази*, *реknѐмо*, да *зайишемо* тај рѐч', *ручамо*. Поред обичнијих потврда као што су: *мојега*, *немам никога*, *средњога*, *ијанога*, у *нашега* *Дамјана*, *никому* као да нису ретки ни случајеви типа *никога*, *другога*. Лепу илустрацију пенултимске акцентуације видим у, рекло би се устаљеним, конструкцијама *бога-ми*, *не-знам*, *не-зна*.

б) Прилике у Муштушту практично су у целости посведочене у Деловцу: у *Брезовицу*, у *Германију*, *година*, *годину*, *здравицу*, *два камена*, *калуѐра*, *калуѐрица*, *манастир*, *двојица*, *стирилови*, *судове*, *фамилија* итд.; *заградѐна*, *кршишѐне*, *куиѐно*, *помешани*, *сигурно*, *среѐено*, *несисосбан* итд.; *дарувала*, *кују-*

⁴³ Уп. Ronelle Alexander, *Torlak Accentuacion*. — Slavistische Beiträge, München (Verlag Otto Sagner), 1975, Band 94, стр. 51–52.

ва́ла, кућува́ле, њоја́ла, отше́ра́ле итд.; *идемо, имамо, в’рши́мо* („вршемо“), *кади́мо, оре́мо, ња́ли́мо, њра́ли́мо, ч’е седне́мо, шу́ри́мо*, поред сасвим обичних примера типа *викамо*, да се *огре́јемо, се́јемо, ша́кајемо, шу́ри́мо*, с тим да, изгледа, у Деловцу доминира призренски акценат у заменичко-придевској деклинацији: *једнога, нашега* комшију, *сти́арога* ч’овека, *свэ́кра* ч’орога, *мо́јега* м’ужа, *мо́јему* бра́ту. Презентски и придевско-заменички акценат изненађује с обзиром на близину Дворана. Да ли за уочену разлику одговорност треба приписати временској дистанци од двадесетак година — колико дели прикупљање материјала у Дворанима и Муштутишту и Деловцу — или се, пак, ради о континуитету уочене дистинкције? Дилему ће разрешити детаљна истраживања на том терену, истраживања која су управо започета.

35. Досада се знало за двосложну акцентуацију у говору — изгледа једног дела — Сиринићке жупе. Године 1963. Александар Никшић је у сиринићком селу Севце прикупио грађу за *Српскохрватски дијалектолошки атлас*, а године 1981. Слободан Реметић — податке за *Ојшћекарјайски дијалектолошки атлас (ОКДА)*⁴⁴. Материјал ОКДА је већ картографисан, а публикована су и прва четири од укупно седам томова Атласа.⁴⁵ Објављен је и *Уводни том ОКДА*.⁴⁶ У току лета 1981, 1982, 1986. и 1987. године мр Милета Букумирић је у селима Сиринићке жупе сакупио комплетан ономастички материјал, који је и објављен.⁴⁷ Свакако из специфичности ономастичког материјала проистиче Букумирећева опаска да је акценат „најчешће везан за пенултиму“.⁴⁸ У резултатима Никшићевог и мога рада нема разлике: акценат је практично доследно везан за пенултиму, о чему сведоче и следећи подаци из моје бележнице: *баби́ца, баби́цу, војво́да, њоди́на, кисел’и́ца, џигери́ца, кијави́ца, вевери́ца, вевери́це*, код *мајси́бра, Буга́рин, Бугари́на, службэ́ник, службэ́нику, тесэ́ње, љубре́ње*, да *јуши́мо*, да *јуши́ше*, да *се свађа́мо, клеја́мо*, не *мери́мо*, да *измери́ше, сти́ерујемо, њри́чамо*, да *ис’јри́чамо, њри́чајше, ис’јри́чајше, ин’и́ерни́рамо, ч’и́ши́амо*, да *њроч’и́ши́аше, школува́ла, обрнэ́шо* и сл. У систем не засецају недовољно срасла сложеница *колома́з*, лексема вероватно недавно унета у говор, и посуђеница *бурдэ́л* („мања остава, ’сваштара’ у стамбеном објекту“). У Никшићевом, захваљујући садржајнијем језичком упитнику, знатно богаијем материјалу нашло се нешто више потврда наглашене ултиме. Но, све оне скупа узете остају у оквирима одступања у призренском и другим сличним идиомима: *јанува́р, фебрува́р* (поред народног, аутохтоног на-

⁴⁴ Оба попуњена упитника власништво су Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при Српској академији наука и уметности.

⁴⁵ Уп. *Общекарпатский диалектологический атлас*, выпуск I, Кишинев („Штинца“), 1989, стр. 1–196; *Общекарпатский диалектологический атлас*, выпуск II, Москва (Издательство „Наука“), 1988, стр. 1–242; *Общекарпатский диалектологический атлас*, выпуск III, Warszawa (Res Publica Press), 1991, стр. 1–184; *Общекарпатский диалектологический атлас*, выпуск IV, Львов (Институт украиноведения), 1993, стр. 1–183.

⁴⁶ *Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск*, Скопје (Македонска академија на науките и уметностите), 1987, стр. VIII + 184.

⁴⁷ Уп. Милета Букумирић, *Ономастика Сиринићке жупе*. — ОП, Београд, 1988, књ. IX, стр. 253–470.

⁴⁸ Милета Букумирић, нав. дело, 257.

зива овог зимског месеца — *сéчко*), *свсвém*, *ичéр* (поред *јучéр*), *наћés*, *једнѝк*, *дѝнѝс* (поред: *дѝнѝске*, *дѝнѝске*, *дѝнас*), *онај*, *онóј*.

36. Прилике у селу Севце као и у осталим областима двосложне акцентуације јасно поручују да је жариште појаве управо Сирињихка жупа, одакле је миграцијама и другим путевима освајан нови терен. У том смислу не треба губити из вида чињеницу да баш у атару села Севце извире Лепенац, речица која до уливања у Вардар пролази кроз целу Сирињихку жупу и кроз Скопску Црну гору. Тенденција везивања акцента за претпоследњи слог, као што смо видели, није у истој мери остварена у свим говорима који за њу знају. Евидентно је да њен интензитет слаби удаљавањем од епицентра појаве. Отуда не изненађују ни сличности у мери остварености појаве, нарочито на нивоу конјугације, у двема досад познатим крајњим тачкама: у Призрену и источном делу Скопске Црне Горе. Подударности би вероватно било више и у деклинацији да се на скопској страни у цео проблем није умешао члан.

37. После откривања стабилизваног акцента у Призрену следи прецизно утврђивање границе и степена остварености појаве на подручју Метохије. Исто би ваљало учинити и са тенденцијом тросложне акцентуације, без чијег је уплива тешко објаснити прилике у ораховачком говору⁴⁹, чији акценат, по свему судећи, није усамљен у Метохији. Једно минуциозно поређење прилика у говорима повезаним тенденцијом пенултимског наглашавања — од Призрена до Корче у јужној Албанији⁵⁰ свакако би допринело бољему разумевању (вероватно унутрашње) мотивације стабилизације акцента уопште, као и разлога различитог реализовања такве тенденције. Јер, наша зона чини саставни део повеће области, једине на јужнословенском тлу, коју карактерише стабилизвани акценат. Чињеница да се уз то ради о периферном појасу простране области динамичке акцентуације поставља пред истраживаче питање: може ли се до општеприхватљивог тумачења овог феномена у целини доћи без интердисциплинарног истраживања, дакле заједничког напора лингвиста, етнологa и историчара? Можда и може!

⁴⁹ ФО 584.

⁵⁰ Уп. Божо Видоески, *Акцентнајскије системи во македонскије говори*. — Литературен збор. Скопје (Списание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ), година XVII, бр. 3, април 1970, стр. 1–11; Божидар Видоески, *Акцентнајскије системи во македонскије дијалектии во Грција (Егејска Македонија), и Јужна Албанија*. — МЈ, Скопје, 1986, књ. XXXVI–XXXVII, стр. 19–45. Студија је на пољском језику објављена у едицији *Studia linguistica Polono–Jugoslavica*, том. 5, Скопје (МАНУ. Одделение за лингвистика и литература), 1987, стр. 263–284.

Б.

ВОКАЛИЗАМ

38. Призренски говор садржи седам вокалских фонема + /p/ (= ^hp)

и	ь	ï	у
е			о
	а		

39. У генези вокалског система призренског говора значајног уплива имали су несловенски језици, у првом реду турски и албански. У неспорне резултате језичке интерференције морају се убројати:

- а) фонема /ï/, регистрована искључиво у посуђеницама (т. 54);
- б) декомпоновање вокалног /p/, на чијем месту стоји група /^hp/ (т. 72).

Турски језик је највероватније посредним путем придонео стабилности полугласника, и то не само у наглашеним слоговима. И код призренских Турака срећемо наведени седмочлани вокалски систем (разуме се без слоговног *p*). Турци, наиме, поред пет „класичних“ вокалских фонема и већ помињаног /ï/ знају и за *ɪ*, глас који се битније не разликује од српскога /ь/ (полугласник реда *a*). Уношењем импозантног, у другим крајевима незабележеног броја турцизама, у говору призренских Срба је значајно увећан фонд речи са тим гласом. Висока фреквенција таквих посуђеница у свакодневном животу (довољно је подсетити се учесталости суфикса *-љк* у лексици из области занатских делатности у типичном занатском центру, значајном за шири регион турског царства) учиниће /ь/ стабилнијим у језику Срба Призренаца него у већини говора тога типа. Захваљујући незаобилазном билингвизму у срединама каква је Призрен Срби са /ь/ не губе контакт ни онда када не комуницирају на матерњем језику. А већ је указано и на психолингвистички аспект интерференције у овој вишејезичкој вароши и на престижност турског — вишевековног званичног језика моћне турске империје. Не треба губити из вида ни детаљ да се Турци ни у једном српском насељу нису задржали (нитн се држе) тако дуго и у толиком проценту као у Призрену. Отуда је и свеукупни утицај турског језика на градски српски призренски говор толики и такав колики и какав није забележен ни у једном српском месту, укључујући и варошка насеља на Косову и Метохији и у јужној и источној Србији.

Од осталих вокалских карактеристика у очи пада одсуство било каквог трага евентуалне префонологизације некадашњег квантитета у вокалски квалитет, односно двојних рефлекса *е* и *о*, појаве познате и неким суседним говорима.

39a. Вишекратно вишечасовно преслишавање магнетофонских трака изнело је, додуше, на видело нешто потврда затварања (од делимичног до изразитог) или пак (нешто ређе) отварања вокала *e* и *o*. Појава, међутим, ни у ком случају не засеца у фонолошки статус наведених једница будући да се затворенији или отворенији изговор не могу подвести под било које чврсто правило, под било који фонетски услов. У прикупљеној грађи, на пример, уз случајеве затвореније артикулације *e* и *o* уз лабијале и назале, затим испред палаталног сугласника и слога са високим вокалом, напореда стоје потврде „нормалног“ па чак и нешто отворенијег њиховог изговора. Спорадична варијација у изговору *e* и *o* није, показало се, ни у каквој зависности од њиховог некадашњег квантитета. Спорадично затварање и отварање могуће је практично у свим позицијама:

од *вѣј дукате*^{50a}, *вѣј-друге*, за *врѣме*, *дѣлѣмо*, да се *дѣлѣ*, *дѣше*, *кудѣлѣка*, *лѣк*, *лѣш*, *лѣше*, *мѣсив лѣба*, *младѣнци*, *одѣло*, *иѣш недеље*, *рѣшко*, *рѣди* у тепсију, *свѣша* Пѣтка, у *рѣку*, *свѣче*, *свѣчу*, *увек*, да те *уврѣди*, *узѣсмо*, *узѣле*, да *умѣси*, *исцѣди* се, да се *исцѣди*, *цѣи*, да се *иричѣсти*, *ишѣ дѣца* итд., поред: *бѣлу кѣрпу*, *врѣме*, *дѣше*, *лѣша*, *лѣшо*, *мѣша*, *млѣко*, *Нѣмци*, *одѣло*, *иѣсак*, *иѣшак*, *иѣш*, у *иѣш*, *рѣка*, *свѣча*, *свѣче*, *свѣчу*, за *сѣно*, у *срѣде*, *шѣшко*, *цвѣш*, *цѣлу*, *цѣну*, *чѣрку*, *шѣс* итд., поред: *дѣше*, *мѣсо*, *млѣко*, *одѣло*, *рѣд*, *чѣрка*;

беричѣш, *вечѣру*, *дѣцу*, за *дѣцу*, *зѣјшин*, у *швоју зѣмњу*, *јѣну чѣрку*, *неки пут*, *недѣлу*, *сѣди ти тамо*, *иосѣди*, *сѣстиру*, *чѣрку сшарѣју*, *укисѣли* се итд., поред: *вечѣру*, *велѣки*, *јѣну*, да *сѣди*, *сшарѣју* итд., поред: *сѣди*, *вечѣру*, *дѣцу*;

бѣгај, *иѣбежѣ*, *јѣдеш*, *јѣде*, *јѣдег*, *јѣла*, *јѣли*, *јѣдитѣ*, *свѣ*, *дѣвѣш*, *двѣстиѣ*, *увѣчѣр*, *дѣрвѣне*, *пѣт недеље*, *чѣовек*, *цѣрвѣне*, *мѣне*, *бѣја*, *иѣшкир*, *грѣшна*, *дебѣло*, *жѣне*, *вѣј жѣне*, *дѣшѣлину*, *дѣца*, *исѣѣче*, *месѣчно*, *како нѣ!*, *рѣклѣ*, *седѣле*, *сѣдне* у *сѣло*, *послѣ* смо му *соилѣле*, *шрѣча*, *умрѣја*, *ферѣча*, *чѣим* се *ужѣгне*, *циѣѣле*, *чѣша*, *шѣчѣр*, *шѣѣша* итд., поред (по правилу): *велѣки*, *бѣла*, *дѣца*, *јѣну*, *јѣле*, *јѣа*, *јѣли*, *нѣма*, *мѣшти*, *иѣче*, *исѣѣче*, *месѣчно*, *седѣле*, *умрѣја*, *чѣша* итд., поред (знатно ређе): *без лѣба*, *мѣшти*, *дѣвѣш*, *чѣовека*, *чѣовеку*, *велѣку*, *исѣѣкла*;

на *вѣј дѣрво*, *вѣјску*, *грѣјзе*, од *грѣјзе*, *дѣвѣјче*, *Анадѣл*, *кѣј си*, *узѣше*, поред: *вѣјска*, *нѣш*, *узѣше*, *мѣј*, *нѣс*, *Бѣг* итд.;

бѣју, *вѣли*, *вѣјник*, *вѣду*, *ѣни* се *одвоѣише*, да се *одмѣрим*, *ошворѣише*, *своју иѣшѣу*, у *субѣшѣ*, у *швоју зѣмњу*, *Бѣга*, *Бѣсанац*, *дѣбре*, *дѣбро*, *дѣле*, *дѣста*, *дѣшлѣ*, *дѣша*, *кѣлач*, *кѣнац*, не *мѣжѣ*, *ѣна*, *ѣчѣш*, по *иѣла*, *иѣслѣ*, *иѣшѣк*, поред (по правилу): *бѣју*, *вѣлимо*, *Бѣсна*, *дѣшла*, *дѣшлѣ*, *мѣгла*, *мѣда*, *мѣлим* итд.

Уз напомену да су одступања од „нормалног“ изговора знатно чешћа у акцентованом слогу (изнетим потврдама затварања неакцентованих *e* и *o* додајемо и следеће: *билѣ*, *кажѣм*, *лѣжѣм*, *лѣжѣш*, *нѣге*, *здравѣ* и *дѣбро*) наводим и то да се у преслишаној грађи нашло и неколико случајева дифтоншког изговора акцентованог *e*: *жѣ_ѣдна*, да ги не *однѣ_ѣсе*, на *рѣ_ѣд*, *чѣ_ѣрку*, *шѣ_ѣшаѣв*. Но, и ова појава, као и све досад речено у вези са затворенијим и отворенијим изговором, остаје у оквирима спорадичног, околиналног, у оквиру тренутне непрецизности

^{50a} Спорадичну затвореност и отвореност вокала *e* и *o* обележаваам знацима уобичајеним у нашој дијалектолошкој литератури.

артикулације, непрецизности повремено сретане практично код свих информатора. Нешто богатија грађа која потврђује одступање од „нормалних“ вредности *о* и (нарочито) *е* последица је дужег прецизног бележења свих њихових фонетских нијанси. Истраживач је приоритетни статус наведеним вокалима, нарочито у почетку рада, дао из двају разлога: а) ради проверавања Чемерицићевог, како је већ речено (т. 11, 16), често „уверљиво“ бележења квантитета, б) због очекиване префонологизације ранијег квантитета *е* и *о* у вокалски квалитет.

ПОЛУГЛАСНИК

40. Међу најмаркантније особености призренског говора свакако се мора убројати и „нормална“ употреба полугласника, гласа несумњиво реда *а*. Његова фонетска изразитост најбоље се чува када је под акцентом, где се најчешће остварује као „чисти“ полугласник. Изван те позиције обично се отвара у правцу вокала *а* (*ъ*^а или *а*^б), са којим се не ретко и изједначаје. Неутрализација тога смера између */ъ/* и */а/* знатно је ређа код акцентованог */ъ/*. У прикупљеном материјалу је уочено и неколико случајева наведене неутрализације супротног смера, тј. потврде за *а > њ*. У оквиру општих напомена о полугласнику навешћемо још само две појединости:

а) примери типа *мъ* (< *мъхъ*) говоре да призренски говор не зна за једно од дистрибуционих ограничења ове фонеме, а случајеви типа *ърдѣква* поткопавају правило да */ъ/* не долази у иницијалној позицији;

б) и призренски говор зна за потврде изједначавања */ъ/* са вокалима */е/* и */о/*.

41. Већ је саопштено да се */ъ/* најбоље држи под акцентом како у домаћим тако и у туђим речима (под туђице подводимо и домаће лексеме са турским суфиксима који садрже овај вокал):

а) *бънем* и *ја тамо*, да *бънеш* помеџу нас, *бъна* га по руке, *бъни* гу у колѣно, и брат му *бънаш* у главу, *Бън'и дън*, *Бѣдъни дън*, *бъњак*, на *Бѣдъни нѣч*, пред *бѣдъњак*, *вѣздан*, *вѣздън*, чѣшме су бил'е *вън*, Сѣдом су бил'е тамо *вън*, *вън* проснал'е чѣбе, *вънке* да ометеш, *въшка*, *въшке* чѣ те изѣдеф, *въшл'ав* бѣше, *въш'иѣ*, нѣчѣ ни да *дъне*, да *дънеш*, чѣ *издънем* и *ја*, да се *издъне*, *дъгъчка* (в. т. 69), једе *дамнъшњи* лѣба, донѣја ни *дамнъшњо* брашњо (в. т. 48), *Дъмъан*, *Дъмн'ан*, а тај *дън* слава ми је, у *дън* рѣтко лѣти, на *дън* Бѣжич', тај *дън* је мој *дън*, пѣрви *дън*, други *дън*, трѣч'и *дън*, пазарни *дън*, пазаран *дън*, недѣл'у *дъна*, за три *дъна*, сѣдом *дъна*, пе-*дъна*, мѣсес *дъна*, сутра-*дън*, сваки *дън*, чѣтѣрез *дъна*, на *дън* Петрѣвдан, *дънас*, и *дън дънѣс* тако је, и *дън-дънѣс* има, и *дъндънѣс* је дѣбро, *дънѣске*, тамо је и *дъндънѣске*, рѣч'ек *дънъшњи*, у *дънъшни дън*, у *дънъшњо* вѣреме, *дънъшњога* ми *дъна* (заклетва), *дъњом* спѣје, *дъњом* је поштѣна жѣна, *дън'ом* не гу тражи дѣма, *дънъшанъ дън*, *дънъшан* пазар, бѣрго чѣ се *раздъни*, два *Вѣлигдъна* (два Васкрса), де ги наѣѣ теј *вѣлигдъне* (печурке), *ѣаковъчки* пѣт, у *ѣаковъчки ан*, *ѣаковъчке* жѣне гу дошл'е, имала и *ѣаковъчка* најја, *зѣва*, видѣсмо гу и *зѣву*, да дам *зѣве* и *јетѣрве*, свѣѣјзи *зѣве*, и брат му је млого *зѣл*, доведе јѣну *здѣшкѣ* (пуно, јѣдро, набијено чѣљаде), и сѣстра ги је ка *здѣшка*, дѣбро је *изѣбран*, доцѣше

једнџк (одмах), како гу викнаше, једнџк доц'е, кожа од јазбџца, утепаја три јазбџца, јазбџцов реп, ништо не се праји от козџца (биљка „козлац“), кџ-ч'еш?, кџдџшино... вино, кџдџшино... мл'еко, кџдџшањ, кџи је Бџжич'?, кџи је време?, кџи је субџта?, и којшија ги бија лџжа, шџто да те лџжем, лџжеш, само да те излџже, рџч'е ми и мене па ме излџжа, немој да гу налџжеш, и он ти је ш'рч'илџжа, онџзи ш'рч'илџже ништо не давам, лџжав је закон овај, лџж'лав је и он, и пारे ги бџу лџжне, не му с'рце лџкџи за рабџту (лџкти = има жељу, склоност ка нечему), лџк је ка пџмук, лџко га нџси, имџше лџку руку, лџкна ми, б'рго ч'е гу лџкне, Бџг да ги дџде лџкос, и мџти ги је лџкосџна (лакога сна), џолџчко тџј нџси, сџг је лџсно, сџге лџсно, лџн, лџнен ч'џршаф, поч'џсти га тџј мџ (прашину), сас мџтлу сабџри тџј мџ, мџзга, мџгла, не џди, сџнко, у мџглу, проџ'џше три Мишровџбна, мишровџбнско вино, три м'рџивџца, мишровџч'ко слџн-це (слабо сунце), да намџкнеш јџш нешџто, намџкни гу, ципџла ми се смџкна, мџска (мазга), и концџла имџја мџску, тџј нџч'ва, тџко се виџа нџч'ва, у нџч'ви, нџч'ве, имџше дупџта ка нџч'ве, оџбнак, Бугџри џшл'е у оџбнџце, сел'џци нџснџ оџбнџце, џни носнџ оџбнџце, пе-шџс пџра оџбнџце, оџбнџч'ар, оџбџи је водџја се рџч'ун, оџбџи је тџј, џбк'лен, гџџја џбњ, џбс, џбски да живнџ, дџшло време џбски да се живнџ, џбски бџдно, џодлџнак (део чарапе, приглавак), двџ џодлџнка, џолџко, џолџко тџј нџси, џолџкоше, џолџкоше, не џтајте, џосџџка (предмет на коџи се може спџтаџи), да џосџџне (да се спџтакне, сапне), џришџевџч'ки пџзар, џришџевџч'ке соџџце, да гу разџџне коџу, и тебе ч'е ти разџџне коџу на тџрч'ук, на раовџч'ки дрџм, раовџч'ко вино, сџг бџш снајџке реџко, свџ сџг виднџш, сџг за сџге нџрот се мџч'и, сџге је шџфер, сџге ги тџраф, сџге не мџже, не ги пушч'аф сџге, сџге само ч'џти, ка-сџге, и сџг џклам, и сџк ти је тџко, сџне, сџк не глџдав, сџк он мџже, сџк свџ да кџпиш, сџк ч'е гу мџкнеш, сџк нема пеџаре, ка-сџк струја, и сџк ч'џем, сџга слџбџдно продава се дџван, сџгџшиње жење, сџгџшиње варџила, сџгџшиње дџца, сџгџшинџи нџрот, сџгџшинџо дџбо, у сџгџшињо време, сџкри гу, џна га сџкри — не се поџавнџја, на сџбор у свџту Богороднџцу, сџмне, сџмни, да осџмнем у Пришџтнџу, и џн ч'е осџмне тџмо, да осџмнеф јџтре, исџџч'а на сџн, сџн ми не доџди на џч'и, сџн ме не уфџтија, злџга сџна да не снџјем (нар. песма), млџго је сџнлџф, да гу сџџнем, сџџни га, џде ка сџџеш, турнџја нџгу да га џосџџне, лџсно гу сџсџџај (3. л. јд. аориста), сџџл'ешо обџдва гџрла на ч'џрапе, сџџи (код пчџла), сџџи ми и тџј, сџџкај гу нешџто и тџи, скоџџч'ки мајстор доша, скоџџч'ке ц'евреџце, бија, бија и тџј скадџрски џвар (икра), двџ Скадџрџа, јџну Скадџрку, да прнџч'ам тџџзи Скадџрке, бџло шџге, шџге... се јџло, ка-шџге, шџџи се тџј пџкло, бџш шџџи да умре, шџџи ч'е му доц'не и мџти, не гу нџша шџде, шџдџшиња д'рџава, шџдџшнџу влџс, шџдџшње и дџнџшње пџре, јџ ч'е шџкнем мџло, да ме шџкне, шџкнеш, коџ смџ да шџкне, да ми шџкнеш тенџџеру, тџј шџкни, шџкни мџло, тџјке га шџкна, неје, мџре, ни шџкнаш, да гу нашџкнем, џни ч'е гу нашџкнеф, да сџџкнем вџтру, сџџкни гу мџло, кџд је шџмно, Турнџше га у шџмну тџмннџцу (нар. песма), ч'џм се сџџмни, ч'џм се сџџџни, поџџри док не се сџџмни, послџе се сџџмни, ч'е ми ушџмни кџч'у, шџмџан, имџло шџмн'ан у кадијџннџцу, шџмн'ан је ка з'рно, шџнко рџсте, узџја шџнке јџжа, немој више да ги шџнч'аш, шџџкаш (табаш, тапкаш), дџбро да ги исџџџикам, послџе ч'е ги исџџџикаш, удовџч'ки живџт, пушџти гу удовџч'ку рабџту, да џџфџша, и бисџрак ми џџфџша, прџска јџште не џџфџша, јабџке ти

не *цѣфѣшаф*, и праске ч'е б'рго *ѣроцѣфѣшаф*, дѣбро ч'е се *расцѣфѣша* и каран-фил', нѣч'е да *исцѣфѣша*, *расцѣфѣша* се свѣ, да *исцѣфѣша*, тај *нечѣсник* ѓтнесе гу свѣ и сл.

У Чемерикиѣвој збирци стоји једино: *ардѣква*, *ардѣкве*, *ардѣкву*, док сам ја поред наведених ликова слушао и: *ѣрдѣква*, *рдѣква*, *правим салату од рдѣкве*.

б) *агѣзльк*, пл. *агѣзльце* (део коњског оглава), пропадоше ги све *агалѣце*, мѣжеф они ѓпет да *ѣоазгѣниф* (да „побесне“), имаше л'ѣпе *ајльце* (месечна плата), брат ми нѣје ѣша на *акшамльце* (вечере са седељком), сѣстру му удал'е *алѣьне*, немаше ни јѣно *алѣьнч'е*, кѣт ч'е крај и тѣму *аргаѣлькѣ*?, ѣша по *Арнауѣлькѣ*, работаја по нѣјному *аѣьру*, *бакѣрно* свѣ имаше, *бакѣрна* тепсија, више *бакѣрно* бѣло, да не ч'ини *будалалѣце* (будалаштине, глупости), дѣзај се *гамсѣзу* јѣдан (гамсѣз „немарно, флегматично лице“), купија двѣ *далѣка*, за веч'еру имѣмо *далѣце* (слезене), да ѣзне димл'ѣје и *дизльце*, поскупѣше и *дишекльце*, *домазльчкѣ* кокѣшку, купила *домазльчкѣ* сѣра, тѣјке нѣгде бѣше и *зѣмба*, сѣ[с]зѣмбу про-бѣушиш, *јасѣьч'е*, нѣве гу су тѣј *јасѣьце*, *јасѣьци*, петнаѣс *јасѣька*, *кадѣна* је госпѣѣга, Кѣј ти је видѣја тѣмо *кадѣну*, мѣре?; два-трѣ *кальѣа*, ѣма *кальѣе*, мѣра да *скальѣи* рѣбу, да *скальѣим* марѣме, *карѣшьк* (хлеб без квасца), Ми јѣдемо сомѣне, не јѣдемо *карѣшьце*, млѣго је *кѣзган* (љут, озложеѣен), да купи *кѣнай*, двѣ *кѣнѣа*, млѣго *канѣе*, *Кал'ѣа* ѣма *лагѣме*, какѣве *лагѣме* ѣма, да науч'и и тѣј *марифѣѣльце*, да праѣи такѣве *маскарльце*, *нальна*, јѣну *нальну*, *нальне* смо носил'е, *нальне*; нѣси *нальне*, *правѣьл* ѣ мајстѣри *нальне* о-д'рво, двѣ *сандѣка*, у Турску купи л'е *сандѣце*, *фѣьшан* (хаљина од куповног материјала), нѣне *ѣиганльке*, двѣ бѣла *ч'адѣра* (нар. песма), да га купи јѣно *ч'адѣрч'е*, остаѣи га тѣга *ч'аѣкѣна*, праѣја *ч'ивилѣце*, продавал'е се и *ч'иральце*, бил'е и *шенльце*, Рѣси ѣмаф *ширинльце* (широке просторе, ширину) и сл.

42. „Чисти“ полугласник није редак ни у неакцентованом слогу како домаѣих (а) тако и страних (б) речи:

а) да наложимо *бѣьѣце*, *бѣздѣше* на ракију, у *вѣськ*, дѣте гу *вѣшл'иво*, и ѣна *издѣна*, *Дѣмн'ѣну*, *вѣздѣн*, тѣј-дѣн, мѣси се пита *други-дѣн*, тѣј тѣшке *дѣнове*, пот старѣ *дѣнове*, *раздѣнич'е* (учиниѣе да дође свести) свѣти Јанич'ѣја, и дѣн *дѣньс* тако је, у *дѣньшњо* врѣме, *дѣньске*, *дѣньске*, *дѣнаске*, *дѣнзѣби*, *дѣнзѣбѣјне* му бѣше цѣја жѣвот, *Вѣл'ѣдѣн*, пред *Вѣл'ѣдѣн*, *ѣурѣѣвѣдѣн*, на дѣн *Пѣѣрѣвѣдѣн*, *зѣвица*, *зѣвине* дѣцу, имаше и јѣну *зѣвич'њу*, *изѣбѣрем*, *изѣбѣри*, *изѣькала*, *јѣзѣьцѣ*, *јѣзѣьцѣву* кожу, *кѣ-доц'не* ѓн, *кѣ-доц'е* врѣме, *кѣд-је-гѣтов*, *кѣд-је-гѣтово*, *кѣд-ѓч'еш*, *кѣд-нѣч'еш*, *кѣд-ми-доша* мѣж, *кѣь-се-ѣде* за *Опѣл'е*, *кѣд-ѣдемо* у апѣтеку, *кѣь-сам-ч'ѣла*, *кѣь-је-врѣме*, *кѣь-стѣне*, *кѣь-ѣмамо*, *кѣд-ѣдемо*, *кѣь-се-ослобѣдѣсмо*, *кѣаш* ч'е доц'е, *љѣжѣва*, негѣву жѣну *љѣжѣву*, *љѣжѣфску* рабѣту, свѣ ме *ѣзльѣжа*, послѣ осетѣсмо *љѣкошѣ*, свѣ ги *изѣькѣнаше*, и тѣј ми *изѣькѣна*, дѣн бѣше *мѣгловиѣш*, *ниѣд* ѣјер не видѣја, *ѓбѣдѣма* сѣстрама, *ѓбѣдѣма* снаѣма, *ѓѣьњк*, а штѣ му фѣл'и *ѓѣьнч'ѣрскому* л'ѣбу?, *разѣьналѣ*, *сѣьналѣ*, *ѓсѣьналѣ* итд. (в. т. 205), *ѣѣшѣл*, на-праѣиш *ѣресѣлѣк* (подупрѣто аналогојом: према турѣизма на -лък?), стави ти на *ѣѣьк* гѣја и дѣа, *ѣѣклѣник* (враг, ѣаво), *ѣѣсѣдија*, *сѣѣкѣр*, не *сѣѣѣва* рѣке, *сѣѣѣва* се ѓвако, *сѣѣѣјѣна*, *сѣѣѣшѣни* нарѣт, *сѣс-мајку*, *сѣс-мѣжа*, *сѣс-ѓца*, *сѣс-негѣв* на-раф, *сѣс-наше* пѣре, *сѣс-кашѣку*, *сѣс-кол'ѣца*, *сѣс-мусл'ѣмана* радѣја, *сѣс-мѣсо*, нѣч'е се *сѣьѣѣѣмо*, *сѣьѣѣѣја*, *сѣьѣѣѣла*, нѣ-не *ѣькѣналѣ* Нѣмци, *ѣькѣнувалѣе*, бес

Потврда варијације у изговору полугласника практично и нема у богатом Чемебрикићевом корпусу (ја сам приметно само облик *куџа^ац*), док већ код Чупаревића нису ретки ликови типа *зубава^ац*, *оца^аш*, *сшуден^ац*, *слѣа^ац*, али је ипак: *пита сѣс мѣсо*, *пита сѣс тикву*, *бунáрлѣк* и сл.

44. Утицај књижевног језика није, разуме се, мимоишао ни полугласник, тако да се на његовом месту све чешће среће „чисто“ *а*. Појава већ није ретка ни у наглашеном слогу, док је у ненаглашеном узела широког маха, нарочито у суфиксима. Потврде:

а) *ба́дн'ак*, за *ба́дња́к*, донѣсев *ба́дња́к*, *ба́ч'ва*, це́ја *да́н*, два́пут на *да́н*, два *да́на*, то́га *да́на*, мѣсес *да́на*, за петна́ез *да́на*, по́седе не́кол'ико *да́на*, *да́нас*, *о-да́нас*, *сушрада́н*, *о[д]-да́ске*, *да́ске* смо *цепáл'е*, *зао́ву*, *ма́гла*, *ма́кн'е*, *ма́кнеш*, *ма́кни*, Афежé ги *ма́кна*, јо́ш *ма́ње*, *ма́јне*, та́ј *на́ч'ва*, код *м'рш'ва́ца*, *оја́нке*, *у́зе оја́нцѣ*, *оја́нч'е*, *ка́д* га *ро́дн'?*, испот *Па́ш'тирик*, *са́д* је те́шко, *са́ш* сна́у *има*, *са́ш* је на́јгоре, *сша́бло*, *сѣга́шни* на́рот, *сша́кло*, *сша́кл'ен*, *шáм'лан*, *ша́нка*, *ша́њи*, *ис-ша́њиш* итд.;

б) два *бадња́ка*, ло́жимо *бања́цѣ*, *даждѣвња́к*, *Дани́ца* (звезда), те́шке *данóве*, *окрач'áл'е* *данóве*, *раздани́ло* се, *лакна́шч'е* му и *не́му*, *лани́шше*, *ланено* плáтно, *маглуш'и́на*, *изабра́ни*, *шакна́л'е*, *шамни́на*, по *шамни́не* да *и́де*, ни́једну дево́јку не *шакна́л'е* *сас* ру́ке, *зави́цу*, *лажóва*, *јазбацо́ва* *ко́жа*, *оја́нч'áру*, *оја́нч'áрски* *зánат*, *Ска́дар*, *кад-га-до́фати*, *кад-о́ч'е*, *ка-до́ц'не*, *ка-ч'е-до́ц'е*, *каш-видóше*, *каш-се-да́дне* ру́ка, *каш-се-зарати́ло*, *каш-ч'е-до́ц'е*, *сабра́но*, *сави́јена*, да *сабѣре*, *сабра́ја* се на́род, *савива́в* л'и́шч'е, *ч'е* се *сабѣре́ше*, да *сакри́је*, *сакри́л'е*, *самѣл'еш*, *самну́је*, *самна́ч'е*, *осамна́смо*, *ми́* смо *сасвим* дру́го, да *сасша́иф* це́ја на́рот, *сашка́ем*, *Бо́же сач'увај*, *сашила*, *саши́јен*, *са[с]-свира́јње*, *сас-карте*, *сас-мла́ду*, *сас-момка*, *сас-ни́*, *сас-н'и́*, *сас-н'у*, *сас-но́јне* *кумч'и́ч'и*, *сас-абѣре*, *сас-камѣјне*, *сас-не́га*, *сас* њего́ву ма́јку, *сас-ту́ј* ру́ку, *сас-пепѣја*, *сас-ту́ц'ога* *ко́ња*, *саз-Бо́га*, *саз-два́* војни́ка, *саз-гво́жц'е*, *саз-гла́мњу*, *саз-грабу́л'у*, *саз-н'ѣга*, *саз-ржани́цу*, *саз-ма́рке* итд.;

бѣлац, *белáнац*, *б'рбл'áвац*, *зубáвац*, *вра́нац*, *Делофч'áнац*, *Цако́вац*, *чо́гац* (коњ *ђогат*), *ждрѣбац*, *желудáц*, *жумáнац*, *жсу́ица* (жуманац), *имѣлац*, *једи́нац*, *ју́нац*, *ја́рац*, *јало́вац*, *јѣмац*, *кваса́ц*, *косóвац* (врста ветра), *ко́лац*, *сѣс-ко́нац*, *в'рне* *кру́шац*, *л'исац*, *магáрац*, *мо́лац*, *мудра́ц*, *мушка́рац*, *Не́мац*, *о́шац*, *иеч'áнац* (врста ветра), *иогáнац*, *иокрóвац*, *ио́йац*, *иребра́нац*, од *Рао́вац*, *са́мац*, *сеvéрац*, *си́рац*, *сша́рац*, *слѣ́ица*, *сшудéнац*, *чо́йáвац*, *ц'рнац*, *ша́рац*, *ши́йáрац* (дечачић; *јарац* од две године), *иѣ́шал*, *св'рдал*, *у́гал*, *дивал'* на́рот, *о́ван*, на *дѣн* *Петшрóвдан*, за *Цури́вдан*, за *Госи́оци́ндан*, по *Госи́ојндан*, до на *Вел'и́гдан* (в. и т. 52), *Видóвдан*, до *јѣдан*, у *јѣдан* *мана́стир*, *безду́шан*, *безобра́зан*, *безуман*, *бо́лан* *рѣч'*, *бри́жан*, *гла́ван*, *грóзан*, *дѣсан* *ко́јн*, *ма́сан*, *муч'ан* *живот* *имáла*, *зловóлан* *гу* *бра́т* *бѣше*, *злоч'удан*, *не́је* *мѣсан* *пра́зник* — *и́осан* *је*, *лубомóран*, *иеч'од'áн*, *милóсан*, *иокóјан* *о́тац*, по *наоиа́ч'ан*, *радóсан*, *сши́дан* *уч'и́тел'*, *сѣга́шан* *живот*, *срѣч'ан*, *сшра́шан*, *ш'ужсан*, *умóран*, *чу́варан* *ги* *пáре* *има*, и *о́н* *ги* *бѣше* *чу́ва́шан*, *ни́кад*, *не́сам* *зна́ла*, *сам* *купíла*, и *сам* *се* *зарѣкла*, *би́ла* *сам* *вол'и́ква*, *оперисáла* од *жуч'* *сам* *се*, *жс'рва́н*, у *во́сак*, *гра́шак*, *мѣшак*, *иѣ́шак*, *иѣ́сак*, *св'рч'ак* (врста птице), *ч'áнак*, *зáлак*, *ч'ѣш'вршак*, *ми́цак*, *слабáч'ак*, *шѣжак* *бóл'ес*, *л'у́цак* *му* *си́н* *бѣше*,

свѣкар, вѣлар, вѣшар, брѣштар, добар, оѿас, оѿаѿи, њијан сѣн, нијан ч'ѿфлѣк, ниан којшија итд.

45. Што се двојице претходника тиче, мојим подацима је знатно ближи Чупаревићев материјал, у којем има доста потврда вокала *a* на месту полугласника у неакцентованом слогу. Будући да је Чупаревић у Призрену попуњавао упитник са питањима из области творбе, његов иначе скроман корпус обухвата већину наведених суфикса и у њима обично *-a- < -ь-*:

ждрѣбац, желуѿац, жѣбац, јунац, јарац, квѣсац, круѿац, ѿеч'анац, северѿац, сѿѿарац, ѿѿѿак, миѿац, ѿврѿац, ч'анац, ч'орак, слаб'ачак, безв'одан, мајушан, од-м'оран, нођашан, сьгашан, ум'оран, чувашан, вѣшар. Моје искуство на терену потврђује запажање мр Р. Младеновића да део изнетих примера (*жѣбац, ѿврѿац, ч'орак, безв'одан, мајушан*) не спада у аутохтоне особине призренског говора.

46. Код Чемериѿића је неупоредиво нижа фреквенѿија сведочанстава пуне „вокализације“ полугласника. У импозантном корпусу дијалекатских података уочена је тек која десетина ликова типа

Даниѿа (звезда), *савиѿа се*, *бѣлац*, *беланац*, *враѿнац*, *једиѿнац*, *квѣсац*, *м'о'ѿац*, *мудрац*, *ѿребраѿнац*, *ѿоганац*, *ѿоѿаѿац*, *шиѿарац*, *безобрѿзан*, *дуговѣчан*, *злов'о'ѿан*, *сѿиѿдан*, *миѿац*, *ч'анац*, *ч'орак*, *оѿаѿи*, *сврѿдал*.

47. У страним речима неакцентовани полугласник се не ретко изједначава са *a* или (понајчешће у суфиксу *-lik*) са *y* (са *y* и када је полугласник под акцен-том):

a) т'ој неје *бакар*, к'отол од *бакар*, ѿмаш *калай*, *кѣзган* (љут, озлојеђен), *ба-шлак* (блато, глиб), *бошч'алак*, *бунарлак*, на *звожѿарлак*, *далак*, *јасѿѿак*, *којшилак*, *комишлак*, *јорганѿѿлак*, *калабалак*, *кондурѿѿлак*, у *тај сандак*, *самарѿѿлак*, *сиромашлак*, *ч'аѿкунлак*, *ч'урѿлак*;

b) *калуѿ*, *калуѿе*, *калуѿч'ија*, *јасѿѿук*, два *јасѿѿука*, *јасѿѿуѿи*, *јасѿѿуч'и'е*, два-три *сандука*, *ч'аѿкун*, *ч'аѿкуна*, *ч'аѿкунлук*, *Арнауѿѿлук* *доша*, *бошч'алук*, *дал'и смо* око ч'ет'рдесет *бошч'алука*, *душѣклук*, *дѿшѣклук*, *навуч'и* у *дѿшѣклѣк јуклук*, *икон-лук*, *лоѿовлук*, *комишлук*, *н'ове ч'ивилуке*.

Изнети материјал говори о ретко виђеној непреврелости када је реч првенствено о ненаглашеном полугласнику и показује да су у садашњем призренском говору у реализацији посуђеница типа *јасѿѿѣк*, *бунарлѣк* на сцени готово равноправне све три могућности. Облици са *-a-* последица су угледања на домаће речи са неакцентованим полугласником (*ѿеѿѿак*, *ч'анац* и сл.). Иза *бунарлука* и *калуѿѿа* стоји и књижевни језик, утемељен на говорима у којима на месту турског суфикса *-lik* стоји *-лук*.

48. Процес све интензивније пуне вокализације полугласника у говору Срба Призренаца донекле је компензован процесом обрнутог смера: преласком неких „пуних“ вокала (у првом реду *a*) у полугласник. Обично се ради о специфичним, емфатичним ситуацијама, речима међу којима има и посуђеница, и о облицима који се у свакодневном животу посебно истичу. У свему овоме ипак се назире и одређени фонетски услови наведеног процеса. Тако, на пример, до пуне или делимичне редукѿије, како наглашеног тако и ненаглашеног, вокала *a* по-

најчешће долази у његовом непосредном контакту са лабијалом. Појаву, иначе уочену и у другим говорима овога типа, илустроваћемо следећим потврдама:

обѣдва вина се добре, *обѣдва* бисага, у *обѣдва* бисага, Болџиф ме *обѣдва* плѣча, Узѣја се у *обѣдва* плѣча, *Обѣдва* бисага му бѣу празне, *обѣдва* дечѣинске дѣла, *обѣдва* брата, *обѣдва* сѣна, *обѣдва* демѣта траву, *обѣдва* детѣта, *обѣдве* митанчѣти, *обѣдве* кондуре, *обѣдве* чѣрке, на *обѣдве* нѣге, *обѣдва* телѣта гу лѣипцалѣ, *оба^дволицѣ* чѣе купиѣ, *обѣ^двојѣцу* турѣше у аѣпс, поред: *оба^две* чѣрке, да ги се поздравѣш и тѣма *оба^дволицѣма*; тој бѣше *наоѣбч^на* мајка, и сѣн ги бѣше *наоѣбч^ник*, поред: по *наоѣбч^н*, *наоѣбч^но* дѣте, да се *наоѣбч^н* и јѣ итд., *одѣмно* (одавно), *одѣмношаѣ* лѣк, *одѣмношѣ* је вој вино, *дамнѣшѣ* брѣшѣ, *дамнѣш^на* рабѣта, *дамнѣшѣ* лѣба, поред: *дѣмно*, *одѣмно*, *дамнѣна*, *одамношѣ* му ракија и сл. (в. т. 172), ракија ги бѣше *домѣшѣ*, *домѣшѣ* ракију, Кѣј ти сѣге јѣде *домѣшаѣ*⁵¹ лѣба, *домѣшѣ*ога ајдѣка, поред: *домѣшѣ* лѣба; *мѣйка* (мотка), дѣфати јѣну *мѣйку*, *сабѣрлак*, *сабѣрлѣк* (сабор), *мѣ^айка*, поред: вај *майка*, *сас* *майка*, нѣво *майкачѣ*, *майка* итд. (в. т. 86), *мѣчѣја*, али је по правилу: *мѣчѣја*, од *мѣчѣја*, имѣла *мѣчѣја*; *вај* удѣбнос, не *валѣ* *вај* владѣка (само изузетно, јер је по правилу: *вај* ограда, *вај* дѣржава итд.; в. т. 79, 308), имѣлѣ смо *дѣвѣ*-пѣра врата (по правилу је ипак: *дѣва*-дѣруга, *дѣвѣ* сѣна итд.), по *шѣова^р* (такође изузетно, јер је бележено: *шѣовар*, трѣ *шѣовара*, *шѣоварѣлѣ* итд.), мѣњаѣ се пѣре свѣки *чѣс*, *бѣш*⁵² тад дѣуѣ и ѣна, *бѣш* у нѣно сѣло, јѣн *бѣш* комшѣја, *бѣш* у моју кѣчѣу, *бѣш* у Немѣчѣку, *бѣш* тај маѣи нѣјна, *бѣш* маѣи ѣѣна, купија *бѣш* велѣку, дѣшлѣ *бѣш* пред јаѣију, Не могу да гу обрѣкнем, чѣ *бѣшно* кѣпим и тој, Тај дѣвојка *бѣшно* моја (нар. песма), *бѣшно* („тачно“) лѣи је тој што си чѣула?, *јучѣрѣшѣ* рѣчѣк, дѣнѣшѣи елѣи *јучѣрѣшѣ*и (свакако према ликовима типа *дѣнѣшѣ*и, *сѣгѣшѣ*и), *зѣндан*⁵³ (тамница) му трѣбе нѣму, што је у *зѣндан* (тоталан мрак, слабо осветлѣње), купија дугѣјну у *зѣндан*, *шѣмѣн*⁵⁴ што бѣу дѣшлѣ, *шѣмѣн* што вѣрна, ѣна вѣкна, *бѣзрен*, поред: *базрен*, *базреново* (в. т. 192).

49. У Призрену, као и неким другим говорима ове зоне, у основи глагола *чѣчка* стоји полугласник: да *ѣрѣчѣчѣкам*⁵⁵, дугѣјну да *начѣчѣка* сас вино, глава гу бѣше *начѣчѣкѣна* сѣс вѣшке.

50. Вокал *е* на месту полугласника у призренском говору двојако је порекла. У већини случајева он стоји уз (данас или раније) палаталан сугласник, где је добијен асимилационим путем: *босѣлѣк*, проз *босѣлѣк*, Донѣси гу јѣно гѣнчѣ *босѣлѣк*, ишлѣ на *зѣјем*, давѣлѣ пѣре на *зѣјем*, Јѣпе ги дѣде пѣре у *зѣјем*, *јѣчѣем* се пѣка, кѣло *јѣчѣем*, сѣмо *јѣчѣем* и кѣфу, *кѣшел*, чѣе ти прѣѣе гѣлѣем *кѣшел*, *ѣгѣн*, живѣи *ѣгѣн*, на *ѣгѣн*, турѣи на *ѣгѣн*, турѣи јѣно дѣрво на *ѣгѣн*, а ѣна бѣше турѣила гѣрне на *ѣгѣн*, *рѣчѣк*, ако ѣчѣе на *рѣчѣк*, мѣне ми дадѣше *рѣчѣк*, за *рѣчѣк* имѣлѣе

⁵¹ В. нпр. Белић ДИЈС, 392 (*домѣшѣнар* = „укућанин“).

⁵² Уп. Шкаљѣић Турцизми, 122 (*баш* < тур. *baş*).

⁵³ Шкаљѣић, Турцизми, 654 (*зѣндан* < тур. *zindan* < перс. *zindān* „тамница“).

⁵⁴ В. Белић ДИЈС, 67 (*шѣмѣн*, *шѣмѣн*, *шѣман* и сл.; уп. и Шкаљѣић Турцизми, 599: < *tamat* < ар. *ītamāt*).

⁵⁵ Уп. Белић ДИЈС, 57 (*чѣчѣке*, *исчѣчѣка*, *ѣчѣчѣка* си, *чѣчѣнеш*), 69, (*чѣчѣка*); Богд. ГАП, 8 (не *чѣчѣкѣ* се); Пѣрић Лужница, 22 (*чѣчѣкам* се). Уп. и Скок I, 285–286.

и ви́но, и она спи́је по ру́чек, за до́ручек, у́јем узи, има́ло, има́ло и у́јем, Нач'ес је у нѝ сва́дба, А нач'ес зав'рњаја снѝк, нач'еске, Мўж гу прислабѝја но́чес, за но́чес до́ста попи́смо, њо́јен бра́т ми да́ја то́ј, но́ен си́н, та́ј њо́ен ми́нтан⁵⁶, да у́знеш јен ши́лек, наби́ла се на ши́лек⁵⁷, поред: у́јам, јѝчам са́л да кўпи, го́л'ем ка́шал, на ру́чѝк, ру́чѝак. Изузетно се чује и *огињ*.

51. Изван оквира фонетике треба тражити порекло вокала *e* на месту полугласника у следећим случајевима: *ѝазáрен* дѝн, на *ѝазáрен* дѝн, та́ко је *сѝга*, *сѝга* до́шл'е, *сѝге* ко́ј те пи́та, *сѝге* не́ма ов'етину да ви́диш, *сѝге* не́ма пека́ре, *сѝге*⁵⁸ у Ни́ш да ѝде. Потврде ове врсте нисам приметно у Чемерикићевој грађи, а наведене облике забележио сам од старог мајстора „чергара“, човека који је деценијама контактирао са купцима и трговцима из свих суседних, па и македонских, крајева.

52. Као и у другим говорима овога типа, углавном уз лабијале, ненаглашени полугласник може да пређе у *o*:⁵⁹ *сѝдом* дѝна, *сѝдом* ч'ѝшме, *сѝдом* мла́де, *сѝдом* водени́це, *сѝдом* ду́ше, *седомдѝсѝт*, *седомсѝо́ишин*, *о́сом* бра́та, *осомдѝсѝд* године, *осомдѝсѝти* дѝн, *осомна́ес* месе́ца, *осомна́есѝти*, *о́сомсѝо*, *бозови́нка* (зова), поред: *сѝдам* са́та, *сѝдам* мла́де, *сѝдам* дете́та, *сѝдам* л'етури́ѝе, *сѝдамсѝо*, *о́сам* си́на, *о́сам* ил'а́де, *осамдѝсѝт*. И у Призрену је, као на „готово целом македонско-српском пограничју“, *ложѝца*⁶⁰ (кашика), у ста́ру *ложѝцу*, две-три *ложѝце*, *ложѝч'њак* (дрвени сандук у којему су се некада држале *ложѝце* и *виљушке*). Исто тако, говори се: бо́л'и ме *ложѝч'ѝца*, у *ложѝч'ѝцу* бо́л'и, Ту́јке, ту́јке, у *ложѝч'ѝцу* нико́ју му́ку осѝч'ам, Према *ко́шао* у књижевном језику, у Чемерикићевом и мом материјалу долази *ко́шол*: ту́риш *ко́шол*, *ко́шол* на о́гињ, ста́иш у та́ј *ко́шол*, *ко́шол* од ба́кар, ко́ј ти сѝге во́л'и *ко́шол*? Именица *орао* (Aquila) у корпусу двеју наведених картотека гласи *о́рол*, ген. *о́рла*, Н—ОП мн. *орло́ве* и *орло́ви*^{60а}. У материјалу који сам прикупио стоји и: *сои́л'ѝе* ц'ѝмпер, *собе́ре*. Из црквеног (рускословенског) језика унет је лик *воскресе*: Крѝстос *воскресе*, ва́истину *воскресе*, ва́истини *воскресе*, док је облик *васкресе* (Крѝстос *васкресе*, ва́истину *васкресе*) плод укрштања рускословенског и српкословенског фонетизма. Већ помињани *ва́исѝину* и *ва́исѝино* спадају у фонд типичних карактеристика српске редакције старословенског језика. Уз обичније *Вѝл'ѝдѝн* и *Вѝл'ѝдан* забележио сам и: *Уск'ѝрс*, *уск'ѝрши* дѝн.

53. Изван наведених славенизама *ѝр*(-) има типични српски штокавски развитак: у *кўч'у*, у неде́л'у, доу́нѝва́ја и о́н у ц'ѝркву, удо́вац, удо́вѝц, удо́вица, теј *удович'ѝне* де́ца, јѝну *унўку*, ѝма две *унўке*, до́ша ги *унўк*, јѝнога *унўка*, *унўци* ме

⁵⁶ Из црквеног (рускословенског) језика унети су примери са *чѝс*(-): кўму ч'ѝни *чѝс* (част, поштовање, почаст), деверу ч'ѝни́ла *чѝс*, и њо́јзи гу ч'ѝни *чѝс*, *чѝсан* те к'ѝрс поразија (клетва), *чѝсан* те к'ѝрс убија, *чѝсни* по́с постил'е, *чѝснога* ми к'ѝрста.

⁵⁷ Павл. Срет. 60 („Иза сугласника а испред љ и њ секундарни полугласник даје е“).

⁵⁸ Лик *сѝге* записан је, додуше, и у I Белићевој зони (Белић ДИЈС, 82).

⁵⁹ Белић ДИЈС, 73, 82–85; Павл. Срет. 59–60.

⁶⁰ Белић ДИЈС, 82 (*ложѝца*).

^{60а} Према усменом обавештењу мр Р. Младеновића, у Призрену се говори и: *ко́шал*, *о́рал*. По њему, *ко́шол* и *о́рал* овамо су доспели „из околних говора“.

викаф, Бицине *унуч'ичи*, дала сам *унука*, две *унуч'ети* има, пратил'е га три *унуч'еша*, *узнем*, *узнеш*, да *уземо* ми тој итд. (в. т. 364).

ВОКАЛ Ъ

54. Под утицајем турског и албанског језика вокалски систем српског призренског говора обогаћен је фонемом *ѝ*, фонемом која се, дакле, јавља искључиво у туђицама. Иако се овај глас у свакодневном говору Срба Призренца не чује ретко, ипак неки моменти налажу опрезност при разматрању његовог фонолошког статуса. Релативно висока фреквенција гласа *ѝ* у српском говору објашњава се, добрим делом, и полилингвалним карактером средине: стални контакт са њим одржава се и при комуницирању на турском и албанском језику. С друге стране, опет, и мање писмени носиоци дијалекта свесни су чињенице да је реч о „турском“ вокалу. До овога закључка дошао сам у вишедневном теренском проверавању његових потврда у Чемерицићевој грађи. На крају ваља имати у виду и чињеницу да се на место овога, са стране унетог, гласа све чешће чују вокали у или *и*, што је, истина у мањој мери, примећено и у Чемерицићевом материјалу. Но, ако се уместо свакога *ѝ* и може срести у или *и*, процес супротног смера је незамислив. Изворно у и *и* никада се не мешају са *ѝ*, што томе гласу обезбеђује фонолошку индивидуалност у вокалском систему говора призренских Срба. У даљем тексту наводим потврде фонеме *ѝ* и њеног супституисања вокалима у и *и*:

а) имал'е смо и ми тај *дѝбек* (направа за туцање кафе), кој ти сѝге купује *дѝбече*?, Арнаути се диза'ле на *би'лѝце*, изел'е му цеја *би'лѝк* офце, бија, бија и *би'лѝгбаша*, *гѝрбеш*, *гѝрбечки* да живи, и брад гу беше *гѝрбечѝја* (печалбар), имаше л'епе *зѝлѝфе*, *биѝйин* (цео, сав) свѝт беше доша, и ма'ти му беше *дибидѝз* будала, и она пропала *дибидѝс*, ушѝла ми два *дѝгмеѝи*, јено *дѝгме'нце*, па му тури мужу *дѝзгѝн*, уфатија *дѝзгѝне*, свѝ му је *дѝздисано* (уређено, уредно), имаше *дѝздисано* одѝло, *дѝшек* ми је стар, тури ги *дѝше'це* у *дѝше'кљк*, јуклук — то је *дѝше'кљк*, изнѝла *дѝше'це* на слунце, *дѝше'чне* јастѝце, *дѝше'чне* ч'аршафе, не мѝже да гу *дѝздѝше* (поравна), *дѝше'ма* (простира по собама; под од дасака на колима), да купиш нѝву *дѝше'му*, изгубише ми нѝву *дѝрѝју*, *Дѝсе* (надимак као презиме), *дѝрѝин* (дурбин), Син гу бија *дѝстабан*, *дѝстабанлѝја*, *кѝбе* (кубе), да попрѝи ц'рквѝнско *кѝбе*, Наша Свѝта Пѝтка има пѝт *кѝбѝша*, И тај ти је ц'рква *кѝбелѝја* (са кубетом), И тѝ-га ѝзгуби *кѝвеш* (снагу, моћ), не нѝси м'лого, ч'е останеш и тѝ б'рго бес *кѝвеш*, душа о'ч'е, ама *кѝвеш* нѝма, о'тац му беше *кѝвешлѝја* (физички снажан, материјално јак — богат), добија л'и си нѝшто от *мифлѝза*?, кој би знаја да ч'е и тујке искоч'и *мифлѝс* (сиромас који нема ништа), *мѝдерис* (наставник медресе), мѝже да замени *мѝдерѝза*, *мѝжде* (радосна вест, награда за радосну вест), Снао, мори, дај *мѝжде*, дошла ти сѝстра; *мѝждеѝја* (доносилац радосне вести), *мѝждеѝика*, да га јѝште тури *мѝѝр* (печат), куч'а му нѝе *мѝѝрлеисана*, о'тац му не беше *мѝич'ин* (могућан), ч'ѝмѝр да кѝпим за зѝму, Отераше ги свѝ у *сѝргѝн* (прогон, изгнанство), да ми пл'унеш у *сѝреш* (лице), да му се сѝрем нѝму у *сѝреш*, *сѝрѝшук* (скитница, нерадник), На рабѝту нѝ ги викај

сјршџце, ѿлџбе (гробница са маузолејем), *сџди на чџше*, *изаџ'ем на чџше*, *џџм-бис* (забава, весеље), *шџретш* (лепота), *шџретшлџја* (оно што је лепо), *џлшџја* (врста обућарске алатке), *Ўмер* (мусл. име), *Ўмера*, *џршџја* (покривач), *тџримо џршџју* на кол'џпку, *џстџја* (пегла), *дај гу стару џстџју*, *џшџр* (ујам за мливо), *фиг.*: Њџму му Бџг узџја *џшџр* (умно ограничен);

б) *булџук*, три *булџука*, на *гџрбетш*, *гџрбетшчџја*, вај *дурџја* не чџни, *душек*, *душеџе* // *душеџи*, *душеџни јастџк*, у *душекљџце*, *зулџџфе*, да се прџпне на *кубе*, два *кубетш*, *сџретш*, *чџмџр*, сви су ималџе *чџмџрлџк* (одељење, остава у кући за чување џумура), *чџмурџџје бџл'е*, *чџмурџџлџк* да вол'и (џумурџијски занат), *ту-рџла га у чџше*, *џшџр*;

в) *гџрбетш*, *гџрбетшчџја*, *дџзгин*, да уфџти *дџзгџне*, Не пушч'ај, мори снаџ, *дџзгџне* тџму девојчџту; *дџрџин*, официјри ималџе и *дџрџине*, *миџде*, *миџдеџџја*, туј вашу *миџдеџџку*, *мишема*, дадоше ни стару *мишему*.

Вокал *џ* у српском говору не представља никакву призренску специфичност, будући да је уочен и у другим идиомима на простору Косова и Метохије⁶¹.

СУДБИНА НАЗАЛА ЗАДЊЕГ РЕДА

55. Међу језичким карактеристикама битним за расветљавање питања генезе данашњег призренског говора високо место припада резултатима развоја назала задњег реда. Различита судбина овога прасловенског вокала третира се као важан стуб раног источнојужнословенског и западнојужнословенског језичког разграничења⁶². Призренски говор и у овом случају пружа слику углавном типичну за дијалекатски тип којему по својој структури припада. У основи речи, дакле, назал задњег реда доследно прелази у у:

гџшто, да *загџшти*, два *голџба*, наше *голџбе*, одл'етџл'е, *голџичџчи*, *фатџл'е голџбе*, *голџичџчџма*, *голџбџњи жџвот*, *голџбин'џ гџкајне*, *голџбџнџо јџјце*, *голџбџнџе јџјца* су сџтне, *џско* му бџше и тџј, *пџшл'е на џџш*, *џџџак*, *џџџо* ти, море, и вој *секџрч'е*, два *зџба* да извади, *рука*, *руке*, сџз две *руке*, *џбрџч'*, *гџску*, јено *гџшч'е*, *кудџл'у*, *џаџк*, два-трџ *џаџка*, *џаџчџна*, два *мџџа* и сл.

56. Другачија судбина овога старог вокала у неким глаголским формантима последица је утицаја македонских говора. И овде, наиме, редовно *нж* > *на* у инфинитивној основи глагола Белићеве III врсте. У призренском говору *-на-* је уопштено у облицима радног глаголског придева, аориста, трпног придева и фугтура првог. Потврде:

а) џн га *акџја* (бацио), *добегџја*, *добегџл'е*, *напџја се*, *џ'утџрум бидџја*, *кџрва бидџала*, *Мџти се бџше бодџала* у *џко*, *брџја*, *брџнала*, *бучџнало се* у *вџду*, *неје увенџло*, *викџја*, *викџнала*, *викџл'е*, *сџл што не завџрџнало*, *тџмо наши гинџл'е*, *нџрот изгџнаја* у *Бџсну*, *кол'ико изгџнал'е* на *Кџсџво*, *ч'џрка ми џогинџла*, и брат му *џогинџја*, *наши л'џди млџго џогинџл'е*, *Обџдва сџна гу џогинџл'е*, и џн

⁶¹ В. нпр.: Елез. Речник, XVII; Стеван. Ђаковица 35–36; ФО 579, 583 (Ораховац).

⁶² Ивић Дијалект. 17; Лома Језичка прошлост, 15–21.

се гледнаја у огледало, куче гу гризнало, беше мало гуцнаја, гуцнала му и жена, де си денала л'еба?, да гу неси дарнаја, дигнаја, дигнало се све, дигнала руку, дигнал'е, достаннаја ми син, зронаја се и он (орону), мало сам живнала, ску-пч'а јанала, јанја уморнога којна, клејнаја га и нега, к'рф кд му кайнаја на земљу, уксинаја, остареја — клокнаја, остарело се — клокнало се, да неси крок-наја тамо, беше л'егнала, неје л'егнаја, изл'егнаја, руке л'ешнал'е тамо, мицко ми л'кнало, одмекнало, и сн'ек одмекнаја, карте мейнаја, мейнала, мейнал'е, на-викнал'е, несам ги микнаја, измакна, друкч'е се окренало, посл'е се окренал'е, одџинаја још јен, џаднаја, џаднала, оџаднаја у снагу, никој ме неје џинаја, тако сам џрекинала, једва-се џинало, џрејнаја се мајстор на в'р ч'ерамиде, џоменало се, не џовраиило се (нар. посл.), џочнал'е да преб'ирав, џочнала да пије, џреки-нала, платно беше џроснала, а он гу џроснаја па гу ј..., око му џрснало, џро-џаднаја, џроџаднала, све смо џроџаднал'е, разџинал'е, разџина, га разџинал'е, рек-наја, обр'екнаја, обр'екнал'е, у реку рийнаја, што све неје џрерийнаја он, седнаја на земљу, севнало нешто, седнала, брат му засийнаја (промукао), сайнаја га сас јуже, шин'ере ги скинаја, скинала се, сл'егнал'е на гробл'а, сџаннаја на крај, несам сџаннала, засџаннала, тако осџанало, осџанал'е паре, сал јабуке ни осџанал'е, месо се сџв'рднало, сџигнала, сџигнаја, сџегнаја гузицу, џош'екнала ми рука, џош'екнаја, Нас Немци вако не џакнал'е, ниједну девојку не џакнал'е сас руке, ч'уинаја гу, увенало, једва-сам уденала, уденаја, укинало, ул'егнал'е, ц'ркнаја, мицко гу ч'укнаја, девојч'е гу осебнало, осебнаја сам и ја и сл.;

б) син му бидна уч'ител', акнасмо (бацисмо), боцна га у ногу, ми се туже разбежнасмо, и он се бучна у воду, ја вицна јенога, па му вицна бокс, вицнасмо, вицнаше да га биџеф, џогинаше гу брач'а, ми гу гурнасмо, она га гризна за мишку, кој га д'ирна, задена ги за појас, и брат му д'уна у свет, у зору изд'ена, мало живнасмо, кон' га клоцна (удари ногом) нега, окрена се и он, мейна га дол'е, л'егнасмо и ми, сл'егнасмо главе, све се сл'егна, у зору му л'кна. џодмейнаше наши инџинеру, Афеже ги макна, ом'рзнасмо се ка да несмо којшије, она се об'рна, одџина (пејор. „умре“) и брат му; па га џрејна и нега; и она тако џрекина, џузна се на сокак, све ги разџинаше, што севна муња!, рийна у реку, ми џрош'рнасмо, секнаше и нине муке, и она скина ми шалваре, џосџина се и паде, џош'екна вода, џицна му на тај п'рс, сџицна и сл.;

в) акнаш (бачен), акнашо у воду, одамно је биднаша твоја работа, у ногу боднаш, бринаш, млого је бринаша, де је тој денашо, дигнаш је зид, софра беше дигнаша, ош'кинашу главу, одамно је л'егнашо нино девојч'е, сл'егнаш, локнаш (пијан), локнаша му беше и комшика, мейнаш, микнаш, микнаша, живот ми је ом'рзнаш, земња см'рзнаша; море, см'рзнаше прозоре, ноге му беу см'рзнаше, све беше см'рзнашо, неначнаш л'еба, два неначнаша л'еба, тел'е ми седи још неначнашо, ил'унаша маџи, џриџиснаше му ноге, платно гу беше џроснашо. сла-ма беше џроснаша, флаша била џукнаша, џукнашо јајце, обр'екнаш, ко[] је зар'екнаш?, обр'екнаша гу је и млаџ'еја ч'ерка, што си засийнаша (промукла), џре-сџанаш, џресџанаша работа, сџегнаша гузица, џицнаш, наџицнаш на нош, сџицнаш, ч'уинаш (сулуд, џакнут), ч'уинаша је мицко и она, ул'окнаш (угнут), уш'рнаша му дсна руку и сл.;

г) *стра ми је боднаш'е се, бринаш'че ти се сестра, в'рнаш'че, бич'и, снѣк, зав'рнаш'че, бич'и, и кишпа, дирна'че га и она, лакнаш'че му и нему, сл'егнаш'че се п'ут, проснаш'чу ч'ѣргу и сл.*

Моје искуство на терену сведочи о завидном степену отпорности ове, са стране унете, особине. У грађи снимљеној на магнетофонске траке и записаној у радне свеске приметио сам само две потврде за *нж > ну*: да не би навикнула на тој, руке му *см'рзну'ше*. Разуме се да оваквим примерима нема ни трага у Чемерикићевој картотеци.

57. У трећем лицу множине презента глагола *јесам* паралелно се чују три енклитичке форме: српски лик *су* и са македонске стране унети *са* и *се*:

јене *су* ткал'е, дошл'е *су* ви и оне?, веј брач'а ми *су* раст'рвене, веј крушке *су* ч'исте, оне *су* курве, сега *су* све курве, оне *су* добре и поштене, скупе *су* млого и сл.;

гробл'е *са* гол'еме, И они *са* зл'икофци, олуце *са* направене, Бугари *са* зл'икофци, Нине плуч'а *са* све ц'рне, ц'рне *са* плуч'а, Где ви *са* пушке?, И нине брач'а *са* добре, сестре ги *са* добре, Јене н'ине гробл'а *са* вел'ике, јене гробл'а *са* тамо и сл.;

Млого *се* јаке веј л'екове; тв'рде *се* веј крушке; Глупе *се*, брѣ, веј Немци; благе *се* ка шѣч'ер; тв'рде *се* веј диње; добре *се* и теј ваше паре; добре *се* нине марке; Бугари *се* зл'икофци, нове *се* и веј ципел'е и сл. (в. и т. 402).

58. Замена назала задњег реда вокалом *а* у србијанским говорима с правом се третира као морфолошки процес. Појава се најдоследније манифестује у глаголском наставку *нр*, где је уопштавање вокала *а* захватило широк појас П-ЈМ дијалекатске зоне: од „врањског краја“⁶³ до Сретечке жупе, Призрена, Ораховца и Ђаковице⁶⁴. Сретечки и ђаковачки говор знају и за *а < р* у облицима трећег лица множине презента глагола *јесам*⁶⁵. У оба говора чује се и акузатив јединице именица *а* основе са наставком *-а*⁶⁶, чему у Призрену нема ни трага. Код Призренаца А—ОП јд. им. ж. р. типа *жена* увек гласи на *-у*:

јѣну *бабу*, кој ти пије *воду*?, тури гу у *зѣмљу*, изѣја *цѣлу јабуку*, дај ми *крушку*, довеја *курву*, истѣпаја *мајку*, изѣл'е *йишу*, он ти не пије *ракију*, да дѣнемо *сламу*, изгубија *шѣшку*, да купим *нову ч'ѣшку*, нѣсмо имал'е *шуйу* и сл.;

попија *цѣлу кофу воду*, два *кила воду*, гл'ѣдамо *са сѣрану* итд. (в. т. 235), *кува се на веригу*, радија у *кафану* итд. (в. т. 237), *сѣс мајку*, *сас ложицу* мѣшаш, *сѣс јѣнога йијаницу* итд. (в. т. 238).

59. Сви досадашњи истраживачи овога подручја сагласни су у оцени да је вокал *а* у наведеним категоријама унет из македонских говора. С тим у вези треба поменути висок степен подударности прилика, на пример, у Тетову и (неким) говорима на србијанској страни шарпланинског масива. У тетовском град-

⁶³ Белић ДИЈС, 614.

⁶⁴ Павл. Срет. 43; ФО 582; Стеван. Ђаковица 46.

⁶⁵ Павл. Срет. 43, 44; Стеван. Ђаковица 46, 47.

⁶⁶ Павл. Срет. 45–48; Стеван. Ђаковица 46.

ском говору, наиме, „во коренот“ *ж > у* (као и у свим српским крајевима, разуме се), док је рефлекс *а* захватио глаг. наставак *-нж-*, 3. л. мн. презента и имперфекта, ОПјд. им. *а* основе (на *мука*, со *нога*) и Ајд. анафорске зам. ж. рода⁶⁷.

РЕФЛЕКСИ НЕКАДАШЊЕГ ВОКАЛА ЈАТ

60. Призренски Срби су типични екавци. Практично доследну екавску замену јата срећемо како у основи речи тако и у морфолошким категоријама:

дѣше, два *дѣшѣша*, *бѣлу* капу, *вѣру* изгубисмо, *веруваја* ги и он, да гу *изѣде*, *млѣко*, *лѣйо* игра, *лѣковиша* ги и тај-вѣда, *мѣриш*, *мѣру* да имаш, *мѣстио*, *сѣме*, у *пѣрву смѣну*, *слѣйо* му и *дѣше* јѣно, старо *сѣно* и сл.;

Д—Лјд. именица *-а* основе: купија *мојејзи жѣне*, даја *јѣне анѣме*, *брашанице* да шије, даја *тѣјзи Арнаушке*, Нѣч’е да се поклони *владиѣке*, Тѣ *банѣке* ч’е даваш кирију, *нашему Јоце* му се нашло *жѣнско* итд. (в. т. 236), *кол’ѣв* по *Бѣсне*, по *веј вручѣне* сѣди дома, *сѣч’е* по *душѣне*, по *кафе* јѣдемо *лѣба*, по *сѣбе*, по *шамнине* да *ѣде*, при латинске *цѣркве* итд. (в. т. 237);

сѣарѣјо девојч’е, вај *сѣарѣј* ми брат, *Сѣарѣј* син ми умрѣја, *Виѣка* ме *сѣарѣја* ч’ѣрка, *сѣарѣја* ношна, *сѣарѣјејзи* јет’рве итд. (в. т. 279), *млацѣја* сѣстра, *млацѣја* снаа, *млацѣјо* дѣте;

мѣне је *мило*, *мѣне* дадоше *пѣре*, и *мѣне* ми *каже*, а *мѣне* моја *мајка* ми *рѣкла*, Штѣ ч’е ми *мѣне* тој? (в. т. 296), ни *шѣбе* ништо не дава, *шѣбе* нѣје добро, да ти *кажемо шѣбе*, Штѣ ти *казаја шѣбе* ч’ѣвек? итд. (в. т. 297);

онѣјзи *г’рднѣјзи жѣне*, и онѣјзи *грубејзи Перѣне жѣне*, тѣјзи *гузаѣшејзи*, благо *њѣнејзи* сѣстре итд. (в. т. 319), при *свѣше* Пѣтке, при *латинске* цѣркве итд. (в. т. 320). Захваљујући аналошким процесима у ПСГ имамо и наведене ликове типа *шејзи*, *онејзи*;

и *вѣма* Турѣима доша Видѣвдѣн, и *вѣма* Гогѣма давал’е, Привѣкај *шѣма малскама* децама, И *онѣма немѣчкема* женѣма *муѣка* ги бѣше ка и *нама* итд. (в. т. 324);

лѣшѣл’е, *пожусѣло*, добро се *живѣло*, *ѣроцѣфѣла* ми *руѣжа* итд.

61. У аутохтоне призренске особине спадају и одрични облици помоћног глагола *јесам*: *нѣсам* ти добро, *нѣсам* ги купија, *тѣјѣке нѣсѣм* ни бија, ни ти *нѣси* здрава; *нѣси*, *нѣси* наша, *нѣсмо* ми тој купувал’е, ништо *нѣсѣше* нашл’е?, Немце *нѣсу* лопѣви, *нѣсу* ни давал’е ништо, *нѣје* ти тој марѣка, што *нѣје* — *нѣје*, поред контрахиране варијанте *нѣ* (в. т. 78). Икавске ликове наведених облика, који све више узимају маха, најупутније је тумачити снажним утицајем стандардног језичког израза путем широке мреже средстава јавног информисања. Све је, дакле, обичније у призренском говору: *нисам* те наша, *нисам* га ни тражила, *ниси* ме питаја, што *ниси* дошла?, *нисмо* ги нашл’е, *нисѣше* ме ни тражил’е.

62. Досадашњи истраживачи су на подручју П-Т дијалекатске зоне бележили икавску замену јата у ограниченом броју примера и категорија, појаву објашња-

⁶⁷ Стамат. Тетово I, 224–225.

вану фонетским развојем или, пак, морфолошким уједначавањима. У говору стариначког призренског становништва уочена је икавска замена јата једино у префиксу *Нъ-* код неколико заменичких речи. Према књижевном *неколико*, *неколицина*, *неки*, *-а*, *-о*, *некоји*, *-а*, *-е*, *неишто*, *некако*, *негде* у призренском говору имамо:

Никол'ико дња несам га видѣја, *Никол'ико* дња никој ни не доодеше, *никол'ико* дүше жене, купија *никол'ико* кола грóже, изѣја *никол'ико* грóзда;

Пред нас искоч'ише *никол'ицина* дүше мýжи, Утепáше и *никол'ицину* дүше жене, Видѣл'е смо ми náпрет *никол'ицину* тáкви ка што је негóва сѣстра;

Гризáше ми *ники* ц'рв јабуку, Тýже бија *ники* Арнаутин, Облáци от Пáштрик ч'е донесеф *ники* кијамет, У нáз бѣше *ника* нáша роц'áка, Ч'е га и нега стигне *ника* бел'áја, Мýч'и га и нега *ника* бóл'ка, Нáц'и *нику* дóбру жéну за тýј рáботу, А тáмо бйл'е *ники* л'уди, Купија от *никога* Турч'ина, от *нике* тýц'е дѣцу узѣја;

Нé ми је *никој* пијаница сýн, неје, Мóри, снáо, йма *никој* на врáта, Да ми бија *никој* роц'ак, нé би тáко ч'инија, *Никој* ч'óвек купувáше, Дњнске *никој* мóже да ни дóц'е у гóсти, купија *никој* угал'; ч'е уч'ини *никој* ац'амйл'к; пóклон *никој* дáдне, *Никој* вóл'и вóда да проврйе, *Никој* ч'е да попије жéну, а *никој* — две-три, Пратйја ми пáре по *никојега* ч'óвека, ймаш ти *никојега* сйна?, Тáмо си имáла бýре *никоје*; ако си имáла бýре *никоје*, Сýне, тражи те *никоје* дéте, Он ч'е уч'ини *никоје* грдйло, *Никоја* зйма йма мlóго [снега], Да не йде *никоја* девојка?, И мéне ч'е ме стрѣфи *никоја* нестрѣч'а, Ајде, снáо, гл'ѣдај *никоју* рáботу, Понáпрет смо ги налазил'е по *никоју* бѣлку, Да нé ни донесе *никоју* мýку?, *Никоју* мýку имáла унутра; ч'е нафáтиш и тй *никоју* бóл'ку, *Никоје* роц'áци ми бйл'е, *Никоје* жéне се рáц'аф кýрве, У *никоје* кýч'е ништо немáло итд., а тако и: *Никојйуш* смо и мй купувáл'е нйне д'рва, Ч'ёрка по *никојйуш* доóди да не види, Мóра, сýне, и да се очýти по *никој йуш*;

Поч'ѣло *ништо* да ме бóл'и у глáву, Мáти ги се *ништо* сýг бабундисáла (излапела), Снáјке, мóри, запóјте ми *ништо*, Тѣбе те, сýне, бóл'и *ништо*?, Кyку, да је било *ништо*!, Кóј мóже да докáже *ништо* онéјзи будáл'е, Нáтни *ништо* на глáву — в'рне, Ймам *ништо* да ти рéкнем, Чýла сам *ништо* за тѣбе, Остáи, снáо мóри, *ништо* и сѣбе, И нáпрет óна *ништо* збореше нáсамо, Нал'утила ме *ништо* којшйка, Ймам *ништо* мáло вйно, Јóпет ми *ништо* йгра дéсно óко, Иструло ми се, мóри, *ништо* у глáву, Оч'еш да ти мóј сýн урабóта *ништо*?, Тѣшко ч'е докáже *ништо* онéјзи нáше будáл'е, *Ништо* ч'éсто сýге пушч'ам вóду, Разбеснѣла ми се *ништо* свек'рва те вйка, Óч'еш да ми помóгнеш *ништо*?, *Ништо* ми је мlóго ц'рно пред óч'и, Йди ти па докáжи *ништо* онéјзи вáше гузице итд.;

Искáч'амо на крáј и мй *никако*, *Никако* смо продáл'е козину, И сѣстра гу *никако* нáпрайи кýчу;

Изгубила сам *нигде* марáму, Остайила сам *нигде* тóрбу и пáре, Сýге *нигде* в'рне, Нóч' је *нигде* сýге, Брáт му бија пóп тáмо *нигде* у Бóсну, Секйру остайила тáмо *нигде* у кл'ет, Девóјч'е ми газило *нигде* по кал'иште.

Разуме се да се све чешће чују екавски ликови наведених облика:

неколико године, *некол'ико* недел'е, Седѣла тáмо *некол'ико* дња, штó сам изгубија — *некол'ико* динáра, *неку* стáру жéну, *неку* тýрску кýчу, *неки* пýт јѣс, *неки* — нé, Купија *неку* вóду те гу пије, *некој* ви дóша, Немáло, зар, *некоја* ц'рквa,

па се оженија сас некоју Србијанку, *нешто* сам заборавила, Купила сам *нешто* ново, *Нешто* ме бол'и глава, Још *негде* наше жене носив димље, *Негде* гу остала'е кнѣге, Остаји гу *негде* у малу собу.

63. У Призрену сам забележио и: Ништо му неје тако *додијало*. Остављам по страни лик *ди* (*ди-чу*), добијен од писменог и образованог човека, мајстора, који у сталном контакту са широким кругом људи разних професија и различитог порекла мора усвојити и по који „туђи“ израз и језичку особину. У најновији нанос из савременог језика спадају и потврде типа шијем *сви́ма*, *сасви́м* заборавила, Бок нека даде *сви́ма* здравље, *сви́ма* нама дошла наредба, даде ги *паре сви́ма* двајестинама, добровече'ер *сви́ма*, *сви́ма* десетинама купија ништо, *раније*.

64. Наведени икавизми не представљају никакву искључиво призренску специфичност. Њих помињу истраживачи широм П-Т дијалекатске територије. Лик *ники* А. Белић налази у све три зоне испитиване области⁶⁸. Забележио је Белић и облике *нишѣо* (нешто), *никој*, на по *никоји* места⁶⁹. У лесковачком говору је записано: *ни́ки* човек, *ни́ко* детенце и *нишѣо* ми искочи́ло на прс⁷⁰. У Алексиначком Поморављу Н. Богдановић је „само у Малом Дреновцу“ чуо „неколико пута: *ни́ки*, *не́ки*, *не́ки-гости*“⁷¹. Напомињемо да у Призрену нема ни трага икавске замене јага у примерима типа *сеје*, *греје*, *веје*, особине познате говору Призренске Горе⁷².

65. Порекло икавизама забележених у призренском говору у науци је давно разјашњено. А. Белић је рекао да су они „морфолошког порекла“⁷³. За појаву *ни-* < *нѣ-* у шумадијско-војвођанском дијалекту П. Ивић прецизира: „овај се префикс брка са изворним *ни-*“⁷⁴. Појава, додуше ограниченог броја, икавизама на екавском терену деценијама је била предмет озбиљних расправа језичких стручњака, укључујући ту и прве ауторитете наше науке. Прилике у призренском говору употпуњују слику њихове распрострањености и лепо подупиру већ одомаћено и општеприхваћено мишљење да су ти, својевремено спорни, икавизми на екавском србијанском тлу резултат самосталног, органског развитка идиома у којему су посведочени, а не последица тобожњег утицаја икавских говора, како су појединци дуго мислили. Ти икавизми су настали фонетским развитком или морфолошким угледањем (такав је случај са потврдама из призренског говора).

⁶⁸ Белић ДИЈС, 15, 425.

⁶⁹ Белић ДИЈС, 425.

⁷⁰ Михајл. Леск. 16, 17.

⁷¹ Богд. ГАП, 96.

⁷² Мноштво икавских ликова од наведених основа садржи књига Харуна Хасанија *Горанске народне јесме*, издата у Приштини 1988. године. До истих потврда дошао сам у личном контакту са Горанцима, као и из информације мр Радивоја Младеновића из Београда, стручњака који управо детаљно испитује горански говор.

⁷³ Белић ДИЈС, 15.

⁷⁴ Уп. *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. — Изабрани огледн. књ. III (Из српскохрватске дијалектологије). Ниш (Просвета), 1991, стр. 96.

66. Из црквеног језика је у призренски говор унет једини примећени „јека-визам“ *дјева*: родила га *Дјева* Марија, несу дира́л'е *Дјеву* Марију, *Дјева* Марија нека гу је на по́моч', *Дјева* Марија да ви је на по́моч'.

67. Методолошки је најупутније на овоме месту указати на појаву мешања префикса *ѝри-*, *ѝре-* и *ѝро-*.

а) У неколико случајева префикс *ѝре-* чује се уместо *ѝри-*: *Преи́наја* се мајстор на ч'еремиде, прич'екај да се *ѝре́йнем* на ч'еремиде, *ѝре́йнала* се на крушку, Сѝн гу се *ѝре́йна* на вај-зѝт; на *ѝресѝлни* ра́т (рад); *ѝре́йни* се и тѝ ма́лко го́ре (уколико уместо *ѝри́йни* се примарно није било *ѝройни* се), *Пре́ч'екај* ме ма́ло о́вде; ч'е ги *ѝреч'екам*, И сѝн ме та́мо *ѝреч'екаја*, Они ни *ѝресво́ѝл'е*, узел'е на себе, Ни́кој нас не *ѝреч'ека* на стани́цу у Печ'. Ипак је знатно чешће и обичније изворно *ѝри-*: да гу *ѝрифа́ѝи*, о́н ч'е ти тој *ѝрил'е́йи*, сѝн гу *ѝрич'есѝѝја*, *ѝриѝѝсни* гу до́бро, *ѝриѝѝсна́ло*, *ѝриѝѝсна́ја* гу сас ка́мењ, кум гу *ѝризо́рѝи* за па́ре, неси *ѝри́мен* на рабо́ту, сви су *ѝримѝни* у туј-фабри́ку, не́је лѝсно *ѝризѝѝку*, тој ти је је́на ста́ра *ѝрика́жња* (прича), *ѝрич'екајѝе* и ме́не итд.;

б) Знатио се чешћа чује *ѝре-* уместо *ѝро-*: те́шко ги *ѝрегуну́јем*, да гу *ѝре-гунѝем*, да *ѝрегунѝемо* јо́ште и тој, де́те *ѝре́гуна* це́лу јабу́ку, *Пре́гунана́вај* ма́ло по ма́ло, Ја да *ѝремѝним* во́ду?, *ѝременѝла* три́ ч'ове́ка, *ѝре́јало* ги све́ у се́ло, да *ѝрески́ѝам* до Тето́во, Чим ви́ди ма́ло да се *ѝресу́ѝи*, окреч'а га, Да не *ѝреникнѝје*, ме́ч'а се пра́шак; по́п ту́јке *ѝреч'ѝѝа* опе́ло; док се *ѝреч'ѝѝаѝ* кнѝ́ге, изе́де га и *ѝреѝуѝѝли*, *ѝреѝуѝѝлена* је ру́па, *ѝресѝѝра* се преко кошу́л'е, поред: да *ѝройа́дне* у зе́мљу, не́ се *ѝрода́ва*, све́ ч'е *ѝройа́дне*, *ѝро́сне*, *ѝросна́ја*, док се *ѝроч'ѝѝа*, да *ѝроше́ѝа* и сл.

68. Полазећи од прилика у нашим дијалектима на крају обавештавам да се у Призрену говори: *се́ра* (жућкаста маст на неопраној рунској вуну), *вѝна се́рава*, *се́рава* *вѝна*, *се́раву* *вѝну*, *секи́ра*, да набстрим *секи́ру*, *се́ч'ко* (зимско време када се паре мачке).

СУДБИНА СЛОГОВНОГ Л

69. Међу најмаркантније особине, и то оне диференцијалног типа, које овај идиом чврсто вежу за П-ЈМ говорну базу, свакако спада и судбина слоговног *л*. Континуанти тога старосрпског гласа у призренском говору су:

у (у највећем броју случајева);

лу (иза дентала *с* и у једном лексикализованом примеру иза *ж*);

ѝ (у једном случају).

а) *буа*, *буу*, *бује* итд. (т. 124, 125), *вѝна*, све пл'етено од *вѝне*, увијем у *вунѝно*, *вѝка*, два *вѝка*, *вѝци*, *вѝчѝм*, да *ѝрову́ч'еш*, *му́жа*, да *ѝому́зе*, тѝ гу *ѝому́зи*, *ѝу́зам* се на сајни́це, и ми се *ѝуза́л'е*, Не ти се *ѝузаф* но́ге?, *ѝоѝузна́смо* се и ми ту́јке, бе́ше се *ѝоѝузна́ја* и о́н, *ѝоѝузна́ла* се бе́ше и о́на, те па́ла, *ѝуш*, али је обичније: *ѝу́жмуш*, је́нога *ѝу́жму́жа* да уфа́ти, де́те да *ду́би*, да *ѝрегунѝем* за́лч'е л'ѝба, *ѝрегунана́ја*, *ѝре́гуна* о́на и тој, *ѝрегуну́вај* и ни́што му не збо́ри не́му, јодва́ ги *ѝрегуну́јем*, *ѝрогу́вај* га док је јо́ште врѝч'о, те́шко гу *ѝрогу́вам*, не́ гу *ѝрогу́вај* та́ко

б⁴рго, поред: *ирегувам, ирегүвај, кук, жуџа* трава, *жуџа* му ракија, *жуџликаво, жуџке* (врста шљиве) да сади, јену *жуџку* посека, *жуџац, жуџьц* (жуманце), *жуџко, жуманац, жуџ*;

б) да огреје *слунце*, кд ве вѣдо, ка да ме *слунце* огреја, моје *слунце* огрејано, несмо га сејал^е *огрејслунце* (сунцокрет), не ми никнало *огрејслунце, слүза*, а она — јену *слүзу* не-пушти, *слүзе* ги удрише на б⁴чи, Матере ми *слүзи* десно око, *слүзи* ми вој око, *слүзиф* ти б⁴чи?, б⁴чи гу *слүзиф*, десно око ч^е ми *заслүзи*, око ч^е ти *заслүзи* от стүт, *заслүзило* ми око, *заслүзиле* ми б⁴чи, *слубица*, да стәне на *слубицу*, дедосмо ги пот *слубицу*, метнаја гу пот *слубицу*, и мати гу паднала от *слубице*, дете ти, снао морн, т⁴рч^и по *слубице*⁷⁵, *жлүња*, кој ти је фачаја *жлүне*?, поред ликова несумњиво новијег постања: *сүзи* ми око, *засүзиле* му б⁴чи, *стлубица, жуња*. Сумњи да је *жуња* аутохтона призренска реч поред колебања између ликова *жуња, жлүња* и *жлуна* доприноси и чињеница да се напоредо чује још непотпуно срасла домаћа сложеница *дрвоклүк*. Двојства и колебања није поштеђена ни грађа двају претходника: код Чемерикиха налазимо: *жуња* и *жлүња* (иза друге варијанте сакупљач народне лексике ставио је знак питања), а код Чупаревића — *дрвоклүк* и *жлүна*;

в) днн је сѣге *дъгъчък*, сѣге је *юдъгъчък*, узѣја јѣно *дъгъчко* јүже, *дъгъчка* је вај игла, негов^а кошл^а је *юдъгъчка* зе тв⁴ја, *дъгъчке* нѣч^{ви}, фуруну *дъгъчку*, *дъгъчке* к⁴се — кратак памет (нар. посл.), поред, из савременог језика унетих, ликова са у: *дугачка* ти је, снао мори, и вај кецѣла; *дугачко* ти је и тој н⁴во што си купија. Изгледа да је у призренском говору увек: *дүго* смо пил^е, *дүго* смо ги ч^екал^е, и брат му беше нај *дүжник*, от б⁴р⁴авога *дүжника*, да га тражи н⁴јнога *дүжника*, Он пије, а *дүжници* му врата к⁴ршиф; да ги стигне свѣ теј *дүжнице*.

70. Ја сам у Призрену бележио једино: *дубина*, беше му се забија *дубоко* у десну рүку, има овако *дубоко*, док Чемериких уз облик *дубина* каже да се у Муштушту говори: *дѣбок, дѣбока, п⁴ дѣбок, дѣбина у дѣбину*.

71. Материјал прикупљен за осветљавање судбине слоговног *л* ничим, дакле, не издваја Призрен из П-Т дијалекатске зоне као целине. То важи и за три изнета детаља, три појединости које, можда, заслужују посебан осврт. На широку географску распрострањеност облика *жлуна* давно је указао А. Белић. Његову поруку да се тај лик може чути „по где... и у заглањском и лужничком“⁷⁶ богато су потврдила каснија теренска истраживања⁷⁷. Што се, пак, тиче потврда типа *дъгъчък*, практично исто стање срећемо у Ораховцу (*дъгъћк*)⁷⁸, док слоговно *л* у примерима типа *дѣбок, дѣбина* широм торлачке зоне нема развој као у другим основама. Иза данашњих потврда као што су *дѣбина, дѣбина, дѣбоко*,

⁷⁵ Чемерикихов материјал прати информација да се у Муштушту говори *слүцац*, ген. *слүца* (ступац на колима и саонама).

⁷⁶ Белић ДИЈС, 216.

⁷⁷ О томе детаљније у Ивићевој посебној расправи посвећеној судбини *л* на призренско-тимочком дијалекатском простору (Огледи III, 205–214).

⁷⁸ ФО 582, 584.

дибоко и сл. у многим говорима П-Т зоне стоје и аналошка уједначавања и прекрајања.

СУДБИНА ВОКАЛНОГ Р

72. Већ је речено да се судбина вокалног *p* у данашњем призренском говору мора посматрати у оквиру последица вишевековног континуираног суживота носилаца различитих језика у области шарпланинског масива и да секвенцу *ьp* на месту тога гласа „треба приписати утицају албанског и турског језика, који немају слоговно *p*“⁷⁹. Према мојим истраживањима група *ьp* се понаша као нека врста дифтонга, чији се први члан изговара овлашно [ʔp]. Да се *ь* у тој позицији изговара као „пуни“ полугласник, сретали би се и трагови његове „пуне“ вокализације, нарочито у неакцентованом слогу, а у прикупљеном материјалу нема примера типа *карваво*, *Сарбина* и сл.⁸⁰

73. Новодобијена секвенца *ьp* долази у свим положајима у речи, с тим што нису уклоњена дистрибуциона ограничења када је реч о сугласницима који су претходили некадашњем /*p*/. Задржан је и стари однос потврда у иницијалном, медијалном и финалном положају у речи.

а) Вокално *p* и у призренском говору долази најчешће у средишњем положају, а и тамо — обично између два консонанта: *бьрго*, *бьрзо*, *вьржи* јуже, *вьрзујеш*, *снѣк вьрнаше*, ништо не *завьрна*, и он беше *голойьри*, *голойьрба*, *завьрбави се*, *зьрбина*, *зьрбас*, *зьрди* гу њоен *зьрбас нос*, *зьргало* (испирање уста и ждрела гротањем), и она беше *зьрда* (грудна), *свѣ* беше *зьрдо* и *сакато*, *млого зьрдоче* (срамотна дела, морално зло), *чинѣу* Рисјанима (Србима), не може да ги глѣда синлѣве *зьрдоче* (срамотна дела, морално зло), *давалѣ* и *Гьрцима*, *два зьрлѣша*, *кратѣ* гу су теј *зьрлца*, *дьржшиш*, *нѣ* гу *дьржи*, *сз дьрва*, *дьрла* (кремень), *дьрлаве* деца, *зьрнаша* (кларинет), он свири у *зьрнашу*, Она *узе* теј *два зьрненцѣша*, *зьрдак* је *тѣд*и *лѣба*, *свѣ* ми је *тамо зьршико* (опоро, отужно), да *зьрцка* *кору* *лѣба*, *здьрвија* гу се *лѣба*, да *нѣшто* *здьринеф* (украду), *здьрнала се* (побеснела, помахнитала) от *сабѣлѣ*, *зьрно*, *калдьрму*, *калдьрмѣија*, *кобьрлај* тој *бурило*, *кьрф*, да *мири* *кьрвове*, *сас кьрс*, *кьрсѣен*, *некьрсѣен*, *дете* ги *јоште* *некьрсѣено*, да *йрекьрсѣиш*, *вој дьрво* је *кьршо*, *горке* *лакьрдије*, *тѣ* да *лакьрдишеш*, да *посѣдимо* и *мало йролакьрдишемо*, *мьршва*, *код мьршваца*, *мьрзив* не. *нѣсам мьрднала*, *само* што гу *мьрдна*, да *нѣсте* *мьрднале* от *нас*. На *мьрзана* *куча* *останала* (нар. посл.), *мьрзѣша* (ленштина), *смьрзнашо*, *омьрзнаш* ми је и *вај-живот*. *омьрзнасмо* ги, *омьрзосмо* гу *сви*, *мьрсак* (дѣн када се *мрси*), *мьрсал* (слине), *дѣте* се *обьрна*, *йомьрчина*, *йьрви* *дѣн*, *исььржиш*, *кѣ* се *йосььрби*, *смьрдеш* (врста *цвећа*), *смьрди* ка *твѣр*, *пијѣучи* *вино* *засььркна* му (загрцну се), *сььрчобѣлине* (болећиви), *шььрговац*, *расььрви се* *народ*, *йасььрма*, *шььрлам*, *рука* гу *ушььрнаша*, *шььрње*. Не *можемо* да *усььрйимо* *ѡвој*, *Ускьрс*, *отвѣра* и *затвѣра* *цььркву*, *цььрна*

⁷⁹ Ивић, Огледи II, 69.

⁸⁰ Остављам по страни усамљену лексему *ьрдѣкѡ* (т. 40а, 41а), која се чује у више варијанти, а коју је најупутније изводити из старијег **ьрдѣкѡ*.

стока је била, *ц^рна* цреп^ул^а вол^иква, бивол *ц^рка* у воду од вруч^ине, *Иск^ршила* ни се и *ц^рца^лка* на тест^ич^е, на *ц^рца^лку* пил^е вино, *ч^ев^рма* (четвртасти праг над предњом осовином кола), *Шад^рван*, *ш^врдо*, *й^ош^вр^и* је бија материјал, *ш^мркнем*, *ш^ирк* (рода) и сл. У прикупљеној грађи нису нађене потврде рефлекс-а вокалног *р* иза сугласника *л*, *л'*, *н*, *њ*, *ј*, *ч*, *џ*, *ш*.

б) Ретке су секвенце *р* (< *р*) (акцентовано или неакцентовано) + вокал и вокал + *р* (< *р*) (акцентовано или неакцентовано), а и то мало примера углавном су резултат губљења медијалног *х*, након чега се добијени зев не уклања уметањем сонанта *ј* или *в*: Има женске ч'арапе *ал^вр^ове* (чарапе офарбане у алевој боји), Пл'ела сам млого је веј *в^рове*, ч'увај ги теј *в^рове*, два *в^ра*, за^рц^ало, за^рц^а ни ништо.

в) Није често ни иницијално вокално *р*, после којег увек долази консонант: *рбе* (леђа, „грина“), пала и наг^рд'ела *рба^и*, *рвал^ина* (провалија, бездан, понор), у *рвал^ину*, млого *рц^аф* ч'овек, и добро и *рц^аво* смо вид'ел'е, от *рц^авога* дужника, *ржан* л'ѣба, *ржано*, брашњо, *рж'еве* б'еу поч'ел'е да жњ'еф, от *рш*, *ржаница* (слама од ражи), *ржаницу*⁸¹ самарц'ије купувал'е, кој ги дираја у *рз*, *рка* (женска зимска обућа), Она натна моју *рку* и от^рч'а; имал'е, имал'е и *рк-мач'е* (цепови на чакширама домаћег кроја), ми викамо — којн *ржи*, науч'ија да *рч'ка* (задева, дира), не *рч'кај* тој, седи.

Примери типа *рке*, односно оваква судбина вокалног *р* далекосежно се одразила на дистрибуцију фонема у призренском говору, у којему се, за разлику од већине идиома тога типа, полугласник нашао у иницијалном положају.

г) У прикупљеном материјалу само реч *вр* сведочи о вокалном *р* у финалном положају: шар'ене у *вр*, да се зак'ач'и за *вр*.

74. Досадашња истраживања широм српског дијалекатског простора износила су на видело потврде десилабизације, и то како фонетског тако и морфолошког порекла, вокалног *р*. Тај „губитак“ је обично компензован стварањем секундарног *р*, најчешће као последице претходне елизије неког „обичног“ вокала. Наведени процеси нису мимоишли ни Призрен, где, додуше, нису плодотворни као у неким другим, ближим и даљим говорима. За сагледавање призренског стања и упоређивања са сличним другим идиомима поменућемо следеће детаље:

а) Ретко се чује: *је^ир^ова* гу је Оч'анка, да гу вид^иш и *је^ир^ову*. По правилу је: *је^ир^ва*, да купи по ј'ену и *је^ир^ве* и з'еве, Дадо гу мојеји *је^ир^ве*, Митанч'е тв'оје л'и је ел'и *је^ир^вино* ти?, Неје моја, *је^ир^вина* ми је, Умр'ела *је^ир^вина* ми с'естра, Оженисмо и *је^ир^винога* ми с'ина, *свек^рва*, да гу к'упим и *свек^рве*, кој ти, море, јоште вол'и *свек^рву*?, *свек^рвину* с'естру, на *свек^рвин* ск'ут итд.

⁸¹ Траг вокализације полугласника из *р* можда је очуван у речи *ражњика* (лотра од дугачких и зашиљених мотки за превоз сена, сламе, снопова и сличног терета). Облик мотки од којих је направљена лотра не искључује ни асоцијацију на *ражањ*. Форма *ражан* (придев од *раж*) није посведочена у мојим теренским истраживањима.

б) Морфолошким путем (наслањање на облике през. основе и аориста, на пример) добијени су ликови: Брат му *умреја* млат, Кóј гу л'и је *умреја*, *умрела* јадна, Л'епка *умрела*, и она *умрела*, девојч'е гу *умрело* у Приштину, *йомреле* гу све деца, У лóгор млого *йомреле* Р'уси итд.

в) Према *сребрен* у Сретечкој жупи и Алексиначком Поморављу⁸² у Призрену срећемо двојство: *с'иребрен*, *с'иребрéну* каш'ику имáше, *с'иребрéне* пáре имáл'е, *с'иребрéну* игл'ицу, у *с'иребрéне* кол'епке, *сребрéне* ножеве, *среб'рно* ношч'е, *среб'рне* грошч'и'ч'и. Примери са *-ре-* знатно су чешћи (в. и т. 200).

г) Паралелно стоје *фур'иуна* и *ф'риуна* (мећава, олуја) и једино: *грамáда* пéсак, *грамáду* д'рва.

д) Код броја „40“ бележено је шаренило: имáл'е *ч'еи'рдéсеи* к'уч'е, *ч'еи'рдéсеи* комада о'вце, *ч'еи'рес* нáше д'уше, *ч'еи'рес* м'и куп'исмо (тако и *ч'еи'ресница*). Не треба искључити могућност да иза неких од наведених ликова стоје и изванлингвистички фактори (посебно наглашавање и сл.). Лик *ч'еи'рес* обогатио је иначе сиромашни фонд примера *р* испред вокала. Славенизми *воскресе* и *васкресе* дати су у т. 52.

ђ) Увек је: *гóрко* живéше сас нéга, свé гу бéше *гóрко*, *гóрку* јаб'уку, *гóрак* л'éба.

е) Новијега је датума једином забележено *наи'рмер*, а ретко се може чути и *в'риéно* (наслањање на *врии*?), поред уобичајеног: *вреи'éно*, двá *вреи'éна*⁸³. Напоредо стоје: *варз'ило* (црвена боја за јаја), с'г'шње *варз'ила*, од ланскога *варз'ила* и: Не мóже да се нáц'е *в'рз'ило*, тó је *в'рз'ило*, без *в'рз'ило*, у *в'рз'ило* ф'арбам јáја. Секундарно */р/* у овој лексеми је, по свему судећи, новијег датума. У Чемерићијевој картотеци, наима, изостају потврде те врсте.

ж) Извесне недоумице изазива фонетизам турцизма *бакар* (< *bakır*). У Чемерићијевом материјалу срећемо: *бак'ър*, *бак'ѐра*, *бак'ърн*, *бак'ърно*, *бак'ърлив*, *бак'ърливо*, дакле са — „пуним“ полугласником. Чупаревић већ доноси двојство: *бакр* и *бакар*. Ја сам, пак, у ликовима овога типа поред „чистог“ полугласника, односно вокала *а* (*бак'ърно* свé имáше, *бак'ърна* тепс'ија, више *бак'ърно* б'ило, *бак'ър*, од *бака'р*, тóј нéје *бакар*, кóтол од *бакар*) понекад „слушао“ и овлашно изговорени полугласник + *р*, дакле — рефлексе вокалног *р*: *бак'ърно* ц'éзве, тепс'ије *бак'ърне*, *бак'ърне* ствáри, *саз бак'ърне* стране, *бак'ърне* тáве. Вокално *р* у овој речи не би представљало никакво изненађење с обзиром на већ познате прилике у говорима П-Т дијалекатске зоне⁸⁴. При свему овоме треба имати у виду чињеницу да чување полугласника у *бакар* има озбиљну потпору у призренском турском говору.

з) Потврде секундарног *р* у основи **гъз-* дати су у т. 73.

⁸² Павл. Срет. 72; Богд. ГАП, 83.

⁸³ У Чемерићијевој грађи налазимо само *вреи'éно*.

⁸⁴ В. нпр.: Белић ДИЈС, 124; ФО 592 (Кална код Књажевца: бакр).

СУДБИНА ВОКАЛСКИХ ГРУПА

75. Уз већ постојеће и у призренском говору су, како у домаћим тако и у страним речима, настајале и нове вокалске групе. Настајале су углавном:

- а) у сложеницама код којих се први члан завршавао, а други почињао вокалом;
- б) испадањем интервокалног *x*;
- в) испадањем неког другог интервокалног сугласника (у првом реду *в* или *ј*);
- г) преласком *-л* у *-а*.

76. Судбина старијих и новодобијених вокалских секвенци неједнака је. Најстабилније су оне под *а* и *б*, прве свакако због недовољног утирања границе између двају саставних елемената сложенице. Секвенце под *б* показују уочљиво, за ово подручје помало и неочекивано, двојство: стабилност показују групе састављене од двају задњонепчаних вокала. Општу слику озбиљније нарушавају прилике у 3. л. мн. имперфекта, где поред ликова на *-ау*, *-еу* терен полако освајају варијанте *-ав*, *-ев* (*-аф*, *-еф*) односно *-аџ*, *-еџ* (в. т. 349). И секвенца добијена елиминацијом *-ј*- у облицима 3. л. мн. презента темељно је уклоњена, и то давно, јер су резултати целог процеса практично без изузетка уопштени и у случајевима где фонетских услова за појаву није било (т. 338).

Не би се могло рећи да су тако честе потврде сажимања вокалских секвенци па ни њихово елиминисање развијањем секундарних, обично прелазних, сонаната *ј* и *в*.

77. Прикупљену грађу износимо тако што под *а* дајемо потврде чувања (старијих и новијих) двочланих вокалских група, под *б* њихово сажимање — резултат асимилационих процеса, под *в* уклањање вокалских секвенци помоћу секундарних гласова *-ј*- и *-в*-, а под *г* — њихову трансформацију на тај начин што један члан секвенце губи слоговност.

78. Већ је речено да се подаци о судбини вокалских група у облицима 3. л. мн. презента и имперфекта, група насталих елиминацијом *-ј*- односно *-х*-, износе у т. 338 и 349. И грађа за сагледавање судбине секвенце *-Vl > -Va* биће изнета у т. 151. Остале вокалске групе показују следећу слику:

aa

а. јен *сааџ*, *сааџ* ми не рабџта, *сааџч'ија*, *сааџч'илак* (< тур. *saat*), поред: пола *саџ*. У турском призренском је *sat*; Суреја ПТГ, 45, 178. Додуше, мр Р. Младеновић мисли „да је и у турском призренском остала вокална група“ *-aa-*.

aa < aha

а. *мааџа*, у нашу *мааџу*, по *мааџе* спије, *мааџска* страџта, *маам*, којшика гу *маа* вуњу, *размаам* се, *мааџка*, платно смо *џромааџе*, *саан*, у *саан* (< тур. *sahan* < ар. *ṣaḥn*; Шкаљић, Турцизми, 542), от *сабаа* гу нема, поради *граа* се потурч'ија, за *сиромаа*, опивав га *сиромаа*, наша *снаа*, нашама *снаама*, *рааџ* си бија, и сл. (в. и т. 124);

б. Драгоман-*маа*, у Драгоман-*маџу*, у Турску *маџу*, *маџка*, преде на *маџку*, прела се вуна на *маџку*, напунија гу *сан*, *маџскама* децама, *маџскама* га-

бел'чићама, *Зара* (хип. од *Захарија*), *Зариница*, *Зариничин* брат, *Зариничине* деца;

ae

а. *једанаџте* године роуџена, до *једанџес*, *дванџес*, *осамнаџес*, *осумнаџес*, *дваџез* девет;

в. *једанаџес*, *једанаџџти*, *дванџес*, *иџинаџес*, *дваџес*, *џриџџина*, *иџџџџи*, *џџџџџи* итд. (в. т. 106);

ae < *axe*

в. за *сиромџе*, од онџјзи *кучке снаџе* гу, дала сам *снаџе* (Дјд), *има*м две *снаџе*, и сл. (в. т. 125);

ae < *ave*

в. *остџаџен*, *настџаџен*, *забраџен* и сл. (в. т. 106, 114);

ai

а. *каџик* (чамац);

ai < *axi*

а. *даџја*, *даџски* живџеше па *даџски* и погина, за негоџе *даџильце* да ти каже*м* тебе, *наџја*, *иџџраџил'* (спитрахил') и сл. (в. т. 124);

ai < *avi*

а. да га *забраџим*, *забраџја*, *набаџим*, *набаџја*, *исџираџим*, *исџираџја*, *иоџираџиф*, *остџаџја*, *исџаџја* (одмакао) и сл. (в. т. 114);

в. да *забраџим* (заборавим), да *џраџи* јеџло, пита се *џраџи*, да се *остџаџи* куму, да *остџаџим* и сл. (в. т. 106, 114), поред: *исџраџ* се, деџте, и сеџди л'уцки, *иоџраџ* (аор.) он и наџш мл'ин, *остџаџ* ме, не ме дираџше више, *остџаџ* га, не га задџваџ, *исџраџ* га да сеџди праџво, *исџаџ* она и тестиџу и сл. (в. т. 114);

ao

а. *унаоколо*, *наоколо* (оба лика спадају у нанос из књижевног језика будући да призренски говор карактерише прилог *около*), *наоџако*, *наоџачно* деџте, *наоџачна* гу рабџота, од неџга *ио* *наоџачан* ниџкој не беџше, да се *наоџачим* и ја, млоџго се *изнаоџачџја*, *наоџачџја* се от сабаџл'е, да му *наобручи* јеџну каџцу, да гу *наоџџџри*, *заоџџрен*, *заоџџреџно*, да ги *заоџеџне*, *заоџеџнем*, *иџаоџ* (поред: *џџџџџа*) и сл. Новијеџга датума су ликови типа *заоџа* (изворно је: *зџва*, *зџву*, *зџвиџа* итд.), *као* веџнац, *као* соба веџлика, *као* т'ргоџвац, *као* каџша, *немаџо*, *неч'аџо*, да узима, *иџџџаџо* се, *џлаџаџо*, *исџџџаџо* и сл. (в. и т. 152);

б. *ка* деџте сам иџшла, она раџди *ка* куч'ка, *ка* девоџке неџсмо иџшл'е, да жиџвиш *ка* ч'овек, обел'џја *ка* оџџца, *ка* Боџк што оџче, ви наџтамо, а ми — *наџамо* (ако није у питању *на* + *вамо*). Под уџиџаџем суседних говора, а и прилика у свакодневном говору, све више маха узима лик *ко* > *као*): д'ржаџла гу *ко* ч'ерку, *ко* каџмак, *ко* курџа. Потврда саџимаџа овога типа нема у Чемериџиџевој картотеџи;

ao < *axo*

а. *граџор*, а *граџору* слунџе не досаџа, *граџорка*, *граџорлиџ* јеџч'ем, *граџорлиџа* ч'ениџца, *ораџво* д'рво, *Раџџџанин*, онџму *раџџџ'кому* даџје, *сџраџџа*, тџјке *сџраџџа* — *ове* наџфаџ'асмо, *снаџо*, *заџџи*, *заџџиф*, млоџго ми *заџџно* и сл. (в. т. 124);

ау

а. Арнауџин, Арнауџика, Арнауџике несу бѣл'е, Она има свој ауџо, наш ауџо је иструџен, Јаудија (Јеврејин), Јаудику, Јауди'е, каук (дервишка капа), калауз (предводник, вођа), има'е и калауза, мау'чи, наука, ѡдук, ч'е се нафа'ча ѡауч'ина (из књиж. језика?), ѡаун и ѡауница, ѡауџина (паучина), у куч'у ги ѡауџина, ч'ауш, ч'ауша, зауџни. Искоч'ила му зауџина жгл'ѣзда;

ау < аху

а. ста'ни, бр'е, Влау, то'му сиром'ау, снау, с'траува'ле;

ау < ају

а. коѡау'чи, умр'еја ѡѡрал'ау'чи, ѡзно'и се ѡцувау'чи, ѡлакау'чи, ч'е умре ра-боѡау'чи, ч'екау'чи и сл. (ако се не ради о додавању наставка -учи на инф. основу; о томе у т. 355. По свему судећи, не треба, исто тако, у ликовима типа рабоѡѡ'чи, грицка'чи, сиса'чи, шеѡа'чи, узима'чи, гура'чи се и сл. гледати резултат асимилације и контракције у новодобијеној вокалској групи, већ — додавање наставка -чи на инфинитивну основу или на облик 3. л. једнине презента; о томе т. 355);

еѡ < еје

б. не уз'ела, тражија сир'ејн'е и не наша, не д'обро ни ма'ти, поред: неје д'обро, тој неје наша р'оба и сл.;

еѡ < ехе

а. тој ти је ка з'еер (отров), л'уто ка з'еер;

еа < еха

а. кафе'ана, у кафе'ану, поред: каф'ана, у каф'ану, ис каф'ане (< тур. kahve-hane, тј. компон. од kahva и hane; Шкалаџић, Турцизми, 379), и ми бе'амо туј, ме'ана, меан'ѡија, да се ѡреар'чи (в. т. 124);

в. мејан'ѡика, т'ѡјзи мејан'ѡике умр'ело д'ете, ма'ч'еја, в'ејаш покр'овац, смеј'ајне, с'шр'еја, кр'еја и сл. (в. т. 125);

еа < еја

а. бе'ана (тур. beyan) (мана, недостатак, порок), да и т'ѡјзи девојке на'ц'еш бе'ану?, купи'ла беанл'ѡу кра'ву, и прав'да ч'е се обе'ани, поред: беј'ана, не гу тражи беј'ану;

еи < ехи

а. ма'ч'еин бр'ат, ма'ч'еину с'естру;

в. ма'ч'е'ина ма'ти;

ие < иде

в. шри'ез године, шри'ес това'ра (в. т. 106);

ео

а. Те'офил, Теофи'ла, ѡреобу'ка, ј'ену но'ву ѡреобу'ку;

б. То'фил' (хипок. од Теофил), Тофи'ла (судећи по л' Тофил' се осећа као домаће име, док би Теофил био накнадно васпостављен у именослову).

ео < ено

а. гр'е'ѡша је, од гр'е'ѡше;

в. ма'ч'ејо м'ори;

еу

а. *реума; гошвеучи, гушеучи се, носеучи, уч'еучи* (в. т. 355);

еу < еху

а. *меунка, сѣге греује, греуваја, и она се насмеује;*

в. *мач'еју, пресмејувајне, сшреју* и сл. (в. т. 125);

ие < иве

в. *ши'ено, саш'ијен* (в. и т. 114);

ии < ији

а. *ефендиин, ефендиина, ефендиино, Вич'енш'иин, Миш'ница* (в. т. 104), поред: *Димитри'ин дѣн;*

б. *ч'и је он с'ин?, ни'чи, ефенди'но* (изгледа само изузетно), *Вич'енш'ино* и сл. (в. т. 104);

иа < иха

а. *њ'иан с'ин, њ'иан ч'и'флѣк, ни'ан адет;*

в. *њ'ијан с'ин, њ'и'ан ббл'ес;*

иа < ија

в. *нав'ива, нав'и'а, наб'ивам, ой'ива се* и сл. (в. т. 116; појава морфолошког порекла: -Ива- је често средство за грађење итератива; в. т. 376)

ио

а. *ј'ену фиор'инш'у* (форинту);

в. *ави'јон, ави'јони, ками'јон, п'ет ст'отин мил'ијона* и сл. (т. 106);

оо

а. *ил'авоок Н'емац, ц'р'ноок, и'ооч'им, и'еч'ооч'ан* (који је урокљивих очију), *и'еч'ооч'ну* којш'ику имаше, *и'еч'ооч'ник, и'еч'ооч'ницу* да доведе и он?;

оо < охо

а. *доод'ија, никој ги не доод'и сѣге, доод'ење, И она лошо и'роод'и сас комши'је, они не и'обдиф* наше ц'ркве, *Пр'и и'оош'ку св'е га цел'иваф* не'га;

оа

а. да *и'оазг'ни* (побесни, осили се), *Арнауш'тије јопет и'оазг'нише;*

оа < оха

а. *ил'оа* (плик), *ч'оа, ч'е му доа'ка* и не'му ст'арос, *доакаше* и оно'му лоп'ову, *и'обарно* да прод'адеш куч'у;

в. *ч'оја* (ретко) (в. т. 125);

ое < оје

а. *њ'оен с'ин да ти купи, тај њ'оен с'ин, њ'оен с'ин доша, поред: њ'о'ен м'интан, н'ојен* млац'еј бр'ат, *у'зни га и н'о'ен д'еја; м'ојеји* в'рсте да к'упиш нешто, по *м'ојеји* куч'е, *својеји* сестре и сл. (в. т. 103), али је обичније: *м'ојеји* ун'уке, *својеји* сестре не дава, *сшар'ејеји* јет'рве и сл. (в. т. 103 и 319);

ое < охе

в. от *ч'о'е, ш'ро'е* да пок'упиш, *ил'о'е* искоч'ише, на две *с'о'е* (в. т. 125);

оу

а. *клайоуша* фиг. (кучка), *дóша* и *нйан клайоуш* (лице са клемпавим ушима), не гу *дйрај туј нйну кривоушту* (женско чељаде са кривим устима);

оу < оху

а. *дволйч'ну ч'бу, шрору л'ёба*;

ои < оји

а. *обоица, обоицама* покупуваше опйнце, *освоија, огоија се, окроиш* и сл. (в. т. 103);

б. *ошóч'* сам га видеја, *ошóчке* ч'усмо да си *дóша* (уколико лик *ошóч'* < *ошóич* није добијен елизијом -и-, а све у наслону на ликове типа *синоћ'*?);

уу < уху

а. *суу рúку, суу гламњу, нé га дйрај по шрбуу, глуу сéстру*;

уа

а. *јáнуар, фéбруар, кúч'е га уайáло* (ујело), *нéч'е те уайем*;

уа < ува

а. *дéте гу бéше млого уал'éно* (размажено), *ч'е ти уал'и дéте, и сйн гу је уал'енко*;

уа < уха

а. *буа, глуа, глуавица, глуáфко, дýан, муáбетш, муа, муáц'ер, зéмња суа, на óба уа, уаснила* и сл. (в. и т. 124);

в. *бу'а, мáти гу глу'а, кáжи тéјзи глу'áч'е, мл'éко се ку'а, седéја у Сува-Рéку* (из књиж. језика, из администрације) и сл. (в. и т. 126);

уе

в. *пéвáл'е у дýлетш*;

уе < уве

в. *надýјен, надујéно* (в. и т. 114);

уе < ухе

а. да набáим *суе* крушке, онéјзи *глуејзи* комшйке ништо не збóри;

в. *сује* д'рва, *двé мује, двé бује, вики* га тéјзи *глувáч'е глје* и сл. (в. и т. 125);

уи < ухи

в. *ја ч'е оглу'им*

уо

а. за *уокóло*, да ги *уортйáч'имо, уортйáч'ија се*⁸⁵;

уо < ухо

глуому детéту, *глуонéми, глуóч'а*, Бóже, ишч'увај ги од *глуóч'е, буо* јéна, *бу-осерина, дуóвник, дуовника, муосерина, суо мéсо, Суорéка, суорéч'ки* бáјрак, *дéсно уо* и сл. (в. и т. 124);

⁸⁵ Облице типа *йалока, йалóкч'е* (купйја јéно *йалоку* грбјзе, нац'осмо јéно *йалóкч'е* ракију, нéје попија ни цéло *йалóкч'е* вйно) нису добијени сажимањем секвенце -уо- (< *йалоука* као у неким другим говорима на пример). Реч је о сложеницама у току чијег настајања није долазило ни до каквих фонетских измена њихових саставних делова: *йал* + *ока*, *йал* + *окч'е* (в. и т. 153(а)).

в. у *злу^онеми*, *су^о месо*, *забол'е ме у^о* (в. т. 126); *сујо* грóјзе (в. и т. 125).

РЕДУКЦИЈА ВОКАЛА

а) Афреза

79. Појава није нарочито честа у призренском говору. Илустроваћемо је према вокалима ишчезлим у изговору.

а-: *наш'емник*, ч'е видиш сво'е, *наш'емнику*, *Наш'иас* (мушко име), свети *Ранц'еја*, према светога *Ранц'ела* (в. и т. 151, 124);

е-: *иеш'раи'л* му турише, *ванц'ел'ије*, ж'ими св'ете *ванц'ел'ије* (в. и т. 275). Углавном се говори: *ерендија* (ренде), *ерендише*, поред: *рэнда*;

о-: а она *вол'иква*, била сам *вол'иква*, ц'рна црепул'а *вол'иква*, поред: глава му, бр'е, *овол'иква*, *овол'икаш* је п'ечат, *овол'икаф* бра, *овол'икво* д'ете итд. (в. и т. 309), збор'еу те *вакаш* је, *вакаш* је, *вакво* д'обро д'ете, *ваква* с'ојсуз ж'ена, поред: *овакве* д'ецу ни'кој не'ма (в. и т. 309), *вај* ограда не ч'ини, *вај* св'ет не'је л'уцак, *Вај* ми којшија б'еше доодија, *И вај* д'ржава не'је д'обра, *вај* рука, *Вај* година ч'е б'идне д'обра, на *вој* радно вр'еме, шт'о је *вој*, у *вој* сокач'е, *вој* н'ошч'е не'је м'оје, *веј* два далака да к'упиш, *На* ви *веј* оп'анце, по *веј* вруч'ине, оп'ерем св'е *веј* шол'е, д'ал'е ме за *вога*, *Ја вомо* не м'огу да му нац'ем девојку, у *вуј* с'обу, у *вуј* кацу ги б'ија к'упус итд., поред: *овај* ги с'уди, Оп'рости гу за *овај* п'ут, *Каква* је *овај* девојка, *Овеј* Арнаути ка да су ајдуци, *овеј* цип'ел'е да ги узнеш, Приф'ати гу *овуј* тепсију, *овуј* ч'ерку не'сам гу вид'ела, *овејзи* ж'ене да гу даваш, *овејзи* ч'ерке да к'упим итд. (в. и т. 308 и 318, 319), *вако* да га узнеш не'га, поред: *овако* иде, *вамо* на в'уј страну, бр'е тамо, бр'е *вамо*, бди *вамо* и т'и; одатле и: *навамо* идемо, *натамо* — *навамо*, *Раошч'анин*, *Раошч'ани* га убил'е, *ракошч'ански* з'ет. Ликови типа *вај*, *вој* настали су према *ш'ај*, *ш'ој*;

у-: *зенгија*, с'едло ги има зенгије, Шт'о си се *несвер'ија* (уплашио), поред: да се *унесв'ери*, *ш'орник* (уколико није добијено од црквеног *в'шорник*). У Призрену се чује једино: *угурсуз*, *угурсуза*.

б) Синкопа

80. Појава је ретка у говору Срба Призренаца. Практично сасвим изостаје у облицима показних заменица, тако да се о испуштању *-и-* условно може говорити у 2. л. мн. императива. То важи и за судбину *-е-* у 2. л. јд. презента гл. *може*:

-и-: *беш'ише* тамо, *беш'ише* од'отл'е, *дик'ише* се на раб'оту, *дик'ише* се да раб'отате, поред редовних потврда типа *донес'ише*, *иди'ише*, *најуни'ише* итд. (в. т. 342), *јено* (једино) Б'ог м'оже да пом'огне. Уз по једном регистровано *бадјава* с'еди, *бадјавц'ика* суверено господари: живи за *бадијава*, ц'еја д'н *бадијава* с'еди, с'ал с'еди *бамбадијава*, *бадијавц'ија* (беспосличар, нерадник), *бадијавц'ика*, *бадијавц'ике* м'ори, св'ојејзи к'уч'е да бдиш, Увек је: *и'ијан*, *и'ијана*, *и'ијаница*, *некол'ико* нед'ел'е,

никол'ико итд. (в. и т. 62). У СПГ је: она вол'иква, овол'икав је п'еч'ат, шол'иква немаштина, онол'иква девојка итд. (в. и т. 79 и 309). Ново је: *извол'ше*;

-е-: не мо'ж да д'неш, не мо'ш му ништо, Не мо'ж да се куртал'ишеш, Не мо'ж да ка'жеш з'ету ни си'ну, Не мо'ш му угод'иш не'му, Не мо'ш сита да га се нагл'едаш, не мо'ш а да не погр'ешиш, Нега не мо'ж да ог'иш, не мо'ш се обра'ниш, Тој не мо'ш да ураб'оташ, Не мо'ш више ни т'и, Не мо'ш а да не плач'еш, *с'ша*-Богородица, *с'шога* Ранц'ела. Имајући у виду прилике у призренском говору, не сме се искључити могућност да *мош/мож* представља облик 3. л. јд., а тиме и потврду апокопе, а не синкопе. Говори се *зајно* (заједио);

-а-: Бол'ес и планину обали, а *некмоли* ч'овека (нар. посл.), јендија те *удрила*. Увек је: *бајаги* беше доша, да ми, *бајаги*, уч'ини доброт'инсто, разбол'еја се *бајаги*⁸⁶;

-у-: *фурна*, носил'е л'ебове на *фурну*, *фурну* д'г'ч'ку, *фурњу* смо имал'е, *фурнација* (пекар, хлебар), *фурнацију*, поред: *фуруна* је д'г'ч'ка, *фуруну* д'г'ч'ку, *фурунција*. У говору призренских Турака је *furun* (Сур. 169), па је српска *фурна* ближа примарном, дакле грчком, источнику (уп. гр. *φούρνος*, а одатле у тур. *furun* и *firin*; Шкаљић, Турцизми 286).

в) Апокопа

81. Потврда „чисте“ апокопе има врло мало. Нешто више случајева, у ствари, илуструју губљење целих крајњих слогова, а и то махом у специфичним говорним ситуацијама (лежернији изговор или, пак, заповедни тон у опхођењу):

-и-: *бе'ж* у собу, па *бе'ж* у Приштину, а она — *бе'ж* у Србију, *Д'рж* да га исеч'емо, *д'рж* га добро, поред: *д'ржи* гу л'уцки, *Мик* се тамо, *Мик* се да седне жена, поред: *микни* гу туј своју гузицу, *микни* се, мори, тамо и т'и, Марија, *дик* се. У народној песми долази форма *ел*: *Ел* болу'еш, *ели* ашику'еш, *ел* си друту драгу запросија?, али само: *паре ели* живот, *кучу ели* стан?, *пазар д'н'шњи ели* јуч'ер'шњи, *А не ли* га знаш нега?. Увек је: *Напраи* питу от *чешири* ката, *купи чешири* л'еба, *три-чешири* жене;

-е-: беше до *йоловин* гоја, до *йоловин* пропала⁸⁷ (в. т. 30в, 2746);

-о-: да седиш *еи* овако.

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

82. Ова појава у призренском говору готово да и није вредна посебног помена. Покретних вокала, пре свега, практично нема у области морфолошких ка-

⁸⁶ Призренско *ч'унк* и *ч'урк* (записија ни се *ч'унк*, *ч'урк*) према *чунак* и *ћурак* у књижевном језику (РМС VI, 369, 904) ближе је источнику — турском језику (уп. Шкаљић, Турцизми, 199: *künk* и 200: *kürk*).

⁸⁷ Уп. губљење целог финалног слога у примерима: на *ира* Б'ога, да погине на *ира* Б'ога, Пропале ми б'рат на *ира* Б'ога, поред: на *иравде* Б'ога, дошл'е *иеш* (пешке).

тегорија. Двојаке ликове речи, са крајњим вокалом и његовим испуштањем, углавном срећемо код прилога. И у тој категорији једино вокалу *e* се може признати статус покретног вокала:

Otozdól га ч'ујеш нега, *odózdol* дошла⁸⁸, *Odozdól* ништо л'уцко не дооди, Нóга ми себе *odózdol*, Уфáти гу, бре, по *ozdol* па подигни, *ozdól* м'ука, *ozgór* м'ука, Стигнаше л'и кој *ozgór*, *odozgór*, от слубице *ozgór* паде, *с'г* б'ш снајке реко, све *с'г* видиш, *и-с'г* је тако, *с'г* за *с'ге* нáрот се м'уч'и, поред: *odozdól'e* доц'бше Арнаути, Т'ури *ozgóre* и *ozdól'e* по јéно, *с'ге* је дóбро, *с'ге* је шóфер, *с'ге* ги т'ераф, *с'ге* сáмо ч'ути, *с'га* слобóдно продава се д'уван. У мојој и Чеме-рикићевој грађи нашли су се једино ликови: *óшуш*, *ошуш*, *одовуш* је пóбл'изо, *ошсвуд* бр'ига, *одóнуш*, *одонуш* пр'има и сл. (в. и т. 29), áкшам је *в'е'е* (в'ећ), добија си *в'е'е* теј пáре?, ст'иза *в'е'е* и твóја с'эстра.

83. Уместо речце (-)год у Призрену нас чека право шаренило: што *гód* íма — дóбо је, где *гód* íма жéне — íде, што *гóде* прáји — лóшо, кој *гóди* да ти доц'не, Понеси што *гóди* за п'ут, Казáшч'е он кóму *гóде*, Где *гóц'* да поц'еш, *дегóч'* б'ила, он ч'е те нáц'е, М'етни у што *гóч'* óч'еш, Нагодíч'е се како *гód'p*, кој *гód'p* да влáда — неје дóбро (в. и т. 2036).

којгóц' да ги ч'íни дóбро, *којгóц'* ти доц'не у к'учу — ч'áсти га.

84. У служби прилога „чак“ обично се чују ликови *дор* и *дори*: Стигнаше гу *дóри* на бр'ек, Чекáја гу *дóр* до дéвет.

СУПСТИТУЦИЈА ВОКАЛА

1. вокал а

85. А м. е среће се у случајевима познатим и другим говорима ове, и не само ове, дијалекатске зоне. Замена је чешћа у неакцентованом слогу. Потврде: *ст'оожар*, двá *ст'оожáра*. Тáмо смо с'екл'е *ст'оожáре* за стогóве, *јарабíца*, јéну *јарабíцу*, поред: *јаребица*; *ваг'éша*, да ми к'упиш *ваг'éшу*, *јазу'ла*, *јазу'ле* пáдаф у Др'им (у Чупаревићевој грађи: *јегу'ла*), *фáфирóнке*, *раванија*, *араванија*, поред: *реванија* (врста слатког јела; тур. *revani* „заливена патишпања“), *бараница*, мláда гу м'еси *бараницу*, поред: *бареница*, *бареницу*, у *бареницу*; *нач'ес* је у н'и свáдба, А *нач'ес* зав'рнáја сн'ек, *нач'еске*, поред: М'уж гу прислáб'еја *нóч'ес*, за *нóч'ес* дóста поп'исмо, *бери'ч'аш*, *солфáша*, úзни јéну ч'íсту *солфáшу*. Форма *кројање* (за *кројање*) настала је по угледу на глаголске именице типа *йевање*, *шишање* и сл.

Прилошка реч *једва* у говору Срба Призренаца гласи тројако:

јодвá побéга нáдвор, *јодвá* се пóв'рна, *јодвá* нáши искоч'ише на Шáру, *јодва* се д'иза от кр'евет, *јодва* се д'ржи на нóге;

јадвá íскоч'и нáдвор, направ'исмо гу, áма *јадвá*, *јадвá* извукóше глáве, *јадва* извукóсмо глáву, *јадвá* гу извукóше;

⁸⁸ Остављам по страни текст народне песме, где метрика условљава употребу краће форме: *Оздól* íде млáд на кóња, *Оздól* íдеф тр'и млáда беч'áра.

једва сам уденала, *једва* ги извади, *једва* нашла пút, *једва* гу нац'бсмо, *једва* да гу истрéсем.

Свакако не случајно у Чемерицићевој грађи је примећена само једна потврда лика *једва*, који своју позицију сада поправља првенствено под утицајем књижевног језика.

Полазећи од шаренила у нашим дијалектима наводим да се у Призрену говори само: *решéто*, за нóво *решéто*, *џ'игерица*, да изéде јéно комáче *џ'игерицу*. Напоредо стоје: *кашагија* и *чешагија*.

86. а м. о

вај *маи́ика*, да га утéпа сас *маи́ику*, úзни тој нóво *маи́ич'е*, што има два-три *маи́ич'éша!*, поред: *мои́ика*, да се наг'рди сас *мои́ику*, на *мои́ику*, на јéдан *аи-радрóm*, *нач'ес*, *нач'еске* (в. т. 50, 85), дáја матéре *џарáсиас*, *баранија* (боранија), тáмо ни рáсте *баранија*, *баранија* тој се вика, Нé гу вóл'им *баранију*, рáсте по *бараније*, *си́асобан*, и брáт му — *нэси́асобан*, поред: *си́особан*, и дéца ги *си́особне*, Имáл'е теј *грамафóне* сас плóчу да пúштиш, на *грама́ду* пáре, *мираџ'ија* (мирођија). Оријентализам *јоргован* среће се у више фонетских варијанти: *јаргóван*, да поса́ди и *јаргóван*, *јоргóван*, од *јоргóван*, *аргóван*, а уместо књижевног *квочка* и у Призрену налазимо лик већине говора П-Т дијалекатске зоне: *квáчка*, тúри ги пот *квáчку*. Вероватно према *баши́а* стоји и *баши́аванџ'ије*. Према *караконцула* (тур. *karakoncolos*), у неким нашим говорима, у Призрену сам бележио: *караканџ'ула*, *калаканџ'ула* да пла́ши дéцу. Говори се: *салд'рма* (настрешница).

Због евентуалног упоређивања призренских прилика са другим говорима овога, и не само овога, типа наводим да у мојој грађи стоји углавном: *кашол'ик* је, јéнога *кашол'ика*, *сómун*, тúјке смо купува́л'е и *сомúне*, намóтај на *мошови́ло* (али и: *мошави́ло*), *ајош'ека*, *ајош'екáрка*, да се *ојери́ше*, *ојерисáла* сам се, *Поскúре* нарéц'амо у тепси́ју, *џоскури́це* л'и су тој?, јéно *џоскúр'че*, али (ређе) и: да ме *ајери́ше*, *ајерисáна*, *кашал'ич'ка*, испод грóбл'а *кашал'ич'ке*, *кашал'ика*.

У прикупљеном материјалу нашао се и *џаши́ријарах* (в. и т. 128) и „постојано“ *а* у именицама *кайак* и *чанак*⁸⁹: два *кайáка*, да ги úзнеш и *кайáце*, бес *кайáце* не ч'ини, два *чанáка*, јéно *чанáче*, кóј да ти с'ге пра́и *чанáце?*, и *чанáце* сам гле'у'осáја, *чанач'ич'и*. Увек је, међутим, *џрабáба*, имаја и *џрабáбу*, *џрадéда*, *џрадéду*.

Вокал *а* место очекиваног *и* у *грабл'ави́ца*, *грабл'ави́цу* несумњиво је резултат доминације сложеног суфикса *-авица* код именица овога типа.

2. вокал е

87. е м. и

ста́ру *вел'ушкú*, укра́л'е ми *вел'ушкú*, *џеши́раи́л'*, на́ши побóви ги нóсиф *џеши́раи́л'е*, јéна *медеци́нска сéстра*, *медеци́нску шкóлу*, *медеци́нску сéстру*, и нинема

⁸⁹ Ђихова „постојаност“ инспирисана је приликама у турском језику. В. Шкаљић Турцизми, 392–393 (тур. *karak*, *karaklija* < тур. *karakli*, 162 (тур. *canak*).

медецинска сестрама, седам лешурџије, поред: седам лешурџије, месиш лешурџије, Малесор, лов ловија Малесоре (нар. песма), паре ели живот, жѣну ели дѣте да узнеш, Ел болујеш ели ашикујеш (нар. песма), Да л' си расла бора гл'едаучи | Ел' нашега брата чекаучи (нар. песма), Машич'ѣту му је мѣсто при г'рнци ели при штб?

Према турском *kenif* и *kenef* увек је: ч'енеф, иструја ги и ч'енеф. Ради прилика у неким другим сродним и даљим говорима наводим да се у Призрену, судећи бар према мојој и Чемериџијевој грађи, говори једино: *фамилија*, *фамилију*, *којрива*, кој ти сѣге, море, једе *којриву?*, г'рчка *којрива*, сѣдло *шимширѣво* (у нар. песми), циганска *кол'иба*, у *кол'ибу*, у *корийшо*, ново *корийшенце*, *лисцица*, потекнала гу *слезина*, *ше'џер*, да гу пробаш и нашу *ше'џерачу* (врста шљиве), *мирише* (в. и т. 398), *кукуриче*. Док је у књижевном језику обичније *минђуша* него *менђуша*, у говору призренских Срба је једино: *менџуша*, изгубила си јѣну *менџушу*, да ги нац'неш и теј нове *менџуше* (уп. Шкаљић, Турцизми 457: тур. *tengüş* < перс. *tengüş*).

88. е м. а

комѣнда (заповедништво), нѣсмо бил'е под нину *комѣнду*, *комѣндар*, поред: *командар*, до *комѣданџа*, украл'е му и нашему *комѣданџу* паре. Према *çeremit* у ПТГ и грчком *cheramis*, *cheramisidos* у говору Срба Призренаца чује се: *черемида*, олуце на *черемиде*, поред: *черемиде* се обрадујѣф мушкому детѣту, *чарамиде* пѣка, Митрѣва *чарамиџиница*, Митрѣву *чарамиџиницу*. У прикупљеној грађи стоји: *зѣнаџи*, поша на *зѣнаџи*, поред: на *зѣнаџи*, *зѣнаџи*, *џенерика*, на нашу *џенерика*, мѣже, мѣже ракија о[д] *џенерике* (тур. *can eriği*, букв. „шљива душе, шљива као душа“), *џемѣдан* као п'рслук доу'не, поред: *џемѣдан* (тур. *satadan*), *мисѣка* (мусака), да ни донѣсеш *мисѣку* за р'уч'ек, *емѣнаџи* (аманет), *газѣй* (мука, невоља, патња), н'икој сѣге не живи без никѣга *газѣја* (тур. *gazap*), йскоч'и ми *јешџерица* на јѣзик, кој ги јѣште имѣше туј *јешџерицу?*, *Шѣд'рван* (центар Призрена), око *Шѣд'рвана* (тур. *şadırvan* < перс. *şadırwān*), поред: *Шад'рван*, око *Шад'рван*.

Према *башчалук* и *башчелук* „баштованлук“ у нашем језику (в. РСАНУ I, 361) призренски говор је, из разумљивих разлога, најнепосредније наслѣњен на прилике у турском: *башчѣл'ѣк* (тур. *başçelik* < *başçe-lik*), добар ни је и *башчѣл'ѣк*, *башчѣлук*, кој ти рекнаја да *башчѣл'ѣк* с'ити?, *башчѣџија*, *башчѣванџија*, *башчѣџи'ѣл'ѣк*, *башчѣванџи'ѣл'ѣк*, али и: *башч'ованџија*, *башч'ованџи'ѣл'ѣк*.

Бележи сам једино: *ч'акшире*, у нове *ч'акшире*, *ракија*, *ракију*, *бајаги* бѣше нова, *бајаги* да ми уч'ини ништо добро, *јаребица*, *јаребицу*, поред: *јарабица*.

Према *овде* и *онде* долази и: тој нѣје за *овдѣшиѣ* дѣцу, *овдѣшиѣ* нарѣт, *овдѣшиѣ* ж'ито, теј нѣсу *овдѣшиѣ*, Такви су ти, сине, *овдѣшиѣ* л'уди, *овдѣшиѣ* жѣна, *овдѣшиѣ* вино не ч'ини.

89. е м. о

Показне речце *ево*, *ѣшо*, *ѣно* и овде обично долазе са -е: *ѣве* што нѣсимо, *ѣве* сѣг видиш, *ѣве* ти и тебе јѣно, *ѣве* овол'ицно сѣл ймам, *ѣше* гу тујке бл'изо наша ц'рква, *ѣше* и њу узѣ Бѣк, Куку мѣне, *ѣше* ги јѣпет, *ѣне* ти мѣти долази, поред: *ѣшо*, нѣ ми је жѣњет, *ѣно* ги тѣмо.

Према *две, две године* стоји и: *двегодишњо девбјч'е, двегодишњо јуне, двегодишн'о вино, двегодишањ јунац*, да закол'е *двегодишњога јунца, двегодишња ракија*, Има *двегодишњу ракију* ка грџм, Имаја ми стрџч јено кобч'е *двегодишња* ч'е. О прозирности порекла наведених облика сведочи и лик *шригодишњо* (т. 91), такође добијен морфолошким путем, наслањањем на *шри*.

Паралелно се слуша: *јушрешња* киша, *јушрешњо* слунце, *јушрошња* ми кафа б'еше послатка, *јушрошњо* пиј'ење. Уместо *сушра* по правилу је *јушре*: *Јушре* је недеља, да ми доц'неш и *јушре*, јутре је б'њак — вика маћи.

Под македонским утицајем у призренском говору се одомаћио лик *добре*: *Добре* ми доша, *куме, Добре* ми дошла, *добре* ни дошл'е.

3. вокал и

90. и м. е

ч'етири *комбинизона*, купувал'е и теј нџве *комбинизоне*, на један *аиридрџм*, Отворија гу се *аишџиш*, поред: Да л'и могу ма'ло ракију ради *аишџиш*?, *л'ивор* да узне, поред: *л'еворв'ер*, договорил'е се за *иншириш*, *цим'еншо* измешај, тв'рт је бија *цим'еншо*, *цим'енш* (свакако према *сипенто* у ПТГ), две *мијане* су бил'е, *киц'ела*, *киц'ела*, *киц'елу*, *шел'играф*, *шел'играфана* (телефонска станица), *шел'играфч'ија* му бија с'ин, Дев'етога је свети *Паншел'имон*, П'рво је Св'ето Врач'е, па онда доц'не *Паншел'имон*, *најол'ијон* (врста дуката), поред: Ниву купија за ј'ен *најол'он*, дошл'е *ил'ивани* (тур. *rehlivan* „артиста, акробата“), *фифирџнке*, поред: *феферџнке* (мале, љуте паприке), *диб'еја*, *иодиб'еја*, *најдиб'еја* (в. и т. 151), поред: *деб'еја* б'еше. Варош *Дебар* у призренском говору, свакако према албанском *Dibër*, гласи *Дибра*, узел'е и *Дибру*; отуда и: *Дибранин*, *Дибрани*.

91. и м. а

ч'ик од Русије, доша ч'ик од Амберике, ч'ик тамо до Приштине, ч'ик до Лубијде, *шел'играфана*, на *шел'играфану*, *шел'играфч'ија*, *л'имбик*, не мо'же без *л'имбика*, они правил'е *л'имбице* (тал. *lambicco* „казан за печење ракије“).

Лик *шригодишњо* (*шригодишњо вино*) настао је, разуме се, према *шри*. Уп. и: *вино шрогодишњо*.

Различити творбени модели стоје иза паралелизма *голцаш*, *голцашо*, *голцаша* и *голциш*, *голцишо*, *голциша* (в. и т. 154).

Према *узнемирен* итд. у књижевном језику и другим говорима у Призрену је, према мојој бележници: *изнемирена* сам, и он се *изнемирија*.

4. вокал о

92. о м. у

бл'изо смо, *бл'изо* главе, одов'ут је *и'обл'изо*, овамо је *најбл'изо*, *боздџован*, без *боздџована*, носил'е и *боздџоване*, *боздџованка*, крушка *боздџованка* (крушка чији плодови личе на буздован), *Јџнус* (м. име; тур. *Yunus* < ар. *Yunus*), *Јџнуза* алвац'ију, *јеросал'имски босил'ек*, *јеросал'имска* сџба (просторија у којој се држи јерусалимска икона), *рџм* не пи'еф *рџм*, *Сџамбол*, поред: у *Сџамбул* (као што је и у ПТГ; иначе је изворни турски лик *Istanbul*; Шкаљић, Турцизми

572; Суреја ПТГ, 179), *мо́стира*, туј *мо́стиру* немаше никој, не́смо гу имал'е туј *мо́стиру*, *л'имон* (дакле: из турског преузет *limon*, „преправљени“ перс. лик *limin*; Шкаљић, Турцизми 435), два-три *л'имона*, не га ме́ч'аф *л'имонџоз*, у *л'имонџос* не дѣрај, *л'имонаџа*, да попијемо по јѣну *л'имонаџу*, дај му јѣну *л'имонаџу*, поред: *л'имун*, *койина*, *койину*, поред: *куйине*, *Окрајинке* бил'е двѣ, јѣну *Окрајинку*, купувал'е и *соу́це*, *горабије* пра́иф.

Према књижевном *умије*, *угоји*, *ушкоји*, *угрожен*, *кундура* у Призрену је: да *омије* главу, *омила* сам се и ја, *омила* ноге, немој да се *омиваш*, што се не *омиваш*, сѣне?, ч'е се *огбли*, *огоија* се и он, ч'ѣрка гу се *огођила*, они су *огрожѣни*, Х'рвати мисл'ив да су они *огрожѣни*, неч'е га *очкојим*, Брат му којне *очкојија*, свѣ ч'е ги *очкојиф*, *очкојен* ка којн, *ошкојен* му бѣше коњ, поред: *учкојен*, И ва́ш ч'е *учкојимо*, убила ме *конду́ра*, но́ве *конду́ре*, *конду́ре* су сѣге *ципѣл'е*, на обѣдве *конду́ре*, *конду́рѣ'ија*, *конду́рѣ'илак*, *конду́рѣ'иница*. Призренска *конду́ра* је ближа грчком *kodoronos* (одатле: тур. *kundura*; Шкаљић, 425).

93. о м. а

џобијати (тур. *tabiat* „луд, нарав, природа“), но́ве *џаниџоло́не*, поред: *џаниџа-ло́не*, *дол'еко* (према *дол'е*), поред: *дал'еко*, *одо́нде* (према *онде*), *одовде*, *ош́овде* (према *овде*) до́нде, два саѣта *одовде*; тако и: *одо́шл'е*, побѣгла *одо́шл'е*, ди́зај се *одо́шл'е*, *одо́кл'е* дог'оше, *џолч'аник* (палац), *концуларѣја*, *младонавѣстиу*, али је чешће: *младанавѣстиа*, *младанавѣстиу* (в. и т. 166), *солфа́џа*, *солфа́џу*. У при-зренском говору напоредо долазе *ластџови́ца* и *ластџави́ца*.

Примери типа *седом*, *осом*, *коџол*, *собери*, *собереш*, *сојл'ел'е* дати су у т. 52.

Судећи по мојој грађи, увек је: *ч'ара́џа*, у *ч'ара́џу*, на *ч'ара́џе*, *ч'ара́џче*, *ч'арајч'ѣџи*, *ч'арајч'и́чи*, *манџстир*.

94. о м. е

јодва, *јодва́* (в. т. 85), *миџрал'ози*. Збирни бројеви и бројне именице увек су на -оро-: *џеџоро*, *осмори́ца*, *десетџори́цама* (в. и т. 330).

Пољуљаност осећаја за употребу *е* иза палаталних сугласника најизразитије се одражава у области придева: Нјд. средњег рода и наст. -ога м. -ега. Изван ових категорија нема много потврда нарушавања односа *о* : *е*. Примери: а *џуџо* мѣсто, у *џуџо* мѣсто, у *џуџо* дру́сто, *џуџо* не гл'ѣдај, *ч'и́џо* бѣше тој дѣте?, *ч'и́џо* је дѣте?, *стиарѣ́џо* девојч'е, *стиарѣ́џо* дѣте, *млаџ'ѣ́џо* дѣте, *млаџ'ѣ́џо* девојч'е итд. (в. т. 279), али је увек: *мо́џе*, *џиво́џе* (т. 306), *дѣв'џо* свињч'е, да ми́кне *изг'орњо* јастѣч'е, по́рез пла́ча *годи́шн'о*, *вујгоди́шн'о* ви́но, *вујгоди́шн'о* жи́то, жи́то *вујгоди́шн'о*, *го-луби́н'о* гука́јне, *голуби́н'о* ја́јце, *оздо́лн'о* сирѣјне, *двегоди́шн'о* ју́не, *домџи́шн'о* ви́но, *јуџи́рошн'о* мл'ѣко, *јучѣрџи́шн'о*, *дњнџи́шн'о* врѣме, *кѣдџи́шн'о* ти је мл'ѣко?, *кѣдџи́шн'о* ви је вој ви́но?, *жиџи́шн'о*, бра́шн'о, *коломбоџи́шн'о* бра́шн'о, *деџи́шн'о* ч'ара́пч'е, *л'ѣџи́шн'о* добо, *л'ѣџи́шн'о* врѣме, *овдѣџи́шн'о* жи́то, *ондѣџи́шн'о* ви́но, у *џосл'ѣдн'о* врѣме, *џосл'ѣшн'о* што бѣше, у *зи́мн'о* добо, у *зи́мн'о* врѣме, у *најѣрџи́шн'о* врѣме, *џонајѣрџи́шн'о* (раније), у *џонајѣрџи́шн'о* не бѣше ску́па ка сѣге, *обо́рџо* (дворишнo) д'ѣрво, *го́рн'о* јастѣч'е, *горњосѣлски*, од *Го́рн'о* Сѣло (примере типа *Го́рно* Сѣло, од *Го́рно* Сѣло, *годи́шн'о* и сл. в. у т. 145), *озг'орњо* јастѣч'е, у *сџџи́шн'о* врѣме, *сџџи́шн'о* добо, на *џосл'ѣдн'о* врѣме, *стирѣч'н'о* би́ло, поред: у *за́дње* врѣме, од *за́дње* врати́ло, у *за́дње* врати́ло, *џмаш* и *џредње* и *за́дње* врати́ло; *џуџило* ти не ч'ини,

шреч'о дете, мно́го *вруч'о*, не је́ди *вруч'о*, мл'еко *вруч'о*, *офч'о* мл'еко, *йоч'о* да пл'етем, *лошо* пробди сас ни, поред: *лоше* сам про́ша (увек: *ва́ше* дете, *на́ше* *куч'е* и сл.), *све́же* ме́со (синтагма вероватно унета из књижевног језика);

шўц'ога ч'овека, *шўц'ога* коња, до *бож'ога* гроба, *млац'ејога* сина, *млац'ејо* му сину, купила *сшар'ејо* му сину, Да́ге смо сво́јему, *шўц'о* му не, во́му *млац'ејо* му детету, до *гўжњога* девера, *домњшњога* ајдука, *дњњшњога* ми дбна, по *зймњога* светога Никол'е, *гўжњо* му деверу, итд. (в. и примере у т. 315, 316 и 317), али је увек: *нашега*, *ва́шега*, *нашему*, *ва́шему*, *мо́јега*, *шво́јега*, *сво́јега*, *мо́јему*, *шво́јему*, *сво́јему* (в. т. 315, 316 и 317);

Благојоф син, *Благојове* деца, *Благојовица*, али: *Благојевич'*, *Васи́лов* беше, *Васи́лова* ч'ерка, *Васи́лове* брач'а, *Мори* *Васи́ловице*, *дома* л'и си?, *кошл'ову* сестру, *уч'ишл'оф* син да дои'не, *Пасул'овица* (жена човека чији је надимак *Пасуљ*), *Угарович'* (презиме у Призрену), поред: *Угаревич'*, *Лазарович'*, *Лазарович'а*, *завич'ич'ове* деца, *Николач'ову* *куч'у*, *Николач'овица*, *ковач'оф*, поред: *ковач'ев*, *дервиш'ову* рабóту, *Милош'ове* којш'је, *Милош'ову* стареју ч'ерку, да ч'ува и *брашанц'ове* децу, да узне и *брашанц'ов* деја.

5. вокал у

95. у м. о

докшур, видеја гу саз *докшўра*, *докшўрска* визита, *докшўрску* визиту, избере гу *наша* *кумиања*, *кумиајну*, у туј *вашу* *кумиајну*, *шўмур* имаја, *мати* ги *има* *шўмур*, *кој* ти знаја за *шўмур?*, *бумба* падиала, да *баци* *бумбе*, *сўј* *сўмиур*, да *узеш* *сумиур*, *армуника*, да му *купиш* *нову* *армунику*, *армуникаш*, *удаде* се за *армуникаша*, поред: *армоника*, *армоникаш*, *куференцију*, *чўкулада*, *целу* *чўкуладу*, *кој* ги у *напрешњо* купуваше *чўкуладе?*, *сшўйало* је табан, *рибуловац*, *двујица* брач'а су *би́л'е*, да ги *тепаш* и *ни* *двујицу*, *двујцу*, У *прикупљеној* грађи стоји: *видим* *куфере*, *Свѣ* *дигнал'е*, *немав* га *куфер*, али: *кофераш*. Примери алтернације вокала у глаголским основама *-ова/-ува-* (*куйувал'е* и сл.) дају се у т. 376.

96. у м. е

куцуларија, *куцуларију* *нову* *има*, *мецудија* је *дукат*, али је чешће: *мецедију* *ми* *давáu*, *имасмо* и *две-три* *мецедије*.

97. Према књижевном *шањур* и *шањир* у Призрену је: *шанур*, на *шанур* се стави, *свѣ* *старе* *шањуре* *има*, *Има* *пл'еч'и* ка *шануре*. Увек је, изгледа, *сурўшка*, *сурўшку*, *бул'ина* (из књиж. језика или неког говора? Аутохтони призренски пандан је — *ўш*).

98. Изнети подаци показују да је супституција вокала у призренском говору, супституција узета у најширем смислу речи, као појава нешто чешћа него у већини досад испитаних крајева П-Т дијалекатске зоне. Разлози међусобне замене вокала у већини случајева су сасвим прозирни и они су, пре свега:

1. фонетске природе:

а) асимилација у примерима типа *мијана*, *јарабица*, *йарасшас*, *баранија*, *армуника* и сл.;

б) дисимилација у примерима типа *велушка*, *медецинска* и сл.;

в) ширење артикулације неакцентованог вокала у примерима типа *мајшика*.

2. морфолошке природе:

а) вокалске алтернације у деклинационим и конјугационим парадигмама;

б) аналошко преношење неизмењених основа и облика у новосаграђене сложенице (*двегодишњо, тригодишњо, овдешњо, ондешњо, одовде, долеко* и сл.);

3. резултат прилагођавања туђица и најновијих речи (у првом реду сложеница) из књижевног језика домаћем, аутохтоном дијалекатском изговору. Речи несловенског порекла, уосталом, и чине највећи део фонда примера са уоченом супституцијом вокала.

В.

КОНСОНАНТИЗАМ

99. Фонолошки систем консонаната призренског говора представићемо следећим таблицама:

<i>Сонанти</i>	<i>Ојштруенџи (шумни сугласници)</i>
в м	п б ф
љ р н	т д
ј л' њ	ц с с з
	ч' ц' ш ж
	к г

100. Консонантски систем Срба Призренаца развијао се под снажним утицајем несловенских језика, у првом реду турског и албанског. У непрекинутом вишевековном контакту и суживоту са другим народима и њиховим језицима формиран је систем који се битно разликује од главнине штокавских говора и дијалеката. У језичкој интерференцији мора се тражити објашњење следећих карактеристика говора призренских Срба:

- а) ненарушен статус фонеме /ф/ (т. 118–119);
- б) изједначавање /љ/ у свим позицијама и /л/ испред вокала предњег реда у корист /л'/ и отврдњавање /л/ испред вокала задњег реда и на крају слога (т. 138–142);
- в) нарушавање односа између сонаната /н/ и /њ/ (т. 143–150);
- г) свођење африката /ч/ и /ћ/ на /ч'/ односно /ц/ и /ћ'/ на /ц'/ (т. 132–136);
- д) обезвучавање финалних сугласника (т. 210–213).

Фреквенција африкате /с/ није висока, али се ипак, бар у неким случајевима, мора говорити о њеној фонолошкој индивидуалности (т. 130–131).

СОНАНТ Ј

101. Испитивање призренског говора, када је реч о овом сонанту, пратили су колебања и недоумице досадашњих истраживача овога и других дијалекатских подручја. И у овом случају сви закључци се темеље на основу слушног утиска аутора, на поступку који није лишен извесне субјективности па и навика појединца. Но, и поред свих ограда те врсте може се рећи да су искристалисане неке неспорне чињенице о природи и изговору овог гласа. Ни у Призрену, као ни у већини наших дијалеката, немамо право ј него практично џ које се изговара јаче

или слабије, све у зависности од многобројних фактора, од којих ћемо поменути гласовно окружење (унутар речи сонант *j* се јасније чује између вокала задњег него између вокала предњег реда), положај у речи (понајбоље се чује у иницијалној позицији испред и у финалној иза вокала задњег реда: *јабука* : *шај*), акценат, темпо говора, а при свему томе не треба запостављати ни артикулационе карактеристике информатора. Добрим делом и из техничких разлога сонант *j* се у овој књизи означава графијом *j*. Тамо где је аутор перципирао „нормалан“ изговор јота се графички не разликује од осталих слова, док се редукована варијанта означава петитским типом исте графеме у експоненту.

J на њочешку речи

102. Речено је да се најбоље држи испред вокала задњег реда:

а) *јабанџика*, теј бџл'е су *јабанџике*, *јабџка* дивл'ач'ка, *јабџку*, *јажње*, *јажњило*, *јажне*, *јажњичи*, *јагодице* (на лицу), *јажула*, *јадник*, *јадничешу*, *јазбџоџ*, *јазбаџова* коџа, коџа од *јазбџа*, *јајце*, *јајца* (пл.), *јакија* (мелем за лечење „убоја“), свети *Јаничија*, дуовнику *Јаничије*, *јанија* (паприкаш), *јанију*, јен *јанчесеџија* (церапош), да *јане* нешто, *Јанеџи*, *Јанеџка*, *јаребица*, *јарабица*, *јарџован*, *јарешина*, *јаричи*, *јаричама*, *јасмин*, *јасиџреј*, *јашаган*, *јаџак*, *Јача* (хип. од Јаћим), *Јаудија* (Јеврејин), *Јаудије* (пл.), *Јаудика*, *Јаудиче*, *јаџија* (5. вечерња мусл. молитва) и сл.;

Ретке су потврде губљења *j*-: *арџован*;

б) *јодва* се држи на ноге, *јодва*-се дџа, *Јонус* алваџија тџке беше, *јорган*, три *јорџана*, *јорџанче*, *јорганчи*, *јорџован*, *јорџамим* се, *Јоца* (хип. од *Јован*) и сл. Примери са секундарним *j* (*јојеш*) дају се у т. 107;

в) *јужник*, *јужника*, вок. *јужнику* (немирко, несташко, мангуп), *јужлук* (сребро), *јужлук* (велики ормар, плакар у зиду), отворила *јужлук* да извади дџишеце, *јумбасма*. Потврде са секундарним *j* (*јучер*, *јуџрос* итд.) дајемо у т. 107.

г) Иницијално *j* је, судећи по грађи којом располажемо, постојано и испред вокала *e*:

Јевра (хип. од Јевросима), *Јегда* (ж. име), *Јегдин*, *језула*, јен *корењ*, *једанас*, *једва*-га таванисаше, прџадо *једнеџи* анђе, *јеџ*, *јеџа*, *језгра*, *јекџика* (болест „сушица“), *Јела*, *јелек*, пл. *јелеце*, *јелече*. *јелен*, *јеленка* (кошута), *јеленче*, *јеленчешу*, *јемац*, *јемца*, *јендија* (болест „рак“), *јендију* имаја, *јенџа* (јетрва), *јенџар* (прилог „једном“), сџл *јенџар* сџм га видџла, *јеросалимска* сџба, *јеросалимски* босџлек, *јес*, бија је и он, *јешим*, *јешима* (мушко чељаде без оца и мајке), *јешџрва*, *јечмен* л'џба, *јечменка* (врста крушке), *јешлиџ* (слаткохран, који радо и добро једе), *јешлиџа* гу и сџстра, *Јешџерица* му искочџила на језик. Примери са секундарним *j* у овој позицији дати су у т. 107.

У прикупљеној грађи нема потврда иницијалног сонанта *j* испред вокала *и*.

J унуџар речи

103. У медијалној позицији *j* се добро, можда понајбоље, чува у непосредном суседству неког другог сугласника:

а) испред сугласника: *вајјуџи, кајмак, сајбија* (власник), *сајби́ски, својбина* (родбина, „својта“), сџ је *најџе́шко, зајма, ајван, ајвана, ајдуци, гајдашов, фајду, дова́лајше*, посл'е се *сва́цајше, вејзи, шејзи, онејзи* (в. т. 319), *њојзи, н'ојзи, нојзи* (в. т. 299), *лојзе, грóјзе* (в. т. 205), *јенога мајсџора, ва́кво сојсуз дете, зајца, два зајца, бујрун* на јену ракију, *бујрун* кно́ч'и на веч'еру, *сајне* му купија, дај ми теј *сајне, сајнице* узéја да се пу́за, *бајрак, бајра́кџар* (в. т. 208), *Драгојла* (ж. име), *новајл'ија, војничке* кола́ч'е, *лајно* (говеђа балега), *зајно, њóјно* (т. 306), *сајнице* се пра́иџ о[д] дърво, *ајлак* (нерадник, беспосличар), *Тй, бре ајла́ку, док'е мисл'иш тако?, вујгоди́шњо грóјзе, вујгоди́шњо ви́но* (в. т. 94), *белојка* (врста конопље), *дајка, тво́ему дајке, шројка, гугуч'е мајкино, двојка, ц'рнојка* (врста конопље), от јене *којши́ке, девојч'е* младо, ло́ша гу је тај *девојч'еџина* стареја, *зајч'е, зајч'ичи, ујч'евич* (ујаков син), *ујч'евич'ња* и сл.

И у призренском говору уклоњена је секвенца *-ијск-*: *арамиски, секнаше, фала* Богу, *арамиске* зулуме, имаја *арабац'иске* ко́ла, *бојац'иска* рабóта, *бојац'иско, бојац'иске* каза́не (Нпл.), *бојац'иско* бојадисува́ње, *бунарц'иски* за́нат, *даиска* ку́ча, *даиске* зулуме, а он *даиски* и по́гина, *кујумц'иски* за́нат, *кујумц'иски, казанц'иски* за́нат, *шурши́ска* лу́тика (паприка), *крушка шурши́ска*.

б) иза сугласника: *ијаиш* (тањир), *забадјава, инџијази* (средство за чишћење), *сјагња, сјајан, тај иьсјадија*, млого се óсил'и тај турска *иьсјадија, л'исје*. И тај вода пу́на је *русје* (Нпл. од рус „трун“), *русјаџ, русја́во* (труњав, -о), нијенога *Рисјанина, ко́зје* длаке, немој да *зја́еш, зја́ем, и'врсја, бо́жја* сила, *бо́жја* во́л'а, *и́рэкјуч'ер, и́рэкјушре* (прекосутра), *и́ерје, и́ерјо* (перо за писање), *вра́жја* рабóта (чешће је *вра́шки, вра́шка*), сéло *Бóрје, ширјач'ија, мишјак'иња* (врста грожђа, ситно је и веома слатко), *мишјо* грицкајне. У Чупаревићевој грађи стоје облици: *и́ацји, вучји, ма́цји, лисичји, шичји, шичје* млéко, *човéцји* поред *човéчки*. У моме материјалу *ч'овéчки* се осећа као аутохтона говорна црта, док ће *ч'овéцји* ипак бити резултат најновијег утицаја књижевног језика. Увек је: *о́рч'о* млéко, *о́фч'и* сира, у *наруч'е*.

в) у интервокалном положају сонант *ј* најбоље се држи између двају вокала задњег реда. Добро се у ствари држи *исјред* таквих вокала, док му је артикулација испред *е* и *и* обично ослабљена. Немам потврда за групу *-ији-*:

-аја-: *ајаиш* (врста трема), нине *аја́ше* гол'еме су, здра́ва *аваја* (ваздух), на здра́ву *авају*, киша *баја́зи* беше оросила, *мајасил'* на образ, *оч'аја, неч'аја, имаја, шејаја* итд. (в. т. 151), тој ти је *уздаја?* (нада, уздање);

-ају-: у *одају*. Евидентном дефициту потврда *-ају-* радикално су допринеле прилике у Белићевој VI глаголској врсти (3. л. мн. презента *шејав // шејаф*, прилог времена садашњег *грејка́чи, грицка́чи, гледоса́чи* и сл.; в. т. 338 и 355). Свакако морфолошким путем настали су облици прилога времена садашњег типа *којау́чи* бунар, *ио́ирапау́чи* олу́це но́гу иск'ршија и сл. (в. т. 355);

-аје-: никад *ајер* не видеја, његоф *ајерл'ија*, тај стареј по ги је *ајетл'иф*, али и: *шк'аје*, да *из'шк'аје*, ч'овек *шра́је*;

-аји-: два *За́лч'а, За́лч'ева* ч'ерка, али и: *издаи́ца*;

-еја-: веја́чи упала му њему осил'ка у око, веја́вица, Де ч'еш по теј веја́вице, огреја́ло слунце, ракија угреја́ва, сестра сша́реја две године сша́реја, сеја́ч, сеја́но, не смеја́ше да доц'е, беше млого заслабеја;

-ејо-: млаце́јо девојч'е, млаце́јо унуч'е, во́му млаце́јојому детету, от сша́рејога брата, сша́рејо девојч'е, тој сша́рејо дете итд. (в. т. 279), али и: тој дете сша́рејо, и млаце́јо и сша́рејо дошл'е;

-еје-: месеч'ина греје, угрејем, ч'е ги угрејемо, иодгрејемо, згреје се, али и: угреје се, па се угреје, да насејем, она ми се смеје;

-еји-: сша́реји с'ин. Ни овај једини пример није веран репрезентант призренских прилика, јер је аутохтони дијалекатски лик сша́реј (в. т. 279);

-еју-: угрејува́л'е ги, угрејуем се, сша́реју, млаце́ју сестру;

-оја-: бојац'и́лк, бојац'и́ница, бојац'и́ске казана, ојаг'и́ла се, иојас, иоја́л'е и ста́ре жéне, моја, шво́ја сестра; њо́јан муш (т. 145-148, 306);

-ојо-: Благојо́јоф отац, Благојо́вица;

-оју-: моју сестру, за ч'ерку моју, сас шво́ју ма́тер, она је у сво́ју куч'у;

-оје-: двоје́ње, змија је главоједница, док не доједеш, моје, шво́је итд. (в. и т. 306); мојејзи унуче, својејзи сестре не дава, поред потврда са ослабљеном артикулацијом: мо́јему детету, и шво́јејзи му́ке ч'е бидне крај, по сво́јејзи жéл'е, сша́рејејзи јет'рве. Дисимилацијом (избегавања двају истих гласова у непосредној близини) се -ј- губи у примерима типа: мо́ејзи невесте да купиш нешто, по мо́ејзи куч'е, по сво́ејзи жéл'е, А сво́ејзи б'лизнаки́ње свé дава, поклонила сво́ејзи сестре, Ко́му си даја, ко́ејзи жéне?. Приметно шаренило карактерише облик присвојне заменице њојен: њојен с'ин, њо́ен с'ин, њо́ен, затим: њојан муш, нојен итд. (в. т. 145-148, 306);

-оји-: за Госио́јиндън, озно́ји се, скро́јила, поред: нагоија се, огоија се, огно́ила ми се рука, да се не огно́и, де си се тако озноија, сáм ч'е окро́иш ло́јзе, освоија, одвоија и сл. Свакако је секундарно -ј- (< -л) у примерима типа освоија одлучујуће допринело преласку секвенце -оји- у вокалску групу -ои-;

-оје-: да се образујем, уведујемо, поред: живујемо, донесу́је, ч'ујем, скайу́је, тешко се живу́је, глецо́сује;

-оју-: кујумц'и́ја, кујунц'и́ја, кујумц'и́ка, кујунц'и́ка;

-ија-: ракија, аранија, бојац'и́ја, бунарц'и́ја, голодија, иијавица, иијан, иијана, иијаница, иријател'и́ца, сајбија (бог), ч'ирија, шаркија (врста тамбурице) итд. Примере са -ија < -ил в. у т. 151;

-ије-: седам л'ишурц'и́је, седам л'ешурц'и́је, врата при мишројол'и́је, ч'е пијем, али и: ии́еш и ти тој, иои́је во́ду, да сии́ем, ми ч'е те уби́јемо;

-ијо-: ч'и́јо беше тој дете?, нич'и́јо ло́јзе;

-ију-: ракију, шестиију, живеја пот ч'ирију, марифетил'и́ју ч'овека имаше.

104. У грађи коју сам ја прикупио нема потврда секвенце -ији-. У свим забележеним случајевима ј је по правилу ишчезло, а новодобијена вокалска секвенца контрахована или пак очувана: ч'и́ је он с'ин?, нич'и, дими́це (дем. од димије), ефенди́но, Виченши́но, Виченши́нојому детету, сестра уч'ител'-Или́на,

Џорџина, Џорџино, поред: *Димитријин дѣн, Мииница, мори снао Миинице, ефендиин зѣт*. Мора се имати разумевање за Чемериџићево колебање у оваквим ситуацијама. Он је, наиме, иза ликова типа *ефендиин* у загради дописивао „или: *иџин*“.

Ј на крају речи

105. Не чува се једино из вокала *и*. Потврде: *поглѣдај, дај* мјжде, *доша* ти брѣт, *дај* ми нѣш, не *дизај* сѣм, *искај* от матѣре, *зашѣзај* стрѣдину, не *сшѣзај*, не *скиѣтај, шѣѣај, сѣѣкај*, Бѣже *сачувај, пречѣкај* ме тѣмо, и *вај* сѣн, *вај* дѣм, *вај* кијѣмет, *вај* жѣгра, *ѣај* нѣч, *ѣај* ракија, *ѣај* снаа нѣ ти је л’уцка итд. (за облике *вај, ѣај* в. и т. 308), *ѣишлѣрај*, тој нѣје *рај*, *ѣја* сѣрај, *ѣрекај* (покрај) рѣке, *ѣрекај* лѣјзе, *ѣрекај* сѣо и сирѣво гѣри (нар. посл.);

глѣј кѣко сѣчѣш, *глѣј* га кѣкав је, *глѣј* кѣко грѣбе зѣмњу (в. и т. 392), *ѣгреј* ги, Бѣже, *жѣѣј* ако смѣјеш, *сѣј*, бѣло, брѣшњо (нар. посл.), *насеј* јѣно два-три сѣта, *ѣсеј* у бѣшч’у, *млѣѣј* сѣн, *сѣѣреј* брѣт, тај *сѣѣреј* и *млѣѣј* (в. и т. 279), да *ѣзнеш* *веј* смѣкве, *веј* рѣзге дѣбро си нѣша, избарабѣри *овеј* дѣве стрѣне, да изѣде *онѣј* две-три јабѣке, *ѣеј* тѣнке јѣжа, до *ѣеј* чѣшме (нар. песма), по *ѣеј* вејѣвице нѣ се ѣди, сѣнко, о(д) *ѣѣј* пѣсме итд. (в. т. 308 и 318);

број, на *брѣј, лој, рој, Радѣвој, Милѣвој, шѣбој, мој, ѣвој, свој, вој* којшѣч’е, *ѣој* старѣјо дѣвојч’е (в. т. 306), *кѣј* врѣк ти је?, *кѣј* га урѣчѣја (в. т. 302), *ѣкрој* тој лѣјзе, снао, *ѣди* нѣдој дѣте, *Нѣмој, рѣч’е, нѣмој* да му глѣдѣш кѣсур. Изгледа да само изузетно може да се чује: *нѣмо* више тѣко;

ѣуј гѣдину чѣница рѣдила дѣбро, И *орѣсе* рѣдил’е *ѣуј* гѣдину, ни *овеј* не пѣмтим; нечѣше *овеј*, нечѣше *онѣј*; *ѣуј* гѣдину узѣсмо лѣпе паре, сѣс *ѣуј* рѣку, сѣс *ѣуј* дамлѣсану нѣгу, сѣс *ѣуј* негѣву сѣстру итд. (в. т. 308); тѣкав му је *ѣј* (ћуд, нарав), *ѣѣј* се трѣфѣја и брѣт ми, *ѣѣј* не бѣше бѣш нѣкој, А штѣ *ѣѣј* тражѣше ѣна?;

ѣдѣ да ти вѣдим рѣку, *ѣдѣ* да вѣдим рѣну, дѣбро га *зѣви, нѣли, ѣби* пѣѣ. У Чемериџићевој грађи стоји и синтагма: *јѣдѣн* и *нѣкиј* више.

Секундарно Ј

106. Није ретко ни у призренском говору. Најчѣшће се среће у медијалној позицији, гдѣ разбија зѣв добијен губљењем неѣког другог сугласника (пре свега *х* и *в*, а на то се свѣди и настанак бројева *двајес* итд.), односно зѣв добијен у страним рѣчима. Међу типичне особине призренско-јужноморавског поддијалекта спада такво разбијање зѣва добијеног вокализацијом *-л* у мушком рѣду јѣднине радног придева (фонетским путем од *-ил* > *-иа* > *-ица* > *-ија*, после чега је *-ја* уопштено и код инфинитивних основа на *а, у, о, е*), код неких придева и именица. Примери:

мѣје, бѣје, сѣје дѣрѣва итд. (т. 125);

зѣбрајѣн, зѣбрајѣна, да *зѣбрајѣм, сѣкријѣн, ѣрајѣна*, тѣрту *ѣрајѣнѣф*, поред брѣта сам *ѣшѣија* и сл. (т. 114);

једанајес, једанајестии, једанајестиина, дванајес, дванајестии, дванајестииарче [б^брдо у *дванајес*], *дванајестииу* товара, за јено два-*ширинајес* динара, два-*ширинајез* душе, *ширинајестиио* дете гу умрело, *иетинајес, иетинајестии* пут, *иетинајестиина*, има *шеснајез* године, *шеснајестии, деветинајес, узела деветинајестииу* годину, *двајес, двајес и-јен, двајес и-два, двајес јена, двајес и-три, двајес п^брви, двајес-сиуи, двајестии* на казан бија, *двајестиина* товара грбје, На састанак беу дошл'е сви *двајестиине* (20 лица), три *двајестиице*, јену *двајестиицу* (новчаница од двадесет динара), *двајестииорица*, да купи свема *двајестииорицама*, *иријез* године, *иријес* товара ченицу, *иријестиина, ијесет* врече колџмоч', по *ијесет* ђфе имал'е, *ијесетии* војник, *ијесетиина*, имаше пе-*ијесед* године, *ијесет* лакта платно, пре јено *ијесед* године;

авијони, авијоне л'етив, сас *авијон* је ишла војска, ајде у *камијон, радијоне* немал'е, пет стџтин *милијона*, појал'е у *дујет*, за кило *иарајс*, добар ти *иарајс* и вуј годину.

107. Није ретко ни протетичко *ј* у примерима бележеним и на другим странама. Но, и ту је овај сонант успостављан ради уклањања зева добијеног у сандхију, где су, као што је познато, својевремено настали и ликови типа *ја.ње. јуишо, јуче* и сл. Из грађе прикупљене у призренском говору за расветљавање ове проблематике наводимо следеће примере:

то је *јојет* освџта, *јојет* ч'е доу'ем, *јојет* и *јојет* ми ладно, ѓте га *јојет* ука, ук (буљина, сова), доу'е *јоје* С^брбија наша, *јојетика* не вал'а, *јџе* (дурпија), И *Јевроја* гу верује, за цџлу *Јевроју*, купија јено *јујсе*, в^бржи *јујсе* да прџсне снаа вџш, С^сс ту'о *јујсе* не се пушч'ај у бунар (нар. посл.), три *јујетии*, тџнке *јујса* имал'е, *јујса* турал'е и двокатно, брат му бија опџнч'ар и *јујсар*, добра је гиланска *јујсарија*, да купује *јујсарију*.

108. Имајући у виду прилике у другим нашим говорима, наводим да се у Призрену говори: *еглендише, еглендисујем* (разговарам), *јџн'а, лојише, ионедјаник, у ионедјаник, за ионедјаник, Ч'исти ионедјаник, сајне* (саоне), *сајнице*, дај ми тџ *сајнице*.

СОНАНТ В

109. У вези са сонантом *в* у призренском говору посебну пажњу свакако треба скренути на:

а) спорадичан билабијални изговор, и то углавном у одређеним граматичким категоријама;

б) потпуно губљење у одређеним позицијама;

в) уклањање зева насталог његовим испадањем помоћу сонанта *-ј-*;

г) његово аналошко васпостављање у неким случајевима.

110. Прелазни глас *у* ја сам углавном слушао у облицима 3. л. множине презента (т. 338), и — ређе — у облицима 3. л. множине имперфекта (т. 349). Претпоставка да у ликовима типа деца ги *иџау, неч'е* гу *фарбау*, они га *немау*, и тамо се деца *гурау*, старе што *говџриу*, да *и^брајсиу*, не *знау* не треба гледати

старину, континуирано чување прелазног гласа између у и в, лежи у великом броју потврда потпуне или делимичне десоноризације тога завршног гласа з. л. множине презента (т. 338). Висока фреквенција облика типа *живиф, ѿфа'чаф* гарантују да се секундарно -в оваквог порекла у призренском говору одомаћило као прави лабиодентални фрикатив. Појава у у облицима имперфекта несумњиво је новијег датума. Из досадашње литературе се, иначе, знало за постојање прелазног у у говору Призренаца⁹⁰. Сагласност резултата Павловићевих и мојих истраживања постоји у наведеном глаголском облику, док је према раније записаном *навива* и *навиуа* код мене ипак само — *навива* (в. ниже у т. 116).

111. Испадањем -в- практично доследио су уклоњене секвенце -*сѣв-*, -*шѣв-* и -*вл-* (< -*вљ-*) код итеративних глагола на -*вљати* (*забављати, ойрављати* и сл.):

аџѣсто, богѣсто је било, имало је *богѣсто, брѣсто* за *брѣсто, будалѣсто*, неговѣ *будалѣста* искоч'ише ми на в^р главе, негово *госѣсто, деѣнѣсто*, от својега *деѣнѣста*, искоч'и гу на-нос и тој *доброч'инѣсто* ваѣше, тој *другѣсто*, да ти бидне *друѣсто*, у ту'о *друѣсто*, Ми смо избрѣл'е от *јамѣсто, јунѣсто, кумѣсто* ч'е пропáne, сѣге нѣма *кумѣсто, ѡјанѣсто, ѡзнанѣсто* не спáси свѣ, имáл'е смо сас л'уди *ѡзнанѣсто*, одведоше не у *ројѣсто*, живѣло се и у *ројѣсто, убѣсто* било, и она остáви *уч'ишѣл'ѣсто, цѣрѣсто*, поред изузетно ретких примера са -*сѣв-*: *аџѣсѣво*;

њóјно *девојашѣсто*;

забáлам, да *забáла*, Свек^рва ми *забáла* дѣцу, *забалáја*, нѣ се *забрáла*, Нѣ се *забрáлаф* лѣсно ваѣше маскарлѣце, *забрáлен, забрал'ено*, тáмо и сѣге *набáламо* д^рва, *исѣрáлам*, да се *исѣрáла, ойрáлам*, и он ги *ойрáла, ойрáлај, недоойрáлен, недоойрáлену* рабóту, *ѡойрáлам, ѡойралáја, ѡрисѣáлам*, јá нѣ те *сѣрáлам, сѣрáла* се за у Очу, *сѣрáлаш* се ка да си *младанавѣста, настáлам*, рáат гу не *осѣáла, осѣáламо* ги за у туршѣју, *ѡосѣáла*, и сл. Потврде са чувањем групе -*вл-* нису честе и преузете су из књижевног језика: *набавлáја*, Рáдич' се *ѡрезивлáл'е*, он *ѡойрáв'ла* крòв, *сѣавлáла, сѣавлáл'е*, штó се *сѣавлáф?*, *осѣавлáл'е, ѡресѣáв'ла*. Уверење да је реч о поновном васпостављању -в- базирано је на чињењеници да оваквих примера нема у Чемерицићевој збирци.

112. У прикупљеној грађи нашло се нешто потврда губљења -в- изван наведене граматичке категорије:

ц^рл'ив, јабуке ни вуј годину в^рло *ц^рл'иве, ц^рл'ива*, крушка, *ц^рл'иву* јабуку, свѣ ни крушке *ц^рл'аве*, остáји теј *ц^рл'аве* крушке.

113. Нема потврда упрошћавања секвенце -*кв-* у облицима каквоћних и колѣчинских заменица. Увек је *ѡол'кво, ѡакво* и сл. (т. 309). У Призрену се, исто тако, говори: *брѣсква, брѣскве*, да *узнеш* веј *смòкве, сврáке*, али: *јѣна грúда* сирѣње, *грúду* сирѣјне, још *јѣну грúду* шѣч'ер, Напоредо стоје *бúка* и *бúквa*.

114. Интервокално -в- код глагола типа *ѡрави* по правилу се губи, након чега се новодобијени зев често уклања помоћу сонанта *ј* (ѣ):

⁹⁰ Павл. Срет. 100.

да гу забраим, забраија, она га забраи неџа, сџраила за снау, да найраим ч'уфте за веч'еру, найраимо, све ч'е љоираиф, љоираија крџф, сџраисмо веч'еру, оџраиш, кола вал'а да се оџраиф, пепеја сџаила, да остџаим, остџаија, остџаише, истџаим (одмакнем), истџаија, настџаија, да забраћим (заборавим), забраћен, забраћена, забраћила, озгџорке љокрићена, љокрићено, љраћиш веч'еру, да љраћим куч'у, да љраћи јело, пита се љраћи, тџрту љраћиф, љоџраћџ, у ц'еп га сџаћи, да се остџаћи куму, да остџајим, неч'у га остџаћим, да га остџаћиш, и џтац остџаћи све, остџаћен, настџаћен, настџаћена, сџстџаћен и сл. У призренском говору је по правилу *волови/волове*, али сам записао и реченицу: *волџи* сам остџаија. Примећује се и спорадична редукција финалног *и* код одговарајућих глаголских облика када је акценат од краја даље од пенултима: *џсџрај* се, дете, и сџди л'уцки, *љоџрај* (аор.) џн и наш мл'џн, *џџрај*, мл'џм те, џн све тџј, *џстџај* ме, не ме дирџше, више, *џстџај* џна и тестџију.

Уз доминантне облике типа *џра(ј)им* могу се срести и остаци (ако се не ради о утицају књж. језика) ранијег стања: *забравила*, *заборавила*, шџшир ти је *накривен*, *џрави се* тџрта, *џрави'е*, *найравимо*, *найравила*, да гу *найравим*, *наџравија* куч'у, *сџави'е*, све ч'е ги *остџавиџ*, да *остџави*, да *остџавимо*, тџко је Бог *остџавија*, *остџавило*, да *џрџсџави*, и џн *џстџави* уч'итџл'сто. Процент оваквих случајева знатно је нижи у Чемерикићевом него у мом материјалу.

Према (-)шивен, *надувен* у већини наших дијалеката овде је: све *шијено*, кошул'а му *рашијена*, не ти је *капут сашијен*, *надујен*, *надујено*, *шијено*, кошул'а му *рашијена*, не ти је *капут сашијен*, *надујен*, *надујено*. Новијега ће датума бити: *фатџрано шивено*. Не треба искључити могућност да је (-)шивен(-) резултат угледања на примере типа *љоџијен*, *џзбијен*.

Од преосталих примера са -в- у међувокалском положају наводим још *дџвар*, уз *дџвар*, *дџбар* си *чџвек*. У Призрену се каже: *каџрма*, Стави ти на пџпџк гџја и *дџа*.

Секундарно В

115. Секундарно *в* није ретка појава у призренском говору. Највећи део његових потврда отпада на 3. л. мн. презента, где се код глагола Белићеве VI врсте развило фонетским, а одатле пренето и на остале основе (примери су дати у т. 338). Процес је захватио и 3. лице множине имперфекта (т. 349).

116. Аналошко *в* долази и у примерима:

набивам, *набива'е* обрџче на *кацу*, *набивај* на нџш, *убива'е* л'џди, џни *убива'е*, *убива* ги џна, *убиваџше* војнице, *убивен* војник, знам да *набивам*, *набива* се, џјде да *набивамо*, *одвивам*, не *одвивај* више, *љовивам*, скџрши гу *љовивау'чи*, *завивамо*, *џрељовива* дџте, да гу *џрељовива*, не се *развива* добро, *развивај* дџте, *расљовива* џна своје девојч'е, не се *свива* лџсно, старџ не се лџсно *свива*, козџма *савиваџ* л'џшч'е, рџку ми *увива*, *увиваш*, не се *оџивам* сџге, и сџк се *оџива*, И брач'а гу се *оџиваџ* ама — пџретко. Крпа за прање судова за јело зове се *љомива'ач'а*, али је, ипак *навија'алка* (дрвена направа за *навијање* пређе за ткање). По правилу је *љовива* и сл., али је, готово искључиво: *љовијено*, *нељовијен*, оснџва

гу бeше *ненавиeна*, нoга му *савиeна* у кол'eно. Обично је и: *убијен*, *убиeна* му и *мaти*. Разуме се да је новијег постања наведени лик *убивен*.

117. Призренски говор иде у ред оних идиома који релативно добро подносе хијат. Отуда не само да секундарно -в- изостаје у примерима типа *йаук*, *йаућиina*, *јануар*, *фeбруар* него га нема ни у облицима типа *муa*, *буa*, *глуa*, *задуa*, *јо*, *сyo* и сл. (т. 124).

СУГЛАСНИК Ф

118. Вишевековни суживот првенствено са Турцима, дарезљивим доносиоцима ове фонеме у лексци која ће се иначе тако чврсто укоренити у српском језику уопште, омогућио је сугласнику *ф* пуноправан статус у фонолошком систему Призренаца. Такву његову постојаност не бележе досадашњи истраживачи главнине говора призренско-тимочке зоне. Испитивачи најближих српских говора овога типа не наводе количину материјала довољну за упоређивање са призренским приликама. Тако, на пример, за говор Сретечке жупе знамо да му је „познат и мукли сугласник *ф*“⁹¹. Наведену информацију прате свега четири потврде. У монографији о ђаковачком говору овај сугласник се понајчешће помиње као резултат десоноризације финалног *в* односно његовог обезвучавања испред безвучних опструената унутар речи⁹². Призренцима су у овом погледу понајближи Ораховчани⁹³.

119. Сугласник *ф* долази у позајмљеницама (међу којима највећи део отпада на турцизме), у резултату десоноризације *в* и у онома топејама:

а) на *фајду*, *фабрика*, *фалцификаџи* бја и бја у затвор, *фак* (мишоловка), *факир* (фукара, сиротиња), *фал'имeнџиa* (пад под стечај), удрија у *фал'имeнџиy*, *фанeла*, за вунeну *фанeлу*, *Фанија* (ж. име од *Теофанија*), јаја *фарбамo*, *фарбаф* се ц'рвeно, *фаџура* (фактура, рачун), *Фејзула* (мусл. име), *фeбруар*, *фeнcр*, *фeрач'* (ђубровник), *фeрeџa*, свe жeнe носил'e тeј *фeрeџe*, *Феризович'* (град Урошевца), *фeрман*, *фeс*, пл. *фeсoвe*, какав је *фијаџи?* (цена), *фидан* (изданак, младар, танак прут), *фиданбојл'ија* (висока стаса, стаса као фидан), *фијока*, *Фил'ий*, *Фил'ийович'*, *фил'диш* (слоновача), *финџан*, *финџанe бил'и*, Оч'и гу су ка *финџанe*, *фиџмe с.* (интрига, сплетка), туриш му *фиџмe*, *фиџмeџика* (жена интригант), *фиџмeџија*, *фишек*, пл. *фишеџe* (метак), *флаша*, *франга* бeла била нoвaц, *француски* језик, *ф'рга* (бубуљица), *ф'рге* му искоч'ише, *ф'ргав* бeше, *фрeнга* (болест *сифилис*), *френџија* (пушкарница), *френк-терзија* (кројач одеће европског кроја), сeге су сви *френк-терзије*, три *ф'риш'ала*, *фурна*, носил'e л'eбoвe на *фурну*, *фурнаџија*, *фурнуџија*, *фурџуна* (ветар, олуја);

афeз, (духовно лице код муслимана), у *Ибраим-афeза*, *афeрим* да гу је, *eфeндџија*, да отнeсe *Муса-eфeндџиe*, *Замфир*, да му каже *Замфиру*, да ги скрати *зи'лифе*, *ифџија* (интрига, клетва), натури му *ифџиру*, *Јeфа*, *Јeфина* рука, *Јeф-*

⁹¹ Павл. Срет. 106.

⁹² Стеван. Ђаковица 61.

⁹³ Мој материја. Уп. и ФО 580, 583.

ша, *Јефџи́на* сестра, јабуке *йоЈефџини́л'е*, сџ је, си́не, *йоЈефџино́ча*, *Јефџини́ца*, *Јефџиничи́на* зџва, *Јефџи́уш*, *ју́фка*, *кади́фа*, ис *кафа́не*, *кафа́ну*, у него́ву *кафеџи́ницу*, у *кафес*, *кафџи́ан'че*, *кара́мфил'*, *кара́нфил'*, *кара́фил'*, *карфи́ол*, *ко́фа*, *марифеџи́лџа*, *маши́рафа*, *миса́фир*, доби́смо и *мисафи́ра*, *мифџи́ја* (муфтија), *нафа́ка*, и она гу има своју *нафа́ку*, *нафи́ле* (узалудно, бескорисно), *нафи́ле* идо, *офарба́смо*, *офи́цир*, јеному *офи́циру*, да *йола́фимо* (поразговарамо), *професор*, *професора*, мо́л'им те ма́ло *йарафи́н*, *солфа́ша* (салвета), *сарафа́на* (мењачница), *Со́фа* (ж. име), *Софи́ја*, *Со́фка* (хипок. од Софија), *со́фра*, *софри́че* јено ми́цко има́ше, *софу́рин* (врста дуката), *Сџефани́ја*, *Сџефан*, *Сџефа́нка* (ж. име), *Сџеф'че* (хип. од *Сџефка*), *џефџи́ер*, *џели́грифана*, *џели́графчи́ја*, *џефери́ч'*, *џефери́чли́ја* ги је куча, поп *Три́фа* бија, не се *си́рефи́ја* до́ма, *Тео́фил*, *Теофи́ла*, *То́фил'* (хип. од Теофил), *џу́фа* (кита цвећа), *Ча́фанин* (становник жупе *Ћафа*), *ча́фир* (неверник), *че́фа* (врста рибе), *че́фш* (увиђај при убиству), *чефли́ја* (добро расположен, припит човек), *чу́фша* ж (ћуфте), да се *уфа́јди*, *чи́фуче* (тврдица), *чу́вај* се от *чифуче́ша*, зџмња беше *чи́фчи́ска*, *чи́фчи́ја*, *чи́флџк* је има́ње, *Џа́мфес* дими́је [што се вџзе], *џамфесли́је*;

џери́еф (можда се ради о десоноризацији — јер у мојој грађи се нашао и *џери́ев*: *џери́ев* има́л'е), *еснаф*, *за́рф* (коверта), *када́иф*, умрџа на *Кџрф*, *Ла́џииф*, *месари́ф* (трошак), *џу́аф* (прид. индесл. „чудан, чудноват, човек који закера“), *џели́граф*, *ча́ф* // *ча́фа* ж (превој, преседлина у планини), *че́ф* (добра воља), не ми је по *че́ф*;

б) *богослофџи́ма*, *голџиша́фче*, Мило́шу *Џако́фцу*, *о́фч'ар*, *офч'ара*, *о́фч'о* си́рење, *о́фца*, *офца́ма*, ти *гџа́фцу* гџаџви, *Јо́фче*, *Јофче́шу*, оно́му *гџефче́шу*, зџва ка *ча́фче*, здрава *зрафџи́ша*, *це́фка*, *Жи́фко*, *Жи́фко́во*, *Жи́фкови́ца*, *ча́фкино* гњџздо, неје ни он *зра́ф*, изгубија це́ја *кџрф*, тај не беше *но́ф*, не се *кри́еф* итд. (в. т. 213);

в) *фџрк*, *фџрк*, док се обџрнеш — гото́во, *фџрке-фџрке* (брзо, зачас, хитро): ра́збој и *фџрке-фџрке*, јен-ч'ас изџтка це́лу на́тку, До́фати но́шч'е и *фи́к*: о́сече га, ај да се *фи́камо* (да туцамо ускршња јаја), вџздџн смо се *фика́л'е*, *уфи́ким* (упро-пастим), да *уфи́ки*, све́ ги *уфи́кија*, све́ смо *уфи́кил'е*, и ни ч'е ги *уфи́киф*, не се плаши; *нафџркам се* (наједем се) до́бро, бџш се л'у́цки *нафџрка́смо*, *нафџркај* се и ти до́бро, *фли́с* — пуч'е ша́мар, *фли́ске*, *фли́ске* — тепа га ма́ти, кџт по́ч'е да га би́је: *фли́ске*, *фли́ске*, *фли́сначу* те, да гу *исфли́ска*, *исфли́ска* га бра́т.

120. Врло су ретки случајеви замене *ф* гласом *в*:

ч'ев му је за унуч'е, да донесе на *со́вру*. Поред ликова *со́фра* и *со́вра* у прикупљеној грађи се нашао и једна *со́бра*. Приликом причешћивања Призренци добијају *наору*: *наору* прџми, *наора* је тој.

Према *каве* у ПТГ (< тур. *kahve* < ар. *qahwā*; Суреја ПТГ 172; Шкаљнић, Турцизми 381) код призренских Срба је: *кава*, јџну *каву*, ту́риш *каву*, *кавеџи́ја*, комши́је смо сас то́га *кавеџи́ју* итд., поред новијег: *кафа*, да му напра́иш *кафу* итд.

Супституисање сугласника *ф* другим фонемама нема карактер живих гласовних процеса. Реч је, у ствари, о свега неколико лексикализованих случајева.

В.

КОНСОНАнтиЗАМ

99. Фонолошки систем консонаната призренског говора представићемо следећим таблицама:

<i>Сонанти</i>	<i>Ојструенџи (шумни сугласници)</i>
в м	п б ф
љ р н	т д
ј л' њ	ц с с з
	ч' џ ш ж
	к г

100. Консонантски систем Срба Призренаца развијао се под снажним утицајем несловенских језика, у првом реду турског и албанског. У непрекинутом вишевековном контакту и суживоту са другим народима и њиховим језицима формиран је систем који се битно разликује од главнине штокавских говора и дијалеката. У језичкој интерференцији мора се тражити објашњење следећих карактеристика говора призренских Срба:

а) ненарушен статус фонеме /ф/ (т. 118–119);

б) изједначавање /љ/ у свим позицијама и /л/ испред вокала предњег реда у корист /л'/ и отврдњавање /л/ испред вокала задњег реда и на крају слога (т. 138–142);

в) нарушавање односа између сонаната /н/ и /њ/ (т. 143–150);

г) свођење африката /ч/ и /ћ/ на /ч'/ односно /џ/ и /ђ/ на /џ'/ (т. 132–136);

д) обезвучавање финалних сугласника (т. 210–213).

Фреквенција африкате /s/ није висока, али се ипак, бар у неким случајевима, мора говорити о њеној фонолошкој индивидуалности (т. 130–131).

СОНАНТ Ј

101. Испитивање призренског говора, када је реч о овом сонанту, пратили су колебања и недоумице досадашњих истраживача овога и других дијалекатских подручја. И у овом случају сви закључци се темеље на основу слушног утиска аутора, на поступку који није лишен извесне субјективности па и навика појединца. Но, и поред свих ограда те врсте може се рећи да су искристалисане неке неспорне чињенице о природи и изговору овог гласа. Ни у Призрену, као ни у већини наших дијалеката, немамо право *j* него практично *џ* које се изговара јаче

или слабије, све у зависности од многобројних фактора, од којих ћемо поменути гласовно окружење (унутар речи сонант *j* се јасније чује између вокала задњег него између вокала предњег реда), положај у речи (понајбоље се чује у иницијалној позицији испред и у финалној иза вокала задњег реда: *јабука* : *џај*), акценат, темпо говора, а при свему томе не треба запостављати ни артикулационе карактеристике информатора. Добрим делом и из техничких разлога сонант *j* се у овој књизи означава графijом *j*. Тамо где је аутор перципирао „нормалан“ изговор јота се графички не разликује од осталих слова, док се редукована варијанта означава петитским типом исте графеме у експоненту.

J на почетку речи

102. Речено је да се најбоље држи испред вокала задњег реда:

а) *јабанџиџа*, теј *бул'е* су *јабанџиџе*, *јабуџа* дивл'ач'ка, *јабуџу*, *јажње*, *јажњило*, *јажне*, *јажњич'и*, *јагодице* (на лицу), *јажула*, *јадник*, *јаднич'ешу*, *јазбџоџ*, *јазбаџова* коџа, коџа од *јазбџа*, *јајце*, *јајца* (пл.), *јаџија* (мелем за лечење „убоја“), свети *Јанич'ија*, дуовниџу *Јанич'ије*, *јанија* (паприкаш), *јанију*, јен *јанч'есеџија* (цепарош), да *јане* нешто, *Јанџеџи*, *Јанџеџка*, *јареџија*, *јараџија*, *јарџован*, *јареџина*, *јариџи*, *јариџама*, *јасмин*, *јасџереџ*, *јаџаган*, *јаџак*, *Јаџа* (хип. од *Јаџим*), *Јаудија* (Јеврејин), *Јаудије* (пл.), *Јаудиџа*, *Јаудиџе*, *јаџија* (5. вечерња мусл. молитва) и сл.;

Ретке су потврде губљења *j*:- *арџован*;

б) *јодва* се држи на ноге, *јодва*-се дџа, *Јонус* алваџија тџике беше, *јорган*, три *јоргана*, *јорганче*, *јорганч'иџи*, *јорџован*, *јордџим* се, *Јоџа* (хип. од *Јован*) и сл. Примери са секундарним *j* (*јоџеџ*) дају се у т. 107;

в) *јужник*, *јужниџа*, вок. *јужниџу* (немирко, несташко, мангуп), *јужлук* (сребро), *јужлук* (велики ормар, плакар у зиду), отвориџа *јужлук* да извади дџешце, *јужбасма*. Потврде са секундарним *j* (*јучер*, *јуџрос* итд.) дајемо у т. 107.

г) Иницијално *j* је, судећи по грађи којом располажемо, постојано и испред вокала *e*:

Јевра (хип. од *Јевросима*), *Јевда* (ж. име), *Јевдин*, *језула*, јен *корењ*, *једанџес*, *једва*-га таванисаше, прџадо *једнеџи* анџме, *језс*, *језжа*, *језгра*, *јекџиџа* (болест „сушица“), *Јела*, *јел'ек*, пл. *јел'еџе*, *јел'еџе*. *јел'ен*, *јел'енка* (кошута), *јел'енче*, *јел'енч'ешу*, *јемаџ*, *јемџа*, *јендија* (болест „рак“), *јендију* имаџа, *јенџа* (јетрва), *јенџар* (прилог „једном“), сџл *јенџар* сџм га видеџа, *јеросал'имска* сџба, *јеросал'имски* босил'ек, *јес*, биџа је и он, *јешим*, *јешима* (мушко чеџаде без оца и маџке), *јеш'рва*, *јеч'мен* л'еба, *јеч'менка* (врста крушке), *јеш'лиџ* (слаткохран, који радо и добро једе), *јеш'лиџа* гу и сџстра, *Јеш'териџа* му искоџила на језик. Примери са секундарним *j* у овој позицији дати су у т. 107.

У прикупљеној грађи нема потврда иницијалног сонанта *j* испред вокала *и*.

J унутар речи

103. У медијалној позицији *j* се добро, можда понајбоље, чува у непосредном суседству неког другог сугласника:

а) испред сугласника: *вајјуџи, кајмак, сајбија* (власник), *сајбиски, својбина* (родбина, „својта“), сџ је *најџешко, зајма, ајван, ајвана, ајдуџи, гајдашов, фајду, довал'ајше*, посл'е се *свац'ајше, вејзи, шејзи, онејзи* (в. т. 319), *њојзи, н'ојзи, нојзи* (в. т. 299), *лојзе, грóјзе* (в. т. 205), *јенога мајстóра, ва́кво сојсуз дете, зајца, два зајца, бујрун* на јену ракију, *бујрун* кночи на веч'еру, *сајне* му купија, дај ми теј *сајне, сајнице* узéја да се пуза, *бајрак, бајра́кшар* (в. т. 208), *Драгóјла* (ж. име), *новајл'ија, војничке* колач'е, *лајно* (говеђа балега), *зајно, њóјно* (т. 306), *сајнице* се пр'аив о[д] дърво, *ајлак* (нерадник, беспосличар), *Тй, бре ајлаку, докл'е мисл'иш тако?, вујгодишњо грóјзе, вујгодишњо вино* (в. т. 94), *белóјка* (врста конопље), *дајка, твојему дајке, шрóјка, гугуч'е мајкино, двојка, ц'рнóјка* (врста конопље), от јене *којшике, девојче* млади, лоша гу је тај *девојч'еијина* стареја, *зајч'е, зајч'ичи, ујч'евич'* (ујаков син), *ујч'евич'ња* и сл.

И у призренском говору уклоњена је секвенца *-ијск-*: *арамиски, секнаше, фала* Богу, *арамиске* зулуме, имаја *арабац'иске* кола, *бојац'иска* рабóта, *бојац'иско, бојац'иске* казане (Нпл.), *бојац'иско* бојадисување, *бунарец'иски* занат, *даиска* куч'а, *даиске* зулуме, а он *даиски* и погина, *кујунц'иски* занат, *кујумц'иски, казанц'иски* занат, *шурши́ска* л'ути́ка (паприка), *крушка шурши́ска*.

б) иза сугласника: *ајати* (тањир), *забадјава, инијјаги* (средство за чишћење), *сјагња, сјајан*, тај *иьсјадија*, много се óсил'и тај *турска иьсјадија, лисје*, И тај вода пуна је *русје* (Нпл. од рус „трун“), *русјав, русјаво* (труњав, -о), нијенога *Рисјанина, козје* длаке, немој да *зја'еш, зја'ем, и'рсја, бóжја* сила, *бóжја* вол'а, *и'рэкјуч'ер, и'рэкјуш'ере* (прекосутра), *и'ерје, и'ерјо* (перо за писање), *вражја* рабóта (чешће је *врашки, врашка*), село *Борје, ширјач'ија, мишјакиња* (врста грождја, ситно је и веома слатко), *мишјо* грицкајне. У Чупаревићевој грађи стоје облици: *и'ачји, в'учји, ма'чји, лис'ичји, шичји, шичје* млеко, *човечји* поред *човечки*. У моме материјалу *човечки* се осећа као аутохтона говорна црта, док ће *човечји* ипак бити резултат најновијег утицаја књижевног језика. Увек је: *о'вч'о* млеко, *о'фч'и* сира, у *наруч'е*.

в) у интервокалном положају сонант *j* најбоље се држи између двају вокала задњег реда. Добро се у ствари држи *исп'ред* таквих вокала, док му је артикулација испред *e* и *и* обично ослабљена. Немам потврда за групу *-ији-*:

-аја-: *ајати* (врста трема), нине *ајаше* гол'еме су, здрава *аваја* (ваздух), на здраву *авају*, киша *бајаги* беше оросила, *мајасил'* на образ, *оч'аја, неч'аја, им'аја, шеј'аја* итд. (в. т. 151), тóј ти је *уз'аја?* (нада, уздање);

-ају-: у *одају*. Евидентном дефициту потврда *-ају-* радикално су допринеле прилике у Белићевој VI глаголској врсти (3. л. мн. презента *шејав // шејаф*, прилог времена садашњег *грей'ач'и, грицкач'и, гледосач'и* и сл.; в. т. 338 и 355). Свакако морфолошким путем настали су облици прилога времена садашњег типа *којау'чи* бунар, *иојрал'ау'чи* олуце ногу иск'ршија и сл. (в. т. 355);

-аје-: никад *ајер* не видеја, његоф *ајерл'ија*, тај стареј по ги је *ајешл'иф*, али и: *ш'каје*, да *из'ш'каје*, ч'овек *ш'раје*;

-аји-: два *Залич'а, Залич'ева* ч'ерка, али и: *из'даица*;

-*eja*:- *веја́чи* упала му њему осил'ка у око, *веја́вица*, Де ч'еш по теј *веја́вице*, *огреја́ло* слунце, *ракија* *угреја́ва*, *сестра* *сти́ареја* две године *сти́ареја*, *сеја́ч*, *сеја́но*, не *смеја́ше* да до́џе, беше млого *заслабеја*;

-*ejo*:- *млаце́јо* девојче, *млаце́јо* унуче, во́му *млаце́јому* детету, от *сти́арејога* брата, *сти́арејо* девојче, тој *сти́арејо* дете итд. (в. т. 279), али и: тој дете *сти́арејо*, и *млаце́јо* и *сти́арејо* дошл'е;

-*eje*:- месеч'ина греје, угрејем, ч'е ги *угрејемо*, *подгрејемо*, *згреје* се, али и: *угреје* се, па се *угреје*, да *насэјем*, она ми се *смеје*;

-*eji*:- *сти́ареји* син. Ни овај једини пример није веран репрезентант призренских прилика, јер је аутохтони дијалекатски лик *сти́ареј* (в. т. 279);

-*eju*:- *угрејува́ле* ги, *угрејуем* се, *сти́ареју*, *млаце́ју* сестру;

-*oja*:- *бојац'и́лк*, *бојац'и́ница*, *бојац'и́ске* каз'ане, *ојагњ'ила* се, *иојас*, *иојале* и *ста́ре* жéне, *моја*, *швоја* сестра; *њојан* муш (т. 145–148, 306);

-*ojo*:- *Благојо́в* отац, *Благојо́вица*;

-*oju*:- *моју* сестру, за ч'ерку *моју*, сас *швоју* ма́тер, она је у *своју* куч'у;

-*oje*:- *двојење*, *змија* је *злавоједница*, док не *доједеш*, *моје*, *швоје* итд. (в. и т. 306); *мојеји* унуке, *својеји* сестре не дава, поред потврда са ослабљеном артикулацијом: *мо́јему* детету, и *шво́јеји* муке ч'е бидне крај, по *сво́јеји* жéл'е, *сти́арејеји* јет'рве. Дисимилацијом (избегавања двају истих гласова у непосредној близини) се *-j-* губи у примерима типа: *мо́јеји* невесте да к'упиш нешто, по *мо́јеји* куч'е, по *сво́јеји* жéл'е, А *сво́јеји* бл'изнакиње свé дава, поклонила *сво́јеји* сестре, Кóму си даја, *ко́јеји* жéне?. Приметно шаренило карактерише облик присвојне заменице *њојен*: *њојен* син, *њоен* син, *њојен*, затим: *њојан* муш, *нојен* итд. (в. т. 145–148, 306);

-*oji*:- за *Госпо́линдън*, *озно́ји* се, *скро́шила*, поред: *нагоија* се, *огоија* се, *огно́ила* ми се р'ука, да се не *огно́и*, де си се тако *озноија*, сáм ч'е *окро́иш* лóже, *освоија*, *одвоија* и сл. Свакако је секундарно *-j-* (< -л) у примерима типа *освоија* одлучујуће допринело преласку секвенце *-oji-* у вокалску групу *-oi-*;

-*oje*:- да се *образујем*, *уведујемо*, поред: *живу́јемо*, *донесу́је*, *чу́јем*, *скайу́је*, тешко се *живу́је*, *глеу́осу́је*;

-*aju*:- *кујумц'и́ја*, *кујунц'и́ја*, *кујумц'и́ка*, *кујунц'и́ка*;

-*ija*:- *ракија*, *аранија*, *бојац'и́ја*, *бунарц'и́ја*, *голодија*, *ијави́ца*, *ијан*, *ијана*, *ијани́ца*, *иријашел'и́ца*, *сајбија* (бог), *чирија*, *шаркија* (врста тамбурице) итд. Примере са *-ija* < -ил в. у т. 151;

-*ije*:- седам *лишурц'и́је*, седам *л'ешурц'и́је*, врата при *мишројол'и́је*, ч'е пијем, али и: *иу́јеш* и ти тој, *иоу́је* во́ду, да *сиу́јем*, ми ч'е те *уби́јемо*;

-*ijo*:- *чи́јо* беше тој дете?, *нич'и́јо* лóже;

-*iju*:- *ракију*, *шест'и́ју*, живéја пот *чирију*, *марифейл'и́ју* ч'овéка имáше.

104. У грађи коју сам ја прикупио нема потврда секвенце *-iju-*. У свим забележеним случајевима *j* је по правилу ишчезло, а новодобијена вокалска секвенца контрахована или пак очувана: *чи́и* је он син?, *ни́чи*, *дим'и́це* (дем. од *димије*), *ефенди́но*, *Вич'ент'и́но*, *Вич'ент'и́ному* детету, сестра уч'ител'-*Или́на*,

једанајес, једанајести, једанајестиина, дванајес, дванајести, дванајестиарче [б'рдо у *дванајес*], *дванајестиину* товара, за јено *два-иринајес* динара, *два-иринајез* душе, *иринајести* дѣте гу умрѣло, *иетинајес*, *иетинајести* пут, *иетинајестиина*, има *шеснајез* године, *шеснајести*, *деветинајес*, узѣла *деветинајестиу* годину, *двајес*, *двајес* и-јен, *двајес* и-два, *двајес* јѣна, *двајес* и-три, *двајес* п'рви, *двајесциуи*, *двајести* на казан бија, *двајестиина* товара грѣже, На састанаку бѣу дошл'е сви *двајестиине* (20 лица), три *двајестице*, јѣну *двајестицу* (новчаница од двадесет динара), *двајесторица*, да купи свѣма *двајесторицама*, *иријез* године, *иријес* товара ч'еницу, *иријестиина*, *ијесети* врѣч'е колѣмбѣч', по *ијесети* ѡфце имал'е, *ијесети* војник, *ијесетиина*, имаше *пе-шејесед* године, *шејесети* л'акта платно, прѣ јѣно *шејесед* године;

авијони, *авијоне* л'ѣтив, сас *авијон* је ишла војска, ајде у *камијон*, *радијоне* немал'е, пет стѣтин *милијона*, појал'е у *дѣјети*, за кило *иарадајс*, добар ти *иарадајс* и вуј годину.

107. Није ретко ни протетичко *ј* у примерима бележеним и на другим странама. Но, и ту је овај сонант успостављан ради уклањања зева добијеног у сандхију, где су, као што је познато, својевремено настали и ликови типа *ја.ње*. *јушро*, *јуче* и сл. Из грађе прикупљене у призренском говору за расветљавање ове проблематике наводимо следеће примере:

то је *јојети* освѣта, *јојети* ч'е доу'ем, *јојети* и *јојети* ми ладно, ѣте га *јојети* ука, ук (буљина, сова), доу'е *јоје* Србија наша, *јојетика* не вал'а, *јѣга* (дурпија), И *Јевроја* гу верује, за цѣлу *Јевроју*, купија јѣно *јѣже*, вржи *јѣже* да прѣсне снаа вѣш, Сѣс ту'ѣ *јѣже* нѣ се пушч'ај у бунар (нар. посл.), три *јѣјети*, тѣнке *јѣја* имал'е, *јѣја* турал'е и двокатно, брат му бија оп'нч'ар и *јѣжир*, добра је гиланска *јѣжарија*, да купује *јѣжарију*.

108. Имајући у виду прилике у другим нашим говорима, наводим да се у Призрену говори: *еглендише*, *еглендису'ем* (разговарам), *јѣнца*, *лојѣре*, *ионедјаник*, у *ионедјаник*, за *ионедјаник*, Ч'исти *ионедјаник*, *сајне* (саоне), *сајнице*, дај ми тѣј *сајнице*.

СОНАНТ В

109. У вези са сонантом *в* у призренском говору посебну пажњу свакако треба скренути на:

а) спорадичан билабијални изговор, и то углавном у одређеним граматичким категоријама;

б) потпуно губљење у одређеним позицијама;

в) уклањање зева насталог његовим испадањем помоћу сонанта *-j-*;

г) његово аналошко васпостављање у неким случајевима.

110. Прелазни глас *у* ја сам углавном слушао у облицима 3. л. множине презента (т. 338), и — ређе — у облицима 3. л. множине имперфекта (т. 349). Претпоставка да у ликовима типа дѣца ги *иѣјау*, нѣч'е гу *ф'арбау*, ѡни га *нѣмау*, и тамо се дѣца *г'урау*, старе што *говѣриу*, да *и'рајѣиу*, нѣ *знау* не треба гледати

старину, континуирано чување прелазног гласа између у и в, лежи у великом броју потврда потпуне или делимичне десоноризације тога завршног гласа *з*. л. множине презента (т. 338). Висока фреквенција облика типа *жѣвиѣф*, *ѣофѣчѣф* гарантују да се секундарно *-в* оваквог порекла у призренском говору одомаћило као прави лабиодентални фрикатив. Појава *ѣ* у облицима имперфекта несумњиво је новијег датума. Из досадашње литературе се, иначе, знало за постојање прелазног *ѣ* у говору Призренца⁹⁰. Сагласност резултата Павловићевих и мојих истраживања постоји у наведеном глаголском облику, док је према раније записаном *навѣа* и *навѣа* код мене ипак само — *навѣа* (в. ниже у т. 116).

111. Испадањем *-в*- практично доследно су уклоњене секвенце *-ств-*, *-шѣв-* и *-вл-* (< *-вл-*) код итеративних глагола на *-вѣаши* (*завѣаши*, *оѣравѣаши* и сл.):

аѣѣшто, *богѣшто* је било, имало је *богѣшто*, *брѣшто* за *брѣшто*, *будѣлѣшто*, негово *будѣлѣшто* искочѣше ми на в^р главе, негово *госѣѣшто*, *деѣшѣшто*, от својега *деѣшѣшто*, искочѣ гу на-нос и тој *добрѣѣшто* вѣше, тој *другѣрѣшто*, да ти бѣдне *друѣшто*, у туѣо *друѣшто*, Ми смо изгѣрѣле от *јѣмѣшто*, *јунѣшто*, *кѣмѣшто* чѣ пропѣне, сѣге нѣма *кѣмѣшто*, *ѣѣјѣнѣшто*, *ѣѣзнѣнѣшто* не спѣси свѣ, имѣлѣ смо сѣс лѣуди *ѣѣзнѣнѣшто*, одвѣдоше не у *роѣшто*, живѣло се и у *роѣшто*, *убѣшто* било, и она остави *ѣѣшѣлѣшто*, *ѣѣрѣшто*, поред изузетно ретких примера са *-ств-*: *аѣѣшѣво*;

вѣбно *девојѣшѣшто*;

зѣбѣлам, да *зѣбѣла*, Свѣкѣрѣва ми *зѣбѣла* дѣцу, *зѣбѣлѣја*, нѣ се *зѣбрѣла*, Нѣ се *зѣбрѣлѣф* лѣсно вѣше маскарлѣце, *зѣбрѣлен*, *зѣбрѣлено*, тѣмо и сѣге *набѣлѣмо* дѣрѣва, *исѣрѣлам*, да се *исѣрѣла*, *оѣрѣлам*, и он ги *оѣрѣла*, *оѣрѣлѣј*, *недоѣрѣлен*, *недоѣрѣлену* рабѣту, *ѣѣрѣлам*, *ѣѣрѣлѣја*, *ѣѣрѣлѣлам*, јѣ нѣ те *сѣрѣлам*, *сѣрѣла* се за у Очѣу, *сѣрѣлаш* се ка да си *мѣладѣнавѣсѣта*, *настѣлѣлам*, рѣат гу не *остѣлѣла*, *остѣлѣламо* ги за у туршѣју, *ѣѣстѣлѣла*, и сл. Потврде са чувањем групе *-вл-* нису чѣсте и преузете су из књижевног језика: *набѣвлѣја*, Рѣдѣч се *ѣѣрѣвлѣлѣ*, он *ѣѣрѣвлѣла* крѣв, *стѣвлѣла*, *стѣвлѣлѣ*, штѣ се *стѣвлѣлѣф?*, *остѣвлѣлѣ*, *ѣѣрѣстѣвлѣла*. Уверѣње да је рѣч о поновном воспостављању *-в-* базирано је на чињѣници да оваквих примера нѣма у Чемериѣкићевој збирѣци.

112. У прикупљѣној грађи нашло се нешто потврда губљѣња *-в-* изѣван наведѣне грамѣтиѣке категорије:

ѣѣрлѣѣ, јѣбѣке ни вѣј годину вѣрло *ѣѣрлѣѣве*, *ѣѣрлѣѣва*, крѣшка, *ѣѣрлѣѣву* јѣбѣку, свѣ ни крѣшке *ѣѣрлѣѣве*, остѣји теј *ѣѣрлѣѣве* крѣшке.

113. Нѣма потврда упрошѣћавања секвенце *-кѣ-* у облицима каквоћних и количѣнских замениѣа. Увѣк је *шѣлѣкѣво*, *шѣкѣво* и сл. (т. 309). У Призрену се, исто тако, говори: *брѣскѣва*, *брѣскѣве*, да ѣзнѣш вѣј *смѣкѣве*, *сѣрѣкѣве*, али: јѣна *грѣду* сирѣње, *грѣду* сирѣјне, још јѣну *грѣду* шѣчѣр, Напорѣдо стоје *бѣка* и *бѣкѣва*.

114. Интерѣвокално *-в-* код глагола типа *ѣрѣви* по правилу се губи, након чѣга се новодобијѣни зѣв чѣсто уклања помоћу сонѣнта *ј* (ѣ):

⁹⁰ Павл. Срет. 100.

да гу *забраим*, *забраија*, она га *забраи* нега, *сираила* за снау, да *наираим* ч'уфте за веч'еру, *наираимо*, све ч'е *йоираиф*, *йоираија* кроф, *сираисмо* веч'еру, *оираиш*, кола вал'а да се *оираиф*, пепеја *сшаила*, да *остиаим*, *остиаија*, *остиаише*, *истиаим* (одмакнем), *истиаија*, *настиаија*, да *забраћим* (заборавим), *забраћен*, *забраћена*, *забраћила*, озборке *йоокрићена*, *нейоокрићено*, *ираћиш* веч'еру, да *ираћим* куч'у, да *ираћи* јело, пита се *ираћи*, торту *ираћиф*, *йоираћиш*, у ц'еп га *сшаћи*, да се *остиаћи* куму, да *остиајим*, неч'у га *остиаћим*, да га *остиаћиш*, и отац *остиаћи* све, *остиаћен*, *настиаћен*, *настиаћена*, *свстиаћен* и сл. У призренском говору је по правилу *волови/волове*, али сам записао и реченицу: *волочи* сам остиајја. Примећује се и спорадична редукција финалног *и* код одговарајућих глаголских облика када је акценат од краја даље од пенултима: *исирај* се, дете, и седи л'уцки, *йоирај* (аор.) он и наш мл'ин, *оирај*, мол'им те, он све тој, *остиај* ме, не ме дираше, више, *истиај* она и тестију.

Уз доминантне облике типа *ира(ј)им* могу се срести и остаци (ако се не ради о утицају књиж. језнка) ранијег стања: *забравила*, *заборавила*, шешир ти је *накривен*, *ирави се* торта, *иравиле*, *наиравимо*, *наиравила*, да гу *наиравим*, *наиравија* куч'у, *сшавиле*, све ч'е ги *остиавиш*, да *остиави*, да *остиавимо*, тако је Бог *остиавија*, *остиавило*, да *иприсиави*, и он *остиави* уч'ител'сто. Процент оваквих случајева знатно је нижи у Чемерицићевом него у мом материјалу.

Према (-)шивен, *надуven* у већини наших дијалеката овде је: све *шијено*, кошул'а му *рашијена*, не ти је капут *сашијен*, *надујен*, *надујено*, *шијено*, кошул'а му *рашијена*, не ти је капут *сашијен*, *надујен*, *надујено*. Новијега ће датума бити: фатирано *шивено*. Не треба искључити могућност да је (-)шивен(-) резултат угледања на примере типа *йоишјен*, *избијен*.

Од преосталих примера са -в- у међувокалском положају наводим још *дудар*, уз *дудар*, добар си *човек*. У Призрену се каже: *каурма*, Стави ти на пупък гója и *дуга*.

Секундарно В

115. Секундарно *в* није ретка појава у призренском говору. Највећи део његових потврда отпада на 3. л. мн. презента, где се код глагола Белићеве VI врсте развило фонетским, а одатле пренето и на остале основе (примери су дати у т. 338). Процес је захватио и 3. лице множине имперфекта (т. 349).

116. Аналошко *в* долази и у примерима:

набивам, *набивале* обруче на капу, *набивај* на нош, *убивале* л'уди, они *убивале*, *убива* ги она, *убиваше* војнице, *убивен* војник, знам да *набивам*, *набива се*, ајде да *набивамо*, *одвивам*, не *одвивај* више, *йовивам*, скрши гу *йовиваучи*, *развивамо*, *йрејовива* дете, да гу *йрејовива*, не се *развива* добро, *развивај* дете, *расйовива* она своје девбјче, не се *свива* лсно, старо не се лсно *свива*, козама *савиваф* л'ишч'е, рuku ми *увива*, *увиваш*, не се *оививам* сље, и сјк се *оивива*, И брач'а гу се *оививаф* ама — поретко. Крпа за прање судова за јело зове се *йомивач'а*, али је, ипак *навијал'ка* (дрвена направа за навијање пређе за ткање). По правилу је *йовива* и сл., али је, готово искључиво: *йовивено*, *нейовивен*, основа

гу бeше *ненавиeна*, нoга му *савиeна* у кол'eно. Обично је и: *убиeн*, *убиeна* му и *мaти*. Разуме се да је новијег постања наведени лик *убиeн*.

117. Призренски говор иде у ред оних идиома који релативно добро подносе хијат. Отуда не само да секундарно -в- изостаје у примерима типа *йаук*, *йауиџина*, *јануар*, *фeбруар* него га нема ни у облицима типа *муа*, *буа*, *глуа*, *задуа*, *уо*, *сјуо* и сл. (т. 124).

СУГЛАСНИК Ф

118. Вишевековни суживот првенствено са Турцима, дарежљивим доносцима ове фонеме у лексици која ће се иначе тако чврсто укоренити у српском језику уопште, омогућио је сугласнику *ф* пуноправан статус у фонолошком систему Призренца. Такву његову постојаност не бележе досадашњи истраживачи главнине говора призренско-тимочке зоне. Испитивачи најближих српских говора овога типа не наводе количину материјала довољну за упоређивање са призренским приликама. Тако, на пример, за говор Сретечке жупе знамо да му је „познат и мукли сугласник *ф*“⁹¹. Наведену информацију прате свега четири потврде. У монографији о ђаковачком говору овај сугласник се понајчешће помиње као резултат десоноризације финалног *в* односно његовог обезвучавања испред безвучних опструената унутар речи⁹². Призренцима су у овом погледу понајближи Ораховчани⁹³.

119. Сугласник *ф* долази у позајмљеницама (међу којима највећи део отпада на турцизме), у резултату десоноризације *в* и у ономаатопејама:

а) на *фајду*, *фабрика*, *фалцификаџи* бија и бија у затвор, *фак* (мишоловка), *факир* (фукара, сиротиња), *фал'имeнџа* (пад под стечај), удрија у *фал'имeнџу*, *фанeла*, за вунeну *фанeлу*, *Фанија* (ж. име од *Теофанија*), јаја *фарбамо*, *фароаф* се црвeно, *фашура* (фактура, рачун), *Фејзула* (мусл. име), *фeбруар*, *фeнeр*, *фeрач* (ђубровник), *фeрeџа*, свe жeнe носил'e тeј *фeрeџe*, *Феризович* (град Урошевца), *фeрман*, *фeс*, пл. *фeсовe*, какав је *фијаџи*? (цена), *фидан* (изданак, младар, танак прут), *фиданбој'ија* (висока стаса, стаса као фидан), *фијока*, *Фил'иј*, *Фил'ијович*, *фил'диш* (слоновача), *фин'ан*, *фин'анe бил'и*, Оч'и гу су ка *фин'анe*, *фиџме с*. (интрига, сплетка), туриш му *фиџме*, *фиџмеџика* (жена интригант), *фиџмеџија*, *фишек*, пл. *фишеџе* (метак), *флаша*, *фринга* бeла била нoвац, *француски* језик, *фeрга* (бубуљица), *фeрге* му искоч'ише, *фeргав* бeше, *фрeнга* (болест *сифилис*), *френџија* (пушкарница), *френк-терџија* (кројач одеће европског кроја), сeге су сви *френк-терџије*, три *фeрија'а*, *фурна*, носил'e л'eбoвe на *фурну*, *фурнаџија*, *фурнуџија*, *фурџуна* (ветар, олуја);

афџ, (духовно лице код муслимана), у Ибраим-*афџа*, *афeрим* да гу је, *eфендија*, да отнеће Муса-*eфендије*, *Замфир*, да му каже *Замфиру*, да ги скрати *зиџифе*, *ифџира* (интрига, клетва), натури му *ифџиру*, *Јeфа*, *Јeфина* рyка, *Јeф-*

Павл. Срет. 106.

Стеван. Ђаковица 61

Мој материја. Уп. и 583.

ша, Јефџиџина сестра, јабуке *џојефџиниле*, сџг је, сине, *џојефџиноча*, Јефџиница, Јефџиничџина зџва, Јефџуш, јуфка, каџифа, ис каџане, каџану, у негову кафеџиницу, у каџес, каџџанче, карамфил, каранфил, карафил, карфиол, коџа, марифеџиџа, маџиџраџа, мисаџфир, добџсмо и мисаџџира, миџџиџа (муџтиџа), наџаџа, и она гу има своју наџаџу, наџиле (узалудно, бескорисно), наџиле џдо, офарџасмо, офџцир, јеному офџциру, да џолаџфимо (поразговарамо), џроџесор, џроџесора, мол'им те мало џараџин, солџаџа (салвета), сараџана (меџачница), Соџа (ж. име), Соџиџа, Соџфа (хипок. од Соџиџа), соџфра, соџфриче јено миџко имаше, соџурин (врста лука), Сџеџфаниџа, Сџеџфан, Сџеџфанка (ж. име), Сџеџфче (хип. од Сџеџфа), шеџџтер, шеџџгриџана, шеџџграџчиџа, шеџџериџ, шеџџерич'џиџа ги је куч'а, поп Триџа биџа, не се сџиреџиџа дома, Теоџил, Теоџила, Тоџил' (хип. од Теоџил), шуџа (кита цвеџа), Чаџанин (становник жупе Паџа), чаџфир (неверник), чеџфа (врста рибе), чеџфш (увиџај при убиству), чеџлиџа (добро расположен, припит човек), чуџџа ж (ћуџте), да се уџаџди, чиџуџе (тврдица), чуџва се от чиџуџеџа, зџмџа беше чиџчиџска, чиџчиџа, чиџфљк је имаџње, Џамџес димџе [што се веџе], џамџеслиџе;

џерџеџ (моџда се ради о десоноризацији — јер у мојој граџи се нашао и џерџев: џерџев имал'е), еснаџ, зарџф (коверта), каџаџиф, умреџа на К'рџф, Лаџџиф, месарџиф (трошак), џуџаџ (прид. индџсл. „чудан, чудноват, човек који закера“), шеџџграџ, чаџф // чаџа ж (превој, преседлина у планини), чеџф (добра воља), не ми је по чеџф;

б) богослоџиџа, голџиџаџче, Милошу Џаџоџџу, оџч'ар, оџч'ара, оџч'о сирење, оџфа, оџџама, ти геџаџџу геџави, Јоџфче, Јоџфчеџу, оному геџфчеџу, зџва ка чаџфче, здрава здраџџиџа, чеџфа, Жиџфко, Жиџфково, Жиџфковиџа, чаџкино гџездо, неје ни он здраџф, изгубиџа цеџа к'рџф, тај не беше ноџф, не се криџеџф итд. (в. т. 213);

в) ф'рџк, ф'рџк, док се об'рнеш — готово, ф'рџке-ф'рџке (брзо, зачас, хитро): р'збој и ф'рџке-ф'рџке, јен-ч'ас изџтка цџлу н'тку, Доџати ношч'е и фиџк: оссеџ га, ај да се фиџкамо (да туџамо ускрџња јаја), вџздн смо се фиџкале, уџџким (упропасти), да уџџки, све ги уџџиџа, све смо уџџиле, и ни ч'е ги уџџкиџф, не се плаши; наџ'рџкам се (наједем се) добро, бџш се л'уџки наџ'рџкасмо, наџ'рџкај се и тџ добро, ф'лис — пуч'е шамар, ф'лиске, ф'лиске — тепа га маџи, кџт поч'е да га биџе: ф'лиске, ф'лиске, ф'лисн'ачу те, да гу исф'лиска, исф'лиска га брат.

120. Врло су ретки случајџви замене *ф* гласом *в*:

чеџв му је за унуч'е, да донџсе на соџвру. Поред ликова соџфра и соџвра у прикупљеној граџи се нашао и једна соџбра. Приликом причешџивања Призренци добиџају наору: наору приџи, наору је тој.

Према *каве* у ПТГ (< тур. *kahve* < ар. *qahwā*; Суреџа ПТГ 172; Шкаљин, Турџизми 381) код призренских Срба је: *кава*, јџну *каву*, туриш *каву*, *кавеџиџа*, комџије смо сас тога *кавеџиџу* итд., поред новиџеџ: *каџа*, да му наџраџиш *каџу* итд.

Супституисање сугласника *ф* другим фонемама нема карактер живих гласовних процеса. Реч је, у ствари, о свега неколико лексикализованих случајева.

121. Спорадична замена *ф* гласом *в* компензирана је, такође спорадичним, процесом обратног смера:

ф^брба, младе су теј *ф^брбе*, Ој мори *ф^брбо* зел'ена (нар. песма), кад роди гројзе на *ф^брбу*, Тешко тебе сьс негоф *нараф*, И брат му беше *нараф^лија* (ћудљива особа), Никој не мoже да угоди тому твојему *нараф^лије*, јајца ми млого *рофише*, јено *рофишо* јајце, један бг'а бија *ирифаишан*, *ирифаишне* радње, *ирифаишне* сам купиља, *ирифаишно* предаје, *ирифаишници*, купише све, кол'ико су знал'е *ирифаишници*. Не треба искључити могућност да су потврде последње основе у свести Призренаца везане за *хв^ш*-, где по правилу *хв > ф* (примери у т. 123).

122. Прилике у призренском говору, када је реч о сугласнику *ф*, неодољиво подсећају на стање у муслиманским говорима, односно на стање наше језичке периферије уопште. Призрен је, додуше, типичан представник двоструке периферности. Налази се на државном пограничју, а лингвистички статус обезбеђује му већ помињани вишевековни суживот са несловенским народима и језицима који добро чувају ову фонему. Ту мислим првенствено на Турке, затим на Албанце и Цинцаре, при чему не треба занемарити ни утицај грчке цивилизације, тим пре када се зна значај Призрена у средњовековној српској држави, чија је култура штедро напајана из византијских источника.

СУГЛАСНИЧКА ГРУПА ХВ

123. У призренском говору ова секвенца се по правилу своди на сугласник *ф*:

фала ти, *фала* л'епо — ми викамо; *фала* Богу и Србије, *фалигуза* (хвалисавац), *фалција*, *зафалиле* му се, *зафалим* се, још му се беу и *зафалиле* и сл.:

дофаишине којне, *дофаишине* жену, она *дофаиш* јено д'рво, да гу *дофаиш*, он ч'е га *дофаиш*, *дофаиш*ф онога ч'обанина, да се *зафаиш*, да *зафаиш* туј кош'лу, *зафаиш*смо, *зафаиш*ен, *зафаиш*ено, об'два вагана су *зафаиш*ене, на дно се *нафаишила* 'рига, да *ирифаиш* ведрицу, да га *уфаиш*, *уфаиш* не киша, да ги *уфаиш*иф, *уфаиш*ине, *уфаиш*ија ги син, *уфаишило* се слунце, *уфаиш*ен, *фачам*, син гу *фача* м'глу от ч'кол'е, место га не *фача*, грозница гу *фача*, Мене не ми се *фача* за с'рце, сас тога ајнацију не се *фачај*, *фачау'чи*, да ги *иофачамо*, све ги тамо *иофача'ле*, *иофачаф* рибе, све ги *иофачаше*, Не се *зафачај* у теј рабoте, *нафачаја* рибе, *нафачала* се паутина, да не *фачка* другога итд.

Само изузетно могу се срести потврде свођења групе *хв* на *в* у корену *хв^ш*:- да ги *ириваиш*им, *ириваиш*иф и наше, да мла га *уваишила*, *иовачаше* ги.

СУГЛАСНИК Х

124. И у призренском говору глас *х* је темељито уклоњен из фонолошког система. Без икаквог трага ишчезао је у већини случајева, и то у свим положајима у речи:

а) ни *абер* нема за тој, не скитај по сокаце сас *абере*, и брат му је *аберија* (гласоноша), *аберије*, с'ви ноге дома, *ајаи* (трем), њине *ајаше* б'ш су гол'еме,

бра́ча не *áјeф* за сестру, сьгъшње дѣца не *áјeф* за оца, *áјван*, што учини тој, *áјвáну* јѣн?, *áјде*, *áјдемо* да се вѣдимо, *áјдѣше*, *áјш*, море, *áјш*, *áјдук*, Албáнци бѣл'е су *нај áјдучи*, *áјдучка* трава, *áјдучку* траву, занат ги је *áјдучина*, сестра му била *áјдукѣша* (жена хајдук), *áјдуче*, пл. *áјдучичи*, úвек да дáвам тема *áјдучичáма* циганскема, *áјер* (корист, добро), Нѣкѣд *áјер* не видѣја (клетва), *áјерл'ија*, ч'òвек, *áлва*, *áлвац'и*ску *áлеу*, *áлвац'иница* (врста посластичарнице), брат му бѣша *áлвац'ија*, *áлвáлк* (напојница), давáја ги *áлвáлце*, стáреј сѣн ги је *ю-áлѣшл'иф* зе млáц'еј (áјетљив = који хаје), *áјл'аз* (тур. *haylaz*), вок. *áјл'áзу* (беспосличар, скитница), *áјл'áзлк* (скитање, беспосличење), *áјша* (тур. *hayta*; скитница, нерадник), *áл'ина*, деч'инске *áл'инч'ичи*, *áмáлска* рабòта, мòрам л'и и јá да *áмáл'ишем*, *áмам* (јавно купатило), *áмáмц'ик*, пл. *áмáмц'ице* (домаће купатило), бѣше и тáмо *áн*, дòшл'е на *áнске* врата, *áнц'ија*, *áн'ма*, *áн'му*, прòдаде га јѣднејзи *áн'ме*, *áйс*, од *áйс*, тѣраф *áйсòве* (затворенике) на рабòту, *áйсáник* (затвореник), да ги изѣдеф *áйсáнске* вѣшке, притѣраф ги на *áйсáнске* врата, нѣкој му *áйсáнц'ија* не бија, уч'инише млòге *áрамил'це*, *áрамил'к* (разбојништво, крађа, пљачка; тур. *harami*), купѣја гол'ему *áранију*, *áранија* (тур. *harani*; бакрени велики кòтао), *áрем*, теј нине *áремске* адѣте, Кòј смѣја, море, у турске *áремл'це* да ул'егне!?, *áрумникаш*, *áрш'ија*, *áрш'ију* пени'ерл'ију, на јѣно ц'рвѣно *áрш'иче*, *áц'ија*, узòше и *áц'иин* ч'ифл'к, *áц'иáзма* (света водица коју хапије доносе са хаѣлука), *áц'илáри* ч'е поòдиф у понедјаник, и сьг *éклáм*, *éклáне* ствáри, *éндек*, *éсáй* нѣ гу искáч'а, и брат му свѣ ч'ини сьс *éсáй* (рачун, тур. *hesap*), *éч'им* — тáко смо викал'е, *ил'áда*, *ил'áдáрка*, *ишáр*, *ил'ец'ија* (преварант; тур. *hile*), *ил'ец'ика*, туж *ил'ец'ику* нѣчу да вѣдим, *лáдна* вòда, вòду *лáдну*, ч'е залáди, *лáдник* (млекарник), *лáдовина*, јѣде суо *л'ѣба*, нѣмаж за *л'ѣба*, л'ѣжи, л'ѣбу, да те јѣдем (нар. посл.), *л'ѣй'че*, теј двѣ *л'ѣй'чѣши* да подел'имо, не мòгу да óдим, гòре у *òшел'*, купѣја и *òшел'*, *òшел'ија*, óче да гу кúпи, *оч'áла* да се удѣси, *оч'áја* да побѣгне, *оч'áше* да гу бије, от *Оч'е* Мáл'е, *Оч'а* Загрáцка, у *Оч'у* Вел'ику, *оч'ки* пòп дòша, *оч'áнско* вѣно, *оч'кò* вѣно, у *оч'áнско* грòјзе, жѣна му *Оч'áнка*, искоч'ило јѣно *Оч'áнче*, *Оч'áнин* ги кúм, да га *рáнимò*, *Рáни* пцѣто да ти вáди óчи (нар. посл.), *Рис'áнин* (Србин), да отѣраф *Рис'áнинá*, Арнаутка и *Рис'áнка*, збòриф *рис'áнски*, *Рис'áнче*, тáкав му *ýј* (худ. нарав) и сл.;

б) *буá*, смѣри се, *буò* жѣна, *буòсерина* (бувљн измет), *глуá* куч'ка, *глуáф* ч'òвек, *глуáво* ги дѣте, *глуòму* детѣту, туж *глуáчу* да не вѣдим, бија у *глуонéму* шкòлу, óн иде у *глуонéми*, óн рабòта у *глуонéми*, Е, ц'рни *глуáфцу* *глуáви*, *глуáвица*, *глуáвицо* *глуáва*, ништо не чул'еш, *глуáфкò*, поради *грáа* дòша, *грáор* (врста уродице у жити), а *грáору* слунце не досáчуá, ч'еница ни бѣше пúна *грáор*, *грáорáсцу* кокòшку, кокòшка *грáорка*, жѣна штѣта — стò *грéа*, *грéòша* је, од *грéòше* и сьге *грéује*, *грéувáја* и на Бòжич', *дáија* бија, *дáија* и умрѣја, *дáиски* живѣше па *дáиски* и пòгина, *дúан*, тражи *дúанско* л'исје, *дúанц'ија*, *дúовник*, *дúовнику* Јанич'ије, *дúа*, *дúамò*, *задúа* (астма), да óне *изáрч'им*, да *изрáни* дѣцу, *кабадáија* бѣше, *кожýарска* игла, *маáла*, по *маáл'е* спѣје, *маáлска* страмòта да ве убѣје, *маáм*, *размáам се*, *размáај се* и тѣ, *маáлка*, плáтно смо *йромаáл'е*, *мамудија* (врста турског новца), *Мамуш-пáша* бија, *меáна*, *меáнц'ија*, *меунка*, бѣреш *меунке*, стáре *меунке* нѣсу дòбре, сьс *муáбей* узимáл'е пáре, *муáбейл'ија* му бѣше и óтац, да дòб'не да муáбейишѣмо, *мúа*, кòњска *мúа*, *муáц'ер*, *муáц'ер* бáсма била у напрѣшњò вѣреме,

муосерина, звала се ђаковџ'ка *наија*, нѣма ги сѣге теј *наије*, *њиан*, *ниан* (т. 145–148, 306), нѣ се *набди* до у Приштину, *дооди* дома, да *нараним* краву, и баба се *насмѣна* (насмеја), и она се *насмеује*, да *оладим* вино, два *ораа*, *ораово* дѣрво, доброга *очуа*, *иешраил'*, *илаовишо* девојч'е има, *иоийај*, да се *ипреесаймо* за грѣзе, лошо се *ипреесайија* (прерачунао), да се *ипреарчи*, *иприочало* ми се да купим тој, *ипустайија*, *иоодиф* нас, *заоди*, да *разлади*, *раайи* не не остал'а, учини се *раашилк*, и ја ч'е се *ураайим*, *ураайија* се, свети *Ранџеја*, светѡга *Ранџела*, *Раовчанин*, *Раовчани* га убил'е, *руо*, *саан*, у *саан*, *саайи* (примери *сан*, *сайи* итд. дају се у т. 78), за *сиромѣа*, тому *сиромѣу*, *сиромѣа*, за *сиромѣе* тѣшко је, *снаа* гу даде, мори *снао* дома л'и си?, *снау*, сѣстра *снаина*, *сиаује* бил'е, *стираоба*, *стираваале*, зѣмња *суа*, ништо *суо* нѣе, *суо* мѣсо, деѣма купија *суо* грѣзе, јѣл'е *суо* л'ѣба, *суокр'ла* (чѣладе без порода), *Суо Рѣка*, у *Суо-Рѣку*, до *Суо-Рѣке*, дошл'е бл'изо *Суо-Рѣке*, *суорѣчки* бајрак, *суорѣчки* бајрактар, збориш *ишо*, нѣсмо добил'е *шроу* л'ѣба, дѣсно *юо*, на *оба* *ја*, *уаснил'е* се добро, добра ти вај *чоа*, двол'ич'ну *чоу* и сл. Примере са губљењем -х- у 3. лицу множине имперфекта дајемо у т. 349;

в) *ѡр* је ч'ука, на *ѡр* главе, доша и јен *Вла*, *кожу*, *глу* на *оба* *ја*, и брат му *наглу*, имѣсмо нѡф *мѣ*, смѣртни *грѣ*, *гра*, нѣде гу *зада* от уста, на *ма* дооди, *ипра* и пѣпѣја, *сирѡма*, *саба* зора, Млѡго ми је *сипра* за рѣт, от *сипра*, тај *грѣ*, он ги бија *ше* (шех = дервишки старешина), *очу*, *иасиу* итд. (в. т. 218), по *њи*, од *ни* (в. т. 300), *одма*, *су* бол'ес, искидѣсмо се от *смѣ*, попуцѣсмо от *смѣ*, *видо*, *изгоро* (облици 1. л. јед. аориста дају се у т. 348), ја *неч'а* итд. (потврде имперфекта у истом лицу в. у т. 349).

125. Изнета грађа сведочи о доброј отпорности зѣва насталог испадањем -х-. Ипак се новодобијена вокалска група спорадично разбија развијањем међувокалског сонанта: *в* или *ј*. Појава је знатно чешћа испред вокала предњег реда, при чему се јавља -*ј*- (= *и*). Опште карактеристике призренског говора у овој области могу се представити односом *су*, *суо*, *суа* : *сјује* (мн.) (*суо* дѣрво : *сјује* дѣрва), јѣна *мјуа* : две *мјује*, јѣна *буа* : две *бује*:

муч'но *дијање*, јодва *дијам*, не мѡже да *дија*, под *вѣјайи* покрѡвац (одатле и: *изуј* туј *вѣјиу* ч'арапу), има *кијавицу*, викини гу тѣјзи глѡвач'е *глује* (потврде типа *оглувим* долазе ниже), *мачеја*, бездушницу *мачеју* имѣше, *бује* ги пѣцаф, *мачејо* мѡри, Бѡг да те убѣје, *мачејина* мати, *мејана*, *мејану*, *мејанџија*, пѡбеже и негѡва *мејанџика*, вѣјзи *мејанџике* умрѣла сѣстра, И брат му боравѣше се сас *мејанџилк*, *мјуе* л'ѣтиф на мѣсо, *њијан*, *њијан* (т. 145–148, 306), *илоје*, искоч'ише, али: *илоа* (плик), за *сиромѣе* тѣшко је, *смејѣне*, *смејѣње*, *ипресмејуваш*, *ипресмејувѣјне* (засмејавање), од онѣјзи *кучке снаје* гу, даѣла сам *снаје* (Дјд), *снаје* Чѣдинице гу се нашло мѡшко, имам две *снаје*, имам сл'ику *снајешину*, на две *соје*, две-три *сјује соје*, *стиреја*, пот *стиреју*, *сјује* дѣрва донѣси, две *сјује* грајне, две *сјује* грање, *сјује* л'и ти су ч'арапѣ?, теј *сјује* кѡже, *сјује* паприке, *најсјује* дѣрва, *шроје* да покупиш, *крѣја* (птица „крѣха“), *чоја*, али је обичније *чоа*. Лик *чоја* је вероватно настао по угледању на ликове ове лексеме где су постојали фонетски услови за развитак -*ј*- (нпр. Гјд. от *чоје* и сл.). Најупутније је тако тумачити и настанак лика *аждаја*. У вишедневном разговору са Чедом Бабарогићем забележио сам две синтагме које управо сведоче о аналошком ширењу резултата наведене појаве: *сјујо* грѣзе,

с^уј с^умпур (аналогија сноси одговорност за спорадично -в [в/-ф] у примерима типа *глув*, *глуф*, *с^ув*, *суф*: Никој ми неје *глуф*, *глув* ти је и доша, *с^ув* кукуруз, *с^ув* л'еба, и останја — *суф*). Свакако према *снаје* добијена је и *снајка*, а мори *снајка*, да отнесеш и мојеји *снајке*. Фонетским путем се од турског *sabahile* (зором, у зору), дошло до лика *сабајле*. Фонетски је од *кухиња* добијена *кујна*, у *кујну*, *кујња*. Према турском *tehlet* и нашем стандардном *мелем* у призренском говору је *мејлем*, благ *мејлем*, два-три *мејлема*, од благога *мејлема*, не му помогоше ни берберске *мејлеме*. За спорадично јављање *ј* у речи *јечим* (хећим, доктор), одговорност сноси сандхи у којему је сугласник *х* стајао у међувокалском положају.

126. Речено је да су знатно ређе потврде са *в* на месту ранијега *х*:

бу^ва, маћи ги *глу^ва*, кажи тејзи *глу^ваче*, и ја ч'е *углу^вим*, сестра му *оглувела*, у *глу^вонѐми* долази, *дуван*, *ку^вала*, мл'еко се *ку^ва*, ч'е ги *ску^вам* друго, *ску^вам* нешто, *ску^ваш*, *ску^ваф* се јаја. *ку^ва* се, *ку^ван*, да би се *ску^вало*, *с^уво* месо, *с^уво* грóјзе, седјеја у *Су^ва-Рѐку*, забол'е ме *у^{во}*, *кожу^вар*. Разуме се да су много чешћи ликови без уклањања зева: *бу^в*, *кожу^вар* и сл. (в. т. 124). И у Призрену се говори: *швор* га изеја, см'рдеше ка *швор*. Преко обезвучавања сонант *в* (< *х*) дошло се до следећих облика: *глуфча*, Микни се мало, *глуфчо* један, и брат му *глуфшер* биднаја, *глуфшерка*, *глуфшерјака*.

127. И призренски говор зна за супституцију фонеме *х* гласом *к*. Појава је, као и у другим говорима, чешћа код посуђеница него у домаћим речима. Потврде:

Акмешова куча, *Дукови*, *кайс* (који има затвор, неуредну столицу), *кигијена*, *Коландијанци* (Холанђани), *кризаншема*, *кринзаншема* (цвет *хризантема*), *анши-крис*, исту *крану* јел'е, ништо *крану* немал'е, да се *искранив*, *Крваш* се родија, *Крваш* је бија; Исус *Кристос*, *Кристоса*, Исуса *Кристиа*, *Кристис*[с] се роди, *Кристив*, Жи-ми *Кристиво* име, несам *кишела*, несам *кишеја* да радим, прекоманду *кишеле*, *шашијарак*, он бија у нину *шарокију*, у нашу *шарокију*, *шекничар*, *сакрана*, да се *сакранив*, *сакранисмо* дете, тамо је *сакрањена*, купија *шешик* (одатле у множини: Нѐсу имал'е напрег веј *шешице*, *шешице* купија), кутије от *ил'ек*, на ч'ис *ваздук*⁹⁴. *Пихшије* се у Призрену чују као *пихшије*, *пифшије* и поново — *пихшије*.

Призренци се у погледу замене *х* гласом *к* понашају као и остали носиоци говора овога типа. Њима непознат консонант у речима преузетим из цркве или из језичког стандарда они замењују најближом вредношћу⁹⁵. Можда у свему томе има и трагова свести о неумесности „преправљања“ црквених термина. У очи пада и чињеница да адаптација многих посуђеница није до краја извршена ни на прозодијском нивоу (*шарокија*, *шекничар*, *сакрана*).

128. У пребогатом Чемерицићевом корпусу практично нема потврда сугласника *х*. У радну свеску одатле сам исписао именицу *шух* (врста отровне печурке). У Чупаревићевом материјалу приметно сам речи *ваздух* и (*Хрвашица*. Моје ис-

⁹⁴ И у призренском говору се чује: цеја *дркши*, *дркшија* цеја *ноч*. Не треба искључити могућност да је *к* овде фонетским путем добијено од **дръгъати*.

⁹⁵ Белић ДИЈС, 211; Богд. ГАП, 101.

куство на терену говори да се овај глас све више инфилтрира у говор најстаријих Призренаца. Његово воспостављање је у пуној корелацији са степеном уплива књижевног језика у дијалекатски систем уопште. Међу потврдама сугласника *x* добар део, разуме се не случајно, отпада на ономастику и новије посуђенице:

Ораховац, хал'ину гу шијем, *хајде* б'рзо, *хел'ихојштер, Херцеговка, Х'рвајца, Уједињење С'рба, Х'рвајца* и Словѐнаца (очигледно научена синтагма), а имао *Х'рвајцицу* жѐну, Вел'ика *Хоч'а, хошел*, плач'ал'е *хонорал*, роу'ењѝ *Христ'ово, хигијена, ходник*, шеснаес *хил'аде, илѝх, илѝхано*, на *сахрану*, да га *сахраниф, њаширијарах, хл'ѝба*, по зѝмле што *хода*, с'уву *хра'ну, хра'на* и л'ѝба, *хра'на* је н'ојзи вода, није *хшѝла* м'атер његову, *хшѝде* да га сл'омни, несу *хшѝли, њихшѝје*, за *смѝх*. Сву озбиљност утицаја језичког стандарда и дубину његовог засецања у дијалекатско ткиво илустроваћу реченицом: *није хшѝео да до'ѝе*, реченицом у којој је, с изузетком везника *да*, све „ново“. У аутохтоном призренском дијалекатском руху ова реченица би гласила: *Неје (не) оч'аја да до'ѝне* или: *Не оч'аше да до'ѝне*. Наведену реченицу изговорио је један од најпоузданијих информатора, лице у чијем изговору се могу чути све аутохтоне локалне језичке особине.

129. Прилике у вези са сугласником *x* не издвајају битније призренски говор из П-Т зоне као целине. Призренци се од већине носилаца дијалекта знатније разликују једино бољим чувањем зева насталог испадањем међувокалског *-x-*, детаљем који може навести на помисао да се овај глас у Призрену чувао дуже него другде. Евентуално већој отпорности гласа *x* овде је одговарало језичко и етничко окружење, мада целу претпоставку озбиљно подрива факат да је зев уочљиво неотпорнији тамо где у вокалским групама има вокала предњег реда. У сваком случају, постоји извесна подударност између сугласника *ф* и *x*; њихова судбина у говору Призренаца подсећа на стање у неким другим српским говорима који живе у контакту (или измешани) са муслиманским живљем.

АФРИКАТА S

130. И у призренском говору африката *ц* има свој звучни парњак. У већини случајева глас *s* је добијен асимилативним путем од *з* када се овај нађе у непосредном контакту или ближој вези са неким од сугласника. Конкретније речено. *s < з*:

а) испред *в*: *свѝзда*, ч'ѝрка му је ка *свѝзда*, Облач'ина је, не се видиѝ *свѝзде*, пуно *свѝзде*, у *свѝзде* ги к'оѝѝф, има и *свѝздастѝе* ша'ре, *Свѝзда* (надимак и лично име), *свѝк, свѝчи*, нешто *свѝкна, свѝкнаш'че* добро, *свѝр* бѝше, ч'ѝвек не бѝше, и млау'ѝо дѝте му ка *свѝре*, гол'ѝма *свѝрка*, сас н'ошч'ѝ стално *свѝцка*, ништо му *свѝцка* у ц'ѝп, купија гу *свѝч'ку, свѝрим*, да *свѝриѝф, свѝрѝла* преко в'рата, г'рдѝла ме сѝстра што сам *свѝрѝла, свѝрка* (пукотина, рупа), а она гл'ѝда кроз *свѝрку* на в'рата, јѝно м'ало *свѝно* што *свѝни, свѝниѝ свѝна* на свѝ ц'ѝркве, купи'мо *свѝнице* за ч'к'ољу, несу смејал'ѝ да *свѝниѝ*, т'амо *исвѝра* вода, мар'аме се *свѝл'ѝ*, ц'андар ги *свѝја*, Милојна се *свѝја*, да се *унесвѝри*, Шт'о си се *несвѝрија*, да *насвѝри* на в'рата, *насвѝрим* проз *свѝрку, ѝресвѝра* се преко кош'ул'ѝ, *ѝресвѝрка* (мала рупа кроз коју се може гледати);

б) иза *n*: *súnсар* (бумбар), убила три *сунсара*, *сунсари* ч'инив *s-û-û-û-û*, којшију му *викал'е Сунсар* (надимак), *súnса* (шкртица, циција) му бeше и *мати*, *Сънсáјка* (женски надимак), *súnсигуз* (нека птица), сви му *бeу сънсáве*, *сac вел'енсе* (вунени покривач) *пoкри дeцу*, *консула*, бија латински *консула*, *консул'ине* рабóте, *мансур* м (леденица, фиг. слине), *мансу́ре* на кровове, што има *мансу́ре* на мoс, *мансу́ре* вол'икве *висиф*; *м'рсол'аф'е*, *мансу́ре* си пуштија; *тeч'eф* му *мансу́ре* *м'рсол'*, обрiши му детeту теј *мансу́ре*, *иенсу́ја* ти iде, отиша у *иенсу́ју*, *имам дoбру иенсу́ју*, дeте гу по *вздан рунса* (плаче), *рунсáше*, *рунсáше* па стáде;

в) испред вокала иза којeга слeди *б*, *к*, *и*: бeше *осeба*, ч'eкам га ка *осeба* слунце, ч'e *осeбне*, да *осeбне*, да не *осeбнеш*, *осебе* л'и, *осебо* и *ја*, *осeбло* му *зár* и *нeму дупe?*, да не *ипосeбне*, млого ми *осебнáл'е* рýке, бeше *осебнáја*, *осебнáйо* је, што сам *осебнáја* како сам *опрáја* глáву, имáло *Сáка* м (хип. надимак од *Зааруја* < *Захаруја*), *Сáкин* сiн, *Сакини́ца*, *Сакинич'ино*, *има*, *има* и *Сáкич'* (презиме Закић), *Санiне* дeца, *Су́ка* (биљка жуква и презиме једне призренске породице), *Суко́фци*, да не *си́иа*, ч'е *си́ине*, *си́инала* и нoгу ск'рши́ла, *нeч'е си́ии*, не смeле, да се *насíиа*;

г) у вези са *p* и *p*: кошýл'а ч'е ти се *ипосiра*, *маусeрка* (врста пушке: маузерка), да се *ос'рне*, *з'рц* (узвик којим се означава продор неког оштрог предмета у тело). *узе oстро нoшч'е* и — *с'рц*, *с'рц*, *с'рц*, нeшто ме *с'рца* (боде) у дeснy нoгу, стáлно га нeга *с'рцка*, нe му мир дáва, мáло га *с'рцна* сac и́глу, сeстра ми се *с'рцна* сьс нoшч'e;

д) у ономастици, именима пореклом од надимака: Бeше јен Стáнко, *Sosúло* (надимак) се зváше, *Súвгар* (презиме породице досeљене из Велике Хоче; надимак), нeкој ги *вiка Súвгарeвич'*, *Súвгари* ти, сiнко, нeсу овдeшњи, *Súвгáрска* кýч'а, *Súвгáрске* дeца, Код облика *Súвгар* итд. у очи пада близина сугласника *в*, као и у речи *сúвpe* ф пл. т. (доње зимске гаће од вуне, ручно рађене), имáло, мoре, и тeј *сúвpe*, имáло.

Изван наведених позиција нема много потврда овога гласа. Навешћемо да је код старих Призренца кратковид — *сул'аф*, *сул'áва* му и *жeна*, и он ти је јен *сул'áвац* (крактовидо м. чељаде), *остáи* гу, тýј нeгoбу *сул'áвицу?* Тáко мицко, а вeч'е *сул'áф'е*. Изгледа да само у бошкачком говору може да се чује глагол *сифкóше* (побегне, склони се).

Разуме се да се африката *s* и овде може развити на споју речи у примерима типа матeрњи *oшas* ги бија, *oшas* гу утепáја, *méces* дња и сл.

131. У вези са питањем фонолошког статуса сугласника *s* у призренском говору треба имати у виду чињеницу да паралелни изговор са гласом *з* узима маха код речи познатих стандардном језику (*озeбла* гу и *мати*, *иенсу́ју*, *звeрка*). Тамо где, пак, стандарднојезички пандан изостаје (ономастика, ономатопеје на пример) мора се говорити о ненарушеној фонолошкој индивидуалности овога гласа.

СУГЛАСНИЦИ Ч' И Ц'

132. Из досадашње литературе се знало да су африкате у призренском говору сведене на два пара, да је истрвена опозиција између гласова *ч* и *ћ* односно *ц* и

старину, континуирано чување прелазног гласа између у и в, лежи у великом броју потврда потпуне или делимичне десоноризације тога завршног гласа З. л. множине презента (т. 338). Висока фреквенција облика типа *живиф, њофа'чаф* гарантују да се секундарно -в оваквог порекла у призренском говору одомаћило као прави лабиодентални фрикатив. Појава у у облицима имперфекта несумњиво је новијег датума. Из досадашње литературе се, иначе, знало за постојање прелазног у у говору Призренаца⁹⁰. Сагласност резултата Павловићевих и мојих истраживања постоји у наведеном глаголском облику, док је према раније записаном *навива* и *навица* код мене ипак само — *навива* (в. ниже у т. 116).

111. Испадањем -в- практично доследно су уклоњене секвенце -*сѣв-*, -*шѣв-* и -*вл'*- (< -*вљ-*) код итеративних глагола на -*вљати* (*забављати, ойрављати* и сл.):

аџѣсто, богѣсто је било, имало је *богѣсто, брѣсто* за *брѣсто, будалѣсто*, негове *будалѣста* искоч'ише ми на в'р главе, негово *госѣсто, деѣнѣсто*, от својега *деѣнѣста*, ѣскоч'и гу на-нос и тој *доброч'инѣсто* ваѣше, тој *другѣсто*, да ти б'дне *друѣсто*, у ту'о *друѣсто*, Ми смо изб'рел'е от *јамѣсто, јунѣсто, кумѣсто* ч'е проп'ане, с'ге нема *кумѣсто, ѣунѣсто, ѣознѣсто* не сп'аси свѣ, имал'е смо сас л'уди *ѣознѣсто*, одведоше не у *роѣсто*, живѣло се и у *роѣсто, убѣсто* било, и она ост'ави *уч'иѣлѣсто, цѣрѣсто*, поред изузетно ретких примера са -*сѣв-*: *аџѣсѣво*;

ѣојно *девојѣшти*;

забѣлам, да *забѣла*, Свек'рва ми *забѣла* децу, *забѣлаја*, нѣ се *забрѣла*, Нѣ се *забрѣлаф* л'сно ваѣше маскарл'це, *забрѣлен, забрѣлено*, т'мо и с'ге *набѣламо* д'рва, *исѣрѣлам*, да се *исѣрѣла, ойрѣлам*, и он ги *ойрѣла, ойрѣлај, недоѣрѣлен, недоѣрѣлену* раб'оту, *ѣойрѣлам, ѣойрѣлаја, ѣрѣстѣлам*, ја нѣ те *сѣрѣлам, сѣрѣла* се за у Очу, *сѣрѣлаш* се ка да си *младанавѣста, настѣлам*, раат гу не *остѣла, остѣламо* ги за у турш'ју, *ѣостѣлала*, и сл. Потврде са чувањем групе -*вл'*- нису честе и преузете су из књижевног језика: *набавл'ја*, Радич' се *ѣрезивл'ѣле*, он *ѣопрѣвла* кр'в, *сѣавл'ѣла, сѣавл'ѣле*, шт'о се *сѣавл'ѣф?*, *остѣавл'ѣле, ѣресѣавл'ѣ*. Уверење да је реч о поновном воспостављању -в- базирано је на чињеници да оваквих примера нема у Чемериѣевој збирци.

112. У прикупљеној грађи нашло се нешто потврда губљења -в- изван наведене граматичке категорије:

ѣ'рл'ѣв, јабуке ни вуј годину в'рло *ѣ'рл'ѣве, ѣ'рл'ѣва*, крушка, *ѣ'рл'ѣву* јабуку, свѣ ни крушке *ѣ'рл'ѣве*, ост'ји теј *ѣ'рл'ѣве* крушке.

113. Нема потврда упрошћавања секвенце -*кв-* у облицима каквоћних и количинских заменица. Увек је *ѣол'ѣво, ѣѣкво* и сл. (т. 309). У Призрену се, исто тако, говори: *брѣсква, брѣкве*, да ѣзнеш веј *см'кве, свѣрке*, али: јѣна *гр'уда* сирѣње, *гр'уда* сирѣјне, још јѣну *гр'уду* шѣч'ер, Напоредо стоје *бука* и *б'кѣва*.

114. Интервокално -в- код глагола типа *ѣрави* по правилу се губи, након чега се новодобијени зев често уклања помоћу сонанта *ј* (ѣ):

⁹⁰ Павл. Срет. 100.

да гу забра́им, забраи́ја, она га забраи не́га, сбраи́ла за сна́у, да наи́раим ч'у́фте за веч'еру, наи́раимо, све́ ч'е ио́ираи́ф, ио́ираи́ја крѓ́ф, сбраи́смо веч'еру, оираи́ш, ко́ла ва́л'а да се оираи́ф, пепе́ја сбраи́ла, да ости́аим, ости́аи́ја, ости́аи́ше, исти́аим (одмакнем), исти́аи́ја, насти́аи́ја, сьсти́аи́ја, да забра́ћим (заборавим), забра́ћен, забра́ћена, забра́ћила, озго́рке иокри́јена, неиокри́јено, ира́иш веч'еру, да ира́ћим куч'у, да ира́ћи јело, пита се ира́ћи, то́рту ира́ћиф, ио́ираи́ш, у ц'ѐп га сбраи́ш, да се ости́аи́ш куму, да ости́ајим, не́чу га ости́аћим, да га ости́аи́ши, и о́тац ости́аи́ш све́, ости́а́ен, насти́а́ен, насти́а́јена, сьсти́а́ен и сл. У призренском говору је по правилу *волови/волове*, али сам записао и реченицу: *воло́ћим* сам остайја. Примећује се и спорадична редукција финалног *и* код одговарајућих глаголских облика када је акценат од краја даље од пенултима: *исбрај* се, дете, и седи л'уцки, *ио́брај* (аор.) он и наш мл'ин, *о́брај*, мол'им те, он све то́ј, *о́стиај* ме, не ме дираше, више, *истиај* она и тестију.

Уз доминантне облике типа *ира(ј)им* могу се срести и остаци (ако се не ради о утицају књиж. језика) ранијег стања: *забрави́ла, забора́вила, шешир ти је накривен, ира́ви се* то́рта, *ира́вил'е, наи́равимо, наи́рави́ла*, да гу наи́равим, *наи́рави́ја* куч'у, *сти́авил'е*, све́ ч'е ги *ости́ави́ш*, да *ости́ави*, да *ости́авимо*, та́ко је Бог *ости́ави́ја, ости́ави́ло*, да *ирист́ави*, и он *о́стиави* учите́л'сто. Процент оваквих случајева знатно је нижи у Чемерицићевом него у мом материјалу.

Према (-)ишвен, надувен у већини наших дијалеката овде је: све́ *ши́јено*, кошул'а му *раши́јена*, не ти је ка́пут *саши́јен, наду́јен, наду́јено, ши́јено*, кошул'а му *раши́јена*, не ти је ка́пут *саши́јен, наду́јен, наду́јено*. Новијега ће датума бити: фати́рано *шиве́но*. Не треба искључити могућност да је (-)ишијен(-) резултат угледања на примере типа *ио́ишјен, избијен*.

Од преосталих примера са -в- у међувокалском положају наводим још *дўвар*, уз *дўвар*, добар си ч'овек. У Призрену се каже: *каурма*, Стави ти на пупьк гоја и *дўа*.

Секундарно В

115. Секундарно *в* није ретка појава у призренском говору. Највећи део његових потврда отпада на 3. л. мн. презента, где се код глагола Белићеве VI врсте развило фонетским, а одатле пренето и на остале основе (примери су дати у т. 338). Процес је захватио и 3. лице множине имперфекта (т. 349).

116. Аналошко *в* долази и у примерима:

набивам, набива́л'е обруч'е на ка́цу, *набивај* на но́ш, *убива́л'е* л'уди, они *убива́л'е*, *убива* ги она, *убива́ше* војнице, *убивен* војник, зна́м да *набивам, набива* се, а́јде да *набивамо, одвивам*, не *одвивај* више, *ививам*, скр'ши гу *ививау́чи, завивамо, иреивовива* де́те, да гу *иреивовива*, не се *разви́ва* добро, *разви́вај* де́те, *расивовива* она своје девојч'е, не се *свива* лъсно, ста́ро не се лъсно *свьива*, коза́ма *савиваф* л'ишч'е, ру́ку ми *увива, увиваш*, не се *оививам* сѓге, и сѓк се *оивива*, И брач'а гу се *оививаф* ама — по́ретко. Крпа за прање судова за јело зове се *иомива́ч'а*, али је, ипак *навија́лка* (дрвена направа за навивање пређе за ткање). По правилу је *ивива* и сл., али је, готово искључиво: *ивови́јено, неивови́јен*, основа

121. Спорадична замена *ф* гласом *в* компензирана је, такође спорадичним, процесом обратног смера:

ф^рба, младе су теј *ф^рбе*, Ој мори *ф^рбо* зел'ена (нар. песма), кад рóди грóзје на *ф^рбу*, Тешко тебе сáс нéгоф *нараф*, И брát му бéше *нарафл'ија* (ћудлџива особа), Нíкој не мóже да угóди тóму твóјему *нарафл'ије*, јáјца ми млóго *роф'ише*, јено *роф'ишо* јáјце, јéдан óг'а бíја *ирифáиан*, *ирифáише* рáдње, *ирифáише* сам купíла, *ирифáишо* предáје, *ирифáиници*, купíше сáв, кол'ико су знáл'е *ирифáиници*. Не треба искључити могућност да су потврде последње основе у свести Призренаца везане за *хвaиш-*, где по правилу *хв > ф* (примери у т. 123).

122. Прилике у призренском говору, када је реч о сугласнику *ф*, неодољиво подсећају на стање у муслиманским говорима, односно на стање наше језичке периферије уопште. Призрен је, додуше, типичан представник двоструке периферности. Налази се на државном пограничју, а лингвистички статус обезбеђује му већ помињани вишевековни суживот са несловенским народима и језицима који добро чувају ову фонему. Ту мислим првенствено на Турке, затим на Албанце и Цинцаре, при чему не треба занемарити ни утицај грчке цивилизације, тнм пре када се зна значај Призрена у средњовековној српској држави, чија је култура штедро напајана из византијских источника.

СУГЛАСНИЧКА ГРУПА ХВ

123. У призренском говору ова секвенца се по правилу своди на сугласник *ф*: *фáла* тн, *фáла* л'éпо — мí вíкамо; *фáла* Бóгу и С^рбíје, *фáлигуза* (хвалисавац), *фáлц'ија*, *зафáл'иле* му се, *зафáлим* се, јóш му се бéу и *зафáл'иле* и сл.;

дофáишше кóјне, *дофáиш'ле* жéну, óна *дофáиши* јено д^рво, да гу *дофáишим*, óн ч'е га *дофáиши*, *дофáишиф* онóга ч'обанíна, да се *зафáиши*, да *зафáиши* туж кош'ул'у, *зафáишисмо*, *зафáишен*, *зафáишено*, обéдва вагáна су *зафáишене*, на днó се *нафáишила* ч'ри'а, да *ирифáиши* ведрицу, да га *уфáиши*, *уфáиши* не кíша, да ги *уфáишиф*, *уфáишше*, *уфáишија* ги сíн, *уфáишило* се сл'унце, *уфáишен*, *фáч'ам*, сíн гу *фáч'а* мýглу от ч'кóл'е, мéсто га не *фáч'а*, грозница гу *фáч'а*, Мéне нé ми се *фáч'а* за с^рце, сáс тóга ајнац'ију нé се *фáч'ај*, *фáч'аучи*, да ги *иофáч'амо*, сáв ги тáмо *иофáч'але*, *иофáч'аф* рíбе, сáв ги *иофáч'аше*, Нé се *зафáч'ај* у теј рабóте, *нафáч'аја* рíбе, *нафáч'ала* се паутíна, да не *фáч'ка* дрóгога итд.

Само изузетно могу се срести потврде свођења групе *хв* на *в* у корену *хвaиш-*: да ги *ирифáишим*, *ирифáишиф* и нáше, дáмла га *уфáишила*, *иофáч'аше* ги.

СУГЛАСНИК Х

124. И у призренском говору глас *х* је темељито уклоњен из фонолошког система. Без икаквог трага ишчезао је у већини случајева, и то у свим положајима у речи:

а) ни *áбер* нéма за тóј, не скíтај по сокаце сáс *абéре*, и брát му је *абери'ија* (гласоноша), *абери'ике*, сáви нóге дóма, *áјaиш* (трем), нíне *áјaише* бíш су гол'еме,

бра́ча не *álef* за сестру, сьгъшъе дѣца не *álef* за о́ца, *ájван*, што учини тој, *ájвáну* јѣн?, *ájде*, *ájдемо* да се видимо, *ájдѣше*, *ájш*, море, *ájш*, *ájдук*, Албáнци бил'е су *наj аjдучи*, *ájдучка* трáва, *ájдучку* трáву, зánат ги је *ájдучина*, сестра му била *ájдукѣша* (жена хајдук), *ájдуче*, пл. *ájдучичи*, увек да дáвам тема *ájдучичáма* циганскема, *ájер* (корист, добро), Никъд *ájер* не видеја (клетва), *ájерл'ија*, ч'овек, *áлва*, *áлвац'иску áлву*, *áлвац'иница* (врста посластичарнице), брат му бѣша *áлвац'ија*, *áлвáлк* (напојница), давáја ги *áлвáлце*, стáреј син ги је *áлв'áлц'иф* зе млáц'еј (ájетљив = који хаје), *ájл'аз* (тур. *haylaz*), вок. *ájл'áзу* (беспосличар, скитница), *ájл'áзл'к* (скитање, беспосличење), *ájшá* (тур. *hayta*; скитница, нерадник), *áл'ина*, деч'инске *áл'инч'ичи*, *áмáлска* рабóта, мóрам л'и и јá да *áмáл'ишем*, *áмам* (јавно купатило), *áмáмц'ик*, пл. *áмáмц'ице* (домаће купатило), бѣше и тáмо *áн*, дóшл'е на *áнске* врáта, *áнц'ија*, *áнъма*, *áнъму*, прóдаде га јѣднејзи *áнъме*, *áйс*, од *áйс*, тѣраф *áйсóве* (затворенике) на рабóту, *áйсáник* (затвореник), да ги изѣдеф *áйсáнске* вѣшке, притѣраф ги на *áйсáнске* врáта, никóј му *áйсáнц'ија* не б'ија, уч'инише млóге *áрамил'це*, *áрамил'к* (разбојништво, крађа, пљачка; тур. *harami*), куп'ија гол'ему *áранију*, *áранија* (тур. *harani*; бакрени велики котао), *áрем*, теј н'ине *áремске* адѣте, Кóј смѣја, море, у турске *áремл'це* да ул'егне!?, *áрмуникаш*, *áрш'ија*, *áрш'ију* пени'ерл'ију, на јѣно ц'рвѣно *áрш'ице*, *áц'ија*, узóше и *áц'иин* ч'ифл'к, *áц'иáзма* (света водица коју хаџије доносе са хаџилука), *áц'илáри* ч'е поóдиф у понедјáник, и сьг *экáм*, *экáне* ствáри, *экáндек*, *экáси* нѣ гу искáч'а, и брат му свѣ ч'ини сьс *экáси* (рачун, тур. *hesap*), *эк'им* — тáко смо викал'е, *ил'áда*, *ил'áдáрка*, *ил'áр*, *ил'ец'ија* (преварант; тур. *hile*), *ил'ец'ика*, туј *ил'ец'ику* нѣчу да видим, *лáдна* вóда, вóду *лáдну*, ч'е *залáди*, *лáдник* (млекарник), *ладовина*, јѣде суо *л'ѣба*, нѣмаж за *л'ѣба*, л'ѣжи, *л'ѣбу*, да те јѣдем (нар. посл.), *л'ѣй'че*, теј двѣ *л'ѣй'чѣши* да подѣл'имо, не мóгу да *óдим*, гóре у *óшел'*, куп'ија и *óшел'*, *óшел'ија*, *óче* да гу кúпи, *óчáла* да се удѣси, *óч'áја* да побѣгне, *óч'áше* да гу б'ије, от *Óче* Мáл'е, *Óчá* Загрáцка, у *Óчу* Вел'ику, *óчки* пóп дóша, *óчáнско* в'ино, *óчко* в'ино, у *óчáнско* грóбзе, жѣна му *Óчáнка*, искоч'ило јѣно *Óчáнче*, *Óчáнин* ги кúм, да га *рáнимо*, *Рáни* пцѣто да ти вáди *óч'и* (нар. посл.), *Рис'áнин* (Србин), да отѣраф *Рис'áнина*, Арнаутка и *Рис'áнка*, збóриф *рис'áнски*, *Рис'áнче*, тáкаж му *ýj* (ћуд, нарав) и сл.;

б) *буá*, см'ири се, *буó* јѣна, *буосерина* (бувљи измет), *глуá* куч'ка, *глуáф* ч'овек, *глуáво* ги дѣте, *глуóму* детѣту, туј *глуáчу* да не видим, б'ија у *глуонéму* шкóлу, он иде у *глуонéми*, он рабóта у *глуонéми*, Е, ц'рни *глуáфцу* *глуáви*, *глуáвица*, *глуáвицо* *глуáва*, ништо не чу'еш, *глуáфко*, поради *грáа* дóша, *грáор* (врста уроднице у житу), а *грáору* сл'унце не досáчу, ч'еница ни бѣше пúна *грáор*, *грáорáс'иу* кокóшку, кокóшка *грáорка*, јѣна штѣта — стó *грéа*, *грéиша* је, од *грéише* и сьге *грéу'е*, *грéувáја* и на Бóжич', *дáија* б'ија, *дáија* и умрѣја, *дáиски* живѣше па *дáиски* и пóгина, *дúан*, трáжи *дúанско* л'исје, *дúанц'ија*, *дúовник*, *дúовнику* Јанич'ије, *дúа*, *дúáмо*, *задúа* (астма), да д'бне *изáрч'им*, да *изрáни* дѣцу, *кабадáија* бѣше, *кожурáрска* игла, *маáла*, по *маáл'е* сп'ије, *маáлска* стрáмóта да ве уб'ије, *маáм*, *размаáм се*, *размаáј се* и т'и, *маáлка*, плáтно смо *ýромаáл'е*, *мамуд'ија* (врста турског новца), *Мамуш-пáша* б'ија, *меáна*, *меанц'ија*, *меунка*, бѣреш *меунке*, стáре *меунке* нѣсу дóбре, сьс *муáбеш* узимáл'е пáре, *муáбешл'ија* му бѣше и óтац, да дóчу'не да му-*абеш'ишемо*, *муá*, кóњска *муá*, *муáц'ер*, *муáц'ер* бáсма б'ила у напрѣшњо в'реме,

муосерина, звала се ђаковѣч'ка *наија*, нѣма ги сѣге теј *наије*, *њиан*, *ниан* (т. 145–148, 306), нѣ се *наоди* до у Приштину, *дооди* дома, да *нараним* краву, и баба се *насмена* (насмеја), и она се *насмеује*, да *оладим* вино, два *ораа*, *ораово* дрво, доброга *очуа*, *иетраиш'*, *илаовишо* девѳјч'е има, *иоитш*, да се *иреецаймо* за грѳже, лошо се *иреецаија* (прерачунао), да се *иреа'рчи*, *ириоч'ало* ми се да купим тој, *иустайја*, *иобдиф* нас, *заоди*, да *разлади*, *рааш* не не ост'ага, учини се *раашил'к*, и ја ч'е се *ураашим*, *ураашија* се, свети *Ранѳеја*, светѳга *Ранѳела*, *Раоѳч'анин*, *Раоѳч'ани* га убил'е, *руо*, *саан*, у *саан*, *сааш* (примери *сан*, *саш* итд. дају се у т. 78), за *сиром'аа*, тому *сиром'ау*, *сиром'аа*, за *сиром'ае* тѣшко је, *снаа* гу даде, мори *снао* дома л'и си?, *снау*, сѣстра *снаина*, *сиаи'е* бил'е, *сираѳба*, *сирау'але*, зѣмња *суа*, ништо *суо* нѣе, *суо* мѣсо, децама купија *суо* грѳже, јѣл'е *суо* л'ѣба, *суок'р'ла* (чељаде без порода), *Суо* Рѣка, у *Суо-Рѣку*, до *Суо-Рѣке*, дошл'е бл'изо *Суо-Рѣке*, *суорѣч'ки* бајрак, *суорѣч'ки* бајрактар, збориш *шио*, нѣсмо добил'е *и'роу* л'ѣба, дѣсно *уо*, на оба *уа*, *уасни'е* се добро, добра ти вај *ч'ѳа*, дволи'ч'ну *ч'ѳу* и сл. Примере са губљењем -х- у 3. лицу множине имперфекта дајемо у т. 349;

в) *ѳ'р* је ч'ука, на *ѳ'р* главе, доша и јен *Вла*, *кожу*, *глу* на оба *уа*, и брат му *наглу*, им'асмо нѳф *мѣ*, см'ртни *грѣ*, *гр'а*, иде гу *зада* от уста, на *ма* дооди, *и'ра* и пепѣја, *сирѳма*, *саба* зора, Млѳго ми је *си'ра* за р'ат, от *си'ра*, тај *грѣ*, ѳн ги бија *ше* (шех = дервишки старешина), *ѳчу*, *и'асту* итд. (в. т. 218), по *њи*, од *ни* (в. т. 300), *ѳдма*, *су* бол'ес, искида'смо се от *смѣ*, попуца'смо от *смѣ*, *виѳо*, *изгоро* (облици 1. л. јед. аориста дају се у т. 348), ја *неч'а* итд. (потврде имперфекта у истом лицу в. у т. 349).

125. Изнета грађа сведочи о доброј отпорности зева насталог испадањем -х-. Ипак се новодобијена вокалска група спорадично разбија развијањем међувокалског сонанта: *в* или *ј*. Појава је знатно чешћа испред вокала предњег реда, при чему се јавља -ј- (= џ). Опште карактеристике призренског говора у овој области могу се представити односом *су*, *суо*, *суа* : *сује* (мн.) (*суо* дрво : *сује* дрва), јѣна *муа* : две *мује*, јѣна *буа* : две *бује*:

муч'но дијање, јодва *дијам*, не мѳже да *дија*, под *вѣјаш* покрѳвац (одатле и: *изуј* туј *вѣјашу* ч'арапу), има *кијавицу*, ви'кни гу тѣзи глыв'ач'е *глује* (потврде типа *оглумим* долазе ниже), *мач'ѣја*, бездушницу *мач'ѣју* им'аше, *бује* ги пѣцаф, *мач'ѣјо* мѳри, Бѳг да те убије, *мач'ѣјина* мати, *меј'ана*, *меј'ану*, *мејанѳија*, пѳбеже и неѳва *мејанѳи'ка*, вѣзи *мејанѳи'ке* умрѣла сѣстра, И брат му боравѣше се сас *мејанѳил'к*, *мује* л'ѣтиф на мѣсо, *њијан*, *њијан* (т. 145–148, 306), *илѳје*, искоч'ише, али: *илѳа* (плик), за *сиром'ае* тѣшко је, *смеј'ајне*, *смеј'ање*, *и'ресмејуваш*, *и'ресмејув'ајне* (за-смејаванье), од онѣјзи куч'ке *снаје* гу, д'ала сам *снаје* (Дјд), *снаје* Чѣдинице гу се нашло мушко, имам две *снаје*, имам сл'ику *снајѣшину*, на две *соје*, две-три *сује соје*, *си'рѣја*, пот *си'рѣју*, *сује* дрва донѣси, две *сује* грајне, две *сује* грање, *сује* л'и ти су ч'арапе?, теј *сује* кѳже, *сује* пап'рике, *најсује* дрва, *и'роје* да покупиш, *крѣја* (птица „крѣха“), *ч'ѳја*, али је обичније *ч'ѳа*. Лик *ч'ѳја* је вероватно настао по угледању на ликове ове лексеме где су постојали фонетски услови за развитак -ј- (нпр. Гјд. от *ч'ѳје* и сл.). Најупутније је тако тумачити и настанак лика *ажд'аја*. У вишѣдневном разговору са Чѣдом Бабарѳићем забележио сам две синтагме које управо сведоче о аналошком ширењу резултата наведене појаве: *сујо* грѳже,

суј сумпур (аналогија сноси одговорност за спорадично -в [в/ф] у примерима типа *глув*, *глуф*, *сув*, *суф*: Никој ми неје *глуф*, *глув* ти је и доша, *сув* кукуруз, *сув* леба, и останја — *суф*). Свакако према *снаје* добијена је и *снајка*, а мори *снајка*, да огнесеш и мојеји *снајке*. Фонетским путем се од турског *sabahile* (зором, у зору), дошло до лика *сабајле*. Фонетски је од *кухиња* добијена *кујна*, у *кујну*, *кујња*. Према турском *tehlet* и нашем стандардном *мелем* у призренском говору је *мејлем*, благ *мејлем*, два-три *мејлема*, од благага *мејлема*, не му помогаше ни берберске *мејлеме*. За спорадично јављање *ј* у речи *јечим* (хећим, доктор), одговорност сноси сандхи у којему је сугласник *х* стајао у међувокалском положају.

126. Речено је да су знатно ређе потврде са *в* на месту ранијега *х*:

буа, маћи ги *глуа*, кажи тејзи *глуаче*, и ја че *углум*, сестра му *оглуела*, у *глуонѐми* долази, *дуван*, *куала*, млѐко се *куа*, че ги *скуам* друго, *скуам* нешто, *скуваш*, *скуваф се* јаја, *кува се*, *куван*, да би се *скуало*, *суо* месо, *суво* грóјзе, седѐја у *Сува-Реку*, заболѐ ме *уо*, *кожсур*. Разуме се да су много чешћи ликови без уклањања зева: *буа*, *кожсур* и сл. (в. т. 124). И у Призрену се говори: *швор* га изѐја, смрѐдеше ка *швор*. Преко обезвучавања сонант *в* (< *х*) дошло се до следећих облика: *глуфча*, Микни се *мало*, *глуфчо* један, и брат му *глуфшер* биднаја, *глуфшерка*, *глуфшерјака*.

127. И призренски говор зна за супституцију фонеме *х* гласом *к*. Појава је, као и у другим говорима, чешћа код посуђеница него у домаћим речима. Потврде:

Акмејова *куча*, *Дукови*, *кајс* (који има затвор, неуредну столицу), *киџѐна*, *Коландијанци* (Холанђани), *кризаншема*, *кринзаншема* (цвет *хризантема*), *анџикрис*, исту *крану* јелѐ, ништо *крану* немалѐ, да се *искранив*, *Крваш* се родија, *Крваш* је бија; Исус *Кристос*, *Кристоса*, Исуса *Кристиа*, *Кристио*[с] се роди, *Кристиов*, Жи-ми *Кристиово* име, несам *киѐла*, несам *киѐја* да радим, прекоманду *киѐле*, *иашријарак*, он бија у нину *иарокију*, у нашу *иарокију*, *шеќничар*, *сакрана*, да се *сакранив*, *сакранисмо* дѐте, тамо је *сакрањена*, купија *шејик* (одатле у множини: *Нѐсу* ималѐ *напрет* веј *шејице*, *шејице* купија), *кутиѐ* от *илѐк*, на *чиѐ* *ваздук*⁹⁴. *Пихије* се у Призрену чују као *пихије*, *пифије* и поново — *пихије*.

Призренци се у погледу замене *х* гласом *к* понашају као и остали носиоци говора овога типа. Њима непознат консонант у речима преузетим из цркве или из језичког стандарда они замењују најближом вредношћу⁹⁵. Можда у свему томе има и трагова свести о неумесности „преправљања“ црквених термина. У очи пада и чињеница да адаптација многих посуђеница није до краја извршена ни на прозодијском нивоу (*иарокија*, *шеќничар*, *сакрана*).

128. У пребогатом Чемериџићевом корпусу практично нема потврда сугласника *х*. У радну свеску одатле сам исписао именицу *шух* (врста отровне печурке). У Чупаревићевом материјалу приметно сам речи *ваздух* и (*Хрвашица*). Моје ис-

⁹⁴ И у призренском говору се чује: *ѐја* *дркши*, *дркшија* *ѐја* *ноч*. Не треба искључити могућност да је *к* овде фонетским путем добијено од **дръгъати*.

⁹⁵ Белић ДИЈС, 211; Богд. ГАП, 101.

куство на терену говори да се овај глас све више инфилтрира у говор најстаријих Призренаца. Његово воспостављање је у пуној корелацији са степеном уплива књижевног језика у дијалекатски систем уопште. Међу потврдама сугласника *x* добар део, разуме се не случајно, отпада на ономастику и новије посуђенице:

Орахóвац, хал'ину гу шијем, *хајде б'рзо, хел'ихóйштер, Херцеговка, Х'рвацка, Уједињене Срба, Х'рвајша* и Слобенаца (очигледно научена синтагма), а имао *Х'рвајшицу жéну, Вел'ика Хóча, хóшел, плач'ал'е хонорáл, роц'ењс Хрисíово, хигиéна, хóдник, шеснаес хил'аде, илэх, илехано, на сахрану, да га сахраниф, иаширија́рах, хл'еба*, по зéмл'е што хóда, сýву хрáну, хрáна и л'еба, хрáна је н'óјзи вода, није *хшéла* мáтер његову, *хшéде* да га слóми, нéсу *хшéл'и, иихш'ије*, за смéх. Сву озбиљност утицаја језичког стандарда и дубину његовог засецања у дијалекатско ткиво илустроваћу реченицом: *није хшéо да доц'е*, реченицом у којој је, с изузетком везника *да*, све „ново“. У аутохтоном призренском дијалекатском руху ова реченица би гласила: *Нéје (нé) оч'áја да доц'не* или: *Не оч'áше да доц'не*. Наведену реченицу изговорио је један од најпоузданијих информатора, лице у чијем изговору се могу чути све аутохтоне локалне језичке особине.

129. Прилике у вези са сугласником *x* не издвајају битније призренски говор из П-Т зоне као целине. Призренци се од већине носилаца дијалекта знатније разликују једино бољим чувањем зева насталог испадањем међувокалског *-x-*, детаљем који може навести на помисао да се овај глас у Призрену чувао дуже него другде. Евентуално већој отпорности гласа *x* овде је одговарало језичко и етничко окружење, мада целу претпоставку озбиљно подрива факат да је зев уочљиво неотпорнији тамо где у вокалским групама има вокала предњег реда. У сваком случају, постоји извесна подударност између сугласника *ф* и *x*; њихова судбина у говору Призренаца подсећа на стање у неким другим српским говорима који живе у контакту (или измешани) са муслиманским живљем.

АФРИКАТА S

130. И у призренском говору африката *ц* има свој звучни парњак. У већини случајева глас *s* је добијен асимилативним путем од *з* када се овај нађе у непосредном контакту или ближој вези са неким од сугласника. Конкретније речено, *s < з*:

а) испред *в*: *свéзда*, ч'ерка му је ка *свéзда*, Облач'ина је, нé се в'идиф *свéзде*, пуно *свéзде*, у *свéзде* ги кóвeф, има и *свездáци*е шáре, *Свéзда* (надимак и лично име), *свéк, свéч'и*, нешто *свéкна, свекнашч'е* дóбро, *свeр* бeше, ч'óвек не бeше, и млау'ејо дeте му ка *свeре*, гол'ема *свeрка*, сас нóшч'е стáлно *свeцка*, ништо му *свeцка* у п'еп, куп'ија гу *свeчкy, св'ирим*, да *св'ириф, свирeла* преко в'рáта, г'рдила ме сeстра што сам *свирeла, св'ирка* (пукотина, рупа), а óна гл'еда кроз *св'ирку* на в'рáта, јéно мáло *свóно* што *свóни, свóнив свóна* на свe ц'рквe, куп'исмо *свóнце* за ч'кóлу, нéсу смејáл'е да *свóниц*, тáмо *св'и́ра* вода, марáме се *свaл'е*, п'áндар ги *свáја*, Милојна се *свáја*, да се *несвéри*, Штó си се *несвeр'ија*, да *насв'ири* на в'рáта, *насв'ирим* проз *св'ирку, и́ресв'и́ра* се преко кош'ул'е, *и́ресв'ирка* (мала рупа кроз коју се може гледати);

б) иза н: *súnсар* (бумбар), убила три *сунсара*, *сунсару* ч'инив *s-ŷ-ŷ-ŷ-ŷ*, којшију му викáл'е *Súnсар* (надимак), *súnса* (шкртица, циција) му бeше и мáти, *Súnсáјкa* (женски надимак), *súnсигуз* (нека птица), свí му бeу *súnсáвe*, сас *вел'енсе* (вунени покривач) пóкри дeцу, *консула*, бија латински *консула*, *консул'ине* рабóте, *мансур* м (леденица, фиг. слине), *мансу́ре* на кровбве, што има *мансу́ре* на мóс, *мансу́ре* вол'йкве висиф; м'рсол'áфч'е, *мансу́ре* си пуштија; тeч'еф му *мансу́ре* м'рсол', обрiши му детeту теј *мансу́ре*, *ѷенсу́ја* ти ѷде, отиша у *ѷенсу́ју*, ѷмам дóбру *ѷенсу́ју*, дeте гу по в́здан *ру́нса* (плаче), *ру́нсáше*, *ру́нсáше* па стáде;

в) испред вокала иза којeга следи б, к, ѷ: бeше *осeба*, ч'eкам га ка *осeба* слунце, ч'е *осeбне*, да *осeбне*, да не *осeбнеш*, *осебе* л'и, *осебо* и јá, *осeбло* му зáр и нeму дупe?, да не *ѷпросeбне*, млóго ми *осебнáл'е* рýке, бeше *осебнáја*, *осебнáшо* је, што сам *осебнáја* како сам опрáја глáву, имáло *Sáка* м (хип. надимак од *Зааруја* < *Захаруја*), *Sáкин* сiн, *Sáкиница*, *Sáкинич'ино*, ѷма, ѷма и *Sáкич'* (презиме Закић), *Sáнине* дeца, *Sука* (биљка жуква и презиме једне призренске породице). *Sукофци*, да не *си́а*, ч'е *си́не*, *си́нáла* и нóгу ск'рши́ла, нeч'е *си́и*, не смeје, да се *насúа*;

г) у вези са р и р: кошýл'а ч'е ти се *ѷпросу́ра*, *маусeрка* (врста пушке: маузерка), да се *ос'рне*, *з'рц* (узвик којим се означава продор неког оштрог предмета у тело). ѷзе óстро нóшч'е и — *с'рц*, *с'рц*, *с'рц*, нeшто ме *с'рца* (боде) у дeсну нóгу, стáлно га нeга *с'рцка*, нe му мiр дáва, мáло га *с'рцина* сас ѷглу, сeстра ми се *с'рцина* сьс нóшч'е;

д) у ономастици, именима пореклом од надимака: Бeше јен Стáнко, *Sосúло* (надимак) се звáше, *Súвгар* (презиме породице досeљене из Велике Хоче; надимак), нeкој ги вiка *Sивгарeвич'*, *Sивгари* ти, сiнко, нeсу овдeшњи, *Sивгáрска* кúч'а, *Sивгáрске* дeца, Код облика *Sивгар* итд. у очи пада близина сугласника в, као и у речи *súвре* ф пл. т. (доње зимске гаће од вуне, ручно рађене), имáло, мóре, и тeј *súвре*, имáло.

Изван наведених позиција нема много потврда овога гласа. Навешћемо да је код старих Призренца кратковид — *су́л'аф*, *су́л'áва* му и жeна, и óн ти је јeн *су́л'áвац* (крактовидо м. чељаде), остáи гу, тýј нeгóву *су́л'áвицу*? Тáко мiцко, а вeч'е *су́л'áфч'е*. Изгледа да само у бошкачком говору може да се чује глагол *суфкóше* (побегне, склони се).

Разуме се да се африката *s* и овде може развити на споју речи у примерима типа матeрњи *о́шас* ги бија, *о́шас* гу утепáја, *мeсес* дња и сл.

131. У вези са питањем фонолошког статуса сугласника *s* у призренском говору треба имати у виду чињеницу да паралелни изговор са гласом *з* узима маха код речи познатих стандардном језику (*озeбла* гу и мáти, *ѷензу́ју*, *звeрка*). Тамо где, пак, стандарднојезички пандан изостаје (ономастика, ономотопеје на пример) мора се говорити о ненарушеној фонолошкој индивидуалности овога гласа.

СУГЛАСНИЦИ Ч' И Ц'

132. Из досадашње литературе се знало да су африкате у призренском говору сведене на два пара, да је истрвена опозиција између гласова ч и ћ односно ц и

ћ⁹⁶. Већ је речено и то да је у Чемерицићевој збирци тај детаљ, опет, остао без икаквог одјека. Речено је и да можда не би требало потцењивати могућност да из овога пропуста стоји свестан чин. Вредни ентузијаста је, свакако, знао да ће се његова грађа утопити у општу, велику лексичку картотеку Српске академије наука, картотеку на основу које је ускоро требало да почне израда *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (в. т. 11). Сакупљачу призренске лексике несумњиво је била позната једна важна појединост из концепције *Речника*: занемаривање многих дијалекатских фонетских специфичности и уједначавање факата по моделу новоштокавштине (*свѣшња куча* „транслитерише се“, на пример, у *сагашња кућа*). Само се стриктним придржавањем добијене инструкције на почетку рада може објаснити Чемерицићево, мора се рећи лингвистички изведено врло компетентно, доследно васпостављање инфинитива (под којим се обрађују глаголске одреднице у *Речнику*), облика којег, као што се добро зна, нема у призренском говору. После увида у Чемерицићев рад свака помисао да овај Призренац није знао за судбину инфинитива у своме матерњем говору сведочила би о неозбиљности читаоца.

133. Остављајући овом приликом по страни разлоге Чемерицићевог, до краја спроведеног, етимолошког прилаза код бележења речи са ч и ћ односно џ и љ, понављамо да се процес њиховог изједначавања зауставио на половини пута отврдњавања меких и омекшавања тврдих африката, а тиме резултирао умекшаним ч и џ (ч', џ'). Данашње прилике прати варијација у изговору ових гласова, и то не само у говору различитих информатора него и у говору појединца. Њихова вредност, судећи према слушном утиску овога истраживача, варира од потпуно умекшаних гласова изједначених са ћ и љ, вредности устаљених у Ораховцу⁹⁷, до овлаш умекшаних ч' и џ':

увѣћер продава бозу, *ћекѣрк*, отвѣри ги *оћи*, *маћка*, *ћула* ги, *ћизме*, *Немаћка*, *ракија врѣћа*, *домаћин*, *кућу*, у *тућу кућу*; *шенћера* се звала, *оћа*, *ловћија*, *ћезве*, *шалћија*, *наћубре*, *Госиоћиндан*, *Госиоћини* пости, кат *ће доће* субџта, да га *наћне*, *Ђџка*;

вечѣра, *муч'но*, *кѣрмач'у*, *оч'истии* гу, *йеч'е* се, *куч'а*, *разно вџч'е*, *врѣч'у* ракију, *маснџч'а*, *џч'а*, *џамѣју*, *йенџѣра*, *Џџч'а* *Чемерѣка*, *доџувѣја*, *Џурѣвџн*.

Према утиску писца ових редова неупоредиво су чешће потврде значајнијег умекшавања и изједначавања са ћ и љ. У свему томе треба имати у виду одсуство варијације у изговору етимолошких ч и ћ односно џ и љ у говору било којег појединца. Нема, дакле, разлике у изговору ликова *куће* Нмн. именице *кућа* и Нјд. именице *куче*. Етимолошко ч и ћ сведени су на једну фонему која се на фонетској разини далеко најчешће остварује као ч'. Исто вреди и за џ и љ, на месту којих у призренском говору стоји фонема џ':

бошч'алк му дава, *мачке* га изел'е, *йеч'ено*, *йирѣнач'*, *руч'но*, *ч'араѣе*, он ткаја *ч'ерге*, *ч'ѣшк*, *нова куч'а*, *л'ишч'е*, не *муч'кам*, Свету Пѣтку *неч'у* да остѣјим, *сѣрч'е*,

⁹⁶ Стеван Ђаковица 71 („Померање места артикулације при изговору ч“... аутор је „имао... прилике да је само узгредно запази[м] у призренском и гњиланском говору“); Ивић Оглед II, 83.

⁹⁷ ФО, 580, 584.

Сидасич', ч'евайч'ија, са *ч'умур* пеглу, *шеч'ер*, *ац'ија*, *ац'ије* мори, *дóма* л'и си?, *йаиш'ли'ц'ан*, *йенц'ера*, *доц'увале*, вешт'ач'ко *ц'убре*, *рац'ала*, *нареч'аш*, *роч'ак*, *сва'ца* се итд. Више потврда не треба наводити на овом месту. Оне су у великом броју разасуте по целој студији, будући да ће се наведене африкате изван овога поглавља увек означавати графемама *ч'* и *ц'*.

134. Ради што потпунијег сагледавања фонетске слике призренског говора од неспорне важности су подаци о пореклу, фреквенцији и дистрибуцији наведених африката. Ово посебно важи за фонему /ц'/.

Сугласник *ц'* је у призренском говору, и када се изузму облици са *ц'* < *ћ*, приметно фреквентнији него у књижевном језику. Учесталости *ц'* < *ц* допринели су:

- а) позајмљенице, међу којима доминирају оријентализми;
- б) оријентални суфикси типа *-ција*, *-циљк*;
- в) не увек сасвим јасни асимилациони процеси у неким консонантским групама.

Примери:

а) *ц'абалк*, *ц'аде* (Нјд), да затворим *ц'амове*, *ц'ам-алац'а* (врста платна), Бајрак-*ц'амцију*, *ц'амфес* (фабрички свилени материјал), *ц'амфес'лија* (мангуп), *ц'енерика*, *ц'ебай* (одговор), јено *ц'езве*, *ц'езви'чи*, *ц'емадан* // *ц'емедан*, *узни ц'игерку*, *ц'умле* (прил. „заједно, све, укупно“); *клоца се*, *ц'ерима*, тешко гу *музем*, *ц'еи*, у *ц'ејове*, још је *ц'амција* (млад, неискусан), *ац'ија*, *ац'ија*, мори *ац'ије*, *дóма* л'и си?, *ац'илари* (пл. од *оц'а*), *бац'а* (димњак), *бабац'ан* (indecl. придев: „крупан, велики, развијен“), *бац'ак* (корак), *бац'анак* (пашеног), *буч'ак*, *ац'а* (стрико, чика), *егл'енце* с. (забава), *инц'ир* (врста цвећа), *јайанц'а* (ситне ствари), *караканц'ула*, *коц'а* // *коц'а* (прил. „прилично, доста“), *карац'а* (во црне длаке), *лонц'а* (скуп, збор), *Мац'арица*, *мерц'ан* је црвен бибер, *мерц'анка* (риба пастрмка), *мец'едија* (турски новац), *муц'ер* (избеглица), ч'етири *оц'ака*, *сеје* се и на *оц'аце*, *оц'иница*, *туриш* на *сац'јак* питу, *йанц'а* (канца), *йаиш'ли'ц'ан*, да затворим *йенц'ере*, јену *йенц'еру*, *йенц'ер'лија* (дебела хартија), *сар'ца* (болест рак), *сец'аде* с, пл. *сец'адичи* (серпада), *синц'ир*, *шенц'ера*. И у ПСГ је дошло до „турцизирања“ слав. ж“ у **gyža* (чокот): *циц'а*, *циц'у* грóже изеја, јено *циц'иче* итд. (уп. Скок, Рјечник I, 561; Трубачев ЕССЈ 7, 224);

б) *ловц'ија*, наша *мач'ка* неје *ловц'ика*, имал'е смо и ми *мач'ку* *ловц'ику*, По *Арсе* *млекарц'ије* бија *Жифко* брџца, *Дел'а* *млекарц'ија*, туј ги бeше *млекарц'иница* (млекара), *наводац'ика* // *навадац'ика*, *гол'емц'ика* (крупна, развијена жена), *нокш'ац'ија* (име једног дервишког реда), *нокш'ац'ије* се бóдев, доц'оше *ц'р-сшениц'ије*, *ошел'ција*, и сестра му, море, *ил'ач'кац'ија*, *шалц'ија*, *јеч'меч'ик* (јечмич). Разуме се да суфикси у чијем склопу стоји и *-ци(-)* < *-си(-)* доминирају у речима преузетим из турског језика: *абација*, *ајнац'ија* (непоуздан човек), *алвац'ија*, *аишарц'ија* (пристрасан човек), *аишарц'ика* [оч'е за *атар* да ти уч'ини дóбро], *бадијавц'ија* (нерадник), *бакарц'ија*, *бакалц'иница*, *баиш'ац'ија* // *баиш'еуц'ија*, *бел'ац'ија* (кавгација, свађалица), *бозац'ија*, да га викине *бојац'ију*, отнеси *паре бостанц'ије*, *йма*, *йма* и *демирц'ија* (онај који кује гвожђе), *дуганц'ија*, *дуч'анц'ија*, *екмец'ија* (пекар), *јабанц'ија* (туђинац), *јорганц'ија*, *јанч'есец'ија* // *јанкесец'ија* (цепарош),

јордамџија (који се горди, поноси), кавеџија, казанџија, калаџиџија, калд^брмџија, кириџија, кондурџија, куџуџија, ређе: куџумџија, ластраџија (лимар), локмаџија (изелица), маскарџија (шаљивчина), миждерџија // миждеџија (муштулугија), мисиџија (провадација), мумџија (цвећар и сапунџија), мушавџија (онај који прерађује козију кострет), њаџуџија, рабаџија, ракиџија; самарџија, сремџија // сџремџија (кочијаш запрежних кола), чеманџија, чираџија (закупац, кириџија). ч^бумур праџи ч^бумурџија, ч^балгаџија (свирач на кларинету), шечерџија, галамџија, сестра гу била абаџика (абацијина жена), млого, море, беше айџерџика (пристрасна ж. особа), несам ти ја бадијавџика, и жена му бадијавџика, онџези јабанџике да гу дадем дете?, јордамџику такву неси видеја, кафеџика, мејанџика, мисиџика, наводаџика, абаџинога шег^брта, бозаџиски занат, бојаџиска работа, јабанџиска дџеца, и калаџиска работа беше па гу нема, имало и арабаџиске кола, викаше се мумџиски сапун, босџанџилџк се и сџге исплати, бозаџилџк (бозацијско занимање), и јорганџилаџк ч^бе нестане б^брго, изучџија беше њаџуџилџк, нема га сџге млого ни тај чираџилџк, да га затвориш кайџик, дурџак, пл. дурџаџе (дубак), соџук, пл. соџуџе (кобасица), брат му имаше абаџиниџу (абацијску радњу), наша бакалџиниџа, до наше бозаџиниџе, бојаџиниџа, купија у дуваниџиниџу, више се не вика кондурџиниџа, до нас беше јена шенеч^беџиниџа (лимарска радња) и сл.;

в) џбањ // жбањ, џвањ, џвањкам, џвакам, тв^брдо млого, не се џвака, џандар, инџинер, џурнал (новине), џакеш (гуњ), рогџа и сл. (в. т. 164). Наведени примери и у призренском говору указују на један паралелизам. Сугласник *ж* прелази у *џ* углавном под истим условима под којима *з* прелази у *с* (в. т. 130).

Изнета грађа верно дочарава привредне прилике у којима су Призренци живели од средњег века до наших дана. Вековима је некадашња престоница Душанове државе била важан занатски и услужни центар у овом делу Балкана.

135. Сугласник *џ* < *ђ* долази у резултатима јотовања, затим у посуђеницама, понајчешће као замена турског гласа *g*. Примери:

а) роџак, моја роџака, ч^баџаџ, млаџеј, млаџеја итд. (в. 279), да доџе, ч^бе доџем, да ми доџеш, брат ми не-доџе, ја' ч^бе му наџем, ч^бе ми њроџе, да му њриџем, уџосмо итд., поред: доџне, њроџне, доџуваја, доџуваље, доџуваше итд. (в. т. 360);

б) џериз (канал за одвођење фекалија), џердан, џоџлук (део гађа), џџум, џџумче, џогаџ, у напрешњо се зваше џџубојаџија (мађионичар), џџмрук (царина, дажба за увезену робу), џџурум.

136. Познато је да већина наших говора па ни књижевни језик не знају за фонему *џ* у финалној позицији у домаћој лексици. У Призрену и оно мало потврда, преузетих из турског језика, среће се, опет, у слободној варијацији са *-ч'*. резултатом десоноризације финалних консонаната: и којшија ги се узџа, уч'инија се коџенџ (укочен, узет), кој ги је платија б^брџ'? (дуг), и сџге га има њџринџ' (месинџ), поред: што се праџи от њџринџ'?, тој неџе сџстрин гу б^брџ' (множина је увек: б^брџ'ове // б^брџ'ови), И тџза Марија се уч'иниља коџенџ'. Фреквенцију *-џ'*, бар у сандџију, донекле побољшава асимилација сугласника по звучности у

примерима као што су: у *ноу'* да спијеш, туј *ноу'* да гу упамтиш, *вѐу'* га не бѐше тујке.

СУГЛАСНИЦИ Ш И Ж

137. У призренском, као и у ораховачком⁹⁸, говору сугласници *ш* и *ж* изговарају се нешто умекшаније него у стандардној штокавштини. Потврде делимичног умекшавања двају консонаната на метохијском терену налазили су и други истраживачи⁹⁹. Код призренских Срба појава је далеко од резултата оствареног код африката *ч* и *џ* и ни у ком случају не угрожава фонолошки статус *ш* и *ж*. Општу слику не нарушавају ни ретки случајеви нешто изразитијег умекшавања: *ж'ѐну*, не *мѐжје*, *мѐжјемо*, *ж'ивџи*, да не *ж'ивим* тамо, *ж'абу*, *к'ѐжа*, *кѐжу*, не се *ж'урим*, *ж'уџо*, *ш'ѐстина*, *ш'џем*, *ш'џла*, два *миш'а*, *наш'а* маћи, *наш'е* деца, *наш'ема*, *наш'у* војску, *наш'у д'рж'аву*, *ниш'џо*.

СУДБИНА СОНАНАТА Л, Љ, Н И Њ

138. Вишевековно суседство и суживот са турским и албанским живљем видно су се одразили и на судбину сонаната *љ*, *л*, *њ* и *н* у призренском говору. Судбина ових гласова, а нарочито *љ* и *л*, веже Призрен за остале наше крајеве са арбанаско-српског пограничја. Из досадашње литературс лепо се разабера да нарушавање односа између *л* и *љ* у неким срединама не прати иста појава код назалних сонаната. Нарушавање опозиције између *н* и *њ* или је слабијег интензитета или сасвим изостаје.

139. О нарушавању односа између *л* и *љ* говоре практично сви истраживачи на нашој страни језичког пограничја: од Мрковића, Зете, Куча, Братоножића, преко прогресивније метохијске тоне до Ђаковице, Подрима, Призренског Подгора, те Сретечке и Сиринићке жупе. Досадашњи испитивачи наведеног подручја сагласни су у само једном детаљу — у чињеници да је поремећен „просечни“ однос *л* и *љ*, а конкретни резултати самога процеса стоје у распону од једног до четири гласовне вредности на месту двају латерала. Показаће се, међутим, да иза толиких разлика не стоји увек фактичко стање на терену него различит, пре свега импресионистички приступ појединаца самом проблему. Дешавало се, наиме, да истраживачи на основу, не ретко варљивог, слушног утиска изводе далекосежне закључке. Не треба, разуме се, потцењивати ни неминовне методолошке разлике у интерпретирању језичких факата у различито време. Фонолошки приступ у дијалектолошким истраживањима код нас датира знатно касније од првих обавештења из наведене проблематике. Да се многи закључци о судбини латерала *л* и *љ* на означеном простору не смеју узимати без резерве, показују разлике између двају или више истраживачких подухвата на истом терену, које често дели опипљивија временска дистанца. Да пођемо редом. Према налазима

⁹⁸ ФО, 580.

⁹⁹ В. нпр.: Стеван. Ђаковица 72–73; Стеван. Извештај, 63; Барј. Метохија, 108, 110.

Л. Вујовића, „мрковићки говор познаје три варијанте л: веларно (л), високо (л) — које потиче од љ и са којим се изједначило свако друго л у свим позицијама гдје се изговара (сем веларног) и — љ које је добијено палатализацијом л испред вокала е (е^а) и и“¹⁰⁰. Пре шест деценија научна јавност је обавештена да на месту л и љ у говору зетске равнице стоји један глас — л', „потпуно идентичан са, опет, арбанаским меким л“¹⁰¹. У истој расправи М. Стевановић практично саопштава да, према зетском монолитизму, у говору Куча и Братоножића долази четворочлани истем. Тамо се, по њему, „свако л испред и изговара као љ: Вељиша, Вељика, Иљја“¹⁰². Изузетак је и у саставу рефлекса јата, испред којег л чува стару вредност (љјек и сл.). На истом терену свако љ > л', које је идентично зетском меком л. Кучи и Братоножићи знају и за веларно л, које се остварује испред вокала задњег реда. Према резултатима Барјактаревићевих истраживања, сонант л у метохијским говорима косовско-ресавског типа варира од „нормалне артикулације као у другим прогресивним штокавским говорима“ до изједначавања са љ¹⁰³. Трочлани систем М. Стевановић региструје у Ђаковици¹⁰⁴. Тамо, нанме, л стару вредност чува испред вокала предњег реда (лејо, лице) док се испред задњонепчаних самогласника, испред сугласника и на крају речи остварује као љ (гљава, локва, слџа, мољбу, љрићаљ и сл.). „Свако љ се обично изговара као глас л'“¹⁰⁵. Каснија теренска истраживања оповргла су наведене резултате. Испоставило се да фонолошки системи говора Мрковића, Зете, Куча и целе Метохије карактерише двочлани систем латерала /л, л'/ при чему се /л/ (добијено од л испред вокала задњег реда, углавном испред сугласника и на крају речи) реализује веларно [љ], а /л'/ (добијено од /љ/ у свим положајима и /л/ испред вокала предњег реда) палатализовано¹⁰⁶. И ономастичка грађа сакупљена на простору Метохије оперише двама латералима. За /л'/ се обично каже да се изговара умекшано и да потиче од /љ/ и /л/ испред предњонепчаних вокала, док се о вредности /л/ аутори углавном не изјашњавају¹⁰⁷.

140. И у призренском говору на месту ранијих латералних сонаната л и љ данас срећемо: л' < љ у свим позицијама и л испред вокала предњег реда; љ (глас

¹⁰⁰ Вујовић Мрковићи, 157.

¹⁰¹ Стеван. ИЦД, 43.

¹⁰² Стеван. ИЦД, 44.

¹⁰³ Барј. Метохија, 110.

¹⁰⁴ Као и у целој Метохији (Стеван. Извештај, 62).

¹⁰⁵ Стеван. Ђаковица 66–69.

¹⁰⁶ В. нпр.: ФО 530, 534 (Горана у Мрковићима); 545, 547 (Голубовци у Зети); 566 (Тучеп код Ђураковца); Д. Петровић, *Топонимија Куча*. — ОП IX, 16. Исто стање забележено је и у говору Ораховца (ФО 578, 583). Посебно в. Д. Ђупић, *Латерали у говорима Црне Горе*. — ЗФЛ XXVII–XXVIII, Нови Сад, 1984–85, 813–816 и тамо нав. лит.

¹⁰⁷ В. на пример: С. Стијовић, *Ономастичка источног дела метохијског Подгора*. — ОП I, 242 (Милева, Милџа, Лиљана, Лубица); А. Цоговић, *Ономастичка Ђаковице и суседних села*. — ОП VIII, 251 (Милена, Билана у селу Пискоте надомак Ђаковице), 246 (Ленка, Јуба у Ђаковици); М. Букумирић, *Из ономастичке јужне Метохије*. — ОП V (Подрима и три села Призренског Подгора), 419 (Милена, Лубица); М. Букумирић, *Ономастичка Сиринишке жупе*. — ОП IX, 257 (Милена, Лубица).

нешто тврђи од нормалног штокавског л), добијен од л испред вокала задњег реда, испред сугласника и на крају речи. Потврде:

а) *крај'* Ал'ександар, кот *краја*, *иољубим* руку, *кошуљу*, то је *мајасил'*, нема *куделице*, *Бѣла недеља*, *Ојоле*, *недељу*, своју *иосијелу*, *иоле*, *љушо*, *љушика*, да га *илује*, *сѣлак*, *иријашел'*, Бок не *осијала* тој, да га *стирѣлаш*, *учишѣла*, *шалѣмо* пакет, *шлѣве* итд.;

болѣло ме, она се *разболе*, *забелѣжим*, *болѣсан*, *болѣсна* мѣбо, *иобилѣ се*, *блѣсаѡ* бѣше, *волѣла*, *глѣдам* га неѣа, да *илоглѣда*, *глѣдаља*, *голѣма*, башту *далѣ*, *донѣлѣ*, *долѣ*, *дозволѣва*, *игралѣ*, *закојалѣ*, *закуйилѣ*, *излзалиѣ*, *искојалѣ*, *казалѣ*, *лѣба* да једе, *лѣблѣбија*, *лѣблѣбију*, да *лѣнеш*, *лѣк*, *лѣкове*, *лѣиа* му сѣстра. *лѣпо* рабѣта, *лѣш*, *разлѣи* се, *залѣи*, да се *лѣчи*, да гу *залѣчи*, *месилѣ*, *замесилѣ*, *носилѣ*, *однѣлѣ*, *разнѣлѣ* ги, *ошишилѣ*, *иојалѣ*, *зайојалѣ*, *илѣла*, *илѣшено*, *ирајилѣ*, *иослѣ се оделѣилѣ*, *работалѣ*, *седѣлѣ*, *славилѣ*, *сликалѣ*, *узѣлѣ*, *усѣлен*, *улѣгла*, да *улѣгне*, *учѣилѣ*, *научѣилѣ*, *чиштиилѣ*, *очиштиилѣ*, *сиавалѣ*, *шаралѣ*, *нашаралѣ*;

Бѣрлин, мѣне ме *болѣ*, не те *болѣ*?, *кичма* ме *болѣ*, *велѣко*, *волѣква*, *волѣкво* ми даде, *дѣшелѣна*, *дѣшелѣну*, *жѣлѣ* га неѣа, *лис*, *лисѣ*, *ималѣ*, *немалѣ*, *рѣкла* *ли* је?, *тѣјке* *ли* је?, *лисѣе* *кисѣлѣ*, *лиичѣ* *лиичалѣ*, не *мислим* ништо, *иоумислим* се, да *расијали* да се *усѣли*;

б) *бѣла* и *лѣпа*, *благодарила*, да си *благословѣна*, *владѣка*, *завршила*, *изгорѣла*, *дала* му њѣму, *долазила*, *колач*, *колачѣ*, *иолудѣла*, *млад* гу брат, *млада* гу сѣстра, *омрсила се*, *носила*, *обесила*, *илакала*, *илѣла*, *иола* мѣтар, *иола* нѣч', *ирајила*, *оирајила*, *седѣла*, *стијила*, *остијила*, *остиарѣла*, *узѣла*, *узимаја*, *учѣила*, *часијила* гу, *шија*;

у *лѡгор*, *лѡви*, *лѡжи* пѣчи, *мирише* на *лѡј*, *обојило* се добро, *одвојило* се, *лѡјзе*, *лѡјова*, *Миѡрад*, *Миѡвана*, лѣпо се *славѣло*, свѣ *иоскуѣило*, свѣ се *иокрало*, *имало* и *рајо*, *слѡбѡда*, и *слѡбѡду* дочѣкасмо;

лѣда, *лѣде* дѣца, чѣ *иолуди* и она, *иолудѣла*, *љушке*, *лѣч*, *слѣшай* гу, *слѣге*, да гу *иослѣжи*, *цигљу*, у *мѣгљу*;

лѣжа, *лѣжем* и ја, *лѣжеш*, само да те *излѣже*, рѣчѣ па ме *слѣжа*, свѣ тој бѣше *лѣжно*, *лѣк* је ка *памук*, она има *лѣку* рѣку, *лѣкна* ми, *лѣкос* (лакоѣа), и *мати* ги је *лѣкосѣна* (лакоѣа сна), *сѣг* је *лѣсно*, *лѣн*, *лѣнен* ч'аршаф, *иолѣко*, *иолѣкоше*, море, *иолѣкоше*; *налѣне*, јѣну *налѣну*, *иде* на *акшамлѣце*, *дѣшѣклѣк*, пл. *дѣшѣклѣце*, *јорганѣилѣк*, *лѡјѡвлѣк*, на *оршаклѣк* отворија *рачун*, *праија* *чивилѣце*, на *чивилѣк*, *билѣ*, *мѡре*, *билѣ* и *шенлѣце*, *босшанѣилѣк* се и *сѣге* исплѣти, *бозаѣилѣк*, *јорганѣилѣк*, *изучѣија* бѣше *иайѣилѣк*;

алѣва, *алѣвалѣк*, НМн. *алѣвалѣце* (напојница), *алѣиѣн*, Нмн. *алѣиѣне* (дукат, златник), *умѡболѣник*, *бѣлкас*, *варошалѣка* му жѣна, *гѡла* *голѣцаша*, *дѣлба*, *жѣлна*, јѣно *залѣчѣ* лѣба, *калѣфа*, по јѣно *колѣце*, *крилѣце*, *началѣник*, *иолѣгодѣна* (пола године), *иолѣноч*, *рајѣник*, *расѡлѣмесѡ* (купус са месом — врста јела), *расѡлѣница* (расѡ), *сѣлска* брѣга, *сѣлски* пѣмет, *сиѣлѣна*, *цѣлѣцаш* и сл. (в. и т. 152);

алѣл ти вѣра, у *Анадѡл*, *абдалѣ* (глупак, замлата), *ајриѣл*, *асѣлѣ*, *бѡкалѣ*, *вѡл*, не ми је *жѣлѣ*, *кашкѣвалѣ*, *кошѡл*, *одоздѡлѣ*, *одѡздаѣл*, *сѡколѣ*, *сѡл*, *Сѣамбѡлѣ*, *сиѡлѣ*, *Теѡфилѣ*, *мѣнерѣлѣ*, *шѣлѣ* и сл. (в. и т. 152). Изван овога одељѣка фонѣму /л/ из техничких разлога обележавам знаком л.

141. Изнета грађа показује да се призренски говор, када се ради о судбини сонаната *л* и *љ*, ни у чему битније не издваја из метохијског комплекса као целине. Појачаној пажњи истраживача код ове осетљиве материје нису промакле извесне варијације у изговору двеју латералних фонема. Њихова фонетска вредност често, додуше не значајније, варира у говору различитих информатора, мада недоследности нису лишени ни појединци. Одступања од основне вредности понајвише сам бележио код мање типичних носилаца локалног говора. Тако сам, на пример, код Негосаве Петровић, која се свесно труди да говори 'књижевним' језиком, на месту старог *љ* често слушао вредност стандардноштокавског *л*: *набављаја*, *боле* млát кат се ожéни, и óна *кашле*, *ја* *боле* знам, да *мелеш*, да *мелемо* жíто, сас *џријашéла*, *селáка*, *качкáвал*, *шлíва*, *недéла*. И Јелена Јовичић (1924), која такође остаје изван круга репрезентативних представника дијалекта, може да каже: и смо се *заљубили*. И Чедомиру Бабарогићу (1905) понекад, бар према утиску аутора ових редова, промакне по која *недéла*, али у изразу *зако́ле* се и *осóли* његово друго *л'* је мекше од првога. На понашање наведених сонаната утиче и гласовно окружење. Асимилативни процеси стоје иза нешто изразитије умекшаности *л* уз веларе *к* и *г*. Вредност блиску новоштокавском *љ* бележио сам у случајевима типа *глéда*, *глéдамо*, *поглéдај* ги, да ги *разглéдам*, *двé њг'ле*, *гл'ис'тра*, *гл'ешо*, *ис'јек'ле*, *кл'еш'ша*, *кл'еш'ва*. Од више старијих жена из Поткаљаје слушао сам израз *џек'ле* смо *л'еба*, при чему је прво *л'* по правилу умекшаније од другог. Уз овај детаљ треба се подсетити чињенице да је процес умекшавања секвенци *кл*, *гл*, као и *гн*, *кн* узео широког маха на србијанском терену. Ширум Србије истраживачи су записивали искључиво ликове типа *књеш'ша*, *гњездо*, *гњеван* (*гњиздо*, *гњиван*)¹⁰⁸. И у основи призренског говора су варијанте *гњездо* и *гњеван* (о томе у т. 164).

142. Из уводног дела ове расправе читалац је сазнао да у низу несагласности између Чемерицићевих и мојих записа управо судбина латерала *л* и *љ* заузима једно од челних места. Како је заслужном Призренцу промакла тако важна карактеристика матерњег говора? Судећи по једној забелешци, Чемерицић је био свестан нарушавања односа *л* и *љ*, додуше у појединачним, усамљеним случајевима, не видећи у томе систем, процес заокружен и завршен. Уз одредницу *голем*, *-а*, *-о* каже се да се облици овога придева изговарају и са *љ*: *голем*, *голема*, *големо*, *големому* итд., поред: *гољем*, *гољема*, *гољемо* итд.

143. Одавно се зна да је на простору Метохије нарушен однос и између *њ* и *н*. Појаву је прво уочио М. Стевановић¹⁰⁹, а затим о поремећају односа наведених гласова говори и Д. Барјактаревић¹¹⁰. Када је, пак, реч о коначном резултату нарушавања односа у изговору двају сонаната, налази двојице стручњака се прилично разликују. Барјактаревић говори искључиво о умекшавању *н*, који се, по њему, „испред и умекшава толико да се једначи са *њ*“. До тог степена *н* се „умекшава и испред вокала *е*, *а*“¹¹¹. По Стевановићу, у говору „вароши Пећи

¹⁰⁸ О томе в. на пример: Рем. Шум. 182, 256 и тамо нав. лит.

¹⁰⁹ Стеван. Извештај, 62; Стеван. Ђаковица 66.

¹¹⁰ Барј. Метохија, 110–111.

¹¹¹ Барј. Метохија, 111.

и околних села“ није сасвим истрвена разлика између њ и н, али се често срећу и лица која „та два сугласника не разликују“. Исто тако често, наглашава аутор, „први глас је нешто умекшан“ (? С. Р.)¹¹². Следе потврде типа *нѣга, нѣгов, н’ој-зин, њоч’ин’е* и сл. Процес отврђавања њ у ђаковачком говору, међутим, отишао је знатно даље, а најдоследније је, изгледа, остварен само у облицима личних и присвојних заменица 3. лица (*нѣга, нѣгов, н’ине*). Испитивач говора Ђаковице доноси и ликове типа *н’ива, н’ушка, јагнѣћи*, али и: *к’оњ, свиња, д’иња, д’уња, к’њига, знање* и сл.¹¹³ Стевановић ништа не говори о евентуалној вези између степена губљења палаталности и положаја њ у речи. У већини потврда ради се, наиме, о иницијалном положају, какав је случај и са призренским говором (в. ниже). Сама ограниченост размере процеса у Ђаковици, а и другим идиомима, произилази из чињенице да је ограничен фонд лексема са иницијалним њ.

144. Прилике у призренском говору подсећају на стање у Ђаковици, с тим што је процес у граду подно Шаре отишао знатно даље. Нарушавањем старог односа тиче се у првом реду озбиљних померања у изговору њ, на место кога се у Призрену, добрим делом у зависности од положаја у речи, поред чувања изворнога стања чују и *н, н’, јн, јњ, јн’*. Јасно се уочавају и нека дистрибуциона ограничења. Секвенце *јн, јњ, јн’* понајчешће долазе у медијалном, ређе у финалном, а никад у — иницијалном положају. Исто тако, потврде за *н < њ* најчешће се срећу на почетку речи. Када је, пак, реч о *н*, у прикупљеном материјалу нашло се нешто потврда његовог делимичног умекшавања (*н’*), док се случајеви потпуне палаталности могу срести само изузетно.

145. Речено је да се *н* место њ најчешће чује у иницијалном положају, и то нешто чешће испред предњих, мада није реткост ни испред вокала задњег реда. Нису више ретки ни случајеви потпуног отврђавања њ у медијалном (како између двају вокала тако и уз друге консонанте) и финалном положају. Потврде:

а) от *нѣга*, дофати от *нѣга*, од *нѣга*, дошл’е код *нѣга*, штó га мóл’иш *нѣга*?, дофати га *нѣга*, јóж га нѣма *нѣга*, ако кáзните *нѣга*, да зóвем *нѣга*, ви́де *нѣга*, кад га видѣл’е *нѣга*, жѣл’и га *нѣга*, жѣд га м’уч’и *нѣга*, óна га зáбраи *нѣга*, по *нѣга* б’ија Ц’óу’а Ч’емер’ика, а јá íдем по *нѣга*, Јá по *нѣга* да га видим, па по *нѣга* С’рбин имáја рáдњу, сас *нѣга*, доша сас *нѣга*, дофатише према *нѣга*, вóда íде у *нѣга*, кáко му имѣше *нѣму*, А јá му кáжем *нѣму*, *нѣму* м’лóго, да му се óпре *нѣму*, лакнáше му и *нѣму*, óтац му в’ика *нѣму*, ладнáч’е Бóг и *нѣму*, не вер’ујем јá *нѣму*, тáј *нѣгов* бóл’ес, пóс му *нѣгоф*, *нѣгов* дѣја, *нѣгово* гóспóсто, *нѣгово* поштѣјне, *нѣгово* гнојáво úо, *нѣгов* грóби нóс, Кáко се звáја тáј другар *нѣгоф*?, *нѣгово* лóјзе, *нѣгово* имáјне, за *нѣговога* с’ина, свѣца... *нѣговога*, с’с *нѣгоф* нáраф, *нѣговому* кóјну, *нѣгова* мејан’и́ка, *нѣгова* сѣстра, *нѣгова* зѣмња, к’уч’а је *нѣгова*, *нѣговејзи* дáмл’е, нач’ѣс је у *ни* свáдба *нѣгове* ч’ѣрке, у *нѣгову* апотѣку, у *нѣгову* кафѣ’иницу, с т’уј *нѣгову* сѣстру, от *нѣгове* сѣстре, от *нѣгове* дебѣл’е гузице, *нѣгови* реч’óви, *нѣгове* глупóсе, за *нѣгове* данл’це, *нѣгова* лак’рд’и́је, *нѣгове* стрáмне лак’рд’и́је, *нѣгове* пл’ѣч’а, *нѣгове* дѣца, код *ни*, од *ни*, сас *ни* да рáбóтам, за *ни*, *ни* ч’е ги

¹¹² Стеван. Извештај, 62.

¹¹³ Стеван. Ђаковица 66.

утепа, тој ги бија *нима* прич'ес, у *нину* пароклију, код *нинога* дервиша, село *нино*, *нино* девојче, на *нино* место, *ниному* лак^рдисувању, *нине* брач'а, на *нине* враш'а, *ио* *пине* села, на *нине* др'ва, *нине* дедови, *нине* ајате, *нине* плуч'а са све ц'рне, у *нине* ц'угумч'ич'е, *нине* бфце, *нине* марке, *нине* мукe, *нине* циганл'ке, *нина* дугајна, *нинема*... сестрама, каква *нива*, *нива* ограц'ена, *ниву*, *ниан* адет, *ниан* којшија, *нојзи* ч'е Кина досади (в. и т. 299), *нојзина* кума, за *нојзинога* брата, *нојан* муш, *нојен* деја, *нојен* брат, *нојен* млац'еј брат, *нојно* гугуч'ајн'е, *нојно* плакајне, у *нојно* село, *маћи* *нојна*, *нојна* снаа, за тога *нојнога* ч'овека, *нојнога* левеера, *нојнога* дужника, по *нојному* атьру, *нојну* вуну, несу *нојне*, *нојне* шоч'ич'е, *нојне* родител'и, *нојне* дим'ије, *нојн'е* брач'а своје су мене, *нојнема* унуч'ич'ама, сас *нојне* кумч'ич'и, код *ну*, испод *ну* и сл.;

б) *шањир*, *шањур* имаја, на *шањур* се стаји, *иш'инер*, *иш'инеру*, *иш'инере*, *фенер*, *фенере*, но'ом сас *фенере* су ишл'е, сас оне *фенере*, *забранети*, *забранетио*. Реч је, углавном, о позајмљеницама, од којих су бар неке у говор Срба Призренаца ушле са изворним -н-. Извесно је, на пример, да наш *фењер* < тур. вулг. *fener* (Шкаљић, Турцизми 279);

в) *горни* камен, *горни* деја, *горни* пут, од *Горно* Село, *сую* *гранч'е*, *брашно*, *гнездо* (о несумњивом својевременом преласку *н* у *њ* у овим и још неким случајевима в. у т. 196), *последно* цигаре, *свајани* нарот, узомо *нове* *клашне*, *книгу*, имала *книгу*, *книге*, по *книге* има, само да ч'итаф *книге*, стареја *ношна*, *јагнич'и*, *годишно* за порез, *јагне*, Ми смо узел'е *јагне*, гд'е је *радна* (радња), *свински* маз да купи, *црешне* далбаст'ије, *иоверене* (поверење) било и сл.;

г) *камен*, *корен*, *кошишан*, *грумен*.

146. Секвенца *јн* уместо *њ* знатно је чешћа од *јњ* (настале, можда, укрштањем ликова са *њ* и *јн*) и *јн'*. Рекло би се да *-јн-* посебно господари у глаголској именици. Потврде:

а) у *бајну*, *Ишла* у *бајну* за веј ноге, од *Врајне* бија, *јен* у *Врајне*, *дугајна*, ис *пуне* *дугајне*, у *дугајну*, у онуј *дугајну*, *узе* му *дугајну*, *три* *дугајне*, своје *дугајне*, *дугајне* да ги затвори, у овеј *дугајне*, *којн* бржи, оч'копен ка *којн*, два *којна*, прет-*којна*, от *којна*, имаше азгън *којна*, бес *којна*, за *којна*; да *уземо* тога *којна*, дофатише *којна*, и он *узи* два *којна*, даја *жито* *којну*, неговому *којну*, сас *којна* је *ишла*, *којне*, за *којне*, за *којни*, *турске* *којни*, от *којни*, сас *којни*, сас *којни* га носи, *којнаници* дошл'е, не га пије *којнак*, купуваја ги *којнаце*, кат се *истијајниф*, кат се они *истијајниф*, *кумидјну*, повуч'ем *јену* *грајну*, две *суре* *грајне*, готове *грајне*, *Милојна* се сваја, да гу *мејна* (мења), *туриш* у *шајнир*, *шајнире*, *дјвл'е* *свијне*, *три* *грумејна*, добро *имајне*, ч'ифл'к је *имајне*, од *Богајавл'ејне*, на *венч'ајне*, *нино* *вешајне*, *ваше* *вешајне* — *ваше* *шејајне*, Народ је од Бистрице носија *камејне*, сас *камејне*, *шес* *камејна* су мл'ел'е, преко *камејне*, *кошишајне* несу *варене*, два-три *кошишајна*, око десет *корејна*, тел'алско *викајне*, *нино* *верувајне*, *врач'ајне*, *гладувајне*, *парно* *грејајне*, *грицајне*, *давајне*, *диринц'ејне*, *глош'ајне*, *зук'ајне*, за *дарувајне*, *оворејне*, за *дирајне*, *дугувајне* је тешко, *живувајне*, *жњејајне*, *играјне*, *једејне*, *ловејне*, *месејне*, *немајне*, *разне* *немајна*, На *корзо* нема *одвајајне*, дошл'е на *одел'ејне*, па ги доведоше у наше *одел'ејне* на *сџавајне*, *ојасувајне*, сас *иојејне*, *иш'ејне*, *иоверејне*, *иш'ијајне*, за *иојач'ајне*, негово *иош'ијејне*, *иош'иувајне* било,

било *пошћувајне*, нојно *илакајне*, ти ч'е умреш от *идајне*, за *ирајне*, за *иуцајне*, *рашћувајне*, за *руч'авајне*, груду *сирејне*, *смејајне*, *иресмејувајне* (засмејавање), на *сишјејне*, то је ратно *стијајне*, у друго *стијајне*, тешко је *стијајне*, на *стирел'ајне* идемо, от *стирел'ајне*, *школувајне* и сл.;

б) *лејња* бадјава седи, у *дугајњу*, *којњу* (Дјд), сас *којњи*, *кољ*, теј *корејње*, варимо *коштијајне*, *коштијајне* да ми купиш мало, имало тој *дугаљско*, вел'ике дукати па *мејње*, стаји *мараму* па *клајња*, они *клајњав*, *мејњаш*, што *мејња* — *мејња*, што *мејња* дукате сараф се вика, *двалајње*, *гурајње*, *остајја* *имајње*, твоје *имајње*, ч'ифл'к је *имајње*, до *измиреље*, *једејње*, *к'ркајње*, *ловејње*, *немаље*, за *иујеље*, *пошћуваље*, *пошћоваље*, прет *ирајње*, *иуцајње*, било *рашћоваље*, *рашћувајње*, *свирајње*, са[с] *свираље*, *смејаље*, неје у *стијајње* да дадне, от *стирел'аље*, да почне *икаље*, на *честийијаље* и сл.;

в) сам *била* у *бајну*, *дугајна*, се *врач'а* у *дугајну*, на *камејне*, измеу два *камејна*, да беремо *коштијајне*, на *којна* товари, кол'ико *којни* имала вај окол'ина, *оч'еш* *мејне*, *мајне* се *кува* с'ге, *младожсејна*, носи *ијајнире*, да *мејна* *паре*, да се *мејна*, *мејнаја* *паре*, по *Богојавлејне*, *посл'е* на *венчајне*, *гушејне* *имам*, Млого сам *меракл'ија* за *играјне*, она имала *имајне*, *посл'е* *ослобођејне*, Ти ч'е купиш *иеч'ејне*, *идајне*, било *к'ркајне*, са[с] *све* *иујејне*, *иоверејне*, према *пошћовајне*, *пошћувајне*, *ирейирајне* у машине, било *иуцајне*, *сирејне* да купи, тражија *сирејне* и не наша, *скишјајне*, *смејајне*, *ратно* *стијајне*, не доц'нувал'е на *честийијајне* и сл.

147. У призренском говору су сасвим обичне и потврде делимичног отврдњавања сонанта њ. Нисам приметио значајнију зависност процеса од положаја њ у речи, односно од његовог фонетског окружења:

да га *видим* *нега*, и *нега* га *уз'ел'е*, *нега* ч'е га *виках*, што га *мол'иш* *нега?*, *нега* га *сменише*, с'с *нега*, саз *нега*, на *нега*, *брига* му је *нему*, ја гу *чувам* *нему*, *к'рф* *негоф*, *негов* *отац*, *негова* *жена*, от *негове* *матере*, *неговејзи* *матере*, *неговејзи* *зубобол'е*, по *н'у* *ишл'е*, сас *н'у*, *н'ојзи*, код *н'и*, сас *н'и*, они *нама*, ми — *н'има*, *н'ина* *снаа*, *н'ина* *газана*, б'ш у *н'ино* *село*, *н'ине* *гробл'а*, *н'иному* *девојч'ету*, от *н'ине* *комшике*, *н'иву* *немаш*, *отац* ми *имаја* *н'иву*, па се на *њи* *н'иша*, *н'оен* *син*, *Н'ојње* *брач'а* *бил'е* *Гоге*, *н'ојње* *родител'и*, *н'ојно* *ткање*, *н'ојна* *ч'ерка*, от *н'ојнога* *оца*, *вујгодишан'*, *грожзе* *вујгодишн'о*, *Б'н'и* *д'н*, *браш'нев* *син*, *браш'нев* *милос*, *браш'нева* *мука*, *браш'но*, *голубин'о* *гукајне*, *голубин'о* *јајце*, *з'рм'навина*, нојно *зугучан'е*, *порес* *плач'ам* *годишн'о*, *порез* *плач'ал'е* *годишн'о*, *дамњин'а* *раб'ота*, *домбш'ну* *ракију*, *двегодишн'о* *вино*, *Д'м'нан*, *Д'м'нану* *дал'е*, *д'н'ом* *не* гу *тражи* *дома*, *јаг'не*, не се *јаг'ни*, *ојаг'нила* се, за *јаг'н'ичи*, за *кон'и*, *колобош'ница*, *кн'иге*, *к'дбш'н'о* *ви* је *вино?*, *туриш* *кош'иан'е*, *младожен'ино*, *мужн'еве* *дуг'ове*, *мужн'ева* *дивл'ина*, *мужн'еву* *пензију*, на *огн'иш'ише*, *овдеш'н'о* *вино*, *овдеш'ни* *л'уди*, *ондеш'н'о* *вино*, *ионайреш'н'о*, у *найреш'н'о* *време*, на *иосл'ед'н'о* *време*, *иеч'ене*, оне *имал'е* *рад'ну*, у *рад'ну*, *сирене*, *ратно* *стиан'е*, *с'г'ш'н'о* *д'бо*, *свин'ама*, *сред'ну* *ниву*, *ш'дбш'ну* *д'ржаву*, *имала* *ш'м'нан*, *ш'м'нанику*, у *ш'иган'*, *ч'окан'че*, *шин'ере*, на *оген'*, у *зимн'о* *време*, *земн'у*, *деш'ин'е* *ципелч'ич'и*, *динч'ич'е*, *игра'не*, *једене* и сл.

Класификовање прикупљеног и добрим делом већ изложеног материјала није увек ишло без колебања. Недоумица није било код случајсва где се чују

„чисте“ вредности *н, њ, јн*, па и *јњ*. Проблеми су искрсавали код примера са *н'* односно *јн'*, где се истраживач, на основу ипак варљивог и непровереног слушног утиска, колебао у процени којој групи потврда су они ближи: ликовима са *н (јн)* или *њ (јњ)*? У таквој ситуацији излаз је нађен у издвајању тих „неопређених“, „несврстаних“ примера у посебне категорије (*н', јн'*).

148. Практично сви наведени примери у призренском говору се чују и са изворним *њ*, у чијој употреби није примећено ниједно дистрибуционо ограничење. Потврде:

њега, от *њега*, од *њега*, код *њега*, дала му *ње́му*, *ње́гоф* аерл'ија, *ње́гова* ла́ца, саш *ње́гове* бра́чу, *ње́говому* ко́јну, *ње́гову* ду́гању, *ње́говејзи* ма́тере, од *њу́*, по *њу́*, код *њу́*, *њо́јзи* гње́ф на ма́ добди, *њо́јен* си́н, *њо́лен* ми́нтан, *њо́ен* гру́бос, *њо́јан* му́ш, *њо́јна* ма́ти, *њо́јну* ма́тер, *њо́јнејзи* бо́л'ке, *њо́јно* девоја́што, *њо́јному* детету́, *њо́јнема* деца́ма, *њо́јзин* си́н, бра́т *њо́јзин*, *њо́јзиному* оцу́, *њо́јзине* куме, *њи́*, по *њи́*, *њи́ан* ч'и́фљк, *њи́ан* си́н, *њи́јан* си́н, тој *њи́но* де́те, *њи́не* пце-ти́шта, *њи́не* ма́тере, бла́го *њи́нејзи* се́стре, *њи́нејзи* ма́тере, *божии́ньо* печ'иво, *бъ́њак*, *Бъ́дњи* но́ч', *Бъ́дњи* дъ́н, *ву́јгодишньо* гро́јзе, *гла́мњу*, *гње́здо*, два-гње́зда, ону-гра́њу, два *грањч'е́ша*, *голуби́њи* живо́т, *голуби́ньо* гука́јне, два *груме́ња*, *де-годишньо* ју́не, *деи́шњско* игра́јне, *до́лња* со́ба, *оздо́лњи* ко́мат, *деи́шњи* па́мет, *дома́шњи* п'еба, *ду́ња*, *ду́ње*, *Дъ́мњан*, *руч'ек* дъ́ншњи, *жсе́њети*, *жсе́ј*, *жи́шња* нафа́ка, *жи́шньо* бра́шньо, *зёмња*, на *зёмњу*, *зи́мњи* дъ́н, у *зи́мньо* до́бо, *зи́мнього* све́ца, *Игња́ш*, *инжии́нер*, *ја́гње*, две *јагње́ти*, *Јање́фци*, *Јање́фка*, *ко́њ*, *ко́њска* му́а, *коломбои́шњица*, *коломбо́ишньо* бра́шньо, *маи́шерњи* отас-ги би́ја, *младожсе́ња*, у *наи́решньо* вре́ме, *но́шња* рабо́та, *неси́рекњица* у *Нероди́мњу*, *овде́шньо* жи́то, *ил'емња*, *ил'емњу*, *огњи́штие*, *радња*, *раску́шњица*, *рање́ш*, *сви́ње*, *со́бње* врата, *на-ко́вањ*, *су́књу*, *сьгъ́шње* варзи́ла, *шъ́дъшња* др́жава, *гъ́ија* и́бњ, *шъ́мњан*, *цре́шња*, *јену* *цре́шњу*, *цре́шње*, *бојадисува́ње*, *врач'ање*, *гладува́ње*, *грабе́ње*, *гузе́ње*, *да-ва́ње*, *двоје́ње*, *дија́ње*, *дембел'иса́ње*, *доодéње*, *живува́ње*, *задужсе́ње*, *има́ње*, на *једéње*, *комаи́ење*, на *коиа́ње*, *косе́ње*, *к'рсти́ење*, *лове́ње*, за *јено* *одел'е́ње*, на *ора́ње*, *иами́ење*, *иоја́ње*, *иује́ње*, *офч'о* *сире́ње*, *смеја́ње*, *сьмнува́ње*, *самнува́ње*, *умира́ње*, на *ч'ести́иша́ње*, *џба́њ*, *ш'рњ*, два-три *ш'рња*, *груме́њ*, *каме́њ*, от *каме́ње*, *коре́њ*, теј *коре́ње*, *кои́шањ*, три *кои́шања*, *креме́њ* итд.

149. Већ је речено да се, истина ретко, у говору Срба Призренаца могу чути и потврде делимичног умекшавања сонанта *н*. Изузетно се може наићи и на случајеве потпуног умекшавања у примерима иза којих углавном стоје асимилациони процеси:

ако *не́ма* — ње́ма, *не́мам*, *не́мамо*, *не* мо́гу да спи́јем, *кој* *не́ма* *нека* гл'еда, *не́маш*, *не́мој* — реч'е, *не́сам*, *не́згодан*, *не́си́особан*, да ти *ви́кне*, да *ди́гнем*, *ди́гни* се, *ле́гне*, *одне́сем*, *оме́кне*, да *ре́кнем*, за *а́стал* *се́дње*, *кро́фње*;

но́јње родите́л'е бе́в до́бре, *но́јње* бра́ча, да *ди́гњеж* гла́ву, да *ре́кнем*, *Му́ж* ми *иоко́јњи* говори́ја, *кој* *њема́ја*, *кој* *ње́ма* — *нека* гл'еда, *ње-знам*, *у́јња*, *јену* *у́јњу*, *ку́јња*, у *ку́јњу*, поред: *ку́јна*, у *ку́јну*. Разуме се да доминирају ликови типа да те *ви́кне*, да *ле́гнеш*, *ди́гнем*, *ди́гнемо*, *оме́кне*, *ре́кнем*, да *ре́кнеш*, *си́и́гне*, *ни́где*, *не́ма* итд.

150. У вези са нарушавањем односа њ и н у призренском говору две појединости су неспорне: а) непревредност процеса, б) порекло појаве.

а) Да је цео процес у току, сведочи и неслаганост Чемерицићевог и мог материјала. Да мој претходник није занемаривао фонетске варијације овога типа, сведоче дублети *коњ* и *којн*, *грања* и *грајна*, *џроклейњик* и *џроклейник*, *џанур* и *џањур* и — можда још који пример! Чемерицићевом руком исписано „*скрајнем* или *скрајњем(?)*“ говори и о његовим недоумицама и колебању. Управо у наведеном знаку питања видим чврст ослонац уверењу да савесном ентузијастички не би промакли многобројни минимални парови типа *џошџувајне* и *џошџување*, *играјне* и *играње* итд., под условом да су, поготово у оволиком броју, били присутни у тадашњем призренском говору.

б) Одговор на питање о пореклу појаве мора се тражити у области језичке интерференције. Тенденцију уклањања фонеме /њ/ треба посматрати у контексту вишевековног суживота са Турцима и турским језиком, који не познаје овај глас. Изједначавање сонанта њ са н у мостарском говору, уосталом, већ је тумачено оријенталним утицајем на простору Босне и Херцеговине¹¹⁴. Отврдњавање и декомпоновање /њ/ у призренском говору треба гледати и у контексту прилика на ширем македонском терену, где је процес депалатализовања /њ/ најрадикалније остварен у иницијалном положају¹¹⁵. Поменимо на крају и податак да се на простору Горе на месту /њ/ срећу вредности /њ/, /н/, /н'/, /јн/¹¹⁶.

СУДБИНА ФИНАЛНОГ Л

151. Судбина финалног л Призренце оштро дистанцира од Сретечке и Синићке жупе, а чврсто веже за типичне представнике П-ЈМ зоне. И овде у облицима м. р. једине радног глаголског придева -л > -а, с тим да се код глагола са инфинитивном осномом на вокал новодобијени зев најчешће уклања помоћу -ј-. Ова типична П-ЈМ замена -л у Призрену је захватила и праве придеве и неке именице мушког рода:

¹¹⁴ В. Матеј Милас, *Данашњи мостарски дијалекат*. — Рад ЈАЗУ, Загреб, 1903, књ. 153, 56; Јован Л. Вуковић, *Карактеристичне особине мостарског говора*. — Зборник „Мостар и Херцеговина“, 1937, 93; П. Ивић, *Огледи*, Ниш, 1991, књ. II, 103.

¹¹⁵ В. нпр.: *Стамат. Тетово I*, 238 („Процесот на затврднувањето на њ не е завршен во овој говор“); Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 151–152 („во појужните села“ напоредо стоје *књига* и *книга*, *њива* и *нива*, *њега* и *нега*, *гњездо* и *гнездо* и сл.); ФО 633 (Лазарополе); ФО 641, 643 (Вруток); ФО 657 (Ракотинци); ФО 675 (Радожда); ФО 683 (Звечан); ФО 692 (Шлегово); Коста Пеев, *Белешки на лексикашта и фразеологија од Сџрумичко*. — МЈ XIX, Скопје, 1968 (њ > н, јн: *нива*, *камене*, *којн*, *ојјна*, *бајна*, али: *ремѣњ*, *сајуњ*); Божо Видоески: *Дебарскиџе говори*. — МЈ XIX, Скопје, 1968, 88–89 („во голобрдските села“: *седејње*, *којњише*, *одејнешо*); Аритон Поповски, *Реканскиџој говор*. — МЈ X, Скопје, 1959, 115 (њ > н/јн: *дечина*, *ждребина*, *којн*, *којне*, *гледајне*, *камејне*); Божидар Видоески, *Леринскиџој говор*. — МЈ XXXIV, Скопје, 1983, 30 (њ > н/јн/њ: *кон*, *бана*, *којн*, *јадејне*, *бајна*, *јадење*, *Шелиња* и сл.).

¹¹⁶ У већем делу Горе њ је изједначено са н (*кон*, *конче*, *бана*, *оране*, *сирене*). „Понегде“ се у неким речима среће и секвенца јн (*којн*, *којнски*, али: *камене*, *слијене*, *вимина*). У селу Млике чују се и потврде н' (*камене*, *сирене*) (Видоески Гора, 51–52).

а) *баџарисаја* (проневерио) гу паре, *забија* му ч'ивију, *биднаја*, *иобеснеја*, *узбеснеја* се, *узбраја* л'епу јабуку, *обраја* си бостан, *обраја* јабуку, *разбол'еја* се, он га *убоја*, *довал'аја*, *викаја*, *извет'р'еја*, *вол'еа*, *снег* б'еше *в'рнаја*, *иогинаја*, *глед'аја*, *гледнаја* се у огл'едало, *огоија* се, *изгор'еја*, *догур'аја*, *и'редаваја*, *додаваја*, *Бог даја*, *Бог уз'еја* (нар. посл.), *дигнаја*, *добиваја*, *добија*, па гу *довеа* овде, *удомија* се, *посл'е* се *ожен'ија*, *живеја*, *живеа*, *збор'еја*, *зайишисаја*, *искаја*, *ј'еа*, *јанаја* (узјахао), *доказ'аја*, *иској'аја*, *искоч'ија*, *искраја* се, *искрив'ија* гу, *куйија*, *и'рекус'ија*, *ошн'еја*, *ош'ежаја*, *лак'рдисаја*, *изл'ежаја* ги, *легнаја*, *меинаја*, *меч'аја*, *мисл'еја*, *умр'еја*, *неч'аја* *јабанг'ику*, *иораснаја*, *иаднаја*, *оиаднаја*, *и'роиаднаја*, *и'роиаја*, *иоч'еја*, *найс'аја*, *иомер'ија* п'рс, *и'раиш'ија*, *и'ришиснаја*, *и'реишисн'еја* св'уноч', *зайустија* се, *зайуцаја*, *и'реинаја* се, *уси'еја* се на д'увар, *ост'аја*, *и'рест'ија* ми к'рф, *ост'аија*, *ош'ворија*, *иушија*, *сед'еја*, *ослаб'еја*, *Б'ожа* де ми *радија*, *скиш'аја*, *осиромашија*, *осл'еи'еја*, *осмудија*, *кој* см'еја да зад'ене у т'урско, *раси'иуваја*, *исш'еи'аја*, *исш'руја* се и тај м'ос, *иурија*, *исш'нч'аја*, *ч'арија* л'епе паре, *угробнич'ија* се, *удрија*, *уз'еја*, *уси'еја* би се и ја на јабуку, *иодадуја*, *уфаш'ија*, *доодија*, *и'роодија*, *оч'аја* да поб'егне, *уч'инија*, *иоц'рн'еја*, *и'роц'фш'аја*, *ушч'уваја*, *осебнаја* итд.;

завука се у к'уч'у, *дига* р'уку на сестру, *доша*, *месец* још не б'еше *заша*, *иша*, *наша*, *ош'иша*, *и'роша*, *обука* се, *иораса*, *и'реиука*, *иол'ега*, *река*, *млого* се *сти'ега*, *што* си се *см'рза*, *и'ека* *поток*, *иош'ека*, *и'ришиска* га, *ул'ега* у *собу*, *осеба*;

б) *кој* имаја шп'орет *беја*, да не б'идне *млого* *беја*, *беја* *пешкир*, *пешкир* *беја* *стаиш*, *образ* је *беја*, *беја* *кол'омбоч'*, *бембеја* се *уч'инија* (сасвим бео), *Бејаграш*, *дошл'е* од *Бејаграш*, *вес'еја*, *сипу'еш* у *вр'еја* *с'ут*, *сипу'еш* *вр'еја* *м'ас*, *вес'еја* му б'еше и *бр'ат*, *вр'еја* б'еше и *с'ач'*, *вр'еја* *нож* да л'иже?, *остаде* *гоја* ка п'рс, *гоја* ка ц'ркв'енски *миш*, *гоја* ка од мајке *роден*, *И* тај *пепеја* *стави* ти на *пуп'к* *гоја* и *дуа*, *диб'еја* б'еше и он, *иодиб'еја*, *најдиб'еја*, тај *диб'еја* *колац*, *деб'еја* *п'амук* *уз'еја*, *зр'еја*, *има* и *кис'еја* *кв'асац*, *купус* *к'д* *имаш* *кис'еја*, *Што* си *кис'еја* *от* *сабајл'е*?, *ка* *кис'еја* *л'еба*, *ош'ат* *и'ч'* *неје* *кис'еја*, *мија* ми и *твој* *бр'ат*, *мија* ми *л'и'к* *тејзи* *жене*, *и'реш'ија* *ч'уран*, *Неси* *работ'аја* *цеја* *месец*, *туриш* *цеја* *бу'т*, *цеја* *ноч'*, *цеја* *л'еба* *изед'оше*, *неје* *цеја* у *п'амет*, *им'ала* *цеја* *р'ед* *дук'ате*, *цеја* *ко'мат* *има*, *док* ти се *исп'ече* *цеја*, *д'ркт'аја* *цеја* *ноч'*, *изел'е* *нецеја* *л'еба*;

в) да *узне* *деверски* *деја* *к'уч'е*, да *узне* и *мој* *деја*, *че* *проп'адне* и *твој* *деја*, *Тој* *лојзе* је *мој* *деја* *от* *оч'евине*, у *наш* *заб'еја* (*забран*), *и'еи'еја*, па га *покри* *с'с* *и'еи'еја*, *и'еи'еја* *ставила*, *свети* *Ран'и'еја*, *свети* *Ран'и'ија*.

152. Нешто мало архаизама и скорашњи иновативни процеси донекле нагризају наведене, горе богато илустроване, дијалекатске прилике. Код правих придева у неколико случајева, углавном у клишетираним синтагмама, аналогијом је обновљен стари облик, код глаголског придева све више надире -о < -л уз често уклањање и тако добијеног зева на начин карактеристичан за многе прогресивније говоре:

з *бел* *образ*, да *искоч'и* з *бел* *образ*, да и *она* *ост'ане* з *бел* *образ*, за *бел* *обрас*, *гол* *голсуз* б'еше, *гол* *голц'ат*, да *тури* *дебел* *п'амук*;

млац'и *што* *би'јо*, *кат* се *вер'и'јо*, *вол'ео*, *и'редавао*, *и'ожал'и'јо* се, па се *жен'и'јо*, *живе'о*, *има'о*, *каза'о*, *куйи'јо*, *намес'и'и'јо*, *жену* *нема'о*, *носи'јо*, *неч'а'о* да *уз'има*, *иш'и'а'о* се, *илака'о*, *ради'јо*, *роди'о* се, *узео*, *умро*, *умре'о*, *осш'ави'јо*, *исш'ера'о*, *ш'реб'а'о*

он да к^трши, *чишао, дошо*. У прикупљеном корпусу података стоје и примери: *цео винограт, у Београш, обџдве су Белограц'анке*. Не треба посебно наглашавати да су облици типа *имао* настали под утицајем књижевног језика. У Чемерикићевој грађи није примећена ниједна потврда *-о < -л*.

153. Изван радног глаголског придева и ограниченог броја правих придева и именица финално *л* се по правилу чува, и то како у страним тако и у домаћим речима. Потврде:

а) *астал*, око тај *астал, вол*, не ми је *жал, ждрал*, у *кал*, сас *кал, кошол* (котао), *оздол*, уфати по *оздол, одоздол, одоздол, оръл* (Aquila), за две меу'едије и *йол*, два и *йол* гроша беше, *йешал*, девет године и *йол*, стајла си *расол* (кисео купус), *св'рдал, сокол, сол*, у *сол, сшол*. Не може се рећи да су чести примери типа *жао* ми је, који, свакако, продиру из књижевног језика.

б) *алал* ти *вѐра*, дошл'е од *Анадол*, у *Анадол, абдал* (глупак, замлата), *амал*, да чита *айбшол, айрил, башал* је и мој саат, *бокал, Данил* (име), *даскал* (учитељ), *џавол, зумбул, игбал* (срећан случај), *игбал* да гу трѐфим, *кавал* (дрвена свирала), *канал, каранфил, каракол* (жандармеријска станица), *карфиол, каул* (опклада), *кашкавал*, мој *мал* беше добар, *мандал, йоршобкал* (наранџа), купија јен *рал* (пар) оп'нице, *Сшамбол*, штó вика *шел'ал* — питуваше маџи, плач'ал'е *хонорал, ч'акал* (шакал), *ч'ашал* (ракља, рашља), *џенерал* не даја, свџма писал'е *џурнал, шал, Теофил, фодул* (сујетан, охол човек), *филал* прил. (хитно, брзо, одмах) и сл. *Џаво* је, разуме се, унет из књижевног језика.

154. У огромној већини случајева *л* се држи на крају слога у унутрашњости речи:

бѐлка (бела кокош), *бѐлкас, белкасша, биволч'е, биволч'ичи*, И деца гу *болне*, свек'рва *болна, биволске* коже, *болник* (болесника), да га види *болника, болнич'ешу* л'ек му дава, *умоболник, умоболнику* да каже тој, у *болницу*, у нашу *болницу*, *вал'а* се гоја *голсуз*, и деца ги *голсузе, гол голцаш, гола голцаша, гола голцишо, дѐлба*, на *дѐлбу, дѐлник, пл. делнице* (радни дан), у *долњу* собу, *жа'лба* (жалост), на *жа'лбу*, јѐно *залч'е* л'ѐба, *залч'ичи, залце, залци*, по јѐно *колце*, побóја *колце* дупке, *крилце, оздолке, оздолбо* сирѐње, *йолгодина* (пола године), *йолноч'*, *ралник, расолмѐсо* (купус са месом — јело), *расолница* (расо), пије *расолницу*, *сѐлска* шума, *сѐлски* пут, *сѐлски* паџмет, *Сѐлце* (село *Севце* у Сиринићкој жупи), *горњосѐлски* сѐра, *горњосѐлске* деца, *силна* војска, *силно, сшѐлна*, тол'ицно *крафч'е* па *сшѐлно, сшолч'е* (столичница), *џѐлцаш* и сл.;

алвалк, пл. *алвалце* (напојница), *алч'ак*, пл. *алч'аце* (варалица, препредењаџ), *анџѐлч'е*, ка *анџѐлч'ичи*, ка *анџѐлске* врата, *алш'н, алш'ан*, пл. *алш'ѐне* (дукат, златник), *бакалџија, бакалџиница, бокалч'е, будалцшо* (лудост, глупост), *будалч'е* (будаласто дете), *варошалци, варошалка* му жѐна, *варошалске* деца несу добре, *далбасшија* (врста крушке), *џаволска* рабóта, *џал'ална* (јабука „будимка“), не гу дизај *џурулшију* (вику, галаму, грају), *калфа, нач'алник, салд'рма* (наслон, настрешница), *џзни солфаш*у (салвету), *ш'улга* (опека, цигла), *шел'алско* викајне, *чалџије* пл. т. ж (свирала), *чалгаџија* (свирач) и сл.

Сонант *л* на крају слога (и речи) у призренском говору се, као и другде на штокавском терену, уосталом, јавља у туђицама и ситуацијама где је васпоста-

вљен аналогитом. Досадашња, пак, истраживања П-ЈМ говорне зоне показују да највише сличности са Призреном и у вези са судбином -л(-), што је и нормално, показује Ораховац¹¹⁷.

ЈОТОВАЊЕ

155. Истрвени су резултати старог јотовања у формама трпног придева, будући да је у призренском говору при грађењу овога облика загосподарио наставак -ен:

заробѐн (али из књижевног језика унети — *зароблѐници*), *уграбѐн*, *накривѐн*, *залѐйѐно*, *залѐйѐне*, *куйѐно*, *куйѐне*, *шойѐно*, *ошкѐйѐн*, *калѐмен*, *окалѐмене*, *иримен*, *мати родѐна*, *осудѐн*, *осудѐне*, *израдѐно*, *ка сѐстра родѐна*, поред вероватно новијих облика са извршеним јотовањем: *ка роѐне сѐстре*, *ниѐа ограѐна*, *сѐба нареѐена*¹¹⁸; *иозлашѐно*, *раскомашѐн* бија, *илашѐн*, *не илашѐно*, *накишѐн*, *накишѐне*, *уфашѐн*, *угасѐн*, *иогасѐне*, *запросѐна*, *обѐсен* и сл. (в. и т. 354). Након елиминасања резултата јотовања дошло се до ликова типа *остѐајѐн*, *настѐајѐн*, *сѐстѐајѐн*, *найокријѐно*, *иокријѐна*, поред: *иостѐавѐно*, *иравѐн*, *наиравѐно*. Новијега датума (мада упрошћавање секвенце -вљ- на неки начин сведочи о старини облика) ће вероватно бити примери са јотовањем, примери типа *забралѐн*, *забралѐно*, *недойралѐн*, *недойралѐну* рабѐту.

Резултати јотовања доживели су исту судбину и у одговарајућим глаголским именицама: *давѐње*, *грабѐње*, *ловѐње*, *ловѐјне*, *калѐмење*, *иамѐиње*, *комашѐње*, *косѐње*, *гузѐње* и сл. (в. и т. 146, 148 и 354).

156. И у призренском говору је извршено ново јотовање лабијала: *здрѐвље*, на *здрѐвље*, *грѐбље*, и *рѐбље* му побеже у Србију, *дѐвалѐ* вѐпар, *дѐвље* свиње, *дѐвље* свијне, *дѐвало* свѐнчѐ, *дѐвалѐ* босилѐк, Арнаути су *дѐвалѐ* нѐрот, бѐше ка *дѐвалѐ*к, са с тога *дѐвалѐ*ка живѐше нестрекѐница, зѐмња му бѐше *дѐвалѐ*на (пуст, дѐвалѐ предео), наша (нашао) девојку *дѐвалѐ*кињу, Јѐна сѐлска *дѐвалѐ*киња да ме вѐра мѐне?, крушка *дѐвалѐ*киња, дѐца јѐдеѐ *дѐвалѐ*чѐке (дѐвље воѐке), Не бѐгај, *дѐвалѐ*кушо јѐна, *дѐвалѐ*жѐна (зверѐне).

157. Код итератива Белићеве VI врсте подновљено јотовање је примењено само код неколико глагола: *не гу иушчѐм сѐму* на сѐкак, *ѐн се иушчѐ* мѐло, Ништо сѐге чѐсто *иушчѐм* вѐду, дѐцу *иушчѐ* сѐме на улѐцу, ѐна ми *иушчѐ* бѐју, *не ги иушчѐ*ф сѐге у Албанију, *иушчѐ*лѐ ги мѐло, и ѐн ги бѐше *иушчѐ*ја, *не ме иушчѐ*ја нигде, *иушчѐ*уѐчи вѐду, *не гу иушчѐ*ј сѐму — *не се играј*, *не иушчѐ*ј бѐраду, мѐло га *расѐиушчѐ* тѐј дѐте, *не ги расѐиушчѐ*ј дѐцу, чѐ се *расѐиушчѐ* от мѐжа гу, и ѐна га *наиушчѐ* вѐчѐ, *иушчѐ*ѐвам, *иушчѐ*ѐвај, дѐте мѐје, *иушчѐ*ѐвај, *иушчѐ*ѐвајѐ — мѐло ве прегостѐсмо, *намѐшчѐ*м кѐсу, да гу јѐште јѐн пѐт *намѐшчѐ*аш, *намѐшчѐ*в ги душѐце да лѐгнемо. Већином у материјалу који сам ја сакупљао провејавају и ликови са *иушѐ*-, па чак и *иушѐ* -: помѐло ги *иушѐ*ѐла, *иушѐ*ѐуѐчи вѐду, слаѐа *не се иушѐ*ѐа, ѐни *не иушѐ*ѐ вѐрата.

¹¹⁷ ФО, 583.

¹¹⁸ Здравница: Здравѐ си, за дѐбро *виѐеније* у призренски говор унета је са стране.

Углавном се говори: да *йуштим* воду, неч'е га *йушти* ма́ти, да гу, мо́ре, *йушимо* ми́, *исйуштим*, неч'е ги *расйуштим*, не се пла́ши, *ру́же йуштив* бо́ју, не ме *йуштија* бра́т, *йушти́ле*, *йушти́ше* ме, *найушти́ше*, *найушти́ја*, *йоушти́ше*, *йуштен*, *йуштена*, *йуштене*, *найуштена*, *найуштене*, *расйушти́ја* ги, *расйушти́ше* гу. У скоро прикупљеном материјалу може се наћи: да га *йусти*, она ч'е ги *йусти*, па да га не *йусти* никад, *зайуштија се* — *габел'* се учини́ја, па чак и: оmlадна је млого *ошйуштена*, свѐ је *ошйуштено*, *йуштене*.

158. Не само што изостаје подновљено јотовање код трпног придева *крштен* него су уклоњени и резултати најстаријег процеса тога типа: он ти не́је *к'рштен*, не́је била *к'рштена*, де́те је *к'рштено*, *нек'рштен* умре́ја, да ми у́мре *нек'рштена*, да не у́мре *нек'рштено*, и он је *йок'рштен*, тако и: *к'рштене*.

159. Код свих облика од *осшар* и *осшриши* уопштени су ликови без трагова старога јотовања: но́шч'е ти не́је *осшрено*, но́шч'е је добро *изосшрено*, *изосшрена* секи́ра, не беше *изосшрена*, но́ж беше *наосшрен*, *осшар*, *осшра* му и секи́ра, *осшри* бритву, да га *осшри* и но́шч'е, да га *наосшрим*, да га *наосшриши*, *изосшримо*, да гу *изосшри*, да *наосшри* секи́ру, ва́л'а да гу *наосшрише*, *наосшрија* гу л'уцки, од *Ошрозју*, *осшрозјуски* ба́јрак.

160. Доследно се јотује секвенца *-јд-* код глагола на *-иши-*: ч'е *доџем*, да *доџеш*, код мене, да ми *доџе*, ми ч'е *наџемо*, да *надџе*, *доџне*, ко́ј ти *доџне* у куч'у, да ми *йроџне* свѐ и сл. (в. и т. 360), *наџеш*, ја ч'е ти *наџем*, *йроџеш*, *уџосмо*, *йриџи* при мене и сл.

161. У вези са судбином групе *иши* наводим да се у Призрену, према очекивању, говори само: *блаишише*, *ваиришише*, *џубришише*, *кал'ишише*, *косишише*, *куч'ишише*, *огњишише*, *сиришише* итд., али је: *стаи*, да *узне* јено *стаи*ч'е. У призренском говору долази и глагол *ишием* (биштем), док примарно значење задржава глагол *искам* (в. т. 379).

КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ

162. Консонантске групе, својевремено значајно умножене након испадања слабог полугласника, понашају се углавном као и у другим говорима овога типа. Новодобијене секвенце у призренском говору се ређе растеређују испадањем одговарајућих сугласника, а знатно чешће — супституцијом гласова на бази асимилационих или дисимилационих процеса.

И у овом раду обради консонантских група пришло се селективно. Углавном су остављене по страни секвенце познате свим суседним говорима и књижевном језику. Пажња је по правилу указивана групама чија судбина има одговарајући лингвогеографски значај.

Консонантске групе у иницијалној позицији

163. Познато је да су у многим нашим говорима почетне консонантске секвенце састављене од плозива и другог опструента уклоњене ишчезавањем првог члана. Призренске прилике показаћемо следећим случајевима:

- иш-*: *ишица*, да тѣпа *ишице*, *ишичје* млѣко, *ишичка*, *ишичурѣна*, поред: *ишиице*, на *ишицу*, *ишичурѣна*;
- ич-*: *ичѣла*, купија *ичѣлу*, *ичѣлар*, *ичѣлињак*, *ичѣлин*, поред: *чѣла*, *чѣлар*. Колебање карактерише и Чемерикихеву и моју грађу, што поткопава примамљиву претпоставку да су ликови са *ич'* — новији нанос из стандардиог језика. У Чемерикихевој и Чупаревићевој грађи стоји и мета-тезирани лик *чиѣла*;
- иш-*: *чѣница*, имадо јѣно амбарчѣ *чѣницу*, за дѹшу дава с туц'у *чѣницу* (нар. посл.), *чѣнични* лѣба, *чѣнично* брашњо;
- иц-*: да ми утѣпа *ица*, Да му се посѣре за дѹшу и тѹму *ицу*, потѣпаше не тѣј *ици* Бугари, Кѹј, брѣ, да верује тѣма *ицима*?, да ме гризе којшииско *ицѣшо*, *ицѣшо* има морско, арнаѹцко *ицѣишишиѣ*, тѣј њине *ицѣишишиѣ*. Поред *ицѣишанце* чује се и *ицѣишанце*, а о потврдама глагола *иције* односно *иције* говори се у т. 206. У сваком случају данашњем *иције* претходило је *иције* < *исује*;
- кч-*: *чѣрка*, *чѣрко*, *чѣрку*, *чѣркино* итд. (в. т. 272);
- ишк-*: *ишкѣлем*, *ишкѣлеш*, *ишкѣлемо*, *ишкѣја*, *ишкѣј* итд. (в. т. 368), *кој*, *кога*, *кому* (в. т. 302. Будући да су се морфолошки изједначили облици *ко* и *који*, можда овде и немамо посла са групом *ишк-*);
- гд-*: *дѣ* ти је сѣн?, *дѣ* си бѣла?, *дѣ* гу је брат?, *дѣ* је струја?, *дѣ* је вода?, али и: *гдѣ* да му нацѣм жѣну?, *гдѣ* смо живѣлѣ;
- дг-*: *дѹња*, *дѹње*.

164. Супституције проистекле на принципу асимилационих и дисимилационих процеса у иницијалним групама срећемо у наредним примерима:

- ск-*: *цкѣла*, дѹша му на *цкѣлу*, *цкелеција*;
- ишк-*: *чкѹла* се бѣше пуштила, побѣгла от *чкѹлѣ*, за *чкѹлѣ* остаѣја, за *чкѹлу* нѣ му гѹри сѣрце, у *чкѹлу*, отиша, *чкѣмба*, да купи *чкѣмбу*, *чкѣмбе*, *чкѣмбар* (врста плетења), којн ми бѣше *очкѹиен*, коња му *очкѹиѣја*, поред: *ишкѹла*, у *ишкѹлу*, чѣрка ми је *ишкѹлована*, *ишкѹиен*. Изгледа да је само: *ишкрѣвам* („пишем“ у бошкачком говору), *ишкрѣвула* (писмо у бошк. говору), *ишкѹдранин* (Скадранин), чѣјо бѣше онѹј *ишкѹдранчѣ*?, *ишкрѣбав* гу је јен зѹб, ѹзни и *ишкрѣбѣно* гѣрне, ѹста су му *ишкрѹм indecl.* (суха). Примери типа *ишкрѣвам*, *ишкрѣвула*, *ишкѹдранин*, *ишкрѹм* потичу из албанског језика.
- жв-*: тѣшко се *ѣвака*, *ѣвакѣја*, *ѣвакаѹчи* зѹб искѣршија, да га *иѣвакам*, да *иѣвака* и туј корку;
- жм-*: *ѣмѹрим*, тѹј чѣ ти нацѣнем и *ѣмѹрке*, да *заѣмѹрим*, да *заѣмѹри*, *заѣмѹреја* ка чѹран, сѣг *заѣмѹри*, снаѹ мѹри и ти, *Заѣмѹро* алѣи бѣше *ѣба*;
- зв-*: *свѣзда*, *свѣцка*, *своно* (в. т. 130);
- иц-*: *ица*, *ицѣшо*, *ицѣишишиѣ*, *ицѣишанце* итд. (в. т. 163);
- гн-*: *гњѣздо*, чѣфкино *гњѣздо*, чѣфкине *гњѣзда*, два *гњѣзда*, *гњѣздѣнце*, тѣмо се *гњѣзди*, дѹго се *гњѣздѣше*, да се *угњѣзди*, И мѣши, мѹре, градиѣ *гњѣзда*, *Гњѣзди се* ка кѹчѣ кад ѹчѣ да лѣгне (нар. посл.), поред *гњѣздо* (лик

вероватно настао каснијим отврдњавањем њ; в. т. 145), *гњѣши*, снао мори, још туј бареницу, *нагњѣше* га, вај соџун је млого *гњѣшаџ*, отпадоше гу руке *гњѣцаучи*, отпапашче ти руке *гњѣцаччи* гу, маџи ги *гњѣца пасул*, л'ѣба гу је увек *гњѣцаџ*, Дрењине се *гњиле* једеџ, купија *гњило д'рве*, донѣја *гњија* п'њ, старо кач'иче поч'ело да *гњије*, Спопал'е га *гњевови*, њојзи *гњѣџ* на ма дообди, мора да омије *гњѣџ* (гомилу) судове, Навал'ише мравл'инке — цел'и *гњевови*. Према *гњѣжденик*, *гњѣжђеник* и сл. у неким говорима у Призрену је: *гљѣжданик* (свакако је раније било *гљѣжданик*) (рђаво умешен хлеб), она му месила *гљѣжданице*, да изедеш јѣну *гљѣжданицу* (гњѣцаву питу), тој бѣу, синко, *гљѣжданице*. Увек је: мејл'ем да ти извуч'е *гњој*, бол'и га тој негово *гњојаџо* уо, *гњојаџа* раџа, на *гњојаџу* раџу, *гњојаџица* (гњојаџа бубуљица), обѣдџа уа гу се *гњојѣу*, он добро *гњојѣше* л'иваѣе, немаше *гњо'иво* за л'ојзе;

жл-: *жл'уна*, уфатија *жл'уна*, *жл'уџа*, поред: *жу'џа* (в. т. 69). Према *жлезда* у књижевном језику и *жљезда* у многим србијанским говорима у Призрену је: *жгл'ѣзда*, има јѣну *жгл'ѣзду*, љскочи му изаушџа *жгл'ѣзда*.

165. Због изједначавања *љ* и *л* испред предњонепчаних вокала немогуће је одредити да ли асимилативним путем раније *кл* > *кљ* код именице pl. tantum *f* *кл'ѣшше*, да понѣсе *кл'ѣшше*, Руке гу су ка *кл'ѣшше*. Уп. и *кл'ѣшшак*, пл. *кл'ѣшшѣце* (гњѣцаџ хлеб).

166. Имајући у виду прилике у неким другим метохијским говорима наводим податак да у Призрену изостаје асимилација у иницијалној секвенци *мл-*: *млаџа* жѣна, *млаџе* гу сѣстре помрѣше, у *млаџос*, *млаџос* — враџос (нар. посл.), *млаџос* — л'удос (нар. посл.), *младиња*, *младица* (врста пастрмке), *младожѣња*, *Млаџен*, *Млаџеновица*, *млаџанавѣшџа*, *млаџанавѣшџу*, *млаџанавѣшџу*, *мл'ѣко*, *мл'ѣкарџик*, *млашџи* гу (уп. и: да *омлашџимо*, че ги *омлашџише*).

167. У материјалу који сам ја сакупио нема потврда за *ши-* > *ч'и-*. Код мене је, дакле, само: *ши'ирџиш*, *ши'орѣиш*. Колега Р. Млаџеновић ме обавестио да се у ПСГ чује и *ч'и'орѣиш*. У Чемериџићевој грађи стоји и лексема *ч'иар* у контексту: јѣн *ч'иар* му се бѣше забѣја дубоко у р'уку.

168. Дисимилација стоји иза супституџија у следећим примерима:

мн- > *мл-*: *млого* л'ѣпе стџари, *млого* ме бол'и глаџа, *млого* ми ослабѣла маџи, *млозиџа* имал'е козе, *млозиџа* ништо не рабџоџа сѣге, поред изворног: *мноџо* вр'уч'о, *мноџо* би побил'е, *мноџи* отоше у С'рбију. Примери са *мн-* нису примећени у Чемериџићевој збирџи;

дл- > *гл-*: *гл'ѣшо*, узѣја три *гл'ѣша*, јѣно *гл'ѣшенѣце*, да ми купџиш две нѣве *гл'ѣшенѣџи*, поред: узѣја му *дл'ѣшо*, *дл'ѣшенѣце*, две *дл'ѣшенѣџи*. Увек је: *длан*, *длака*, *длаку*, *длакаџа*.

Осврћи на неке иницијалне консонанџиске групе

169. Судбина секвенџи *чр-* и *чр-* не издџаја призренски говор из П-Т дија-лекатске зоне као целине: *чрѣй*, *чрѣјаџа*, *чрѣју'ла*, вр'уч'у *чрѣју'лу*, *чрѣйџик*, пл. *чрѣйџице* (крпа за хватање вр'уџих чрепуља), *чрѣво*, *чрѣвар*, *чрѣџара*, *чрѣџарка*,

ц̆рвен, ц̆рвено, ц̆рно, ц̆рномањас, ц̆рва да изеде, тако и: *дйвл'а црешња*, вју годину беше ма́ло *црешње*, једи, море, веј *црешње*, ч'е изеде *црешње* саз гол'ушке, имамо, имамо и *црешне* далбастије.

170. По правилу је: *сл'ива* шеч'ерач'а, има́м јену *сл'иву* шеч'ерач'у, Дете́ ч'е ти, снао мори, прогуне гол'успу от *сл'иве*, пеја се на селске *сл'иве*, зел'ене *сл'иве*. Свакако из књижевног језика долази: *шливовица*, Кóј ти дњѣске, море, не пије *шливовицу*, И Нёмци гу во́л'иф на́шу *шливовицу*.

171. У призренском говору је: *сѡај*, да ўзне јено *сѡајч'е*, дѣл'ка јено *сѡајч'е*, имáло *сѡајч'е* од за́дњо врати́ло, но́ге су гу ка *сѡајч'ич'и*, рúке му су ка *сѡајч'ич'и* (в. и т. 161).

Консонантске групе у медијалној позицији

172. Најинтересантније промене у медијалној позицији обично су везане за сонантске групе. Од супституција насталих асимилационим путем највише пажње заслужују следећи случајеви:

-вн- > -мн-:

гламни́ца (врста кукоља), жѣто ни оштети́ла *гламни́ца*, вујгодишња ч'ени́ца не́је *гламнич'ава*, *гóмно*, на́рани ги свѣ сѡз *гóмна*, *гóмнар*, *гомна́вац*, *гóмнеш*, од оно́га *гомнѣша*, упáја у *гóмна*, свáку *гомнари́ју* (глупост), *гомна́ша* рабóта, це́ја бѣше *гóмнаф*, сѡз *гомнѣну* л'и́ку га вика́л'е (нар. посл.), *гомнени́ца* до *гомнени́це* (гомила измета), и бра́т му бѣше *гомна́рко*, *гомна́рка*, Оне́јзи *гомнѣшке* да гу се ја́, море, поклóним?, млого *гомна́ше* и свѣ — *изгомна*, *гомнарч'ич'и* габѣл'ски, сѡмне, сѡмна́ло и сл. (в. т. 205), *да́мно* си до́ша, *ода́мно*, *одѣмно* је то́ј купѣно, *одѣмно* је то́ј забрајѣно, *дамни́на*, свѣ је то́ј граде́но у *дамни́ну*, *дамнѣшњо* бра́шњо узѣја, *дамнѣшњи* л'ѣба, *одѣмношњо* је то́ј ви́но, *одамношња* му раки́ја, *ода́мна* гу не ви́до, *ра́мна* л'ивáда, свѣ ги је *ра́мно*, *рамни́на* (одатле и: *ра́ман*), *рамни́ца*, то́ј ра́сте по *рамни́це*, *Рамни́шиѣ* (назив Опoља), поред: *б'ренáра*, *главни́ца* (кукољ), и óни једе́в *главни́чаѡ* л'ѣба, *учѣвни* л'у́ди, *главни* бра́д ги бѣше, *гла́вно*, фáјда *гла́вно* узѣла (нар. изрека), оно́га *говна́фца* да слúшам, *ода́вно*, *равни́ца*, *равни́на*, *ра́вно* је;

-вѣ- > -мѣ-:

гла́мња ч'е б'рго изгóри, јѣна *гла́мња* ни прет ца́ра не гóри (нар. посл.), двѣ *гла́мње*, ўзе óна и те́ј нагорѣл'е *гла́мње*, да освѣтл'и саз *гла́мњу*, *гламѣ́ица*, да сабѣре свѣ *гламѣ́ице*, јѣну суу *гламѣ́ицу*, јѣно *гламѣ́ич'е*, да ўзне те́ј две-три *гламѣ́ич'ѣши*, имáл'е смо *гламѣ́ицу* у ч'ени́цу, ул'ѣгла *гламѣ́ица* и у на́ше жѣто, *гламѣ́ич'аѡ* жѣто, *ил'ѣмња*, саз б'ржани́цу покривáл'е *ил'ѣмње*, У јѣно сѣло грóм запал'и́ја *ил'ѣмњу*, поред: *главни́ца*, *главни́чаѡ* бра́шњо, да једе́мо *главни́чаѡ* л'ѣба;

-мѡ- > -мѣ-:

ч'у́је се топóфска *з'рмѡáва*, ч'им ч'у́је *з'рмѡáву* — побѣгне, *з'рмн'авина*, оти́ша по ве́ј *з'рмѡáвине*, *Дамѡáне* (село у околини Призрена), *Дѡмѡан*, *Дѡмн'áну* да́л'е, *Дѡмѡána*, *Дѡмѡано*

вица, Дъмњанович'ине деца, зѣмња, купија зѣмну, свѣ ги обал'а на зѣмљу, они бѣдѣ по туц'е зѣмње (ЛПл), Ни Бѣгу дѣшу ни зѣмње тѣло, нѣма зѣмњана тепсија, брат гу је ништо зѣмњосан (боје зѣмље — у лицу), у зѣмњо дѣбо, Неродѣмња, отишл'е гу брач'а у Неродѣмњу (село на Косову), Рейѣмња (село у Подрими), отиша у Рейѣмњу, ѡмњан, бес ѡмњана, имало ѡмњан у кадијоницу, ѡмњаника, ѡмњанику (в. и т. 41, 42), поред: з'рмл'ава, да оглунемо од з'рмл'аве, з'рмл'авина, у вуј димл'иву ламбу, добија добру зѣмљу, продаја и добровол'ачку зѣмљу, зѣмлак, зѣмлане сѣде, зѣмљано, зѣмља му је дадена, зѣмлосаја се, шумлак (четник), утепаше јѣнога шумл'ака, брат му мисл'ѣја да смо и ми шумл'аци. Разуме се да је у неким од наведених потврда (нпр.: Дъмњан, Неродѣмња, ѡмњан) претходно -мј- > -мљ-;

-зм- > -зн-: *узнем од рѣже, да узнемо, да узнетше и ви, да узнев, узни, да ги одузне паре, одузни гу дугајну итд., поред: да га узем свѣкра, уземо бѣре, да уземо ми тѣј, откут ч'е узе? итд. (в. и т. 364);*

-шм- > -шн-: *да ти свѣ ошне, ч'е гу ошнѣмо, да гу ѣреошне, ошнала (ако се не ради о морфолошкој појави, тј. преузимању -не- из глагола типа рекнем—рекнала, дигнем—дигнала);*

-иш > -иц: *ако л'ишче — л'ишче, л'ишчи, мори, и ти;*

-ис- > -иц-: *кѣјн му л'ишцаја, и гѣсан гу л'ишцаја, л'ишцало, л'ишцало ми кѣч'е, л'ишцан кѣјн, тамо ги млого л'ишцу'ѣф ѡфце, и кѣзе ги л'ишцувал'е, и говѣда ги л'ишцувал'е;*

-нжс- > -нц': *тај инц'инер, подметнаше наши инц'инѣру, за тѣј два инц'инѣра, поред: инжсиѣра, инжсиѣр-гу бѣја сѣн, јѣному инжсиѣру;*

-нз- > -нс-: *сѣнсар, убѣла три сѣнсара, консѣла, ѣнсѣја и сл. (в. т. 130);*

-шн- > -шњ-: *брашњо, прѣсеј на ч'ѣсто сѣто, купија јѣну ч'ѣсу брашњо колѣмбѣтњо брашњо, бржано брашн'о, брашн'о ни бѣше горкаво, поред: брашно (као послѣдѣца отврдњавања њ или утицаја књиж. јѣзика; о нарушавању односа њ и н в. у т. 143–150).*

173. У призренском говору, судећи по грађи којом располажем, рѣтко долази до асимилација у групи -мш-: *ѣанѣим, заѣанѣим*, али је знатно чѣшће: *ѣамѣим*, не *ѣамѣим*, веј С'рби ништо не *ѣамѣиш*, и брат ми добро *ѣамѣише*, добро ч'е гу *заѣамѣиш*, *заѣамѣи* и тѣј, нѣ се продавало от *ѣамѣишѣвек*, кѣч'а је негѣва от *ѣамѣишѣвек*. У сакупљѣном материјалу се нашло неколико случајѣва чији је наста-нак најупутније тумачити даљинском асимилацијом: *ч'акал* (шакал), *рѣс* и *ч'акал*, *ѣандар*, поред *жандар*; *нац'арлив* бѣше и брат му (нацарлив: „пргав, напрасит“), *рогѣца*, поред: *рогѣзина*, *осѣба*, *ѣросѣра*, *сѣи* и сл. (в. и т. 130), али је ипак: *рогза* (стара, похабана, дотрајала ствар), *зглоб*, *зглавак*.

174. У медијалној позицији супституције на бази дисимилације нису нарѣито чѣсте. Од уѣчених случајѣва највише пажње заслужује група -чњ- (-лн-), која се ѡвѣе обѣчно свѣди на -шњ-:

Божийње Покладе, *Божийње* посте, *Божийнџо* печ'иво, *коломбойнџо* брашњо, *коломбойнџи* л'ѣба, *колобойнџица*, *коломбойнџица*, *коломбойнџицу*, на *кушњи* прѣк, пред врата *кушње*, брат му је бија *кушњик* (добар домаћин), *мати* гу бѣше *кушњица*, *сѣстра* му бѣше *йокушњица*, *бескушњик*, неје л'сно *бескушњику*, И тѣ, *бескушњику* море, имаж *дѣм*, *бескушњицо*, да те *пита*м тебе ништо, *раскушњица*, А *звѣице* *раскушњице* (нар. песма), *йролѣињо* време, *йролѣињи* дѣн, *нѣиња* рабѣта, од *нѣиње* рабѣте *фајда* нѣма, *срѣиња* слава, *госпоуо*, а *ми* *срѣињи*, *несрѣињик*, а даљѣм *дисимилацијом*: *нестирѣкњик*, *нестирѣкњика*, *нестирѣкњику* јѣдан, *нестирѣкњица* итд. (в. т. 200), *ујчѣвиѣиња*, *ујчѣвиѣињин* сѣн ми *доша*, *поред*: *вочњак*, *кучни*, *колобойнџица*, *колобочница*, *йролѣчњо* време, *несрѣчњо* дѣте, *стиричѣвичња*.

175. Дисимилација је захватила и групу *-иш-* у *йеиш-*: по јѣна *йѣкл'а*, *Пѣкл'а* је што *пѣчнеш* да *плѣтеш*, *Надѣнеш* *йѣкл'е* и *плѣтеш* ч'арапе, да *йѣкл'ам*, што *тамо* *йѣкл'аш?*, *расйѣкл'ам*, да ги *расйѣкл'аше*, *расйѣкл'аја*, б'рго ги *расйѣкл'а*, *расйѣкл'ај* га ако *можеш*, свѣ бѣше *расйѣкл'ано*, неје он *расйѣкл'ан*.

176. Призренски говор је поштеђен дисимилационих процеса у групама *-мн-*, *-ич-*, *-иш-*, *-ис-*, *-ик-*, *-иш-*. Дакле:

-мн-: *гумно*, имал'е л'ѣба до *ново* *гумно* (до нове вршидбе), *сѣлске* *гумна*, *гумниѣше* (гумно), да *мало* *дрѣмнем*, *дрѣмна* сал *пѣт* минута, *сламни*, *ишњо*, *пожури* док не се *стишњи* (од једног, иначе непоузданог, *информатора* чуо сам: *чим* се *стишњи*);

-ич-: *кѣич'а*, две-три *кѣич'е*, *узни* ми и *кѣију* *кѣич'у*, *купи* *кѣич'е* за *кошул'е*, *кѣич'е*, три *кѣич'ѣша*, *кѣич'ич'и*, јѣно *кѣич'ѣнѣ*, два *кѣич'ѣнѣша*, јѣнога *коноич'ара*, *мицко* *к'рич'е*, свѣ *стари* *к'рич'ич'и*, *стиич'е*, *стиич'ич'и* (в. т. 161, 171), *риич'е*, *риич'ич'и*, и *отас* ги бѣше *гол'ем* *есайч'ија* (рачунџија);

-иш-: *оишѣиња*, у *нашу* *оишѣињу*;

-ис-: *ишѣиџа*, у *нову* *ишѣиџу*, не га *науо* онѣ *ишѣиџе*, *ишѣишѣиџа* (врста колача);

-ик-: *колѣйка*, *куписмо* ги и *нову* *колѣйку*, *мѣтни* дѣте у *колѣйку*, да *колѣбам* *колѣйку*, *колѣбај* (љуљај) *туј* *колѣйку*, *колѣбај* *полько* дѣте у *колѣйку*, *ишѣикам* (табанам), они *ишѣикав* *зѣмњу*, *исѣикаѣше* гу *добро*, *ч'айкун* (мангуп), да *утѣпем* *тога* *вашега* *ч'айкѣна*;

-иш-: *стареј* сѣн гу бѣше *зайиџа* (жандарм), *зайиш* (стега, строгост), *Тѣј* *проклѣте* *Турци* *зайишѣше* ни *пѣт*, он *ч'е* ве свѣ *зайишѣше*, *зайишѣса* ми и *сѣна* и *брата*, *лѣишѣир*, али: *лѣишѣрка* (наслањање на глагол *лѣиш*?).

177. У говору Срба Призренаца сасвим изостаје и дисимилативно упрошћавање секвенци *-сѣ-*, *-шч-*:

-сѣ-: да не *исѣйа*, *цѣја* ч'е се *исѣйа*, да *исѣйа*, *исѣйаја* и *лактове* на *кошул'у*, сѣк ч'е гу *расѣйам*, *расѣйаја*, што гу *расѣйа*, *расѣйај* и *тој*, *расѣфѣша* се свѣ, неч'е да *исѣфѣша*, *јѣш* не ми *расѣфѣшал'е*, *расѣфѣшала* ми се јѣна *ружица*;

шч'-: *ашч'ија* (кувар), поруч'ија тому *ашч'ије* да га ч'ека, *ашч'ика* (куварица), *ашч'ике*, мори, ж'ива л'и си?, *ашч'иница* се зв'аше (јавна кухиња), *ашч'ински* занат, *башча*, т'ој ми је за у *башчу*, у *башчу* поша, *башчаџ'ија* // *башчеџ'ија*, имадо ј'ено *башч'ице* (дем. од *башча*), *башчеванџ'илк* // *бошч'ованџ'илк* // *башчеџ'илк*, *башчеџ'ија* // *бошч'ованџ'ија*, *башч'елк* (баштовански производи) не с'ити, отишла је у *џ'ул'башчу* (нар. песма), поред новијег: у *башишу* смо м'ел'е; *бошча* (кончана прегача), *бошч'алк*, пл. *бошч'алце* (дар), умр'еја от некоје *болешч'ине*, На Турч'ина *болешч'ина*, *Гогешч'е* (Цинцарче), *Гогешч'ичи*, поклонија ги т'ема *Гогешч'ичама*, овол'ич'ко *гр'ошче* гр'ојзе, ј'ено *гр'ошче* гр'ојзе, из'ел'е два-три *гр'ошч'етши*, *гушч'е*, да закол'е два *гушч'етши*, об'два *гушч'етши*, *дашч'ара* је б'рвнара, за ј'ено *кошч'е*, да узне *кошч'е* в'уну, пл'етиво ми б'еше у *кошч'е*, *кошч'ица* (дем. од *коска*), *мишч'е*, уфатила маца ч'ет'ири *мишч'етши*, уфатила две *мишч'етши*, *кожгушч'е*, три *кожгушч'етши*, И вој *ношч'е* ми најела б'р'а, да ми набостри *ношч'е*, *ношч'ичи* ј'оште несу наостр'ене, *ношч'етшина* (аугм. од *нож*), *обрашч'е*, *обрашч'ичи*, г'орив ги *обрашч'ичи*, пол'уби га у об'две *обрашч'етши*, в'уј год'ину и *орашч'ичи* с'итне, *отешч'ала* ми торба, *отешч'а* ми б'рка па гу свуко, *ш'рбушч'е*, *ш'решч'ица*, дв'ал'а *ш'решч'ице* за у кош, ј'ено празно ч'ашч'е, којшиске д'еца гу *рашч'ейиле* главу, *рашч'ейија*, да *рашч'ейи* бау'аце па да с'еди на гузицу, да *ишч'ешл'ам* девојч'е, неје ни в'уну *рашч'ешл'ала*, неч'е гу *рашч'ини* сас т'ој, да гу *рашч'йорим* (распорим), Б'ог да ги *ушч'ува*, да *ушч'уваш* м'атер, Ни м'ати ги ништо да *ушч'ува* не м'оже, И тако, ч'уч'ка, *ушч'ува* девојч'инску гу нафаку. Појаве нема ни у сандхију: да проџ'е *йрошч'аршију*, *убодо* се *йрошч'изму*, не йди беш ч'адб'ра, живим беш ч'овека и сл.

178. И призренски говор зна за групу -жд-. Среће се у словенском ономастичком супстрату, позајмљеницама из несловенских језика, речима преузетим из црквеног језика и облицима насталим фонетским развојем говора. Потврде:

Лубижда (село надомак Призрена), снаа гу б'еше из *Лубижде*; одатле: доша ги б'еше и ј'ен *Лубижданин*, Два *Лубижданина* купише ни л'ојзе, *Лубижданка*, утеп'ало га ј'ено *Лубижданче*;

Баждарана (део Призрена)¹¹⁹, неси бија у *Баждарану*, да пои'неш и у *Баждарану*, *горужда* (алб. *garuhdë* — велика варјача), да узнеш в'уј *горужду*, Осушила се, б'ш се *горужда* уч'инила, Не се плаши, море: т'уј *горужду* (фиг. „јак мршаво, ослабело лице“) никој неје огойја, десило ти се *мижде* (лепа вест, добар, весео глас), Снајке м'ори, дај *мижде* (награда доносиоцу лепе вести, муштулук), Доша ни *мижде-џ'ија* р'ано, она ги б'ила *миждеџ'ика*? (в. и т. 54);

не ти је *нужда* т'ој да ч'иниш;

¹¹⁹ Место где је некада била *царина*, *шрошарина*. Уп. *баждар* (< тур. *bacdar* < перс. *bāgdār* „цариник“; Шкаљић Турцизми, 127).

цеја дѣн ме бриждеше дѣсна рѣка, бриждѣја гу длѣн, бриждѣла ме и лѣва рѣка, Он својено ѿждригује, цеја сѣт сам ѿждригуваја, ѿждригување.

Сандхи и сродне ѿјаве у додиру морфема

179. У сандхију и између префикса и основне речи обично долази до регресивне асимилације сугласника различитих по звучности. Појава није ретка ни у контакту двеју акцентованих речи. Потврде:

а) *сз-Бѡга, сь^а-браѣша, сз-Бугаре, сз-браѣша, сз-гламњу, сьз-гѡмна, сз-голѣшке, сз-девојке, сз-девојчѣе, сь^а-децу, сз-докѣура, сьз-двѣ рѣке, сз-говѣцку кѡжу, шез-браѣша, шриѣз-годиѣне, шез-годиѣне, пе-шез-годиѣне, двѣз-дѣвеш, за ѣшнѣз-дѣна, чѣшѣрез-дѣна, ѣд-браѣша, дѣвед-Бугара, јѡж-га нѣма нѣга, ушѣ-ѣж-гу, исѣчѣж-ги, мѡраж-да гу ѣзнеш, видѣшчѣж-га, вѣч-га не бѣше тѣјке, ѡшас-ги бѣја, што му бѣја ѡшас-глан, мѣсес-дѣна итд.; поред: сз-другѡве, сз-децу, у нѣз-бѣше... роцѣка, шеснѣз-децу, шриѣз-годиѣне, два-шринѣз-дѡше, дибидѣз-будѡла, јѡж-бѣу остѡле, јѡж-двѣ детѣти, јѡж-дѣшѣшом ѣшла, јѡж-док-бѣја нежѣшет, нѡж-бѣше наѡстрен, нѡж-да лѣже, нѡж-дѣбѣли којшѣја, ѣмаж-дѡм, нѣмаж-за лѣба, ѣмаж-гѣскин пѡмет, ѡмѣж-глану, ѣд-годиѣне, ѣд-гѣскице, шѣѣсѣд-годиѣне, два-шриѣсѣд-годиѣне, осомдѣсѣд-годиѣне, цѣрквен чѡвѣз-бѣја, вѣч-било пукнѡто итд.;*

б) *ис-кафѡне, ис-кал, ис-кѣчѣе, бес-кавѣе, бес-кѡјна, бес-кѣчѣе, бес-којшије, бес-шѣбе, бес-Турчѣна, бес-шѣлѣша, бес-шѣчѣе, бес-ѣаре, нис-ѡѡшѡк, ѣрос-ѣенѣѣру, бес-шѣмѣна, ѣрѣш-кѣчу, ѣрѣш-кѡјна, ѡш-кирѣју, ѡш-ѣснѣцу, ѣрѣш-ѣрајѣне, ѡш-сѣрѣју, ѡш-слубѣцу, ѣрѣш-цѣра, кош-чѣрку, кош-чѣрке, кош-крѡла, беш-чѡвѣка, ѣрош-чѣршѣју итд.*

180. Понашање з и с испред ѣ и ѣ, како у сандхију, тако и на морфолошкој граници, одрѣђено је природом латерала и ѣ у призренском говору. Асимилација по начину и месту образовања у овом случају није нарѡчито чѣста појава:

саш ѣгове брѡчу, бѣше му ѡшѣшѡла кошѣла, али: мѣрзлѡвац, мѡго си грѡзлѡф, нѣ се плѡши, грѡзлѡвицо грѡзлѡва, свѣ дѣца гу бѣу грѡзлѡве, нѣси у напрѣшѣо бѣла грамзлѡва, тѣј тѣчѣе двѣ грамзлѡфчѣѣши дѣшу гу изѣдѡше, грамзлѡвац, свѣ дѡдни свѡјѣзи грамзлѡвице, грамзлѡфко, Сѣге нѣкому рѣке нѣсу гаслѡве, гаслѡф шѣчѣр, ништо нѣмѡло сьс лѣба, ис ѣгове лѣивѡде, ис ѣѡјнези кѣчѣе. Варијанта ис ѣгове (као и: из ѣгове) мора се посматрати у контексту варијанте ис негове (као и: из негове), будући да је ѡтврђивање иницијалног ѣ узело широког маха (в. т. 145). У ПСГ је: грамѣжлѡф, нѣкој му нѣѣ грамѣжлѡф, остѡи га, мѡре, тѡга грамѣжлѡфца, тѡму негѡвѡму грамѣжлѡфчѣѣшу, и кѣма ги бѣше грамѣжлѡвица.

181. Мислим да је методолошки најѡпутније овде навести случајеве такозване африкатизације у секвенцама ш, д + с:

шс > ц:

арнаѣке свѡдбе, тѣј арнаѣке проклѣтије, Кѡј чѣе да забрѡи тѣј арнаѣке зѣлѣме, арнаѣки зѣлум, ѣмѡле и арнаѣке кѣрѡве, да брѡчки подѣлѣи, брѡчки помѣчу сѣбе, гурбѣчки жѣвѡт, гурбѣцка алѣне, гурбѣчки жѣви, гурбѣчки жѣвѡт, да чѣваш и

гирбѣцко пријател'сто, *комиџки* да живиш, *комиџки* војвода, *Хрваџка*, *хрваџку* војску, *г'рч'ки* и *чифуџки* нарот;

шс (< *шс*) > *ц*: *броџка* вуна (Брод, село у Призренској Гори), *броџко* сирење, *б'рџки* живот, *б'рџке* бфце, *војвоџка* куч'а, у *војвоџку* куч'у, у *граџки* одбор, *граџки* саат, *граџку* земљу продал'е, *граџке* говеда, *белограџки* живот неје ка наш, *белограџке* деца л'уцке л'и су?, *Оч'а Заграџка*, у *Оч'у Заграџку*, *госиџки* живот, *госиџко* кол'ено, *Биџа* по је *госиџка* за којшике гу, *најгосиџки* бија мџ кум, *л'уџки*, *л'уџку* жџну итд. (в. т. 282), отиша на *говѣцки* пазар, *говѣцки* непоменик (говеђа болест „црни пришт“), од *говѣцкога* непоменика, *говѣцко* мџсо, *говѣцке* ро-гове, *кође говѣцке*, *ноге говѣцке*, купила *говѣцке* бубреце, *роџка* куч'а, да *џзне* от *роџке* куч'е, *Срѣцка*, и *мџти* гу о[д]-*Срѣцке*, *суџка* *каса* млого је *гладна*, у *суџку* *касу*, на *суџке* *врата* да не *добдиш*.

182. Сродна је и појава *шс* > *ц*: *џѣцке* *јабџке* и *џѣцке* *паприке*, у *Пеџку* *наџју*, *џѣцки* *ч'џл'џм* да *кџпиш*.

Даљинска дисимилаџија

183. Потврде даљинске дисимилаџије чешће се сређу у позајмљеницама него у домаћим речима. Резултат појаве су: а) супституџија и б) ишчезавање појединих консонаната. Мислим да се под први случај могу подвести следећи примери:

плач'ал'е *хонорџл*, *Гл'џгориџа* (м. име) али: у *загрејану рѣрну*, у *рѣрну врџч'у*, *рѣбро*, на *рѣнгџн*;

џргџлаф му и *брџт*, имџше *џргџлаву* *кџсу*, поред: и он гу је *џргџраф*;
шангарѣџа, *шангарѣџу*, поред: *шаргарѣџа*, *шаргарѣџу*.

Даљинска дисимилаџија је непосредно проузроковала или бар потпомагала губљење сугласника у наредним случајевима:

Снаа ми је од *Гилџне*, поша у *Гилџне*, *гилџнска* *рџба*, *гилџнску* *јужарију*, доша ни јџн *Гилџанаџ*, *Тџ* се, *Гилџанџу* *брѣ*, млого *задѣваш*, *предава* *тема Гилџанч'џма*, јџно *Гилџанч'е*. Лик *Гилџане* има *ослонаџ* у албанском („*Gilanë*“) и турском језику;

Добрџсаџ, *виџде* л'и *тамо Добрџсаџа*, *Добрџсавџва* *куч'а*, али је, по правилу: *благџслов*, да ги *благџсловџи*, *свѣ* не *благџсловџи* (аор.), *Благџсловџиџа* (Богџсловџиџа), *Борислафка*, *Борислафку*. Увек је: *мџсл'џиш*, *мџсл'ѣсмо*;

џтаџ ми *биџа инџшениран*, *инџшениранѣ* *Рџсе*, поред: од *инџшернаџије*;

кџмџир, *нашл'е* ми *кџмџирѣ*, *кџвамо кџмџирѣ*, *кџмџирџишџиѣ*, и *снаа* гу *ка* и *џна* — *кџмџирач'а* (тромо, тешко покретно, неактивно лице), поред: *кџнџир* (изгледа *ређе*), *кромџир*, да *бомбадира*, *бомбадирано* је, поред: *Немџци* *ч'е* не *бомбаџиџраф*, *бомбаџиџраџ* ги;

колобоџиџџиџа, *колобоџиџџиџа*, *напрџџи колобоџиџџиџе*, али је *обичније*: *коломбоџиџџо* *брашџџо*, *коломбоџиџџи* *л'ѣба*, *коломбоџиџџиџа*, *коломбоџиџџиџу*, *доџѣ* *џсандар*, *џсандари*, *џандар*;

нóштој не пијем, *нóштој* тамо работал'е, на *Ламáшки* кáнал, али је: *комендáнш*, до *комендáнш*а;

ебл'ебија, донела ни сýо грóјзе и *ебл'ебију* (тур. *leblebi*), поред: *јебл'ебија*, *јебл'ебију*.

Најомене о губљењу неких сугласника

184. У одељку о сугласничким групама било је речи и о губљењу неких консонаната. Местимично су објашњавани и разлози такве њихове судбине. Уз напомену да губљење сугласника није честа појава у призренском говору осврнућемо се на још неке случајеве те врсте.

185. Елиминацијом плозива у многим српским говорима растерећује се сеkwенца *-дн-*. Појава у призренском говору је, изгледа, лексикализована и сведена на облике броја *јен* (ређе: *једън* и *један*):

свѝ до *јенога* — наше л'уди, помреше свѝ до *јенога*, *јенога* мѝша нѝма сѝге, от *јенога* Арнаутѝна, за *јенога* војника, удала се за *јенога*, *јенога* сѝна имала, сас *јенога* војника, *јеному* нашему војнику, с *јенога* комшију, *јено* девојч'е, *јено* дѝте, дѝте *јено* изашло, тој ми казала *јена* жена, от *јене* којшике, *јену* кокошку, у *јену* кучу, прóдадо *јенејзи* анѝме, *нијена* жена, *свејено* итд. Аналошким путем добијен је и лик *јен*: *јен* брáт, *јен* óбраз имаш, *јен* којн нѝ се продáва, *јенѝуш* доу'оше гу и брáч'а. Новијег су датума, изгледа, облици са *-дн-*: от *једнога* нѝмаш нишго, шѝјем *једнејзи* Цигáнке, да вѝдиш и тѝ *једну*, свѝ ти је *једнако*.

186. Изван облика броја *један* нема потврда упрошћавања групе *-дн-*. Доследно је:

да *биднеш*, *бидне*, *бидни*, *биднаја*, забрајена *биднала*, и тако *биднало* (ликове *биде* итд. в. у т. 403), те *ѝадна*, *ѝаднала* ми и мáти, *ѝаднаја* от слубѝце, *ѝроѝаднаја*, *огладнѝла*, *огладнѝсмо*, бѝ *огладнѝја*, *зашруднѝла*, *сѝднише*, *јадна*, *гладна*, *гладне*, *ладно*, *надница*, *гáдник*, *оѝадница*, Бóк ч'е сýди тѝјзи *оѝаднице* и сл.

187. Сподарично — колико је уочено, само у две основе — испада дентал *д* у групи *-дњ-*:

Бѝњи дѝн, *Бѝнѝ* дѝн, свѝ ч'е л'убимо *бѝњаце*, умре по *Бѝњак* (после Бадњега дана), *клања* (стог), али је сасвим обично и: *бѝдњак*, два *бѝдњака*, на *Бѝдњи* нóч', пред *Бѝдњак* (Бадње вече). Увек је: *сѝрѝдња*, *срѝдну* нѝву, у *ѝослѝдњо* врѝме.

188. Група *-гњ-*: остаје непромењена:

јáгње, кожа од *јáгњѝша*, заклаше ни две *јáгњѝши*, *јáгњѝчи* нѝ се продавал'е, *јáгњѝнце*, *јáгњѝло*, да се *јáгњи*, *ојáгњѝла* се, *сјáгња*, *јáгње*, *ојáгњѝла* се, нѝ се *јáгнѝ*. Преко отврдњавања фонеме /њ/ дошло се до секвенце /гн/: *јáгне* (в. и т. 145).

189. У позадини свих гласовних упрошћавања у принципу стоји лежернији изговор. Отуда је најупутније на том пољу тражити објашњење узречице *бозна*: Нѝ те гл'ѝда ка да је *бóзна* кој, Нѝе ти тој, снáо мори, *бóзна* штó, Нѝсмо бѝш купѝл'е *бóзна* штó, *Бóзна* — могошч'е л'и да гу подѝгне. У призренском говору овај израз понекад се чује у значењу „можда“, „изгледа“, „вероватно“: она ч'е, *бóзна*, и тој изгуби, мáти ч'е, *бóзна*, и нѝга истѝпа.

190. Сугласник *ш* се обично губи у примерима познатим и другим ближним и даљим говорима:

муч'и ме *áсма*, имáла сам *áсму*, нéмам *áсму*, *Рáско* (хипок. од *Растислав*), *иéсшо*, брát *о[д]*-стрица, *иe-иeз-годинe*, *богáсшо*, *брáсшо*, за *брáсшо*, *госйóсшо* (у ликовима *богáсшо* — *госйóсшо* губи се и *-в-*; о томе в. т. 111). Овамо, по свему судећи (уколико није *-иск-* < *-ијск-*) спада и лик *мишројол'иске*: до *мишројол'иске* врата, од *мишројол'иске* врата. У настајању примера типа *брáсшо*, *иeсшо* одговорну улогу је одиграла дисимилација. Потврде за *ц* < *шс*, *дс* в. у т. 181.

191. Од усамљених и појединачних примера губљења сугласника наводим: *е'еширична* пéгла, али: *е'ектирика*;

Ишáла ч'е и бн здраф осъмне, *Ишáла* ч'е не спáси Русíја (свакако према призренском турском *işalla(h)*; Суреја ПТГ, 171. Уп. тур. *işallah* < ар. *inšā'llāh* „ако бог хтедне, даће бог“; Шкаљић, Турцизми, 348);

л'еширка (према гл. *лешети*?), али: *л'еишир* (в. и т. 176);

У Призрену је: *Мишар*, видóсмо га *Мишра*.

Према *серцаде*, *срцада* и сл. у многим нашим дијалектима, у призренском српском (свакако према призренском турском; Суреја, 178: *secade*) сачувана је изворност ове позајмљенице: јéно *сец'áде*, *сец'áдичу* (уп. Шкаљић, Турцизми, 553: тур. *seccade* < ар. *sāġġādā* „простирач, ћилимче“).

Полазећи од прилика у неким говорима држим да треба навести да је у Призрену:

Бог да *овесéли*, не мóж да се *обрáниш*, нéч'е гу *обрáни* нíкој; *шиндра*.

О НЕКИМ МЕЂУКОНСОНАНТСКИМ ОДНОСИМА

192. Досадашња истраживања наших дијалеката доносила су не ретко знатну количину примера који, условно речено, осветљавају одређене консонантске односе¹²⁰. Рекох условно консонантски односи, јер се ту, у ствари, најчешће ради о прилагођавању туђица фонетским, морфолошким и творбеним моделима српскога језика. Пажљивији читалац ће у грађи која следи лако уочити да та адаптација понекад протиче под окриљем асимилационних процеса у духу нашега језика (*каранфил* > *карамфил*, на пример). Изложени материјал сведочи и о одговарајућим аналошким уједначавањима (према *слајко* и — *слајлак*, према *йонижсен* и — *йонижсим* и сл.). Пажљивом читаоцу неће промаћи још један важан детаљ. Фонетски лик многих турцизама и речи доспелих у српски призренски говор посредством турског језика обично је ближи изворном лику него у већини наших других досада испитаних крајева. То је сасвим разумљиво када се има у виду чињеница да су Срби Призренци те речи преузимали и преузимају од својих вишевековних суграђана, увек, дакле, „из прве руке“ и да тај континуирани „контакт“ са турским језиком није остављао простора за битније накнадне „прераде“ позајмљених лексема. Отуда се у посуђеницама приспелим наведеним путем

¹²⁰ О томе в. Рем. Шум. 206–210 и тамо нав. лит.

лако препознаје арома *призренског* турског говора. Ради што потпунијег осветљавања прилика у *призренском* српском говору и водећи рачуна о лингвогеографском аспекту истраживања ове врсте (а и о односу према књижевном језику) уз пуно уважавање уочених, а делимично и напред изложених начела усвајања туђе лексике, сврсисходним сматрам и изношење следећег материјала:

однос *ш* : *д*:

комаџи, исџкла пџту на *комаџиџе*, изџја трџ *комаџиџа*, имџше трџ-ста *комаџиџа* бџџце, цџлу *комаџиџину*, *комаџиџим*, не *комаџиџи* тај л'џба, погаџча ми се мџлоџо *комаџиџеше*, свџе џе *искомаџиџи*, *искомаџиџиџа* се л'џба, да гу *раскомаџиџим*, *раскомаџиџиџа* се л'џба, *раскомаџиџил'е*, *раскомаџиџено*, *раскомаџиџену*¹²¹ коџоџшку, поред: два *комаџада*, *комаџеџшка* (аугм. од *комаџ*), цџлу *комаџеџшку*, цар *Костаџандиџно* (према *Милаџин*, *Вуџаџин* и сл.?), А *Стаџбол* неџе турски, цар-*Костаџандиџноџ* је, *лиџмонаџиџа* неџ ми гаџси џет, да попиџеш јџну *лиџмонаџиџу*, *слаџиџак* ти је паџсул', *слаџиџак* џскоџчи тај л'џба, алн: мџлоџо *џрџдак* коџштаџ (разуме се да је: *џрџиџка*, *џрџиџко*), два *џостаџада* да истџра, трџ *џостаџада*¹²², *оџи-неџси* вој *комаџ'е*, кџт *оџи-неџсе* да плаџти, *оџи-неџси* ги тоџ, свџе џе ни *оџи-неџсе*, *оџи-неџла*, *оџи-неџсоџше*, *оџи-неџја* га, сам га *оџи-неџја*, *оџи-оџше*, *оџи* јеџне коџџиџке, *оџи* џџега, *оџи* неџга, да џмре *оџи* ра-боџте, *оџи-оџзгор*, *оџи-џрџи* гу, поред: *оџџрџи*, *оџнеџсем*, *оџнеџси* ги, *оџнеџси* вој у соџбу и сл.;

однос *н* : *м*:

*караџмфи*л', џзни дџвџл'и *караџмфи*л', поред: *караџнфи*л', *караџфи*л'¹²³, *баџрен*, *бџџрен*, *баџреново*, два-трџ *баџрена*, *баџреноџф* цџвет, и она га шм'рџкаџе *буџрнуџи*, не могаџше без *буџрнуџи*, *буџрнуџиџиџа*, *буџрнуџиџана*¹²⁴, *буџрун*, коџџиџке, на јџну каџву, *буџрун*¹²⁵ кноџчи на веч'џру, у *џрџмку* (дисимилациџом од *џрџн-ка*) жџиви, *слаџнка*, *слаџнку*, поред: *слаџмка*, од *моџнка*, трџ *моџнка*, поред: два *моџмка*, *ниџина* је мџлоџо опаџсна, имџја *ниџину* ка бра, влаџиџка *Јерениџа*, *куџумџиџа*, *куџумџиџика*, *куџумџиџил'к*¹²⁶, али је, ипак, чџешџе: *куџунџиџа*, *куџунџиџика*, *куџунџиџиски* зџнат, *каџиџиџа*

однос *л* : *н*:

финџан, оџчи су гу ка *финџане*¹²⁷;

¹²¹ Уп. грџ. Κοματίον (комаџ).

¹²² Уп. *идџџџи* у књиџевном језику (РМС IV, 765).

¹²³ Уп. тур. *karanfıl* < ар. *qaranfıl* < грџ. *karnáfilon* (Шкаџиџи Турџизми, 396).

¹²⁴ Уп. тур. *biruntı* (*birun* + *oti*), букв. „носна траџа“ (Шкаџиџи Турџизми, 155). У српском књиџевном језику је *буџруџи* (РМС I, 309).

¹²⁵ Свакаџо према *призренском* турском *birun* (Суџреја ПТТ, 163. Уп. и Шкаџиџи, Турџизми, 152: *буџрум*, *буџрун* < тур. *birun*). У нашем језику уобичаџен је *буџрум* (РСАНУ I, 262; РМС I, 299).

¹²⁶ Блиџе источнику, то јџст турском *kuymıci* (Шкаџиџи Турџизми, 423), док се на српском језиџком простору одомаџило *куџумџи*- (РМС III, 113; РСАНУ 10, 773–774; Шкаџиџи Турџизми, 422–423).

¹²⁷ Уп. Шкаџиџи Турџизми, 283. (тур. *fincan*, вулг. *filcan*). Интересантно је да је у *призренском* турском *filcan*, лик добиџен „регрџивном асимилациџом“ (Суџреја ПТТ, 77, 169).

- однос љ : њ: *глетшава* погач'а, дњњске ми њскоч'н *глетшаџ* л'ѣба (гњецав), брус и *наковала*, немаше ни *наковалу* (према им. *шкаља*, *џраља* и сл.?), *наковала*, поред: *наковањ* (вероватно из књижевног језика);
- однос г : к: *шаркија*, узѣја *шаркију* (инструмент облика тамбурице; уп. Шкаљић, Турцизми, 581–582: *шаргија*, *шаркија* < тур. *şarki* < ар. *şarğıyu*)¹²⁸, *бубрек*, *бубреце*¹²⁹, да гу купиш и говѣцке *бубреце*, ббл'н ме рѣка у *лагаиш*, поред: *лакаиш*, *денгове* робе, *денгове* вѣне, *денгови*, поред: *денкове* да изгѣбиш, *море*?¹³⁰, *мѣска* (мазга), имаше јѣну *мѣску*;
- однос б : в: имаше *грибу* ч'ѣк до зѣмње, л'ѣпа му *гриба* његовому кѣну, а он сто'и и трѣсе *грибу*, *себаи* си уч'инија, *себаи* да напратиш, бѣш је *себаи* уч'инија, и он ти је *себаил'ија* (уп. Шкаљић, Турцизми, 561: *сѣвѣи*, *сѣвѣб* < тур. *sevar* < ар. *tāvāb*), *Варвара*, *Варварине* дѣца, да га утѣпа *јазбѣца*, ни кој ти сѣге не тражи кѣже от *јазбѣца*, *Јазбѣцова* кѣжа ич' не ч'ѣни, *џивун* (жлеб којим се вода из јаза спроводи до воденичког кола), кој ти има два *џивуна*?, поред: *џибун* да уредим, *ч'ѣбаи*¹³¹ да напратиш;
- однос б : ѣ: а *ламба* не гѣри, вел'ѣка *ламба*, *ламба* ми дѣгоре, да упали *ламбу*, шише од *ламбе*¹³², да купим јѣно *ламбиче*, *ламбара* (велика воштана свеѣа коју носе испред ковчега покојника), *ламбару* да носи млац'ѣј ѣнук, *л'ѣмбик*, пл. *л'ѣмбице* // *л'ѣмбици* (уреѣај за печење мастике, нешто је мањи од класичног ракијског казана), али и (новије?): *ламѣа* била;
- однос ш : с: *ѣшаѣѣриш* (пасош), *ч'ѣшма* до *ч'ѣшме* (у ПТГ: *џѣште*), *ч'ѣшмѣна* вода, *Шкодѣра* (Скадар; према алб. *Shkōdiër*, ~ *ra*), *Шкодрѣнин*, *Шкодрѣнка*, *сѣѣнач'*, *свѣрака*;
- однос з : ж: неч'у свѣакому да ѣонижѣм себе, да се ѣонижѣши, *здригѣше се*, поред: *ждригѣше се* (угруша се), *ноздѣрѣа*;
- однос s(з) : џ: *консула* (асимилацијом -нз- > нс; в. т. 130), *консул'ѣна* рабѣта, поред: *бија*, *бија* рѣски *конџула*, *брѣнџ* (могуѣа и десоноризација будуѣни да се говори: *брѣнса*);

¹²⁸ Свакако у наслону на призренски турски говор, где је *şarki* „песма“ (Суреја ПТГ, 180). Уп. и Шкаљић Турцизми, 580–581 (*шаргија*, *шаркија* „врста тамбуре, слична бугарини, само веѣа“ < тур. *şarki* „посебна врста веселих источњачких пјесама“ < ар. *şarğıyu* „источни“).

¹²⁹ Према изворном турском фонетизму. В. Шкаљић Турцизми, 150 (тур. вулг. *böbrek*, књиж. *böğürek*).

¹³⁰ Уп. Шкаљић Турцизми, 211 (тур. *denk* < перс. *denk* „бала, свежањ, завежљај“).

¹³¹ И у призренском турском говору је *sevar* (Суреја ПТГ, 165), док је у српском књижевном језику, као и у веѣини народних говора, одомаѣен *hevar* (Шкаљић Турцизми 192: *hevāb*, *hevāi*, *hevāi* < тур. *kevar* < ар. *kabāb*; РМС VI, 358–359).

¹³² *Ламба* (са новогрчким прелазом *мл* > *мб*) је и у призренском турском (Суреја ПТГ, 173). В. и Рем. Шум. 210. Уп. и Шкаљић Турцизми, 432; *ламба*, *ламѣа* < тур. *lamba lambra* < нгрч. *lampra*.

- однос *г* : *ћ* [*ц*]: *л'ейтурџија*, седам *л'ейтурџије*, седам *л'иштурџије*. златне *ванџе-л'ије*, *анџелче*, *л'енџер* (врста калансане чиније са ободом);
- однос *ћ* [*ц*] : *ј*: Стареја сестра гу беше вџрло *госџоџа*, *госџоџа* — Л'епка, *Госџоџини* пџс, *кџј* ти пџсти *Госџоџине* пџсте?, *Кџј* да ти пџсти, сџге *Госџоџине* *иџсте*?, *иџ* *Госџоџиндџн* умре, доџ'џше ни за *Госџоџиндан*, али *и*: по *Госџоџиндан* пџсл'е гу виџдо, умреја по *Госџоџине* пџсте;
- однос *м* : *ј* : *н*: *којшија*¹³³, да га пџтам *којшију*, пџтуваја *јџнога* *којшију*, *којшика*, от *јџне* *којшике*, *којшије* му се нашло мџшко дџте, тџј ти *је* наше *којшиче*, *којшиске* дџца, *којшиске* мач'ке, *којшиски* мач'ор, ч'џвај га *којшиљк*, поред: от *кошије*, *Зџве* ме овај *кошика*, џдведе ни *кошику*, поред: *коњија*, *коњика*. Код *Чемерикића* нисам приметџо лџкове са -м-, док се облици са -њ- у његовој грађи упуђују на варијанту *кошија*, *кошика*;
- однос *ш* : *ћ* [*ч*]: *иџйрач*, *дџбрџча*, *иџлача* му *ич*' не ч'џни, али: *јарейина*. О примерима типа — *и* мџне су *исџремечал'е* *кџч'у*, гугџтка цџја дџн *гугучаше*, нџјно *гугучан'е*, *гугучаја*, штџо гу *мечаше* тџмо — говори се у т. 381.

193. И у призренском говору изостају неке алтернације велара: ч'е ми плџти тај *гускешиина*, *јџну* *гускешиину* да слџшам?, мџцко ка *гускиче*, изедџсмо сџл дџве *гускичџши*, бџл'и гу *ногица*, осџбл'е му *ногице*. Не може се ређи да деминутивни типа *ногица* спадају у инвентар аутохтоних карактеристика призренског говора. То, свакако, важи и за облике *гускица*, *гускицу*. У облицима типа *Турџи*, *Турџе*, *оџњци*, *оџњце* (Н—ОП мн) говори се у т. 226—230.

194. Због прилика у консонантском систему призренског говора немогуће је пратити однос *ч* : *ћ*. Овде наводим да у *Чемерикићевој* збирци стоји: *чекџћ*, *окрачало*, *окрачале*.

195. И поред познатог нарушавања односа *л* и *љ*, односно *н* и *њ*, ипак се у прикупљеном материјалу јасно уочавају потврде њиховог међусобног супституисања. Неспорно је да уместо очекиваног *л* имамо *љ* (> *л*) у следећим случајевима:

*дџмбел*¹³⁴, от *нџга* *иџдембел*' *нџ* се трађи, *бел'аја* (штета)¹³⁵, *бел'ају* да ти напџраи, *бел'аја* (свађа) пџмец'у нас, да ги кџпим и тџј *бел'ајне* кошул'е, *џзни* гу тџј *бел'ајну* сџквџу, *бел'ајниче*, досадџше ни тџј мџлске *бел'ајничџчи*, *џул'* бџшч'у,

¹³³ Свакако према турском призренском *koşu*, добијеном „регресивном асимилацијом“ од *komşu* (Суреја ПТГ, 77). Уп. код *Шкаљића* (Турџизми, 413) *кџмшија*, *кџншија* < тур. *komşu*, *konşu*.

¹³⁴ Уп. *Шкаљић* Турџизми, 210: *дџмбел*, *иџџмбел* < тур. *tembel*, *tenbel* < перс. *tenbel* „лијен“. Интересантно: *Чемерикићев* *дџмбел* није нашао место у РСАНУ, где се наведени лџк, посведџчен у два извора, упуђује на *дембел* (РСАНУ IV, 192).

¹³⁵ Уп. *Шкаљић* Турџизми, 134 (*бџлџј* < тур. *belâ* < ар. *bâlâ* „брига, искушењс, туга, јџд, невоља, несређа, казна (бођија)“. *Чемерикићева* *бџљаја* (ни под *бџлаја*) није уиета у РСАНУ.

Скиначу се у *џул*¹³⁶ бапчу (нар. песма), нема га сѣге ни *шѣлал*¹³⁷, у напрѣшњо време *шѣлал* викаше по мѣлѣ, *селѣметѣ*¹³⁸, *калѣуша*, имаја ми оѣац и јѣну оѣцу *калѣушу*, Имѣлѣ *калѣуше*. У прикупљеној грађи нашли су се и ови примери: *дѣлња* сѣба, у *дѣлњу* сѣбу, *оздѣлњи* коѣат, *оздѣлњо* коѣачѣ, *солѣница*, донѣси *солѣницу*, *џиглѣна*, у *нѣву џиглѣну*. Вероватно је према *срчуѣобѣла* добијено и: *срчуѣобѣлан*, поред: *срчуѣобѣлан*, *срчуѣобѣлна* ги бѣше и старѣја сѣстра. Умекшавање *л* у *џуѣица*-ма мора се гледати у контексту призренског турског говора, у којѣму „дентални консонант *л*... испред палаталних вокала (*е*, *и*, *ѣ*) и сам показује тенденцију палатализације... Међутим, када је консонант *л* у медијалној позицији пред тврдим вокалом изразито веларан у КТЈ (књижевни турски језик — СР), у призренском турском језику он добија палаталну артикулацију“¹³⁹. Осим тога, призренско *л* је тврдо, па се обично *л* супституише призренским *л*. Призренци имају мушко име *Васил*, а одатле и: *Василѣѣва* жѣна, и ѣн *Василѣѣѣ* бѣше. Напоредо се чују *кашкѣвал* и *кашкѣвал*¹⁴⁰.

196. И поред поодмаклог процеса утирања фонолошке опозиције између *њ* и *н* врло су препознатљиви примери у којима је својевремено: а) *н* > *њ*; б) *њ* > *н*. Када је о првом типу замене реч, уз већ помињано *брашњо* навешћемо и: *грумѣњ*, два *грумѣња*, три *грумѣња*, јѣн *каѣмењ*, на *каѣмењ*, пл. *каѣмење*, *каѣмејне*, зѣмња ни је млоѣо *каѣмењлѣва*, јѣдан *кѣрењ*, Имѣлѣ смо сѣтне тѣј *кѣрење* чѣѣтри, јѣн *голѣм кѣшѣањ*, три *кѣшѣања*, да бѣремо *кѣшѣајне*, *крѣмењ*, *шѣррѣ*, два-три *шѣррѣ*, *грања*, јѣну *грајну*, рѣке су гу ка *грање*, јѣну сѣу *грањку*, јѣно сѣо *грањчѣ*, *крушка се разграњѣла*, поред: *џури сѣо гранчѣ* на *ѣгењ*, *каѣмен*, *кѣшѣан*¹⁴¹, *кѣрен* и сл. (в. т. 145). У наведеним и још понеким именицама тога типа сретечки говор такође има *њ* уместо *н* — *њ* такође добијено морфолошким путем¹⁴². Према сретечком *кујѣња* у Призрену сам слушао јѣдино: *кујѣна*, *кујѣне*. Изгледа да је увек: *сѣшѣричѣња*, поред: *сѣшѣришња*; *уѣѣвѣчѣња*, али: *ѣогашѣиѣна*, *кѣј нѣчѣ* у *ѣогашѣиѣну?*, *неѣашѣиѣна*, а мѣне ме *даѣва* у *неѣашѣиѣну*, да *напраји* јѣш *некоју ѣагарѣшѣиѣну*, *свинѣшѣиѣна*. Вероватно је према *дѣсни* устаљен и *дѣснак*: *кѣњ дѣснак*, *лѣипѣја* ги *дѣснак*, за *кѣбилу даѣде дѣснака*. У Призрену се, опет, каже: *жѣшѣиѣна* *наѣѣка*, *жѣшѣиѣно* *брашњо*, *сѣбње* *врата*, *сѣбња* *сѣвѣча*.

¹³⁶ У призренском турском говору је *cül* (*gül*). Уп. Шкаљѣић Турцизми 254: *ђул* < тур. *gül* < перс. *gul*.

¹³⁷ Шкаљѣић Турцизми, 608 (*шѣлѣл* < тур. *tellâl* < ар. *dallâl*).

¹³⁸ Шкаљѣић Турцизми, 557 (*селѣметѣ*, *салѣметѣ* < тур. *selâmet* < ар. *sâlâtâ* „спас, спасење, повољно решење“).

¹³⁹ Суреја ПТГ, 59.

¹⁴⁰ Уп. Шкаљѣић Турцизми, 378 (*кашкѣѣѣл*, *кашкѣѣѣл*, *кашкѣѣѣл* < тур. *kaşkaval* < тал. *cascio-cavallo*).

¹⁴¹ Интересантно је да иста појава није поштедела ни из књижевног језика узет па преправљен лик *кѣшѣен*: *кѣшѣењ*, имѣлѣи *кѣшѣење*, веј *кѣшѣење*.

¹⁴² В. Павл. Срет. 115–116 и објашњење појаве.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ О СУПСТИТУЦИЈИ СУГЛАСНИКА

197. На крају наводимо неке усамљене случајеве које, с обзиром на прилике у стандардиом језику и већини наших дијалеката, не треба прећутати:

шћукавица, *шћукавицу* неје имаја;

инсан, *инсана* (човек, особа; овде је сачуван турски фонетизам, за разлику од већине говора, где је: *иксан*);

фалцификаш бија, па бија у зátвор, али: *смиле*;

стрéз *Церцелџа* (Ћевђелија), на *Церцелџу*;

брагајник, *брагајника*, поред: на *благáјну* платија, *браго*, поред: *благó*;

бр̄го, *поб̄рго* че пишеш, *бр̄гозборник* (човек који брзо говори), Никој не те тѣра, *бр̄гозборнику* јѣн;

нема́смо ни кáпку *газа*, бл̄́изо тѹ́јке бѣше н̄́йна *газана*, *газ* не бѣше стѣга, поред: јѣно *гасарче*, свѣ имáл'е *гасарнице* (Нјд — гасарник), а не ка сѣге;

послѣшањ, *послѣшњо* му тој и бѣше;

сáл да ти је да *змѣчиш* (једеш без мере), не *змѣчи* (не гњечи, не гњави) тој ма́че;

мѣне ми сáл вóда гáси *жѣш*, *жѣд* га мѹ́ч'и не́га;

198. У речима преузетим из турског језика турско *k* је, по правилу, замењено африкатом *ћ* (касније > *ч*): *ч'ерџич'*, *ч'енеф* (нужник), *ч'енар* (ивица, крај), *ч'ебай*, и сѣн гу бѣше *ч'ескин* (хитар, брз), *ч'ел'ѣџир* (лака, непоштена добит), *мирѣч'еј* је по стáро (мастило), *ашч'ер* (војник), кóј вол'ѣја да ѣде у *ашч'ере?*, Бѣше, бѣше тај *Ач'иф* кавеџија, *Еч'рем* (мусл. м. име), *ч'ибриш* (шибица), *берѣч'аш*, *ч'еса*, бил'е увек *јанч'есеџије* (цепароши), *ч'ирџа*, *ч'ираџија* (закупац), *ѣшч'ир*, *шѣч'ер* и сл. Напоредо долазе *постѣач'џија* и *постѣакџија* (осушена и учињена кожа са руном), а само је: *кесер*, *ракија*, *ракију*. Изнети материјал има пуну потпору у призренском турском говору, где је у примерима ове врсте углавном *k* > *ç*¹⁴³.

199. Исту судбину доживеће и турски палатални гутурал *g*, то јест прећи ће у африкату *ђ* (касније > *џ*): *џ'ериџ* (канал за одвођење фекалија), *џ'ирџиш* сапун (сапун за прање рубља), *џ'угум*, *џ'угумче*, и сѣге се на границу дава *џ'умрук* (царина, дажбина на увезену робу), кóј ти сѣге нóси тѹ́ј *џ'урџину?* (мушки хаљетак од сукна), и он ти се *џ'уџурум* уч'инија, *џ'аур* Стáна, *џ'укс* (груди, прса) и сл.

УМЕТАЊЕ СУГЛАСНИКА

200. Уметање сугласника, појава позната и другим српским говорима, у Призрену је првенствено обележено убацивањем *-ш-* у групу *ср*: *жиџ* ме *сѣрам* ѣзде, *сѣрам* ви је да рабóтате, не́ га је *сѣрам* да прóси, *сѣрамоџа*, кѹ́ку от *сѣрамоџе*,

¹⁴³ Суреја ППГ, 56–58. У прелажењу палаталних гутурала *k* и *g* код призренских Турака у африкату *ћ* и *ђ* Суреја види и резултат утицаја српских и албанских говора „код којих су сличне појаве такође веома очите“ (Суреја нав. дело, 56).

от наше *сѣрамѡше*, да преживиш и туј *сѣрамѡшу*, Мѣне на греѡту, тебе на *сѣрамѡшу* (нар. посл.), да живиш с туј *сѣрамѡшу*, *сѣрамѡшно*, млого је *сѣрамѣжлѣиф*, зашто ја да се *сѣрамим*, да се *засѣра́ми*, никој му се не *сѣрамѡје*, не гу задѣвај, не гу *засѣра́муј*, дојадѣше гу теј негове *сѣра́мне* лак^рдије, че се *осѣрамѡиши* и она, он че ме *осѣрамѡиши*, и син ги је *бесѣра́ман*, деца гу су *бесѣра́мне*, таквога *бесѣрамника* очѣи не гл'едал'е, *бесѣрамнику*, дете не дирај, и маѣи гу беше *бесѣрамница*, Немало да те *ѡсѣра́ми* ч'овек, *засѣрамача* (ма-рама коју су испрошене девојке носиле да би сакриле стид), *сѣреда*, от недел'е до *сѣреде*, а у *сѣреде* (средина) беше јѣно алтѣнч'е, Маѣи ми не м'рси ни *сѣреду* ни пѣтку, у *Сѣредойѡсну* недељу, *сѣредѡна* куч'а, тамо ги беше и *сѣрез*, *сѣрез* Цери'елѣја (Февѣлѣја), *Сѣреца*, *Сѣречанин* бија, *Сѣречани* су работне л'уди, куч'у ни градил'е *Сѣречани*, *Сѣречанке* су в'рло работне, тамо ти је *сѣреч'а*, тражи своју *сѣреч'у*, *несѣреч'а*, че ни донесе *несѣреч'у* у куч'у, све наше с'рпске *несѣреч'е*, *сѣреч'њо* да ги је, *несѣречан*, *несѣреч'но* дете, што му је; *несѣрекњик*, *несѣрекњика* да не гл'едаш, да сарани сѣна *несѣрекњика*, при тога *несѣрекњика* — м'ужа гу, да се смириш, *несѣрекњику* јѣн; *несѣрекњица*, онѣји наше *несѣрекњице* помрѣше деца, умрѣло гу и тој друго *несѣрекњич'е*, бија, бија и поп *Сѣречко* бија, *сѣребро*, све беше у *сѣребро*, *сѣребрен*, *сѣребрену* кашѣику имаше, *сѣребрене* паре имал'е, и *сѣребрену* игл'ицу му далѣ. Процес није завршен до краја, јер се паралелно чују и облици са *ср*: *срам* ве било, *срамѡша*, *срамим се*, *срамѡша* ми је, да се и она *засра́ми*, *бесра́мник* и *бесрамница* се нашл'е, у *срѣд* зѣме нема га *снѣг*, *Срѣца*, о[д]-*Срѣце*, *срѣчан*, *срѣча* да те прати, да бидне *срѣчно* и беричѣтно, *несрѣчу*, *несрѣшњик*, *срѣбро*, *сребрене* ножеве у Немачку видѣја.

И у говору Срба Призренаца стоји „балкански турцизам“ *сѣрем* (П. Скок Рјечник II, 320: *Срем* „је постао преко Турака“ *сѣрѣм* „коњска кола с арњевима, коњска покривена кола, кочија“), који се понаша као именице типа *срѣћа* и изговара на оба начина: *сѣрѣм* (уп. у алб. *strem* „запрежна кола“), *сѣремѣије* имал'е, кошѣија му беше *сѣремѣија*, *сѣремѣијски* живот неје бија ич'дѡбар, проша, синко, и тај *сѣремѣиљк*, поред: *срѣм* се тујке праија, тај се вика, Рамиз *сремѣија* се вика.

И у овом погледу Призрен иде са Сретечком жупом, где ову особину М. Павловић објашњава „непосредним и јаким утицајем“ македонских говора¹⁴⁴. Импулс је на српски простор могао доћи са те стране¹⁴⁵, али не из тетовског говора, који Павловић помиње међу осталим источницима, јер се тамо, као и у поречком крају, „забележува обратна појава“ — испадање пловива из група *сѣр*, *здр*, *ждр*¹⁴⁶, чега нема у говору призренских Срба, где је увек: *сѣсѣра*, *сѣра́на*, *сѣри́на*, *сѣра́шно*, *здрáво*, *ѡздрáви* ги се и сл.

Секундарно *ш* у говору Срба Призренаца може се срести и у неким појединачним, усамљеним случајевима: *стасáше* и *класѣѣви* (клипови кукуруза), *купѣја* *класѣѣве* (према именицама на *-сѣ* > *-с*; нпр. *ѡс* : *ѡсѣѡви*) да вáри, мет-

¹⁴⁴ Павл. Срет. 120.

¹⁴⁵ Можда не треба губити из вида чињеницу да за ову појаву знају и неки други наши говори, првенствено они уз албанско пограничје. Уп. на пример: ФО 536 (Горана: упрошћавање група *сѣр*, *здр*, *ждр*... „мада се спорадично може срести и обрнута појава (*сѣрѣћа*)“; ФО 545 (Голубовци у Зети: *сѣрам*, *здрѣла*); Стеван. ИЦД, 55: „У групи *зр* и *жр* развија се, готово увек, звучни дентал *ѡ*“

¹⁴⁶ Стамат. Тетово I, 239–240.

наја гу на *рафш*, купија нове *рафшове* (полице за смештај робе). Ту је и *шт^брилен* са давно уметнутим *ш*.

201. Опште је правило да у дијалектима секвенца *зр* (као и *жр* и *шр*) дели судбину групе *ср*. Изузетак није ни призренски говор, јер у моме материјалу поред ликова типа *зréло*, *зréја*, *незréло*, *Призрен*, *Призрénка*, *дóшл'и* и наше *Призрénце* стоји и: јóш је *нездréја*, *здréло*, *Приздрен*, да ти *нац'немо* јéну дóбру *Приздрénку*. Чак и на морфолошкој граници, између префикса и основне речи, уметнуто је *д*: кд *издрáсше* трéба да се исп'рса.

202. Проширење групе *жр* бележио сам једино у корену *žerb-*: *ждрéбе*, двá *ждрéбéша*, *ждрéбна*, И ово уметање сугласника *д* представља давнашњу појаву. У Призрену је само: *жс'рвањ*.

У ПСГ је: Кд бéг *бегендише*, нека се сéло *еглендише* (нар. посл.), Мéне ми се *бегендису'је* тóј, *бегендису'јемо*, *бегендису'вало* (према тур. *beğendi*; Шкалаћи Турцизми 129), *еглендису'јем* ништо сас којшйку.

203. Ни преосталим случајевима уметања сугласника Призренци се не разликују битније од носилаца других, ближих и даљих, говорних типова. Посебног помена с тим у вези вредни су следећи детаљи:

а) Сугласник *р* долази у следећим примерима: *брис'тира* вода, *брис'тиру* воду да пи'еш, и брát му *брис'тира* глава бéше бија, *брис'тире* су сáмо планинске потóце, босáнске рéке бéу *брис'тире* ка слúза, На л'ивáду двá *брис'тира* кладéнца (нар. пe-сма), *Брис'тирица* (река Призренска Бистрица), поред: *Бис'тирица*; изéла гу *г'лис'тира*, нéма ги с'ге ни *г'лис'тире* м'лóго ка у нап'решњо, и м'лац'еј гу је *г'лис'тираф*, б'и'чи да је и óна *г'лис'тирава*, Дéца су ни *г'лис'тираве*. Лик *г'лис'тира* сам Чемерикий тумачи приликама у северној Албанији, где је *glistrë*.

Уметања сугласника *р* нема код предлога-префикса *без(-)*: *без* óца, *без* матéре и *без* óца, нé се живи *бес* пáре, *беш* ч'арáпе, *безглавница*, *бездушник*, *безобразница*, *безобразнику* јéдан, да гу не д'раш!, *бес'трамник*, *бесрамник* (в. т. 200). У прикупљеном материјалу стоји и — *йацоф*, двá *йацова*.

б) Овде ћемо навести и примере са секундарним, боље речено покретним *р* у речци *год*: дóбар је ч'и *гód'р* бија да бија, чија *гód'р* да је нé гу д'рај, што *гód'р* да тражиш — скúпо је, што *гód'р* да обúч'е бишч'е гу лáдно, Рéч'е л'и ти мати *ш'игогód'р* за туј рабóту?, остáи гу *дегód'р* у сóбу. Напоредо долазе и форме *год* и *гоц'*: што *гód* ги дóц'не под рúку — нéма га!, кúпи ми *ш'игогód* и мéне, Срéте л'и кога *гóц'* од нáше у вáрош?, како *гóц'* да гу препрáиш — не ч'и́ни.

в) Ново *б* налазимо у позајмљеници *Америка*: *Амберика*, отиша у *Амберику*, от *Амберике*, ч'и́к от *Амберике*, *Амберикáнци* ги тепáл'е, *амберикáнски* прáшак јéл'е, *амберикáнска* војска, *амберикáн* (врста платна — „шифон“).

г) Глас *л* долази у: *йуклои'ина* (свакако у наслону на облике *йукло*, *йукла* и сл.), *ракéш'ла*, нáшл'е су и *ракéш'л'е*.

д) Међусобни утицаји назива за месеце стоје иза ликова: *октóмбар*, *сект'иémбар*, поред: *сeйш'иémбар*.

ђ) У Призрену је: *здогóвор*, *здоговáрам* се сас матéр, нéшто се и óне *здоговáраф*.

204. Потврде секундарног *j* наведене су раније: *м'је*, *б'је* (т. 125), *забра'ен*, *ипра'иф* и сл. (т. 114), *једанáлес*, *дванáлес* (т. 106), *јо'иетш*, *ј'уже* (т. 107). Примери секундарног *v* дају се у т. 338 (З. л. мн. презента), т. 349 (З. л. мн. имперфекта), т. 116 (*наб'ивам*, *ув'иваш* — морфолошка појава; *-ива-* као средство за грађење итератива).

МЕТАТЕЗА

205. Појава није нарочито честа и ограничена је на сугласничке групе и лексеме познате другим говорима ове дијалекатске области:

нич'ијо *лојзе*, с'уо *лојзе*, од *лојзе*, два *лојза*, има *лојза* доста, по *лојза* бил'е, дај ми тој *лојзѐнце*, неје, море, он купија тој *лојзиш'ише*, да једе *грóјзе*, сирч'е ти је од *грóјзе*, нека узне дете кој грóз *грóјзе*, да узне јено грóшч'е *грóјзе*, Стра ч'ува *лојзе* — пудар једе *грóјзе* (нар. посл.), Теј гроздове *грóјзе* несу за вино. Под утицајем књижевног језика стигао је и облик *грóжц'е*: од *грóжц'е*, с'уво *грóжц'е*. У Призрену је само: *кóзја* вуна, *кóзју* длаку и *кóзју* кожу. Нема ни потврда метатезе у групи *-сј-*: *ли'сје* (новије: *лишч'е*), *ипросјакиња*, тај *и'всјадија*, м'лого се óсил'и тај турска *и'всјадија*, арнауцке *и'всјадије*. У прикупљеној грађи једино је: *звóзден* кл'уч', *звoжц'ара*, *звoжц'аница* (продавница металне робе);

и бисерак ми *ц'ѓф'иша*, праска јоште не *ц'ѓф'иша*, јабуке ти не *ц'ѓф'ишаф*, *ц'ѓф'ишау'чи* ништо ги уништи, бисерак ми не *ц'ѓф'ијаја*, крушка ми *ипроц'ѓф'иша*, и праске ч'е б'рго *ипроц'ѓф'ишаф*, *ипроц'ѓф'ијаја* ни и коштањ, добро ч'е се *расц'ѓф'иша* и каранфил', мене ми се *расц'ѓф'ишала* сáмо јена ружица. Новијега датума је: руже ми се *расц'еиш'але*;

с'мне, *с'мнáло*, *с'мни*, *с'мнáче* б'рго, ёно *с'мну'је*, б'рго ч'е и *с'мнува'ње* (свануће), да *ос'мнем* у Приштину, и они ч'е *ос'мнеф* тамо, *ос'мнáја*, *ос'мни* и пето јутро, *ос'мнáсмо* бес пушке, ако не л'жеф да не *ос'мнеф* јутре сабајл'е, Беше *ос'мнáја* д'н ка у јесен.

206. Од осталих случајева метатезе у домаћим речима највише пажње заслужује судбина глагола *и'сује*: *ци'у'је* испекцију и *ци'у'је* с'ут, *ци'у'је* ти л'ёба, *ци'у'је* Бóга, Турци поч'нал'е да *ци'у'ев*, *ци'у'ев* С'рбију. Појава је несумњиво новијега датума будући да у Черникићевом материјалу стоји једино: *и'цу'је*, како се *и'цу'је* туђа маћи, *и'цу'јеф*, *и'цува'ћи*, *и'ц'фка*, да ги *и'си'цу'јем*, *и'си'цу'ва*, *о'и'цу'јем*, да те *о'и'цу'је*, он мене да *о'и'цу'је* ма́тер, он ме *о'и'цу'ваја*. *Мрав* се у призренском говору зове *мавр'инка* (óч'е, óч'е, море, и *мавр'инка* да упéца, да утéпа *мавр'инку*) и *мрав'линка* (имáл'е смо и *мрав'линке*). И у Призрену је према стандардном *иодне*: *и'лáдне* је, снáо мори, у д'н *и'лáдне* сл'унце да не грéје, у д'н *и'лáдне* в'ук ул'егнаја у гра́т.

207. Познати карпатизам (*v*)урда (сурутка од прокуваног млека)¹⁴⁷ овде се зове *у́дра*, поред: *у́рда*, а *флау'иша* — *фалу'иша*: *фалу'иша* му иструла, имáше *фалу'иш'у*.

¹⁴⁷ Уп. Г. П. Клепикова, *Из карпатскобалканској терминологији високогорног скотоводства*. I. урда. — *Етимологија*. 1966, Москва, 1968, стр. 62–68, карта на стр. 77; Г. П. Клепикова, *Славјанска пастушеска терминологија. Їе генезис и распрострањење у језицима карпатског ареала*. — Москва (Издательство „Наука“), 1974, 142; *Общекарпатский диалектологический атлас*, выпуск III, Warszawa (Res Publica Press), 1991, стр. 92–93, карту (*urda) саставила А. Думбрэвяну.

свиреше. У Чемериџићевом материјалу стоји да се „нарочито припреман пиљак којим се пиљци гађају у игри“ зове *кобџа* и *коџба*. Вредни сакупљач призренске лексике наводи и надимак Мáne *Кобџа* уз напомену да је „реч настала метатезом“¹⁴⁸.

208. Метатеза је извршена у заменичком корену *вџс'*- (*све свѣт, свѣ л'ѣто, све дѣца* итд.; в. т. 311). Старина је очувана у прилогу *вџдѣн*, а метатеза изостаје и у лексемама *гавран*, *Гаврило*, *манастџир* и турцизмима *бајрак* и *бајрам*. Само је, дакле:

гавран, утепáл'е *гаврána*, *гаврáni* се бѣреф на м'ршу, доша ни и *Гаврило*;
манастџир, у јѣдан *манастџир*, јѣну бѹку куд *манастџир*;

бајрак, суорѣч'ки *бајрак*, арнауџке *бајраџе*, суорѣч'ки *бајраџиар*, *бајраџиари* ги бѣу господари, *бајраџиаров* брát побѣже, и *бајраџиарово* се знáло, узóше и јѣно *бајраџе*, и ц'ач'ич'и з *бајраџичи* (нар. песма);

б'рго ч'е и *Бајрам*, обука се ка Турч'ин према *Бајрам* (нар. изрека), óни ги слáвиф тѣј свѣѣ *Бајраме*. У нар. песми: Тѣбе йдеф дѣвет *бајрамл'џка*, Тѣбе вáл'аф дѣвет бошч'áл'џка.

КОНСОНАНТИ НА КРАЈУ РЕЧИ

Судбина финалних сугласничких група

209. Ни призренски говор не зна за финалне консонантске групе у домаћим речима, будући да су секвенце *-сш*¹⁴⁹, *-шш*, *-зд* (за *-жд* изостаје лексичка потврда у прикупљеном материјалу) упрошћене губљењем финалног плозива:

бѣлкас, *белол'икас*, Бѣг да ги дáде *мáдос* и *блáгос*, *бѣкас* кóтол, имáше тѣжак *бѣлес*, óбаг'и га на *бѣлес*, имáше и óна йсти *бѣлес*, *брѣс*, *врагѣлас* му и брát, *мáдос* — *врагѣс* (нар. посл.), по цѣја дѣн *гáдос* (глад) не осѣч'а, од *гáдос* не мѣже да се глѣда, *гáлас*, и којшија му бѣше *глѹйас*, *голобрáдас*, *голошијас*, не се глѣдáше от њѣн *грубос* и њѣн *сшáрос*, *з'рдос* (ружноћа), *грѣздас*, од *з'ршкос* не се јѣдеф тѣј крушке, *зѹс* ви је пáсул', *дебел'ушкас* му и сйн, *дежмѣкас* ни бѣше уч'ител', помрѣше од *жáлос*, *зелѣнкас*, *к'рс*, *кулáшас* кѣњ *йч'* не ч'ини, крáси гу њѣн *крѣшос*, тáј *л'ис*, *лудос*, *мáшинис* не дѣша, Бѣг да ви дáде *мíлос*, ж'й-ми *мáдос*, *м'рзос* (мржња), добíја *м'ршѣвос* (мртва кост, оболѣње), сѣз гóл'ем *йáкос*, *йлѣч'ас* кáмењ да ўзнете, *йѣс* ти твѣј, *йѣс* му нѣгоф, да отíдне на *йр'ичѣс*, *рáдос* да доч'ѣка и óна, и от *рáдос* слѹзе тѣч'ѣф, *слáбос*, у *сшáрос*, јѣн улáзи *ц'рномењас*, јѣн *ц'рномењас*, а снѣг не бѣше *ч'ѣс*, *ш'ил'ас* кѣлац. По углѣду

¹⁴⁸ Чињеница да се ради о великом пиљку, већем од осталих пиљака употребљених у игри, упућује на закључак да је први део примарног облика (*коџба*) у ствари *коџа* (< тур. *koca* „као придјев: велик, голем; уважен поштован“; Шкаљић Турцизми, 411).

¹⁴⁹ Чемериџићев и мој материјал углавном су сагласни и у овом погледу, док код Чупаревића налазимо: *дугуљаст*, *жуљкаст*, *зелѣнкаст*, *јáјаст*, *кљунаст*, *коритшаст*, *луџкаст*, *илáвкаст*, *рáчваст*, *ружичаст*, *лубаст*. У Чемериџићевој грађи, уз готово редовно *-сш* > *-с*, приметно сам ликове: *áвгуст*, *љубичаст*.

на ликове типа *бол'ес, грубос, старос, радос* и сл. добијено је и: без *бол'еса*, тол'ико *бол'еса*, три *бол'еса* му нашл'е, да сл'ушаш и гл'едаш нег'ове *глуј'осе*, Мужњ'еве *груб'осе* ч'е гу от'ераф р'ано у з'емњу, не се гл'едаф л'сно ч'еркине *з'рд'осе*, искоч'ише му три *м'рш'вокоса* на р'уку, свет'ога ми *ирич'еса*, да б'идне и *рад'оса*, мука, м'оре, о[д]-*стар'оса*, *милосан*, *иосан* м'јл'ем, *рад'осан*, и млац'еј син гу *иор'аса*. У говору Срба Призренаца долази само: *белол'икаст'иа*, *бокаст'иа*, *враголаст'ие*, *з'рбаст'ио* д'ете, *гал'аст'ие* кр'аве имаја, *голобрад'аст'ие* д'еца, *голошијаст'ио* п'ил'е, *дебел'ушк'аст'ио*, *дежмек'аст'ие*, *зеленк'аст'ие*, *кулаш'аст'иу* коби'лу, *узни* с'ује *лишт'осе*, *младост'иа* ми, свет'ога ми *ирич'ест'иа*;

и отац му б'еше *веш*, от н'ојнога оца по *веш* мајстор не б'ива, дадо гу ј'ен *ирег'рши*, ј'ен *ирег'рши* браш'њо, а отуда и: два *ирег'рша*;

ј'ен *гроз*, али само: два *грозда*, т'еј *грозд'осе* н'есу за суш'ење, *грозје*.

ЗВУЧНИ КОНСОНАНТИ НА КРАЈУ РЕЧИ

210. У светлу језичке интерференције лежи објашњење и једне појаве из области дистрибуције консонаната у говору Срба Призренаца. Реч је о већ уоченом¹⁵⁰ обезвучавању финалних сугласника, особини познатој у више ареа српског (и хрватског) језичког подручја¹⁵¹. На црногорском¹⁵² и србијанском¹⁵³ терену десоноризација озбиљније размере поприма у зонама контаката нешег и арбанаског живља. У призренском говору подстицај наведеном процесу долазио је са више страна. Пре свега, сама појава „веома је уочљива и у призренском турском језику¹⁵⁴. Непосредним турским утицајем објашњава се, уосталом, десоноризација у говору Галипољаца¹⁵⁵. Обезвучавање финалних консонаната у Призрену подупрто је и македонским залеђем¹⁵⁶. Суочени смо, дакле, са једном балканистичком појавом у области консонантизма.

211. Не може се рећи да је процес десоноризације финалних звучних опструената у призренском говору у целости извршен. Поред чешћих потврда потпуног обезвучавања срећу се и примери полузвучног изговора, отприлике као у суседном Ораховцу¹⁵⁷ и Скопској Црној гори¹⁵⁸. Потврде:

а) ка *Бок* што о'че, убија га *Бок*, и њу' узе *Бок*, Стигнаше на *бр'ек*, за *дук* н'еје знаја, у *дук* не стаија, и тај ти б'еше *дук*, и *с'к* је тако, *с'к* је најбол'е,

¹⁵⁰ Ивић Огледи II, 104.

¹⁵¹ О томе више у: Ивић Огледи II, 104–106 и тамо нав. лит.

¹⁵² В. нпр.: Решетар Штокавски, 147; Стеван. ИЦД, 56; Милетић Црница, 338–339; Вујовић Мрковић, 199–202; ФО 531 (Горана у Мрковићима); ФО 544, 548 (Голубовци у Зети) итд.

¹⁵³ В. нпр.: Стеван. Ђаковица 82; Павл. Срет. 131–132; Барј. Метохија, 124–125; Барј. Дијал. истраж. 332 (бујановачко-прешевска зона) итд.

¹⁵⁴ Суреја ПТГ, 72.

¹⁵⁵ Ивић Галип. 137.

¹⁵⁶ В. нпр.: Стамат. Тетово I, 240; ФО 632 (Лазарополе); ФО 642 (Вруток); ФО 648 (Тearце) итд.

¹⁵⁷ ФО 581.

¹⁵⁸ Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 159–160.

III ОБЛИЦИ

A.

ДЕКЛИНАЦИЈА

214. Призренска деклинација стоји на некој врсти средокраће између прогресивнијих и староштокавских говорних типова. У основи аналитичку деклинацију карактерише практично потпуна очуваност датива на свим нивоима, а ни прилике са генитивом, и не само са њим, бар понегде, тешко се могу тумачити утицајем књижевног језика или, пак, суседних прогресивнијих говора. Ипак, Призренци знају за већину оних најмаркантнијих особина П-Т зоне, као што су, на пример:

- а) појава општег падежа, нарочито у множини;
- б) аналитичка компарација, која је уз придеве захватила и именице, глаголе и прилоге;
- в) уклањање видске разлике (трагови старине чувају се у ограниченом броју случајева);
- г) удвајање заменичких облика, односно удвајање објекта уопште.

Од особина које призренски говор не познаје овде наводимо: постпозитивни члан и краће форме зам. *мене, шебе* (нема, дакле, ликова *мен, шеб*).

ИМЕНИЦЕ

215. Именичку деклинацију у Призрену карактерише знатно ређа употреба општег падежа будући да се датив одлично држи у свим врстама и да се, како је већ речено, фреквенција генитива, па и локатива, првенствено у једини, тешко може објашњавати утицајем са стране. Од осталих особина поменућемо а) врло живу употребу Н-Апл. м. р. на *-ове, -е* (*синóве, ойънце*); б) убедљиву превагу

наст. -у у Вјд. им. м. р. на -*ø* (*ч'овеку*); в) наст. -*ама* у Дмн. већине именица (увек *женáма, мачич'áма*, понекад и *војницáма*, поред: *војницима*). Ни призренски говор није поштеђен колебања и промена у роду и броју у неких именица. Сви такви случајеви, релевантни за сагледавање места говора Призренаца унутар П-Т дијалекта као целине, као и његовог односа према књижевном језику, обухваћени су „посебним напоменама“ на крају прегледа одговарајућег деklinационог типа.

Код именица се, иначе, примењује Ивићева подела на четири деklinациона типа:

- 1) *син-ø, реч-ø, маз-ø*
- 2) *жен-а*
- 3) *село, њоље*
- 4) *дете-ø, маче-ø*¹⁵⁹

1. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП

а) Једнина

216. Овај тип је, као и у осталим говорима П-Т зоне, у Призрену задобио нешто новогa терена захваљујући чињеници да су му се придружиле именице на -*ї* (*сївар*): *їмам їсти бóлес, свáки бóлес, сý бóлес, вел'їки бóлес*, от свој *бóлес, шеч'ерни бóлес, тáј негов бóлес, један вáрош, вáрош гóл'ем, двá вáроша*. изгубише свој *врédнос*, његов *гладос* за пáре, *глуїос* јén, његов *г'рдос* (срамотно дело), не мóже да гл'еда синл'еве *г'рдóсе*, да крије свој *г'рдос*, њóен *г'рубос*, жáл га изéја, *жалóве* (пл), плач'áја се *к'рф, К'рв* да му *ўзнеф* негoф, двá *к'рва*, трáва от *к'рва*, мїри *к'рво́ве*, сýс тáј њóен *крóїшос*, ц'áч'ки *л'убав*, свински *мáс*, сипујеш у врéја *мáс*, па извáдиш овај *мáс*, бóжи *мїлос*, брáтн'ев *мїлос*, брáцки *мїлос*, за бáткин *мїлос*, тáј *мїлос*, *мáдос* пу́сти, жї-ми *мáдос*, *мáдосїша* ми (заклетва), поред ређег: *мáдосїши* ми, добїја *м'рїшвóкос* (обољење познатије као „мртва кост“), Искоч'їла гу двá *м'рїшвóкóса*, бáбин *нáраф*, цéја *нóч*, двá *нóча* ч'е пијемо, на вáш *одговóрнос*, гóл'ем *їáкос*, мóј *їáметї*, їмаж гускин *їáметї*, сéлски *їáметї*, л'еп је *Пéч*, нáш *їóмоч*, нáш *рáдос*, п'рви *рáдос*, погрéшан је тáј *рéч*, двá *рéча* їма, сáмо двá-трї *рéча*, тéшке су нáше *реч'óви*, Тó је други *сївáр*, нéки *сївáр*, јén *сївáр* му трéбáја, Кóј ч'е ги обóч'е по мбј *см'рїш*?, трї *см'рїша*, кáкaв, *см'рїш*, *см'рїшóве* ги нáбодїф, Нáпрет немáло вај *удóбнос*, добїл'е прáви *удóбнос* и сл.

217. Остатака старијег стања нема много. Они се срећу у обележеном контексту, у клишетираним изразима типа *їш, бóлес ве убїла* (клетва), *мáдосїши* ми (заклетва). У последњем случају и акценат искаче из призренског акценатског система. Прилике у призренском као и неким другим говорима овога дијалекатског типа¹⁶⁰ обавезују на посебно разматрање именица *ноч* и *веч'е(р)*. Прва када

¹⁵⁹ Ивић Огледи III, 149.

¹⁶⁰ В. нпр.: Богд. ГАП 152, 155, 160 и тамо нав. лит.

стоји у свом апелативном значењу обично се уклапа у систем I дефлексионог типа: јѐн н^оч', цѐја н^оч', трѐч'и н^оч', на трѐч'и н^оч', на бѐдњи н^оч', д^оша н^оч', д^ва н^оч'а, Т^амо се гостѐсмо д^ва н^оч'а, нѐма те трѝ н^оч'а итд. Остаци старије промене чувају се, уз ретке изузетке типа цѐлу н^оч' седѐла, свакако унете из савременог језика, у прилошкој функцији, у предлошко-падежним конструкцијама прилошког значења обично сраслим у једну реч: Б^ујрун кн^оч'и (вечерас) на вечѐру, А кн^оч'и ч'е ми д^оц'е сѐстра, Кн^оч'и ч'е имамо г^осте, До кн^оч'и ч'е ст^игнеш, море, и ти; Св^уноч' спиѐше г^оја, св^уноч' игр^асмо ^оро, А мѐне ми св^уноч' сѝн не до^оди на ^оч'и, А сѝн ме св^уноч' не фа^ч'аше. Искључиво у прилошкој улози долази и облик инструментала н^оч^ом: н^оч^ом лѐти, Н^оч^ом ск^ита по сока^це, Н^оч^ом ск^ита по ул'ице, Не в^ала да се т^ој ч'ини н^оч^ом.

217а. У призренском говору напореда се употребљавају именице *вечѐр* и *вече*. Први лик је обично мушког, а други, нормално, увек средњег рода *д^руги вечѐр*, јѐн *вечѐр* ч'екаја, и тај *вечѐр* проша, од бѐдњега *вечѐра*, д^ва *вечѐра* итд., поред, изгледа ређег: т^уј *вечѐр* ги доч'екасмо; св^ако *вече*, трѐч'о *вече*, до посл'едњ^о *вече*, *добро вече* (поздрав). Укрштање синтагми *добар вечер* и *добро вече* резултирало је поздравом — *добро вече*р.

218. По I дефлексионом моделу поред наведених мењају се још и:

а) именице м. р. на -*в* типа *град*, за које не треба давати посебне потврде;

б) именице м. р. на -*ја* < -*л*: *йејѐја*, *дѐја*, *Ранџѐја* (в. т. 151);

в) именице м. р. на -*а*, -*е*, -*р*, -*у* добијене -*х* > -*в*: *о^{ра}*, пл. *о^{ра}се* (*о^{ра}се* родил'е и в^уј год^ину, рѐд *о^{ра}се*, рѐд јабуке, па ч'е ни донѐсе *о^{ра}се*, ч'е ни донѐсе *о^{ра}се* п^уно, *о^{ра}се* не куп^ујемо, Н^а ти вѐј *о^{ра}се*, п^ун кофин *о^{ра}се*), ^ортак му бија *Вл^а*, *гр^а*, ^иде гу *з^ада* от ^уста, на *м^а*, на *м^а* до^оди, *й^{р^а}* и пепѐја, тај бѐја *й^{р^а}*, пострада *сир^ома*, И бр^ат му бија *сир^ома*, *саба*, *саба з^ора*, Мл^ого ми је *с^ир^а* за р^ат, от *с^ир^а*, *с^ир^а* ми је да с^ипнем, *с^ир^а* ч'ува л^ојзе, п^удар једе гр^ојзе (н. посл.), тај *грѐ*, см^ртни *грѐ*, *мѐ*, ^он ги бија *шѐ* (шех = дервишки старешина), *о^чу*, *кож^у*, поред: *кож^у*в (пл. *кож^усе*, *кож^уси*), *й^ас^иш^у*, поред: *й^ас^иш^у*в, *в^р*, на *в^р* главе, Овѐјзи бургије *в^р* не ч'ини. О именицама *леба*, *лука*, *сира* говори се у т. 274е).

219. *Генијши*в. Већ је указано на висок степен заступљености облика генитива. Евантуалну претпоставку о озбиљнијем упливу књижевног језика озбиљно поткопава такође висок степен корелације између резултата мојих недавних истраживања и Чемерицићеве грађе. А подаци, односно „памћење“, „сећање“ тога марљивог Призренца потичу из времена ипак скромнијег домањаја и свеобухватности деловања средстава масовног информисања. Не може се рачунати ни на неки озбиљнији подстицај те врсте из суседних српских говора будући да је аналитизам у ближем, и не само ближем, окружењу узео више маха него у самом Призрену. Подршка чувању дефлексије у призренском говору дошла је, нема сумње, из несловенских језика, а понајвише из турског. Суживот Срба и Турака у првој српској царској престоници траје више од пола миленијума (Призрен је у турске руке пао 1455. године). До друге деценије овога столећа турски је био званични, а тиме и престижни језик, с тим да ће та престижност сигурно надживети време турске владавине. С друге стране, Срби Призренци су се вековима бавили занатством, дакле услужном делатношћу, а у таквим приликама

билингвизам овога типа напросто се подразумева. Чувању старине у деклинацији код Срба неће се противити ни албански језик, са чијим ће носиоцима до суживота, приснијег контакта дакле, доћи знатно касније, свакако не пре седамнаестог века¹⁶¹. У нашем случају један детаљ посебно пада у очи. У српском призренском говору аналитизам је неприкосновен једино у инструменталу (остављамо по страни појединачне клишетиране изразе и петрифициране ликове у прилошкој служби), падежу за који Турци немају посебног облика, односно посебне — аглутинације. А изван инструментала код призренских Срба — непревзелост, последица борбе двеју супротних тенденција! Обе су имале своју верну потпору: аналитизам у словенском (српском и македонском), а синтетизам у несловенском (турском па и арбанаском) суседству и окружењу. Чемерикићев и мој материјал сугеришу закључак да се резултат борбе тих двеју тенденција није битније мењао током овог столећа.

Највећи део потврда Гјд. именица м. р. отпада на конструкције предлог + именица; без *бајрака*, без *агъзлѣка* не се јаши, живиле од *арамлѣка*, из *богáза* (богáз = клисура, теснац), без *болѣса*, од *болѣса*, Искочѣсмо на вѣр *ѡра*, умиралѣ од *гáда*, све смо требилѣ од *глоѣта* (од корова), Цѣфка бѣше заѣругáна све до *ѡрлѣча*, скитаја од *града* до *града*, од овога *грóба*, око *грóба*, от силнога *дѣма*, работалѣ без *добѣѣшка*, без *дѣна* дѣша не искачѣ, уочи *Цурѣвдѣна*, трава от *кѣрва*, и тако ишлѣ све до *краја*, отруваја се от *мишомóра*, *младостѣна* ми, Од *муѣтафѣза* („трепепозивци“) војска не бѣва, от *ѣостáнка* *свѣѣта*, иш чумѣза, от *стѣраа*, блѣзо *Чáчка*, от *фишѣка*, беш-чадѣра, премѣчѣ се од *гуза* на *гус*, око *Шедѣрвáна* итд.¹⁶²

Од именица које не означавају биће нема много потврда генитива изван наведене конструкције. Општи падеж је генитиву мало простора препустио код означавања партитивности: ни капку *гáза* не наша, толѣко *болѣса*, Сипни гу и мáло *густѣѣша*, узни мѣцко *сѣрца*, јѣно комáчѣ *сирѣњаца*. Уп. и: *сваког* дáна сам ишла у зáтвор.

Уз предлоге напореда са генитивом долази и форма ОП: до *áкишам*, мáло *жáр* озгóр, без *дѣан*, исѣклѣ му нóгу до *кѣк*, дóшла око *óбед*, иди до *ѣијац*, испод *ѣијац*, побѣже преко *ѣлóѣ*, и от *Призрен*, из *свѣѣ* је дóша, донѣја гу от *Сóлун*, тóп до *шóѣ*, *оѣ* *Феризóвич* дóвде. Општи падеж је још чешћи код обележавања партитивности и уопште у ситуацијама када испред генитивног облика стоји детерминативна реч: *кочѣѣње* *врáѣ*, Напунѣја ми вуј-кутију *дѣан*, пóла *зид*, На чѣло ми грашке *знóј*, ўзни и грашку *ѣáсул*, пúна чѣнија *ѣáсул*, донѣја ми мáло *расад*, пóла *сáѣ* пúт, даде ми комáчѣ *сѣмиѣ*, узóше грóду *снѣг*, купија ми сѣн мáло *шѣчѣр*, от пóла *казан*, пóла *мѣсец*, пóла *нóч*, у пóла *нóч* да ме позóве, пóла *мѣшар*, И óн купија толѣко *колóмбоч*? и сл.

¹⁶¹ В. т. 4–5. овога рада и тамо нав. лит.

¹⁶² Остављам по страни примере из народних песама: У руке му игла од *билѣра*; На плáтно гу игла од *билѣра*; Сáба-зóра, а ја јóш у *дѡра*; Лóв ловѣја Малѣсóре | око *дѡра* пашинóга; Од овога *дѣнка*; На крило гу уѣриѣф од *мерѣáна*; Кóга жáлѣш од *рóда*; Злóга сѣна да не снѣјѣш; Кѣрс ме чѣва до *ѣалнóча* | *оѣ* *ѣалнóча* сѣи аѣѣѣлѣи.

Код лица и живих бића уопште увек долази облик са наст. -а, који уједно представља и облик акузатива, односно општег падежа. Део прикупљене грађе износимо као још једно сведочанство о приликама у српском призренском говору: од *брава*, код *браћа*, поша у *браћа*, о[т] *девера*, отиђнемо у *кума*, прво у *кума* се ишло, била и у *Милана* три дѣна, от онога свѣга *небраћа*, више Светога-*Петра* (црква), брат от *сѣрица*, кот овога *инајдера* итд.

220. *Дайив*. Готово да није нарушавано старо стање. Шарпланинска област је и позната по чувању овога облика, поготово у множини. У Призрену Дјд. им. м. р. увек има наст. -у: Мол'им ти се ка *Богу*, *Богу* фала, фала *Богу*, Нека је фала *Богу* и Србије, Фала ти ка *браћу*, свакому *габелу* да даваш *паре?*, *деверу* предаје девојку, *дуовнику* Јанич'ије, Отац му каже тому *жандару* турском, даја *жито којну*, не прибди *коњу*, подметнаше *наши инџинеру*, он *кралу* радија, А мојему *муџу* дошло му да *кречи*, Извади *нож* па га *викни Мурашу*, Отац му *вика* — *началнику*, даја *оцу* *парастан*, И тому *ицу* *посрасмо* се за *душу*, Чиниља *измет болному свекру*, ка мојему *сину* ти кажем, Купија сам свѣему *оцу* *опѣнце*, Само *оцу* *тражија* му *фенер*, *пѣписа* се *оцу*, Нема да *плачаш њекару*, *отац каже преседнику*, *Сиромату човеку* је тешко, *Ногу* да *полубиш цару*, *Циганину* да *платиш* ка и мене, *Помоч* му *давале* тому *човеку*, *отиша џенералу*, *отнеси* га *инајдеру* итд.

У призренском говору је врло чест посесивни датив: мојему *браћу* другар купија *кола*, она је *Зорану* *кума*, брат мојему *оцу*, Дане *Чайкуну* брат *Дѣмњан*, Јеному *инајдеру* *жена* *тјј* *родила*, А *то* је мојему *пријателу* *сестра*, Мојему *оцу* *мајка* *болесна* је *била* итд.

221. *Локайив* јединице по статусу на овом терену подсећа на генитив. За разлику од датива, који се сасвим очувао захваљујући добрим делом и наслону на множину, у којој се управо једино датив одупро унификацији свих падежа, Лјд. се означава: а) посебним обликом на -у и б) везом *предлог* + *ОП*:

а) свѣ како *треба* *према Богу*, грѣшни смо *према Богу*, она *збори* *по аѣру*, *Секіру* *тури* *при еру*, да *стигнемо* *по дѣну*, *Свѣ* да *прѣите* *по закону*, *бија* *на мору*, да *идеш* *по шрагу*, *Зулум* *беше* и *по Раофцу*, *Въздѣн* је *по суду*, *Туркинѣ* *носиф* *по двору*, *има* *по иџацу*, *седелѣ* *по зашвору*, *иде* *по реду* *ч'аша*, *Не* *ударам* *тол'ико* *по шрагу*, да *шѣта* *по сокаку* и сл.;

б) *Обука* се ка *Турч'ин* *према Бајрам*, *Годинувала* *при зѣта* у *Приштину*. *Отишла* *при сина* у *Пѣч*, *оди* *при шѣиѣна*, *Тешко* *живувала* *при тога муџа*, *чѣ* *стигнеш* *према Светога-Ранѣла*, на *двѣ* *недѣлѣ* *по Бѣжич'*, на *недѣлу* *по Госиоџиндан*, На *двѣ* *годинѣ* *по муџа* *умре* и она, *па* се *вал'а* *по иѣѣос*, и она *спије* *по ручек*, *видимо* и *по Шелѣвизор*, *док* *си* *на* *вај свѣѣ*, *ч'умур* *на* *којна* *продава*, *има* *у иџац*, *Брат* *гу* *живи* у *Чачак* и сл.

Свестан напор појединаца да „правилно“ говоре понекад води у хиперкоррекцију, грешке у другом смеру: *Долазиф* у *Београду*, *И* *отералѣ* *ги* у *зашвору*, *Ја* *сам* у *зароблѣнишѣ* *отиша*, *кѣт* *смо* *дошлѣ* у *Осиѣку*, *Они* *су* *отишлѣ* у *Стамболу*, *Ишлѣ* *смо* у *Назарѣшу* и *Вишлѣјѣму*, *идемо* *на иушу*, *идемо* *на иушу*, *утерал'и* *га* у *зашвору*, *Отидоше* у *Дубровнику* и у *Мѣстѣару*.

222. *Инструментѣал* јединице се, по правилу, означава конструкцијом *предлог* *с(в)сас* + *ОП*: *доша* *сѣз* *браћа*, *сѣс* *тога кувара*, *удесѣја* *сѣс* *шефа*, *сас* *муџа*,

сас оца смо радил'е, да узне сас којна, оне бил'е сас Нёмца, побéгл'е сас нашега ч'овека итд.

Изван фолклора¹⁶³ трагови инструментала се чувају у петрифицираним облицима прилошког типа: *ваќиџом* (временом) ч'е прође и тој, доодија *крадом*, *дѣњом* не спијем, *дѣњом* је по рабóте, *дѣњом* је пóльсно за рабóту.

Дивергентан развој инструментала и других двају зависних падежних облика могао је имати и један унутрашњи подстицај. Уопштавањем старог двојинског наставка у Дмн. -м је практично сведено на Ијд., где ће се, тако усамљено, лакше повиновати аналитичком налету носилаца словенских дијалеката, док је генитивно -а Призренцима итекако „познато“ из акузатива, односно општег падежа (уз синтагму *без браћиа* боље се држи и *без дуана*), а -у из стабилног датива и, као мало где, експанзивног вокатива. Покадшто је врло танушна семантичка дистинкција између конструкција: *џрема граду* : *џри граду* : *граду*).

223. *Вокаџив*. Неупоредиво је чешћи наст. -у од наст. -е:

Штó уч'ини, *аждѣру* (аждаја); ч'ути, *ајвану*; мóре, *ајдúку*, седи тáмо; опери се, *алоснику* мóј (прљавко); *амáлу*; драги мóј *анџéлу*; смíри се, море, *аџајнику* атајни (немирко, несташко); дај ми пáре, *бездушнику*; А, тí л'и си, *безобразнику* безобразни; врати се, *бескуџнику*; *бесрамнику*; *бесшрамнику* јén; Дијај се, *бивóлу*, докл'е ч'е спијеш; Е, *веселнику*; Прич'и овáмо, *Влáу*; Ч'ујеш л'и ме, *вóлу* јén; Седи, *врáзу*, тáмо; Ч'е те уфáтим, *врáзу* јén; Ч'ути, брé, *Габéлу*; Јéди тој, мóре, *гадлáфцу*; Сáмо јéди, *гладнику* никóји; Иди, мóре, *глошчу* (фиг. прљавко); Áјде, ч'ути, *голзузу*; И тí ч'е ми кáжеш, *гомнáфцу*?; Да јéдеш... *горойаднику*; Мóре, *гошóвану*, да ч'утиш; Остáви туц'о, *грабежлáфцу*; *грабежлџфцу* јén; Сéди и тí, *г'рднику*, сас нáс; Дé ч'е твоја дúша, *грешнику*?; Е, мóри, *грешнику*, гл'éј си рабóту; Стáни, брé, и тí, *гробнику* (вампир); Узéја си свé пáре, *зубодушнику*; Устáни и тí, *дембéлу*; Прич'екај ме, *џавóлу*, и мéне; Преварíла те, *ешéку* (магарац), преварíла, Сéди мирно, *јужнику* (немирко, несташко); Ч'е те тéпам, *јужнику* мál'и; *Јунáку* мóј, гдé си бија?; *кобнику*; *коњу*, нé ги дíрај; Окрéни се и тí, *к'рњафцу* (м. чељаде шопавог носа); *магарцу* јén; *Млáдичу*, штó ти је тéбе?; *мóмку*, пушти ч'овека; А и тí, *нашемнику*, ч'е се утéпаш; *Невернику* јén, дéте ми не дíрај; А гдé ти је твој сéлски пáмет, *немисленику*?; Тí, *обесенику*, тјјке да сéдиш; Тí не опáдаш, *оџаднику* јén?; И твоја рабóта, *оџанчáру*, пропáла; *ошуренику* (распуштеник); *оч'овданику*; А, мóре, *џасу'лу*, е душманíне мóј (нар. пословица); Штó рабóташ сýге, *џезевенку* (неваљао човек, подвојач); нијéдан?; А тí, *џеч'ооч'нику* (м. чељаде урокљивих очију), нé ме глéдај; Остáни гу, *џрокл'ейнику*, штó ти уч'инила она?; Нé се мéшај, *џрокл'ейнику* јén, Пушти не, *џогáнцу* погáни; И тí, *џу'у* никóји, млóго лъжеш; *самошойл'енику*, Нé знам, брé, ч'овеку; Штó ти је тéбе, мóре, ч'овеку?; Мóре, *шџейнику*, не цéпај плáтно и сл.

¹⁶³ Уп. нпр. у народним пословицама: *Курва* и *áјдух* *џлáчом* се брáниф; Ако [зима] нéч'е глáвом, *óч'е рејом*. У Чемерицишевој грађн наша се и лазаричка песма: „Обрни се Лазáре, | Па се свíма поклóни, | Да те л'éпо дарујеш | *Дáром, дáром, дужáшом* | И злaч'еним *шестáком*“. У картотеци вредног ентузијасте налазе се и речи познате песме: Мóре под *чадбром* бóлна Руска лéжи. Ни на инсистирање нисам добио потврду Чемерицишевих примера: *арабаџилáкам* рáни толико лéцу; *бунарџилáкам* се борáви.

224. Наст. *-e*, који се, по свему судећи, у последње време шири, долази код именице које означавају родбинске односе и — код имена: И сѝк је тако, *сине*; нема, *сине*, ништо за пијење; Бѝлге су болнице, *сине*; овде пл'ачка, *сине*; И тако се живело, *браѝше* мѝј; ајд, *зѝше*; *Јоване*, гдѝ ти је ч'ѝрка?; хајде, *Свѝшозаре*; Тѝ, *Душане*, тѝ си, јемац; Дај гу, *Мѝшре*, мене. Изван ове области имам још неколико потврда облика на *-e*: *У, Бѝже*, кад га роди?; *Бѝже* ч'увај; не дај *Бѝже*; господин-*йоруч'ниче*; аман, *даскале*, прекѝни; *коње* глупи; А, *море*, пасул'у, е *душманѝне* мѝј. Из разматрања изостављамо, разуме се, потврде из текста народних песама¹⁶⁴.

За овакву репартицију наст. *-у* и *-е* у Вјд. не зна ниједан како српски тако ни македонски говор у ближој и широј околини. Нешто више потврда *-у* наћи ће се на македонској страни, с тим да се у ликовима са *-у* често чува траг старине. На том терену често коегзистирају оба типа и код истих именица¹⁶⁵. Мање повода за тражење паралелизма дају србијански говори П-ЈМ типа¹⁶⁶. Белић и оно мало потврда Вјд. на *-у* види као особину унету са стране¹⁶⁷.

Када се употреби вокативно *море* уз именицу, није необичан В = Н пошто је *море* носилац вокативног значења: ч'ѝ погѝнеш, *море Јован*; Ост'ѝи гу т'ујке, *море Душан*. Изван ове конструкције ја из Призрена имам само једну потврду за Нјд = Вјд: Не дај *Бѝѝ* (уколико се не ради о потврди императива за 3. л. једнине; в. и т. 343).

б) Множина

225. За разлику од већине говора П-Т зоне овде множина није сведена на један облик. Информацији о одлично очуваном дативу, у који је доста дубоко продро наст. *-ама*, додајемо и податак да у неким случајевима нису доследно изједначени Нмн. и Амн. односно ОП. Зато ћемо у даљем тексту потврде за те облике давати одвојено. По овоме моделу мења се и суплетивна множина им. с. р. на *-ич'и* // *-ич'е* (*мач'ич'и*, *мач'ич'е*).

226. У *Номинаѝиву* множине напореда долазе наставци *-е* и *-и* а основа се често проширује формантом *-ов/ев*:

а) војска унапрет, *авијоне* озгѝр, *авијоне* бацал'ѝ бѝмбе, најшл'ѝ *авијоне*, *Агальѝце* (агински поседи) му пропал'ѝ, Изгубил'ѝ се старѝ *адѝше*, старѝ *адѝше* бѝу добре, наше *ајѝше* бѝу гол'ѝме, *алѝѝне* (златници) ги удал'ѝ ч'ѝрку, Тѝј Арнауштѝје су *алч'ѝце* (алчак = варалица, препредењац), И наше *амбаре* су празне,

¹⁶⁴ В. нпр.: Дѝк се, дѝк се, *госѝодаре*, | Јарко слунце огрејало: Дај ми, *Пѝшре*, парѝцу: Лѝв ловѝја *Малѝсоре* | Око двѝра пашинѝга. Вокатив у служби номинатива, позната особина језика наших еписких песама, поред наведеног лика *Малѝсоре*, долази и у стиху: Проговара Јван *ч'ѝбанѝне*.

¹⁶⁵ Уп. на пример: Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 162; Видоески Кичевски, 63; Стамат. Тетово II, 92.

¹⁶⁶ В. нпр.: Павл. Јањево, 71, Павл. Срет. 161–162; Михајл. Леск. 33 (наставак *-у* углавном као средство којим се обезбеђује дистинкција између вокатива једнине и номинатива једнине дсминутива: *чѝвѝку* : *чѝвѝчѝ*, *јунѝку* : *јунѝчѝ* итд.); Богд. ГАП 145–146; Барј. Дијал. истраж. 276–277 (Гњилане).

¹⁶⁷ Белић ДИЈС, 314.

арамљџе (арамљк = лоповлук), *астја́л'е*, висо́ке ги и *басама́џе*, Кол'ике му су *баџа́џе!* (крок, нога), Теј два ч'овека су *близна́џе*, *бога́џе*, доноси́л'е ги но́ве *болни́џе*, *Бошка́л'џе* гу бе́у л'е́пе, бол'ел'е гу *бубре́џе*, на́ше *голу́бе* одл'етел'е, *грубо́се* (грубос = ружноћа), набре́кл'е гу *дамаре́*, имал'е теј *грамафо́не*, а на́прет — *дала́џе* (слезина) не се *јел'е*, *дегена́џе* ме *бри́неф*, *дишекльџе*, *свѣ дука́џе* наредене, *свѣ дука́џе* имал'е *и́ме*, теј *дука́џе* не́су мо́је, *душе́џе* ги бе́у но́ве, *желу́џе* ги бол'ел'е, Теј *зана́џе* се изгуби́ше, дете́ту ми *ни́цаџ* *зубе*, а *зулу́ме* бил'е *гол'еме*, *си́не*, *ибри́џе*, *кайа́џе*, *кафшана́*, *каза́не* су *ску́пе*, овде *го́р* бе́в *златне* *јел'џе*, *свѣ* *златне* *јел'џе* бил'е, *креди́џе* на́прет *нема́л'е*, на́ше *кашто́л'џе* дошл'е, *ве́ј кошша́ње*, *кл'и́џе*, уг'рч'иф се *коно́џе*, *л'ешњи́џе*, мло́го изл'егна́ше *марифе́џе*, на́прет *нема́л'е* *манти́л'е*, *сал* *каџу́џе*, *миншана́* л'е́пе бил'е, *мезарльџе* гу уредене. Оту́да *и́деф*, *мош'оре* *звјжди́ф*, *стари́нске* *обича́џе* бил'е, Теј *обо́џе* не́су мо́је, *ви́кам*, *обра́џе* му *ц'рвене*, *оиб'џе* су но́ве, А ова́мо *ора́се* се *спре́миџ*, *Сѣ́ге* *изац'оше* *ра́зне* *ош'ро́ве*, *Мо́дре* *џаил'џи́џане* *искоч'џше* *до́бре*, *џаи́џе* су *до́шл'е*, како се *отвори́ше* *џодру́ме*, *доу́неф* *џо́стиџе*, *Ја́* *и́дем* *кџт* *су* *вел'џке* *џразни́џе*, *мо́ре*, *см'р* *зна́те* *џрозо́ре*, *пи́таџ* се *роди́џил'е*, *сама́ре* за *ко́јни* се *прави́л'е*, *сама́ре* за *ко́јни* бил'е, *сандџе́* не́су на́ше, имал'е су — *сандџе́* се *напра́џил'е*, *Не́су* *имал'е* *на́прет* *веј* *џеи́џе*, *ч'уме́џе*, *о́ч'и* ги су *ка* *финџа́не*, *џванџи́џе* (аустр. новац) не́су *ч'ини́л'е*, *фиши́џе* бил'е *твџе*, да се *изри́баф* *ч'арда́џе*, Тако су *прич'а́л'е* *веј* *ч'обана́*, *имало* *ч'у́џе*, *И* *на́прет* *имало* *шенљџе*, *џи́орџе́џе* *ц'рне* *имале*, *стру́јне* *џи́орџе́џе* *нема́ло*, *Има́л'е* *џи́орџе́џе* *на* *д'рва*;

б) л'етив *ави́џони*, *ајдо́џи* ги *узџл'е* *свѣ*, *И* *ама́л'и* *и́мав* *ду́шу*, *аџилари́* (хоџе), *ви* *сте* *баџана́џи*, *То́ј* *се* *звало́* *со́фра* *бџе́зи*, *Буга́ри* не́су *до́бре*, *вамџи́џи*, *гла́дне* *ка* *вџи́џи*, *го́сти* *ни* *доодли́ф*, *дала́џи* не се *јел'е*, *дамари́*, *дошл'е* гу *деве́ри*, *дина́ри*, *на́прет* *би́ло* *дибџи́* (дибџек = направа за туцање кафе), *дирџи́* *но́сиф* *ч'ардак*, *Дужни́џи* *ти* *к'рши́ф* *пенџ'ере*, *та́мо* [су] *џа́џи*, *за́џи*, *за́џи*, *Ишал'џи́џанџи* гу *попра́џил'е*, *свѣ* *зана́џи* *би́ло*, *гранич'џе* *ко́џи*, *ту́рске* *ко́јни*, *јаси́џи*, *јаси́џи*, *кашто́л'џи* *имало*, *Ту́ј* *се* *бил'е* *Коланди́џанџи*, *Теј* *Косовџа́ни* *оста́л'е* *м'ртви*, *Круша́ни* (становници села Круше), *мајс'џори́* не́су *дошл'е*, *досади́ше* *ни* *ми́џи*, *И* *ми́џи* *и́мав* *гвџезда*, *помре́ше* *мџџи*, *обла́џи* *от* *Паштрик*, *Има́л'е* *мџџи*, *л'еч'џл'е* *на́род*, *Мџџи* *имал'е* *же́не* *мла́де*, а *сџк* *свѣ* *најло́ни*, *А* *теј* *џи́џи* *Буга́ри* *свѣ* *ни* *отнесо́ше*, *божич'ни* *џо́стиџи*, *Прифа́џиџи* *купи́ше* *свѣ*, *изби́л'е* *џуџу́л'џи*, *дошл'е* *џ'рвич'ари́*, *џужмџџи*, *Нико́џе* *роџа́џи* *му* *бил'е*, *роди́џил'и* *ми* *купи́л'е*, *сандџи́* *ни* *пропа́л'е*, *све́џи*, *свира́чи* *бил'е*, *сел'а́џи* *но́сиф* *опџнџе*, *они* *се* *води́ф* *ка* *сл'џџи*, *Сџиреч'ани́* *ги* *доодџл'е*, *У* *Жу́р* *Тал'џи́џани* *се́кл'е* *па́ре*, *И* *џру́џи* *се* *цепа́ф*, *И* *Ту́рџи* *работа́л'е* *сас* *на́с*, *уку́џани*, *уну́џи* *ме* *ви́каф*, *џига́ни* *и* *Ту́рџи* *та́мо* *и́деф*, *мо́џе* *уч'ени́џи* *ч'е* *доу́неџ*, *сна́гу* *ц'рви* *јџевџ*, *Неко́џи* *ч'ове́џи* *то́ј* *не́ч'еф*, *Шнајде́ри* *имал'е* *на́пре*, *Шу́сџе́ри* *имал'е* *на́прет*, *сунса́ри* *ч'џини́џ* *сџ-сџ* итд.;

в) *Арч'ове́* *гол'еме* *бил'е* (трошко́ви), *аџи́ове*, *веј* *враго́ве* *на́ше* *де́ца*, *бродо́ве* *да* *проџ'ев*, *Веј* *грозо́џе* *ч'е* *за* *ви́но*, *гоч'е́џе* *бил'е*, *гузо́џе*, *димове́* *бе́у* *до* *не́бо*, *проџ'о́ше* *и* *на́ше* *дџно́џе*, *окрача́ше* *данове́*, *и* *јеч'мо́џе* *бил'е* *до́бре*, *коше́џе* *ни* *празне*, *Неч'е* *се* *смирџ* *арнаџџке* *к'рво́џе*, *л'ебо́џе* *не* *ми* *су* *до́бре*, *лисџи́ове* (део ноге) *ме* *бол'џф*, *нема́л'е* *л'екове́*, *сџге* *ску́пе* *л'екове́*, *л'екове́* *бил'е*, *што* *су* *ја́ке* *веј* *л'екове́*, *и́ма* *л'и* *л'екове́?*, *низо́џе*, *арнаџџке* *брегови́џе* *џушо́џе*, *см'ртне* *случ'а́џе* *ме* *уби́ше*, *рогове́*, *стира́џе* *га* *му́ч'џ* *не́га*, *бак'рне* *судо́џе* *не́су* *здраве́*, *пуца́ф*

шойове, шойове пуца́л'е, *Иза́шл'е* му *ч'ирове*, *Ва́л'а* да му се *га́сиф* *угл'е́ве*, *фесове*, *ч'ейове* ги *мицке*, *ч'ейове*, *шалове* *бел'е* и *ч'исте*;

г) *бел'ови* (вунени покривачи домаће израде) гу *ч'исте*, *вук'ови* ги *изел'е*, *вол'ови*, *де́ца* ги *враго́ви*, *гоч'еви* *би́еф*, *спопа́л'е* га *гњев'ови*, *гол'еме* *град'ови*, И *по́на́прет* се *ч'ин'еу* *гре'ови*, *грош'еви* *бил'е* ка *с'ьге* *дина́ри*, *з'рч'еви* ме *фа́ч'аф*, *Гуз'ови* гу ка *н'ч'ве*, И *дар'ови* — *мицке*, *гроздо́ви*, *дим'ови*, *д'ьно́ви*, *зар'ови* ги *доди́јаше*, *јеч'мо́ви*, *кош'ло́ви*, *кош'еви*, *куй'ови*, *офс'ови*, *оч'еви* *бил'е* у *Пришт'ину*, *шой'ови* *пу́цаф*, *Него́ви* *реч'ови* не *ч'ини́ф*, ка *иеш'ло́ви* *ч'ини́ф*, *бил'е* и *йой'ови*, *п'рсте́ње* *проме́ниф* на *ру́ке* *йой'ови*, *свай'ови* *доод'иф* по *дево́јку*, *син'ови* гу *ото́ше* у *С'рби́ју*, *стиго́ви*, *С'ирич'еви* *не* му *да́л'е* *негов* *де́ја*, *уш'ови* *једеф* *но́ч'ом*, *ч'ай'ови* (*део* *разбо́ја*), *ше'ови* (*шех* = *дервишки* *старешина*), *ту́јке* се *шт'ркови* *гњезд'ил'е* и *сл.*;

д) *ардо́вч'ич'и*, *напа́л'е* ги *Арнау́ч'ич'и*, *аст'алч'ич'и*, а *те́ј* *бајрач'ич'и* *мицке* су, и *баскич'ич'и* — *ску́пе*, *биво́лч'ич'и*, *дв'е* *близнач'ич'и*, *браш'анч'ич'и*, *врайч'ич'и*, *има́л'е* (*постојали*, *били*) *гасарч'ич'и*, *Габелч'ич'и*, *јабу́ке* му ка *деч'инске* *главч'ич'и*, *Гогешич'ич'и* (*Гога* = *Цинцарин*) не *дошл'е*, И *ва́ше* *голуйч'ич'и* *јоште* су *мицке*, *оп'нице* му ка *гройч'ич'и*, *гуш'терч'ич'и*, *гушч'ич'и*, *то́ј* гу *бил'е* *деверч'ич'и*, *на́ше* *девојч'ич'и* се *разу́дадоше*, *дугањч'ич'и* ги *бил'е* *бл'изо*, *Св'е* *ма́л'е* *двуч'ич'и* *наредене*, *дукач'ич'и* *наредене*, *поредене* *бил'е*, *загар'ич'и*, *зуйч'ич'и* му *о́стре*, *јагњ'ич'и* *не* се *продава́л'е* *т'т*, *јар'ич'и* *бил'е* *арнау́цке*, *јорганч'ич'и*, *јун'ич'и* *ни* *побегна́л'е*, *јунч'ич'и*, *комач'ич'и*, *конч'ич'и*, *гогешке* *куч'ич'и* *бил'е*, *кошл'ич'и*, И *кошулч'ич'и* ги *кратке*, *лейч'ич'и* *изгор'ел'е*, *мач'ич'и* *на́ма* *дошл'е*, *руме́не* му *обрашч'ич'и*, *йарч'ич'и* *ни* *остана́л'е*, *йасторч'ич'и* *не* гу *вол'ел'е*, *иешл'ич'ич'и*, *йилч'ич'и* *св'е* *изел'е*, *св'е* *мицке* *рийч'ич'и* *бил'е*, *ч'е* *доу'еф* *сестрич'ич'и* му, *сироч'ич'и* *иска́л'е* *л'е́ба*, *Турч'ич'и* *ни* у *ма́лу* не *доод'ил'е*, *ч'уранч'ич'и*, *ч'урч'ич'и* *бил'е* *п'отешке*, *Бици́не* *унуч'ич'и* *дошл'е* *својезји* *ба́бе*, *Циганч'ич'и* *ни* *дојади́ше*, *Ни* *ч'арайч'ич'и* *несу* *јефт'ине* *с'ьге*, *А* *шишич'и* (*шише* = *стаклена* *боца*) *ту́јке* — *пу́не* и *сл.* (*за* *облике* *множине* *им. с. р. на -че* *в. и т. 258*).

227. *Судећи* по *садржају* *Чемерики́еве* и *моје* *грађе*, у *Призрену* *нема* *Нмн.* на *-ич'е*. *С* *друге* *стране*, *ретке* су *и*, по *свему* *судећи* *новијег* *дату́ма*, *потврде* *А-ОП* на *-и*, *односно* *-ови*, *-еви*. *Наводимо*, *опет* *нешто* *богатију*, *егземплификацију* за *А-ОП*, *после* *чега* *следи* *осврт* на *питање* *настанка* *данашње* *призренске* *ситуације* у *овом* *сегменту* *деклинације*. У *А-ОП* *множине* *првог* *деклинационог* *типа* *имамо*, *дакле*, *облике* на *-е*, *-и*, *-ове/-еве*, *-ови/-еви*, *одн.* *-ич'и*, *-ич'е* *код* *суплетивног* *плурала* *именица* *типа* *маче*, *јагње*, *комаче*. *Потврде*:

а) *Ч'е* се *фа́л'и* *Амбери́ка* *сас* *авијо́не*, *сас* *аб'ере*, *ишл'е* *смо* и *ми* на *акшамл'ьце*, *градил'е* *амба́ре*, *кој* *вид'еја* *ту́рске* *аремл'ьце*, *мо́ре?*, *чинил'е* *мло́го* *арамл'ьце*, *аст'ал'е* *спре́мај*, *игра́л'е* *де́ца* *аши́це*, у *арнау́цке* *бајра́це*, *рашчепи́ја* *баца́це*, *варо́ше* да *узима́ф*, по *друге* *варо́ше*, *сестра* гу *родила* *близна́це*, да *зб'ере* *брабоњце*, да *изедеш* *бубре́це*, *На* *Б'ожич'* *л'ожимо* *бања́це*, *вид'еја* и *Г'рце*, *не* *пра́и* *више* *глујо́се*, *фата́л'е* *голу́бе*, *пепе́ја* од *з'рнице*, да *д'ржи* *дизг'ине*, *купи́ја* и *дире́це*, у *божит'ње* *го́сти* *беше* *дошла*, *Купи́ла* *даљ'це* за *веч'еру*, *имала*... *дука́ше*, *про́сни*те *душ'еце*, *тера́ја* *кач'аце*, *купува́л'е* *смо* и *ц'угу́ме*, *купи́ла* *нове* *јаси́шце*, *вуч'еш* *кал'еме*, *Ми* *купува́л'е* *нове* *кал'и́е*, за *теј* *арнау́цке* *кашл'е*, *ч'е* *пободе* и *ко́лце* у *зёмњу*, *ко́нце* *сукáл'е*, *тера́л'е* *ко́јне*, *Кал'а́ја* *има* *лаг'ьме*, *л'ешњ'ице* *не* *купи́ја*, *ста́јимо* *оне* *ли́сти*, *зна́ја* *св'е* *марифешл'ьце*, *има́в* *мер'а́не* на *ог'рл'ице*, *мисаф'и́ре*

ч'екаја цеја дѣн, Сѣге све *обичаје* радиф, на *олуце*, купија *оибнице*, сел'аци носил'е *оибнице*, *орасе* исполоми, кילו *орасе*, Од Бистрице носија *камѣне* (в. и т. 146, 196), сас *кл'инце* га ковал'е, нашл'е ми *комийуре*, туриш *кошиџан'е*, вѣримо *кошиџање*, вѣдим *куфѣре*, млѣго *кнѣбе*, да се бѣеф сас теј *Очање*, мрсила у Вел'ике *йѣште*, от *йѣшоце*, ѓни на *йоложаде*, *йѣрсиѣне* променив на рѣку, бес *родийѣле*, терал'е у тој време *Рисјане*, а *самаре* за кѣјне, за *сиромале* тѣшко је, меу *сандѣце* тражи мотавило, по *сокаце* сам рац'ала, *сл'ѣйце* водѣја, продаваја *стѣваре*, носи *џајн'уре*, прала *џейице*, да прѣснеф и теј нѣве *џейице*, *Товаре* жѣто ми носија ѓтац, обука *џозлуце*, бија ѓн и *Турце*, за *ч'ил'уме*, купувал'е и *ч'анаце*, имал'е смо и *ч'варке*, на *ч'ивил'це*, нѣчу сас *фенѣре* су ишл'е, пл'ѣл'е смо *џемйѣре*, набил'е ги на *шил'це* и сл.;

б) трипут родѣла *близнаци*, отишла у *гѣшти*, примамо *гѣшти*, пл'ѣла за *деверѣи*, Овол'икве теј *дукаџи* имал'е девојке, *Жакѣйи* сам ги шѣла, нѣмам *роцаци*, све *жѣйци* погубѣсмо, У нѣге ймам *жѣйци*, вѣца ги бија на *каџолоци*, кол'ико *кѣјни* имала вај окол'ина овдѣна?, ц'убре от *кѣјни*, сас *кѣјни*, Нѣје йша свѣки по *лекѣри* напрет, фѣч'а ми *миши*, Ми смо имал'е *момци*, сас неговѣ *ѣборници* ч'е сл'ѣгне Исус Кристос, направѣмо *оибници*, за пѣшке, за *йишиѣол'и*, млѣго *йпросѣйоци*, све би радѣја за *рибѣри*, На *Руси* су м'рзѣл'е, Све д'ржавѣ ймаф *Сѣрби*, Бугѣрин би ги отѣраја све веј *Турци* ѣдавде;

в) водѣл'е *айсѣве* (затворенике) на раѣту, Пл'ѣла сам млѣго ја веј *ѣрѣве* па сам продавала, за туц'е *греѣве*, на наше *гробѣве*, изѣја све *грозѣве*, да му даш *дарѣве*, да в'рзуеж *денѣве*, платѣ *дугѣве*, пот старѣ *дѣнове*, тѣшке *данѣве* ч'е доч'екамо, донѣја *кошл'ѣве*, пушти ми *кошѣве*, И ми *к'риѣве* тѣрамо, исцѣпала си *лакѣве*, сам носила *леѣве*, мѣкнеш *леѣве*, тамо прѣив *леѣве*, сѣје *лисѣѣве* узѣла, Наша мач'ка затре све *мишѣве*, Нарѣдимо на д'рво *низѣве*, тѣј *огњѣве* ѓна не видѣла, без *роѣве*, гѣрдне *стѣраѣве* изѣја, мач'ка ни испоганила *судѣве*, от *судѣве* останѣло жѣло, да ѣпереш *судѣве*, обрѣишем *судѣве*, ѓн га йзл'еч'и от *ч'ирѣве*, да гу гѣси *угл'ѣве*, мансѣре кѣт се ѣбѣсѣф на *кровѣве*, Сабраја се нарот сас *к'рстѣѣве*, нѣ сас пѣшку него сас *ножѣве* клѣл'е, Ми смо у сѣбу са[с] *синѣве*, шѣтаф са[с] *стѣайѣве*, пуна Кал'ѣја сас *џойѣве*, у *ч'уйѣве* бил'е, носил'е *турске фѣсѣве*, двѣ пара *џакѣве* дал'е, по *џейѣве* гл'ѣдал'е и сл.;

г) от *кумѣви*, десѣт кѣч'е *кумѣви*, даѣѣсмо пѣѣсѣт *леѣѣви*, ѣвде *ч'ирѣви* пуно, нѣма *ручѣѣви*;

д) дѣч'ински *ѣлинч'ичи* прала, ѣд *врайч'ичи*, кѣј да пушч'а вамо тѣј *цигѣнске гѣиѣдафч'ичи*?, обѣкла своѣ *девојч'ичи*, направѣше б'рго нѣве *дугањч'ичи*, за *јасѣѣч'ичи*, дал'е му *дукач'ичи*, шѣла *жакѣч'ичи*, за *јажњч'ичи*, ѣд *јарѣчи*. Девојч'ич'ѣма сам шѣла *јелѣч'ичи*, жѣде *комачч'ичи* л'ѣба, ч'ѣва ги своје *кошилч'ичи*, купила ги нѣве *кошулч'ичи*, Тѣј *красѣафч'ичи*, ч'ѣвам за туршѣју, дѣца се йграф *к'ричч'ичи* (врста дѣчије игре), Дѣ сте купѣл'е тѣј *лубѣнч'ичи*?, Не двѣл'а *йастѣорчч'ичи* и своѣ дѣцу, Кѣко, сѣне, да изрѣни сѣге *сирѣчч'ичи*?, Квѣч'ка извѣде *йилчч'ичи*, *ч'ѣбѣчи* ни укрѣл'е наше, попѣше пѣт *ишиишчч'ичи* ракију и сл.;

ѣ) имал'е смо, имал'е и тѣј *арѣѣфчч'ичѣ*, да тѣпа *врайчч'ичѣ*, баѣцѣла *грозчч'ичѣ*, тури ги *грумењчч'ичѣ* у сол'аницу, ѓн и сѣге купѣје *дукачч'ичѣ*, за *јажњчч'ичѣ*, не ѣстѣло нишгто за *јарѣчѣ*, шѣла сѣм и *кожсудчч'ичѣ*, *комаччч'ичѣ* гол'ѣме гѣра, узѣја *лејчч'ичѣ*,

купија лубенчиће, бежи от Циганчиће, И она потплетује никоје чарайчиће, Нe кршиће теј шишиће.

228. Презентирана грађа сведочи, између осталог, и о продорности плуралског форманта *-ов/-ев-*, појави покадшто недоследно спроведеној (*вучи/вукóви, миши/мишеве*). Није примећено значајније нарушавање односа тзв. тврдих и меких основа (*речóви, чирóве/чирéве, кошл'éве*). У очи пада и неравномерност око заступљености појединих наставака у Н односно А-ОП. Ликови типа *дукайи* у А-ОП нису чести и, по свему судећи, новијег су датума будући да их нисам приметно у Чемерикићевој збирци. У истој функцији сасвим су ретки и облици типа *кумóви* и сви су — једино из моје бележнице. Исто тако, свакако не случајно, нису примећене форме типа *мачиће* у Нмн.

229. Од испитаних говора у ближој и даљој околини на Призрен и у овом сегменту језичке структуре понајвише подсећа Ђаковица, где у Нмн. напоре долазе облици на *-е* и *-и*, док је у Амн. „скоро редовно“ *-е*, а врло ретко *-и*¹⁶⁸. У Јањево се, изгледа, добро држи старији однос Н : А (*врайци : врайце, коњи : коње, волови : волове, ораси : орасе*). Тамо је успостављен косовско-ресавски аналошки однос *Турци : Турце*, с тим да други лик полако продира и у номинатив¹⁶⁹. Још даље је од Призрена Средска, где је, несумњиво под македонским утицајем, сасвим загосподарио наст. *-и* у Н и А-ОП, тако да је „наставак асс. рl. *е* скоро потпуно ишчекао“. Тамо „наставак *ови* има широку употребу“, а „наставка *ове* веома је редак у асс. рl.“¹⁷⁰. Нема ни говора о било каквом озбиљнијем наслањању призренског говора на идиома на македонској страни, где је неприкосновен наст. *-и*, одн. *-ови/-еви* (одакле се добило *-ој, -еј*), *-овци/-евци* и сл.¹⁷¹ У горанском говору је примећен множински облик на *-е* „у неколико случајева“¹⁷².

230. Како објаснити настанак данашње ситуације око Н–А–ОПмн. им. м. р. на *ѵ* у призренском, и не само призренском говору? У ђаковачком Нмн. *Турце, громове* М. Стевановић безрезервно види сведочанство о старини, дакле — архаизам познат супротној крајњој периферији дијалекта¹⁷³. Овом примамљивом тумачењу прилика у Ђаковици, а тиме и у Призрену, непрестиво опонирају номинативи типа *Турце* и *ојџице*, који, условно речено, представљају трећу етапу, трећу (међу)фазу у историјском развоју ових деклинационих облика (прву је карактерисао однос *Турци : Турке*, другу *Турци : Турце*, а трећу синкретизам једног или другог типа: *Турци : Турци / Турце : Турце*). Све ово говори да се основа од које се кренуло са аналитичким упрошћавањем у призренском (као и у ђаковачком уосталом) није битније разликовала од прилика у огромној већини штокавских говора: Нмн. на *-и* : Амн. на *-е*. У Призрену је цео процес анали-

¹⁶⁸ Стеван. Ђаковица, 102–105.

¹⁶⁹ Павл. Јањево, 73–74.

¹⁷⁰ Павл. Срет. 167–168.

¹⁷¹ В. нпр.: Видоески, Дебарски, 72; Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 162–163; Видоески Кичевски, 64; Стамат. Тетово II, 92–93; Видоески Куманово, 138.

¹⁷² Видоески Гора, 59.

¹⁷³ Стеван. Ђаковица, 103–104.

тичког уједначавања управо у току, јер су разлике између резултата Чемери-кићевог и мога рада у неким детаљима знатне, а за разматрања овога питања и врло индикативне. Не треба нипошто потценити чињеницу да моје истраживање, моје сравњивање грађе агилног претходника са данашњим стањем на терену, и време Чемерикићевог *и*ресећања матерњег дијалекта, поступка без којег се она-ко импозантан корпус чињеница напросто не може ни замислити, дели временска дистанца не (много) краћа од једног столећа.

231. *Дашив* је код им. м. р. на -*в* практично као и у новоштокавским гово-рима, док се код суплетивних облика типа *мач'ич'и* гради као код именица -*а* основе:

Амал'има не давал'е ништо, отнел'е бошч'ал'це *ац'илар'има*, Дадолше л'еба и *војницима*, викнаше нешто *војницима*, *Грцима* смо верувал'е, Он ги је *дервишима* старешина, *Тема јетимима* купила рибу за славу, *Мушкарцима* дал'е, остајил'е *роц'ацима*, Неч'е робујемо овема *йцима* Арнаушгијама, св'е се давало *Турцима*, И *Турцима* ги доц'е Видовдан, Бива л'ги и *Србима* да се покóримо?, *Рисјанима* и тој забранише, *Циганима* паре не се даваф;

Сéбап је уч'инија *тема анц'елч'ич'ама*, *тема јаднема децама*, донеси гу и *Ар-наууч'ич'ама*, Викни ги *тема нашема малскема бел'ајнич'ич'ама*, купила кнiге свó-јема *близнач'ич'ама*, давал'е жiто *врайч'ич'ама*, три оловке дала малскема *га-белч'ич'ама*, Нóве кошул'е даде *брашанч'ич'ама*, óтров турил'е *голуи'ич'ама*, При-викај и свóјема *Гогешч'ич'ама*, *Гузуч'ич'ама* пораснал'е крила, л'еба да дадемо *гушч'ич'ама*, стрóга бeше и *девојч'ич'ама*, И сéно смо давал'е *јарич'ама*, дај мицко мéсо *мач'ич'ама*, Јá ч'е га мéтнем ч'урч'ич'ама, он веруваја и *Циганч'ич'ама*, Шéф ми реч'е мéне — привикај *тема шегрч'ич'ама* и сл.

У прикупљеној грађи нашла се и једна потврда Дмн. на -*ама* од именице *војник*: Донéја паре и *војницама*.

У дативу множине очувана је, дакле, релативна старина, односно спона са ђаковачким и прогресивнијим метохијским говорима¹⁷⁴. За разлику од Ђаковице овде се инструментал, као што смо видели, означава општим падежом, јер се усамљена конструкција: довезл'е *са кóјнима* у народни говор пробила из књижевно-језичког стандарда. То њено порекло, уосталом, „одаје“ и акценат ове именице (в. и т. 259).

2. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП

а) Једнина

232. Овај деклинациони модел чине:

а) именице женског рода на -*а*: *жéна, сéс'тира, нóга* итд.;

¹⁷⁴ Стеван. Ђаковица, 107–108.

б) именице мушког рода на *-а*, укључујући лична мушка имена и хипокористике:

влади́ка, суди́ја, ко́јија/коми́ја;

Алекси́ја, Алемџи́ја, Васи́лија, Васи́лије учите́л'у (Дјд), *Вич'ентџи́ја, Димиџри́ја, свети Џорџи́ја*, за светога *Џорџи́ју, Јеремџи́ја*, светога *Јеремџи́ју, Мил'енџи́ја, свети Танаџи́ја, Јови́ца;*

Џо́џа (хип. од Ђорђе), *Ја́ча* (Јаћим), *Јо́ва, Јо́ца, Цве́ја* (Цветко), *Це́ка* (Цветко), *Че́да* се зове.

У Призрену срећемо мушко име *Бо́шка*, али је само: *Добри́вој—Добри́воја* (Г—А), *Бла́гој* (*Бла́гој* на́ш умре́ја), *Ради́вој—Ради́воја*;

в) некадашње именице женског рода *-и* врсте морфолошки преобликоване и адаптиране моделу *-а* основе додавањем суфикса *-(к)а*: *лџа*, *ча́џа* (да оч'истимо од *ча́џе*), *ко́ска* (не гло́џи ту́џу *ко́ску*), *коко́шка* (искома́ти *коко́шку, коко́шке* не ми но́сиф ви́ше), *све́рка, вџшка*. У овај деклинациони модел уклопиле су се практично и именице *че́рка* и *ма́јка*, а добрим делом и старија варијанта *ма́џи* (облици ових двеју именица дају се у т. 271 и 272).

233. Све што је речено о очуваности парадигме у једнини I деклинационог типа стоји и у овом случају. Општи падеж плодно тло налази практично само у инструменталу, док у генитиву, дативу и локативу (изван конструкција са предлозима који долазе и за означавање правца) позицију чврсто држи синкретизам косовско-ресавског типа *жене*.

234. *Гениџив* једнине, дакле, обично долази са наст. *-е*: од *Амберџике*, прос *Амберџике* и прос *Енгле́ске*, од *Алба́није*, ишла на веч'еру у *ба́бе* (код бабе), Они су из *Бо́сне*, ча́к и од *Бо́сне*, побил'е се око *ва́де*, добил'е од *влади́ке*, дошл'е код *влади́ке*, испод *водени́це*, бил'е код *Ги́це*, микни гу се од *гла́ве*, више *гла́ве* ми про́ша ме́так; ушч'увај ме, Бо́же, од *глуо́че*, носила се по́ла *годи́не*, дванаесте *годи́не*, прошл'е *годи́не* да се деси случ'ај, осомнаесте *годи́не*, Од *Го́ре* носил'е сѝр, То́ј бе́ше мец'у Вел'џке и Ма́л'е *Госџо́џе* (између...), побегла преко *границе*, да умрем од *грео́ше* и от *сѝрамо́ше*, болува́ја од *грозни́це*, од *гу́жве* вел'џке, од мо́гега *де́де, бе-жéне* ни́где не ѝдем, ѝдеш код *жéне*, Ми́ја ми л'џк те́зи *жéне* (уколико није реч о посесивном дативу), че́рпич' од *зémње*, преко *зиме* се једе, седе́л'е смо до *зо́ре*, бес *ка́ве*, от *кич'ме*, от јагњеч'е *ко́жје*, ме́со от *ко́зе*, Била у веј *који́џке* до на́с, умира́л'е от *кол'ере*, би́ја у те́ј *курвешџи́не*, од на́ше *куче* ни́кој не́је до́ша; кот сво́је *куче*, од мо́је *куче*, од онéзи *куче* че́рке му, са́рму од *ло́зе*, дошл'е от *Лубо́жде*, От *Македо́није*, без *масно́че* да је́деш, од *маче́је*, из *Маму́ше*, Три Ру́са ни бил'е из *Мо́скве*, од *му́ке* не спи́је, Не мо́гу сва́ке *неде́л'е*, Све́ је то́ј ма́сло *Нема́чке* (ако није Дјд.?), Ўша у онéзи *несѝрекни́це*, без *оче́ви́не* да оста́не, од на́ше *џороди́це* мужње́ве, да се окре́нем од *рабо́ше*, да се́ди без *рабо́ше*, Би́ла сам ја́ кот *Ра́де*, от *радње* про́зор, т́кни ма́ло ча́шу *раки́је*; до са́ме *ре́ке*, с је́не *сѝра́не*, с л'э́ве *сѝра́не ре́ке*, пре́кој *ре́ке*, От *сва́дбе* ни́што не оста́ло, збок *сесѝре*, кúку от *сѝрамо́ше*, прос це́л'е *Срби́је*; от на́ш кра́ј, от *Сре́цке*; ро́д ми је од оче́ве *сѝра́не*, о[т]-џ'рске доби́ла, от на́ше *фами́л'је*, све́ се в'рти око *ц'ркве*, о[т]-те́ј *чу́џри́је* на дру́гу чу́џри́ју.

билингвизам овога типа напросто се подразумева. Чувању старине у деклинацији код Срба неће се противити ни албански језик, са чијим ће носиоцима до суживота, приснијег контакта дакле, доћи знатно касније, свакако не пре седамнаестог века¹⁶¹. У нашем случају један детаљ посебно пада у очи. У српском призренском говору аналитизам је неприкосновен једино у инструменталу (остављамо по страни појединачне клишетиране изразе и петрифициране ликове у прилошкој служби), падежу за који Турци немају посебног облика, односно посебне — аглутинације. А изван инструментала код призренских Срба — непревзелост, последица борбе двеју супротних тенденција! Обе су имале своју верну потпору: аналитизам у словенском (српском и македонском), а синтетизам у несловенском (турском па и арбанаском) суседству и окружењу. Чемерикићев и мој материјал сугеришу закључак да се резултат борбе тих двеју тенденција није битније мењао током овог столећа.

Највећи део потврда Гјд. именица м. р. отпада на конструкције предлог + именица; без *бајрака*, без *агзљка* не се јаши, живиле од *арамљка*, из *богаза* (богаз = клисура, теснац), без *бол'еса*, од *бол'еса*, Искоч'исмо на *в'р в'ра*, умирал'е од *глада*, све смо требил'е од *глоша* (од корова), Ц'ефка беше за'ри'ана све до *з'рл'ича*, скитаја од *града* до *града*, од овога *гроба*, око *гроба*, от силнога *д'има*, работал'е без *добийшка*, без *д'на* душа не искача, уоч'и *Цури'евд'на*, трава от *к'рва*, и тако ишл'е све до *краја*, отруваја се от *мишомора*, *младосиша* ми, Од *мустаф'за* („трећепозивци“) војска не б'ива, от *постанка свеши*, иш ч'умеза, от *ст'раа*, бл'изо *Ч'ачка*, от *фишека*, беш-ч'ад'бра, премеч'а се од *гуза* на *гус*, око *Шед'рваана* итд.¹⁶²

Од именица које не означавају биће нема много потврда генитива изван наведене конструкције. Општи падеж је генитиву мало простора препустио код означавања партитивности: ни *капку газа* не наша, тол'ико *бол'еса*, Сипни гу и ма'ло *густийша*, узни мицко *сирца*, јено *комач'е сирењца*. Уп. и: *сваког* дана сам ишла у *з'твор*.

Уз предлоге напореда са генитивом долази и форма ОП: до *акшам*, ма'ло *жар озгор*, без *дуан*, исекл'е му ногу до *кук*, дошла око *обед*, иди до *и'јац*, испод *и'јац*, побеже преко *илош*, и от *Призрен*, из *свеш* је доша, донēja гу от *Солун*, топ до *ш'ой*, *ош Феризович'* довде. Општи падеж је још чешћи код обележавања партитивности и уопште у ситуацијама када испред генитивног облика стоји детерминативна реч: *коч'ење враш*, Напунија ми вуј-кутију *дуан*, пола *зид*, На ч'ело ми грашке *зној*, узни и грашку *йасул'*, пуна ч'инија *йасул'*, донēja ми ма'ло *расад*, пола *саиш* пут, даде ми *комач'е симиш*, узоше *груду снег*, купија ми син ма'ло *шеч'ер*, от пола *казан*, пола *месец*, пола *ноч'*, у пола *ноч'* да ме позове, пола *мешар*, И он купија тол'ико *кол'омбоч'*? и сл.

¹⁶¹ В. т. 4–5. овога рада и тамо нав. лит.

¹⁶² Остављам по страни примере из народних песама: У руке му игла од *бил'ура*; На платно гу игла од *бил'ура*; С'аба-з'ора, а ја још у *дв'ора*; Л'ов ловија Мал'исоре | око *дв'ора* пашин'ога; Од овога *д'нка*; На крило гу и'ери'еф од *мер'ана*; К'ога жал'иш од *рода*; З'бога с'на да не с'нијеш; К'рс ме ч'ува до *и'ол'о'ча* | *ош и'ол'о'ча* сви анг'ел'и.

Код лица и живих бића уопште увек долази облик са наст. -а, који уједно представља и облик акузатива, односно општег падежа. Део прикупљене грађе износимо као још једно сведочанство о приликама у српском призренском говору: од *брава*, код *браћа*, поша у *браћа*, о[т] *девера*, отиднемо у *кума*, прво у *кума* се ишло, била и у *Милана* три дѣна, от онога својега *небраћа*, више Светога-*Петра* (црква), брат от *сирџица*, кот овога *шнајдѣра* итд.

220. Дайив. Готово да није нарушавано старо стање. Шарпланинска област је и позната по чувању овога облика, поготово у множини. У Призрену Дјд. им. м. р. увек има наст. -у: Мол'им ти се ка *Богу*, *Богу* фала, фала *Богу*, Нека је фала *Богу* и Србије, Фала ти ка *браћу*, свакому *габелу* да даваш *паре?*, *деверу* предаје девојку, *дуовнику* Јанич'ије, Отац му каже тому *жандару* турском, даја *жито којну*, не прибди *коњу*, подметнаше наши *инџинеру*, он *кралу* радија, А мојему *муџу* дошло му да *крѣчи*, Извади *нож* па га *викни Мураћу*, Отац му *вика* — *началнику*, даја *оцу* *парастас*, И тому *ицу* *посрасмо* се за *душу*, Чинила *измет* *болному свѣкру*, ка мојему *сину* ти *кажем*, *Купија* сам својему *оцу* *опѣнце*, Само *оцу* *тражија* му *фенер*, *пѣписа* се *оцу*, Нема да *плачаш иекару*, *отац каже иреседнику*, *Сирмаду човеку* је *тешко*, *Ногу* да *полубиш цару*, *Циганину* да *платиш* ка и мене, *Помоч'* му *давале* тому *човеку*, *отиша џенералу*, *отнеси* га *шнајдѣру* итд.

У призренском говору је врло чест посесивни датив: мојему *браћу* другар *купија* *кола*, она је *Зорану* *кума*, брат мојему *оцу*, Дане *Чайкуну* брат *Дѣмњан*, Јејому *шнајдѣру* *жена* *туж* *родила*, А то је мојему *пријателу* *сѣстра*, Мојему *оцу* *мајка* *болесна* је *била* итд.

221. Локатив једине по статусу на овом терену подсећа на генитив. За разлику од датива, који се сасвим очувао захваљујући добрим делом и наслону на множину, у којој се управо једино датив одупро унификацији свих падежа, Лјд. се означава: а) посебним обликом на -у и б) везом *ипредлог* + *ОП*:

а) све како треба *ипрема Богу*, грѣшни смо *према Богу*, она *збори ио айѣру*, *Секиру* *тури ири еѣру*, да *стигнемо ио дѣну*, *Свѣ* да *прајите ио закону*, *бија* на *мору*, да *идеш ио ирагу*, *Зулум* *беше* и *ио Раофцу*, *Вздын* је *ио суду*, *Туркин'е* *носиф ио двору*, *има* по *иујацу*, *седѣл'е ио зашвору*, *иде ио рѣду* *ч'аша*, Не *ударам* *тол'ико ио ирагу*, да *шѣта ио сокаку* и сл.;

б) *Обука* се ка *Турч'ин ирема Бајрам*, *Годинувала ири зѣта* у *Приштину*, *Отишла ири сина* у *Пѣч'*, *бди ири шѣйина*, *Тешко* *живувала ири* *тога муџа*, *ч'е* *стигнеш ирема Светога-Ранѣела*, на *две недел'е ио Бѣжич'*, на *неделу ио Госиоц'индан*, На *две године ио муџа* *умре* и она, па се *вал'а ио иайшос*, и она *спије ио руч'ек*, *видимо* и *ио шелевизор*, *док* *си* на *вај свѣш*, *ч'умур* на *којна* *продава*, *има* у *иујац*, *Брат* *гу* *живи* у *Чачак* и сл.

Свестан напор појединаца да „правилно“ *говоре* понекад *води* у *хиперкоррекцију*, *грешке* у *другом* *смеру*: *Долазиф* у *Београду*, *И* *отерале* *ги* у *зашвору*, *Ја* *сам* у *заробленишћу* *отиша*, *кѣт* *смо* *дошл'е* у *Осијеку*, *Они* *су* *отишл'е* у *Стамболу*, *Ишл'е* *смо* у *Назарѣћу* и *Вишл'ејему*, *идемо* на *иушу*, *идемо* на *иушу*, *утерали* *га* у *зашвору*, *Отидоше* у *Дубровнику* и у *Мѣшару*.

222. Инструментал једине се, по правилу, означава конструкцијом *ипредлог* *с(ь)сас* + *ОП*: *доша* *съз браћа*, *съз* *тога кувара*, *удесија* *съз шефа*, *сас муџа*,

сас оца смо радил'е, да узне сас којна, оне бил'е сас Нёмца, побéгл'е сас нашега ч'овéка итд.

Изван фолклора¹⁶³ трагови инструментала се чувају у петрифицираним облицима прилошког типа: *ва́кшом* (временом) ч'е проу'е и тој, доодија *крадом*, *дбњом* не спијем, *дбњом* је по рабóте, *дбњом* је пóльсно за рабóту.

Дивергентан развој инструментала и других двају зависних падежних облика могао је имати и један унутрашњи подстицај. Уопштавањем старог двојинског наставка у Дмн. -м је практично сведено на Ијд., где ће се, тако усамљено, лакше повиновати аналитичком налету носилаца словенских дијалеката, док је генитивно -а Призренцима итекако „познато“ из акузатива, односно општег падежа (уз синтагму *без брашпа* боље се држи и *без дуана*), а -у из стабилног датива и, као мало где, експанзивног вокатива. Покадшто је врло танушна семантичка дистинкција између конструкција: *ипрема граду* : *ипри граду* : *граду*).

223. Вокаштив. Неупоредиво је чешћи наст. -у од наст. -е:

Штó уч'ини, *аждэру* (аждаја); ч'ути, *ажвану*; мóре, *аждуку*, сéди тáмо; опéри се, *алоснику* мóј (прљавко); *амáлу*; драги мóј *анц'елу*; смíри се, мóре, *аишајнику* атајни (немирко, несташко); дај ми пáре, *бездушнику*; А, тí л'и си, *безобразнику* безобразни; врати се, *бескушнику*; *бесрамнику*; *бесшрамнику* јén; Ди́зај се, *бивóлу*, докл'е ч'е спијеш; Е, *веселнику*; Приц'и овáмо, *Влау*; Ч'ујеш л'и ме, *во́лу* јén; Сéди, *вра́зу*, тáмо; Ч'е те уфáтим, *вра́зу* јén; Ч'ути, брé, *Габéлу*; Јéди тој, мóре, *гадл'афцу*; Сáмо јéди, *гладнику* никóји; Иди, мóре, *гло́шу* (фиг. прљавко); Ајде, ч'ути, *голгузу*; И тí ч'е ми кáжеш, *гомнафцу*?; Да јéдеш... *горойаднику*; Мóре, *гошóвану*, да ч'утиш; Остáви тóу'о, *грабежл'афцу*; *грабежл'ифцу* јén; Сéди и тí, *зрднику*, сас нáс; Дé ч'е твоја дúша, *грешнику*?; Е, мóри, *грешнику*, гл'éј си рабóту; Стáни, брé, и тí, *гробнику* (вампир); Узéја си свé пáре, *губодушнику*; Устáни и тí, *дембéлу*; Прич'екај ме, *цáво́лу*, и мéне; Преварíла те, *ешéку* (магарац), преварíла, Сéди мирно, *јужнику* (немирко, несташко); Ч'е те тéпам, *јужнику* мáлти; *Јуна́ку* мóј, гдé си бíја?; *кобнику*; *коњу*, нé ги дíрај; Окрéни се и тí, *к'рњафцу* (м. чељаде шопавог носа); *магарцу* јén; *Младичу*, штó ти је тéбе?; *мóмку*, пúшти ч'овéка; А и тí, *наштемнику*, ч'е се утéпаш; *Невернику* јén, дéте ми не дíрај; А гдé ти је твој сéлски пáмет, *немисл'енику*?; Тí, *обесенику*, тúјке да сéдиш; Тí не опáдаш, *оїаднику* јén?; И твоја рабóта, *оїанч'ару*, пропáла; *оїшуренику* (распуштеник); *оч'овданику*; А, мóре, *йасу́лу*, е душманíне мóј (нар. пословица); Штó рабóташ сýге, *йезевéнку* (неваљао човек, подвођач); ни́јдан?, А тí, *йеч'ооч'нику* (м. чељаде урокљивих очију), нé ме глéдај; Остáји гу, *йрокл'ешнику*, штó ти уч'инíла óна?; Нé се мéшај, *йрокл'ешнику* јén, Пúшти не, *йогáнцу* погáни; И тí, *йцу́* никóји, млóго лъжеш; *самотшóйл'енику*, Нé знам, брé, ч'овéку; Штó ти је тéбе, мóре, ч'овéку?; Мóре, *шшешнику*, не цéпај плáтно и сл.

¹⁶³ Уп. нпр. у народним пословицама: *Курва* и *вјдук* *йлач'ом* се браниф; Ако [зима] нéч'е глáвом, *óч'е рејом*. У Чемерицишевој грађи нашла се и лазаричка песма: „Обрни се Лазáре, | Па се свíма поклóни, | Да те л'éпо дару́јеф | *Даром, даром, дужајом* | И злaч'еним *шестáком*“. У картотеци вредног ентузијасте налазе се и речи познате песме: Мóре под *чадб'рам* бóлна Рúска лéжи. Ни на инсистирање нисам добио потврду Чемерицишевих примера: *арабаши́лком* рáни толико дéцу; | *бунарши́лком* се борáви.

224. Наст. *-е*, који се, по свему судећи, у последње време шири, долази код именице које означавају родбинске односе и — код имена: И сѝк је тако, *сине*; нѝма, *сине*, ништо за пијѝе; Бил'е су болнице, *сине*; ђвде пл'ачка, *сине*; И тако се живѝло, *браѝше* мѝј; ајд, *зѝше*; *Јоване*, гдѝ ти је ч'ѝрка?; хѝјде, *Свѝшозѝре*; Тѝ, *Душане*, тѝ си, јѝмац; Дѝј гу, *Мѝшре*, мѝне. Изван ове области имам још неколико потврда облика на *-е*: У, *Бѝже*, кад га рѝди?; *Бѝже* ч'увај; не дај *Бѝже*; господин-*ѝоруч'ниче*; аман, *даскале*, прекѝни; *коѝе* глѝпи; А, мѝре, пасул'у, е *душманѝне* мѝј. Из разматрања изостављамо, разуме се, потврде из текста народних песама¹⁶⁴.

За овакву репартицију наст. *-у* и *-е* у Вјд. не зна ниједан како српски тако ни македонски говор у ближој и ширијој околини. Нешто више потврда *-у* наћи ће се на македонској страни, с тим да се у ликовима са *-у* често чува траг старине. На том терену често коегзистирају оба типа и код истих именица¹⁶⁵. Мање повода за тражење паралелизма дају србијански говори П-ЈМ типа¹⁶⁶. Белић и оно мало потврда Вјд. на *-у* види као особину унету са стране¹⁶⁷.

Када се употреби вокативно *море* уз именицу, није необичан В = Н пошто је *море* носилац вокативног значења: ч'ѝ погѝнеш, *море Јѝван*; Остѝји гу тѝјке, море *Душан*. Изван ове конструкције ја из Призрена имам само једну потврду за Нјд = Вјд: Не дај *Бѝз* (уколико се не ради о потврди императива за 3. л. једнине; в. и т. 343).

б) Множина

225. За разлику од већине говора П-Т зоне овде множина није сведена на један облик. Информацији о одлично очуваном дативу, у који је доста дубоко продро наст. *-ама*, додајемо и податак да у неким случајевима нису доследно изједначени Нмн. и Амн. односно ОП. Зато ћемо у даљем тексту потврде за те облике давати одвојено. По овоме моделу мења се и суплетивна множина им. с. р. на *-ич'и* // *-ич'е* (*мач'ич'и*, *мач'ич'е*).

226. У *Номинаѝиву* множине напореда долазе наставци *-е* и *-и* а основа се често проширује формантом *-ов/ев*:

а) вѝјска унапрет, *авиѝоне* озгѝр, *авиѝоне* бацаљ'ѝ бѝмбе, најшл'ѝ *авиѝоне*, *Агальѝе* (агински поседи) му пропѝл'ѝ, Изгубил'ѝ се старѝ *адѝше*, старѝ *адѝше* бѝу добре, наше *ајѝше* бѝу гол'ѝме, *алиѝне* (златници) ги удаљ'ѝ ч'ѝрку, Тѝј Арнауштѝје су *алч'ѝе* (алчак = варалица, препредењаќ), И наше *амбѝре* су празне,

¹⁶⁴ В. нпр.: Дѝк се, дѝк се, *госѝодѝре*, | Јѝрко слѝнце огрејало; Дѝј ми, *Пѝшре*, парѝцу; Лѝв лѝвија *Малисѝре* | Око двѝра пашинѝа. Вокатив у служби номинатива, позната особина језика наших епских песама, поред наведеног лика *Малисѝре*, долази и у стиху: Проговѝра Иван *чѝбанѝне*.

¹⁶⁵ Уп. на пример: Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 162; Видоески Кичевски, 63; Стамат. Тетово II, 92.

¹⁶⁶ В. нпр.: Павл. Јањѝво, 71, Павл. Срет. 161–162; Михајл. Леск. 33 (наставак *-у* углавном као средство којим се обезбеђује дистинкција између вокатива једнине и номинатива једнине десминутива: *чѝвѝку* : *чѝвѝч'ѝ*, *јунаку* : *јунач'ѝ* итд.); Богд. ГАП 145–146; Барј. Дијал. истраж. 276–277 (Гњилане).

¹⁶⁷ Белић ДИЈС, 314.

арамљџе (арамљџк = лоповљук), *астџале*, високе ги и *басамаџе*, Колџке му су *баџаџе!* (чрок, нога), Теј два ч’овека су *близнаџе*, *богаџе*, доносиџ’е ги нове *болниџе*, *Бошкаљџе* гу беу л’џепе, бол’џел’е гу *бубреџе*, наше *гољубе* одл’џет’џе, *грубоџе* (грубос = ружноџа), набрекл’е гу *дамаре*, имал’е теј *грамафоне*, а наплет — *далаџе* (слезина) не се јџел’е, *дегенаџе* ме брџинеф, *дишекљџе*, све *дукаџиџе* наредџене, све *дукаџиџе* имал’е џме, теј *дукаџиџе* несу моџе, *душџеџе* ги беу нове, *желуџе* ги бол’џел’е, Теј *занаџиџе* се изгубиџе, детџету ми џипаџ зубе, а *зуљме* бил’е гол’џеме, сџне, *ибрџиџе*, *каџаџе*, *кафџиџаџе*, *казане* су скупе, овде г’ор бџев златне *јџел’џеџе*, све златне *јџел’џеџе* бил’е, *кредџиџе* наплет немал’е, наше *каџолоџиџе* дошл’е, веј *коџиџаџе*, *кл’џиџе*, уг’рч’џиф се *коноџиџе*, *лешњџиџе*, м’лоγο изл’џегнаџе *мариџеџиџе*, наплет немал’е *манџиџиџе*, сал *каџуџиџе*, *минџиџаџе* л’џепе бил’е, *мезарљџе* гу уредџене, Отуџа џдеф, *моџоре* звџидџиф, старџнске *обичаџе* бил’е, Теј *обоџе* несу моџе, ви-кам, *обраџе* му ц’рвџене, *оџџиџе* су нове, А овамо *орасе* се спремиџ, Сџге изаџ’оше разне *оџр’ове*, Модре *џаџил’џиџаџе* искочџише добре, *џаџиџе* су дошл’е, како се отвориџе *џодр’уме*, доџнеф *џоџиџе*, Ја џдем кџт су вел’џке *џразниџе*, моџе, см’р-знаџе *џроз’оре*, питаџ се *роџиџеџе*, *самаре* за коџни се правџил’е, *самаре* за коџни бил’е, *сандџеџе* несу наше, имал’е су — *сандџеџе* се напраџил’е, Несу имал’е наплет веј *џеџиџе*, ч’умџе, оџ’и ги су ка *финџиџаџе*, *џванџиџе* (аустр. новаџ) несу ч’џниџ’е, *фишеџе* бил’е т’воџе, да се изрџбаф ч’арџаџе, Тако су причаџ’џе веј ч’обане, имало ч’џнџе, И наплет имало *шенљџе*, *џџорџеџиџе* ц’рне имале, струџне *џџорџеџиџе* немало, Имал’е *џџорџеџиџе* на д’рва;

б) л’џетџ ави’они, *аџдуџи* ги узџл’е све, И *амал’и* џмаџ дуџу, *аџилари* (хоџе), ви сте *баџанаџи*, Т’ој се звало софра *бџеџи*, *Бугари* несу добре, *вамџиџи*, гл’адне ка *в’уџи*, *гоџиџи* ни доџдџиф, *далаџи* не се јџел’е, *дамари*, дошл’е гу *деверџи*, *динари*, наплет било *дибџеџи* (днбек = напраџа за туџаџе кафе), *дирџеџи* носџф ч’арџак, *Дужниџи* ти к’ршиџф пенџ’џере, тамо [су] *џаџи*, *заџи*, *залиџи*, *Иџиџиџаџиџи* гу попраџил’е, све *занаџиџи* било, гранич’џеве *колџи*, турске *коџни*, *јасџиџи*, *јасџиџиџи*, *каџолоџиџи* имало, Туј се бил’е *Коландџиџаџи*, Теј *Косоџв’ани* оџтаџл’е м’р’тви, *Крушаџи* (становниџи села Круше), *маџџори* несу дошл’е, досаџише ни *миџи*, И *миџи* џмаџ гњџзда, помреџе *муџи*, *облаџи* от Паџштрик, Имал’е *муџи*, л’џеч’џл’е наџрод, *Муџи* имал’е жеџе млаџе, а сџк све *наџлоџи*, А теј *џиџи* *Бугари* све ни отнес’оше, боџиџ’ни *џоџиџи*, *Приџаџиџиџи* купиџе све, избил’е *џуџуџиџи*, дошл’е *џ’рвичари*, *џужмуџи*, Никоџе *роџаџи* му бил’е, *роџиџеџе* ми купиџл’е, *сандџиџи* ни пропаџл’е, *свеџи*, *свираџи* бил’е, *сел’аџи* носџф опњџе, оџи се воџдџиф ка *сл’џиџи*. *Сџречани* ги доџдџил’е, У *Жур* *Талиџани* сџкл’е п’аре, И *џруџиџи* се цепаџ, И *Турџи* работаџл’е сас нас, *укуџани*, *уџуџи* ме виџаџф, *џигаџи* и *Турџи* тамо џдеф, моџе уџ’ениџи ч’е доџнеџ, снагу *ц’рџи* јеџев, Некоџи ч’овеџи т’ој неч’џф, *џнаџдџери* имал’е наплет, *џуџиџери* имал’е наплет, *суџари* ч’џниџ сџ-сџ итд.;

в) *Арч’ове* гол’џеме бил’е (трошкови), *аџџе*, веј *враз’ове* наше деџа, *броџџе* да проџ’џев, Веј *гроз’џе* ч’е за виџо, *гоџ’џе* бил’е, *гуз’џе*, *дим’џе* беу до неџбо, проџ’оше и наше *дњ’џе*, *оџрач’аше* *дан’џе*, и *јеч’џе* бил’е добре, *кошеџе* ни празне, Неџ’е се смиџиџ арнаџџке *к’р’џе*, *л’џеџе* не ми су добре, *лисџџе* (део ноге) ме бол’џиф, немал’е *л’џеџе*, сџге скупе *л’џеџе*, *л’џеџе* бил’е, што су јаке веј *л’џеџе*, џма л’и *л’џеџе?*, *низ’џе*, арнаџџке бреговиџе *џуџџе*, см’р’тне *случаџеџе* ме уџише, *роџ’џе*, *сџраџе* га муџиџ неџа, бак’рне *судоџе* несу здраџе, пуџаџф

шойове, шойове пуца́л'е, *Иза́шл'е* му *ч'ирове*, *Ва́л'а* да му се *га́сиф* *угл'еве, фесове, ч'ейове* ги *ми́цке, џеј'ове, шал'ове* бѣл'е и ч'ѣсте;

г) *бел'ови* (вунени покривачи домаће израде) гу ч'ѣсте, *вук'ови* ги изѣл'е, *вол'ови*, де́ца ги *враго́ви, гоч'еви* биѣф, спопа́л'е га *гњев'ови, гол'еме град'ови*, И пона́прет се ч'инѣу *гре'ови, грош'еви* бил'е ка сѣге *дина́ри, з'бр'чеви* ме *фа́ч'аф, Гузо́ви* гу ка нѣч'ве, И *дар'ови* — *ми́цке, гроздо́ви, дим'ови, дь'ови, зар'ови* ги додија́ше, *јеч'мови, кошл'ови, кош'еви, куј'ови, офс'ови, оч'еви* бил'е у Приштину, *шой'ови* пуца́ф, *Него́ви реч'ови* не ч'ини́ф, ка *џетл'ови* ч'ини́ф, бил'е и *йой'ови*, п'рсте́ње промени́ф на ру́ке *йой'ови, свай'ови* дообди́ф по дево́јку, *сино́ви* гу ото́ше у С'рбију, *стиго́ви, Сйрич'еви* не́ му да́л'е негов де́ја, *уш'ови* једе́ф но́ч'ом, *ч'ай'ови* (део разбоја), *ше'ови* (шех = дервишки старешина), тјјке се *шй'ркови* гњездил'е и сл.;

д) *ардош'ич'и*, напал'е ги *Арнау'ич'и, асйал'ич'и*, а те́ј *бајрач'ич'и* ми́цке су, и *баскич'ич'и* — *скупе, бивол'ич'и, две близнач'ич'и, брашанч'ич'и, врайч'ич'и*, има́л'е (постојали, били) *гасарч'ич'и, Габел'ич'и*, јабу́ке му ка *деч'инске глвч'ич'и, Гогешч'ич'и* (Гога = Цинцарин) не дошл'е, И ва́ше *голуйч'ич'и* јоште су ми́цке, оп'нице му ка *гройч'ич'и, гушйерч'ич'и, гуич'ич'и*, то́ј гу бил'е *деверч'ич'и*, на́ше *девојч'ич'и* се разудало́ше, *дугањч'ич'и* ги бил'е бл'изо, Свѣ ма́л'е *дувач'ич'и* наредѣне, *дукач'ич'и* наредѣне, поредѣне бил'е, *загарич'и, зуйч'ич'и* му о́стре, *јагњич'и* не́ се продава́л'е тѣт, *јарич'и* бил'е арнау́цке, *јорганч'ич'и, јунич'и* ни побегна́л'е, *јунч'ич'и, комач'ич'и, конч'ич'и*, гогешке *куч'ич'и* бил'е, *койш'ич'и*, И *кошул'ич'ич'и* ги кратке, *лейч'ич'и* изгорѣл'е, *мач'ич'и* на́ма дошл'е, руме́не му *обрашч'ич'и, йарч'ич'и* ни остана́л'е, *йастйорч'ич'и* не́ гу вол'ѣл'е, *џетл'ич'ич'и, йил'ич'и* свѣ изѣл'е, свѣ ми́цке *рийч'ич'и* бил'е, ч'е доуѣф *сестйрич'ич'и* му, *сироч'ич'и* иска́л'е л'ѣба, *Турч'ич'и* ни у ма́лу не доодил'е, *ч'уранч'ич'и, ч'урч'ич'и* бил'е по́тешке, Биц'ине *унуч'ич'и* дошл'е своје́јзи ба́бе, *Циганч'ич'и* ни дојади́ше, Ни *ч'арайч'ич'и* не́су јефтине сѣге, А *шиш'ич'и* (шише = стаклена боца) тјјке — пу́не и сл. (за облике множине им. с. р. на -че в. и т. 258).

227. Судећи по садржају Чемерицићеве и моје грађе, у Призрену нема Нмн. на -ич'е. С друге стране, ретке су и, по свему судећи новијег датума, потврде А-ОП на -и, односно -ови, -еви. Наводимо, опет нешто богатију, егземплификацију за А-ОП, после чега следи осврт на питање настанка данашње призренске ситуације у овом сегменту деκлинације. У А-ОП множине првог деκлинационог типа имамо, дакле, облике на -е, -и, -ове/-еве, -ови/-еви, одн. -ич'и, -ич'е код сушлестивног плурала именица типа *маче, јагње, комаче*. Потврде:

а) Ч'е се фал'н Амберика сас *авијоне*, сас *абере*, ишл'е смо и ми на *акшамл'ѣце*, гради́л'е *амбаре*, ко́ј виде́ја турске *аремл'ѣце, мо́ре?*, чини́л'е млого *арамл'ѣце, асйал'е* спремај, игра́л'е де́ца *ашйце*, у арнау́цке *бајраце*, рашчепи́ја *бај'аце, вароше* да узима́ф, по дру́ге *вароше*, сѣстра гу роди́ла *близнаце*, да збѣре *брабоњце*, да изѣдеш *бубреце*, На Божич' лóжимо *бањаце*, виде́ја и Г'рце, не пра́и ви́ше *глуйосе*, фатал'е *голубе*, пепѣја од *з'рнице*, да д'ржи *дизгине*, купи́ја и *дирѣце*, у божит'ње *госте* бѣше дошла, Купи́ла *далѣце* за веч'ѣру, имала... *дукаше*, про́сните *душѣце*, тера́ја *качаце*, купува́л'е смо и *џугуме*, купи́ла но́ве *јасйѣце*, вуч'еш *кал'еме*, Ми́ купува́л'е но́ве *кал'ѣе*, за теј арнау́цке *кашйле*, ч'е побо́де и *колѣце* у зѣмљу, *конѣце* сука́л'е, тера́л'е *којне*, Кал'аја има *лагѣме, лешњйце* не купи́ја, ста́јимо оне *л'исѣе*, зна́ја свѣ *марифетл'ѣце*, има́в *мерѣане* на ог'рл'ице, *мисафѣре*

купја лубенчиће, бежи от Циганчиће, И она потплетује никоје чарачиће, Нэ кршиће тэ шишиће.

228. Презентирана грађа сведочи, између осталог, и о продорности плуралског форманта *-ов/-ев-*, појави покадшто недоследно спроведеној (*вүци/вүкови, миши/мишеве*). Није примећено значајније нарушавање односа тзв. тврђих и меких основа (*реч'ови, чир'ове/чир'еве, кошл'еве*). У очи пада и неравномерност око заступљености појединих наставака у Н односно А-ОП. Ликови типа *дукайи* у А-ОП нису чести и, по свему судећи, новијег су датума будући да их нисам приметно у Чемерикићевој збирци. У истој функцији сасвим су ретки и облици типа *кумови* и сви су — једино из моје бележнице. Исто тако, свакако не случајно, нису примећене форме типа *мачиће* у Нмн.

229. Од испитаних говора у ближој и даљој околини на Призрен и у овом сегменту језичке структуре понајвише подсећа Ђаковица, где у Нмн. напоредо долазе облици на *-е* и *-и*, док је у Амн. „скоро редовно“ *-е*, а врло ретко *-и*¹⁶⁸. У Јањеву се, изгледа, добро држи старији однос Н : А (*врайци : врайце, коњи : коње, волови : волове, ораси : орасе*). Тамо је успостављен косовско-ресавски аналошки однос *Турци : Турце*, с тим да други лик полако продира и у номинатив¹⁶⁹. Још даље је од Призрена Средска, где је, несумњиво под македонским утицајем, сасвим загосподарио наст. *-и* у Н и А-ОП, тако да је „наставак асс. рл. *е* скоро потпуно ишчезао“. Тамо „наставак *ови* има широку употребу“, а „наставак *ове* веома је редак у асс. рл.“¹⁷⁰. Нема ни говора о било каквом озбиљнијем наслањању призренског говора на идиоме на македонској страни, где је неприкосновен наст. *-и*, одн. *-ови/-еви* (одакле се добило *-ој, -еј*), *-овци/-евци* и сл.¹⁷¹ У горанском говору је примећен множински облик на *-е* „у неколико случајева“¹⁷².

230. Како објаснити настанак данашње ситуације око Н-А-ОПмн. им. м. р. на *ө* у призренском, и не само призренском говору? У ђаковачком Нмн. *Турце, громове* М. Стевановић безрезервно види сведочанство о старини, дакле — архаизам познат супротној крајњој периферији дијалекта¹⁷³. Овом примамљивом тумачењу прилика у Ђаковици, а тиме и у Призрену, непремостиво опонирају номинативи типа *Турце* и *ојьнице*, који, условно речено, представљају трећу етапу, трећу (међу)фазу у историјском развоју ових деклинационих облика (прву је карактерисао однос *Турци : Турке*, другу *Турци : Турце*, а трећу синкретизам једног или другог типа: *Турци : Турци / Турце : Турце*). Све ово говори да се основа од које се кренуло са аналитичким упрошћавањем у призренском (као и у ђаковачком уосталом) није битније разликовала од прилика у огромној већини штокавских говора: Нмн. на *-и* : Амн. на *-е*. У Призрену је цео процес анали-

¹⁶⁸ Стеван. Ђаковица, 102–105.

¹⁶⁹ Павл. Јањево, 73–74.

¹⁷⁰ Павл. Срет. 167–168.

¹⁷¹ В. нпр.: Видоески, Дебарски, 72; Видоески СМГ (Скопска Црна гора), 162–163; Видоески Кичевски, 64; Стамат. Тетово II, 92–93; Видоески Куманово, 138.

¹⁷² Видоески Гора, 59.

¹⁷³ Стеван. Ђаковица, 103–104.

тичког уједначавања управо у току, јер су разлике између резултата Чемери-кићевог и мога рада у неким детаљима знатне, а за разматрања овога питања и врло индикативне. Не треба нипошто потценити чињеницу да моје истраживање, моје срањивање грађе агилног претходника са данашњим стањем на терену, и време Чемерикићевог *иписећања* матерњег дијалекта, поступка без којег се она-ко импозантан корпус чињеница напросто не може ни замислити, дели временска дистанца не (много) краћа од једног столећа.

231. *Датив* је код им. м. р. на -*в* практично као и у новоштокавским гово-рима, док се код суплетивних облика типа *мач'ичи* гради као код именица -*а* основе:

Ама'има не дава'е ништо, отне'е бошч'алџе *аџ'илар'има*, Дад'оше л'еба и *војници'има*, викнаше нешто *војници'има*, *Грци'има* смо верува'е, Он ги је *дериши'има* старешина, Тэма *јетим'има* купила рибу за славу, *Мушкарци'има* да'л'е, оста'ил'е *роџаци'има*, Не'че робујемо овэма *ици'има* Арнауштијама, свэ се дава'ло *Турци'има*, И *Турци'има* ги до'е Вид'овдан, Б'ива л'и и *Срби'има* да се пок'оримо?, *Рисјани'има* и т'ј забранише, *Цигани'има* па'ре не се дава'ф;

Сэбап је уч'инија тэма *анџел'ич'ама*, тэма јаднема децама, донеси гу и *Ар-науци'ич'ама*, Викни ги тэма нашема м'алскема *бел'ајни'ич'ама*, купила кн'иге св'о-јема *близнач'ич'ама*, дава'е ж'ито *врай'ич'ама*, три оловке да'ла м'алскема *га-бел'ич'ама*, Н'ове кошул'е да'де *братан'ич'ама*, отроџ тур'ил'е *голуй'ич'ама*, При-ви'кај и св'ојема *Гогеш'ич'ама*, *Гузуч'ич'ама* порасна'л'е крила, л'еба да да'демо *гушч'ич'ама*, строга б'еше и *девојч'ич'ама*, И сэно смо дава'л'е *јарич'ама*, да'ј мицко м'есо *мач'ич'ама*, Ј'а ч'е га м'етнем ч'урч'ич'ама, он верува'ја и *Циганч'ич'ама*, Ш'еф ми р'ече мэне — прив'икај тэма *шег'рч'ич'ама* и сл.

У прикупљеној грађи нашла се и једна потврда Дмн. на -*ама* од именице *војник*: Донéја па'ре и *војницама*.

У дативу множине очувана је, дакле, релативна старина, односно спона са ђаковачким и прогресивнијим метохијским говорима¹⁷⁴. За разлику од Ђаковице овде се инструментал, као што смо видели, означава општим падежом, јер се усамљена конструкција: дов'езл'е са *којнима* у народни говор пробила из књижевно-језичког стандарда. То њено порекло, уосталом, „одаје“ и акценат ове именице (в. и т. 259).

2. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП

а) Једнина

232. Овај деклинациони модел чине:

а) именице женског рода на -*а*: *жéна, сéстра, н'ога* итд.;

¹⁷⁴ Стеван. Ђаковица, 107–108.

б) именице мушког рода на *-а*, укључујући лична мушка имена и хипокористике:

влади́ка, суди́ја, којши́ја/комиши́ја;

Алекси́ја, Алѐми́ја, Васи́лија, Васи́лије уч'итѐл'у (Дјд), *Вичѐниши́ја, Дими́трија*, свети *Џорџи́ја*, за светога *Џорџи́ју, Јерѐмија*, светога *Јерѐмију, Миленши́ја*, свети *Танаси́ја, Јови́ца;*

Џо̀у'а (хип. од *Ђорђе*), *Ја́ч'а* (Јаћим), *Јо̀ва, Јо̀ца, Цве́ја* (Цветко), *Це́ка* (Цветко), *Че́да* се зове.

У Призрену срећемо мушко име *Бо́шка*, али је само: *Добри́вој—Добриво́ја* (Г—А), *Бла́гој* (*Бла́гој* наш умрѐја), *Ради́вој—Радиво́ја;*

в) некадашње именице женског рода *-и* врсте морфолошки преобликоване и адаптиране моделу *-а* основе додавањем суфикса *-(к)а*: *лѐжа, ча̀џ'а* (да оч'истимо од *ча̀џ'е*), *кѐска* (не гло̀џи ту̀џу *кѐску*), *кѐкошка* (искомати *кѐкошку, кѐкошке* не ми носиф више), *свѐрка, вѐшка*. У овај деклинациони модел уклопиле су се практично и именице *чѐрка* и *ма́јка*, а добрим делом и старија варијанта *ма̀ши* (облици ових двеју именица дају се у т. 271 и 272).

233. Све што је речено о очуваности парадигме у једнини I деклинационог типа стоји и у овом случају. Општи падеж плодно тло налази практично само у инструменталу, док у генитиву, дативу и локативу (изван конструкција са предлозима који долазе и за означавање правца) позицију чврсто држи синкретизам косовско-ресавског типа *жене*.

234. *Генитив* једнине, дакле, обично долази са наст. *-е*: од *Амберике*, прос *Амберике* и прос *Енглѐске*, од *Албани́је*, ишла на веч'ѐру у *ба́бе* (код бабе), Они су из *Бо́сне*, ч'а́к и од *Бо́сне*, побил'е се око *ва́де*, добил'е од *влади́ке*, дошл'е код *влади́ке*, испод *водени́це*, бил'е код *Ги́це*, микни гу се од *гла́ве*, више *гла́ве* ми про́ша ме́так; ушч'увај ме, Бо́же, од *глю́ч'е*, носила се по́ла *годи́не*, дванаѐсте *годи́не*, про́шл'е *годи́не* да се деси случ'ај, осомнаѐсте *годи́не*, Од *Го́ре* носил'е сѐр, То́ј бе́ше меџу Вел'ике и Ма́л'е *Госпо́џ'е* (између...), побѐгла преко *границе*, да умрем од *грео́ше* и от *сти́рамо́ше*, болува́ја од *грозни́це*, од *гу́жве* вел'ике, од мо́гега *де́де, бе-жѐне* ни́где не љдем, љдеш код *жѐне*, Ми́ја ми л'љк те́јзи *жѐне* (уколико није реч о посесивном дативу), ч'ѐрпич' од *зѐмље*, преко *зи́ме* се једе, седѐл'е смо до *зо́ре*, бес *ка́ве*, от *кич'ме*, от јагњѐч'е *ко́же*, мѐсо от *ко́зе*, Би́ла у веј *који́ке* до нас, умира́л'е от *колѐре*, би́ја у те́ј *курвешѝи́не*, од на́ше *куче* ни́кој не́је до́ша; кот сво́је *куче*, од мо́је *куче*, од оне́јзи *кучке* ч'ѐрке му, са́рму од *ло́зе*, дошл'е от *Лубѐжде*, От *Македо́није*, без *масно́че* да једе́ш, од *мачѐје*, из *Маму́ше*, Три́ Ру́са ни бил'е из *Мо́скве*, од *му́ке* не спи́џе, Не мо́гу сва́ке *неде́л'е*, Све́ је то́ј ма́сло *Нема́чке* (ако није Дјд.?), Иша у оне́јзи *несѝрекњи́це*, без *оче́ви́не* да остане, од на́ше *ѝороди́це* мужње́ве, да се окрѐнем од *рабо́ше*, да се́ди без *рабо́ше*, Би́ла сам ја́ кот *Ра́де*, от *радње* про́зор, т́кни ма́ло ча́шу *раки́је*; до са́ме *ре́ке*, с је́не *сти́ране*, с л'ѐве *сти́ране ре́ке*, преко́ј *ре́ке*, От *сва́дбе* ни́што не оста́ло, збо́к *сѐсти́ре*, кѹ́ку от *сти́рамо́ше*, прос це́л'е *Срби́је*; от на́ш кра́ј, от *Сре́цке*; ро́д ми је од оче́ве *сти́ране*, о[т]-ѝѐ́рске доби́ла, от на́ше *фами́лије*, све́ се в'рти око *ѝркве*, о[т]-те́ј *чу́прије* на дру́ту ч'упри́ју.

У неколико случајева тешко је одредити да ли се ради о Гјд. или о ОПмн.: нeмам *шко́ле*, он ми нeма *шко́ле*, пра́и се од *ру́же* со́к, ч'орба се пра́и од *ри́бе*. На другој страни, опет, ретке потврде генитива партитивног значења најупутније је посматрати као резултат утицаја књижевног језика: два п'рста *деб'лине*. Не мо́гу сва́ке *неде́ле* (можда се ради о ОПмн.?), дош'ла про́ш'ле *субо́ше*.

Колега Р. Младеновић ме уверава да је годинама у говору старије Призренке, пре педесетак година доведене из Подрима, слушао облике Гјд. у тзв. генитиву заклетве: Жи-ми *ду́ше* ч'еркине, жи-ми *май'ере*, жи-ми *ма́јке* (у значењу „бабе“), жи-ми *ц'ркве*, жи-ми *сeс'и́ре*, жи-ми *ч'ерке*. Мислим да је у овој подримској језичкој специфичности најупутније гледати контаминацију двеју морфолошки различитих, а семантички истозначних конструкција: коегзистенција конструкција *сeс'и́ре ми* и *жи(ва) ми сeс'и́ра* донела је наведену иновацију.

235. Општи падеж је знатно ређи и понајчешће служи означавању партитивности. Вероватно не случајно, аналитички генитив је много ређи у Чемери-кићевом него у моме материјалу. Изражено цифрама тај однос је, отприлике, 1 : 3. Примери:

попи́ја цeлу ко́фу *во́ду*, не́је до́бро тол'ико пи́ење *во́ду*, два кила *во́ду*. до́бро ради́л'е и вуј-годи́ну, гл'едамо са[с] *сти́рану*, има́л'е смо *в'у́ну* до́ста, шeсна́ез *де́цу*, мно́го *де́цу* ко́ј има, два кила *ка́ву* печ'eну, ф'бртал' *ка́фу*, пушти́ја по́ла *к'ич'у*, три кила *кози́ну* купи́л'е, да до́ц'е код *ма́јку*, кот *ч'ерку*, изе́ја са́мо кома́ч'е *йи́ишу*. Од *раки́ју* си́рч'е се нап'ра́и, дај ч'ашч'е *раки́ју*, по је́но ч'ашч'е *раки́ју*, ту́јке на́шл'е је́но де́ме *сла́му*, мо́ја се́стра о[т]-*ше́ишу*, ни́што нема́л'е *ра́ну* (храну).

Евентуалну паралелу призренској слици можемо тражити једино у Ђаковици. Мада Стевановић не говори изричито о генитиву, овакву могућност наговештава обавештење да се тамо „код типичних представника локалног говора могу чути сви падежни облици српскохрватског језика“¹⁷⁵.

236. *Дайив* доследно чува стари наставак -е, обележје некадашње тврде промене, наставак на терену К-Р и неких суседних говора¹⁷⁶ уопштен код свих именица -а/-ја основе: Нашему *Ал'екси́е* изгорела дугања, прода́л'е онéјзи *Анци́е.ико-ви́це*, да́ла је́не *ан'ме*, Ни́што не́је да́ла те́јзи *Арнау́ишке*, мојему *ба́бе* узо́ше па́ре. Ти *ба́нке* ч'е да́ваш кири́ју, си́ну *Бо́ишке* ни́што не да́вај, се́но да́ваф и *биво.ли́це*. *браи́шани́це* да ши́е ал'и́ну, онéјзи *веселни́це* украл'е ма́раму, да́до мојему *Ва-сил'и́је*, Не́ч'е да се поклóни *влади́ке* нашему, ове́јзи *Габел'ке* ни́што не да́вај, твóејзи *главобо́ле* л'eк нeма, твóејзи *Гогéшке* (Цинцарки) одне́си *ка́ву*, Јeнејзи *госйóме* не́ гу се бегендису́е да жи́ви у Мушути́ште, Те́јзи *греши́нице* ни́кој не́је до́бар, Сво́јему да́је (ујаку) ру́ку не́је цел'ива́ја, Ка́жи те́јзи *Дворан'ке* да те прич'е́ка; да пошáл'е *дево́јке* не́што; Да́де л'и *де́де* сво́јему?, да гу купи́ш *домачи́це*, На́ша во́јска оти́шла каг *Дрени́це*, Твóејзи *д'нгу́бе* ни́што не ра́дим. И доктор-Пéре *же́не* сам ши́ла, Ни Бо́гу ду́шу, ни зeмље тeло, Јá сам купи́ла *Жи́вке*, Покóјне *Зор'ке* смо отнeл'е кози́ну, Ч'eрге про́дадо јeднејзи *Зочи́шћ'анке*.

¹⁷⁵ Стеван. Ђаковица, 102.

¹⁷⁶ Барј. Дијал. истраж. 194 (Приштина), 54 (косовски дијалекатски тип); Стеван. Ђаковица, 106; Павл. Срет. 165; Богд. ГАП, 153; Белић ДИЈС, 339.

Мојејзи *звѣ* гу се нашло мушко, Јенејзи *јабанџике* да ч’ни измет?, нашему *Јоце* му се нашло женско, једному *калфе* украде капу, отнеја ништо латинскому *конзуле*, реко нему, тому *коншроле* (контрола = контролор), дај *краве* трице — вика маџи, Робувала, ч’уч’ка, онџи *кучке снаје* своје; вѣзи *јабуре* боја не ч’ни, И казујеш оцу и *мајке*; *мајке* казаја; да да дете његове *мајере*; цеја далак даде *мачке*, Тејзи *мејанџике*, Он писаја нашему *Мише*, *младице* (невести) бацаф кач’кете, Доу’и *нане*, стрѣчо нанина, И тому пцу *Рапе* доу’е мѣч’ка прет куч’у, јавил’е *йолицје*, Нашејзи *Роце* дошл’е којшије, и седне *свек’рве* у крило, брата-нац гу је моје *свек’рве*, Пола године *сѣсѣре* било, Сѣстра гу је, *сирошџице*, скроз бездушна, мојејзи *снаје*, Да је фала Богу и *С’рбије*, каже тому *судије*, дала сам *унуке*, пратила га *Цвѣше Рибушајке*, шијем јенејзи *Циганке*, Нашему *Саке* му се нашло мушко, да му је живо; да гу шијем и твоје *чѣрке* итд.

У грађи којом располажем нема ни трага конструкцији *йредлог + ОП*, а за окамењени лик *куч’и* у прилошкој функцији (йди *куч’и*, йду *куч’и*, дошла *куч’и*, посл’е доу’не *куч’и*, па се вра’ча родбина *куч’и*, ч’е носи *куч’и*, а одатле и: *куч’и* седѣл’е) одговорност се мора приписати језичком стандарду, односно средствима масовног информисања будући да је у говору Срба Призренаца у живој употреби и њихов аутохтони пандан *дома*.

237. И *локашив* краси изузетна стабилност, јер је, додуше не нарочито снажан, продор аналитичке варијанте, по свему судећи, новијег датума. Потврде:

а) По *Арсе млекарџије* бија Живко брица, кол’еф по *Босне*, по светога *Василије* тамо не оди, да одиш по теј *вејавице*, да доу’еф по *вечѣре*, Бу’ч’ка ноге по ладне *воде*, ако му иде по *воле*, По вѣј *вручине* дома сѣди, ч’ѣша се по *главе*, према *главе* и брич’ (нар. посл.), Тѣт се млого мутило тамо по *Дренице*, ч’е добије по *гузе*, добила и она по *гузице*, сѣч’е по *дужине*, Сипе по својејзи *жѣле*, по *зѣмње* што оди, Стара је вѣч’е за рабѣту по *куче*, по вѣј *лајавице* не се оди на сокаце, па по *касанице* Арса млекарџија бија, По *кафе* јѣдемо л’ѣба мало, Стави сол по своје *мере*; збори, брѣ, по *йравдине*, Отида ни мука по *йустџиње*, К’рши колач’ по цел’е *йарокије*, при Свете *Пѣшке* тамо, тамо при *реке*, на *йогаче* сѣди, имаш л’и по *снаге* тој?, носил’е тамо по *С’рбије*, и вѣлику куч’у у *среде*, И овде теј ситне, а у *сѣреде* — овол’ико, Ружа овде, па ружа у *сѣреде*, само газиш на *сѣрује*, по *йамнине* да иде, Кренул’е смо према *Турске*, умрѣла на три године по *йоиадије*; по *Цаје йоиадије* доведе се и она, меана бѣше при *ц’ркве*, И сѣге је тјјке — при латинске *ц’ркве*, Тој ти, сине, неје више ни за по *чаршије* итд.:

б) м’ѣл’е се у *воденицу*, ч’ула сам на *улицу*, кува се на *верџу*, радија у *кафану*, У тјј *кафану* га напил’е, Има Света Богородица у *Лубѣжду*, радија у *йвару*, Народ отиде *йо С’рбију*. Примери овога типа не иду на листу посебности П-Т дијалекатске зоне, јер употреба облика акузатива (овде ОП) у наведеном значењу спада у заједничку баштину многих прогресивнијих српских говора. У призренском случају пажње је вредан податак да сви ови примери потичу из моје бележнице. Искључујем могућност да су ми у току вишемесечног пажљивог прелиставања Чемерикихеве грађе могли промаћи тако важни детаљи. Тешко је, опет, претпооставити да се том педантном ентузијастичком могао десити тако крупан превид. Све изнето трасира пут, само на први поглед неочекиваној, претпоставци да је мешање двају облика у локативној функцији — новијег датума. Отпорности

форме локатива судбоносно је допринео призренски турски говор, у којему се чува морфолошка дистинкција између акузатива и локатива јединине. Илустрације ради наводимо јединичке облике именице *soba* („са вокалом у финалној позицији“) и *çarap* (чарапа; „са консонантом у финалној позицији“)¹⁷⁷:

N	soba (oda)	çarap (çorap)
A	sobay(i)	çarabi
D	sobaya	çaraba
L	sobada	çarapta
Abl.	sobadan	çaraptan
G	sobanın	çarabın

Отпорности форме локатива делатно је могао доприносити са српске стране синкретизам Д–Лјд, а датив се, као што је познато, аналитизму одупро на ширем словенском шарпланинском простору. Целом процесу само је могла доприносити и једна унутрашња особина турског призренског говора. Тамо се, наиме, управо код именица типа *soba* у јединици често „локатив употребљава уместо датива“¹⁷⁸. Стицај свих овде поменутих околности лишио је призренске Србе једног типичног балканизма (Ајд. у служби локатива), заједничког обележја наших говора у (понегде доста широко) источном језичком пограничју од Црногорског приморја па до северног Баната.

Данас се срећу и потврде надирања „наученог“ Лјд. на -и: Петровац на *Млави*, а ја сам у *средџини*. Да се овакви случајеви ни издалека нису уклопили у дијалекатско ткиво Призренаца, упечатљиво сведочи неминовна појава хиперкорекције у таквим случајевима: Отиша сам у *војсци*, Да одеш у *идишџи*.

238. *Инструментал* је падеж који се, већ је речено и зашто, најслабије одупро налету аналитичког преобликовања: сз *бабу* једе, он стоји пред *војску*, сас *мајку*, сас *ложџу* мешаш, истърлаш сас *ракију*, Узела се сас *јенога њијаницу*, сз *јенога њијаницу* итд. Иза потврда новоштокавскога лика Ијд. на -ом стоје: а) утицај савременог језика и б) отпорност неких клишетираних конструкција:

са *сесџром*, Омијем се са *водицом*, идемо са *мајком*;

Оч’ани су они *дедовином*, *Старином* они су Стреч’ани, Наша стареја снаа је *девојком* Сивгарова, Оч’е *силом* да бидне господин.

239. *Вокатив* се гради помоћу наставака -о и -е.

а) Наставак -о доследно долази у случајевима типа: стани, *аго*, *ајде*, *бабо*, Ч’ути, *бабо*, зе ч’е те туримо у затвор, сто педесет, *бабо!*, *будало* један, свети *владиќо*, *газдо*, да платим, *Газдо*, ти се бојиш, Кол’иќо кошта, *газдо?*, *еј* ти, *луда главо*, доц’и, *Госио’о*, добро си?, А ти, *Џоќо*, како живиш?, *Мори*, *жабо* јена, што ч’иниш?, Ах ти, *живошџињо* нијена, *кобило* једна, *паре* да изгубиш, стани *Косио*, Нема више, *мајко*, Неје, *мајко*, ништо било, *Куќу*, *мамо* — *вика*, *рат* је, *мамо*, *Мамо*, да идемо и ми тамо?, Немамо, *сесџро*, више ништо, Ти, *селанко*, да ми тој кажеш мене?, *снао*, *снао*, *лсно* је тебе, *Мори*, *снао* Јовановице, *дома*

¹⁷⁷ Суреја ПТГ, 88–90.

¹⁷⁸ Суреја ПТГ, 89.

л'и си?, Мори, *снао Банетовице*, тјјке л'и си?, да ми напраиш, *шаишо*, л'епу свадбу, *Тешко*, што ти је?, ајде, *шешко*, Поздрави се дома, *ујно*, Добро л'и си, *ујно?*, Стари смо, брѣ, *Цвѣшо*, имаш, *Цвѣшо?*, Понапре не викал'е на име — *Цвѣшо*, Што говориш, *чи'чо?* итд. (потврде вокатива на -о од именица на -ица дајемо ниже)¹⁷⁹.

б) Наставак -е имају именице на -ка и (понајчешће) на -ица:

Мори, *абери'ике*, сѣви се дома, мори, *аи'ике*, што ч'иниш дњњске?, Доц'и, *аи'ичке* мори, да помогнеш, Дѣ си, мори *нуске* (хипок. од *нуса* „невеста“), што ч'иниш?; *снајке*, викам;

Мори, *снао Алексинице*, вика те брат, *Снао Андриџице*, прич'екај ги мало, Мори, *снао Банетовице*, А, мори, *Василовице*, сѣди мало, Фала ти, *Гилејшовице*, за тој, Мори *снао Добрејшовице*, вика мја свек'рва, Фала ти, *Душановице*, *Душановице*, што праиш?, Мори, *снао Јовановице*, дома л'и си?, Што ч'еш тамо, *Никол'инице*, мори? итд. — по свему судећи доследно код имена жена по мужу; *Газдарице* вѣјзи ма'ејзи један, *деверовице* мори, пла'че ти дѣте, Муч'и се сѣге, *кукавице*, сама си останала, *Мајсторџице*, дѣ је мајстор?. Тако је и у народној песми: Оди, бди, *мајч'ице*/Ево тебе одмена, те у здравици: Здраф си, *пријател'ице*, Здрави, *пријател'ице*, на тебе је ред¹⁸⁰.

240. Од именица на -ица (с изузетком имена жена по мужу) чест је и вокатив са наст. -о: уреди се и ти, *алосницо* (ж. прљавко), *Баницо* нанина, бди своје нане, А ти, *бездушницо* бездушна, свѣ гу узе, *Безобразницо* јѣна, својега ч'овека имаш, Ч'екај мало, *бестрамницо*, ч'е ти затворим уста, Што че праиш сѣге, *бескуи'њицо* нестрѣтња?, Е, мори *будал'ицо* нанина, Ти, *вешлавицо* вешл'ава, да омѣеж главу, Острамотила си куч'у *гадлавицо* гадл'ава, *главојешницо* прокл'ѣта, наѣди се више, *гладницо* гладна, Мори *глошџицо* (прљаво ж. чељаде) никоја, таква да искоч'иш прет којшије, Напрет смо викал'е: *гњидавицо*, Мори, *горойадницо* горопадна, не дирај дѣте, *граблавицо* јѣна, ја ч'е те кажем нане, А, *грамзливџицо*, што ч'еш сѣге?, А, мори, *грешницо*, грѣшна, *Губодушницо* јѣна, мене ме не дирај, А ти, *гускицо* мја, добро гл'едај, Дѣ си ти, *двојкашицо* тетина?, Ти, *залудницо* залудна, цеја дѣн сѣдиш ајл'ак; *кобницо* јѣна, не коби више; *лајавицо* лајава, остаји жѣну, не гу доса'ај, *Најтемницо* нијѣна, мирна да си и ти, Какову правду ти па тражиш, *нерабојницо* нијѣна?, А, мори *ошуреницо* (распуштеница) никоја, што неси пазѣла м'ужа?, *очовадницо* јѣдна, дѣте да ми не дираш, *йоганицо* погана, *см'рдлавицо* нич'ија, тебе да те не гл'едам овдѣна, *Чоравицо* ч'орава, не видиш л'и тестџу? и сл.

241. У Призрену се, судећи бар по подацима којима ја располажем, само изузетно може чути вокатив једнак облику номинатива, и то углавном код имена: *Марија*, дѣк се; *Даница*, коштџѣе да ми купиш мало; Мори, *Даница*, сѣну ми побѣгла жѣна; Мене вика: „*Даница*, кој број ти носи ципѣл'е Бане“? Испоставља се да име *Даница* има три облика вокатива, јер се чује и: Тамо л'и си била,

¹⁷⁹ У народној песми: Ој *јабуко* зел'енико; Дѣк се, дѣк се, ч'ѣро *Цул'-Цул'ицо*.

¹⁸⁰ Од именице *јѣнџа* чује се вокатив *јѣнџе*, облик којим се млађе жене обраћају старијим јетрвама: *јѣнџе* мори, *Јовановице*, дома л'и си?

Даницо, Мори, Данице, сама л'и си? У Чемерикићевој грађи ја нисам приметио потврде В=Н од наведеног имена.

б) Множина

242. Номинатив је увек на -е, за што не треба посебно наводити потврде. Тако је, разуме се, и у акузативу (ОП): куписмо добре *јабўке*, Из Оч'е доведоше три *девојке*, Сѓге попрайше нове *куч'е* итд.

243. Датив увек има наст. -ама: Тебе зборим, не твојема *гачама*; давал'е смо увек нешто *додолуцама*. Ја ги викам *женама*, микнаја ги некојема *женама*. Шила сам *лушкама* ал'ине, *млозинама* узоше свѣ; а трице [давамо] *свинама*. И маџи гу дел'ила *сиротињама*, *снаама* рекла, Ништо да остави *сестрама* и сл. Тако и: *децама* сам пл'ела, Јѣно кило да донесе *децама*, да остаји *децама*, Ја *децама* ч'е турим друго, да носи нешто *куч'и* — *децама*.

244. Инструментал и локатив. Искузују се конструкцијама *предлог* + ОП или обликом на -ама:

Кој дьнаске ради *сѣс виле?*, Само *са[с]* своје *руке* ч'е ги отраниш, *Сас* нове *шалваре* л'сно ти је тебе, Саз *девојке* несмо се шал'ил'е; *По туц'е куч'е* рѣтко смо одил'е, *По кнѣге* има, само не ч'итаф кнѣге, у нове *сајнице* прошл'е, У нове *шалваре* не се ишло на сокак;

рукама бацаш тај мѣч'ик, *са[с]* *сестрама* не збори, Ни *са[с]* *сестрама* неје л'сно, сине, дьнске, *са[с]* *женама* по цеја дьн лак'рдѣше; *ѣо кучама* не идѣф попови сѣге, *ѣо нѣвама*, Акценат последњег примера упућује на закључак да облик не спада у аутохтоне црте призренског говора.

245. Општи падеж обавља и функцију генитива: Од наше *жѣне* узоше свѣ. Без наше *девојке* нема га весѣл'е, ис пуне *дугајне* теј прокл'ѣте Арнауштије бѣш свѣ ни отнесоше и сл. Трагови старине (Гмн. на -ѣ) и овде су примећени једино код бројне именице *сѣоѣина*¹⁸¹: Тој не вал'аше ни ч'ѣтир *сѣоѣин* динара, Добѣсмо по *ѣсѣоѣин* грѣша, Он ми тражѣше ак *ѣсѣоѣин* грѣша, Нѣ му даде ни *шѣсѣоѣин* динара, Тражи ѣсом *сѣоѣин*, Пѣт *сѣоѣин* да му платим, пѣшес *сѣоѣин* душе, пѣт *сѣоѣин* милијона, ѣсом *сѣоѣин* милијона.

3. И 4. ДЕКЛИНАЦИОНИ ТИП

246. У Призрену, као мало где, језичке прилике оправдавају поделу именица средњег рода на два деклинациона типа. Именице са проширењем основе сугласником -ѣ- обично, као што смо већ видели, имају суплетивну множину м. рода. а очувале су, обично у бројним конструкцијама, неке трагове старине.

247. По трећему моделу мењају се именице с. р. без проширења основе: *богасѣо*, *буњѣише*, *бурило*, *грѣбле*, *гумно*, *жѣишо*, *з'рно*, *лѣѣе*, *мѣсо*, *мѣсѣо*, *ѣѣле*, *сѣло*, *огњѣише*, *сѣајње* (в. т. 146–148) и сл. Поред, из давнине наслеђеног,

¹⁸¹ Павл. Срет. 170.

синкретизма за Н—А(ОП)—В у једнини се задржао посебан облик датива и нешто потврда генитива и локатива.

248. *Генијив* је знатно ређи него код именица мушког рода, где се синтагма од града боље одржала свакако захваљујући наслањању на конструкцију од Бога. Ретко се, дакле, чује: Од њинога *богасџи*а што је остало?, без вашега *дирања*, До новог *гумна* имал'е [смо] свој л'еба, от вел'икога *диринц'ења* кој стѣка богасто?

Стиче се утисак да иза и ово мало потврда Гјд. стоји утицај стандардног језика.

249. Неупоредиво више простора покрива ОП, и то не само када се ради о партитивном генитиву: ч'аша *вино* је ту, Изѣја јѣно грощч'е *грџзе*, котл'ич'е *мѣсо*, да му дадне м'рву *мѣсо*, Натоварил'е јѣно дѣме *сѣно*, Куч'а ми је, мори сѣстро, пуна *буњинши*, з'рно од *жѣшо*, ка з'рно од *жѣшо*, дошл'е од наше *грџле*, Ти ч'е умреш от *идајн'е*, без мајкино *ишијање*, од *радење* нѣма ништо, от *сѣрел'ајне*, от *сѣрел'ајње*, она је от *сѣло*, посл'е *ослобоц'ѣн'е*, нѣч'е се помѣри от *мѣсто* и сл.

250. У прикупљеној грађи нема потврда аналитичког датива, него једино примери типа: Нѣному *лак'рдисувању* нѣма мѣра, И вашѣму *задевању*, ф'ала Богу, доу'е крај, нашему *сѣлу* не ф'ал'и ништо — *вика* гу маџи, Јоциному *бурилу* пука још јѣн оброч'.

251. Супротно стање имамо код инструментала, где је, опет, доследно: са[с] свѣ *ицјѣн'е*, са[с] *свир'ајне*, Штѣ напрај са сегово *жѣшо*?, Нѣ се играј, сѣне, и сѣс ново [радно] *мѣсто* на вој време итд.

252. Ни локатив се у овом погледу не разликује значајније од инструментала: Нѣје у *сѣјање* да дадне, Обѣдвѣ [су] седѣл'е у исто *мѣсто*, Нѣсмо работал'е у *иџле*, По *мѣсо* се зна гоѣна л'и је крава, И напрет се давало према *иошивовајн'е* итд.

253. Још чвршће се укоренио ОП у множини: од наше *сѣла* ништо више не доносиф, Ис теј *сѣла* ѳтиде нарѣт, бѣз новѣ *бурила* не га купуј грџзе итд., да гу нараним сѣз *гѣмна*; Оч'ашѣ да пол'ѣти, ч'уч'ка, ка сас анѣлске *крила*; Сѣс арабац'ишке *кѣла* живѣше цѣја живот итд., по с'рпске *сѣла* нѣч'е га нац'неш, Тѣј нѣма ни по арнауцке *мѣста*, По *сѣла* има ц'ркве итд. По једном сам чуо облике инструментала и локатива: са *кѣлима*, по *сел'има*. Најразумније је приписати их најновијем наносу из савременог језика. Такво мишљење подупиру акценат лика *кѣлима* и одсуство потврда овога типа у грађи Д. Чемериџића.

254. Ивићевом четвртѣм моделу припадају:

а) Именице средњег рода које основу проширују сугласником -н- и -и-: *време*, *сѣме*, *виѣме*, *иѣме*; *дѣше*, *јагње*, *јаѣре*, *загаѣре* (ловачки пас), *гудѣ* (прасе), *јѣне*, *који'ле*, *магаѣре*, *шѣл'е*, *ишл'ѣже*, *бѣбе* (сасвим мало дете — *беба*), *гај'ле* (брига), *з'рне*, *јужѣ*, *минѣре*, *ишише*, *цизаѣре*.

Ова група је значајно увећана захваљујући изузетној продуктивности (деминутивних) суфикса -ч'е и -ич'е, којима се означавају: 1. умањени предмети и објекти; 2. млада или мала бића; 3. млади припадници група (младунчад); 4.

хипокористици¹⁸². Све на овај начин добијене форме, а граде се од именица свих родова, аутоматски се прикључују четвртом деклинационом моделу, којем, разуме се, припадају и деминутивни добијени помоћу суфикса *-це* и *-енце*¹⁸³:

бајраче, биволче, ваганче, врайче, говедарче, гройче до гройчѣша, грощче, гушћерче, динарче, Драганче, Дракче (хип. од *Драги*), *дирече, дукаче, дучанче, џугумче, залудниче, зуйче, ибриче, Јанче* (хип. од *Јанићија*), *јелече, јеленче* (дем. од *јелен* и *јеленко*), *јорганче, казанче, кајмаче, канавче* (дем. од *канавца*), *кашанче, клинче* (дем. од *клинац*), *кобойче, кумче, Лајинче* (дете *Шиптара* католика), *лејче, Магисорче, мишанче, ойбиче, њоганче, Призренче, сандѣче, Сшојанче* (хип. од *Стојан*), *Тирче* (хип. од *Сотир*), *Тодорче* (хип. од *Тодор*), *Истепја* га је но *Турче, чуйче, чуранче, Циганче, чардаче, чоканче, шегрче, шошарче* (дем. од *шошар* = *џаџак*) итд., *алинче, байче, Гокче* (*Цинцарче*), *гущче, девојче, дињче, дугањче, змијче, иконче, кокосче, коначе* (дем. од *конаша* = земљани суд бокастог облика), *кошулче, кравче, крвиче, крушче* (дем. од *крушка*), *кукафче* (пиле *кукавице*), *ласџафче, Ленче* (хип. од *Ленка*), *лубенче, марамче, Јовино нанче* *ич'* не *ч'је, секирче, сойче, срнче, шенџерче, Томче* (хип. од м. им. *Тома*), *чараиче, јено чашче* *ракију*;

кошличе је *чап'аво, џетл'иче; зи'иче, игл'иче, избиче*, (дем. од *изба* = *јодрум*), *кишиче* (дем. од *киша* = *кићанка на фесу*), *кожиче, козиче, којшиче, синиче* (дем. од *синија*), *шејсиче, шорбиче*;

бурилце, глетенце, зрлице, зрненце, дешенце, дугменце, ждребенце, крилце/криленце, комаченце (дем. од деминутивне форме *комаче*), *дујенце, јајченце/јајџице* (дем. од *јајце*);

б) хипокористична мушка имена на *-е* и *-и*:

Вуле, Душке (хип. од *Душан*; уп. *Душкѣшоф* с'ин, *Душкѣшова* с'естра), *Заре, Мане* (хип. од *Манојло*), *Мике* (хип. од *Михајло*; уп. *Микѣшов* б'рат), *Миле, Мире* (хип. од *Сшанимир*; уп. *Мирѣшова, Мирѣшовица*, Она је *Мирѣшовичина* с'естра), *Чосе*, ген. *Чосѣша* (надимак). Овој групи припада и мушко име *Павле*, ген. *Павлѣша/Павла* (уп. *Павлѣшоф, Павлѣшовица*), *Сшавре*, ген. *Сшаврѣша*;

Доби, ген. *Добѣша*, *куп'ија* за *Добѣша* (хип. од *Добровој*), *Драги*, *иша* је и *Драгѣшу, Видосмо* и *Драгѣша*.

255. Стиче се утисак да се једнински облици боље држе овде него код трећег деклинационог модела. У тражењу објашњења уочене разлике можда не би требало потцењивати чињеницу да добар проценат ових именица означава живо биће (на целом П-Т терену очувана је дистинкција Н : Г код именица типа *човек*,

¹⁸² Првослав Радић, *Именички деминутивни суфикси -че и -иче у говору села Милошева у Великом Поморављу*. — ЈФ, Београд, 1984, књ. XL, стр. 149–165, посебно 152–160.

¹⁸³ Неколико именица, судећи по материјалу који ми је при руци, имају мешовиту промсну. Једнински облици владају се по правилима Ивићевог 4, а множински по узусима 3. деклинационог типа. Ради се о мањем броју именица на *-це*, о именицама које, морфолошки, представљају деминутив, с тим да је деминутивно значење код неких временом избледело: *ајце*, мн. *ајца* (уз бројеве: *ајцѣши, ајцѣша*), *јајце* мн. *јајца*: донѣја пуно *кошче јајца* (уз бројеве: *јајцѣши, јајцѣша*), *дујенце*, пл. *дујенца*: *види* му се *голѣ дујенца* (уз бројеве: *дујенцѣши, дујенцѣша*), *бурилце*, мн. *бурилица*, Дмн. *бурилцима*. Уп. и *јуже*, мн. *јужа* (уз бројеве: *јужѣши*).

Богдан) и да би изједначавању, на пример Н и Гјд. претходило утирање „опплвијих“ обличних различитости (уп. однос село : села и теле : телеша).

256. Синтетички облици генитива и датива гласе као и у другим прогресивнијим штокавским говорима:

кожа од *јагњеша*, коза без *јареша*, да се жениш от *коилеша*, крава бес *шелеша*, грóпч'е до *гройчеша*, добила о[д] *дајчеша*, Че остане и без онога *дугањчеша*, Нема још ни *Дракчеша*, У *Јофчеша* нашега, Нe се одмица от *ластафчеша*, Била у *Ленчеша* багинога, у *нанчеша* нашега, у *Стојанчеша*, поред: тица бес *шич'е*, од наше *девојч'е*, без *иглич'е* нe се шије, од *јелеч'е*, ис *казанч'е*, ис празно *качич'е*, кожу од *јаре*, месо од *јагње*, бес *шел'е*. Изгледа да колебања нема једино код личних имена (само *Дракчеша!*?);

помије не давамо *гудешу*, И л'еба давал'е и *јагњешу* и *јарешу*, Деца пушчаф *магарешу* коњске мје, И мицкому *детенцешу* млого трéба, Снао мори, дај *дешу* сису, *Бебешу* се дава само мл'еко, И новому *ваганчешу* изгубил'е капак, И оп'нце купувал'е својему *говедарчешу*, јабуку даде и оному *Гокчешу*, Тешко је с'ге и оному ниному *грешничешу*, И *дајчешу* да му купиш дуван, Младана-вeста и *деверчешу* целивала рúку, Штó си дала тóму *девојчешу*, *Дракчешу* оставил'е дугајну, И тóму *јадничешу* да му умре и мати?, И твојему *брашанчешу* никл'е зúби, Поздрави гу се *Јофчешу* дајкиному, дај л'еба и оному *кокошчешу*, И тóму *крафчешу* деца даваф л'еба, *Кумчешу* ништо нeсмо купил'е, *Машичешу*, снао мори, нeје тужке мeсто, Сашила кошúлу и твојему *свекрваичешу* итд.

257. Облик инструментала очуван је, изгледа, као петрефакт, једино од именице *деш*: Још *дешешом* ишла по сокаце, она и *дешешом* била добра, Још *дешешом* он бeше двол'чан.

258. У т. 226 и 227 дате су потврде номинатива, акузатива (ОП) и датива суплетивне множине им. ср. р. на -ичи//ич'е. Изнетој егземплификацији прикључићемо по још неколико примера наведених облика именица четвртог деклинационог типа:

а) номинатив: *врсничичи*, имало и *грошчичи*, *двожучичи*, посл'е искоч'ише *динарчичи*, *диречичи*, *ждрејчичи*, *зајчичи*, *казанчичи*, поскупише и *кашанчичи*, *клинчичи*, *конойчичи*, *котличичи*, Дошл'е му *кумчичи*, отишл'е и *ластафчичи*, Нe-знам кт ђу искоч'ил'е *шенгерчичи*, слагаше те, море, и тeј *шегрчичи*, Мицке гу бил'е тeј *шочичи* итд.;

б) акузатив (ОП): донeла све *двожучиче*, дај ми мeне и тeј *динарчиче*, скúпо платисмо *диречиче*, Они продавау и *динчиче*, *конойчиче*, деца отераше и *шлешчиче*, ч'е ги кол'е и нóјне *шочиче*, поред: И он ги тепаше *шегрчичи*, направил'е, купише нове *сандвичи*;

в) датив: онема *јешимчичама* ништо нeје остало, Тóј су у село давал'е само *јунчичама*, А штó фал'н тeма *конойчичама*?, И нашама *ластафчичама* пораснал'е крила.

259. У прикупљеној грађи има и нешто потврда облика инструментала и локатива, мада је у тим снтуацијама обичнија конструкција са ОП:

Играла се сас *врсничичама*, Нe се играј сас *Арнауничама*, поред чешћег и обичнијег: плач'ало се и саз *грошчиче*, доц'оше сас *шегрчиче*, саз *девојчиче*,

сас наше девојчићи, ч'е гу сашіје и сас к'рйчићи, И она дошла сас нојне кумчићи;

По *кошличіама* — зёмња, При *дукачіама* дїнар іч' не ч'їни, Штo су они при нашема девојчићама?, поред обичнијег: у нїне *ц'угумчиће* нєма нїшто, На тєј *кашанчиће* нєма га кл'уч', У *кошличіама* бєше крoмпир, И у *ч'арайчиће*, сїне, бїл'е б'їе, У *красїафчиће* нац'oсмо т'уц'е дєцу итд. У ретким потврдама синкретизма Д-И-Лмн. вероватно се огледа утицај прилика у књижевном језику.

260. О високом степену очуваности двојинских облика типа *дешейи*, *унучейи*, једној од најмаркантнијих појединости из домена именица IV деклинационог типа, говори се у т. 266.

ОБЛИЦИ ИМЕНИЦА УЗ БРОЈЕВЕ

261. И у призренском говору, као и у осталим идиомима ове дијалекатске зоне, „облик за бројне конструкције иде са свим бројевима сем оних који се у језику завршавају на *један*“¹⁸⁴. И овде тај облик долази уз неке прилоге (*млого*, *неколико* и сл.) у конструкцијама за обележавање количинских вредности¹⁸⁵.

262. Код именица I деклинационог типа уопштен је стари двојински наставак -а, својевремено коришћен једино уз број *два*, а касније на овом терену усвојен уз све бројеве:

дєсет *алићна* купїја, *узни* ч'етїри *аршина*, *три* *асїала*, *Три* *браїша* бїл'е и *јєна* сєстра, *oсом* *браїша*, *изєја* *три* *грoзда*, *узєја* *нїкол'їко* *грoзда*, по два-три *грoзда*, *двa* *варoша*, у *три* *варoша* живєл'е, за три-ч'етїри *грoша*, *тoј* бєше *стo* *грoша*, кроз *двa* *дбна* *доц'и*, *двa* *дбна*, *сєдом* *дбна*, *двa* *далaка* (далак = слезина), ч'етїри-пєт *дбна*, за *три* *дбна*, *Пoсєде* *нєкол'їко* *дбна*, *недєл'у* *дбна*, *мєсєс* *дбна*, *дєвєра* имaлa *двa*, без *двa-три* *дєвєра*, *двa* *долaйa*, *јєн* *л'єк* — *двєстє* *долaра*, *стo* *дрaмa* шєч'ер, имaшє *три* *зaгaра*, *узoсмo* *двa-три* *зaлka* *л'єбa*, *пєтнaєс* *јaсїћкa*. *Јєна* глaвa — *стo* *јєзїкa* (нар. посл.), *двa* *јоргaнa*, *шєс* *камєјнa* *мл'єл'є*, *в'рзувaјa* сьз *двa* *канaйa*, *А* *пїтє* от ч'етїри *каїшa*, *двaјєс* *кїломєїшрa*, *двa* *кoјнa* *їмa*, *И* *oн* *ўзи* *двa* *кoјнa*, *стo* *комaїшa*, *двєстє* *комaїшa*, *три* *кoндїрa*, *oкo* *двaјєсєт*, *корєћнa*, ч'етєрес *корєћнa* трєшнє, *двa* *кошїањa*, *двa* *к'рвa*, *двa* *крaкa*, *купїјa* *јєно* *тријєс* *лaкїшa*, *двa* *мєсєцa*, *дєвєт* *мєсєцa*, *oсомнaјєс* *мєсєцa*, *нa* *стo* *мєїшрa* *пўмпa* *јє*, *пєт* *мєїшрa*, *двa-три* *мoсїшa*, *стo* *моїшoрa* *пустєнє*, *три* *м'рїшвьцa*, *двa* *м'рїшвoкoсa*, *три* *наднїчaрa*, *купїјa* за *дєсєт* *наїол'oнa*, *двa* *нїзa* *дукaтє*, *двa* *нoчa*, *нaшлa* *oбьдвa* *oбoцa*, *узєлa* *двa-три* *орaдa*, *Јєдaн* *имaјa* *шєс* *їaрa* *ципєл'є*, *Донєси* *ни* *јєно* *двa-три* *мoдрa* *їaшїл'їцїaнa*, *в'ртє* *сє* *три* *їўїшa* (али и: *три-їўїш* га губїсмо), *кол'їко* *їрєг'брїшa* *тол'їко* *дўшє*, *двa* *рєч'a* *їмa*, *сaмo* *двa-три* *рєч'a*, у *двaнaєс* *сaїшa*, *двa* *сaїїшa*, *дєвєт* *сaїїшa*, *їмa* *три* *сїнa*, *oсом* *сїнa*, *дєвєт* *сїнa*, *двa* *сандўкa*, *три* *см'рїшa*, *двaјєс* *и* *пєт* *снoїa*, *шєс* *їшoвaрa* *грoјзє*, *двa* *Турчїнa* *дошл'є*, *Двaјєс* *и* *пєт* *ч'лaнa* *бїл'є* *и* *сл.* У прикупљєној грађи нєма потврда бројних конструкција са именицом у множини.

¹⁸⁴ Ивић Огледи III, 137.

¹⁸⁵ В. Богд. ГАП, 155.

263. И овде именице 2. дефлексионог типа долазе искључиво у лику на *-e*:

седом *бабе*, осом *воденице*, пед *годи́не*, дете од седам *годи́не*, о-дванáз *годи́не*, пед *гуски́це*, По седам *ду́ше* смо бил'е, шесна́з *ду́ше* жéне, две-три *ка́йке* води́це, некол'ико *неде́ље*, пешéс *о́фце*, пёт *о́ке* ви́но, седомдэсет *радње*, седам *сэ́стры*, десет-једанáз *сору́ше* руже, пэсто *и́ладе*, седомна́з *и́ладе*, седам *ч'эшме* и сл.

264. У овим облицима на П-Т дијалекатском простору истраживачи виде номинатив множине¹⁸⁶. Можда при разматрању наведеног питања не треба безрезервно искључити још две могућности. Теоретски, овде може бити реч о облику Н-А-В двојине или чак о генитиву јединице. За прву могућност лепу потпору видим управо у Призрену, где су се именицама 1. тако издашно придружиле именице 4. дефлексионог типа (о томе ниже, у т. 266). У прилог другој могућности сведоче многи суседни, прогресивнији говори са очуванијом флексијом¹⁸⁷.

265. Код трећег дефлексионог типа долазе увек облици на *-a*:

обд́ва *вина* су дóбре, Дв́а *врешéна* и обд́ва *крíве* (нар. посл.), по два-три *з'рла* о́фце, два-три *ки́ла*, пёт *ки́ла*, дв́а *ки́ла* грóјзе, ч'эти́ри *ки́ла* бра́шњо, по два-три *з'рна*, три *кóла* има у *куч'у*, т́јке три *сéла* изгубíсмо.

266. Свакако најинтересантнију слику пружају именице четвртог дефлексионог модела, где уз старије двојинске ликове на *-еи* напоредо стоје облици на *-еи*, добијени по угледу на прилике код првог и трећег дефлексионог типа. Примери:

а) Изгуби́ја двé нóве *гл'ешенч'еи*, изéја две-три *главич'еи* крóмит, Свé доби́ја за некол'ико *грошч'еи*, сéстра гу имáше двé *деи'еи* — двé *гад'ифч'еи*, оч'áше да обéре три-ч'эти́ри *ги'ич'еи* грóјзе, мáти ми имáла две-три *говеч'еи* тáмо у сéстре, Тéј две-три *гушч'еи* нéсу за продáву, утépаше ни две-три *гускич'еи*, родíла осом *девојч'еи*, Она остáде сáл сýс тéј двé *девојч'еи*, Имáше óна и двé *дивз'еи*, Тóј су *дивз'еи* от јéне мáтэре, купíја за три *динарч'еи*, донéси ми и тéј три *диреч'еи*, изгубíше јóж двé *деи'еи*, има двé *деи'еи*, донéла двé *деи'еи*, ц'ёрне ка двé *Циганч'еи*, исекóсмо и изедóсмо и тéј двé *дињч'еи*, Ўзни ги и вéј две-три *дукач'еи*, Бил'е, бил'е по нáше ул'ице и нáпрет три-ч'эти́ри *дуч'анч'еи*, И подел'ише свé: двé *ис'еи* нéму, а јéно íсе сéстре гу, И мí подел'и́смо на три *ис'еи*, купíја две-три *дугањч'еи*, по соkáце скитáу две-три нóјне *залуднич'еи*, И нáша кóза óкози двé *јар'еи*, двé *јун'еи*, два-три *јајч'еи*, заклáше ни двé *јагњ'еи*, три *јуж'еи*, двé *йуц'еи*, имáл'е и две-три *шил'и'еи*, попíл'е три *шиш'еи*; јéно јúне, а двé *јунч'еи* се ви́ка, нóси у рúке пe-шэс *кеч'еи*, двé *кожич'еи*, Сáл тéј двé *кокошч'еи* узóше, двé *комач'еи* л'éба, в'ржи тéј двé *конойч'еи*, три *кош'ич'еи*, две-три *крафч'еи*, двé *к'рч'аж'еи*, лиц'áл'е ни три *куч'еи*, три-ч'эти́ри *куч'еи*. Да изéдемо веј двé

¹⁸⁶ Белић ДИЈС, 326–327; Богд. ГАП, 155.

¹⁸⁷ Примери типа двé *женé*, три *сестр'е* у копаоничком региону (према информацији академика Павла Ивића), двé *женé*, односно двé *женé*, двé *женé*, три *сестр'е*, три *сестр'е* и сл. у Шумадији, на простору између планина Букуље и Космаја (мој материјал).

л'ейч'ейти, В'ј две *л'убенич'ейти* пушти ги у воду, М'ач'ка уфатила три-ч'етири *м'ишч'ейти*, две *м'ишч'ейти* *гол'ишч'ейти*, два *магар'ейти*, три *марамч'ейти*, два *минар'ейти*, две *п'арч'ейти* л'ѣба, две-три *чергич'ейти*, две *унуч'ейти* има, две *шоч'ейти* и сл.;

б) л'ѣпе ка две *ан'ѣлч'ейта*, узни теј два-три *баскич'ейта*, закласмо об'два *близнач'ейта*, Шт'о смо им'ал'е — два-три *гасарч'ейта!*, три *голујч'ейта*, два *грањч'ейта*, за два-три *грошч'ейта*, два *з'рлц'ейта*, им'ал'е смо и три *з'рненц'ейта*, два *дугменц'ейта*, об'два *дем'ейта* траву, три *зусанч'ейта* и две гускице, три *гушч'ейта*, три-ч'етири *гушч'ейта*, об'два *дей'ейта*, теј два *дей'ейта*, по две-три *дей'ейта*, три *дей'ейта*, п'е[т]-*дей'ейта*, седам *дей'ейта* (за облике им. *д'еиџе* в. т. 273), два *д'рфц'ейта*, девојч'ету гу никл'е три *зуйч'ейта*, окозила два *јар'ейта*, остан'ала сама с'с три *јетимч'ейта*, два *јунч'ейта* гу л'ипц'ал'е, купи'ла и овеј два *кокошч'ейта*, имам јоште два *кошулч'ейта*, Имам само к'уму и два *кумч'ейта*, укр'ал'е гу и три *марамч'ейта*, омази'ла с'л три *мач'ейта*, метна'ла ч'етири *мач'ейта*, дон'ела ни три *мишанч'ейта*, укр'ал'е гу и об'две *мишанч'ейта*, от р'уч'ка имам два-три *м'рфч'ейта*, два *п'арч'ейта* л'ѣба, прати'ле га три *унуч'ейта*, Шт'о смо им'ал'е — два-три *шоч'ейта* и сл.

Сасвим је прозирна генеза призренских прилика. Од првобитне синтагме типа *две дей'ейти* временом се, несумњиво наслањањем на конструкције *два браш'а*, *два села* дошло до данашњег стања: *две дей'ейти*, *две дей'ейта*, *два дей'ейта*. Вероватно се у Призрену може чути и синтагма *два дей'ейти*, за што нема потврде како у Чемерикићевом тако ни у мом материјалу. У прикупљеној грађи нису примећени ни ликови на *-ейџе*. Нема, исто тако, ни трагова облицима типа *мес'џе*. Траг старине чува се, по свему судећи, једино у броју *дв'ейџе*.

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ

267. Ни у призренском говору нема именица колектива на *-ад*. О суплетивној множини на *-ич'и*, *-ич'е* било је речи у т. 226, 227 и 258. Овде су обичне збирне именице: *л'исје*, *л'ојзе*, *г'ројзе* (в. т. 205), *русје* (рус = трун), *з'ел'е*. Већ је речено да ликови *камење*, *камејне* и сл., *грумење*, *грумејне* и сл., *кошишање*, *кошишајне* и сл., *ш'рње*, *ш'рне* (т. 145, 148, 196) представљају множину, као, уосталом, и *грање*, *грајне* (Нјд. *грања*, *грајна* и сл.; в. т. 196).

НАПОМЕНЕ О ПОЈЕДИНИМ ИМЕНИЦАМА И ГРУПАМА ИМЕНИЦА

268. Етници типа *Бугарин* и именице типа *чобанин* и овде имају углавном сингуларско *-ин*: *амал'ин*, *амал'ина*, *Арнау'тин*, *Арнау'тина*, *бербер'ин*, да вика *бербер'ина*, *Бугар'ин*, *варош'анин*, *В'рбич'анин*, *Гор'анин*, *Горани'на*, *Двор'анин* (становник села *Дворане*), *Дибран'ин*, *Дибрани'на*, тај *душман'ин*, мојега *душман'ина*, *Зоч'ишиш'анин* (стан. села *Зочишише*), *Јажинч'анин* (стан. села *Јажинце*), *Јевр'ин*, *Кабаш'анин*, *Круш'анин*, *Крушани'на*, *кас'ајин* је б'ја, *Каур'ин*, д'ала ј'еному *Лаиш'ини*ну, ј'еному *Лумани'ну*, *меш'ајанин*, *Мушуйишиш'анин*, ј'енога *Мушуйишиш'ани'на*, д'оша ни ј'ен *Новач'анин* (стан. села *Новаке*), *Рис'јанин*, н'ј'енога *Рис'јани'на*, *С'треч'анин*, *Среч'анин*, Д'оша и ј'ен *Леш'анин*, *сел'анин* (сељак), *Смач'анин* (стан. села *Смаћ*), *Сшуденич'анин*, ј'ен *Петрофч'анин*, *Циг'анин*, ост'аји га н'ега, *Цигани'на*,

свакому Циганину, Чифуџин, чобанин, и дофатиф тога чобанина, Шкодранин (стан. Скадра), утепаше га и тога Шкодранина и сл. Знатно су ређи ликови типа: *Аргаш* ни радија, *амал* бија, *бербер*, у *бербера* цеја дѣн седјеа, *Врбичанац*, он беше *душман*, *Дворанац*, *Делофчанац* (стан. села Деловце), бија *касай*, *Кристијан*. У нар. песми: Први чобан гу се мол'и. Разуме се да у множини нема проширења основе формантом -ин-: *чобане*, *Бугари*, *Цигани*, *Крушани*, *Косовчани* и сл. (в. т. 226, 227).

269. Име односно надимак према имену мужа гради се од присвојног придева тога имена и суфикса -ица: *Благојовица*, *Цаја Цокиница*, *Дурџевица*, *Дареџовица*, Викни гу цају *Дареџовицу*, *Цоџиница*, *Игњашовица*, *Језишовица*, *Јовановица*, *Јованчеџовица*, цаја *Манеџовица*, *Снаа Милановица*, *Милуџиновица*, цаја *Неделковица*, *Николачовица*, *Никол'иница*, *Петровица*, *Петрушовица* и сл. Облици датива и вокатива ових именица дати су у т. 236 и 239.

270. Ако су именице које означавају сроднике, титуле или занимања саставни део неког имена, обично губе свој акценат и остају непромењене у косим падежима. Такве именице се на исти начин понашају и испред присвојних придева тих имена. Потврде: *Нап'осмо кума-Зорку*, *Кума-Јовановице ли си рекла?*, *Кума-Бице несмо давале*, *кума-Гиџина сестра*, *кума-Зоркина којшика*¹⁸⁸, *Зваше се Пана*, *Пана*, *йой-Гигиница Чемерикина*, *И йой-Ц'уре главу скинал'е*, *йой-Трифина сестра*, *от йой-Саве*, *Здраф си*, *кума-Маро*, *Учишел'-Петра си видеја?*, *Учишел'-Милуџину л'и си рекла тој?*, *учишел'-Манетовица беше дошла*, *Доца учишел'-Петрова*, *Доца се зваше*, *учишел'-Савина куч'а*, *сина учишел'-Петровога*, *И докџор-Пере жене сам шила*, *докџор-Бранкова*, *Знате л'и ви Бајрак-ц'амију?*, *Узеја и дајка-Митине кондуре*, *отнеја дајче-Душану*, *чика-Чеду питаја*, *Чика-Чедо*, *дома л'и си?*, *госйоџа-Даро*, *дома л'и си?*, *Аџа-Перу донесоче дома*, *Симе аџа-Томиному отиша*, *Ванка беше жена Никол'е аџи-Јовановому*, *свеџи-Николу*, *Тој дадо џеза-Дњкиному девџу*, *Милану џеза-Ванкиному и нему сам шила*, *А Стамбол неје турски*, *џар-Костандинов је*, *Синан-пашина ц'амија*, *преко Поџок-мале*, *у Терзи-малу*, *Сестра му седела у Терзи-малу*. Процес је, изгледа, захватио и синтагме чији је први члан придев: *порекло от Црно-Горе*, *у Црно-Гору*, *Седјеа у Сува-Реку*, *бл'изо Суо-Реке*, *у Суо-Реку*, *до Суо-Реке дошл'е*, *једе суо-л'еба*, *јеа суо-л'еба* итд. (в. и т. 124). Полусложенице овога типа карактеришу, као што је познато, многе наше говоре, и то како ове архаичније из П-Т зоне тако и оне прогресивније¹⁸⁹.

271. Напореда долазе именице *маџи* и *мајка*:

ка и *маџи* гу, нити *маџи* гу саветувала, *Маџи* гу се разбол'е, *маџи* гу ради у Приштину, *моја маџи*, *Била на госте и у маџере*, *живела без маџере*, *Неје смела от маџере*, *Йма брата о[д]-друге маџере*, *не сме от маџере*, *И он доша код маџер*, *код маџер* беше добро, *Не сме от маџер*, *Неје л'сно без оца и без маџере*, *пратила маџере* *паре*, *Све што заради он дава маџере*, *Река сџм њинејзи*

¹⁸⁸ И уз именице мушког рода долази лик *кума*, уопштен, вероватно, преко мушких имена II деklinационог типа: *Беше доша кума-Цора*, *кума-Андреја*, а одатле и: *кума-Тодор*, *кума-Милан*, *кума-Милан Рогачин*.

¹⁸⁹ В. нпр.: Богд. ГАП, 154–155; Симић Левач, 292; Рем. Шум. 257 и тамо нав. лит.

мајшере, блага њинејзи *мајшере*, блага Добрето̀ве *мајшере*, све но̀си и да̀ва *мајшере*, ишла би и она куд *мајшере*, однеја *мајшере*, твђејзи *мајшере*, да да̀ дете њего̀ве *мајшере*, изгубисмо *мајшер*, не слуша *мајшер*, Он тѐбе да опцу̀је *мајшер*, Сви искочѡише мицки на *мајшер*, *Мајши*, спиѡе ми се, А, мо̀ри *мајши*, не ме да̀вај та̀мо, две *мајшере*, Њине *мајшере* помрѐше ра̀но и сл.;

наша *мајка*, си́н *мајке* каза̀ја, Веч' сѡм ра̀сла једи́на у *мајке* (нар. песма), сс њѡну *мајку*, сас њего̀ву *мајку*, да до̀уе код *мајку*, кот ч'ѡрку, *мајко*, Оди при *мајке*; тако и: *мајкица*, ђди *мајкице* сво̀је.

И код присвојног придева срѐнемо се са двојством:

мајшерин дѐја, *мајшерина* сѐстра, у *мајшерин* грѡб, зла̀то *мајшерино*;

лу̀тко *мајкина*, гуту̀ч'е *мајкино*, без *мајкино* пита̀ње, *мајкинога* си́на, *мајчи́на* поро̀дица.

Изгледа да су потврде им. *мајка* мла̀ђег датума. Готово да их нема у Чеме-рикићевом материјалу, а и у грађи коју сам ја сакупио оне су врло ретке. Све ово на извештан начин поткрепљује мишљење колеге Р. Младеновића да је у ПСГ извршена семантичка диференцијација ликова *мајши*, *мајка*, *мајкица*. Прва именица означава *биолошку мајку*, друга *свекрву*, а трећа — *баку*. Мој материјал, опет, говори да је та дистинкција већ увелико нарушена.

272. Именица *кћи* у призренском говору је, помоћу суфикса *-ка*, практично потпуно пришла 2. деκлинационом типу: *ч'ѡрка* ме испра̀ч'а, трѐч'а *ч'ѡрка*, *ч'ѡрка* најмла̀ц'а, тај *ч'ѡрка*, кот *ч'ѡрке*, Него̀ве *ч'ѡрке* На̀те гу се разбол'ѡло дете; вуј *ч'ѡрку* што ѡмам, за најмла̀цу *ч'ѡрку*, *ч'ѡрку* старѡју, *ч'ѡрко* мо̀ја, ч'ѡтири *ч'ѡрке*; тако и: *ч'ѡрчи́ца*, Џма *мајка ч'ѡрчи́цу* (нар. песма). И присвојни придев се у слободном говору, судећи по подацима којима располажемо, гради од облика *ч'ѡрка*: *ч'ѡркино* ми дете до̀уе, *ч'ѡркина* гу куч'а бѐше но̀ва, *ч'ѡркин* гу си́н до̀ша из војске.

Лик *ч'ѡра* ограничен је, по свему судећи, на фолклор¹⁹⁰.

273. Именица *дѐше* се у једнини ничим битно не разликује од осталих именица 4. деκлинационог типа: живѐла без *дѐшеи́на*, дај *дѐшеи́ну* си́су, обриши *дѐшеи́ну* м'рсол', Штѡ је то̀му *дѐшеи́ну*?, Потѡкл'е му но̀ге *дѐшеи́ну* гу, Штѡ су, сна̀о мо̀ри, овѡму *дѐшеи́ну* но̀ге бо̀се?, њѡјному *дѐшеи́ну* поч'ѡло ништо да ра̀сте пот кол'ѡно. У обележеном контексту могу се срести и петрифицирани трагови Ијд.: Она је јѡж *дѐшеи́ном* би́ла дво̀л'ич'на, Он је јѡж *дѐшеи́ном* тепа̀ја сѐстру му.

У конструкцијама са бројевима срѐнемо старији двојински облик *дѐшеи́ни* и новију форму *дѐшеи́на*: изгубише јѡж две *дѐшеи́ни*, ѡма две *дѐшеи́ни*, донѡла две *дѐшеи́ни*, две *дѐшеи́ни* до̀ји (нар. песма), обѡдва *дѐшеи́на*, теј два *дѐшеи́на*, по две-три *дѐшеи́на*, три *дѐшеи́на*, пѡ[т]-*дѐшеи́на*, сѐдам *дѐшеи́на* (в. и т. 2666).

Датив множине веже призренски говор за К-Р терен: *деца̀ма* донѡла бомбо̀не, *Деца̀ма* ч'ѡсто ги сѡге пра̀ви то̀рту, *Деца̀ма* бѐше донѡја цѐлу кути́ју ло̀кма шѡч'ѡр, на̀шема *деца̀ма* покупува̀ше оп'њце, да купиш према *деца̀ма*. Присутно је, иначе, колебање између граматичке и логичне конгруенције у конструкцијама

¹⁹⁰ Уп. на пример две потврде из народних песама: До̀ста сам ти до̀бро да̀ла: Јѡну ч'ѡру пел'ушу; Ди́к се, ди́к се, ч'ѡро Ц'ул'—Ц'ул'и́јо.

са именицом *деца*. Претежу примери типа *Ўши ч'е ти одгрізеф *ішеј деца*, побеже от своје *децу*, *деца* му *дошл'е*, Наше *деца* не б'еу *тамо*, поред: *Сестра* гу *остаде сама* с пуно *сішну децу*. Уп. и: што *імам децу*, при тол'іко *децу*, *шесна'ез децу*, он *донеја ч'етири децу*.*

Аугментатив и пејоратив од *дете* гласи *деіішшіше*: *тој деіішшіше*, Што ч'е бідне о(д) *тога нójнога деіішшішеіша*, от теза-Анкїнога *деіішшіша*, *досау'ав* ни *две-трї деіішшішеіши*.

274. Многи наши говори се од књижевног језика разликују и по роду неких именица. Никакак изузетак у том смислу не представљају ни Призренци, код којих је примећено подоста случајева промене рода, а тиме и преласка појединих именица у друге деклинационе типове. С тим у вези посебно треба поменути следеће детаље:

а) именице *іисмо*, *рецеіш*, *чкембе*, *јеге*, *ћуфше*, *іенцер* припадају 2. деклинационом моделу:

он ти *шал'е іисму*, *јену іисму*, *другу іисму*, *добіја іисму* и *паре*, От *сестре* гу *дооділ'е* и *паре* и *іисме*, Ти да *кри'еш теј іисме*;

друга рецеішша, *рецеішшу* ми *пису'је*, *піши рецеішшу* на *мене*, *написа рецеішшу*, *јену рецеішшу*;

ч'кемба, да *кўпи ч'кембу*;

добра ти *јеге*, да му *однесеш јегу*;

ч'уфша, *ўзи јоште јену ч'уфшу*, *три-ч'етири ч'уфше*;

метна гу *прос іенц'еру*, да *садаку прос іенц'еру дава*, *Отвори*, *снао мори*, *іенц'еру*, *іенц'ера* ти *неје ч'іста*.

Именицом *красшавица* призренски говор се уклапа у П-Т зону као целину: да *посејем красшавице*, *изеди јену красшавицу*, И он *п'рдна на красшавицу* (фиг. = *пропао је*, *готов је*, *дошао му је крај*). Записао сам и: *нова* ти, *море*, *вај ренда*, *ренда* се на *ренду*.

б) Према књижевном *іоловина*, *іролеће/іролеш* (поет.)¹⁹¹, *ћошак/ћоше* ја сам у Призрену забележио: Он је *іоловин ч'овек*, *Твој којшіја неје* ни *іоловин ч'овека*, *Сал іоловин куч'е* је *моје*, *нит је іролеш* нит је *зіма*, На *іролеш*, *Бóже здравл'е*, да се *вїдимо* у *Поткал'ажу*, на *іролеч*, *ене* ги *дол'е* на *ч'ош*, *седи* на *ч'іше*, *изац'ем* на *ч'іше*, *турила* га у *ч'уше* (в. и т. 54).

в) Средњега су рода именице *цигаре*, *ц'езве*, *ч'абе* (*ћаба*):

јено цигаре, да *напраім јено цигаре*, *посл'едно цигаре* да *запал'им*, *Мало* је *останало о[д]-тој цигаре*, *Де* је *узēja тој цигаре*, *јено цигаре*, *цигаричи*;

бело ц'езве *тўри*, *бак'рно ц'езве*, *ново ц'езве*;

отишл'е на *с'рпско ч'абе*, *Има* и *наше* и *тўрско ч'абе*.

Манастир Свети Врачи овде гласи *Свейоврач'е*: *Тамо* *іма Свейоврач'е*, *П'рво* је *Свейоврач'е* па *онда доу'не* *Свети-Пантел'имон*.

Средњега је рода и именица *ц'аде*: *Тамо* је *ц'аде*, *Бїло*, *бїло тўрско ц'аде*.

¹⁹¹ РМС V, 184, 185.

г) према стандардном *илеће* овде је: *ил'еч'о*, Бол'и ме д'есно *ил'еч'о*, обеси гу на *ил'еч'о*, А мене ме бол'и само ј'ено *ил'еч'о*, Уз'еја се у об'два *ил'еч'а*, Бол'иф ме об'два *ил'еч'а*. У множини се запажа колебање: шир'оке му су *ил'еч'а*, нег'ове *ил'еч'а*, М'ора да д'ржи р'уке на *ил'еч'и*, *Пл'еч'и* му су ка тан'уре. И у народној песми стоји овај други лик: М'ор долама на г'рбаве *ил'еч'и*, У Чемерикићевој грађи уз одредницу *илећо* стоји обавештење да је „пл. пл'ећи (indecl.)“.

д) У Призрену се говори: *говедо*, *рамо*, *моро* и, по правилу, *добо*:

Од *говедо* ч'овек не бива, купија ст'аро *говедо*, од ј'енога *говедо* узни м'есо, од *говедо* б'ш вал'а измет, Он'ому *говеду* сину му ништо н'е му улази у нег'ову гл'упу с'елску главу;

на сестрино *рамо*, на материно *рамо*, Бриждеше гу б'ш т'уј у *рамо*, Натнаја нешто на *рамо*, Бисаге ст'ал'а себе на *рамо*. Једино у Чупаревићевој грађи нап'оредо стоје ликови *раме* и *рамо*;

отидоше св'и на *моро*, Јоште н'есам вид'ела *моро*;

л'ет'њо *добо*, у з'им'њо *добо* н'е се р'ани, У које *добо* да те б'удим тебе?, Б'удне смо бил'е још от које *добо*. Само једном сам чуо лик *доба*: сред'њо *доба*.

ђ) Грађевински материјал *цимент* у призренском говору гласи *циментшо*. Промену лика, изгледа, не прати и промена рода: Измешај сас *циментшо*, тв'рт је б'ија *циментшо*.

е) Именице *хлеб* и *сир* употребљавају се практично једино у непромењивим партитивним облицима *л'еба* и *сира* (уколико се не користи форма *сирење*): м'еси се *л'еба*, нест'асан *л'еба*, коломбот'њица је н'есит *л'еба*, Арам да гу је *л'еба* што га ј'еде, да пој'еде ј'ено комач'е *л'еба*, изедоше цеја *л'еба*, изед'осмо цеја н'еслан *л'еба*, ј'еди с'уо *л'еба*, п'екл'е смо *л'еба*, Како си сас *л'еба*?¹⁹², шарски *сира*, добар ти вај *сира*, кој вол'и са[с]-*сира*.

Овим двома именицама се, изгледа, полако придружује и *лук* (ст'уч'е се *лука*, *с'иу'чи лук*), мада се, колико сам приметно, ова именица ретко употребљава, јер се, у зависности од врсте ове повртарске биљке, обично користе ликови *кромии* и *чешњак*.

ж) *Пијац* је увек мушког, *ц'убре* сред'њег, а *узда* женског рода: има св'е у наш *и'ијац*, богат *и'ијац* б'ија, А с'ге има по *и'ијацу*, Гд'е да га нац'ем гов'ецко *ц'убре*, с'ге и *ц'убре* м'лого с'упо, изгубија и *узду*, има и шар'ена *узда*.

з) Изгледа да се име некадашњег доживотног председника Југославије није усталило у једном деклинационом моделу; којшија в'ика: умр'еја *Т'иша*, *Т'иша* доша, К'рват је б'ија *Т'иша*, Да смо зн'ал'е за *Т'иша*, м'и н'е-би се вратил'е. *Кост'андин* је у Призрену *Кост'андино*: цар *Кост'андино*; тако и: А Ст'амбол н'еје т'урски, цар-*Кост'андино* је.

и) Од имена *Христос* у прикупљеној грађи су се нашле следеће потврде: *Исус Кр'истос*, Б'ог и *Кр'исто* да сп'аси, Муч'ил'е га *Исуса Кр'истоса*, убил'е га *Кр'истоса*. Уп. и придеве: *Кр'истов*, *Кр'истова* м'ати, *Ж'ими Кр'истово* име.

¹⁹² Из језичке анализе изостављам ликове посведочене у фолклору: *Л'ежи*, *л'ебу*, да те ј'едем (народна песма); Не м'оже ги *л'ебом* наранити (народна пословица).

275. У вези са изменом рода у очи пада чињеница да неке именице из групе *pluralia tantum* имају и јединину. Тако, на пример, у призренском говору за само множински лик не знају, између осталих, ни именице; *вериге, виле, грабуље, гробени, бисаге, ниџи, ћемане*:

свѣ смо вешал'е на *веригу*, да обѣсимо кóтол на *веригу*, Кóј ти, море, сѣге јóште има *веригу*?;

тóј неје *вила*, понѣси јѣну *вилу*, *ўзни вилу* и дóц'ни, Арнаўти покупуваше свѣ *вил'е*;

грабул'а, покóпи тóј саз *грабул'у*;

На дóлњи *грѣбен* га стáл'аш, На гóрњи *грѣбен* се пок'ршил'е зупце, *Грѣбене* више нигде не рабóтаџ, имáло онеј *грѣбене*;

Напунѣше му нѣму и дрóги *бисаг*, пún бѣше јѣн *бисаг*, Обѣдва *бисага* ми бѣу прázне, У обѣдва *бисага* да ги тóриш, имáл'и *бисаге*, *бисаге* се ткáл'е, имáл'е *бисаге*, *бисаге* се товáре, тѣј *бисаге*, Тѣј *бисаге* твóје л'и су — вѣка óна, Обѣсила му *бисаге* мўжу (фиг. „набија рогове мужу“), да нóси прázне *бисаге*. Различита множина¹⁹³ има пуно покриће у јединици, где коегзистирају облици м. р. *бисаг* и ж. р. *бисага*: пúна му бѣше сáмо јѣна *бисага*, дрóга *бисага* је цѣпáна. Стиче се утисак да је други лик ипак нешто ређи;

намѣстим јѣдан *ниџ*, па дрóги *ниџ*;

купѣја га *ћемане*.

Извесно колебање осећа се код им. *јасла*: Тóри сѣно у *јасла*, да в'ржем кóјна за *јасла*, в'рже кóзу за *јасла*, поред: Нѣкој га неје в'рзуваја за прázно *јасло*¹⁹⁴. Као да није сасвим нарушен однос *јасло* (јд) : *јасла* (мн).

Колебања нису поштеђене ни нѣч'ви: Јóш ми сѣди мѣне тáј нѣч'ва, поред, по свему судећи чешћег: *дѣгъч'ке нѣч'ви*, у *нѣч'ви*, Набила дупѣта ка *нѣч'ве* (в. т. 41а, 44а).

Према им. с. р. *јеванђеље*//*еванђеље* овде долази им. рl. т. ж. р.: Жѣми злáтне *ванѣл'ије*, отворѣше се *ванѣл'ије*.

Именице типа *сирóџиња*, *сѣока* понашају се као већина именица другог дефлективног типа; овде оне, дакле, имају и множину: тѣшка је, сѣне, *сирóџиња*, неје дáла ни пáру *сирóџињама*, млóго се догац'áло тѣма вáшема *сирóџињама*, да ги дáваш *сѣокама*, а *сѣоку* смо немáл'е. У наведеним примерима *сирóџиња* носи значење именица *сирóџица*, *сиромáх*.

У прикупљеној грађи само множину имају именице: *чáкшире*, *сајнице*, *кл'ешѣ*:

ўзни тѣј *чáкшире*, Купѣла ми јóш јѣне *чáкшире*, Дáј гу тѣј *сајнице* — вѣка сѣстра, у нóве *сајнице*, Нѣ му дóбро ѣдеф *сајнице*, Рўке ги су ка *кл'ешѣ*, узѣја

¹⁹³ У народној пословици стоје *бисаге*: С'рдит г'рговáц, прázне *бисаге*.

¹⁹⁴ Оријентисаности у овом случају не доприносе ни потврде из двеју народних пословица: Двá áта за јѣно *јасло* не мирујѣф; Дрѣме ка коњ на прázно *јасла*. Конгруенција (лик *јразна* уместо призренског *јразне* уз множину било које именичке врсте) озбиљно доводи у сумњу аутохтоност друге пословице.

теј старе *клéшише*. У истом духу су и *Покладе*: Божитъе *Покладе*, Бърго ч'е и *Покладе дог'неф*.

Према стандардном *ѡрса/ѡрси*¹⁹⁵ у призренском говору је *ѡрсје*: ѡвде се запитисѡје у *ѡрсје*.

ПРИДЕВИ

ПРИДЕВСКИ ВИД

276. Познато је да говори П-Т зоне углавном не чувају видске разлике. Будући да су на том терену радикално ликвидиране све прозодијске опозиције, однос одређеног и неодређеног вида може се пратити само код облика мушког рода. Тако је и у Призрену, где облици одређеног вида у Нјд. м. р. долазе у ограниченом броју случајева, углавном тамо где су их налазили досадашњи истраживачи П-Т дијалекатске зоне¹⁹⁶. Реч је о ситуацијама у којима се и у прогресивнијим говорима, као и у стандардном језику уосталом, обично користи само форма одређеног вида. Конкретније речено, у призренском случају то су:

а) називи празника: на *Вéлики пéтак рáди*, На *Вéлики пéтак ч'е м'рси*, *Вел'и́ки пóс*, *Вел'и́ки ч'етв'ртáк*, *Ч'и́шти* понедјаник, *свéшти* Ранц'еја (Арханђеловдан; в. т. 151);

б) топоними: *Дóбри дó*, *Гóрни дéја*;

в) сталне синтагме типа *бéли лúка*, *ц'рни бибер*, *ѡлáви кáмен*, *ѡлáви парадáс*, *јеч'мéни л'éба*, *шеч'ёрни бóл'ес*, али и: да узнеш *ѡлáв кáмењ*;

г) придеви на *-ски*, *-чки*: *фурунц'и́ски зáнат*, *фурнуц'и́ски зáнат*, *ѡ́бски ж'ивот* (тако и: *ѡ́бски да ж'иви*), *тај д'ржáфски л'éба*, *ѡй'нч'арски кáлфа б'ија*, *шáрски с'ирац*, *ѡл'ски ч'áј*, *сéлски пáмет*, тај *врáшки м'иш*, *гурбéцки ж'ивот*, *г'урбéцки ж'ивот*, *говéцки* непоменник (обољење „црни пришт“), *ц'áков'ч'ки пúт*, *зог'б'чки уч'ител'*, *немáч'ки мáјстор*, *удов'ч'ки л'éба*;

д) *голуби́њи ж'ивот*, *крáвл'и с'ира*, *мрáвл'и пúт*, *деш'и́њи пáмет*, *з'имњи д'н*, *з'имњи свети Никóла*, *обóрњи* (дворишни), *гóрњи зуб*, *гóрни пúт*, *гóрни кáмен*, *оздóлњи ч'аршáф*, *ѡс'и́ти бóл'ес*, *ѡс'шóч'ни дéја*;

277. О степену уопштавања облика неодређеног вида сведочи колебање у примерима типа *десни*, *данашињи*, *кадашињи*, *ѡазарни*, *ѡкојни*, *главни*, *дежурни*:

Он ми в'ика мéне: *дéсни* вóл се б'уца; *д'н'ишињи л'éба* ич' не ч'ини, *к'д'б'ишињи* ти је вај *л'éба?*, *в'ујгод'ишињи рóт*, *год'ишињи пáзар*, *јуч'ер'ишињи д'н*, *ѡазáрни д'н* је б'ија, тај *ѡазáрни д'н*, тај *дежурни* што је, м'уж ми *ѡкојњи* говор'ија, брáт ми *ѡкојни* рéка, Он б'ија *главни*, тај зéт наш *главни* б'ија, поред: *Дéсан* кóјн му бéше дóбар, *Дéсан* рúкав нéје гóтоф, *д'н'ишањ д'н*, *к'д'б'ишањ* је вај *л'éба?*, *Пáсул'* је *в'ујгод'ишињ*, *год'ишањ пáзар*, *двогод'ишањ*, што је б'ија óтáс *главан*, *ѡазáрен д'н*,

¹⁹⁵ РМС V, 265.

¹⁹⁶ В. нпр.: Белић ДИЈС, 427–429; Богд. ГАП, 174–175.

йазáран дѣн, у *йазáран* дѣн, а *дежyран* је Рyс, тај Рyс *дежyран* бiја, има *ráзан* нáрод, *ráзан* дyан, И *йокóјан* отац ме тражеше.

278. У неким очуваним траговима одређеног вида препознајемо клишетиране, отпорне фразе или, пак, нанос из савременог језика: *живи* огењ, *Живи* ме стрá узе, *ч'есни* пóс, *см'рyи*ни грé, Живéло се ка *мáли* Бóг, да óде у *бéли* свéт, *сл'эйи* мiш („домаћи“ назив је — *ч'ор* л'ел'ек, али и: *ч'ори* мiш), *мáли* п'рс, *вел'ики* п'рс, рóд *родéни* мi смо, да кyпиш *бéли* ц'émпер, И óвде ч'áрдáк *вéлики* бéше, кóтол *вéлики*, А тi, грамежл'áфцу *грамежл'áви*, мáло л'i ти је?, Дé ч'е ти дyшa, грешнiку *грéшни*?, Не мóгу да гл'éдам тај нéгов *груби* нóс, *каменiи*и мóс, пот *каменiи*и мóс, от *ч'исii*и вóсак, Óн је *стiári* мáјстор, Ч'éда је *стiári* дóбри мáјстор, И тај нáж *дебéли* којшiја мláд yмре, yзни га и тај *дебéли* дiрек, Пáзар ни на крáј йскоч'i *мáли*. Ипак су овакви случајеви ретки. „Правих“ потврда придева одређеног вида нема много. Општу слику призренског говора јасно је већ оцртала изнета грађа, а ми ради што потпунијег увида у овдашње прилике наводимо још неколико потврда неодређеног вида у конструкцијама и ситуацијама у којима се претпоставља одређеност: Ч'е ти прóц'е *зóлем* кáшел', има *зóлем* кáшел', у *бóкас* ч'yп да стóји, Нéје *мéсан* прáзник, *мláд* лyкaц, Тај нéгов *дéбел* сéлски пáмет, Yзни тај *дебéја* нóш, Тóј се рáди саз *д'рвен* ч'éкич', јéл'е смо и *óфсен* л'éба, Кyпус кyд имáш *кисéја*, Тóј ти је *найрéшањ* („ранији“) áдет, Тóј ч'е траé до *сyдбен* дѣн, *Цéја* мóмак се нач'и́нија, има *ц'рвен* вéтар (врста оболења), *Ч'éсан* те к'рс убија (клетва).

КОМПАРАЦИЈА ПРИДЕВА

279. Компарација је у основи аналитичког типа (компаратив = *йо* + *йозиийив*, суперлатив = *нај* + *йозиийив*), мада се могу срести и потврде, додуше од сасвим ограниченог броја придева, и трагови старијег грађења компаратива: помоћу суфикса *-еј* (< *-éјь*) и *-ји*. Ов тако добијених компаратива помоћу предметка *нај-* добија се синтетички суперлатив. Овде треба знати да синтетички компаративи од придева *стiар* и *млад*, који се компарира као *стiар*, бројношћу превазилазе све остале случајеве узете заједно. Пажње је вредан и податак да у прикупљеној грађи практично нема потврда аналитичке компарације ових двају очито врло фреквентних придева. Пре изношења дела прикупљених примера двају модела поређења придева (овде им придружујемо и прилоге придевског порекла) напомињемо да су не ретко предметак *йо* и позитив раздвојени неким, обично енклитичким, како заменичким тако и глаголским, обликом. Потврде:

а) *Бóл'е* мláт кат се ожéни, *Јá бóл'е* знáм, Вiдим да ми је *бóл'е*, *бóл'ега* кyјунци'ију, óна има *више*, *више* нéма, сýк *йовише* папyч'е, *вéч'а* од мéне, *дáл'е*. Óво је *стiáреј*, *мláц'еј* ми је у вóјску, *мláц'еј* сiн, Тај *мláц'еј* *йó* ми је *дóбар* зе *стiáреј*, Нáш *мláц'еј* комшiја пó је л'yцáк зе тај *стiáреј*, Пéтар је *стiáреј*, а Ч'éда је *мláц'еј*, *Мláц'еј* брáт ми је жéњет, Овај *стiáреј* па нé, а овéј двá *мláц'éли* в'рло су дóбре, Ч'ёрка ми се yдаде *мláц'éја*, *Мláц'éја* гу ч'ёрка зaпросéна, *мláц'éја* Гицина сéстра, *мláц'éја* снáа, Мбóеј *мláц'ејзи* сéстре, Тóј *мláц'éло* дéте натéмник је, *Мláц'éю* гу дéте трéсе грозница, сýге жéни *мláц'éлога* сiна, *мláц'éюму* брáту

нешто купија, тѣј два *млаџеја* детѣта, *млаџејому* сину, *млаџи* брат, тај *стѣреј* и тај *млаџи*, вај *стѣреј* ми брат, *Стѣреј* син ми умреја, Тај *стѣреј* гу син по неје л'уцак за тај *млаџеј*, Син ми *стѣреј* доша, Вика ме *стѣреја* ч'ерка, *стѣреја* ношна, Она била *стѣреја* од мене, Сестру сам имала *стѣреју*, с тѣј *стѣреју* јет'рву, Измет ч'инила *стѣрејеји* јет'рве. Уладе ми се *стѣрејо* девојч'е, *Стѣреји* воду пијеф тако, Че биде још *скуџле*, о'ч'еш *мајне*, о'ч'еш *више*, веј друге су *мајне*, Чиновнице *мјне* плате имаф, *мјне* се кува сѣге, ко-је *јачи* да дофати, кој имаја *јаче* л'џ'а, *раније* дошл'е, *раније* немал'е мантил'е, само капути; било *реџе*, Мене ми је *шеже* што не-знам, к'нап *шањи*. У новији нанос са терена К-Р дијалекта спада лик *јакши*: Американ је *јакши*;

сѣк је *најбол'е*, Наше су коломб'чи *најбол'е*, сат је *најгоре*, *Најмлаџеј* син гу је *најдобар*, *Најдобра* ми је *најмлаџеја* ч'ерка, Негова *најмлаџеја* ч'ерка, тој наше *најмлаџејо* дѣте, оженисмо, фала Б'огу, и *најмлаџејога* сина, вој ун'уче гу је от *најмлаџеје* ч'ерке, син ми *најмлаџи*, за ов'бга *најмлаџега* сина, Ја сам била *најмлаџа*, ч'ерка *најмлаџа*, за *најмлаџу* ч'ерку, *најмлаџо* дѣте, *најстѣреј* гу брат умреја, *најстѣреја* ч'ерка, *најстѣрејо* дѣте;

б) *Поарно* би било тој, дала *йобогашеји* от сѣбе, а *Кина* је *йовелика*, Од њѣга *йовеш* кујунџија не беше, Он бија мало *йовисок*, *йовисока* је она, Била сам мало *йовисока*, Твоја пуцаџка *йо* је *гласовиџа* зе њина, сестра гу је *йогледна*, Њина дугања је *йоголема* зе наша, Купи му тој *йоголемо* ношч'е, Има л'и *йоголема* м'ука од бол'ес?, *Позол'емога* не можеш да га нац'еш, *Мира* *йо* је *госйоџка* зе јет'рва, Син му па *йо* неје *госйол'убиф*, *Пог'рдобну* жѣну неси видеја, Од њѣга *йогрешинога* ч'овека нема у нас, Он је *йог'рлаш* од мене, *Погус* кач'амак *йо* је *д'обар*, Ваш л'ѣба је *йодебеја* зе наш, Од Арнаути *йодивал'* нарот не бива, Од јаре месо *йодобро*, кожа *йоскуџа*, *йодобри*; от С'рби *йодобри* л'уди несам видеја, Вај година ч'е бидне *йодобра* зе лањска, Шт'о ч'еш *йодобро*?, Раније бија *йоздраг* народ, Т'о је б'ило *йоздраво*, в'уна беше *йо'ефџина*, Вај кок'ошка ти је *йокруџна* зе грабрка, *йол'еџо* било зе сѣге, *йол'ько* ги је, брат му је *йол'уцак*, о'ч'еш *йомали* [нож], Млаџ'еја је *йомилосџива* зе стареја, Брат му бија *йонаоџачан* зе он, *йонайрешњи* л'уди, От нега *йо окрѣџнога* тѣшко ч'е нац'неш, Ја мало *йопросто* шарам колач', У цѣлу Немачку *йо'рџаф* ч'овек неје бија, И сѣк пије, ама *йорѣџко*, *йосавремено* било, *йослаџко* беше, Сѣг је *йоскуџо*, *йоскуџо* је от јарич'и, За живот ч'е бидне још *йошешко*, Тамо, вика, *йоц'рно* је, Беше *йоширок* тај п'ут и сл.;

најбогаш беше, *најбогаш* бија нѣн о'тац, Ваша је *најбогаша* зѣмња, *најбогашо* је мѣсто, Он је бија *највел'ики* извор, *највел'ико*, *најгадно* мѣсто, Она је *најглавна* д'ржава, Свѣти Ц'орџ'е је *најглавна* ц'рква, Ја би тражила ст'ан *најгол'ем*, Немци бил'е *најдобре* л'уди, т'о је *најж'алосно*, *најљка* раб'ота, *најдивал'* је ма'чка, Т'ој гу је *најмиџко* дѣте, А они тражив *најмладу* жѣну, Наше је ун'уч'е *најнайрѣдно*, *најскуџа* р'ана, От козе месо *најслаџко* је, јѣна *најстѣара* била, А тај *најстѣара* з'ове се Слоб'отка, *најсује* д'рва г'ори, *Најц'рвѣна* сам била ја, Т'ој су *најџи'нке* и'гл'е што имама и сл.

280. Изнета грађа захтева следеће коментаре:

а) Потврде синтетичке компарације у призренском говору нису исте старине, а тиме ни исте вредности. Пуну корелацију између грађе коју је оставио Чеме-

рикић и података до којих сам ја недавно дошао држе једино примери типа *сџареј*, *млаџеј*. У Чемериџићевој картотеци ја сам уочио још једино ретке трагове суплетивног компаратива *бољи*, док су сви преостали примери (укључујући и оне типа *млаџи*, *најмлаџи*) резултат скорашњих истраживања. Чемериџићева савесност у раду и исцрпност његове заоставштине напросто обавезују на закључак да су сви ти ликови настали у новије време: под утицајем средстава јавног информисања и(ли) уношењем из неких суседних говора. Ослонац за ову другу претпоставку представља већ помињани облик *јакши*.

б) Ни аутор ових редова није био лишен недоумица око акцентовања облика компаратива и суперлатива. Везивање акцента за речце *йо* и *нај* (бележене спојено или одвојено од позитива) или за форму позитива или, пак, за обоје, произилазило је из фонетског утиска записивача.

281. Већ је речено да и призренски говор зна за аналитичку компарацију прилога, именица и глагола¹⁹⁷:

оди *јоблизо*; а *јогоре* — дукач'ич'и, ситне, мал'е дукач'ич'и, *јодол'е* не бива ништо, Кóј имаја злато *јомлого* купуваја, преко Паштрик *јо* је *низб'рдно*, *јонајреи* беше добро, да проц'не *јоозгор*, Ми ч'е доинемо *јојосле*, *јорано* сам се родила, Ми морамо *јошамо*, Млад има лукац па *јошамо* ч'е бидне стар лукац, Одовутке *јо* неће *узб'рдно* (уколико се овде не ради о компарацији глагола), Кажми ми *најнајреи* штó тражиш, *најјосле* ч'е и умре;

Од нега *јо* *госјодина* нема у нас, От нега *јо* *давача* ч'овека óч'и не ми видел'е, И она је *јо* на *деду* зе на óца, овдека је *јозавејрина*, *јозајуцанос* кад било, А с'ге је *јојефтинóча* зе што беше напрег, От нега *јокаши'ла* ч'овека нема, ч'ерка ми беше *јокуи'њица*, т'јке беше *јо* *ладовина*, а тамо, синко, *јо* је *ладовина*, стриц ми је *јомајсџор*, От њу *јо* *росија* не се јоште родила, Стриц му *јонајасник* беше у село, Албанци бил'е *нај* *ајдучи*;

Дњом *јо* не *аје*, Јојина [кућа] *јо* ми се *бегендисује* зе твоја, Њóјно јел'еч'е мене ми се па *јо* *бегендисује*, А напрег *јо* се *глобило* зе вој с'ге, Дубóво дрво *јод'ржи* жар [зе буково], Од мене *јо* има стра' зе от óца, Она *јо* *милује* твоју снау зе своју, И млаџеј син *јо* *наликује* на мáтер зе на óца, И ја тóј *највол'им*.

И овде редни број *јрви* има и облик суперлатива: *најј'рви* беше и у нóјно село, Да попије ч'ашч'е ракију беше му *најј'рва* рабóта нему.

ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ПРИДЕВИМА

282. И у призренском говору је *шазе*, по мојој грађи судећи, непроменљив облик, али се зато *љуцак* (у значењу „добар, уљудан, солидан“) понаша као сваки други „нормалан“ придев:

шазе л'еба, донеси *шазе* во́ду, не гу пијем *шазе* ракију;

¹⁹⁷ Компарација и других врста речи изван придева сматра се општом карактеристиком П-Т дијалекатске зоне. В. на пример: Белић ДИЈС, 439–441; Павл. Срп. 180; Стеван Ђаковица, 117; Богд ГББП 73–74; Богд. ГАП 228; Ђирић Лужница, 79 итд.

узéја јéнога л'уцкога мајстóра, И сáн му је в'рло л'уцак, В'рло је л'уцак бија и мój м'уш, рабóтна је и л'уцка, ама за тéбе нéје, Л'уцкојзи жéне и к'уч'а је л'уцка, Блáго тéбе, сáнко, сас туј л'уцку Оч'áнку, Л'уцко гу је тој млац'éјо девојч'е, И нáше дéца искоч'ише л'уцке, твóје дéца в'рло су л'уцке и сл. У значењу „људски“ („који се односи на људе, човечји“; РМС III, 260) овај придев је, рекло би се, употребљен у реченици: Нé ти трéба да се мéшаш у л'уцке рабóте. У прикупљеном материјалу нашле су се и потврде прилошке употребе: Јóш нé зна л'уцки ни да сéди, нé-зна л'уцки ни л'éба да јéде.

283. Од именице *деца* присвојни придев је увек *дечински*, док *деше* у том погледу показује тројство:

купíја *деч'ински* дéја, обéдва *деч'инска* дéла, кóј ч'е изéде *деч'инску* нафáку, брé?, м'ука гу о[д]-тéј *деч'инске* б'уке, да пропéре *деч'инске* ч'арапч'и'ч'и, попл'ет'ује *деч'инске* ч'арапч'и'ч'и, Свé гу *деч'инске* ал'инч'и'ч'и окрач'áл'е¹⁹⁸;

за *дешет'ово* здрав'л'е, *дешет'ово* здрав'л'е гу бéше нáјважно, да гу пократí *дешет'ову* кóсу, Нíкој нéч'е изéде *дешет'ову* нафáку, не дáј гу у *дешет'ове* р'уке, ч'е опéрем и *дешет'ове* кош'ул'е;

деш'и'њски пáмет, *деш'и'њска* рабóта, *деш'и'њско* играјне, и *деш'и'њскому* играјњу ч'е доц'не крај;

деш'и'њи пáмет, да опéрем јéно *деш'и'њо* ч'арапч'е, скупе, скупе и *деш'и'не* ципелч'и'ч'и. Овај тип је, вероватно, резултат све већег уплива књижевног језика.

284. У Призрену је по правилу *мужњев*, *брашњев*¹⁹⁹, *синљев*:

тужија гу дéвер, *мужњев* гу брáт, Óна нé-зна ни дé је *мужњев* гу грóп, сас јéнога *мужњéвога* роц'áка, отишла у *мужњéвога* теткич'и'ч'а, ч'е гу утéпа *мужн'éва* дивл'ина (грубост, суровост), од нáше породице *мужњéве*, *мужн'éву* пенсију, да пропéрем *мужњéве* ч'акшире, мóра да плáти *мужн'éве* дугóве;

браш'и'нев сáн гу доодија, *браш'и'њево* дéте нéје свóје дéте, *браш'и'неву* ч'ёрку да удава, *браш'и'нева* м'ука — мóја м'ука, за *браш'и'нев* мýлос, школуваше *браш'и'нево* јетимч'е;

оч'áше да вíди *син'лев* грóп, да ч'ује *син'лев* глáс, брíне за тóј *син'лево* дéте, Сл'уша, ч'у'ч'ка, за теј *син'леве* маскарл'це.

У Чупаревићевој грађи стоје ликови *синóвљев*, *браш'ов*, облици које ја нисам чуо на терену.

285. О продуктивности суфикса са елементом -њ- сведоче и следећи примери:

зímњи дбн, *зímњи* нóч', *зímњи* свети Никóла, по *зímњога* светóга Никóл'е, у *зímњо* дбó;

ж'иш'ња нафáка, *ж'иш'њо* браш'њо, *ж'иш'њи*;

домáшњи л'éба, тáмо на веч'éру бил'е сал *дом'шње*, Ни *дом'шњема* нéсу дáл'е, пíјем сал *дом'шн'у* ракију;

¹⁹⁸ У овај модел уклопљен је и присвојни придев од именице *девојче*: шíје *девојч'инске* гу кошул'ч'и'ч'и, да донéсе *девојч'инске* ципел'е.

¹⁹⁹ Уп. код Белића у ДИЈС: *мужњев* (437), *браш'њов* (436), *браш'и'њи* (434).

оборњи (дворишни), остајја врата оборње затворене;
 озгорње села дошл'е на пазар, микни озгорњо јастџ'е;
 голубињи живот, голубин'о гукáјне, голубињо јáјце, голубиње јáјца су ситне;
 добро беше и најрешњо брашњо, от најрешн'о брашн'о, тјјке бѣу и у најрешњо време, у најрешн'о време.

286. Према у већини штокавских говора уобичајеним ликовима придева говеђи, скојски, ѓасји, државни у Призрену се чује:

отиша на говѣцки пазар, говѣцки непоменик (говеђа болест „црни пришт“), говѣцко мѣсо итд. (в. т. 181);

донѣла ни скојб'чке ц'евреце, скојб'чки л'ѣба, скојб'чки пазар;

ѓбски траг, ѓбски живот, ѓбски да живи, Дошло време ѓбски да се живи, ѓбска нафака;

изгубила и држáфски пóса, тај држáфски л'ѣба, ч'увај га тај држáфски л'ѣба, у држáфску бáнку.

287. Већ је речено (т. 271) да је напоредност именица *маѓи* и *мајка* пренета и на терен присвојних придева. Изнетим потврдама додаћемо овде још и следеће:

мајкина душица, и мајкину душицу, мајкин војник, мајкин нишанџ'ија;

маѓерњи óтас ги бѓја.

288. Полазећи од шаренила у нашим дијалектима мислим да је корисна информација да су у Призрену кола *волофске* (ко́ла су ми *волофске* бил'е), да је кобила *ждрѣбна*, а крмача *суѓрасна*, да је сиротиња некада јела *офсен* л'ѣба, да плод воћке може бити *црљив* и *црљав* (свѣ ни крушке *ц'рл'áве*, остаји теј *ц'рл'áве* крушке, јабуке ни вуј годину в'рло *ц'рл'áве*). Врата на цркви су *црквенске* (*ц'рквѣнске* врата, жими *ц'рквѣнске* врата, жити *ц'рквѣнске* врата), али човек који *ѓошѓује* цркву, који *иде* у цркву, који *ѓомаже* цркву у ПСГ је — *црквен* човек (*ц'рквен* ч'овег бѓја).

289. Дрво је *буково*, *лесково*, *врбово*, *шумово* (*букóво* дрво гóри добро, три ко́ла *букóве* дрва, пѣт ко́ла *шумóве* дрва, добра је и *шумóва* грања, *в'рбоф* прут, *в'рбóво* дрво не ч'ини, *крушкóве* дрва, *крушкоф* л'ѓс итд.). У Призрену се рабóта ч'овѣчки и (новије) ч'овѣч'и.

290. Висока фреквенција синтагме *вуј годину* објашњава настанак ликова типа *вујгодишањ*, *вујгодишња*: колóмбоч' ни је *вујгодишњѣ*, пáсул' је *вујгодишан'*, *вујгодишња* ч'еница, ја *нáч'на* и *вујгодишњо* вино, грóјзе *вујгодишн'о*, *вујгодишњо* жѓто неје гламнич'áво, *вујгодишње* коштáње, *вујгодишњи* Вел'гдњн итд. (в. и т. 94).

291. Од имена *Раде* присвојни придев гласи *Радеѓов*: *Радеѓов* старѣј сѓн, *Радеѓóва* кúч'а неје дал'еко, Радетóва жена је *Радеѓовица*, а ѓен присвојни придев — *Радеѓович'ин*, *Радеѓович'ина*. Исту ситуацију срећемо код имена, односно хипокористика типа *Драги*, *Драганче*, *Мане*, *Душке* (хип. од Душан): *Драгеѓов* брат, *Драгеѓове* дѣца, дошла ни и *Драгеѓовица*, *Драгеѓович'ине* теј дѣца несу дóбре, *Драганч'ѓов* сѓн, *Драганч'ѓóву* ракију неч'е гу пѓѣф, *Манѓов* нóж, *Манѓовица* Нúша, *Душкеѓов* брат ни даја, Бѣше, бѣше Нúша *Душкеѓóва* мáти, л'уцке бѣу теј *Душкеѓович'ине* дѣца.

292. Према *мали/мален* у већини штокавских говора у Призрену је, као што се и очекује у говорима ове дијалекатске зоне, *миџак*: и он је *миџак* бџја, *миџке* дџца — *миџка* главобл'а (нар. изрека), *најмиџка* је ама и највредна; тако и: *миџко* л'џба изџја, *миџко* сирџе да узнеш.

293. Од именица *сна(ј)а* бележио сам присвојни придев *снајџтин*: тој ми је *снајџтина* сл'јка, *Имам* сл'јку и *снајџтину* и његову.

294. И призренски говор зна за балканизме типа *џунџаџ*, *џелџаџ*: скита гола *голџаџа*, тамо жене гол'е *голџаџе* шџтаф, пуна *џунџаџа* бџше, џеја *џелџаџ* п'њх истр'ја, цело *џелџаџо* тџл'е да изџде²⁰⁰.

ЗАМЕНИЦЕ

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

295. У призренском говору код личних заменица се разликују номинатив, општи падеж и датив, с тим да је, због синкретизма ликова датива и ОП, број облика у једнини заменица 1. и 2. лица сведен на два (*ја* — *мене*, *џи* — *џебе*). Већ је речено да Призренци не знају за пуне облике без финалног *е* (доследно је: *мене*, *џебе*, *себе*). И овде личне заменице имају енклитичке облике, и то у дативу и општем падежу у функцији генитива и акузатива. Често је удвајање пуних и краћих заменичких форми, прецизније речено: често је удвајање објекта, у оквиру чега се не ретко удвајају именице и заменице. Пре изношења дела сакупљених података дајемо табеларни преглед облика личних заменица:

Једнина

Н	<i>ја</i>	<i>џи</i>	<i>он оно</i>	<i>она</i>
ОП	<i>мене; ме</i>	<i>џебе; џе</i>	<i>њџга; га</i>	<i>њу; гу</i>
Д	<i>мене; ми</i>	<i>џебе; џи</i>	<i>њџму; му</i>	<i>њџј/њџји; гу</i>

Множина

Н	<i>ми</i>	<i>ви</i>	<i>они</i>
ОП	<i>нас; не</i>	<i>вас; ве</i>	<i>њи; џи</i>
Д	<i>нама; ни</i>	<i>вама; ви</i>	<i>њима; ги</i>

²⁰⁰ О облицима типа *џелџаџ*, *џунџаџ*, *голџаџ* в. у раду М. Ивић, *О придевским образовањима џија џунџаџ* у њеној најновијој књизи *О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*. — Словограф, Београд (Библиотека XX века, књ. 82), 1995, стр. 319–331.

296. Лична заменица *ј* првог лица

а) Нјд.: *ја* сам ги *на*шла, *тој* ти *ја* не-знам;

б) ОП: *Ј*мам до *мене* *ка*толик, *Она* ти *ре*кла за код *мене*, *она* *би*ла у *мене*; *би*ла у *веј* којшике до *мене* и сл.;

*О*че да *те*па и *мене*, за *мене* *ску*вам, *вид*ела и *мене*, и *мене*, и *мене* *ме* *по*маже, *мене* да *ме* не *уз*имаш за *тој*, *мене* не *ме* *по*знава, *Мене* *мај*стор не *ме* *ди*раја, *Она* *ме* *зна* *мене*, *О*чеш да *ме* *пу*штиш и *мене*, *виде* *ме* *мене*, *Не* *ме* *да*вија *бра*т, *он* *ме* *те*паја, *Она* *је*, *Б*оже *ме* *про*сти, *укра*ла *св*еч'е, *Она* *м*рси, *Б*оже *ме* *про*сти, и на *Вел*'ки *пе*так, *И* *ти* *ај*де *с*ь *мене*, *Ни* *с*ас *мене* *не*че у *При*штину, *се*ди *туј* *при* *мене*, *Она* *ч*'е *до*г'не *по* *мене*, *И* *ти* *ч*'е *гу* *по* *мене* *ку*пиш и сл.;

в) Датив једнине:

мене *је* *ми*ло, *мене* *да*доше *па*ре, да *гу* *ку*пиш и *мене*;

Не *ми* *је* *ни*што, *ни*кој не *ми* *пл*'ете, *Стра* *ми* *је* да не *ум*ре, *Стра* *ми* *је* *ч*'е *му* *ум*ре и *мла*ц'еја *се*стра, *не* *ми* *је* *же*њет, *ми* *би*ја *св*екар *мај*стор, *И* *ви*кна *о*ца *ми* *мо*гега, *До*шло и *зави*ч'ич'ово *ми* *де*војч'е, *Тра*жија *гу* *де*верич'ич'ов *ми* *ку*м, *Да* *ку*пите *дет*ету *ми* *тој* *ш*то *мо*л'и, да *се* *ју*тре *до*пита*м* *с*ь *му*жа *ми*, *А* *ше*ч'ер *ни* *пра*тија *си*н *ми*, *теј* *па*ре *пра*тија *о*ч'еф *ми* *при*јател', *до*говорила *се* *с*ь *бра*та *ми*, *му*ж *ми* *не*-беше *до*ша *до*ма, *Она* *му* *и*зде *жи*вот *бра*ту *ми* и сл.;

и *мене* *ми* *з*бори, *Мене* *ми* *је* *ба*ба *п*рва, *мене* *ми* *се* *бе*гендису'е *б*ьш *тој*, *И* *мене* *ми* *се* *па*да *и*се у *туј* *ку*ч'у, *Мене* *свек*рва *ми* *з*бори, *Мене* *не* *ми* *се* *фа*ч'а за *с*рце, а *мене* *мо*ја *мај*ка *ми* *ре*кла, *Ш*то *ч*'е *ми* *мене* *Ми*л'е?, *ре*ч'е *ми* *мене*, *Ш*то *ч*'е *ми* *мене* — *ви*кам, *Ш*то *ч*'е *ми* *мене* *тој*?, да *ми* *би*дне *мене* *го*тово, *он* *ми* *до*несе *мене* и сл.;

г) Номинатив множине: *ми* *пред* *вра*та *се*димо, *Ми* *му* *да*досмо *теј* *па*ре, *ми* *ч*'е *до*г'немо и *ју*тре, *ми* *ги* *по*купува*с*мо, *ми* *гу* *на*ц'осмо, *ми* *тој* *не*мамо, *до*шл'е *туј*ке и *ми*, *Ми* *му* *да*досмо и *па*ре, *ш*то *ми* *туј*ке *мо*же да *на*прајимо? *Ми* *ти* *тој* *не* *зна*мо, *ни* *ми* *ни* *ви* *не*мамо *теј* *па*ре, *ми* *не*ма*с*мо *ни*што, *ми* *ч*'е *ум*ремо;

д) Општи падеж: *св*е *бе*гаф од *нас*, *ни*што *не*ма без *нас*, *И*ма *л*'и *не* *до*сти*на* да *кр*е*не*мо;

*Ни*кој *нас* *не* *во*л'и, *О*слободише *не* *нас* *Е*нгл'ези, *О*ни *не* *не* *гл*'едаф *нас*, *И* *нас* *не* *пу*штише, *А* *нас* *не* *не* *ви*ди, *Ал*'и *нас*, *си*нко, *не* *не* *ди*рал'е *Не*мци, *св*е да *не* *з*атре, *св*е *не* *го*нил'е, на *си*лу *не* *до*несоше, *Пот* *Кал*'ају *не* *не* *ди*рал'е; *ал*'и *не* *не* *ди*рал'е, *жи*ви *не* *стра* *у*зе, *ч*'е *не* *по*тепаф, *у*тепа *не* *ки*ша, *А* *кој* *па* *не* *не* *те*паја?;

*с*ас *нас* *ни*кој *не* *о*ч'аше, *пред* *нас* *сто*ји *Не*мац;

па *по* *нас* *бер*берница *би*ла, *туј*ке *по* *нас* *бе*ше *ј*ен *Ар*наутин, *по* *нас* *не*че *тај* да *о*ди;

ђ) Датив множине: *на*ма *не* *да*ва *ни*кој *ни*што, *ч*'е *да*дне и *на*ма, да и *на*ма *ку*пиш;

*на*ма *ч*'е *ни* *з*атвори *о*ч'и, *на*ма *ни* *би*ја *кој*шија *Ч*еда, *ш*то *ни* *у*ч'ини, *бр*е, *на*ма?, а, *бр*е, *ку*пи *ни* и *на*ма;

не ни давал'е да рабóтамо, Напрайл'е ни л'éпо ул'ицу, Пофал'ил'е ни се да ни купујѐф пушке, даде ни капáру, ч'е доц'е он па ч'е ни поје, Три Рýса ни бил'е из Мóскве, не се ни кува, Кокóшке не ни нóсиф сýге и сл.

297. Лична заменица другог лица

а) Номинатив јединице: *џи* ч'е ми кúпиш, *џи* си нáша;

б) Општи падеж: ч'е стíгне и до *џéбе*, узéла о[д]-*џéбе*, брát ми бíја у *џéбе*, свé дóбро бéше у *џéбе*, Бéше л'и и óна у *џéбе*?;

џéбе сам *џе* видéла тáмо, *џéбе џе* питуваја брát за мл'éко, Кóј *џе* пита *џéбе*?, Нé *џе* гл'éда *џéбе*, Нé *џе* вол'им *џéбе*, брé, Нé *џе* давам *џéбе*; на сóкак нé *џе* пушч'ам, Сýге сáмо ако *џе* подвáл'и ч'óвек;

дóшла и óна сас *џéбе*, сýс *џéбе* нé се íграм;

ч'е доц'не и óна по *џéбе*, а по *џéбе* свí ги покупуваше;

в) Датив јединице: ни *џéбе* нíшто не дáва, *џéбе* нéје дóбро?, Мóрам да кáжем *џéбе*;

да *џи* кáжем *џéбе*, родíло *џи* се *џéбе*, ч'е *џи* кúпи нíшто и *џéбе*, да *џи* па дáде *џéбе* дýван, Штó *џи* казáја *џéбе* ч'óвек?;

сóј дéца *џи* су, Штó, мóри којшíке, ч'íниш с тýј несрétњу свек'рву *џи*, видéла и сéстру *џи*, крátке *џи* су тéј ч'арапч'и'чи;

г) Номинатив множинице: и *ви* сте дóбри, *ви* јóште нéмате тóј, *Ви* нéсте доц'ну-вáл'е у Прíзрен?, И *ви* сте од Бóсне?, *Ви* ч'е да кúпите свé нóво, И *ви* изгубíсте на сýт?, *ви* нéмате дéцу?, сáл *ви* да плáтите јóште, да ни и *ви* доц'нете, *ви* без óца не мóжете, штó сте *ви* купíл'е?;

д) Општи падеж: Знáм кó[j] је бíја у *вас*, свé ги нац'óше у *вас*;

И *вас* оглобíше, купíсмо по-јéно комáч'е и за *вас*, ч'éка *ве* нéкој, до-јéнога íмам да *ве* погубим, стрáм *ве* бýло, бóл'е *ве* нáшл'е (уобичајен отпоздрав гостá на домаћинóву добродошлицу: *дóбро дóшл'е*), Íдите пóрано зе ч'е *ве* уфáти нóч', зáтра *ве* затрéла (такó домаћице „куну“ животиње, обично кокошке, због штете коју су учиниле); а *вас* викал'е л'и *ве* на веч'еру?;

ђ) Датив множинице: *вáма* нíкој, морe, нéје вал'áја, *Вáма* л'и је што дóбро уч'инíја?, да гу кúпи *вáма*?;

Нé ги *ви* купуваја *вáма*?, ч'е *ви* крáдне и *вáма* нíшто;

Жéне *ви* су утепáне, Жéне *ви* су млóго дóбре, И нáше врáта *ви* су отворéне, Нá *ви* вéј опíнце, Штó да *ви* згóтовим за рúч'ек? и сл.

298. И у призренском говору су истоветни једински облици (разуме се са изузетком номинатива) заменице трећег лица за мушки и средњи род:

а) тóј не бéше *он*, *он* гу купија, а *онó*-је кисéло мл'éко;

б) Општи падеж: дóшл'е код *нéга*²⁰¹, бíла код *нéга*, купува́смо и от *нéга*;

²⁰¹ О фонетским варијантама ове заменице, проистеклим из неједнаке судбине сонанта /њ/, било је речи у т. 145–148.

и га уби́л'е; па да га слуша́л'е њега, све би било добро, И н'ега га узел'е пот пла́ту, њега га диго́ше от ме́сто, а н'ега га однел'е, не́га не́сам га виде́ја, А н'ега га уфа́тиф тџд, и викал'е га не́га, оста́ив га не́га, уби́ја га не́га, те по́сл'е не́га га викал'е га, н'ега га смени́ше, не́га га до́несе Бо́г, А Ру́са га истера́ше, Де да га на́ц'ем џ'убре, де́ше кр'стѝл'е га, не́ма га чо́век;

догóвор сџз не́га, па смо се смејал'е сас не́га, сџс н'ега, се́ди прет н'ега;

а ја идем по не́га, ја по не́га да га ви́дим, па по не́га, а де́ца по ње́га ка пил'ич'и, С'рбин има́ја ра́дњу, концу́ла на́прет, а они по н'ега, да му ч'ука канта по н'ега, По не́га би́ја Ц'о́џа Чемери́ка, И он се́ди према не́га та́ко, дофати́ше према не́га.

в) Датив: *Не́му* мло́го бе́ше, запáл'им и ње́му, се окренáја не́му, *Не́му* л'и да се ди́гнем?;

И му ви́кам да се же́ни, Ру́ке му су ка кл'еште, му ре́ко да до́џ'е, Мо́ју дугáјну узéја да др'жи бра́т му, Ма́ти му за ду́шу не́ му мисл'ела, Жáл'им туј грешну му ма́тер, и́степа га, море, се́стра му, А она, же́на му, неч'е;

Не́му да му да́дем, *Ње́му* му ништо не о́стаде, *Ње́му* ни́кој неч'е му помóгне, А ње́му да му се поклóним — неч'ем, *Не́му* пáмет не́ му доодéше, о́тац му ви́ка не́му, Три́ ма́рке останáл'е му не́му, А ја да му кáжем не́му, Бри́га му је не́му, Да́ва му се па́ра не́му, Напла́ти му не́што и не́му, Да́ла му и не́му јабу́ку, Да́ла му кáву чо́веку, Поздра́ви му се о́цу, Поздра́ви му се ко́жши́е, Л'епо му се́диф но́ве ал'ине онóму њи́ному де́ше́шу, Обеси́ла му бисáге му́жсу, Штó му је шóму де́ше́шу?, Поб-Ц'уре му узóше гла́ву теј прокл'ете Арнаушти́е, Осуши́ше му се ру́ке и то́му мајшóру.

299. У табеларном прегледу облика личних заменица у очи пада одсуство јужноморавског лика њум(а)²⁰², али и присуство управо „јужноморавског“ дативског облика њојзи²⁰³, поред, по свему судећи, млађег њој. У призренском говору је гу једини енклитички облик:

а) Номинатив: она му плач'ала, же́на, она му све да́де;

б) Општи падеж: о́дма испод ну́, А ко́ј виде́ја áер од њу́?, да иде код њу́, оти́ша код ну́;

видéла сам гу бра́та, а њу́ не́сам јо́ште виде́ла, њу́ не́су тепáл'е, И ну́ до́бро дарува́ше;

не́сам гу пита́ла, а он истéпај гу, Бо́г да гу прóсти, бе́ше до́бра; на́рани гу сџз гóмна, Он гу је изда́ја, И гу насно́вем и гу изра́дим, И њу́ гу доби́ја на ко́мор, Њу́ гу кр'стѝл'е п'рво, Они по́сл'е ну́ гу дару́јеф, Мла́да гу дару́је ну́, Неч'ев гу оста́ив ну́, Мо́ју иензи́ју дру́ги гу изéја, И гу до́несе бо́мбу, Он ви́ше раки́ју не́ гу ту́ра у уста, до́неси гу лу́шку;

Не се и́грај сас ну́, то́ј седе́ше пред њу́;

²⁰² Белић ДИЈС 413–415; Богд. ГАП 165; Барј. Дијал. истраж. 279 (Гњилане), 348 (прешевско-бујановачка зона), 400 (Врање); Облика њум нема ни у сретчком говору (Павл. Срет. 172).

²⁰³ Белић ДИЈС, 410.

ка жагн'и'чи по ну' ишл'е, а јѐн по њу', т'р'чи, На пѐт месѐца по њу' умре гу и му'ж;

в) Датив: Бл'аго си га њо'јзи што те има, Бл'аго н'о'јзи, Тѐшко си га њо'јзи сас ту'ј којшику, да к'упим н'о'јзи, Ра'на је н'о'јзи в'ода, Њо'јзи, на'ше којшике, гу је стра' да ч'е изгуби сина, Н'о'јзи, грешнице, јѐно дѐте умре, Кру'шке њо'јзи да гу да'ш, Ру'ке гу нѐсам видѐла н'о'јзи, Да'ј га њо'јзи и не бр'ини, Л'сно је њо'јзи с'ѓге, Ку'ку њо'јзи а к'уку и мѐне, Њо'ј свѐ оста'ила, њо'ј гу ка'же;

пла'чѐ гу му'ж, Има'ла бра'та, умрѐја гу, Ц'о'ка гу је му'ж, А јѐн, нѐ да'ј Бо'же, нѐ гу је до'бар, двѐ гу умрѐл'е, П'р'ви му'ж гу умрѐја, умре гу ч'ѐрка, А сна'ја нѐ гу б'ила до'бра, Позд'рави гу се от мо'је стра'не, запо'јала гу коко'шка, искоч'ило гу нѐшто, Сѐдом године гу ч'ини'ла измет, Старѐја сна'а гу је самод'руга, Старѐјо гу дѐте му'дро је, Дѐца ич' нѐ гу бѐу л'уцке, До'бро гу то'ј старѐјо дево'јч'е, За но'ве ципѐл'е нѐ гу го'ри с'рце, Дѐ је му'жњев гу гр'о'б?, А тѐј оп'њце њо'јне л'и су, ел'и свек'рвине гу?, И о'на о'стаде при сѐстре гу, Г'рдно живува'јне има'ше о'на при му'жа гу, А з'ва гу ни'што не зна'јаше, Бра'тњѐво гу дево'јч'е се запрос'ило, З'вине гу дѐца до'шл'е, Ми'ја гу л'и'к тѐјзи жѐне, Мо'јџи з'ве гу се на'шло му'шко, На'шејзи којшике гу се на'шло жѐнско, Ве'јзи жѐне дѐца гу в'рло л'уцке.

Претпоставку да је лик њо'ј новијег датума темељим на чињеници да га нисам приметно у Чемерицићевој грађи.

300. Множина је сведена на три (јединствена за сва три рода) „пуна“ и један енклитички облик: номинатив *они*, ОП *њи* (*н'и*, *ни*; енкл. *ги*), датив *њима* (*н'има*, *нима*; енкл. *ги*):

а) *Они* (Турци) му тур'ил'е син'ц'ир на гу'шу, *Они* (комшије) нема'у ни'што да ви'диф, работ'ал'е *они* (деца), *Они* (Американци) ги ослободил'е, *они* ти дал'е пра'во, Свѐ опл'ач'кал'е *они* (Арнаути), побеснѐл'е се *они* (жене);

б) у *ни* се гостѐсмо до'бро, код *ни* да работам, за *ни* мло'го, *Њи* л'и слу'шаш?, сас *ни* смо прошл'е до'бро, па би позборил'е сас *ни*, Ми до'ц'осмо по *њи*, По *ни* на три године жѐна му умре, нѐма *ги* ту'јке, утепа'ше *ги*, Ми свѐ смо *ги* к'рстил'е. Узни *ги* и отнѐси *ги*, А син' јѐн, син' дру'ги, ја л'и сам *ги* родила?; истера *ги* *ни*, пушт'ил'е *ги* *њи*, Ја *ги* не позна'јем ве'ј *ја'ре*, Тѐј *ко'же* му *ги* да'де о'тац;

в) по'сл'е *нима* да'до, *њима* сам ш'ила, *њима* ни'што нѐје до'бро, То'ј *ги* ост'ало, Ја нѐ *ги* се мѐшам, ова'ј *ги* с'уди, Жѐни се сѐстрин *ги* паст'орак, И ја'ре *ги* бѐше ц'р'но, *њима* *ги* дадо'ше па'ре, И *њима* *ги* о'чи отворисмо, *Нима* *ги* се гла'ве са'мо оста'иф, То'ј *ги* је *нима* при'ч'ес, па *ги* на'ц'ѐв бу'ре *нима*, И Ту'рцима *ги* до'у'е Видо'вдан, Тѐма де'цама ма'ти *ги* ра'но умре, Де'цама *ги* је та'мо до'бро, Ре'ка сам *ги* тѐма жѐнама да до'ц'ѐф, А *њима*, де'цама, ма'јстор *ги* је Ч'ѐда.

Лична и'оврајна заменица

301. Повратна заменица сваког лица зна за само један пуни облик: *сѐбе* (никада, као што је речено, *себ*) и за две енклитичке форме: *се* и (дативско) *си*. Потврде:

дала богатѐјзи от *сѐбе*, да побѐгне и от *сѐбе*, најдо'бру кру'шку ч'ѐ узне *сѐбе*, мла'ду оста'ија *сѐбе*, Сна'а за *сѐбе*, ја за *сѐбе*, Отвори'ја дуга'јну на сам *сѐбе*, Нѐ се

милујеф помеџу *себе*, Дошла и донела по *себе* (собом), Узјеја по *себе* (собом) николико душе муџи;

Море, гл'еј *си* рабóту, Благо *си* га нашејзи матере, Благо *си* га Гице и Рибушáјке, Благо *си* га н'óјзи што гу има. Ова енклитика, као и у неким другим крајевима П-Т зоне²⁰⁴, све више поприма карактер речце, у призренском случају — речце за појачавање.

За енклитички облик *се* не треба овде наводити посебне потврде будући да су богато заступљене у студији.

Заменице кој и што

302. Именичка заменица *ко* у призренском говору гласи *кој*. Осим облика номинатива, који се ни овде не разликује од Нјд. м. р. зам. *који*²⁰⁵, постоје још посебне форме ОП (*кога*) и датива (*кому*):

Кóј оч'áја венч'áја се, а *кóј* не оч'áја, нé се венч'áја; *кóј* те п'ита?, Нé зна се ни *кóј* п'ије ни *кóј* плач'а, *Кóј* се п'ита у т'уј к'учу?, *Кóј* не п'ита, тáј и грéши; купује, купује — како *кóј*;

От *кога* си купија крáву?, от *кóга* мóри, да бéгам?, морáла сáс *кóга* да íде, Нé ми рекнáја сас *кóга* доц'нувáл'е;

Кóму збóриш, нéму л'и?, *Кóму* збóриш, њóјзи л'и?, *Кóму* си дáја, кóјејзи којшике?, *Кóму* т'ујке бéше дóбро, морé?, А *кóму* па не давáл'е стрá теј прокл'éте арам'ије?, Чé видиш *кóму* си купија стáре ципéл'е и сл.

303. У Призрену се чује само индеклинабилни заменички облик *што*: *Штó* ч'у ти?, *Штó* му је тóму детéту?, *штó* је б'ило, *Штó* си ни купи́ла?. У функцији ОП јавља се форма *ошто* (< од + што): Од *ошто* оч'оре сéстра ти?, Нé знам од *ошто* ми се дете рáзбол'е, Од *ошто* ти је тóј искоч'íло?, Сас *ошто* гу утепáла?, Нéмам сас *ошто* да купим јабуке, Сас *ошто* да га купу́ем?, У *ошто* да сипем вóду?, На *ошто* да обéсиш пушку. Тако и: за *ошто* га тéпаш нéга?, За *ошто* га бијеш, брé?, За *ошто* сéдимо ми овдéка?.

Заменице сложене са кој, што

304. Већ је речено да је иквизам морфолошког порекла практично изједначио заменице *некој* и *никој*, те *нешто* и *ништо*:

Нé ми је *никој* пијаница (каже старица за свога сина), Мóри, снаó, íма *никој* на врата, Дњнске *никој* мóже да ни доц'не у гóсти, *Никој* вóл'и вóда да провр'ије, поред екавских потврда: *некој* ви дóша, Тáмо га *некој* утепáја, Да нé те натерáја *некој* на с'илу?, *некој* однéсе пáре, да те завáди сас *некога*,

Никој не смејáше да искоч'и на сóкак, *Никој* гу нéч'е, *никој* не дóша, Ни жéна ни *никој* нéје б'ија, нéма *никога*, *никога* нéма, нéмам *никога*, Нéмам за *никога* да ку'ам, Не пáда од Бóга *никому*, Нé зборéја *никому*, *Никому* злó не м'исл'им;

²⁰⁴ Богд. ГАП, 170.

²⁰⁵ Богд. ГАП, 170.

Поч'ело *ништво* да ме бол'и у главу, Снајке, мори, запóјте ми *ништво*, Тéбе те, сине, бол'и *ништво*?, Кóј мóже да докаже *ништво* онéјзи будáл'е, Нáтни *ништво* на главу, Ѐмам *ништво* да ти кáжем, Нач'ула сам *ништво* за тéбе итд. (в. и т. 62), поред: *нeштво* сам заборавила, Купила ми *нeштво* нóво, *Нeштво* ме бол'и глава; да докажем *нeштво*;

Сéге не мóжеш *ништво*, *Ништво* не мóжемо да уч'инимо, *Ништво* не мóж да кúпиш, И она óстаде ч'уч'а без *ништво*, за *ништво* се потепáше. Мислим да је лик *ништва* последица утицаја књижевног језика: *Ништва* нé му бíло, сéге нéма *ништва*, Она од *ништва* ч'е те тéпа. Новијегá је датума вероватно и заменица *сваштва*: бíло [је] *сваштва*, на *сваштва* íде. Аутохтони призренски облик ће бити *свештво*: она се на *свештво* грóзи, И нáша којшíка на *свештво* се грóзи. У језику Срба Призренáца може се срести и форма *свештви*: За *свештви* се грамзéу.

Изнети материјал показује да предлог употребљен уз коси падеж не одваја негацију од заменице. Нема, дакле, конструкција типа *ни за штво* него само за *ништво* и сл.²⁰⁶

305. Према сандардном *гдекоји* и *сваки* у призренском говору је уобичајено *декој*, *свакој*: *Декóј* кóштањ и преродија, *Сáмо декóј* Арнаутин ч'е ти доц'не, *Свáкој* Призрeнац íма своју мýку, *декóја* жéна, море, и побéгне сéге, нéје *свакоја* жéна будáла. Употребљава се, додуше, и облик *сваки*: *Свáки* чýс гíне нáрот, *Свáки* дýн грóјзе ни донесу́је.

Судећи по Чeмерикићевим подацима које сам после дужег инсистирања у раду са информаторима проверио, у Призрену напоредо долазе облици *свакојак* и *свекојак*, *свакојака* и *свекојака*, *свакојако* и *свекојако*.

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Присвојне заменице

306. У говору призренских Срба примећене су следеће присвојне заменице: *мóј*, *мóја*, *мóје*, пл. *мóје* (*мóј* дeвер ўмре млáт, *мóја* сéстра, *мóје* девојáшто, *мóје* дéца не доц'óше, *мóје* девeри);

швóј, *швóја*, *швóје*, пл. *швóје* (*швóј* млáц'еј сýн, *швóја* унýка, *швóје* девојч'е — *швóја* мýка, *швóје* дeте пáзи, сéстро, *швóје* врáта не бeу отворeне, *швóје* дéца в'рло су л'уцке);

нáш, *нáша*, *нáше*, пл. *нáше* (*нáш* јeн Арнаутин дóша, *нáша* дугáјна íзгоре, И нáше дéца искоч'ише дóбре, *нáше* врáта, *нáше* сeла останáше прáзне, *нáше* л'уди доц'óше из ропсто);

вáш, *вáша*, *вáше*, пл. *вáше* (*вáш* кóјн, *вáше* вешáјне — *вáше* тепáјне, *вáше* брáч'а, *вáше* дéца, *вáше* стрич'евíч'и, *вáше* сeстре).

²⁰⁶ Као и у другим говорима П-Т зоне. В. нпр. Богд. ГАП, 171.

Озбиљне варијације у изговору фонеме /њ/ и позната нестабилност интервокалског *j* довеле су до гласовног шаренила облика добијених од заменице трећег лица:

његов, његова, његово, пл. *његове* // *негов, негов...* (в. т. 145–148) (*његов* брат, *његоф* којшија, на *негов* рѣп, Како се звáја тај другар му *негоф?*, *његова* жена, *његова* лацá останáла, *негове* дѣца, *негове* брачá, *негове* другáри);

њóјен, њóјно, њóјна, мн. *њóјне* // *њóјен, нóјен, њóјан...* (в. т. 145–148) (тај *њóен* сáн, *њóен* сáн дóша, *њóен* мáнтан, *њóен* грубос, *њóен* брат ми даја тóј, *нóјан* мúш úмре, *њóјно* дѣте, *њóјно* девојчé, *њóјно* девојáшто, *нóјно* кóло, *нóјно* ткáње, нéје *њóјна*, мóја је, *нóјна* ч'ёрка, *нóјне* брачá своје су мéне, *нóјне* брачá бíл'е Гóге, *нóјне* родител'и, *њóјне* úста, теј дѣца нéсу *нóјне*, теј *њóјне* рúке су гу злáтне, *њóјне* вѣц'е ка прá на óч'и (нар. посл.). Ређе се чује: *њóјзин* брат, *њóјзин* сáн, за *нојзинога* бра́ша, *нојзина* кúма, *њóјзина* нафáка, тóј глúпо *њóјзино* девојчé. Несумњиво новијег датума су потврде лика *њен*: бáш тај мáти *њена*, *њена* мáти, тај ч'ёрка *њена*, сáс *њену* мáјку, *њене* брачá. Примера овога типа, разуме се, нема у Чемерикићевој грађи. О њиховом скорашњем статусу у призренском говору сведочи и одсуство варијације у изговору иницијалног *њ*.

њíјан (*њíан*), *њíна*, *њíно*, мн. *њíне* (*н'ина*, *нина...* в. т. 145–148) (*њíјан* сáн, úшчува се и *њíан* ч'ифлѣк, *њíан* сáн, тáки је *ниан* áдет, *њíан* бóл'ес, *н'ина* снáа, скрши́ла се тај *њíна* слубица, *њíно* цáрсто, *њíно* девојчé, тóј *њíно* дѣте, у сéло *н'ино*, *њíне* лóјза, фамил'ије *н'ине*, *Н'ине* плучá са све ц'рне).

307. Досадашња истраживања показала су да се бар у неким деловима П-Т зоне²⁰⁷ општа показна заменица *свој* ретко употребљава, што се не би могло рећи и за призренски говор, у којем су забележени следећи примери: Ѐмам јá *својега* домач'ина, довéја *својега* кóјна, *свој* *својега* не рáни, за *својега* пóпа, *св[с]* *својега* јéди и пí, *својему* тáте в'рже нóге; *својему* сáну Пéре, *својему* драгáну, óди дéде *својему*, óди дáјке *својему*, поклонíла *својејзи* сéстре, *својејзи* в'рснице ништо не дáва, А *својејзи* близнакиње свé дáва, сáпе по *својејзи* жéл'е, сáмо до *своје* врáта, *своје* дѣцу не двал'áла, íмам *своје* дѣцу, Што се рабóта за *своје* дѣцу страмóта нéје.

Показне заменице

308. Код заменица *овај*, *шáј*, *онај* посебног помена су вредни следећи детаљи: а) доследна употреба ликова са партикулом *-ј* у Нјд. сва три рода, чиме су изједначени облици м. и ж. р.; б) партикула *-ј* у А(ОП) јд. женског рода и у Н(ОП) множине, сведене, иначе, на један лик. Већ је речено да заменица *овај* обично долази без иницијалног вокала (в. т. 79):

вај свѣт нéје л'уцáк, *Вáј* ми којшија бéше доодíја, И *вај* д'ржáва нéје дóбра, Како дозвол'ева и *вај* д'ржáва тóј?, *Вáј* рúка нé ме бóл'и, *Вај* годíна ч'е бíдне пóдобра зе лáњска, на *вај* рáдно врéме, трéч'а донéла *вóј*, штó је *вóј?*, у *вај* сокáч'е, Ѐзни и *вај* лубéнч'е, *вóј* нóшч'е нéје мóје, *вéј* двá далáка да кúпиш, Ишла у бáјну за *вéј* нóге, А *вéј* жéне ч'ије су?, Нá ви *вéј* оп'нице, дóбре су итд., л'жáв је зáкон

²⁰⁷ Тако је, на пример, у Алексиначком Поморављу (Богд. ГАП, 172).

овај, овај ч'овек л'же, *овај* п'ут н'икој не доодеше, *овај* ги с'уди, С'ат *овај* да га изнэсеш на́двор, Опрóсти гу за *овај* п'ут, Још *овај* да испр'ичам, К'аква је *овај* девојка?, добро је *овај*, Ово[] је купено, На *овај* сам оперисана, *оуј* шару немал'е гу ч'арапе, ни *оуј* не п'амтим, Приф'ати гу *оуј* тепсију, да зéвам у *оуј* собу, у *оуј* тенц'еру, пап'рике немал'е *оуј* годину, в'рз'аја *оуј* руку, Св'е п'оквари се на *оуј* годину, у *оуј* к'ацу ги бија к'упус, *оуј* ч'ерку н'есам гу видела, Неч'аше *оуј*, неч'аше он'уј, *Овеј* Арнаути ка да су ајдуци, *Овеј* наше жéне с'ега не рабóтаф ништо, У *овеј* дуг'ајне н'еч'е ул'егне, *овеј* ципел'е да ги ўзнеш, *Овеј* дéца јóш не идеф у ч'кóлу итд.;

шај гóлем кáмен, *шај* м'ужњeф кáпут, *шај* оснóва не ч'ини, *шај* ч'ерка њóјна, *Тáј* б'ула бeше дóбро, *шај* њ'ина кóза, *шај* душмáнска с'ила навал'ила, *Тáј* жéна ни с'ега н'е сáма, *шој* п'амтим дóбро, Не вáл'а *шој* што ч'иниш, *шој* м'лац'éо ун'уче, *шој* лóјзе, *шој* њóјно до'ење, Н'ема *шој*, н'ема вóј, у *шој* в'реме, *шој* бáшч'у, за *шуј* рабóту, Тури му на *шуј* загорешт'ину м'ејл'ем, сас *шуј* дамлосáну нóгу, М'уч'и се ч'уч'ка сас *шуј* дамлосáну р'уку свóју, с'с *шуј* негóву с'естру, сас *шуј* стар'еју јет'рву, *Тéј* кóјни су горáнске, *шеј* врагóви њ'ине дéца, *шеј* нóве ч'арап'ичи, *Теј* Сивгарóве девојч'ич'и б'еу л'уцке, *шеј* двá оп'нка, да об'еремо и *шеј* двá-тр'и коштáјна, *шеј* двá стар'еја дет'ета, *Теј* лóјза на давáу дóбро грóјзе, *Теј* лóјза му су оч'ев'ина, *Теј* прокл'ете Арнаушт'ије разграбише св'е ч'ифл'це, додáвај ми *шеј* кр'ушке, *Теј* дéца н'есу нóјне — арнауцке су, Бол'ешт'иве су и *шеј* наше дéца итд.;

ўби га *онај* стáри арнауцки кáтил', *Онај* д'н сáл што доц'осмо, н'ине п'ушке припуцáше, *Онај* нóјна снáа л'и ти р'еч'е?, *онај* кр'ушка н'е ми је дóбра, *онóј* Цигáнч'е ч'е побéгне, И *онóј* Цанино јетимч'е ўмре, св'уноч' што прóплака *онóј* којшијско девојч'е, Т'ури гу тепсију на *онај* сáндк, и *онóј* стóлч'е да га изнэсеш на́двор, Донеси ми *онóј* слубицу, у *онóј* к'уч'у, у *онóј* дуг'ајну, сас *онóј* жéну н'еч'е имаш рабóту, сас *онóј* којшијску нестр'еч'у, *Онеј* раов'ч'ке кáтил'и уб'ише ни óца, *Онеј* твóје комшијке нáма не доц'нувáл'е, Рáзпна л'и ти брáт и *онéј* кóже?, А *онéј* с'ела н'есу бл'изо итд.

Изгледа да призренски говор није озбиљније запахнут оним карактеристичним општеметохијским додавањем речце за истицање *ша*, речце која се слила са облицима заменица/прилога (*шавај*, *шавако*, *шанако* и сл.)²⁰⁸. У прикупљеној грађи у Призрену нашао се само следећи пример: *Тавáј* ц'рква м'лóго је стáра.

Призренски говор зна и за присвојне заменице *овејзин*, *онејзин*, добијене од Дјд. женског рода показних заменица (*о*)*вај*, *онај*: (*о*)*вејзи*, *онејзи* + -н, -на, -но: *овејзин* с'ин погинаја, *Овејзина* бáшч'а м'ене ми се не допáц'а, *вејзино* комшич'е св'е гу куп'је, *Овејзинога* óца одв'ел'е Арнаути, *онејзин* брáт купуваше ги м'ет, *Онејзина* к'ума изгуби га д'ете. Новијегá постања је облик *војзинога*: И *војзинога* óца муч'ил'е.

309. Облици мушког рода каквоћних и количинских заменица овде се, за разлику од неких сродних говора ове зоне²⁰⁹, не граде по моделу придева

²⁰⁸ В. нпр. Барј. Метохија 191; Елез. Речник II, 290 (*Шавáј*, *Шавá*, *Шавó*, *Шавáкав*, *Шавáква* итд.). 299 (*Шанáј*, *Шанá*, *Шанó*, *Шанáмо*, *Шанáмошњи*, *Шанáкав*, *Шанáкáв*, *Шанáки* итд.); Тучеп и Осојане код Ђураковца, Општина Исток: *Шавáко*, *Шанáко*, *Шанáмо* и сл. (мој материјал).

²⁰⁹ В. Богд. ГАП 173.

одређеног вида. У Призрену, дакле, не долази тип *шаки* човек него *шакав* човек, не *шолики* него *шоликав*. Разуме се да се тако понашају и одрични и неодређени облици ових заменица. У призренском говору су уопштени облици са *-в-* у косим падежима, затим у множини као и код облика женског и средњег рода. Најкраће речено, у свим позицијама:

зборѐу те *вакав* је, *вакав* је; *оволикав* је пѣч'ат, *оволикаф* пѣч'ат; *оволикаф*, пун, здраф; поре[д] *шол'икаф* луксуз, *шакав* брат, *шакав* јунак не се родија, *онакав* да се роди, и брат му *оноликав* бија;

те *шаква* си, те *оваква* си, рабџта *шаква* била, ц'рна црепул'а *вол'иква*, а она *вол'иква*, била сам *вол'иква*, тџрта *вол'иква*, *оволикав* ч'воруга, *оваква* не мџже на сџкак, *оноликав* девојка, на *овакво* врѐме, глава му, бре, *оволикав*, *вакво* сџсуз дѐте нџкој нѐма, *оволикво* с'рце, *оволикво* дѐте, сирѐн'е *шол'икво* ти је, *шол'иква* немашт'ина, *шол'иква* девојчѐтина;

сас *шаквога* аѐрл'ију сина, *шаквога* ајдџка нѐси видѐја, о[д] *шол'икве* оч'евџне мѐне не ми џстаде ништо, у *какву* се богату куч'у родила!, *шакво*му ништо нѐч'е се дѐси, *шакву* домач'ицу, *шол'икву* дугајну, у *шол'икву* куч'у, о[д] *шол'икве* богашт'ине ништо не му останало;

прос *какве* мџке да проџ'е, прос *какве* богџзе, *оволикве* грашке, *оволикве* главе да скинеф?, *овакве* дѐцу нџкој нѐма, *Такве* јаја нџкад нѐсам видѐла, *шол'икве* зџлце и она узџма.

Изгледа да је обичнији лик *коликав* него *колики*: *коликаф* ч'џфлук продаде, мџри!, *коликав* је лџпов бија.

У прилошком значењу наведене заменице се, наравно, појављују без *-в-*: *шол'ико* сџтне дѐцу, *колик*о си купила?, *вол'ико* је добила, Како да израни *шол'ико* дѐцу, *шол'ико* гу нџкој не ради.

310. Неодређени вид доминира, разуме се, и код грађења деминутивних форми наведених заменица: *колицак* је мицак, а — пиѐ, *колицан* гу је млџч'еј син?, *онолицак* мајмун, *онолицан*, а — пиѐ, поред: *онолички* кџн па мџже свѐ да нџси.

311. Посебног помена свакако је вредна заменица *сав* (чију је улогу добрим делом преузео придев *чеја*; в. т. 151). Познато је да у говорима П-Т зоне и код Галипољских Срба²¹⁰ облик *све* често стоји на месту осталих форми ове заменице. О степену индеклинабилности и пољубаности осећања за конгруенцију облика заменице *сав* у призренском говору, пак, речито сведоче синтагме типа *све свџи* и *сву л'џшо*: *Свѐ свџи* види што гџмно је, *Свѐ свџи* бѐше дџша на свџдбу, *Свѐ свџи* бѐше искоч'ија на сџкак, Ништо немџше от *свѐ* њџно богџсто, сџ[с] *свѐ* крѐвет гу пренѐл'е, Он, море, са[с] *свѐ* тџвар у рџке дџза кџjna, Узџше му кафџну са[с] *свѐ* пиџјџн'е, *Сву* л'џшо нѐје доодија, Вуј годџну *сву* л'џшо нѐје зав'рнџло, *сву* л'џшо бил'е без вџде, *свуноч'* не заспџсмо, *Свуноч'* што проплака онџ кџшишко девојч'е. Нема сумџе да је *сву л'џшо* добијено према *сву ноћ*, што сведочи о старини конструкције и говори да потиче из времена док је именица *ноћ* још била женског рода.

²¹⁰ В. Ивић, Галип. 221–222 и тамо нав. лит.

Од заменице *сав* навешћемо и следеће потврде: от *свѣ* брач'у сал Милан немаше коња, *Свѣ* деца су гу в'рло добре, *Свѣ* деца ги бѣу гадежл'иве („прљава“), *Свѣ* деца ги су грозл'иве, *Сви* у јѣно живимо, Ц'рква је за *сви*, *Сви*-тројицу убије. Форма *сви* је почела у новије време из савременог језика продирати у призренски говор. На исти начин је најупутније тумачити облике *сасвим* и *свима*: *сасвим* забрајла, шијем *свима*, Бок нека даде *свима* здравл'е, Бок нек даде *свима* здравл'е, *свима* нама дошла наредба, даде ги п'аре *свима* двајестинама, доброво'ч'ер *свима*, *свима* десетинама купија ништо, поред свакако старијег *свема*: отац ни купија *свѣма*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКИХ РЕЧИ

312. Придевско-заменичку деклинацију карактерише доследна употреба облика датива и у једнини и множини и солидна очуваност облика генитива у једнини. Тиме, истина, није успостављен пуни синкретизам Г—Д—Лјд. као код именица *-а* основе, због неједнаке употребе финалне партикуле, која је у генитиву примећена једино код показних заменица *џај*, *овај*, *онај* (в. т. 318). Од осталих особености деклинације наводимо следеће:

а) одсуство „краћих“ облика мушког и средњег рода (само: *доброга*, *доброму*);

б) уопштавање форме на *-е* у Н(ОП) множини сва три рода (*наше* л'уди, *наше* жене, *наше* деца);

в) у ОП мушког рода очувана је дистинкција *живо* : *неживо* (*доброга* брата : *добар* коштањ);

г) ОП = Н у једнини код средњег, а у множини код свих падежа осим датива;

д) стари однос *о* : *е* између тврде и меке промене озбиљно је нарушен у корист тврде промене, и то како у Нјд. средњег рода тако и код наставка *-ога/-ега*, *-ому/-ему*.

313. Систем наставака придевско-заменичке деклинације представимо и табеларно:

Падеж	Мушки род		Средњи род		Женски род	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Н	ѿ, -и	-ѿ (+ј)	-ѿ, -ѿ	-ѿ (+ј)	-а	-ѿ (+ј)
Г	-ѿга, -ѿга		-ѿга, -ѿга		-ѿ (+ј+зи)	
Д	-ѿму, -ѿму	-ѿма	-ѿму, -ѿму	-ѿма	-ѿ (+ј+зи)	-ѿма
ОП	= Н, -ѿга, -ѿга	= Н	= Н	= Н	-у (+ј)	= Н
Л	= ОП	= ОП	= Н	= Н	= Д	= ОП

Једнина

314. На облицима номинатива једнине мушког и средњег рода нећемо се посебно задржавати јер су најважнији детаљи везани за овај падеж већ саопштени: нарушавање односа *о* и *е* код средњег рода (*шүц'о*, *сїарејо* итд.) обрађено је у одељку о алтернацији вокала (т. 94), а Нјд. м. р. на *-и* у ретким потврдама одређеног придевског вида у т. 276–278.

315. Речено је да у косим падежима мушког и средњег рода долазе само „пунџ“ облици, те је у генитиву увек *-ога* или *-ега*: *девеїшога* је свети Пантелїмон, до *бџшога* грџба, до *Госїоц'їнога* поста, до *новога* гүмна, од *њџнога* брукања, до *гүжњога* девџера, о[д]-*другога* мўжа, помрџеше свї до *јџнога*, от *ї'рвога* мўжа, от *нинога* оца, *јџнога* мїша нџма сџге, от *јџнога* Арнаутїна, *дњњшњога* ми дња, на дњн *л'џшњога* *свеїшога* Ранц'џла, од *мџлега* брџта, от *сїлнога* глџта, у сїна теза-*Анц'ушїнога* и сл.

316. Облик ОП (= Н за неживо) употребљава се у функцији акузатива, инструментала и локатива:

Вїде л'и *дајкїнога* зџта?, дај *блџгога* анц'џла у с'рце, да закџл'е онџга *дебџлога* ч'урана, сїт *гладнога* не верүје (нар. посл.), бџлан *здрџвога* да тџпа?, за *јџнога* војнїка, удала се за *јџнога*, *Јџнога* сїна имџла тај жџна, *л'үцкога* мајстора имџла, Наш којшїја жџни *млац'џгога* сїна, *мџлега* девџера, свџца л'и му *негџвога*, за тџга *њџнога* ч'овџка, за *шџога* не *овџга*, пол'їцајца *оїџснога*, стрїца *оц'џвога*, за *ї'рвога* мўжа, Ѐмам ја *свџлега* домач'їна, *свџлега* кџjna фџл'и, свџј *свџлега* не рџни, Сїна *Сїшојанџвога* нџси видџла?, да га погл'џдаш *шџквога*, море и сл.;

Да јџште үзне и *осїар* нџш, да појџдем и *јџн* кџштањ, дџ га вїдиш *шџј* облак?, да доч'џка и *шџј* дњн и сл.;

Она је за *негџвога* сїна, сас *јџнога* комшїју, сас *јџнога* војнїка, сас тџч'у *мџлега*, сџс попа и сїна *њџговога*, сас *шүц'ога* кџња, Нџ се бїје сас *рогаїшога*, сџ[s] *свџлега* јџди, сџс *шџквога* вџерл'їју сїна, комшїје смо сас *шџога* кавџц'їју, сас *овџга* ч'овџка, сас *онџга* *којшїскога* врага, сас *онџга* лопџва не їди и сл.; сас *нџв* *мїнїан*, сас *џстар* *нџш* и сл.;

по *зїмњога* свџтога Никџл'џ, по *свеїшога* Васил'їје при *ї'рвога* мўжа, бџше и она при *нашега* брџта, гџре при *свеїшога* Ранц'џла.

317. Датив увек има наст. *-ому* односно *-ему*: тџму *брадаїшџму* ч'овџку, сїт *гладному* не верүје (нар. посл.), И *гүжњџму* девџеру дава се бошч'џлк, поруч'їја *другџму* дуч'анцїје, *другџму* бїја јџмац, *јџному* *нашему* којшїје умрџла сџстра, *шџџму* *лајџвому* Петрүшу нџ се дава, Пџарно *сїшџрому* под брадїцу, зе *младџму* пот песнїцу (нар. посл.), *млац'џџму* сїну, за џтър *шџџму* *њџгџвому* јџтїму, *мџлему* *їџкџјџному* оцу, *Нїному* лак'рдисувању нџма мџра, *њџзїному* оцу, Тџшко *онџму* кој свџџга нџма, ја *вџму* не мџгу да му нац'џм девџјку, *онџму* веселнїку Милџну умрџла жџна, Штџ сї купїја *онџму* *сирџшџму* детџту?, купїла *сїшџрџџму* сїну, тї да тџко збџриш *сїшџрџџму*, Штџ му је *шџџму* детџту?, нџје лџко ни *шџџму* кукафцу, Дџл'џ смо *свџџему*, *шүц'џму* не, и сл.;

И *вашему* задевању доу'е крај, турил'е му *мојему* оцу сто кила жито, *мојему* мџу нана, *мојему* оцу, забранил'е и *нашему* влади́ке, *јеному* *нашему* мајсто́ру, *својему* тате в'рже но́ге, *својему* сину и сл.

318. У генитиву једине женског рода наставак је *-е*, на који се код показних заменица (*овај*, *шај*, *онај* обично додају партикуле. Потврде:

о[д]-*дечинске* галаме не мога да заспијем, о[д]-*друге* тетке ч'е добијеш, от *наше* фамил'ије, от *наше* куч'е, от *негове* сестре, от *негове* матере, унуч'е гу од *најмлаче* ч'ерке, спроч'у *негове* главнице, о[д]-*шол'икае* оч'евине мене не ми остаде ништо, *паре* му доодил'е от *свакоје* стране, и сл.;

тој купија од *овеј* жене, до *овеј* куч'е, бија у *веј* којшике до мене, од *веј* ву́не, ўзни гу од *онеј* жене, од *онејзи* курве не се купује, од *онејзи* просјакинье, од *онејзи* куч'ке, сестре му, ч'ула сам од *онејзи* Цвете от ц'ркве, о[д] *шејзи* ка-ти'нке да побегнеш, о[д] *шејзи*²¹¹ Гогешке узела.

319. За разлику од генитива, у дативу готово да нема ликова без партикула:

даде *богајшејзи* от себе, дошла *Васкинејзи* сестре, *онејзи* *г'рднејзи* жене, и *онејзи* *грубејзи* Перине жене, *шејзи* *гузајшејзи*, гузица гу је тешка, шијем *јенејзи* Циганке, Кому си даја, *којејзи* жене?, *мојей* *млацејзи*²¹² сестре купи́ла ал'ину, и *мојејзи* главобол'е ч'е доу'не крај, дадо га *мојејзи* унуке, *нашејзи* др'жаве кој ч'е помогне, бре?, тешко *неговејзи* матере, неје л'сно ни *неговејзи* сестре, И *неговејзи* зубобол'е имашч'е бич'и ил'ач', благо *њинејзи* сестре, благо *њинејзи* матере, *њојнејзи* бол'ке ил'ач ч'е бидне ц'рна земња, *њојине* куме ништо не дадо, *вејзи* *малејзи* несте ништо дал'е, *вејзи* жене гу је име Бица, *вејзи* жене не верујем, *овејзи* Циганке немој да даваш, Видите, бре деца, што је *онејзи* жене, узела *паре* *онејзи* сиротиње, *онејзи* сиротице ўмре и други брат, *онејзи* з'вбе моје доша брат, поклонила *својејзи* сестре, *својејзи* в'рснице ништо не дава, А *својејзи* близнакинье све дава, Џмет чинила *старелејзи* јет'рве, и *швојејзи* мџке ч'е бидне крај, *Тејзи* веселнице син пратија писму, *Тејзи* мејанц'ике умрело дете, *Тејзи* бел'ајнице Мире нац'е ли да купујеш и сл.;

Поздрави гу се тејзи Циганке, *циганске*, Џмет ч'инила и тејзи *консулине* жене, тој беше ре́кла *Петрушове* матере, *Перине* жене;

320. Партикуле нису, изгледа, честе у синтетском облику локатива:

сипе по *својејзи* жел'е, али је чешће: Не буч'кај но́ге по теј *йогане* воде, ч'е ги ишл'иска по *негове* *дебел'е* гузице, по *веј* *велике* вруч'ине не ги пушч'ај, буч'ка но́ге по *ладне* воде, Стави сол по *своје* мере, К'рши ко́лач', по *цел'е* парокн'е, при *Свеште* Пётке, И с'ге је тујке — при *лашинске* ц'ркве.

У функцији локатива појављује се и ОП: у *нашу* куч'у тој не беше, У *целу* ул'ицу неч'е гу нац'неш, У *шуј* кафану га напи́л'е, у *вуј* кацу не́маш ништо.

²¹¹ У реченици Тражила ме мајка *шејзи* девојке нејасно је да ли је код ове заменице реч о облику генитива или посесивног датива.

²¹² Именица (вероватно недавно унета из књижевног језика) *млада* („невеста“) понаша се као придев: ба́циф у крило *младејзи*; и *младејзи* у шол'ицу мџт; млого си покупуваше *младејзи*; што да гу купиш *младејзи*?

321. Искључиво помоћу ОП граде се инструменталске конструкције: сас *нашу* кучу нече се шалиф, сас *арнауџку* бѣсу, сьс *овуј* рѹку ништо не рабѳтам, пред *вашу* дугајну чека те сѣстра итд.

322. Не може се рећи да је одвећ редак ОП у функцији генитива: дѳбро родиле и *вуј* годинау, орасе не родиле *вуј* годинау, *вуј* годинау тѣшко се живи — све скупо, *шуј* годинау ч'еница бѣше вратл'ива. У прикупљеној грађи доминирају клишетиране конструкције које обично означавају темпоралност.

Множина

323. Потпуно су изједначени облици сва три рода у свим падежима будући да је у Н(ОП) загосподарио лик на -е (+ j код показних заменица *овај*, *шај*, *онај*):

Арсине девојч'ичи, *Бодинич'ине* синѳви, *бѳжје* путѳве, п'рсте *ѳвредѳне*, у *звоздѳне* бурич'ичи, *голѳме* су пил'ич'ичи, *варѳне* коштајне да једе, И *Данкине* девојч'ичи се разудадѳше, ч'ебич'ичи ни украде *наше* (= наши су нам украли ѳебад), Бугари несу *дѳбре*, у мој младѳс биле *друге* адеѳе, ѳвде гѳр бѣв *злашине* јел'ѳце, Имаде *мале* гасарч'ичи, пил'ич'ичи су *мале*, А пѳгор — дукач'ичи *мале*, *сишине* дукати, све *мале* дукач'ичи *наредѳне*, *наосшрѳне* ношч'ичи ч'е купите, *нѳјње* родитѳли бев дѳбре, биле *разне* колач'е; сѳге *разне* колач'е, *разне* тѳрте, *разне* ч'удѳса!, сьс *шује* мѳжи, сас *наше* војници, бѣше при *наше* Турце;

да гл'ѳда и *шурске* жѳне, тѳј су *с'рпске* жѳне, у *жѳнске* мараме, иша сас *ваше* којшике;

ѳна ка *анѳѳлске* крила да дѳби, купиѳмо *арабаѳиске* кола, кола су му *волѳске*, Чѳда ги тражи *врайчешѳве* јајца, одише по *гаишке* сѳла, уста не му бѳу *грубе*, биле *д'рвѳне* корита, *друге* јајца останѳф, *друге* сѳла, има *јаке* л'ѳѳа, видѳја сам *морске* пѳѳта, јајца ги бѳу *сишине*, *сишине* јајца има, ѳна кола *нове* има, Ако имаш *овеј* л'ѳѳа — све си добија, лѳјза су ги *слабе*, *шакве* јајца никад несам видѳла, *шѳѳје* плѳча су *здрѳве*, на *шурске* грѳбл'а, купија *шѳнке* јѳжа, *ц'рне* говѳда не вол'им, *разне* ч'удѳса праѳиф, донѳја *шарске* д'рва, на *аисанске* врата, има *вѳлике* врата, *Наше* врата ви су *ѳшворѳне*, само до *сѳѳје* врата, *мѳшке* дѳца, И дѳца ми су *болне*, *шурске* дѳца ги нѳсиф, дѳца гу биле *бѳсе*, за *негѳве* дѳцу, да ѳстѳите дѳцу *наше* глѳдне, за дѳцу *мѳје*, имав дѳцу *сѳѳје*, *шѳѳје* дѳцу, Ја ч'е да ч'ѳвам *ваше* дѳцу, Ја сам дѳцу *мѳје* родила сама, нека ми су *живѳе* дѳца, а ѳна ч'ѳва *сесшрѳине* дѳцу, маѳ'ѳја имала *сишине* дѳцу, *ѳвакве* дѳцу никој нема, да дѳгне *шѳј* дѳцу, што се рабѳта за *сѳѳје* дѳцу страмѳта неје, сас *шѳј* *сишине* дѳцу, *ц'рвѳне* јаја, *нѳјне* брач'а су биле Гѳге, и сл.

У резултате све снажнијег уплитања књижевног језика у дијалекатски систем спадају потврде типа *сви* смо *грѳшни*, и ѳтац и брат му биле *г'рѳѳви*, *наши* топѳви пѳѳаф, турила пред врата *кушња*, врата *ѳборња*, вратѳнца *мала*, *шарѳна* говѳда, умрѳла глѳдна при тол'ѳку *мѳшку* и *жѳнску* дѳцу.

Наставак -е доминира и уз именице мушког и средњег рода у бројним конструкцијама: ѳбѳдва *вина* су *дѳбре*, ѳбѳдва гушч'ѳта су *ц'рвѳне*, сѳл *овеј* два-три кравајч'ѳта да умѳсим, *шѳј* три Турч'ина, ѳ[д]-*шѳј* два Турч'ина, ѳбѳдва имама су *зашѳорѳне*. Својеврсну контаминацију имамо у синтагми *два голѳме дукѳше*.

Уп. и следеће примере: за *шеј* деветорицу ништо не знам, за *шеј* десеторицу све знам.

До уопштавања једног облика за сва три броја у множини могло је доћи под утицајем македонских говора (где је, додуше, уопштен лик на *-и*). Појава је, у неједнаком обиму, захватила добар део старопштокавске Метохије: од Сирињике жупе преко Призрена до Ораховца и Ђаковице²¹³.

324. Датив множине има наставак *-ема*: и *вѣма* Турцима доша Видбвдън, и *вѣма* Гогáма давáл'е, *деверскема* децама нешто потпл'етује, и *другѣма* ч'е доц'е ц'рни пѣтак, и *овѣма* њрокл'ѣшема Арнаутима, *овѣма* децама је тешко без матере, Привикај *шема* мálскема децама, да првикам и њóјнема децама, да уч'иниш, море, и *нојнема* унуч'ич'ама, *Тѣма* децама отас ги бија даскал, И *онѣма* немáчкема женама мýка ги бѣше ка и нáма, она првика *габѣлскема* децама, кажи ги *онѣма* тáмо, ни *онѣма* л'удима неје л'ько.

Под утицајем књижевног језика полако се пробијају ликови на *-има*: Кáко да кáжем *ишима* л'удима, покупувáше одѣла и *нашима*, Бóк нека дáде *сви́ма* здравл'е (за лик *сви́ма* в. и т. 311).

325. На крају наводимо податак да су и у призренском говору сасвим обичне клишетиране конструкције заклињања са обликом Нјд. м. р. придева *жив* (чешће окрњени лик *жи*) уз именице сва три рода у оба броја:

жи-ми Бóг, немам, *жи*-ми Рамáзан, *жи*-ти Бóг, вáди мѣсо, *жи*-ти глáва, *жи*-ти млáдос, *жи*-ми ц'рква, *жи*-ми дѣте, *жи*-ти сл'унце, *жи*-ми дѣца, *жи*-ми брач'а, *жи*-ми веј óч'и, *жи*-ми óч'и, *жи*-ми ц'рквѣнске врата, *жи*-ми злáтне ванц'ел'ије, *жи*-ти ц'рквѣнске врата, *жив*-ми веј óч'и што те гл'ѣдав, *жив*-ми óч'и, *жив*-ми здравл'е.

БРОЈЕВИ

326. Иако су досад углавном поменути, као илустрација одговарајућих фонетских особина, и овде доносим форме карактеристичних кардиналних бројева:

јѣн, *јѣна*, *јѣно*, *јѣн* брáт, *јѣн* óбраз га имаш, ни *јѣн* грóз да изѣде, поред: *јѣдан* је бóк итд. (в. т. 185). Облик *јѣн* у призренском говору значи и *јѣдини*²¹⁴: *јѣн* óн мóже да ти срѣди рабóту, *јѣн* óн мóже да ти вíди тóј, *јѣн* óн имáше пáре, Нóво сíто кúпи *јѣн* óн;

двá брáта, *двѣ* сѣстре, *двá* датѣта, *двѣ* детѣти, *двѣ* циганч'ѣти, *двѣ* њуцѣши, *двѣ*-трí крафч'ѣти, *тѣј* *двá* детѣта итд. (в. т. 262–266);

ч'ѣшири брáта, *ч'ѣшири* сѣстре;

²¹³ Сирињико село *Севце* (мој материјал: *наше* дрва) Ораховац (у мојој грађи: *дóбре* сíнови, *дóбре* сѣла); Стеван Ђаковица, 114 (у атрибутој функцији „по који случај ном. множине м. рода с наставком *е*, место *и*“). Наставак *-е* у Нмн. м. и с. рода чешћи је код трпних придева и „правих“ придева у предикатској служби) (Стеван Ђаковица, 137).

²¹⁴ Као и у: Михајл. Леск. 42.

седом дѣна, седом динара, седом, жене, поред: седам саџа, седам којна и седам кобиле (в. т. 52);

осом динара, осом паре (в. т. 52);

једанајес, дванајес, ширинјес, четирнајес, њинајес, шеснајес, седмнајес/седмнајес, осмнајес/осмнајес, девинајес (в. т. 106 и т. 52);

двајес, двајес њ-јен, двајес њ-два итд. (в. т. 106);

ширијес товара, *ширијез* године;

четирдесети куче, *четирес* наше душе, *четрес* ми куписмо (тако и: *четреница*; в. т. 74);

њесети вреће, *њесџи* офце (в. т. 106);

шесети лакта платно, *шесети* године (в. т. 106);

седмдесети, осмдесети/седмдесети, осамдесети (в. т. 52);

деведесед грџа гу платија;

сто грџа, *сто* динара, *сто* долара;

двџте душе, *двџте* грџа офце, имаја *двџте* офце, *двџте* грџа козе, даде ми мене *двџте* марке;

четиристо, тој не валаше ни *четири стотин* динара;

Пет стотин да му платим, *њџ стотин* милиџна, Добисмо по *њестотин* грџа, Он ми тражеше ак *њестотин* грџа; Не му дадо ни *шестотин*, Не му даде ни *шестотин* динара;

њшес стотин душе;

Тражи *осом стотин*, *осом стотин* милиџна (о чувању остатака генитива множине именице *стотина* у наведеним бројевима в. у т. 245);

иљада, две *иљаде*, девет *иљаде*;

милиџон, пет стотин *милиџна*.

327. Редни бројеви у призренском говору мењају се као прави придеви:

иџрви му побече брат, *иџрву* чашу;

ни *дрџги* неје доша, *дрџго* дете, *дрџгу* чџрку удава;

шрџчи ноџ, *шрџча* кава, *шрџчу* каву да попијем, *шрџчо* дете; у *четшврџи* дџн;

њџџи и *шџџи* разрет, *седми*, *осми*, *девети* и *десџџи* пут;

једанајџџи му беше којшија; ул'џгла у *дванајџџу* годину, *њџинајџџи* пут, *шеснајџџи*, узџла *девиннајџџу* годину;

двајџџи на казан бија, *њџесџџи* војник бија гу млаџеј брат.

328. У прикупљеној грађи нашло се и неколико потврда — илустрација начина обележавања приближних количина типа „дванаест-тринаест“ „двадесет-тридесет“, „педесет-шездесет“:

два-ширинајез динара, *два-ширинајез* душе, имаше *ње-шесед* године, Што имаше чџчка: *ње-шесед* године, *два-ширијесед* године. Тако и: доџоше *два-широлица* мџжи, *два-широлица* Арнаути, да прати тема *дваширинајџџорицама*.

329. Ни призренски говор²¹⁵ не познаје збирне бројеве. Њихову функцију и ове су преузеле бројне именице на *-ина*:

деветина (код Чемерицића: „њих девет на броју“), *десетина*, *петина*, *шестина*, *седмина*, *осмина*, *дванајестина*, *тринајестина*, *двајестина* товара грбје.

У дативу ове бројне именице имају „логичну“, дакле множинску парадигму именица *-а* основа:

А нима *деветинама* свакому дадоше по јену пушку, Свима *деветинама* не ги дадоше паре, И тјјке свима *десетинама* купи по јен сџмит, свима *дванајестинама* немаше по три књџге, И капџтан свима *деветнајестинама* даде осуџто.

330. Призренски говор зна и за бројне именице на *-ица*:

дволица, тамо ги *дволицу* утепаше, *оболџца* ч'е ти доу'неф у недељу, *оболицџа* ч'е ти даднеф по сто динара, *обадволицџа*, *оба^одволицџа* ч'е гу купиџф, *об^одволицџу* турише у аџпс, доу'боше *дваџролицџа* мџжи, *дваџролицџа* Арнауџти, *деветориџца*, *десеториџца*, *двадесеториџца*, *седмориџцу* уапсџше, *шесториџцу* турил'е у аџпс, ч'еџиво-риџцу, кџтил', убиџа.

У дативу ове бројне именице понашају се као и оне на *-ина*. У осталим падежима детерминатор уз њих стоји у множинском облику. Потврде:

А нима *дволицџама* покупуваше нове опџнце, Сџл *дволицџама* доведоше жџне, да ги се поздравиш и тема *обадволицџама*, купиџа ги *оболицџама* нове цџпџл'е, *оболицџама* наша старе књџге, И *оболицџама* свџ да ги украдне, Кџј ч'е, мори, да ги угџди *оболицџама*, нима *деветориџцама* да гу отнесеш, отнеси гу свима *десеториџцама*, И нима *десеториџцама* пратише пушке сас мунициџју, *дваџтринајесториџцама* купиџа понџшто ново, Да прџти тема *дваџтринајесториџцама*, а другџема — не, *деведесеториџцама* нашема ништо не дадоше, Арнауџтџма — свџ!, оч'аше да плџти и тема *деведесеториџцама*;

за *џџџ* осмориџцу ништо неџмамо, за *веџ* десеториџцу знају, за *џџџ* петориџцу ниџкој ништо не знаџа.

²¹⁵ Као ни други говори ове дијалекатске зоне. В. нпр.: Белић ДИЈС, 464; Богд. ГББП 77; Богд. ГАП 176 („сем у вези са неким именицама pluralia tantum, и то до чџтири“).

Б.

ГЛАГОЛИ

331. Ни инвентаром глаголских облика призренски говор се ничим битније не издвја из П-Т дијалекатске зоне као целине. И овде су сасвим ишчезли инфинитив и глаголски прилог времена прошлог, а од осталих карактеристика глаголског система поменућемо:

- а) *-(j)a* у м. р. јд. радног придева;
- б) релативно честу употребу имперфекта;
- в) *-в (-ф)* у 3мн. презента;
- г) доминацију *-смо* у 1мн. аориста;
- д) специфичности у грађењу футура I и глаголског прилога времена садашњег;
- ђ) узајамне утицаје презентских и инфинитивних основа и друга аналошка уједначавања — уопштавања појединих творбених модела унутар више глаголских врста.

ИНФИНИТИВ

332. Изузетно ретке потврде инфинитива резултат су утицаја књижевног језика: морала сам *шићи*; нече га *куйићи*; нече *могаћи* да дође за парастас матере, У следећем случају имамо клиширани арханзам или, пак, нанос из неког другог идиома: Бија гу *послушаћи* па не би те избјила.

ПРЕЗЕНТ

333. Прво лице јд. има наставак *-м*: *можем, очем, проалакам, бласињам* (благосиљам), *викам, добивам, искам, локам, нizam дукате, зайискам, ойрошчавам, ошезам, познавам, зайречам, да продавам, йузам, йузам се, не можем да задремам, лбжем, лийчем, завржем, да основем, скайем, измкнем, йораснем, йроснем, да рекнем, сбйнем, сибкнем, жалујем, живујем, замесујем л'еба, извукујем, исйрачујем, расйоварујем* (в. т. 376), *йкајем, да засйујем, бесим, волим, зайишишим, изосйрим* итд.

Наставак *-у* бележио сам једино од гл. *хйеши* и *моћи*: *очу* да купим, *нечу* (в. т. 367 и 404), не *могу* да задремам, Ништо не *могу* да рекнем, не *могу* да доцнем. Овај наставак свакако је резултат утицаја књижевног језика.

334. Друго лице јд. има наставак *-и*: пошто *даваш* теј црешње?, да *дадеш* краву, да се *удадеш*, *погледаш*, Немој да *зјаш* тамо-вамо, млого *кијаш*, *исујеш*, *узни* л'еген да *исош*, не *узимаш*, *уиш*, не мож да *одиш*, млого се *чешаш* по главе итд.

335. Треће лице јд. завршава се на *-а*, *-е*, *-и*. Потврде:

ноч'ом *скиша*, магаре *рика*, вшп'аво дѣте *ишча* у ч'к'олу, и она *вика*, он се *иремеча* преко главе, да *погледа*, јабука ни *цфша*, да *плаче*, да *иска*, он ми матику *клеша*, сам се *диза*, *скиша* по туц'е *куче*, *искача*, млого ми *досаца*, *чеша* се по главе итд.;

да *бидне* дѣвер, да ти *бидне* друсто, треба да се *забележује*, *живује* от ч'ирри-је, Не ми се *бегендисује* она, да *улегне*, да *глоче*, не ми се *сише*, ч'овек *шраје*, тој *не* (< *неје*) било, ништо *не* му било итд.

глава ме *боли*, И она ме *воли*, *маучи*, борија *свири*, и мене ме *шражи*, он гу *мучи* итд.

336. Прво лице мн. има наставак *-мо*: м'и га *клешам* на наковал'у, *очеш* да се *обаламо*, *ајде* да *ишчам* краве, м'и се *дизам* рано, *давам*, да ги *дадемо* злато, *шкајемо*, да *засијемо*, *зайојемо*, да *сијемо* у ч'уп, да *скајемо*, да *ироснемо* сламу, и м'и *уведујемо* у разбој, да не *иренесујемо* камењ, *ирейешујемо* итд.

337. Друго лице мн. има наставак *-ше*: *дизаше*, *гледаше*, *ирашше*, *зборише* итд.

338. Треће лице множине презента представља једну од најважнијих особености говора П-ЈМ типа²¹⁶. Процес уопштавања завршног *-в* (*-у*, *-ф*; в. т. 110), добијеног, као што је познато, фонетским путем прво код глагола Белићеве VI врсте, у Призрену је изведен од краја. Доследним поштовањем односа *има* : *имав* дошло се до творбеног правила: 3мн. = 3јд. + *в*: *немав* га, *немав* ги, они не *ишчав* брата, да *дадев* девојку, *немав* га к'уфер, *донесев* бадњак, И м'иши *имав* гњезда, *осташив* га нега, *дошнев* г'ости итд. (в. и т. 213), поред: сви *бегав* у комшије, *нокташ* се *бодев*, да *викав*, С'к те *гледав*, *градив* гњезда, да *донесев* д'ома, да ги *дав* ч'орбу, *дошнев* своји, *зборив*, г'ости се *зовев* сас р'уке да *гурав*, они *знав*, Турци *имав* краве, *ш'окав* по каф'ане, *нечев* да *чујев*, *л'ешив* авијони, бродове да *ишојев*, *ошиднев* на ср'ет ц'ркву, кад *иораснев*, *ишјев*, да ме *расшавев*, *мезешив*, орасе се *самелев*, орасе се *сиремив*, свирач'и *свишив*, И туј *седив*, у ц'ркву *сшавев* пред олтар, *уфашив* га, старе што *сечев*, оц'е своје *шерав*, врата се *чушав*, *сашивев* се т'ј ч'ерге, они ги *уграбив*, да се *украднев*, да *ишјев*, да се *иречшав* књиге, *оскудевав* итд. (в. и т. 213), поред: д'еца не *ајев* за оца, *бегаф* от нас, дегенѣце ме *бринев*, *болиф* ме ноге, да *убиваф*, *вол'ив* се, унуци ме *викаф*, мансуре вол'икве *висив*, д'еца *даваф* л'ѣба, они се *уграбив*, *завол'ив* се, *живив*, вол'ел'е да *једев*, *вијев* ме кол'ена, да *свишив*, да *свошив*, Турци тамо *идев*, у св'езде ги *ковев*, нине о'фце *лишјев* от м'етил', наши *извукујев* кола ис кал, *разгледујев*, и којшије *довршјев* куч'у, да ми се *жашив*, *извадив* м'есо, д'еца се *мерив*, да ги *ранив*, да *искочив* на ул'ицу, теј ком'ине *укисел'ив*, *ницаф*

²¹⁶ В. Белић ДИЈС, 157–160, 514–515; Стеван. Ђаковица, 60–61; Богдан. ГАП, 183–188.

му зүбе, смъртөве ги *наодиџ*, сел'аци *носиџ* опънце, *уфаиџиџ* зајца, да се *ирич'естиџ*, да ми *досацаџ*, бне се *нишаџ* на нишал'ку, они тајно *шл'окаџ*, деца се *меч'аџ* сас камѣне, *идеџ* да се *сунчаџ*, они га *иушчаџ*, и они *добиваџ* плату, не *можеџ* да *стигнеџ*, да се *усйеџ* на б'рдо, краве се *лижеџ*, И посл'е га они *отрујеџ*, Наше жене ч'арапе *иочнујеџ* тако, бч'и да му *иукнеџ*, синови да *иомогнеџ*, ч'е ме *убијеџ*, да *узнеџ*, да *ујеџ*, *иофачаџ* све, *фарбаџ* јајца, да *искочиџ*, друге *седџ*, ноге ми *рабошаџ*, да се *изостриџ*, жене *седџ*, борозани *свириџ*, да ги *уфаиџиџ*, и трупци се *цеџаџ*, Турци поч'нал'е да *цијеџ*, све ги *очкоџиџ* итд. (в. и т. 213), поред: н'ега ч'е га *викаџ* кувара, да ми се *жал'иџ*, старе што *говориџ*, *изацеџ* на туј чуприју, по кафане *идеџ*, *ијеџ*, не-знаџ, да га *замол'иџ*, они наши *кол'еџ*, *закол'еџ* свињу, *мол'иџ* Б'ога, они *носиџ* опънце, Туркиње *носиџ* у дв'ор, посл'е ти *ост'анеџ* т'ј корѣјне, св'има се *иружиџ*, по ул'ице *скиџаџ*, да *служиџ*, да *шражиџ*, *шурџ* кок'ошке, да *шл'окаџ* итд.²¹⁷

Утицају књижевног језика дугујемо потврде типа *изваде* масн'оч'у, они *шраже* т'ј, они *кажу*, тамо се *ојоју*, *цију* С'рбију, *мол'е* цара, не те *м'рзе* тебе и сл.

И треће лице множине презента оштро одваја Призрен од Сретечке жупе, док му је знатно ближа Ђаковица, а најближи, разуме се, Ораховац²¹⁸.

ИМПЕРАТИВ

339. Чувају се практично једино облици другог лица једине и множине. Наставци 2јд. су: -*ө*, -*ј*, -*и*:

өгреј ги, Б'оже, *иөсеј* у башч'у, *насеј* јено два-три с'ита, *насеј* тамо, не *б'ој* се, снао, *иди надој* д'ете, браш'но *иөсеј* на ч'есто с'ито;

бомбаиџирај, *глоцкај*, не *досацај* детету, *дизај се*, *зевај* у авају, не *ошезај* више, не *стиезај* га, *иузај се* на ноге, *иос'ркај*, *искај* от мат'ере, *исџирај*-га, *ири-викај* т'јзи дечурл'ије, *ш'кај*, *с'ш'кај*, не *давај* му да пије, *искл'еџај*, *дај* ми јену јабуку, ти *узни* па *зайречај* жар, *меч'ај*, *иремечај*, *ш'еџај се*, *гледај*, *гл'еј* (в. т. 392), *цеџај*, *меч'ај* паре, *ајде*, девојко, *обукуј се*, *иочнувај*, сал саз н'ега не се *зайочнувај*, *расиџувај* итд.;

исџири га сас ракију, *ош'идни* у берб'ера, *једи*, *изеди*, *р'екни* гу отворено, *седни*, *јаши*, бр'е, *к'јна*, *л'егни*, *л'ийч'и*, *микни се* и т'и, *иомогни*, *сиџи* мицко в'оду, *дади* децама да се *и'граф*, *бидни* ч'овек, *биди* ч'овек, *биди* јен п'ут и т'и л'уцак, т'и *задр'еми* ако мош, *иуш'иџи* гу, а он *узи* два *к'јна*, *удри* ги итд.

340. Код гл. типа *ије* у императиву се губи *ј*: *нал'и* в'оду, снао м'ори, *өми* д'ете, *өдџи* да в'идим р'ану, *иөџи* м'ало ракију. Лик *немој*, судећи по моме материјалу, чешће долази са -*ј*: *Немој* да му гл'едаш *к'усур*, *ау'ам'ија* је, *немој* — р'еч'е, *Немој* да ми *досаца'аш*, *Немој* да зјајеш тамо, поред: *немо* више тако (в. и т. 105).

²¹⁷ Ни у мом ни у Чемерицићевом материјалу нема примера типа *седев*, *болив*, које помиње Павловић (Павл. Јањево, 100–101).

²¹⁸ Павл. Срет. 194–198; Стеван. Ђаковица, 123–125; ФО 583 (Ораховац; за говор овога места имам још доста необјављеног материјала).

Поч'ело *ништво* да ме бол'и у главу, Снајке, мори, запóјте ми *ништво*, Тебе те, сине, бол'и *ништво*?, Кóј мóже да докаже *ништво* онéјзи будáл'е, Нáтни *ништво* на главу, Ѐмам *ништво* да ти кáжем, Нач'ула сам *ништво* за тебе итд. (в. и т. 62), поред: *нештво* сам заборавила, Купила ми *нештво* нóво, *Нештво* ме бол'и глава; да докажем *нештво*;

С'е не мóжеш *ништво*, *Ништво* не мóжемо да уч'инимо, *Ништво* не мóж да кúпиш, И óна óстаде ч'уч'а без *ништво*, за *ништво* се потепáше. Мислим да је лик *ништва* последица утицаја књижевног језика: *Ништва* нé му бíло, с'е нéма *ништва*, Óна од *ништва* ч'е те тéпа. Новијега је датума вероватно и заменица *сваштва*: бíло [је] *сваштва*, на *сваштва* íде. Аутохтони призренски облик ће бити *свештво*: óна се на *свештво* грóзи, И нáша којшíка на *свештво* се грóзи. У језику Срба Призренца може се срести и форма *свештви*: За *свештви* се грамзéу.

Изнети материјал показује да предлог употребљен уз коси падеж не одваја негацију од заменице. Нема, дакле, конструкција типа *ни за штво* него само за *ништво* и сл.²⁰⁶

305. Према сандардном *здекоји* и *сваки* у призренском говору је уобичајено *декој*, *свакој*: *Декóј* кóшгањ и преродија, Сáмо *декóј* Арнаутин ч'е ти доу'не, *Свакој* Призрeнац íма своју мýку, *декóја* жéна, море, и побéгне с'е, нéје *свакоја* жéна будáла. Употребљава се, додуше, и облик *сваки*: *Сваки* ч'с гíне нáрот, *Сваки* д'н грóзе ни донесу'е.

Судећи по Чемерикићевим подацима које сам после дужег инсистирања у раду са информаторима проверио, у Призрену напореда долазе облици *свакојак* и *свекојак*, *свакојака* и *свекојака*, *свакојако* и *свекојако*.

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Присвојне заменице

306. У говору призренских Срба примећене су следеће присвојне заменице: *мóј*, *мóја*, *мóје*, пл. *мóје* (*мóј* дeвер умре млáт, *мóја* сéстра, *мóје* девојáшто, *мóје* дéца не доу'óше, *мóје* девeри);

швóј, *швóја*, *швóје*, пл. *швóје* (*швóј* млáц'еј сýн, *швóја* унýка, *швóје* девојч'е — *швóја* мýка, *швóје* дeте пáзи, сéстро, *швóје* врáта не бeу отворéне, *швóје* дéца в'рло су л'уцке);

нáш, *нáша*, *нáше*, пл. *нáше* (*нáш* јeн Арнаутин дóша, *нáша* дугáјна íзгоре, И нáше дéца искоч'ише дóбре, *нáше* врáта, *нáше* сéла останáше прáзне, *нáше* л'уди доу'óше из рóпсто);

вáш, *вáша*, *вáше*, пл. *вáше* (*вáш* кóјн, *вáше* вешáјне — *вáше* тепáјне, *вáше* брáч'а, *вáше* дéца, *вáше* стрич'евíч'и, *вáше* сéстре).

²⁰⁶ Као и у другим говорима П-Т зоне. В. нпр. Богд. ГАП, 171.

Озбиљне варијације у изговору фонеме /њ/ и позната нестабилност интервокалског *ј* довеле су до гласовног шаренила облика добијених од заменице трећег лица:

његов, *његова*, *његово*, пл. *његове* // *негов*, *негов*... (в. т. 145–148) (*његов* брат, *његоф* којшија, на *негов* рѣп, Како се зваја тај другар му *неговф?*, *његова* жена, *његова* лац'а останала, *негове* деца, *негове* брач'а, *негове* другари);

њојен, *њојно*, *њојна*, мн. *њојне* // *њојен*, *нојен*, *њојан*... (в. т. 145–148) (тај *њојен* сѣн, *њојен* сѣн доша, *њојен* минтан, *њојен* грубос, *њојен* брат ми даја тој, *нојан* муш умре, *њојно* дете, *њојно* девојче, *нојно* девојашто, *нојно* коло, *нојно* ткање, неје *нојна*, моја је, *нојна* ч'ерка, *нојне* брач'а своје су мене, *нојне* брач'а бил'е Гоге, *нојне* родител'и, *нојне* уста, теј деца несу *нојне*, теј *нојне* руке су гу златне, *нојне* веце ка пра на оч'и (нар. посл.). Ређе се чује: *нојзин* брат, *нојзин* сѣн, за *нојзинога* браш'а, *нојзина* кума, *нојзина* нафака, тој глупо *нојзино* девојче. Несумњиво новијег датума су потврде лика *њен*: бѣш тај маѣи *њена*, *њена* маѣи, тај ч'ерка *њена*, сѣс *њену* мајку, *њене* брач'а. Примера овога типа, разуме се, нема у Чемерикићевој грађи. О њиховом скорашњем статусу у призренском говору сведочи и одсуство варијације у изговору иницијалног *њ*.

њијан (*њиан*), *њиана*, *њиано*, мн. *њиине* (*ниана*, *ниана*... в. т. 145–148) (*њијан* сѣн, ушчува се и *њиан* ч'ифлѣк, *њиан* сѣн, таки је *ниан* адет, *њијан* бол'ес, *ниана* снаа, скршила се тај *њиана* слубица, *њиано* царсто, *њиано* девојче, тој *њиано* дете, у село *ниано*, *њиине* лојза, фамилије *ниине*, *Ниине* плуч'а са све ц'рне).

307. Досадашња истраживања показала су да се бар у неким деловима П-Т зоне²⁰⁷ општа показна заменица *свој* ретко употребљава, што се не би могло рећи и за призренски говор, у којем су забележени следећи примери: *Имам ја својега* домаш'ина, довеја *својега* којна, *свој* *својега* не рани, за *својега* попа, *сѣ[с]* *својега* једи и пи, *својему* тате в'рже ноге; *својему* сину Пѣре, *својему* драгану, оди деде *својему*, оди дајке *својему*, поклонила *својејзи* сѣстре, *својејзи* в'рснице ништо не дава, *А* *својејзи* близнакиње све дава, сѣпе по *својејзи* жел'е, само до *своје* врата, *своје* децу не двал'ала, *имам* *своје* децу, *Што* се рабѣта за *своје* децу страмота неје.

Показне заменице

308. Код заменица *овај*, *ѡај*, *онај* посебног помена су вредни следећи детаљи: а) доследна употреба ликова са партикулом *-ј* у Нјд. сва три рода, чиме су изједначени облици м. и ж. р.; б) партикула *-ј* у А(ОП) јд. женског рода и у Н(ОП) множине, сведене, иначе, на један лик. Већ је речено да заменица *овај* обично долази без иницијалног вокала (в. т. 79):

вај свѣт неје л'уцак, *Вај* ми којшија бѣше доодија, *И* *вај* држава неје добра, Како дозвол'ева и *вај* држава тој?, *Вај* рука не ме бол'и, *Вај* година ч'е бидне подобра зе лањска, на *вој* радно време, трѣч'а донѣла *вој*, што је *вој?*, у *вој* сокач'е, *Ўзни* и *вој* лубѣнч'е, *вој* ношч'е неје моје, *веј* два далака да купиш, *Ишла* у бајну за *веј* ноге, *А* *веј* жене ч'ије су?, *На* ви *веј* оп'нице, добре су итд., лѣжаѣ је закон

²⁰⁷ Тако је, на пример, у Алексиначком Поморављу (Богд. ГАП, 172).

ПОТЕНЦИЈАЛ

347. Облик *би* уопштен је за сва лица: *Дошла би* порано, ама неје мoгла, пошла да *би окреч'ала* камењ, А штo *би ти оч'аја* још? Кoj не *би оч'аја* у нину куч'у, по два пута *би сеј'ала* мoја мати, да мoга, *избија би* гу.

АОРИСТ

348. Већ је речено да у призренском говору у 1мн. аориста доминира наставка -*смо*. У осталим лицима нема чињеница вредних посебног помена. И у призренском говору, додуше, аорист се гради и од несвршених глагола. Наводим део примера аориста прикупљених на терену:

и ја *бели* кошул'е, мyку *видо* док се *усйо* на Кал'ају, *немадо* кyд и *дадо* гу све, *дадо* га мoјеји *јет'рве*, кат се *yдадо*; *oс'шаро* и ја; *видо* и Драгeта, *изгоро*, *изедо* дoбру крyшку, *oсебо*, *йoч'o* да пл'етем, *yбодо*, *йoседо* мало, *yл'его* помец' њи;

зайреч'а ли [ти] жaр?;

син му *бидна* уч'ител', он се *oболе*, она се *разболе*, *нагрде* се на стап, И она, ч'yчка, *oгрубе* у свој бол'ес; *йрoдаде* коња, он *диже* рyке, она *oздраве*, *йoквари* се све, *окрена* се и он, а она — oч'и на oч'и ме *изльжа*, и мене *oбрaдува* Бoг, а она *oсакати* се на нoгу, *йoслуша* ме Бoг, и она *oс'шaде* дoма, девер ми *oч'ори* и *yмре*, у постeл'y *йaде*, слaма се *сл'егна*, сeно се *сл'егна*, *јeна* се *yдаде*, *yзе* му дугaјну итд. (в. и т. 364);

Мi се тyјке *разбегнасмо*, *йобегoсмо*, *белисмо*, *благодарисмо*, *набрасмо*, *сварисмо*, *викнасмо*, *йривикасмо* на Циганку, *видoсмо* и Рyсе, *врайиисмо* се дoма, *зав'ршиoсмо*, мi га *гурнасмо*, *йрoдадoсмо*, *донесoсмо*, *дигoсмо*, *доц'oсмо*, *дадoсмо*, *дигoсмо* се одoтл'е, тaмо и стол'ицу *дедoсмо*, *живнасмо* и мi, *зборисмо*, *изедoсмо*, *изл'егoсмо* гoре, *имасмо*, *искисoсмо*, *искойасмо*, *наиграсмо* се дoста, *морaдoсмо* да кyпимо ч'eргу, *зам'рсисмо*, *найрависмо* кyч'у, *обиц'oсмо*, *йрoц'oсмо*, *oс'шaисмо* ги сaме, *йушииисмо*, и тyјке се *oдморисмо*, *oшиидoсмо* тaмо и мi, *йoгодисмо* и дугaјну, *йазарисмо* и козину, *зайoс'тиисмо*, мi *йрoш'рнaсмо*, *ураишисмо* се, и мi *насадисмо* jајца, *седoсмо*, *искоч'исмо*, *с'шигoсмо* кyч'и, *удрисмо* прaво на пyт, *уц'oсмо*, *узoсмо* козину, *ул'егoсмо*, *уфайиисмо*, *уч'инисмо* се, итд.; *доц'oмо* рaно, *узoмо* нoве клaшне, *дадoмо* пaре, дoбро се *наједoмо*;

доц'oс'ше ли, дeте?, *видoс'ше* л'и Рибушaјку?;

йобегoше, *белише* плaтно, *јен* дpyгoга не *видoше*, *донесoше*, *йогинаше*, брaч'а гу нaзoр *зaд'ржaше*, *долeйoше* ни и шт'ркoви, *йoдметинаше* нaши инц'инeру, тeј л'yди *йoумрeше*, све *oйнесoше*, све ни *oднесoше* теј пци Бугaри, *oшиидoше*, *oшoше*, *рекoше*, и нeму мaч'ке *узoше* ч'йфлyк, *ул'егoше* у кyч'у, *изгорoше*, *зaболoше* итд.

Најмање потврда аориста односи се, што је и нормално, на друго лице јединине и множине. Отуда не изненађује чињеница да су све потврде тога лица у ствари питања постављена сабеседнику. Оваква фреквенција по лицима у пуној

је корелацији са природом овога глаголског облика. Аорист се обично користи у приповедању, у дочаравању протеклих догађаја непознатих сабеседнику односно сабеседницима. Аорист је, као и имперфекат уосталом, пластично изражајно средство првенствено монолога, а само изузетно — дијалога.

ИМПЕРФЕКАТ

349. Два важна детаља у вези са имперфектом већ су саопштена: а) овај глаголски облик сасвим је обичан у Призрену и б) добар део примера са потискивањем акцента на ултиму отпада управо на његово прво лице једине. Овде ћемо додати и то да изостају јужноморавске форме имперфекта типа *имашем*, *имашемо*. Извесно колебање захвата, изгледа, треће лице множине, где полако продира *-в (-ф)* из Змн. презента. Примери:

барабарé ги, *барабарé* („изједначавах“), ама ништо не *мога* да учиним, ја, сине, *белé* вуну, а она вијна, *блува* цеја дѣн, ја му *бране*, ама он гу продаде; Млого *бринá*, црна ма́ти брине за де́те; *мислé* — че погине, да *мога* да га уфáтим, избија би га, Не *мога* да гу нацнем, беше ми лéпо док *бе* у Бејаград, ја *нечá* ама они ме натерáше мене нáзор, три дѣна *шкаја* нóјну вуну, и ја му *шражé* рибу, ама не ми гу даде;

бањаше се де́те, а тѣк се лсно *бегáше* у Србију, *биéше* децу, гла́ва ме *болéше*, ма́ло но́га ме *болéше*, сестра ми *болувáше*, *вадéше* воду на бунар, *валáше* му да дотéра козину, она *водéше* брo, снѣг *врнáше* па стаде, а куча му *горéше*, *глоцáше* и он докл'е *глоцáше*, козину *давáше* за пáре, а он полѣко *зрубéше*, и ма́ти гу тешко *зрбачéше*, ко́за се дóбро *дебелéше* од бра́шњо, а ни́на дугáјна не се лсно *довршувáше*, не *знајáше* да ми покаже, он и тѣг дóбро *проодéше* на пáзар, и о́тац му *идéше* брго, *имáше* у ма́лу јена стáра Очáнка, а кáко му *имéше* нému?, Мйлан ми *казувáше* тóј, *милéше* вѣшка по рúке, не *могáше* да иде, и зéт му, море, млого *мушéше* пред рáт, *немáше* ко́ј да гу послуша, *нечáше* да ми продаде козину, о́тац ми *нечáше* да тра́жи добровол'áчку зéмњу, вѣздан се *облaчéше* ама не заврна, свé га, муч'ени́ка, *илашéше*, она децу на со́как не *иушчáше*, у Бејаград *служéше* службу, ни́кој не *смејáше* да доцне, нému ни́кој не *смејáше* да му искóч'и на пúт, млого брго *шечéше* вода, свé се *шойéше*, не *шражéше* да га браним, даде гу свé што му *шражéше*, и брáт му млого *шрчáше* по жéне, одóшто му *доодéше* тај бóл'ес?, и она *чекáше* мáтер на стáницу, ма́ло се *чулéше* нóјно плакáјне итд.;

докл'е *могáсмо* и мй *бегáсмо*, тáмо и децу *бањáсмо*, *боравéсмо* и мй у Печ', *бранéсмо* се и мй дóбро, *вршéсмо* це́ја дѣн, тáмо се *гостшéсмо* три дѣна и три нóч'а, не *знајáсмо* ни дé смо, не *могáсмо* да купимо колóмбоч', тѣг *немáсмо* ни лéба, *обалувáсмо* њего́ву дугáњу, ни видéло не *смејáсмо* да пáл'имо, не *смејáсмо* да спи́јемо, до плáдне *уведувáсмо* у рáзбој, поред ретких примера са *-мо* (< *-хмо*): док *беóмо* у сéло бéше ни дóбро, мй се *беóмо* сакрл'е;

могáшше л'и да гу нацнете?, кáко *могáшше* да напáјите тóј?, кáко *могáшше* да пи́ете сýз њéга, мóре?;

Од заменице *сав* навешћемо и следеће потврде: от *свѣ* брач'у сáл Мíлан немáше коња, *Свѣ* дѣца су гу в'рло дóбре, *Свѣ* дѣца ги бѣу гадежл'иве („прљава“), *Свѣ* дѣца ги су грозл'иве, *Сви* у јѣно жíвимо, Ц'рква је за *сви*, *Сви*-тројицу убије. Форма *сви* је почела у новије време из савременог језика продирати у призренски говор. На исти начин је најупутније тумачити облике *сасвим* и *сви́ма*: *сасвѣм* забрајла, шиѣм *сви́ма*, Бóк нека даде *сви́ма* здравл'е, Бóк нек даде *сви́ма* здравл'е, *сви́ма* на́ма дошла наредба, даде ги пáре *сви́ма* дваѣстинáма, добровѣч'ер *сви́ма*, *сви́ма* десетинáма купи́ја ништо, поред свакако старијег *свѣма*: о́тац ни купи́ја *свѣма*.

ДЕКЛИНАЦИЈА ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКИХ РЕЧИ

312. Придевско-заменичку деклинацију карактерише доследна употреба облика датива и у једнини и множини и солидна очуваност облика генитива у једнини. Тиме, истина, није успостављен пуни синкретизам Г—Д—Лјд. као код именица *-а* основе, због неједнаке употребе финалне партикуле, која је у генитиву примећена једино код показних заменица *ѡај*, *овај*, *онај* (в. т. 318). Од осталих особености деклинације наводимо следеће:

а) одсуство „краћих“ облика мушког и средњег рода (само: *доброга*, *доброму*);

б) уопштавање форме на *-е* у Н(ОП) множине сва три рода (*наше* л'уди, *наше* жене, *наше* деца);

в) у ОП мушког рода очувана је дистинкција *живо* : *неживо* (*доброга* брата : *добар* коштањ);

г) ОП = Н у једнини код средњег, а у множини код свих падежа осим датива;

д) стари однос *о* : *е* између тврде и меке промене озбиљно је нарушен у корист тврде промене, и то како у Нјд. средњег рода тако и код наставка *-ога/-ега*, *-ому/-ему*.

313. Систем наставака придевско-заменичке деклинације представимо и табеларно:

Падеж	Мушки род		Средњи род		Женски род	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Н	ѡ, -и	-е (+ј)	-о, -е	-е (+ј)	-а	-е (+ј)
Г	-ога, -ега		-ога, -ега		-е (+ј+зи)	
Д	-ому, -ему	-ема	-ому, -ему	-ема	-е (+ј+зи)	-ема
ОП	= Н, -ога, -ега	= Н	= Н	= Н	-у (+ј)	= Н
Л	= ОП	= ОП	= Н	= Н	= Д	= ОП

Једнина

314. На облицима номинатива једине мушког и средњег рода нећемо се посебно задржавати јер су најважнији детаљи везани за овај падеж већ саопштени: нарушавање односа *о* и *е* код средњег рода (*шүү'о*, *сїшарејо* итд.) обрађено је у одељку о алтернацији вокала (т. 94), а Нјд. м. р. на -и у ретким потврдама одређеног придевског вида у т. 276–278.

315. Речено је да у косим падежима мушког и средњег рода долазе само „пуни“ облици, те је у генитиву увек -ога или -ега: *девеїшога* је свети Пантелїмон, до *божјога* гроба, до *Госпоуїнога* поста, до *новога* гўмна, од *њојнога* брукана, до *гўжњога* девера, о[д]-*другога* мўжа, помреше сви до *јенога*, от *ї'рвога* мўжа, от *нинога* оца, *јенога* миша нема сьге, от *јенога* Арнаутина, *дњњшњога* ми дња, на дњ *л'еїшњога* *свейшога* Ранц'ела, од *мојега* брата, от *силнога* глота, у сина теза-*Анц'ушїнога* и сл.

316. Облик ОП (= Н за неживо) употребљава се у функцији акузатива, инструментала и локатива:

Вїде л'и *дајкїнога* зета?, дај *благого* анц'ела у с'рце, да закол'е онога *дебелога* ч'урана, сїт *гладного* не верује (нар. посл.), бoлан *здравого* да тeпа?, за *јенога* војника, удала се за *јенога*, *Јенога* сина имала тај жена, *л'уцкога* мајстора имала, Наш којшїја жени *млац'ејога* сина, *мојега* девера, свеца л'и му *негoвога*, за тога *нојнога* ч'овека, за *шога* не *овога*, пол'ицајца *оїасного*, стрица *оч'евога*, за *ї'рвога* мўжа, *їмам* ја *својега* домашїна, *својега* којна фал'и, свој *својега* не рани, Сина *Сїшојанового* неси видела?, да га погл'едаш *шаквога*, море и сл.;

Да јоште узне и *oсїар* нoш, да поједем и *јен* коштањ, дe га вїдиш *шїај* облак?, да доч'ека и *шїај* дњ и сл.;

Она је за *негoвога* сина, сас *јенога* комшију, сас *јенога* војника, сас *тeчу* *мојега*, сьс попа и сина *његoвога*, сас *шүү'ога* коња, Нe се бїје сас *рогаїшога*, сь[s] *својега* једи, сьс *шаквога* ајерл'їју сина, комшије смо сас *шога* кавец'їју, сас *овога* ч'овека, сас *онога* *којшиїскога* врага, сас *онога* лопова не їди и сл.; сас *нoв* *минїан*, сас *oстар* *нoш* и сл.;

по *зїмњога* светoга Никол'е, по *свейшога* Васил'їје при *ї'рвога* мўжа, бeше и она при *нашега* брата, гoре при *свейшога* Ранц'ела.

317. Датив увек има наст. -ому односно -ему: тому *брадаїшoму* ч'овеку, сїт *гладному* не верује (нар. посл.), И *гўжњoму* деверу дава се бошч'алк, поруч'їја *другoму* дуч'анцїје, *другoму* бїја јемац, *јеному* *нашeму* којшїе. умрела сeстра, *шoму* *лајавoму* Петрушу нe се дава, Пбарно *сїшарoму* под брадицу, зe *младoму* пот песницу (нар. посл.), *млац'ејoму* сїну, за атьр *шoму* *његoвoму* јетїму, *мојeму* *їкојному* оцу, *Нїному* лак'рдисувању нема мeра, *њoзїному* оцу, Тeшко *оному* кој својега нема, ја *вому* не мoгу да му нац'ем девојку, *оному* веселнику Милану умрела жена, Штo си купија *оному* *сирoшoму* детету?, купија *сїшарeјoму* сїну, тї да тако збориш *сїшарeјoму*, Штo му је *шoму* детету?, нeје лько ни *шoму* кукафцу, Дал'е смо *својeму*, *шүү'oму* не, и сл.;

два брата су *бил'е*, Обџдва сина му *џогинале*, обџдва јунч'ета гу *л'иџале*, а *биле* три брата, *џироџица* дошл'е, три брата су *бил'е*, Девојч'ету гу *никнале* три зупч'ета, Три Руца ни *бил'е* из Москве, а пет Шиптара не *дошл'е*, *Нашл'е* се два брата, *дошл'е* два брата, два брата ми *дошл'е*, два брата су *ради'е*, итд.

Овакво стање, познато и другим суседним говорима²²⁰, а настало под утицајем македонских идиома, полако се нарушава продирањем књижевног -ли. Процес прати генералисање мушког облика за сва три рода: несте *ишл'и*, Турци *узимали* све, баба га *звали*, деца *се оженили*, брач'а гу *нашл'и*, мџке су *били*, друге ферџе *били*, салфџете *несу џостџојали*.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

352. Није редак у призренском говору и обично се гради од имперфекта помоћног глагола:

беја се сираја да гу кџпим, *беја се зашџека* дома те ги виџо, добар ч'овек *беше бија*, Добар докџор *беше бија* наш којшја, Тџјке *беше бија* и влаџика, Цвџета *се беше боднала* у ногу, У Дреницу *беше врџло*, снег *беше врџнаја*, И он јефтџино *беше даја* теј кџже говџцке, *Даја* ги *беше* добро имажне, Бистрица *беше врџло надџшла*, Ченица *беше џолџгла*, син гу *беше осџба*, јабука ги не *беше родџла*, Синоч' гу маџи *беше мџоџо заслабџела*, Син гу се *не-беше сџиреџија* дома, *Беше* гу *се ишџрула* брава на врата, Урош *беше узџја* на сџбе тџј рабџџу, Тамџн *беџо дошл'е*, а џно зав'рна, *Беџо* се л'џпо *завборџле*, Мџоџо ми се *беџ бегендисале* нџјне димџје, Јабџке *беу донџле* неџџве деџа, јенпџт шџџо *беу дошл'е*, Руци јџште не *беу дошл'е*, џни јџште не *беу сџиџнале*, Пни *беџ оџишл'е*, Тај нџч' партизани *беџ џаднале* на кџнак, Нџге ми се *беџ уџалиле*, У Лџубџџду бџш *беџ џџџеле* да кџпаф колџмбџч', Две кџзе ни јџџ *беу осџале* итд.

У мојџ грађи се нашло врџо мало потврџа плусквџамперфекта добијеног помоћу радног придева глагола **byti*: А џн тџд јџш не *бија доша*, *била* сам се *мучџла*, Пни *бил'е дошл'е* напџрет, Жџне ги *бил'е кџџил'е* џпџнце. У џвом моделу грађења имперфекта верџватно се оглеџа утицај књижевног језика и(ли) других говџра.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ ТРПНИ

353. Призренски говор карактерише нешто чџешња употреба наставка -џи. Изглеџа да се јџдино тако трпни придев гради од глагола на **-niti*, од глагола типа *жџени*, (-)брани, рани (избегџавање наставка -н на бази дисимиџације?):

забранџи је, биџо је *забранџи*, *забранџи*, бија ги *браџџи*, *браџџи* и тџј, *жџџџи* ми бија и брат, неџе ми *жџџџи*, не ми је *жџџџи*, Син гу дебел'џја јџџ

²²⁰ В. нпр.: Бџлић ДИЈС, 626; Павл. Срет. 205; Стеван. Ђаковџица, 135–136; Барј. Дијал. истраж. 361–362 (прџешџско-бујанџвџчка зона); Ораховџац (мој материјал).

Уп. и следеће примере: за *шеј* деветорицу ништо не знам, за *шеј* десеторицу све знам.

До уопштавања једног облика за сва три броја у множини могло је доћи под утицајем македонских говора (где је, додуше, уопштен лик на *-и*). Појава је, у неједнаком обиму, захватила добар део староштоковске Метохије: од Сирињке жупе преко Призрена до Ораховца и Ђаковице²¹³.

324. Датив множине има наставак *-ема*: и *вѣма* Турцима доша Видовдн, и *вѣма* Гогáма давáл'е, *деверскема* децама нешто потпл'етује, и *другема* ч'е доц'е ц'рни пѣтак, и *овѣма* њрокл'ѣшема Арнаутима, *овѣма* децама је тѣшко без матере, Привикај *шема* мálскема децама, да првикам и *нојнема* децама, да уч'ишиш, море, и *нојнема* унуч'ич'áма, *Тѣма* децама óтас ги бија дáскал, И *онѣма* немáчкѣма женáма мýка ги бѣше ка и нáма, óна првика *габѣл'скема* децама, кáжи ги *онѣма* тáмо, ни *онѣма* л'удима неје лýко.

Под утицајем књижевног језика полако се пробијају ликови на *-има*: Кáко да кáжем *ишима* л'удима, попувáше одѣла и *нашима*, Бóк нека дáде *сви́ма* здравл'е (за лик *свима* в. и т. 311).

325. На крају наводимо податак да су и у призренском говору сасвим обичне клишетиране конструкције заклињања са обликом Нјд. м. р. придева *жив* (чешће окрњени лик *жи*) уз именице сва три рода у оба броја:

жи-ми Бóг, немам, *жи*-ми Рамáзан, *жи*-ти Бóг, вáди мѣсо, *жи*-ти глáва, *жи*-ти млáдос, *жи*-ми ц'рква, *жи*-ми дѣте, *жи*-ти слунце, *жи*-ми дѣца, *жи*-ми брач'а, *жи*-ми веј óч'и, *жи*-ми óч'и, *жи*-ми ц'рквѣнске врáта, *жи*-ми злáтне ванц'ел'ије, *жи*-ти ц'рквѣнске врáта, *жив*-ми веј óч'и што те гл'едав, *жив*-ми óч'и, *жив*-ми здравл'е.

БРОЈЕВИ

326. Иако су досад углавном поменути, као илустрација одговарајућих фонетских особина, и овде доносим форме карактеристичних кардиналних бројева:

јѣн, *јѣна*, *јѣно*, *јѣн* брáт, *јѣн* óбраз га имаш, ни *јѣн* грóз да изѣде, поред: *јѣдан* је бóк итд. (в. т. 185). Облик *јѣн* у призренском говору значи и *једини*²¹⁴: *јѣн* óн мóже да ти сréди рабóту, *јѣн* óн мóже да ти види тóј, *Јѣн* óн имáше пáре, Нóво сíто кúпи *јѣн* óн;

двá брáта, *двѣ* сѣстре, *двá* датѣта, *двѣ* детѣти, *двѣ* циганч'ѣти, *двѣ* њуцѣши, *двѣ*-трí крафч'ѣти, тѣј *двá* детѣта итд. (в. т. 262–266);

чѣшири брáта, *чѣшири* сѣстре;

²¹³ Сирињко село *Севце* (мој материјал: *наше* дрва) Ораховац (у мојој грађи: *дóбре* сíнови, *дóбре* сѣла); Стеван Ђаковица, 114 (у атрибутој функцији „по који случај ном. множине м. рода с наставком *е*, место *и*“). Наставак *-е* у Нмн. м. и с. рода чешћи је код трпних придева и „правих“ придева у предикатској служби) (Стеван. Ђаковица, 137).

²¹⁴ Као и у: Михајл. Леск. 42.

ради пáре; *скишáу'чи* по сока́це, она се бру́ка, У Луби́жду смо дошл'е *ш'рчáу'чи*, *свукувау'чи*;

в) Нац'осмо гу *влаг'е'чи* [вуну], Зáтеко гу *гошв'е'чи* рúч'ек, *Борав'е'чи* у Печ' разбол'есмо се, Рáзбол'е се *йиј'е'чи* лáдну вóду.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ

356. Ишчезао је из употребе као и у већини других српских говора. Из књижевног језика инфилтриран је прави придев *бивши*: *Бивша* Југославија бeше пóслаба, Брáт ми йша у *бйшy* вóјску.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ РАДНИ

357. Две најзначајније појединости везане за овај глаголски облик већ су поменуте:

а) У Фонетици је било речи о *-л > -а, -ја* и ређе, под упливом књижевног језика, *-о* у облику м. р. једине (т. 151 и 152);

б) За уопштавање облика на *-л'е* у сва три рода множине в. т. 351.

ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛИМА

358. За аналошка уједначавања и прекрајања унутар појединих глаголских облика, експанзивност појединих основа и(ли) творбених модела, за специфичности у грађењу итератива, особине познате широм П-Т дијалекта, зна, разуме се, и говор Срба Призренаца. У разматрању ових и сличних питања држаћемо се Белићеве класификације глагола.

359. Уколико није, у призренском говору уобичајено, *изл'егне*, онда се, изгледа, чује једино: дeте *изáшло*, *изац'осмо*, *изáце'* на тýј ч'уприју, *изац'оше* ис ц'ркве и отидóше дóма. Од овога типа гради се и итератив: прет своје врата *изац'увáл'е*. У прикупљеној грађи нашао се само један пример императива гл. *обићи*: *оби'ци* сeстру, нe гу је дóбро.

360. Глаголи типа *до'це* мењају се по Белићевој првој и трећој врсти: да *до'цеш* код мeне, к[д]-*до'це* врeме, да *до'це* у сóбу, А мýш кат ч'е *до'це*, мй ч'е *до'цемо*, ч'е *до'цeше* у вáрош, ч'е ти *до'цeв* роц'áци, јá ч'е *до'цем*, да *до'цеф* на веч'еру, ч'е ми *йро'це*, ч'áрдáк да се *йро'це*, да *йро'цем*, éво годíна *йро'це*, *йро'це* ме рúка, да *надóце*, сýтра дýн ч'е га *на'цем*, не мóжев да *на'цeв*, *ý'цeв* итд., поред: *до'цне* Бóжич', и *до'цне* кл'уч', свештéник *до'цне*, тóј *до'цне* тáко, А óно *до'цне* ка ч'áрдáк, пóп *до'цне*, кóј ти *до'цне* у кúчу, *до'цнeв* сватóви, да *надóцне*, да ми *йро'цне* свé, слáва *йро'цне* итд. Изгледа да „прелазака“ у трећу врсту нема изван презента. Глагол *доц'(н)е* има следеће облике аориста: *до'цо*, *доц'осмо*, *доц'осше*, *доц'оше*, док радни придев гласи: *до'ша*, *до'шла*, *до'шло*, *до'шл'е*. Од ове основе

329. Ни призренски говор²¹⁵ не познаје збирне бројеве. Њихову функцију и овде су преузеле бројне именице на *-ина*:

деветина (код Чемерикића: „њих девет на броју“), *десетина*, *петина*, *шестина*, *седмина*, *осмина*, *дванајестина*, *тринајестина*, *двајестина* това́ра грóже.

У дативу ове бројне именице имају „логичну“, дакле множинску парадигму именица *-а* основа:

А нима *деветинама* сва́кому дадо́ше по јéну пу́шку, Сви́ма *деветинама* не́ ги дадо́ше па́ре, И ту́же сви́ма *десетинама* кúпи по јен сýмит, сви́ма *дванајестинама* не́маше по трé књíге, И капéтан сви́ма *деветнајестинама* да́де осýсто.

330. Призренски говор зна и за бројне именице на *-ица*:

дво́лица, та́мо ги *дво́лицу* утепа́ше, *обо́лица* ч’е ти до́у’неф у неде́лу, *обо́лица* ч’е ти да́днеф по сто́ дина́ра, *оба́дво́лица*, *оба’дво́лица* ч’е гу кúпиф, *оба’дво́лицу* тури́ше у а́пс, доу’о́ше *два́тро́лица* му́жи, *два́тро́лица* Арнау́ти, *деветори́ца*, *десетори́ца*, *двадесетори́ца*, *седмори́цу* уапси́ше, *шестори́цу* тури́л’е у а́пс, *че́йво́ри́цу*, *ка́тил’*, *уби́ја*.

У дативу ове бројне именице понашају се као и оне на *-ина*. У осталим падежима детерминатор уз њих стоји у множинском облику. Потврде:

А нима *дво́лицама* покупува́ше но́ве оп́нце, Са́л *дво́лицама* доведо́ше же́не, да ги се поздра́виш и те́ма *оба́дво́лицама*, купи́ја ги *обо́лицама* но́ве ципéл’е, *обо́лицама* на́ша ста́ре књíге, И *обо́лицама* све́ да ги укра́дне, Ко́ј ч’е, мори, да ги угодни *обо́лицама*, нима *деветори́цама* да гу отне́сеш, отне́си гу сви́ма *десетори́цама*, И нима *десетори́цама* прати́ше пу́шке сас муници́ју, *два́тринајестори́цама* купи́ја понéшто но́во, Да прати́ те́ма *два́тринајестори́цама*, а дру́гема — не́, *деведесетори́цама* на́шема ни́што не дадо́ше, Арнаутíма — све́!, оч’а́ше да пла́ти и те́ма *деведесетори́цама*;

за *ше́ј* осмори́цу ни́што не́мамо, за *веј* десетори́цу зна́ју, за *ше́ј* петори́цу ни́кој ни́што не́ зна́ја.

²¹⁵ Као ни други говори ове дијалекатске зоне. В. нпр.: Белић ДИЈС, 464; Богд. ГББП 77; Богд. ГАП 176 („сем у вези са неким именицама pluralia tantum, и то до четири“).

Б.

ГЛАГОЛИ

331. Ни инвентаром глаголских облика призренски говор се ничим битније не издвја из П-Т днјалекатске зоне као целине. И овде су сасвим ишчезли инфинитив и глаголски прилог времена прошлог, а од осталих карактеристика глаголског система поменућемо:

- а) *-(j)a* у м. р. јд. радног придева;
- б) релативно честу употребу имперфекта;
- в) *-в (-ф)* у 3мн. презента;
- г) доминацију *-смо* у 1мн. аориста;

д) специфичности у грађењу футура I и глаголског прилога времена садашњег;

ђ) узајамне утицаје презентских и инфинитивних основа и друга аналошка уједначавања — уопштавања појединих творбених модела унутар више глаголских врста.

ИНФИНИТИВ

332. Изузетно ретке потврде инфинитива резултат су утицаја књижевног језика: морала сам *шийти*; нече га *куййти*; нече *могайти* да дође за парастас матере, У следећем случају имамо клиширани архаизам или, пак, нанос из неког другог идиома: Бија гу *йослушайти* па не би те избјила.

ПРЕЗЕНТ

333. Прво лице јд. има наставак *-м*: *можем*, *очем*, *йроалакам*, *бласињам* (благосиљам), *викам*, *добивам*, *искам*, *локам*, *низам* дукате, *зайискам*, *ойрошчавам*, *оийезам*, *йознавам*, *зайречам*, да *йродавам*, *йузам*, *йузам се*, не *можем* да *задремам*, *лџжем*, *лййичем*, *завѣржем*, да *основем*, *скайем*, *измькнем*, *йораснем*, *йроснем*, да *рѣкнем*, *сѣйнем*, *сѣйкнем*, *жалујем*, *живујем*, *замесујем* л'ѣба, *извукујем*, *исйрачујем*, *растйоварујем* (в. т. 376), *шкајем*, да *засйијем*, *бѣсим*, *вол'им*, *заййиштим*, *изосѣрим* итд.

Наставак *-у* бележио сам једино од гл. *хйейти* и *моћи*: *очу* да *купим*, *нечу* (в. т. 367 и 404), не *могу* да *задремам*, Ништо не *могу* да *рѣкнем*, не *могу* да *доц'нем*. Овај наставак свакако је резултат утицаја књижевног језика.

334. Друго лице јд. има наставак *-и*: пошто *даваш* теј црешће?, да *дадеш* краву, да се *удадеш*, *погледаш*, Немој да *зјадеш* тамо-вамо, много *кијаш*, *иисујеш*, узни л'ген да *иосијеш*, не *узимаш*, *уишћујеш*, не мож да *одиш*, много се *чешаш* по главе итд.

335. Треће лице јд. завршава се на *-а*, *-е*, *-и*. Потврде:

ноч'ом *скиша*, магаре *рика*, вшл'аво дѣте *иушча* у ч'колу, и она *вика*, он се *ирумѣча* преко главе, да *погледа*, јабука ни *цѣфша*, да *плаче*, да *ииска*, он ми матику *клѣиа*, сам се *диза*, *скиша* по туце *куче*, *искача*, много ми *досаца*, *чеша* се по главе итд.;

да *бидне* дѣвер, да ти *бидне* друсто, треба да се *забележје*, *живје* от ч'ирије, Нѣ ми се *бегендисује* она, да *улегне*, да *глоѣе*, нѣ ми се *сије*, ч'овек *шраје*, тој *нѣ* (< *неје*) било, ништо *нѣ* му било итд.

глава ме *болѣи*, И она ме *волѣи*, *маучи*, борија *свири*, и мене ме *шражи*, он гу *мучи* итд.

336. Прво лице мн. има наставак *-мо*: ми га *клѣiamo* на наковал'у, бч'еш да се *обаламо*, ајде да *иушчамо* краве, ми се *дизамо* рано, *давамо*, да ги *дадемо* злато, *шкаѣмо*, да *засијемо*, *зайојемо*, да *сијемо* у ч'уп, да *скајемо*, да *ироснемо* сламу, и ми *уведујемо* у разбој, да не *иренесујемо* камењ, *ирейлешујемо* итд.

337. Друго лице мн. има наставак *-ише*: *дизаше*, *гледаше*, *иращише*, *зборише* итд.

338. Треће лице множине презента представља једну од најважнијих особности говора П-ЈМ типа²¹⁶. Процес уопштавања завршног *-в* (*-у*, *-ф*; в. т. 110), добијеног, као што је познато, фонетским путем прво код глагола Белићеве VI врсте, у Призрену је изведен до краја. Доследним поштовањем односа *има* : *имав* дошло се до творбеног правила: Змн. = Зјд. + *в*: *немав* га, *немав* ги, они не *иушчав* браћа, да *дадев* девојку, *немав* га *куфер*, *донесев* бадњак, И миши *имав* гњѣзда, *осташав* га нега, *доцнев* гости итд. (в. и т. 213), поред: сви *бѣгав* у кошшије, ноктац'ије се *бодев*, да *викав*, Сѣк те *гледав*, *градив* гњѣзда, да *донесев* д'ома, да ги *дав* ч'орбу, *доцнев* своји, *зборив*, гости се *зовев* сас р'уке да *гурав*, они *знав*, Турци *имав* краве, *шл'окав* по каф'ане, *нечев* да *чујев*, *л'ѣшиев* авијони, бродове да *ируев*, *ошиднев* на срѣт ц'ркву, кад *иораснев*, *ијјев*, да ме *расиашев*, *мезѣшиев*, орасе се *самелев*, орасе се *сиремив*, свирач'и *свириев*, И туј *седив*, у ц'ркву *сишанев* пред олтар, *уфашиев* га, старе што *сечев*, оце своје *шерав*, врата се *чушкав*, *сашијев* се теј ч'ѣрге, они ги *уграбив*, да се *украднев*, да *цијујев*, да се *иprech'ишав* књиге, *оскудевав* итд. (в. и т. 213), поред: деца не *ајев* за оца, *бѣгаф* от нас, дегенеце ме *бринев*, *болѣф* ме ноге, да *убиваф*, *волѣф* се, унуци ме *викаф*, мансуре вол'икве *висиф*, деца *даваф* л'ѣба, они се *уграбив*, *заволѣф* се, *живив*, вол'ел'е да *јѣдеф*, *вијев* ме кол'ѣна, да *свириф*, да *свониф*, Турци тамо *идев*, у звѣзде ги *ковев*, нине о'фце *лиицујев* от метил', наши *извукујев* кола ис кал, *разгледујев*, и којшије *довршујев* куч'у, да ми се *жалиф*, *извадиф* месо, деца се *мериф*, да ги *раниф*, да *искочиф* на ул'ицу, теј комине *укисѣлиф*, *ницаф*

²¹⁶ В. Белић ДИЈС, 157–160, 514–515; Стеван. Ђаковица, 60–61; Богдан. ГАП, 183–188.

ошеш у Призрену је: *ошнем, ошнем се, ошнемо*, да гу *ошнеште, ошњаја* // *ошјеја, ошина* ми се *рука, ошина се* од матере, // *свѣ ми оше, ошиниш* // *ошеш*.

367. Глаголска основа *мог-* заслужује посебан осврт. Од *мог-* презент се гради по I, од *йомог-* углавном по III, а ређе по I, док се инфинитивна основа гл. *мог-* понаша по правилима VI врсте:

а) *могу, можем, можеш, мош*, не *мош* му ништо, *можемо, можеш*, *можеф*;

б) *йомогнем*, и она оч'аше да *йомогне*, да ги *йомогнемо*, ч'е ни *йомогнеште*, да *йомогне* мало Југославије. Старину углавном чувају клишетирани изрази типа: Б'ог да *йоможе*, да Б'ок *йоможе*. Изгледа да у таквим конструкцијама долази и императив *йомози*: Б'же *йомози*. Подсећам да се овде срећемо и са једном од ретких сачуваних потврда вокатива им. м. р. на *-е* (в. т. 224). У Призрену су обичнији облици императива *йомогни*, *йомогниш*;

в) К'ој *могаја* — побѣга, не *могаја* да доц'не, б'рго не *могал'е*, не *могал'е* да побѣгнеф, не *мога* да гу уг'ѣтем, Не *мога* да га купим, Не *мога* да заспијем, да заспијемо не *могасмо*, Не *могасмо* да пл'атимо, Шт'о *могасмо?*, Не *могасмо* да напрајимо, К'ој *могаше* — сп'аси се, *Могач'е* д'њ'з да заснѣжи, *могашч'е* да и с'ге поск'упи. Прилог времена садашњег гласи: *могач'и* и *могауч'и*. У прикупљеној грађи нашло се и нешто потврда радног гл. придева типа: *мога, могла, мог'л'е*, и тако ми *йомог'л'е*. Нема сумње да су чешћи ликови *могала, могал'е*, облици сасвим обични широм П-Т дијалекатске зоне²²⁶.

368. Гл. *икаје* има презент по IV врсти: *икајем, посл'е икајеш*, неје науч'ила да *икаје, икаје* се, поч'немо да *икајемо, икајем*, да *зайкајем*, док *изайкајем, наикајем, оикајем*, да мало *йоикајем, сикајем* итд. Од осталих облика наводим: *икаја, икај, с'икај, с'икан*.

369. У призренском говору, изгледа, нема ни трага през. *жњем* него искључиво: да *жњѣјем*, поч'ѣл'е да *жњѣјемо*, и они *жњѣјем* ж'ито, с'ге ни они не *жњѣјем*, оч'ал'е да свѣ *йожњѣјем*, итал'е да *дожњѣјемо*, да *дожњѣјем*. Од осталих гл. облика поменућемо: *жњѣј* ако смѣјеш т'у'у л'ив'аду, мати ми цѣја д'н *жњѣла*, ч'еница се, с'ине, тѣшко *жњѣјаше*, р'ано *дожњѣсмо*, А *жњѣјаше* — тѣшка раб'ота, не бѣше свѣ *йожњѣшо, жњѣуч'и*. Поред им. *жњѣшва* // *жњѣшва* поч'нала говори се и *жѣшва*, као и, изгледа једино: *жѣшвар*, донѣл'е л'ѣба *жѣшварима, жѣшварицо* мајкина, И ми смо појал'е *жѣшварски*, даде ни добру *дожѣшвицу* (вечера, обично богатија, у част завршетка жетве).

370. По моделу Белићеве IV врсте влада се и гл. *врије*: *врије* вода, ком'ина *врије*, да *йроврије*, да ми т'ој *йреврије*, вода се *оврије*, кат *йреврије* добро, *уврије* вода, *узвријем*, неч'е да *узврије, узаврије* вода, *вријена* вода, *увријену* воду. И у Дреницу бѣше *врило*, Свѣ гу *врило* у главу. Овако се понашају и гл. *гњије, снѣје* и *жмије*: Једно кач'и'ч'е ми *гњије*, свѣ ч'е *угњијем, гњијеш*, *гњијеш* док не — *угни, снѣјем*, мѣне ме *снѣјеш*, поч'ѣја да *снѣје* брата, кога си *снѣја*, И н'ова тестија ка да *жмије* (истиче, помало цури), А вој н'ово тестич'е до с'к не *жмило*.

²²⁶ В. нпр.: Белић ДИЈС, 607, 640, 643, 644.

371. Од гл. (-)сйије имамо следеће облике: сйијем, да сйије, не ми се сйије, ал'и ми се сйије, она б'рго засйије, не могу да засйијем, да дете усйијем, да га усйије, засйјаја, засйјала, засйјале, Док спушти главу на јастък он засйја, снаа ми б'рго усйја дете, и она дете усйја, усйјала, усйјаја дете, сйјачи. Лик сйјавам резултат је књишког утицаја.

372. У Призрену се гл. козем, сновем, дремем, сийем, скайем мењају по обрасцу II врсте: козем, да га закозем, ковете, Кóјни се ковеф тако, поткивач'и кóјн'и што ковеф, раскóви га, ковау'чи; ја не сновем, узела да снове, што се снове, да сновемо, насновем полу, не могу да основем — в'рне, да се основе, да основемо сýге, оснóви и нáви; Дреме ка кóјн за празне јасла (н. посл.), мáти веч' дреме, задремем, бес кáве б'рго задремем, задрéми и т'и ако мóш, мáти гу мáло задрема (аор.); У óшто да му сийем ракију, да сийемо у тестију, да ти сийемо мицко у тенц'еру, сйији мицко мл'еко, сйији воду у тенц'еру, сйијише ракију у шише, йоси-йем, Узни л'еген да йосиуеш; да йосиуеш, дете, па да једемо, слáму йосиуе, йосиуе свéкра, усйије ти ч'áшу, расйијем воду, расйије се вода, нека воду расйије, Т'и ч'е свé да расйиуеш. Новогa порекла је: нáсйе. Итерагив од овога глагола гласи сйиује (в. т. 3766); скайем, да скайеш, оч'áсмо да скайемо од жéд. Судећи по конструкцији кол'ико шрéбе рекло би се да се очувао овај архаизам, иначе уклопљен у наведени модел. У мојој бележници се, додуше, нашао и облик шрéба: врéла вода шрéба.

373. Према књижевном шр'иши : шрém, шáрém (РМС VI, 312), у призренском говору је успостављен однос *triti: шријем, шријеш... Примери: шријем тенц'еру сас пепéја, И óни тако шријеф платно, шријечи ч'арáпе пушти гу у воду, да ги исшријеш, Бак'рне судóве нé се шријеф сас пепéја, исшри, снáо, и тенц'еру, И мáтер да исшријеш сýс ракију, л'éпо је исшријено, свé-не исшријела, исшријсмо ги итд.

374. Међу најинтересантније глаголе IV врсте спада, ван сваке сумње, гл. (-)шрује (-)шрули, „(-)квари“): Нéч'е да исшрује пазáрльк сас мéне, Исшрује се цéја п'њ, Исшруја се мóс, Исшруја се бéше и дóлап, Исшруја се и трém, Комшија гу йошруја, Зáшто исшрусише бунáрски ч'éк'рк?, Исшруше зид, Т'урци исшруше нáшу ц'ркву, Дéте играч'ку исшру, Исшрујене су обéдва мóста, Мóс је исшрујен, Йди и т'и па га исшруј.

375. Призренски говор зна и за промену типа (-)шрем, шреше, тј. за однос (-)treti : (-)trem: зáшрем, зáшреш, зáшремо, Свé ч'е ги Нémци зáшреф, Крушац зáшреја и њíно лóјзе, Зáтра ве зáшрела! (клетва), Цéлу кúч'у зáшре сушица, Цéлу туј кúч'у зáшроше бол'ештíне. По обрасцу „неправилних глагола“ Белићеве I врсте мења се и гл. *(-)preti: зáпрем, зáпреш, да зáпре и óна, На тóј трéбе да се óпреш, Нíкој не смéје да се óпре óцу, И мáтере ч'е се [деца] óпреф, Зáпреја му зáлак у г'рло, Зáпрела му бéше у г'рло јéна гол'ушка от јабúке.

376. Сматра се да је „у наслону на бугарско и македонско стање“ -ува- < -ова- у инфинитивној основи на нашем југоистоку²²⁷. Примећено је и то да је појава понегде захватила и форманте -ива-, -ава-²²⁸. Овај процес је у Призрену

²²⁷ Ивић Дијалект., 123.

²²⁸ Богд. ГАП, 208.

узео толико маха да је *-ува-* постало далеко најчешће средство за грађење итеративних глагола²²⁹. Домашај појаве ћемо илустровати навођењем нешто обилније грађе, дајући код случајева необичних, гледано не само из перспективе књижевног језика, и облике презента, који је, по правилу, на *-ује(-)*, а само изузетно на *-ува(-)*:

а) *аргаишувала* тејзи *кучке*, *бегендисувало*, *Цеја дѣн сам бојадисувала* јајца, *Попарила руке бојадисувачи*, *бојадисување*, понела *небојадисуване* кондуре, *болуваја*, *болуваше* ми девојче, *дѣца гу болувале*, затоко гу *болувачи*, *све навадувале* („наводњавали“) тако, *верувало* се, *Изгубија* си нино *верувајне*, *не се видувало*, *сестру неје видувала*, *зѣва гу врзувала* главу, *затекла гу врзувачи* главу, *врзуваја* руку, оно *се разврзувало*, *све се завукувале* тамо, *Амберика гараншувала*, *Млого смо гладувале*, *гладување*, *гладувајне*, *гладувачи*, *годинувала*, у *Пѣч*, *Лошо госиодувала* сас очевину, *Сестра гу добро госиодуваше*, *Ја сам све гошувала*, *гребенувале* вуну, *Отиша* на аџисто да *пѣре своје греувања*, *Млого је греувала* у младос, *Напрет не се греуваше* за сѣге, *Свекрва гу неје дарувала*, што ме *дарувале*, *За дарувајне* добиле *дукат*, *дершуваше* му и *брат*, *Кад ми тамо стигосмо* — они *довршувату* рабѣту, *доцувала* (в. т. 360), *Све ни донесуваше* у *кучу*, *донесувале* пуне *врѣче*, *дугувајне* је тешко, *живувала* млого тешко, *Горко живување* имала при тога *мужа*, *живувајне*, *завршувале*, *заграцувале* [су] авлѣју, *замазуваја*, *Мати гу замесуваше* лѣба, *Што си га зайишкувала?*, *лошо зайишисувало*, *заросуваше*, *Тешко се засишувале* теј *Арнауштије*, *Тѣј она и заслужуваше*, *Не знам* за ошто *засишуваше* тѣјке, *Не ми је иризнуваја* што сам *донела*, *прет своје врата* *изацувале*, *исирачувале* ги *дѣцу*, *казувала*, *Они не ни казувале* нама, *После се Срѣби иселувале* овамо, *Брат ми казуваше* тѣј, *чѣрпич* се *казуваја*, *Негово* поштѣјне *се казувало*, *Старе луди би казувале* тако, *Кѣј ти је*, *комшике*, *калаисуваја* *вуј тенцѣру?*, *напрет сам куиувала*, *Ми смо куиувале* готѣво, *куиуваја* нешто, *ѣн куиуваше* ствари, *накуиуваја* и *донѣја*, *куршалисуваја*, *Твојему лакрдисувању* *крај* нема, *месувале* свој лѣба, *Понапре смо месувале*, *Моја мати ги месувала* лѣба, *све навалувале*, *накањувале* се *три дѣна*, *ѣбдѣ* *чѣрке* *наликувале* на *матер*, *наиаднувале*, *наручувале* *чѣрге* у *мене*, *нашѣрувала* ги *сестра*, *ночувале* по *сокаце*, *Снацувала* се *нарѣт*, *обалуваја*, *обалувасмо* гу *цеја дѣн*, *обалувале* и *ни*, *Слоши* му се *ѣбедувачи*, *Чѣсто си ги ѣбрнуваја*, *ја се ѣбрадувала*, и *чѣрка* се *ѣбрадувала*, *дѣца гу се ѣбрадуваше*, *И мене ѣбрадува* *Бѣк*, *Сама се свукувала*, *Млого си ѣдгризувала*, *А за ошто сте га ѣдврзувале?*, *ѣйасуваја*, *ѣйасувајне*, *наиаднувале* не *три дѣна* и *три нѣча*, *Рѣке ми ѣишаднувале* *дѣржачи*, *ѣсталиувале* ствари, и *без лѣба ѣстишанувале*, *ѣшекнувале*, *Мати гу се ѣишувала*, *млого сам ѣаднувала*, *Мене ми ѣисувало* тако, *ѣшкоиваја* *стѣру зѣмњу*, *ѣогледувале* *чѣсто* на *сокак*, *ѣодгуркувале* гу се *кошпике*, *Рана ми се ѣодлушувала*, *И брату смо ѣоручувале* да *доцѣ*, *Мати ѣѣишлѣшуваше* *чѣрапчѣчи*, *ѣѣчинувале*, *Ниѣкој ништо не ѣѣчнуваше*, *Вѣра се ѣѣишувала*, *Напрет се ѣѣишувало* *старе луди*, *ѣѣишуваше* *било*, *Кѣј ти ѣрекадуваше* *гробѣве*, *Партизѣне ѣрекинувале* *цѣркву*, *Њине зулѣме* *несу ѣрѣстишанувале*, *ѣрѣсмеувајне*, *ѣризнуваја*, *Дѣцу би чѣсто ѣреѣѣбукувале*, *ѣрѣшресуваја*, *Муж гу ѣрѣмуваја* *плѣту*, *Цѣлу го-*

²²⁹ В. Белић ДИЈС, 496–503; Богд. ГАП, 208.

ПОТЕНЦИЈАЛ

347. Облик *би* уопштен је за сва лица: *Дошла би* порано, ама *неће* могла, *пошла да би окреч'ала* камењ, *А што би ти оч'аја још?* *Кој не би оч'аја* у нину *куч'у*, по два пута *би сејала* моја *маћи*, да *мога*, *избија би* гу.

АОРИСТ

348. Већ је речено да у призренском говору у 1мн. аориста доминира наставка *-смо*. У осталим лицима нема чињеница вредних посебног помена. И у призренском говору, додуше, аорист се гради и од несвршених глагола. Наводим део примера аориста прикупљених на терену:

и ја *бели* кошул'е, *мүку видо* док се *үсйо* на Кал'ају, *немадо* куд и *дадо* гу све, *дадо* га мојеји *јет'рве*, кат се *үдадо*; *ош'аро* и ја; *видо* и Драгета, *изгоро*, *изеде* добру *крушкү*, *осебо*, *йоч'о* да пл'етем, *үбодо*, *йоседе* мало, *үлего* *помец'* *њи*;

зайреч'а ли [ти] *жар?*;

сйн му *бидна* уч'ител', он се *оболе*, она се *разболе*, *нагрде* се на стап, И она, *ч'уч'ка*, *огрубе* у свој *бол'ес*; *йродаде* коња, он *диже* *руке*, она *оздраве*, *йоквари се* све, *окрена се* и он, а она — *оч'и* на *оч'и* ме *изљжа*, и мене *обрадува* *Бог*, а она *осакати се* на ногу, *йослуша* ме *Бог*, и она *ош'аде* *дома*, *девер* ми *оч'ори* и *үмре*, у постел'у *йаде*, *слама* се *сл'егна*, *сено* се *сл'егна*, *јена* се *үдаде*, *үзе* му *дугајну* итд. (в. и т. 364);

Ми се тујке разбегнасмо, *йобегосмо*, *белисмо*, *благодарисмо*, *набрасмо*, *сва-рисмо*, *викнасмо*, *йривикасмо* на Циганку, *видосмо* и *Рүсе*, *врайисмо* се *дома*, *зав'ршосмо*, *ми* га *гурнасмо*, *йродадосмо*, *донесосмо*, *дигосмо*, *доц'осмо*, *дадосмо*, *дигосмо* се одотл'е, *тамо* и *стол'ицу* *дедосмо*, *живнасмо* и *ми*, *зборисмо*, *изедосмо*, *излегосмо* *горе*, *имасмо*, *искисосмо*, *искойасмо*, *наиграсмо* се *доста*, *морадосмо* да *купимо* *ч'ергу*, *зам'рсисмо*, *найрависмо* *куч'у*, *обиц'осмо*, *йроц'осмо*, *ош'аисмо* *ги* *саме*, *йуш'иисмо*, и *тујке* се *одморисмо*, *ош'идосмо* *тамо* и *ми*, *йогодисмо* и *дугајну*, *йазарисмо* и *козину*, *зайос'иисмо*, *ми* *йрош'рнасмо*, *ураа'иисмо* се, и *ми* *насадисмо* *јајца*, *седосмо*, *искоч'исмо*, *с'иизгосмо* *куч'и*, *удрисмо* *право* на *пут*, *уц'осмо*, *узосмо* *козину*, *үлегосмо*, *уфайисмо*, *уч'инисмо* се, итд.; *доц'омо* *рано*, *узомо* *нове* *класне*, *дадомо* *паре*, *добро* се *наједомо*;

доц'ос'и ли, *дете?*, *видос'и* л'и *Рибушајку?*;

йобегоси, *белише* *платно*, *јен* *другога* не *видоси*, *донесоси*, *йогинаше*, *брач'а* гу *назбр* *зад'ржаше*, *долешоси* ни и *шт'ркови*, *йодмешнаше* *наши* *ини'инеру*, *теј* *л'уди* *йоумреше*, *све* *ош'несоси*, *све* ни *однесоси* *теј* *пци* *Бугари*, *ош'идоси*, *ош'оси*, *рекоси*, и *нему* *мач'ке* *узоше* *ч'ифльк*, *үлегоси* у *куч'у*, *изгороси*, *заболоси* итд.

Најмање потврда аориста односи се, што је и нормално, на друго лице јединине и множине. Отуда не изненађује чињеница да су све потврде тога лица у ствари питања постављена сабеседнику. Оваква фреквенција по лицима у пуној

је корелацији са природом овога глаголског облика. Аорист се обично користи у приповедању, у дочаравању протеклих догађаја непознатих сабеседнику односно сабеседницима. Аорист је, као и имперфекат уосталом, пластично изражајно средство првенствено монолога, а само изузетно — дијалога.

ИМПЕРФЕКАТ

349. Два важна детаља у вези са имперфектом већ су саопштена: а) овај глаголски облик сасвим је обичан у Призрену и б) добар део примера са потискивањем акцента на ултиму отпада управо на његово прво лице једине. Овде ћемо додати и то да изостају јужноморавске форме имперфекта типа *имашем*, *имашемо*. Извесно колебање захвата, изгледа, треће лице множине, где полако продире -в (-ф) из 3мн. презента. Примери:

барабарé ги, *барабарé* („изједначавах“), ама ништо не *мога* да учиним, ја, сиње, *белé* вуну, а она *викна*, *бл'ува* цеја дњн, ја му *бра́не*, ама он гу *продаде*; Млого *бринá*, црна ма́ти брине за де́те; *мислé* — ч'е погине, да *мога* да га уфáтим, избија би га, Не *мога* да гу нац'нем, бeше ми л'éпо док *бé* у Бeјаград, ја *неч'á* ама они ме натерáше мéне нáзор, три дбна *шкаја* нóјну вуну, и ја му *шражé* рíбу, ама нé ми гу да́де;

бања́ше се де́те, а тџк се лсно *бегáше* у С'рбију, *би́еше* де́цу, гла́ва ме *болéше*, мáло нóга ме *болéше*, сeстра ми *болувáше*, *вадéше* вóду на бунар, *валáше* му да дотeра козину, она *водéше* оро, *снег в'рнáше* па стаде, а куч'а му *горéше*, *глоц'áше* и он док'е *глоц'áше*, козину *давáше* за пáре, а он пол'ко *грубéше*, и ма́ти гу тeшко *г'рбачéше*, коза се дóбро *дебелéше* од брашњо, а нина дугáјна нé се лсно *дов'ришувáше*, не *знајáше* да ми покаже, он и тџк дóбро *проодéше* на пáзар, и о́тац му *идéше* б'рго, *имáше* у мáлу јeна стáра Оч'áнка, а кáко му *имéше* нéму?, Милан ми *казувáше* тóј, *милéше* в'шка по рúке, не *могáше* да иде, и зéт му, море, млого *мушéше* пред рáт, *немáше* кóј да гу послуша, *неч'áше* да ми *продаде* козину, о́тац ми *неч'áше* да тражи добровол'ачку зéмњу, в'здан се *облачéше* ама не зáв'рна, свé га, муч'еника, *илашéше*, она де́цу на сóкак не *иушч'áше*, у Бeјаград *служéше* службу, нíкој не *смејáше* да доц'не, нéму нíкој не *смејáше* да му искóчи на пúт, млого б'рго *шечéше* вóда, свé се *шойéше*, не *шражéше* да га брáним, даде гу свé што му *шражéше*, и брáт му млого *ш'рч'áше* по жéне, одóшто му *доодéше* тај бóл'ес?, и она ч'екáше мáтер на стáницу, мáло се ч'уéше нóјно плакáјне итд.;

док'е *могáсмо* и мí *бегáсмо*, тáмо и де́цу *бања́смо*, *боравéсмо* и мí у Печ', *бранéсмо* се и мí дóбро, *в'ршéсмо* цеја дњн, тáмо се *госшéсмо* три дбна и три нóч'а, не *знајáсмо* ни дé смо, не *могáсмо* да кúпимо колóмбоч', тџ *немáсмо* ни л'éба, *обал'увáсмо* његову дугáњу, ни видéло не *смејáсмо* да пáл'имо, не *смејáсмо* да спíјeмо, до плáдне *уведувáсмо* у рáзбој, поред ретких примера са -мо (< -хмо): док *беóмо* у сéло бeше ни дóбро, мí се *беóмо* сакр'и'е;

могáшe л'и да гу нац'нете?, кáко *могáшe* да напрáјите тóј?, кáко *могáшe* да пи́ете сýз њéга, мóре?;

наше ајате бѣл голѣме, старе адѣте бѣл добре, Наше деца не бѣл тамо, овде гѣр бѣв златке јелѣде, А жѣне ги бојадисаѣл платно, Деца ги ч'ѣсто болуваѣу, Немци боравѣу на Кал'ају, Синѣве га бранѣу и от којшије, Мати и сѣстра ми бринав за мѣне, Вал'ав ли теј паре?, Вардѣв га којшије док могаѣв, Кѣт стигѣсмо, ѣни вечѣраѣл, Кат стѣго тамо, ѣни в'ришѣл, Глед'аѣф се ка душмани, А Турци не глобѣв докл'е могаѣл, А тѣд госѣодарѣф прокл'ѣте Арнауштије, ѣни се гостѣл сас тѣу муку, По цѣја дѣн з'рдѣл јен дрѣгога, Немачки топови з'рмѣл, свѣ се тресѣше, И брач'а му добиваѣл синѣве, Кат ми тамо стигѣсмо, ѣни довршув'аѣл рабѣту, Јарич'и дѣго дојѣл, Брач'а гу п'рво живѣл у Приштину, Жѣне не знајаѣл кѣј ги ч'ѣка тамо, ѣни не знајаѣл што ги тамо ч'ѣка, Ни брач'а неч'ав да му даѣдеф паре, И у ц'ркву идѣл по шѣстина, А Турци идѣл ка на свадбу, И наши напѣрет имаѣл своје дугајне, ѣни (комшије) немаѣл ништо да видѣф, Којшије не могаѣл да му помѣгнеф, Мука ги бѣше што не могаѣл да кѣпиф кѣчу, А ч'ѣшме ни се млоγο мушѣл, Ни брач'а неч'ав да му даѣдеф паре, А ѣни — ич' не иѣдносѣл, Бугари, прокл'етници, ошимаѣл свѣ што наѣ'ѣф, Арнауштије, арамије, ошимаѣл тѣу муку, Тѣшко ми иадаѣл теј негове лак'рдѣје, Шѣтке ги иаишѣл от никој бол'ес, ѣни иѣјаѣл кѣјне на реку па мушѣл воѣду, Габел'ч'ич'и и напѣрет иѣросѣф по сокаѣце, по сокаѣце скиѣиѣл, Деца гу се млоγο сваѣаѣл, И шѣтке ги ч'ѣсто скайаѣл, Ни Бугаре не смејаѣв да ч'ѣукаф на нѣне врата, У п'рвину ѣни сѣиѣјѣл добро, Ч'ѣсто га фач'аѣл теј негове далге, А Турци оч'ав да се затѣреф, Кѣч'а и ч'иѣфльк оч'аѣл рабѣте и рабѣте, Штѣ ѣни тамо ч'инѣл — не знам итд.; поред: Вијау ме обѣдва лакта, Деца ги газѣу грѣже у каѣу, Грамзѣу се за свѣшти, И пон'апѣрет се ч'инѣу греѣви, ѣни иѣродаваѣу и дин'ч'ич'е, уста не му бѣу грубе, димѣве бѣу до небо, свѣ деца гу бѣу грозл'иве, бѣсанске реке бѣу бѣрстре ка слѣза, бајрактари ги бѣу госѣодари, свѣ бѣу сѣнсаѣве, јајца ги бѣу сѣтне, тѣвоје врата не бѣу отворѣне, Деца ич' не гу бѣу л'ѣцке, Л'ѣцке бѣу теј Душкетович'ине деца, тѣјке бѣу и у напѣрешњѣ време, душеѣце ги бѣу нѣве, Бошкалѣце гу бѣу л'ѣпе, Обѣдва бисага му бѣу празне (в. т. 403), Турци ги мамѣу сѣс паре, Ни Бугари не мѣгл'е да наѣ'ѣф свѣ што иѣражѣу, А нега, јадника, узимаѣу га за иѣбѣрет, обѣдва ѣа гу се гнојѣу, Теј лѣјза ни даваѣу добро грѣже, Турци оч'ау да не затѣреф итд.

Дѣвокализација -у у облицима импѣрфекта несумњиво је појава новијѣг да-тума јѣр у Чѣмериѣиѣевој пребогатој збирци нема трага овога процеса. Мислим да се мора искључити могућност превида тако „опипљивѣ“ фонѣтске промене, будући да се сада веѣ срећу и потврѣ дѣсоноризације новодобијѣног сонанта. Цѣлом процесу, опѣт, не опѣнира нијѣдан озбиљнији лингвистички разлог. Дистинкцију између презента и импѣрфекта обично обезбѣђује разлика у основама на које се додају сада исти наставци. Ту функцију, уосталом, у свим случајѣвима обавља акценат. Улѣтмска наглашеност код импѣрфекта (и аориста уосталом) не представља рѣткост ни код многих прогрѣсивнијих говора.

350. У изнетој грађи примеђују се и потврѣ импѣрфекта од свршѣних глагола. Изложѣнима ћѣмо придѣдати јѣш неколико примера: Зайѣвориѣл се у гѣрњу сѣбу насамо, Скай'ав ни кѣзе, Забол'ѣв ги нѣге, Вѣци ни доклаѣл свѣ ѣѣце, Само што се ошѣвориѣѣ еванѣл'ије, Заклаѣв га Арнауштије. Овде се, морфѣлошки гледано, ради о формама импѣрфекта које засигурно означавају аорист. За мешање аориста и импѣрфекта, како на нивоу основа тако и у области наставака, знају

на тој мѐсто *искач'ала*, знáл'е где *искач'áл'е*, Ч'им в'иди мáло да се пресу'ши, *йре-скач'а* га;

Јá ги свѐ *ойрашч'ам*, Поч'ѐја да се *ойрашч'а* по својшт'ине, Немој, мори, ништо више да му *ойрашч'аш*, И њѐга *фа'ча* дáлга, мláда *дофа'ча* оној-дѐте, Чѐсто га *фа'чаф* тѐј нег'ове дáлге, *фа'чајше* рибе итд. (в. примере и у т. 123);

И т'и га тáквога *йушч'аш* у ч'кóлу?, Нигде нѐ ги *йушч'а* сáме, А девојч'и'чи нѐ ги *йушч'аф* на с'окак.

383. По шестој врсти мењају се и глаголи *с'иáда*, *ц'ѳ'иáа*, *мрка се*: Вај к'иша, море, не *с'иáда*, Теј њег'ове дебѐл'е гуз'ове у ч'акшире нѐ му *с'иáдаф*, Поч'нáл'е да му и нѐму *с'иáдаф* раб'оте, За к'усур ти ништо не *ос'иáдам*, о'ч'е да *ц'ѳ'иáа*, Б'йгрен поч'ѐја да *ц'ѳ'иáа*, И др'уга ч'е да *йроц'ѳ'иáа*, И б'йгрен веч'е *йроц'ѳ'иáја*, *м'рка се*.

Дублетизми типа: *кай'ла* в'ода, *кай'ле* ракија, *й'рѐсам се* от стрá, р'ука му се *й'рѐсе* сугеришу закључак да шеста врста заузима нове просторе.

384. Изостаје *сигра се*. Само је, дакле: *йграм се*, *игрáл'е се*. Тако и: *игр'аја*, *йгра*, да *одиграмо* јѐну тáблу итд.

385. Иако се шестој врсти прикључило подоста глагола из пете скупине, ипак је очувано њено солидно језгро, очувани су, дакле, глаголи који су задржали стари однос двеју основа: *бадан'ише* („кречи“), *баданисáла* с'обу, да гу *избадан'ишем*, *бегенди'ишем*, нѐ ги *бегенди'ишемо*, с'естру му *бегендисáја*, св'у ч'е раб'оту *бед'оше* („поквари, упропасти“), *бедосáла*, *бри'ишем*, *брисáја*, *брисáч'и се*, о'греба се, *в'ржсе*, *в'ржемо*, *в'рзáл'е* га, *зав'ржем*, ч'ѐкам да *зав'ржеш* ј'уже, *оди'ишем*, *одисáла*, мл'ѐко ч'е се *ждриг'оше* („угруша се“), *ждригосáло се*, *ка'жем*, *ка'жеште*, *казáја*, *конди'ишем* („заноћим“), *бри'ишеш*, *обрисáла*, а гдѐ ч'е *конди'ишеште*, тáмо су и *кондисáл'е*, *л'ийч'е*, *лийцáло*, да *с'иáше* л'ѐба, *с'иасáло*, Гл'ѐј кáко с'уч'е, *ос'учем*, *осукáл'е*, *ос'йр'ужем*, *ос'йругáло* и сл.

386. Углавном по VI врсти се мења гл. (-)давам: не *дáвам*, Ни тој ти не *дáвам*, А њѐга нѐ ти *дáвам*, П'ошто *дáваш* јаб'уке?, комшику ти *дáва*, скуп'оч'а не *дáва*, И жѐна му *дáва* садáку, Ни св'ѐје с'естре ништо не *дáва*, Нѐ му *дáва* да об'уч'е кош'ул'у, м'и *дáвамо* пáре, с'џк нѐма, не *дáваш*, па да ги *дáваф* пексим'ите, не *дáвај* му да п'иѐ, Рѐч' н'икако не *дáвај*, да *йродáвам*, да ги *йродáваш*, *йродáва* áлву, Брáт му *йродáва* д'ѐрва, да *йродáваш* ракију, јаб'уке се д'обро *йродаваш*²³², *удáва* гу се с'естра, *Удáва се* сестр'ина ми паст'орка итд., поред знатно ређих, и вероватно новијих, облика: тој се *дáл'е*, *дáл'еф* р'уку јѐн др'угому, девѐру *йредáл'е* девојку, К'ó[j] је смејáја да *йродáје* д'уан?, *удáл'ем се*.

Са гл. (-)давам иду, по свему судећи, и глаголи *добивам* и (-)знавам: *доб'ивам* и мл'ѐко, св'и *доб'иваф* плáчу, Нѐ га *йознáвам* т'ога ч'овѐка, Јá нѐ те *йознáвам*, свѐ ги *йознáваш* и т'и, поред новијег: Јá нѐ те *йознáл'ем*.

387. Стару промену гл. (-)дам готово да су сасвим сменили облици проширени сугласником *д*. У Призрену се, дакле, углавном говори: нѐч'е му га *дáдем*, да ти *дáдем*, Мáло л'ѐпца да ти *дáдем*, да му *дáдем* пѐшес ил'áде, нѐчем га *дáдем*.

²³² Отуда и именица *йродáва*, за *йродáву*.

и да *даде*, да *даде* свињама, да ти *даде*, Бог да *даде* стрѣчу, Да ми она, мори, *даде* паре?, да ги *дадемо* злато, Штó да *дадемо* децама?, да *дадеше*, Комшије ч'е ни *дадеф*, *дади* ги паре, *дади* во́ду, *дади* ц'убре, *Дади* ги тој марамче, *Дади* и комшије мицко д'рва, *дадише* децама да се играф, *Дадо* га мојејзи сестре, *дадо* га, брата, И он *даде* Богу д'ушу, А ма́ти не́ гу *даде* њему, *даде* ми никóје капсу́ле, *дадо́смо*, *Дадóше* гу за комшију, А оне не́ се *дадо́ше*, победише ги, Оч'аше да му *додáде* д'рво, *додáди* ми ракију, да *издáде* своју к'учу, да *издáдеш* своју к'учу, па ч'е ми *ипродáде* к'учу, да *ипродáдеф* тој злато, *ипродáдо* и козу, а он *ипродáде* којна, свé му *ипродáде*, *ипродáдо́смо*, свé *ипродáдо́ше*, И сестра ч'е се *ипреудáде*, И она се *ипреудáде*, Она оч'ála да се *удáдем* за њега, нечу́ да се *удáдем*, да се *удáдеш*, кат се *удáдеш*, *удáдо* се млада, ч'ерка ми се *удáде*, јена се *удáде*, *Удадо́ше* и они ч'ерку, још не́је *удáдена* итд., поред: неч'е гу *да́днем*, сáл тој да *да́днеш*, извáдиш паре, му *да́днеш*, набра се *да́дне*, тáко *да́дне*, она ги *да́дне*, Бог *да́дне* и доброту, Зар њему да му *да́днеф* ч'ерку?, *Да́днише* те́ма децама л'еба, да ми *додáдне* шалва́ре, *додáдни* гу тестију, От мене купи, тебе *ипродáдне*, а он ми да́де јено цигáре. Најређе се чује: Зáшто да *да́м* фéнер?, да му и ја *да́м*, *да́* ти нал'не, да ги *да́в* ч'орбу, Рибу да ти *да́в*, да *ипро́дам*, да *ипро́дамо*, ч'е се *удáм*, *Да́ј* ми јену јабуку, *да́ј* р'уку, *да́ј* ми тај фéнер, *Да́ј* му кондуре, К'уку, не *да́јше* му. У Призрену је: *да́ја* му шибицу, Отац ме *да́ја* у кафáну, *да́ја* му паре, сестру му *да́ла*, свé смо *да́ле* итд. Мислим да је новијега датума: сестру *удáшу*, и сестра гу *удáша*.

388. Знатно мање проширења сугласником *д* има код глагола *знам* и *имам*. Појава је, изгледа, ограничена практично на облике аориста: *зна́м* га добро, ништо не́ *знам*, *Зна́ш* кога смо видѣл'е?, *зна́мо* тој и м'и, не *зна́ше* ви ништо, Ти не *зна́ш* што је áпс, они *зна́у*, не́ гу *и́ознадо*, Како га *и́ознаде*, ч'овека, Ако *и́мам*, ч'е једем, *и́мам* с'ина, С'ина *и́маш* — снау *и́маш*, об'укло *и́маш*, *и́маше* паре, *и́маше* — свé, Они *и́маф* к'учу, *и́мадо* гóсте те не доу'о, И на́ши на́прет *и́ма'* сво́је дугáјне, Они *и́ви* *и́мау* пушке, А ма́ти му *и́маше* и сестру, Док *и́ма́смо* сол, бéше добро итд. Преко проширења сугласником *д* дошло се до имперфекта *Имаџа* ти и ја нóве нал'не. Проширење основе срећемо и у облицима аориста гл. *нема*: *Нема́до* паре да му плáтним, *Нема́до* ништо у се́бе, *Нема́до* нафа́ку да гу на́ц'ем.

У вези са гл. *зна* и *нема* мора се нагласити да први *зна* и за промену по IV врсти, а да се од другога радни гл. придев гради „нормално“, дакле као од глагола *има*:

Тој ти свé *зна́јем*, ако га *зна́јеш*, добро је, Она не *знајáла* ништо, Не *знајáсмо* њ'ин језик, С'ин гу не *знајáше* п'ут, Они не *знајáф* штó ги тáмо ч'ека;

Четир-д'ња л'еба *нема́ја*, Има́ја нóге, *нема́ја* пет'ице, Он ми *нема́ја* нóге, она *нема́ла* мл'еко, Свé сам има́ла, ал'и пáмет сам *нема́ла*, ма́јку сам *нема́ла*, *нема́ла* стру́ја, Најја т'д *нема́ла*, *Нема́ла* сам да по́дедем л'уцки, *Нема́ло* на́прет ништо, кáва *нема́ло*, *нема́ло* шéч'ер, *Нема́ло* ау́то, *нема́ло* свéтло, *Нема́ле* смо зéмљу. На́прет *нема́ле* мантил'е, сáмо кап'уте, Ништо смо *нема́ле*, Кад б'ило бугáрско, л'еба смо *нема́ле*, Тел'евизóре *нема́ле*, радиóне *нема́ле* итд. Ликови типа *нема́ло* поред основног значења понекад замењују конструкције типа „није било“, „није постојало“. У безличним егзистенцијалним реченицама истрвена је, наиме, разлика између „имати“ и „бити“ (уп. *нема* л'еба : *нема́ло* л'еба“).

док бија *нежењети*, *Нежењети* ми је вој момч'е, Стареј брат гу је *ожењети*, *поклоњети*, Мене ми ни куч'а неје *поклоњети*, *Поклоњети*моу којну не се гледав зубе (нар. пословица), Руке ми су *испогањети*, *црева* су *испосњети*, *нейромењети* вода, *муж рањети*, *рањети* беше и син ми, Муж гу беше бија *рањети*, д'ржаве *сједињети*, *саранети*, И он је *обејањети* (*обејани* „покаже у правом светлу, истера на чистац“).

353а. За што потпунији увид у репартицију наставака -н и -ӣ у говору призренских Срба наводим и следеће податке:

тако *сџмл'ети* брашњо неје за питу, одамно је *биднаиша* твоја рабџа, у нџгу *бџднати*, *забринати*, одамно је *легнаишо* нџно девојч'е, жџвот ми је *омџрзнати*; мџре, *сџрзнати*е прозџре; *сџрзнати*е груде; узџја цџја *неначнати* л'џба, кџ[j] је *зарџкнати*, јџште неје *обрџкнати*, сл'ама беше *џроснати*, Њџгово ј'ајце веџ' било *џукнатишо*, *сџегнатиша* гузица, цџја л'џба сџди *неџџкнати*, пог'ач'а ти је *оџш'рднатиша*, зџб му м'лџго *џоџџкнати*, *обањатишо* дџте, не џде *небањати* у цџркву;

бањан, *бањана* (изгледа: новије), *бџлен*, кошџл'е не бил'е *бџлене*, веј брач'а ми су *расџрџене*, *Исџруџене* су обџдва мџста, мџс је *исџруџен*, *бџдено*, *недоџл'џиџен*, *небојадисув'ане* кондџре, *везџно*, *довезџно* је и *мар'амч'е*, *надуџен*, *надуџена*, *неомиџен*, *неомиџено* дџте итд.

Обичније је: јџш неје *удаџена*, и јџна *неудаџена* Оч'анка, а у лику *удаџу* (сџстру *удаџу*) огледа се највероватније најновији нанос из књижевног језика. По свему судеџи, ни трпни придев *заклоџиџи* изван обележеног контекста, изван синтагме *Заклоџиџи* недеџла (пета недеџла Великог поста), не спада у баштину аутохтоног призренског израза.

354. У очекиване особености призренског говора спада и одсуство јџтовања у облицима трпног придева (с изузетком оних грађених наставком -*џи*: т. 353) код глагола са презентом на -*им* (*куџим*, *џлаџим* и сл.)²²¹:

угр'абен, *изгубен*, *изгубџно* гу било дџте, *зарџбен* (али, свакако новији нанос: *зарџбл'ениџи*);

Тџвар му беше мџцко *накрџвен*. Захваџујуџи елиминисаџу резултата јџтовања, односно преко губџења интервокалског -*в*- и поновног уклањања зџва уметањем сонанта -*ј*- добијени су ликови типа *оџш'аџен*, *џокрџџена* ч'арџија, *наџраџено*, *забраџена* сџм ти, мџри („заборавна“), поред новијих потврда као што су: *џосџавџено*, *џравен*, *наџравџено* итд. (в. т. 155);

зал'џџено, дџбре *зал'џџена*, лџјзе је *куџџено*, м'асло *џџџџено*, *неџџџџено* м'асло, *џокрџџено*, *незак'рџџене* ч'ар'апе, *оџкџџен*;

кал'џмен, *кал'џмена* јабџка, *џримен*;

гџла ка од м'ајке *родџена*, м'ати *родџена*, рџд *родџени*, ч'џдо *невидџено*²²², цџпџла да ми је *наредџена*, одџла *наредџене*, *наредџене* бутџве, *осџден* је, густо *засадџене* круџке, од вџне *израдџено*, поред реџих, свакако новијих, примера типа: ка *роџџене* сџстре, нџва *ограџџена*, *сџба нареџџена*;

²²¹ В. нпр.: Белиџ ДИЈС, 148–152; Стеван. Ђаковица, 64; Павл. Срет. 110.

²²² Од призренске фонетике одступа лик *виџеније* у здравици: Здр'аф си, за дџбро *виџеније*.

їдем, побеже. Овај глагол има облике новијег сигматског аориста, добијене, свакако под упливом глагола I и II врсте са основом на сугласник: Муку *видо* док се успо на Кал'ају, сас којшију му муку *видо*, *Видосмо* му уч'ител'а, *Видосше*, море, и ви муку у Печ', *видосше* л'евор, кат *видосше* кол'ико је сага, Не се *видосше* тамо, Не *видосше* јен другога. Облици типа *заболосше*, *изгоросше* дати су у т. 348, а *узо*, *узосмо*, *узосше* у т. 364.

395. Не само да се добро чува однос *л'ешим* : *л'ешела* него је аналогича довела до облика типа *зборела*, *свирела*. У Призрену је, дакле, по правилу: *бриждела* ме нога, *гојеле* смо краву, *гојесмо* две офце, И сестра му *огрбавела*, *Доогрде* ми њина лакрдија, *Дозлогрде* и турски зулум, *Дозлогрдело* ми да слшам њојну матер, *Наогрде* се и она, *наогрдеја* руку, *Ожалел* свекрву ка да гу је мати умрела, Тој ти је и он *збореја*, *зборела*, И ми за њу *зборесмо*, Мати гу беше *оздравела*, тој ме *оздраве*, *свирела* преко врата, *свирела* проз свирку, Лубица *окривела* кд била мицка, *мисл'еја*, *мисл'ела*, *мисл'есмо*, *йомисл'ела*, Черка гу свуноч' *йрейшишела*, *ојусишела* му куч'а, *засвире* борија, *Зачоре* се у н'ину черку, *Зачореја* се у тој девојче, *Очореја* се, *Очореја* гу Бог, да гу оч'ори, *чушеја* и он, мати *зачушела*, *заслабеја*, *ослабела*, *засишудело*, *осишудеја*, Секира се *исишудела*, Мати ми *осшарела*, *извешрела* итд.

У прикупљеном материјалу имам и примере: *Искривила* му се њему нога, *ојусишше*, он *радија*, тамо сам *радила*, *учинила*. Да је реч о новијој појави јемче ликови *радија*, *радила* према аутохтоном призренском *работија*, *работила*

396. Гл. *врши* прешао је сасвим у седму врсту: Мора да *врши*, Никој не *врши* по кише, Де се *врши* по кише?, поч'есмо да *вршимо*, да поч'немо да *вршимо*, А *вршило* се, сиње, *вршило* док имало што да се *врши*, По села поч'нал'е да *вршиф* ч'еницу, по нине села поч'нале да *вршиф*, А наше *вршил'е* три-четири д'на, А т'г *вршиесмо* до акшам, три д'на *вршиесмо*, Затеко ги *вршеу'чи*, затекл'е ги *вршеу'чи*, Машина *изврши* га тој жито, Још не бемо *овршил'е*, а оно зав'рна, Стигоше и да пож'ејеф и да *овршиф* итд.

397. Овој врсти се прикључио и гл. *свири*: *свирим*, он *свири* у г'рнату (кларинет), борија *свири*, Кој то тамо *свири*, море?, Науч'ија да *свири* у г'рнату, *засвире* борија, Цигани *свириф*, Други имаја г'рнату што ни *свиреја*. Под утицајем књижевног језика старо стање се нарушава облицима типа: свирач'и *свираф*, науч'ил'е да *свираф*.

398. Нема потврда евентуалног прикључивања гл. *мирише* овој врсти. Бележио сам једино: ни см'рди ни *мирише*, ни тој ти не *мирише*, Л'епо *миришеф* теј ружице.

399. Гл. *сијаси* мења се само по VII врсти: Бог да те *сијаси*, Како ч'е се *сијасимо*?, Господ не *сијасија*, Бок те *сијасија*, што сте се *сијасил'е*, Кој могаше, *сијаси* се.

400. У Призрену се говори: Доц'е ми да га *удрим* по руке, *удри* ми у главу, *Удрија* га по главе, *Удрисмо* му тел'играф, А посл'е *удрише* и казну итд. Изгледа да се лик *удар* задржао у неким маркираним ситуацијама, у примерима као што је: ц'ркву да *удари* (то јест да „подигне“).

401. Од преосталих појединости из области глагола наводимо следеће:

а) говори се: *и́ојем*, Комшије *и́ојѣф*, да *зайо́јем*, да *зайо́је*, *и́ојау́чи* засипна, *раси́ојем се*, *раси́оја се*, *раси́ојаја се*, *раси́оја́л'е се* деца итд.;

б) У Призрену: *о́фца бл'е́је*, *па́тка ква́чи*, *ма́ч'ка мау́чи*, *во́ди се* бивол'ица.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

402. Пуни облици гл. *јесам* су ретки и добијају се, најчешће, као одговор на директно постављено питање: *Јесам*, *си́не*, *јесам* *би́ла* у Приштини, *Јеси*, *јеси*, *би́ја си* и *ти ту́јке*, *Јеси́ше*, *купи́ла ми се́стра* *ч'ара́пе*, *Јес*, *јес*, *нашла* га је *тамо*. *Јеси́ше*, *море*, *јеси́ше* *покупува́л'е* *свѣ* у дугајну *јен пút* и *ви*, *Јесу*, *брѣ*, *продава́л'е* *ни* и *о́не кози́ну*, *јесу*, *јесу*. Чини се да је *јесам*, *јеси*, *јеси́ше* новије. Аутохтоно би било *јес* са значењем потврдности.

Код енклитичких облика (*сам // сѣм*, *си*, *је*, *смо*, *си́е*, *су // се // са*) посебног осврта је вредно треће лице множине и, донекле, прво лице јединине. Поред, иначе очекиваног, *су* у призренском говору се чују и, са македонске стране унети, ликови *са* и *се*:

жѣне су *ткáл'е*, *веј бра́ч'а ми су* *раст'рвѣне*, *веј кру́шке су* *ч'и́сте*, *о́не су* *дóбре* и *поштѣне*;

грóбл'а са *гол'еме*, *И о́ни са* *зл'ико́фци*, *Бугáри са* *зл'ико́фци*, *Ни́не плу́ч'а са* *свѣ цѣрне*, *цѣрне са* *плу́ч'а*, *Гдѣ ви са* *пу́шке?*, *Јѣне* *н'и́не* *грóбл'а са* *вел'ике*;

Млóго се *ја́ке* *веј л'ѣко́ве*, *твѣрде се* *веј кру́шке*, *Блáге се* *ка шѣч'ер* *веј ди́ње*, *дóбре се* и *теј* *ципѣл'е*.

Поред чешћег лика *сам* понекад се чује и форма са очуваним ненаглашеним полугласником: *сам* *купи́ла*, и *сам* *се зарѣкла*, *би́ла сам* *вол'и́ква*, *опера́сала сам* *се* и *ја́ од жу́ч'* итд., *свѣ сѣм* *ти да́ла* и сл.

Код одричних облика (*несам*, ретко *нѣсѣм*, *нѣје*, *нѣсмо*, *нѣси́ше*, *несу*; в. т. 61) задржаћу се на 3. л. јединине. Поред лика *нѣје* чује се и контрахирана варијанта *нѣ* (о томе је било речи у т. 78) и, друго, негација и формант *је* често се раздвајају енклитичким облицима заменица: *нѣ* *ми је* *жѣњет*, *Нѣ* *ми је* *каза́ла*, *Нѣ* *ми је* *би́ло дóбро*, *Нѣ* *ти је* *лѣсно*, *Нѣ* *га је* *видѣла*, *Не* *ги је* *купи́ла* *колáч'е*.

403. Уз облике од презентске основе *будем*, *будѣ...* јављају се, и то чешће, облици од инфинитивне основе *бидне*, *биде...* Потврде:

ако будѣм *та́мо*, *ч'е* *му* *помóгнем*, *да будѣ* *дѣвер*, *да л'и* *ч'е* *будѣ* *та́ко?*, *врѣло* *да будѣ*. Рекло би се да су форме овога типа преузете из књижевног језика;

да и *ја́ биднем* у *ч'арши́ју*, *кач'амак бидне*, *ма́сло бидне*, *То́ј ч'е* *лѣжа бидне*, *Че бидне* *сва́кому* *по јѣно* *зálч'е*, *Штó ч'е бидне?*, *да* *ти бидне* *дру́сто*, *ч'е бидне* *му́ка*, *ч'е бидне* *лѣжа*, *Гла́ву мо́ју давам* *ч'е бидне* *та́ко*, *мо́ра* *да бидне*, *Они* *ч'е биднеѣ* *о́вде*;

Ја ч'е *ви бидем* *слу́га ва́ма*, *С'рби́ја*, *би́ч'и*, *јо́ш повел'ика* *ч'е биде*, *да бидем* *дóбра* — *ви́ка*, *Бидеш* *л'и* *гу* *нашла*, *узи* *гу*.

Од осталих глаголских облика навешћемо нешто потврда за:

чешће се гради и итератив: Сѝн гу доџуваја бвде, из Албаније доџува́ло, са́мо јабу́ке кол'ико доџува́ле; доџува́ле, концула́ти; комши́је доџува́ле, Ч'есто га доџува́ше му́ка, на ма́, на ма́, доџува́ше ми му́ка; ѝроџува́ло ми вре́ме итд., поред: и сестре ми доџнува́ле, јо́ште не́ доџнува́ја.

361. Слично се понаша и гл. *ошид(н)ем*: *оши́днем*, на мога́до да *оши́днем* (в. т. 365 под љ).

362. Нема трагова старијег, атематског модела презента гл. *јем*. Говори се само: *јѐдем*, да *јѐдеш*, ч'е *јѐдеш*, де́ца не́мав да *јѐдеџ*, На́ше јабу́ке се јо́ште не *јѐдеџ*, *изѐдем*, *изѐдеш*. Од осталих забележених облика гл. (-)јѐде наводим: *дојѝшч'еш* тај л'ѐба, *изѐдо* пу́ну ч'ини́ју па́сул', *изѐдо́смо*, *изѐди* га и ти́, *јѐја* зел'ѐне јабу́ке.

363. О промени гл. *врши* по VII врсти в. т. 396.

364. Глагол *узме* пружа слику досад незабележену на П-Т терену. Досадашњи истраживачи ове дијалекатске зоне доносили су облике презента и императива типа *узнем*, *узни*²²⁴. У призренском говору поред наведеног модела све више маха узима модел *узѝм*, *узи*, примећен на шумадијском глугу²²⁵: *узѝм*, *узѝнеш*, де́те *узѝне* у крило, да ги *оџуѝне* па́ре, неч'ѝв да *узѝнеџ* ни́што, *узѝни*, *оџуѝни* гу дуга́јну и сл., поред: да *узѝм* ја до́ма, да га *узѝм* свѝкра, откúт ч'ѝ *узѝ?*, да га *узѝнеш*, *узѝмо* буре, да *узѝмо* ми то́ј, да *узѝмо* то́га ко́јна, и он *узи* два́ ко́јна. Не би се могло рећи да су примери овога типа последица лежернијег изговора. Пада у очи и чињеница да у Чемерицићевој богатој грађи нема оваквих ликова, што сугерише закључак да је појава новијег датума. Могло би се десити да су унети из околних српских говора будући да су уочени у Средској (Павл. Срет. 189) и (према информацији колеге Р. Младеновића) у Сиринићкој жупи и Подрими. Аорист од глагола *уз(н)ем* гласи: *узо(х)* ... *узоше*: Те́ј ѝсте л'ѝко́ве *узо* и ја́, Погрѝши́ја сам што не *узо* негóво ло́јзе, И ја́ *узо* мајсто́ра, *Узо́смо* и ми по две-три кру́шке, На́ши *узо́ше* Косо́во, Арнаушти́ѝ му *узо́ше* гла́ву, Ту́ј му *узо́ше* па́ре, Бра́ча гу *узо́ше* пот кири́ју меја́ну, поред новијег: *узѝше* и же́не, *узѝше* ги. Радни гл. придев гласи: *узѝја*, *узѝла*, *узѝло*, *узѝле*.

365. Уочљиво је ширење Белићеве III глаголске врсте, нарочито у облицима грађеним од инфинитивне основе. Навешћемо ликове забележене од глагола са основом на (-)лег-, (-)стиг-, (-)диг-, (-)шег-, (-)бег-, (-)рек-, (-)мак-, (-)шек-, ѝад-, (-)шврд-, (-)сша-, (-)расѝ-, (-)себ-, (-)мрз-, (ош)ид-, сретѝ-, бод-, сед-:

а) са́мо ти́ л'ѝгни, ја́ да *изл'ѝгнем*, да му *изл'ѝгнеш* на о́ч'и, *изл'ѝгни* на́двор, да *ул'ѝгнем* у кúч'у, *ул'ѝгнеш*, да не *ул'ѝгне* коко́шка, л'ѝсно ч'ѝ *ул'ѝгне*, о́ч'ала да *ул'ѝгне* у ко́ло, *ул'ѝгнеџ*, ч'ѝ *сл'ѝгне* Ёсус Кри́стос на зе́мљу, сѝс њего́ви одборни́ци ч'ѝ *сл'ѝгне* Ёсус Кри́стос, *Сл'ѝгни*, Курто, да ја́не Му́рта (нар. посл.), Јо́ш не бе́ни *л'ѝгна́ла*, не́је *л'ѝгна́ја*, *изл'ѝгна́ја*, *л'ѝгна́смо*, *изл'ѝгна* му лак^рди́ја, Ода́мно ги је *л'ѝгна́шо* девој́че, *сл'ѝгна́ле* се, трој́ца се *сл'ѝгна́ле*, *сл'ѝгна́ја*, *сл'ѝгна* и она, *сл'ѝгна́смо*, *сл'ѝгна́че* се зе́мља, *ул'ѝгна́ле* у ко́ло, *ул'ѝгна́ла* у кúч'у итд., поред:

²²⁴ В. нпр.: Белић ДИЈС, 480–481; Стан. Тимок, 419; Стеван. Ђаковица, 119; Богд. ГББП 92; Богд. ГАП, 207.

²²⁵ Рем. Шум. 340–341.

изл'егóсмо на сокак, изл'ега, ѿл'ега, изл'его и ја на сокак, изл'егóше ги и деца, сл'егóсмо главе, сл'еже главу и брат му, ул'ега у собу, ул'ега и он у куч'у, ул'егла у врата, ул'егла у десету годину, ул'его и ја, ул'еже гу сестра у дугајну, ул'егóсмо, ул'егóше у куч'у, јоште несу л'егле, ул'езе у цркву И он ул'езе помеџу њи;

б) јадва га сѿигóсмо, дома сѿиго б'рго, она га сѿије, авијоне сѿигóше, они сѿигóше, не га сѿигóше њега. Ређе су потврде по Белићевој III врсти: и банане сѿигнал'е, сѿигнала, сѿигнаја;

в) д'го се на прóзор да видим, Да не га д'го, би умр'еја, дигóсмо гу, дигóсмо се и ми, дигóсмо сóфру, Прокл'ете Арнаушт'ије дигóше главу, И они дигóше главе, сви се дигóше, дигóше ме, дигóше га, Кóј би д'га рúку на мене?, тај којн се д'га, д'га рúку на сестру, поред: дигнаја, дигнала јабúку, дигнала се, они све дигнал'е;

г) ош'ега се па л'ежи, ош'егла се з'има, ош'ега се д'н, м'лого се сѿ'ега и он, поред: ош'егна се па л'еже да спије. Разуме се да је: М'лого је ош'егнаша вај вúна, сѿ'егнаша гузица;

д) д'ч'ко ѿоб'ега, ѿобегóше, ѿобеже унутра, ѿоб'ега овáмо, поред ретких потврда типа: И тóј се разбегнасмо. Презент је, наравно, по III врсти: да ѿоб'егне. Призренски говор зна и за глагол бега, од којег наводимо облике — презента: б'егам, б'егаш, б'ега, б'егамо, б'егаше, б'егаф // б'егаф — глаголског придева радног: б'егаја, б'егала, б'егало, б'егале, — императиве: б'егај, б'егајше, — имперфекта: б'ега, б'егаше, б'егасмо, б'егасше, б'егау // б'егау // б'егаф, прилога вр. садашњег: б'егаучи. Од гл. бежи сачувани су трагови само у императиву: б'еж, б'еш, б'ешше (в. т. 341);

ђ) р'кнем, да р'кнем, ч'е му р'кнем, а штó оч'аше да р'кнеш?, р'кни гу и ти, р'кни му, р'кни гу отворено, обр'кнем („обећам“), Бóг рекнаја; не рекнаја — Цв'ето, ми рекнала мач'еја тóј, рекнал'е, обр'екнаш, обр'екнаша да не рабóта у стр'еду, поред: влад'ика р'ека, дóктор ми р'ека, мајка ми р'екла, Како ми р'екле, тако сам уч'инила, т'т су р'екле Турци, што р'екле стáри, рекóше, сам се зар'екла. У (двапут забележеном) лику рекáја, којег нема у Чемерикићевој грађи, треба гледати резултат контаминације облика река и рекнаја. Од аориста имам једну потврду I. л. јд.: р'еко мáло пр'е;

е) он ми измакна пáре, М'ене ми се изм'кна стол'ица, И ми се б'рго измакнасмо;

ж) ѿш'екнала гу сл'езина, ѿш'екнаја, ѿш'екна л'и ракија?, ѿш'екнаш му и óбраз, али и: ш'ека, ѿш'ека;

з) ѿаднаја и он, Никóје Арнаушт'ије б'ф ѿаднал'е на конак, ѿаднала на нóс, ѿаднала на л'ед, ѿројаднала у л'ед, И Вóја ѿаднаја у снагу, ѿаднала ме свек'рва, ѿројадна у шкóлу, поред знатно чешћих потврда аориста по I врсти: ѿáдо и ѿск'рши рúку, и ја ѿáдо, ѿáде јáдна, ѿáде му кáмењ на главу, и днó му ѿш'аде, ѿш'аде му рúка, ѿројáде. Изгледа да је ново: на рамо сам ѿáла, у собу ѿáла, ѿројáја;

и) ош'в'рднаја тај л'еба, сѿв'рднаја се, кáмењ се уч'инија, све се сѿв'рднало;

ј) заснежило и три д'на не сѿанáло, сѿанáја на крај, на грóбл'а несам сѿанáла, досѿанáја ми син, засѿанала, засѿанал'е, Ј'ено зáлч'е л'еба ми осѿанáло,

тако *оштанало*, гол'ема му *куч'а оштанала*, *кórке ми оштанал'е*, *ѿоштанал'е*, *оштаналаја*, *ѿоштаналаја* итд., поред: *Оштаја* бeше у Лубижду, *оштаја* ми тамо и брат. *ѿоштаја*, и она *оштала*, деца *оштал'е*. Ликови типа *оштаја* су, по свему судећи, новијег датума. Аорист се обично гради по I врсти: *оштадо* дужан, ја *оштадо*, и она *оштаде* жива, *оштаде* и он, Тако *оштаде* и дњeске, *оштадоше* зад мене, *оштадосмо* у поток, *оштадосмо* и ми на веч'еру, и она *ошта*, *ѿоштадо* и ја мајстор, како *наштаде* син, *наштадоше* деца итд., уз ређе: *ѿоштана* и она *шнајдер*. *оштанаше* да му *рабѿтаф*;

к) *ѿораснем*, *ѿорасналаја*, *ѿораснала*, поред: б'рго је *ѿораса*, Унуч'и'чи гу веч'е *ѿорасл'е*;

л) Ч'увај се да не *осебнеш*, Обуч'и дете да не *осебне*, ч'е *осебне*, *осебналаја*, *осебнала*, поред: Син гу бeше *осеба*, *осебло*, млого му *осебл'е* руке, *осебл'е* му п'рсти, *осебл'е* му и ноге и р'уке;

љ) *ошиднем* и ја, не могу тако да *ошиднем*, *посл'е ошиднеф*, Вал'а да *ошиднеш* ч'ик у Лубижду, да *ошидне* и она, свако ... *ошидне* за астал, ч'е ми *ошидне* девојч'е, *ошиднемо*, *ошидни* у бербера, *ошидни* на пијац, али и: *ошидем* у вaрош. У облицима грађеним од инфинитивне основе нема потврда по Белићевој трећој врсти. Доследно је: народ *ошиде* у С'рбију, И он *ошиде* на границу, код л'екара *ошидо*, *ошидо* мало, *ошидосмо*, И они *ошидоше* у Лубижду, *ошидоше* три брата, *муж гу ошидша*, И он *ошидшаја*. Уп. и футур: *ошидишч'е* и она *дома*. Ново је: *одосмо*;

м) *ом'рза* је и сво'лега сина, и ја гу *ом'рзо*, *ом'рзосмо*, што си се *см'рза*, поред: *ом'рзнаја*, све ги *ом'рзна* и ја, *ом'рзнасмо*. Разуме се да је: *ом'рзнаш*, *ом'рзнаш*;

н) *срешнемо*, али: *срешосмо се*;

њ) *боднем*, она се бeше *боднала*, у око *боднаш*, *боднашч'е се* у р'уку. Насупрот овако добијене перфективности стоји имперфективни лик глагола *бодe*: *бодем*, *бодеш* ... *бодеш* // *бодеш*, *боја*, *бола*, *боло*, *бол'е*, *боди*, *бодише*, *бодешчи*, *боден*, *бодена* (облици аориста и имперфекта дати су у т. 350);

о) да *седнемо* бвде, да *седне*, *седналаја* на зeмљу, *седнал'е* смо да р'уч'амо, али: *седи* тамо, *седо* јeну недељу, *ѿоседо* мало.

366. Уједначавање глаголске парадигме по моделу III врсте захватило је и глаголе типа *ѿочнем*, *ошнем*, (-)и'нем: *ѿочналаја* да поје, ж'ејтва *ѿочнала*, *ѿочнал'е* да га пребирав, Они теке *ѿочнал'е* да се гл'едаф, поред: *ѿоч'еја* рат, *ѿоч'еја* да се д'иза, *ѿоч'еја* да ц'фга, *ѿоч'еја* да једе, Жeне *ѿоч'еле* да плач'еф, И наше бeф *ѿоч'еле* да сeјeф, И наши *ѿоч'еу* да поодиф за у Приштину, *ѿрешнем*, *ѿрешнеш*, *ѿрешни*, *с'ѿи'неш*, *с'ѿи'ни* гу итд., а одатле: *ѿришналаја* га на кол'е, *Прешинаја* се мајстор на ч'ерамиде, мало се *ѿрешна* (аор.), Он врата *ѿодайнаја*, Једва сам се *ѿошнала*, *разайналаја*, и га *разайнал'е*, *разайнаш* Ћсуз бија, *сайнаја* га сас јуже, зар неје *с'ѿинаш*?, поред: *с'ѿи'еш*. Изгледа да је једино: На главу да ти се *ѿси'е*, тешко ч'е се горе *ѿси'ем*, Ја да се *ѿси'ем* нагоре, Скини се, К'урга, да се *ѿси'е* М'урта (нар. посл.), М'уку в'идо док се на Кал'ају *ѿси'о* (аор.), Јадва се на јабуку *ѿси'о*, *ѿси'и* тај сандк на таван, *ѿси'и* дете на крушку и п'зи га, *Пеја* се на ц'ам'ију, он се *ѿси'еја*, *ѿси'еја се* на јабуку. Према стандардном *ошешти* — *оштем* — *ошео* —

ошеш у Призрену је: *ошнем, ошнем се, ошнемо*, да гу *ошнете, ошњаја // ошјеја, ошина* ми се *рука, ошина се* од матере, // *све ми оше, ошинати // ошеи*.

367. Глаголска основа *мог-* заслужује посебан осврт. Од *мог-* презент се гради по I, од *ѿмог-* углавном по III, а ређе по I, док се инфинитивна основа гл. *мог-* понаша по правилима VI врсте:

а) *могу, можем, можеш, мош, не мош* му ништо, *можемо, можете, можеф*;

б) *ѿмогнем*, и она оч'аше да *ѿмогне*, да ги *ѿмогнемо*, ч'е ни *ѿмогнете*, да *ѿмогне* мало Југославије. Старину углавном чувају клишетирани изрази типа: *Бог да ѿможе*, да *Бок ѿможе*. Изгледа да у таквим конструкцијама долази и императив *ѿмози*: *Боже ѿмози*. Подсећам да се овде срећемо и са једном од ретких сачуваних потврда вокатива им. м. р. на *-е* (в. т. 224). У Призрену су обичнији облици императива *ѿмогни, ѿмогнише*;

в) *Кoj могаја* — побѣга, не *могаја* да *доу'не*, *б'рго не мога'ле*, не *мога'ле* да побѣгнеф, не *мога* да гу угњетем, Не *мога* да га *купим*, Не *мога* да *заспијем*, да *заспијемо* не *могасмо*, Не *могасмо* да *платимо*, *Што могасмо?*, Не *могасмо* да *напрајимо*, *Кoj могаше* — *спаси се*, *Могаче дњѣз* да *заснежи*, *могашче* да и *сѣге* *поскуп*. Прилог времена садашњег гласи: *могачи* и *могаучи*. У прикупљеној грађи нашло се и нешто потврда радног гл. *придева* типа: *мога, могла, мога'ле*, и тако ми *ѿмогла'е*. Нема сумње да су чешћи ликови *могала, мога'ле*, облици сасвим обични широм П-Т дијалекатске зоне²²⁶.

368. Гл. *ѿкаје* има презент по IV врсти: *ѿкајем, посл'е ѿкајеш*, неје науч'ила да *ѿкаје, ѿкаје се*, *поч'немо* да *ѿкајемо, ѿкајем*, да *зѿкајем*, док *изѿкајем, најѿкајем, оѿкајем*, да *мало ѿѿкајем, саѿкајем* итд. Од осталих облика наводим: *ѿкаја, ѿкај, сѿкај, сѿкан*.

369. У призренском говору, изгледа, нема ни трага през. *жњем* него искључиво: да *жњѣјем*, *пач'ел'е* да *жњѣјемо*, и они *жњѣјем* *жито*, *сѣге* ни они не *жњѣјем*, *оч'ал'е* да *све ѿжњѣјем*, *итал'е* да *дожњѣјемо*, да *дожњѣјем*. Од осталих гл. облика поменућемо: *жњѣј* ако *смѣјеш ту'у* *л'иваду*, *мати* ми *цеја дн жњѣла*, *ч'еница се*, *сине*, *тешко жњѣјаше*, *рано дожњѣсмо*, *А жњѣјине* — *тешка рабѣта*, не *беше* *све ѿжњѣшо*, *жњѣучи*. Поред им. *жњѣјива // жњѣјива* *поч'нала* *говори се* и *жѣјива*, као и, изгледа једино: *жѣјивар*, *донел'е* *л'ѣба жѣјиварима*, *жѣјиварицо* *мајкина*, *И ми смо појал'е жѣјиварски*, *даде* ни *дѣбру дожѣјивичу* (*вечера*, *обично богатија*, *у част завршетка жетве*).

370. По моделу Белићеве IV врсте *влада се* и гл. *врије*: *врије* *вода*, *комина врије*, да *ѿроврије*, да ми *тој ѿреврије*, *вода се оврије*, *кат ѿреврије* *добро*, *уврије* *вода*, *узвријем*, *неч'е* да *узврије*, *узаврије* *вода*, *вријена* *вода*, *увријену* *воду*, *И у Дреницу* *беше врило*, *Све гу врило* у *главу*. Овако се понашају и гл. *гњије*, *сније* и *жмије*: *Једно кач'ич'е* ми *гњије*, *све ч'е угњијем*, *гњијеше*, *гњијеше* *док не* — *угњи*, *снијем*, *мене ме снијем*, *пач'ѣја* да *сније* *брата*, *кога си снија*, *И нова* *тестија* *ка да жмије* (*истиче*, *помало цури*), *А вој ново* *тестич'е* *до сѣк не жмило*.

²²⁶ В. нпр.: Белић ДИЈС, 607, 640, 643, 644.

408. ПРИЛОЗИ ЗА КОЛИЧИНУ

много: *млого* ме бол'и глава, *млого* ми ослабела мати, *млого*, ч'уч'ка, пије, *млого* би потепал'е;

мало: *мало* имаше у торбу, *мало* си, сине, и купуваја;

коца („прилично доста“): и син ги *коца* пијеше, и тамо *коца* погубисмо, брат му у Приштину *коца* дукате на коцку изгубија;

још: да ми донесеш *још*, Они *јошти* не бѣу стигнал'е, Руси *јошти* не бѣу дошл'е, *јошти* не бѣше сьмнал'о;

и ч („нимало, ништа“): тој ти, којшике мори, *ич'* не ч'ини, тој му *ич'* не ч'ини.

ПРЕДЛОЗИ

409. Систематску обраду прикупљене грађе у вези са употребом предлога остављам за другу прилику, а овде ћу се осврнути на неколико детаља:

а) предлог *без* јавља се једино у том лику: *без* оца, *без* матере, *бес* паре, све мораше *без* мене, купија гу и *без* брата и *без* мене;

б) у значењу *иокрај*, према *ирикај* у Алексиначком Поморављу²³⁵, и у Призрену²³⁶ је *ирикај*: наша гу *ирикај* реке, *ирикај* лóјзе, *Прэкај* сýо и сирóво гóри (нар. посл.);

в) у функцији предлога *кроз* може се срести *и́рз* (< *и́роз*): ишл'е *и́рс* Тетóво, *и́рз* наш сóкак;

г) нису ретке потврде удвајања предлога: Она ти рэкла *за код* мене, дóбро *за у* јéло, ч'е гу кúпим *за у* шкóлу, ч'е ми трéбе *за у* војску — викам. Уп. и: М'рзэл'е Јеврэје *збок иши* су муч'ил'е Исýса.

РЕЧЦЕ И ПАРТИКУЛЕ

410. Речце *ево*, *ешо*, *ено* углавном долазе са крајњим вокалом *-е*: *еве* сýг видиш, *эве* ти и тéбе јéно, *эве* овол'ично сал íмам, *эше* гу тýјке, *эше* ги јóпет, *эне* ти мати долази итд. (в. и т. 89);

411. За истицање се користе речце *бш*, *иа*, *сал* („само“): *бш* тýt дои'е и она, *бш* у н'ино сéло, *бш* тај мати нóјна, купија *бш* вел'ику куч'у, *бшж* гу утепаја (в. и т. 48)²³⁷.

²³⁵ Богд. ГАП 219.

²³⁶ Као и у неким другим говорима П-Т и К-Р зоне (Белић ДИЈС, 237; Павл. Срет. 141; Елзс. Речник II, 124).

²³⁷ Речца *иа* у значењу *баш* уочена је и у Алексиначком Поморављу (Богд. ГАП 222).

узео толико маха да је -ува- постало далеко најчешће средство за грађење итеративних глагола²²⁹. Домашај појаве ћемо илустровати навођењем нешто обилније грађе, дајући код случајева необичних, гледано не само из перспективе књижевног језика, и облике презента, који је, по правилу, на -ује(-), а само изузетно на -ува(-):

а) *аргаишувала* тејзи кучке, *бегендисувало*, Цеја дѣн сам *бојадисувала* јајца, Попарила руке *бојадисувачи*, *бојадисување*, понела *небојадисуване* кондуре, *болуваја*, *болуваше* ми девојче, деца гу *болувале*, затеко гу *болувачи*, све *навадувале* („наводњавали“) тако, *верувало* се, Изгубија си нино *верувајне*, не се *видувало*, сестру неје *видувала*, зѣва гу *врзувала* главу, затекла гу *врзувачи* главу, *врзуваја* руку, оно се *разврзувало*, све се *завукувале* тамо, Амберика *гараншувала*, Млого смо *ладувале*, *ладување*, *ладувајне*, *ладувачи*, *годинувала*, у Печ', Лошо *господуваја* сас очевину, Сестра гу добро *господување*, Ја сам све *гошувала*, *гребенувале* вуну, Отиша на аџисто да пере своје *греување*, Млого је *греувала* у младос, Напрет не се *греуваше* зе сѣге, Свекрва гу неје *дарувала*, што ме *дарувале*, За *дарувајне* добиље дукат, *дершуваше* му и брат, Кад ми тамо стигосмо — они *довршувашу* рабѣту, *дошувала* (в. т. 360), Све ни *донесуваше* у кучу, *донесувале* пуње врече, *дугувајне* је тешко, *живувала* млого тешко, Горко *живување* имала при тога мужа, *живувајне*, *завршувале*, *заграшувале* [су] авлију, *замазуваја*, Мати гу *замесуваше* леба, Што си га *зайишувала*?, лошо *зайишувало*, *заросуваше*, Тешко се *засишувале* теј Арнауштије, Тој она и *заслужуваше*, Не знам за ошто *застајкуваше* тујке, Не ми је *иришнуваја* што сам донела, прет своје врата *изашувале*, *исирашувале* ги децу, *казувала*, Они не ни *казувале* нама, После се Срби *иселувале* овамо, Брат ми *казуваше* тој, черпич се *казуваја*, Негово поштѣјне се *казувало*, Старе луди би *казувале* тако, Кој ти је, комшике, *калаисувала* вуј тениеру?, напрет сам *кушувала*, Ми смо *кушувале* готѣво, *кушувала* нешто, он *кушуваше* ствари, *накушувала* и донѣја, *куршалисувала*, Твојему *лакрдисувању* крај нема, *месувале* свој леба, Понапре смо *месувале*, Моја мати ги *месувала* леба, све *навалувале*, *накањувале* се три дѣна, обѣдвe чѣрке *наликувале* на матер, *наиднувале*, *наручувале* чѣрге у мене, *нашѣрувала* ги сестра, *ночувале* по сокаце, *снашувала* се нарѣт, *обалувала*, *обалувасмо* гу цеја дѣн, *обалувале* и ни, Слоши му се *обедувачи*, Чѣсто си ги *обрнуваја*, ја се *обрадувала*, и чѣрка се *обрадувала*, деца гу се *обрадуваше*, И мене *обрадува Бок*, Сама се *свукувала*, Млого си *одгризувала*, А за ошто сте га *одврзувале*?, *ошасувала*, *ошасувајне*, *наиднувале* не три дѣна и три ноѣа, Руке ми *ошиднувале* држачи, *ошталувале* ствари, и без леба *оштанувале*, *ошѣкнувале*, Мати гу се *ошривала*, млого сам *шиднувала*, Мене ми *шисувало* тако, *ошѣкошувала* стару зѣмњу, *шогледувале* чѣсто на сокак, *шодгуркувале* гу се којшике, Рана ми се *шодлушувала*, И брату смо *шоручувале* да доѣе, Мати *шѣшѣшуваше* чарапчичи, *шѣшувале*, Никој ништо не *шѣшуваше*, Вѣра се *шѣшувала*, Напрет се *шѣшувало* старе луди, *шѣшуваше* било, Кој ти *шѣрекадуваше* грѣбѣве, Партизане *шѣркинувале* цркву, Њине зулуме несу *шѣрешанувале*, *шѣрѣмешуваше*, *шѣришнуваја*, Децу би чѣсто *шѣреобукувале*, *шѣрешесувала*, Муж гу *шѣршувала* плату, Цѣлу го-

²²⁹ В. Белић ДИС, 496–503; Богд. ГАП, 208.

дѣну не *ѣримувáја* ништо, Ракију ги нѣсмо ни *ѣринесувáле*, *ѣришиснувáја*, Они се нѣсу ни *ѣрич'ешчувáле*, *ѣроѣувáло* ми врѣме, *ѣроснувáчи* кошул'е оѣсебна, *ѣушувáла*, *ѣушувáле* на бродове, *Радувáле* се дѣца, Компшиѣ дѣца се *развикувáле*, Бóg *заѣрзувáја* — Бóg *разѣрзувáја*, *ошавувáле* свѣ по ул'ице, Туј се *сáстлавувáле* и подморниѣе, *расшувáја*, *расшувáле*, *Расишувáчи* зѣмњу уморија се, *расѣречувáја* жáр, А Арнаути *расшоварувáле* кóјне, *рашувáла* и Русија, Нѣмци га *заробувáле* пет пѣт, *рашувáјне*, онда се *зарашувáло*, пóсл'е се *зарашувáло*. Млóго смо, море, *робувáле*, *свукувáја* ги све, *Свукувáчи* се, изгуби сáт, Дѣца гу млóго *сирошувáле*, *скашувáле* му жабѣке, плáтно смо *скрачувáле*, У фабрику смо се *слѣгнувáле*, *снаѣувáја* се, Н'ѣга па *сѣасувáло* мáло што бѣја т'рговáц, *сшанувáле* у нáшу кѣч'у, Сѣдом дѣше ни *сшанувáле*, *ошѣкнувáле* му нóге, свѣ ги *ѣретресувáја*, *ошрувáше* ч'овѣка, Свѣ се *ошрувáја* нáрот, Нѣ-не *шáкнувáле* Нѣмци, Мáти је л'сно *увѣдувáла*, нѣ се *ушóшрѣбувáло*, *дóчѣкувáле*, *ч'колувáле* се дѣца, *школувáја* итд.;

б) Мѣне ми се *бегендисѣје* тóј, *бегендисѣјемо*, да се *бојадисѣјемо*, да се *бојадисѣјѣф* жáја, *гл'ѣѣосѣје* тенц'ѣру, Она немáла стрá што *греѣје*, Не мóже л'сно да се *угреѣје* („загрева“), *дембел'исѣје* („ленчари“, „дембелише“) и брат му; *дóѣршѣје* (тако и императив: *дóѣршѣјѣше* рáботу), Добар крóмпир *донесѣје* (импер. *донесѣвај* ги по ништо и тѣ), *жалѣјем* ги и жá, И она *живѣје* от ч'ирије, Сѣге, сѣне, *живѣјемо* тѣшко, поч'ѣла да *замесѣје* л'ѣба, да ги жá *зайовѣдѣјем*, овде се *зайшисѣјем* — п'рсје, пóч'е пол'ко да *заросѣје*, Он се не *засишѣје* л'сно, *извукѣјем*, Нѣје знáја да му *извукѣје* пáре, да се *здравѣје* сѣс мѣне, се *здравѣјемо* сáз другóве, *изнесѣјем*, Тóј се злó не *изнесѣје* на сóкак, *исѣрáчѣјем* снáу, Тѣшко се и он *куршáл'исѣје*, Да *л'ишѣјеш* и тѣ јенпѣт, и стóка *л'ишѣје*, *разменѣјѣф* пáре, *л'рзнѣје*, И она *ночѣје*, *ѣрекињѣје* се, Да не *ѣреникнѣје* мѣчá се прáшак, *ципѣл'е обукѣје* (тако и: *обукѣје* се), Она и *однесѣје* и *донесѣје* л'ѣбóве, тѣј пáре што ги *ошóменѣје*, *ошшисѣјѣје* („отпушá“), Нѣ ми *ошшанѣје* ни за л'ѣба, А матѣре не *ѣисѣјеш?*, *шóдгреѣјем* жѣло, Фабрике се *шóновѣјѣф*, *обрадѣвај* се, Мѣ ч'арáпе *шóчнѣјемо* од г'рло (и импер.: *Пóчнѣвај* више тѣј своју рáботу, Не *зайóчнѣвај* ништо сáз њѣга), И жá *ѣревадѣјем* из жѣне сóбе у другу, Пóп ни *ѣрекадѣје* грóбóве, Дѣца ги *ѣренесѣјѣф* и врѣч'е, да *ѣренесѣјемо* кáмењ, два пѣт *ѣретресѣје*, *ѣребукѣјѣф*, *ѣринесѣјем* (импер.: *Проснѣвај* плáтно да се сѣшпи), *зарáдѣјѣф* по кафáне, Сѣге се Немáч'ка *освѣшѣје* нáма, *размесѣје* (импер.: *размесѣвај* тáј л'ѣба), *разменѣјѣф* пáре, *Расишѣвај* више тáј пѣсак, Поч'ѣло да *сѣмнѣје*, *Свукујем* се и жá, Мáти гу *сѣшѣје* брáшњо, У шѣше да ми *сѣшѣјеш* ракију, помáло се *сѣшѣје*, *скашѣје* нáрот у свѣт од глáт, свѣ *скушѣје* рóба, кáрта *оскушѣје*, да ги *ѣретресѣје*, два пѣт *ѣретресѣје*, да и мѣ *увѣдѣјемо* у рáзбој, *увукѣјем*, *унесѣјѣф* гу у кѣч'у, *ушшѣјеш*, стóка *ч'ркнѣје* итд.

в) *верѣвам* жá нѣму, не *кушѣвам* ништо нóво, Они *кушѣваѣф* сáмо дóбро, да те *шлѣѣва*.

377. Облик *везувáла* (аутохтони призренски пандан је *ѣрзувáла*) говори да је модел ујѣдначáвáња глаголских основа у наведеном смѣру и сáда продуктиван. Дá је модел заистá жив показује и облик *оѣѣкувáле* (А штó сте *оѣѣкувáле?*) прсма изворном призренском ч'екáл'е. На другој страни, опет, није примећѣна значáјнижá количина потврда успостáвљáња „правилног“ односа инфинитивне и презентске основе (кáо на пример: *-ова-*, *-ива-* : *-ѣје(-)*). Нису, дáкле, чѣсти случáјѣви тѣпа

IV

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

414. У уводном делу расправе речено је да ће се након излагања чињеница релевантних за сагледавање основне структуре говора призренских Срба потражити одговор и на питање његове генезе. Полазећи од географског па и лингвистичког положаја прве српске царске престонице, није неумесно поставити питање да ли се у овом случају ради о мешовитом говору, насталом у процесу кристализације мешавине различитих језичких (и дијалекатских) идиома. И поред чињенице да су у данашњем говору Призренаца јасно препознатљиве компоненте настале под утицајем несловенских језика (у првом реду турског и албанског), затим нешто очигледног наноса из суседних македонских области, изнети материјал недвосмислено казује да је призренски говор изразито српски и, разуме се, штокавски. Српски је од времена од када степен историјског развитка јужнословенских језика налаже да се о њима говори у наведеним категоријама. Он је, затим, изразити представник метохијског, односно косовско-метохијског, типа призренско-јужноморавског дијалекта, будући да зна за особине диференцијалне у односу на П-Т дијалекатску зону као целину:

- а) прво лице множине аориста и имперфекта на *-смо* (т. 348, 349);
- б) наст. *-ише* (а не *-еше*) у 2. л. мн. императива (т. 342);
- в) ново јотовање и код лабијала: *гробље, здравље, дивље* и сл. (т. 156);
- г) изостанак итеративних образовања типа *огрибам*;
- д) непознавање бројних конструкција типа *два ножи* (искључиво: *два ножа* и сл.; т. 262).
- ђ) изостанак имперфекта типа *идешем* (т. 349);
- е) непознавање заменичког облика *њум(а)* (т. 299);
- ж) *д > лу* само иза сугласника *с*: *слуза, слунце, слубица* (т. 69);
- з) потпуна очуваност облика датива (о потврдама осталих падежних облика — ниже, у т. 421).

415. Призренски говор познаје, разуме се, већину особености П-ЈМ дијалекта, детаље који су својом укупношћу обезбедили дијалекатску индивидуалност пространој зони између косовско-ресавског, на једној, и тимочко-лужничког од-

носно сврљишко-заплањског дијалекта, на другој страни. Особинама које карактеришу косметски тип П-ЈМ дијалекта додајем и две маркантне појединости:

а) (*ја* < -л: *биднаја, донеја, образ беја, весеја, гоја, деја, њејеја, Бејаград* (т. 151);

б) завршени процес уопштавања -в (-у, -г, -ф) у 3. л. мн. презента (т. 338).

Ту су, даље, иновације познате углавном целој П-ЈМ зони:

— *дођем, њођем* према старијим ликовима са -јд- на Т-Л терену (т. 160 и 360);

— *синови, градови* у Н—ОП множине (о поновном васпостављању ликова типа *синове, голубове*, па и *Турце, ойнице* (т. 226–230) ниже, у т. 423);

— енкл. облици *не, ве* у Амн. (т. 296 и 297).

416. И досад су неке појединости српских говора овога подручја с правом објашњаване македонским утицајем, последицом миграција становништва са те стране. По њиховом обиму и крајњем домету Призрен се не разликује од суседних метохијских староштокавских области. На несумњиво македонски нанос у призренском говору опадају:

а) формант -на- у инфинитивној основи глагола III врсте: *биднаја, викнасмо*; т. 55);

б) наставак -л'е у сва три рода множине радног придева (т. 351);

в) наставак -е у Н(ОП) множине сва три рода придевско-заменичке деклинације (т. 323);

г) *са, се* место српског *су* (< *спѣ*) (т. 57, 402).

У контексту прилика у турском језику и на ширем македонском терену вероватно треба тражити објашњење нарушавања односа њ и н, у првом реду — отврђавању и декомпоновању њ (т. 143–150).

417. Када је о македонском утицају реч, испитивање призренског говора је показало пуну прецизност већ изнетих судова о великој зависности „говора околине Призрена од тетовског типа“²³⁸. Околина — *да*, али се то не може рећи и за сâм призренски говор. Напротив, показало се да, на пример, у Призрену остају неке ЈМ особине карактеристичне за северномакедонски појас — *облик њума*, имперфекат типа *идешем*. Акценатске подударности Призренаца и неких делова Скопске Црне горе дугују истом жаришту на српској страни, у изворишту реке Лепенац у Сиринићкој жупи. Исто тако, у очи пада изразито српски лик неких српско-македонских дивергенти. Ту су, између осталог, заменице *ми, ви* (у Сретечкој жупи и Ђаковици: *мие, вие*), наст. -га у придевско-заменичкој парадигми. У Призрену нема ни трага -џи у облицима 3. лица јд. и мн. презента, македонском развиту назала задњег реда и двају полугласника (ѣ > о, ѣ > е) у наставцима. Увек је, дакле: (у) *воду, конац, њеџак* и сл. У призренском говору нема трага ни западномакедонске судбине интерконсонантског *џ* и финалног *л* (*воук, њејеу*). Македонски утицај је, у ствари, узео знатио слабијег маха у Призрену него у двама шарпланинским жупама: у Сиринићкој и, нарочито, у Сре-

²³⁸ Ивић Дијалект. 124.

течкој. Најкраће речено, у ближим македонским говорима, с изузетком Горе, наћи ће се више П-ЈМ особина него у Призрену — македонских!

418. Данашњи штокавски дијалекатски мозаик последица је деловања двеју различитих развојних тенденција. За разлику од главнине дијалеката централног дела наречја, дијалеката који су, у принципу, имали свој, дакле аутохтони развој, у периферним областима су обично видне последице контакта са суседним, обично несловенским језицима. Међу подручја са најочигледнијим резултатима језичке интерференције свакако се са пуно основа увршћује српско-арбанаско пограничје како на црногорској тако и на србијанској страни. Судаћи по објављеним резултатима досадашњих истраживања са означеног подручја и увиду у прилике у Призрену, несловенски језици су највише уплива имали управо у генези градског говора призренских Срба. Објашњење ове чињенице, објашњење више пута понављано у расправи, више је него прозирно. Вишевековни суживот са Турцима, а затим и са Шиптарима, са којима су Срби, претходно, вековима, у ближој и даљој околини вароши имали одговарајуће контакте, морао је оставити трага у језицима трију народа. Истраживања су, уосталом, већ показала да су се ове чињенице из демографске прошлости Призрена итекако одразиле на структуру језика призренских Турака. Испитивања оваквих зона по правилу бацају „ново светло“ на феномене везане за узајамни утицај различитих језика.

419. Резултати језичке интерференције највиднији су у области лексике, затим синтаксе и фонолошког система. Турски удео у лексици у овом случају је толики да код читаоца Чемерикихеве збирке или слушаоца живог призренског говора понекад ствара утисак да пред собом има туђи језик „изговорен на српски начин“. Будући да лексика и синтакса остају изван оквира овога рада, остаје нам да се осврнемо на два преостала сегмента језичке структуре.

420. Крупне су последице засецања турског и албанског језика у фонолошки систем српског призренског говора. Оне се првенствено огледају у инвентару, а донекле и у дистрибуцији фонолошких јединица. Непосредним турским и(ли) албанским утицајем објашњавају се:

1. присуство фонеме /ū/ у посуђеницама (т. 54);
2. декомпоновање вокалног /p/, уместо којег у данашњем призренском говору стоји секвенца /ʔp/ (т. 72);
3. ненарушени статус фонеме /ф/ (т. 118–119);
4. изједначавање сонаната /љ/ у свим позицијама и /л/ испред вокала предњег реда у корист /л'/ и отврдњавање /л/ испред вокала задњег реда и на крају слога (т. 138–142);
5. свођење африката /ч/ и /ћ/ на /ч'/ односно /ц/ и /ћ/ на /ц'/ (т. 132–136);
6. десоноризација финалних сугласника (т. 210–213);
7. нарушавање односа између сонаната /н/ и /њ/ (т. 143–150).

Отврдњавање и декомпоновање /њ/ у говору призренских Срба, како је већ речено, треба гледати и у контексту прилика на ширем македонском простору (т. 149), као и у турском језику, који не познаје глас /њ/.

Турски и албански језик посредним путем су доприносили стабилности полугласника, и то како у наглашеном тако и у ненаглашеним слоговима. И турски и албански језик, наиме, карактерише седмочлани вокалски инвентар: поред пет „класичних“ вокала они знају за /û/ и глас који се у турском битно не разликује од српскога /ь/, док је тај седми члан вокалског система у албанском, додуше, реда *e*. Уношењем великог броја посуђеница са тим вокалом радикално се повећала његова фреквенција у свакодневном међусобном комуницирању носилаца српског призренскога говора. Захваљујући, опет, билингвизму у вишенационалној вароши, Срби са /ь/ одржавају контакт и онда када комуницирају на турском, па и на албанском језику. Наведене чињенице објашњавају већ истицану стабилност фонеме /ь/ у призренском говору, стабилност ретко бележену на терену ове дијалекатске зоне.

421. За значајнији утицај несловенских језика на генезу фонолошког система говора призренских Срба углавном се знало и досад. Детаљнија истраживања су, међутим, показала да постоји извесни паралелизам и у развоју деклинације. Одлично чување посебног облика датива у свим именичким врстама прати и неочекивана отпорност генитива, па и локатива једине. Појава се не може тумачити утицајем књижевног језика па ни суседних српских прогресивнијих идиома. Чињенице налажу да се ни овде не сме заобићи језичка интерференција, конкретније — утицај турског (и албанског) језика. Прилике у говору досељених Азијата засигурно ће значајно умањити шансе надирућем аналитизму, а тиме у доброј мери допринети чувању старијега стања у том сегменту језичке структуре. У свему овоме не сме се губити из вида висок степен корелације неких историјских и језичких чињеница.

422. У науци је одомаћено мишљење да су „у XIV в. призренско-јужноморавски [говори] изашли из штокавске развојне заједнице“²³⁹, односно „да су дијалектии призренско-шумочке зоне ушли у развојну сферу балканског језичког савеза и да њај преокрет углавном није старији од XV века“²⁴⁰. А управо у XV веку у Призрен стижу Турци и у њему остају до данас. Ствар битно не мења чињеница што турски припада породици аглутинативних језика, у којима се облици речи граде помоћу аглутинација, у којима се, дакле, граматички односи изражавају прилепљивањем различитих афикса на корен. Но, и тако излепљени различити афикси у различитим падежима засигурно ће доприносити чувању флексије у српском говору. Тешко се под кров случајне коинциденције може подвести чињеница да је српски призренски говор без трага изгубио облик инструментала, јединог падежа за који турски нема посебно афикса. На размишљање у овом смеру обавезују и неки појединачни детаљи, као што је, на пример, чување облика Лјд. код именица *a* основе. Морфолошка дистинкција између акузатива и локатива у турском језику удружена се честом употребом локатива уместо датива код именица типа *soba* свакако је подупрла чување синкретизма Г-Д-Лјд. у српском говору. На тај начин је Призрен практично у доброј мери лишен једног типичног балканизма, особине која карактерише широки ди-

²³⁹ Ивић Дијалект. 121.

²⁴⁰ Ивић Дијалект. 122.

јалекатски простор од Црногорског приморја до северног Баната. Изгледа да се турски утицај не може занемарити ни код тражења одговора на питање зашто се у П-ЈМ говори „миого ближи просечном српскохрватском (штокавском) стању него тимочко-лужнички“²⁴¹. На ток развоја говора призренских Срба више су, по свему судећи, утицали несловенски него словенски (суседни српски и македонски говори) фактори.

423. Међу уоченим и у расправи изнетим карактеристикама призренског говора мало је оних за које се са сигурношћу може рећи да су унете из суседних српских крајева. Изван сирињског типа стабилизовања акцента њих као да и — нема. О високом степену аутохтоног развоја призренског говора, гледаног у контексту српског суседства и окружења, о његовој отпорности на озбиљнији утицај са те стране, сведочи одсуство неких, већ помињаних, типичних П-ЈМ иновација. Овде, поред осталог, нема ни разлике у рефлексима дугих и кратких наглашених вокала *e* и *o*. Чињенице говоре да је на другој страни, опет, у домену деклинације најупутније гледати релативни архаизам (облици генитива и локатива) или, пак, овдашњу иновацију бележену и у другим метохијским крајевима (Н-ОПмн. типа *синове*, *Турце*). Детаљнија истраживања, чији су резултати овде махом и изложени, вишеструко потврђују у науци већ изнету претпоставку да је призренски крај колевка једног дијалекатског типа, колевка из које ће се он вековима ширити потискујући при том ранији говор на издуженом простору долине Јужне Мораве. Призренска област је, дакле, одавно врло продуктивни расадник, крај из којег је један дијалекат миграцијама разнет далеко на североисток. Призренски басен је, ван сваке сумње, и чешће и обилатије својим сународницима предавао но што је од њих примао „готове“ језичке особине. У размишљањима о проблемима ове врсте мора се респектовати и један ванлингвистички моменат, детаљ који на специфичан начин помаже у изналажењу одговора на питање зашто се ближа и даља српска околина према Призрену више равнала но што је на њ утицала, зашто су други од Призренаца више узимали но што су им својега наметали. На престижност Призрена као града и вароши, а тиме и његовог језика, мора се најозбиљније рачунати у временском распону од неколико столећа. Његова трговачка и занатска моћ, са неминовним колапсима у време већих ратова и пустошења, траје од времена Немањина до данас. А у Уводу је било речи о континуираном високом уделу српске компоненте у привредној моћи некадашњег царског града. Речено је и то да је и у XIX веку призренска трговина била углавном у рукама богатих Срба. Читалац се у уводном тексту срео и са подацима о томе да су се Срби, и поред свих невоља које су богати град сналазиле због честих посета нежељених војски и других пљачкаша, увек радо досељавали у Душанову варош. Када се, опет, зна да због ограничености смештајних могућности варошких насеља, у случају Призрена — због његовог положаја — наглашено лимитирајућег фактора, није могло бити масовнијих усељавања носилаца другачијег говора, онда је још јасније зашто дошљаци нису могли бити није утицати на говор затечене већине. Нови досељеници су се, уосталом, и на пољу језика прилагођавали старинцима и тамо где су били значајнији демограф-

²⁴¹ Ивић Дијалект. 125.

ски фактор и где су били економски мање инфериорни него у призренском случају²⁴².

424. Данашњи призренски говор стоји на својеврсној средокраћи између двају дијалекатских типова: косовско-ресавског и призренско-тимочког и, као такав, личи на мост између прогресивнијих и архаичнијих говора на овом делу штокавштине. У језику призренских Срба има мало механичког наноса из других идиома. Његова данашња слика превасходно је одраз аутохтоног органског развоја уз нешто више трагова утицаја језика несловенских народа са којима су Срби подно Шаре вековима делили и добро и зло.

²⁴² О томе детаљније в. у: Ивић Огледи III, 90–92.

а) говори се: *йóјем*, Комшије *йóјеф*, да *зайóјем*, да *зайóје*, *йојауч'и* засипна, *расйóјем се*, *расйоја се*, *расйојаја се*, *расйојал'е се* деца итд.;

б) У Призрену: *óфца бл'еје*, *пáтка квáч'и*, *мáч'ка мауч'и*, *вóди се* бивол'ица.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

402. Пуни облици гл. *јесам* су ретки и добијају се, најчешће, као одговор на директно постављено питање: *Јесам*, *сине*, *јесам* била у Приштини, *Јеси*, *јеси*, бија си и ти *тúјке*, *Јесије*, купила ми сестра *ч'арáпе*, *Јес*, *јес*, нашла га је *тáмо*, *Јесије*, море, *јесије* попувал'е *свé* у дугáјну јен *пút* и *ви*, *Јесу*, *брé*, продавал'е ни и *óне* *кози́ну*, *јесу*, *јесу*. Чини се да је *јесам*, *јеси*, *јесије* новије. Аутохтоно би било *јес* са значењем потврдности.

Код енклитичких облика (*сам // сьм*, *си*, *је*, *смо*, *сѝе*, *су // се // са*) посебног осврта је вредно треће лице множине и, донекле, прво лице једине. Поред, иначе очекиваног, *су* у призренском говору се чују и, са македонске стране унети, ликови *са* и *се*:

жéне су *ткáл'е*, *веј брач'а ми су* *раст'рвéне*, *веј крушке су* *ч'исте*, *óне су* *дóбре* и *поштéне*;

грóбл'а са *гол'еме*, *И óни са* *зл'икóфци*, *Бугáри са* *зл'икóфци*, *Нíне плúч'а са* *свé ц'рне*, *ц'рне са* *плúч'а*, *Гдé ви са* *пúшке?*, *Јéне н'íне* *грóбл'а са* *вел'ике*;

Млóго се *јáке* *веј л'еко́ве*, *тв'рде се* *веј крушке*, *Блáге се* *ка шéч'ер* *веј диње*, *дóбре се* и *тéј* *ципéл'е*.

Поред чешћег лика *сам* понекад се чује и форма са очуваним ненаглашеним полугласником: *сам* *купíла*, и *сам* *се зарéкла*, *била сам* *вол'иква*, *оперисáла сам* *се* и *ја* *од жу́ч'* итд., *свé сьм* *ти дáла* и сл.

Код одричних облика (*несам*, ретко *нэсьм*, *неје*, *нэсмо*, *несѝе*, *несу*; в. т. 61) задржаћу се на 3. л. једине. Поред лика *неје* чује се и контрахирана варијанта *не* (о томе је било речи у т. 78) и, друго, негација и формант *је* често се раздвајају енклитичким облицима заменица: *не* *ми је* *жењет*, *Не* *ми је* *казáла*, *Не* *ми је* *би́ло дóбро*, *Не* *ти је* *лýсно*, *Не* *га је* *видéла*, *Не* *ги је* *купíла* *колáч'е*.

403. Уз облике од презентске основе *будем*, *буде...* јављају се, и то чешће, облици од инфинитивне основе *бидне*, *биде...* Потврде:

ако *бúдем* *тáмо*, *ч'е* *му помóгнем*, да *бúде* *дéвер*, да *л'и* *ч'е* *бúде* *тáко?*, *врéло* да *бúде*. Рекло би се да су форме овога типа преузете из књижевног језика;

да и *ја* *бúднем* у *ч'аршију*, *кач'áмак бúдне*, *мáсло бúдне*, *Тóј ч'е* *лýжа бúдне*, *Ч'е бúдне* *свáкому* по *јéно* *зálч'е*, *Штó ч'е бúдне?*, да *ти бúдне* *дрúсто*, *ч'е бúдне* *мýка*, *ч'е бúдне* *лýжа*, *Глáву* *мóју* *дáвам* *ч'е бúдне* *тáко*, *мóра* да *бúдне*, *Они* *ч'е бúднев* *òвде*;

Јá *ч'е* *ви бúдем* *слúга* *вáма*, *С'рбíја*, *бíч'и*, *јóш* *пóвел'ика* *ч'е бúде*, да *бúдем* *дóбра* — *вíка*, *Бúдеш* *л'и* *гу* *нашла*, *úзи* *гу*.

Од осталих глаголских облика навешћемо нешто потврда за:

прич'е, збрив, навал'ише се. Кат видоше кол'ико је са́та, искоч'ише, отидоше стражу да чуваџ и тако ништо не работал'е. И тако се живело, брате мој. Живело се ка-мал'и Бог, ал'и сѝк је страшно. Сѝг је тешко, дошло тешко време. Како ч'е се спасамо? Јез, Бога-ми.

*

Ламба била да обесиш на зит, а гасарч'е не мо́гло да се обеси, него си га, оно имало нароч'ито ста́кло, извадила си га, стајила си да пл'етеш, а фуруна ти гори (напре нема́ло шпорете, нема́ло порцуланске шпорете него обич'не, на др-ва). Фуруна тако висока... жар покупиш и стајиш у тај тагар. Муч'но, муч'но се живело, бога-ми. Кој имаја — имаја, кој немаја — немаја.

*

А ву́ну смо купувал'е, дол'е има Табана... Тамо смо купувал'е ву́ну, како-кој има па́ре, плати два-три кила, пѝт кила, како кој има па́ре. И тако смо живел'е.

*

Како-сам-се уда́ла — не питај! Сва́дба била, субота, л'етив авијони. А ја играм; море-млого сам меракл'ија и за певајне и за играјне. А ја играм, Бог да чува, ма́тер сам-нема́ла, ма́ти ми умрела мла́да — тријесед године. Имала мач'еју, ал'и млого ме фи́но држала. Она ми каже: „Немој, с'рамота је, жене те гл'едав"... И тако сва́дбу ми о́тац нап्राија фи́ну. Венча́ла сам се, уда́ла сам се, л'епо ми било. А нема́ла сам ни да изедем ни да попијем. Како да ти кажем: пѝски бедно, што да рабѝташ!

*

Ујутру закѝти се мла́да и доц'неџ сватови да гу узнеџ. Свирач'и свирав, кум доша и тако они посл'е поведеџ мла́ду, тај мушкарац — у његову куч'у се иде та́мо, а она је кот своје куч'е, код матере и оца. Ё, посл'е се иде у ту́чу куч'у... Девер: пѝшкир овде, свил'ѝну ма́раму — везѝна овде, ма́шња овде и у ц'ркву ги во́диф, у ц'ркву ста́неџ пред о́лтар и мушка́рци и мла́де. И посл'е ч'ита. П'рстење промениф на ру́ке попови. И посл'е отиднеџ на срѝт ц'ркву. По́п по́је, они се в'ртиџ — нешто ка а́стал округло, око тај а́стал се венча́. И тако посл'е искоч'иш и на́двор: „Кум нема па́ре, кум нема па́ре“. А кум спремија па́ре па ме́та све, ко[j] је појак да дофа́ти, ил'и бомбо́не ил'и тако... Она доц'не у куч'у пред врата от со́бе, де́те узне у крило, ма́ло де́те. Ста́не не́кој: во́ду просѝпе... Мла́де се стајѝ барани́ца овде. Мѝси се барани́ца па на гла́ву, ко-је јач'и да дофа́ти. Ё, дол'е свек'рва се́ди, узѝла у крила, просѝпе во́ду и посл'е мла́да дофа́ча оној-де́те и поди́гне ова́ко... И посл'е сва́ко на своје ме́сто отидне, за а́стал се́дн'е, мезѝ-је гото́во, мезѝтив, пијеџ. Играв се, играв се. Ако је за пуцајне — пуцаџ, и тако је сва́дба... Се постајѝ да се рѝч'а — рѝч'ав. До зо́ре играјне, певајне и тако... Она ч'е иде у п'рву неде́лу у кума; у ц'ркву, от ц'ркве у кума, и мушкарац и мла́да. Е, посл'е у кума ако о́ч'ев на рѝч'ек та́мо у кума послѝжи се. Е, посл'е доц'не до́ма. На в'р петнаѝез дѝна мла́да иде у го́сти, да спије код ма́јке и — тако. Стари́нске обич'аѝ бил'е, сѝг нема ништо.

*

Ај ти кот л'екара. А кот л'екара турише ме на тај астал. Штo ч'е да бидне? У болницу ми турише инекцију. Оно бол'и до Бoга, бол'и, Бoг да ч'ува. И посл'е дошла сам дома. Жене се сабрал'е туј, а тај комшиќа моја неје отишла у Свету-Тројицу. Муж гу рекнаја: „Гребта је ти да идеш, а тетка-Даница да не иде, не! Да седиш и ти!“ И она останала. И сабрал'е се. А оно ме вика: „Ајде код мене, ајде код мене“. „Неч'ем ко[д]-тебе, дома ч'у идем“. И доу'оше они, отворише врата. И, бога-ми, проу'е ме руќа. Пáри, пáри, пáри свако в'ече, сас св'е вођу пáри. Муж ми в'рзуваја руќу повише — в'ржи ми руќу — да ми проу'не. Св'е вако сам гу д'ржала, св'е. Посл'е ми дошла ч'ерка и унуќе ми дошл'е и тако ми помогл'е. А вуј-руќу — не прајл'е млого, мало. А на рамо сам пала. На рамо мало коска ми се искоч'ила, јез, бога-ми. И посл'е сјн ми отнесе ме овде у болницу. У болницу ништо не ми помаже, ај за Приштину. Бoга-ми, Приштина ме оздраве... Дáде ми никоје капсул'е ка инекцију, ал'и проу'не.

*

Јенпут сам паднала на нос. Пре две-три године да идем на славу. Вика ме вај комшиќа. Не преко зит него отуда да проу'ем... К'рв бије от мене, к'рв бије, к'рв бије — ч'ешма. Она ми збори мене, дава ми к'рпе што се бришев ч'аше.

*

Стварно, ја не-знам колико се ч'увам. Гумене папуч'е опасне су, млого су опасне. Сјг нема штo да обуч'еш. Напре наљне смо носил'е, наљне, јез бога-ми, ал сјк овако плашимо се да не паднемо. Нога се повреди, сат повише папуч'е: равнo је, ајд, идеш... Има д'рво, они напраиф овде мало и овамо, а овде седи — ми кажемо топук — овамо кајше стајимо и тако то викамо наљне.

*

А стари бил'е, како ч'е ти кажем: ч'ерге се ткал'е мојему покојному оцу, а отац ми бија самарција, самаре за којни се-правил'е... Ч'ерге се ткал'е на разбој, разбој гол'ем, овако гол'ем разбој и посл'е сашијев се теј ч'ерге и дол'е и горе и вако се сашије, посл'е продава. Кoj оч'е да купи — доу'не. Продаде, узне паре. А самаре за којни бил'е... Узнеш ти ч'ергу, тресеш, тресеш на зид, једва да гу истресеш, тешка. А сјг — дивота... И сјк се мучимо, млого скупо.

*

Заклаја ми отац свињу. И ја с'аз децу сам у собу. А оно доу'не ка ч'ардак да се проу'е па да доу'е у собу. И тој дете тмам да заоди. Имал'е смо тако мало парч'е и тај тагар... Не могаше да се изл'еч'и, умреја ми од рак. Иша и по Скопл'е. Сјк ми умреја један брат, јен је у Врајне... Они бил'е осом, осом брата... Ма'ч'еја ми била млого добра. Покојна ма'ч'еја би рекнала: „Чу ти купим јену нову кошулу, заслужила си“.

*

Сјк нема пекаре, нема, ништо нема. Шпорет не п'ече тако. А и не може, сјк је друго. Кукуруз не можеш па ни да га угњетеш. Право мој-сјн — еве јено

одатле: побегла *одошле*, беггај и тѣ *одошле*, дизај се *одошле*, Сви се дизајте *одошле*;

оданде: *одонде* несу доодиле, несмо ги *одонде* купувале сал кърве доодиф *одонде*;

близу: *близо* смо, одовут ви је *йоблизо*, овамо је *йоблизо*, тјјке је *најблизо*;

далеко: отоше ни деца *доллеко*, не йди, сине, *доллеко*, Руси биле *доллеко*;

негде: Изгубила сам *нигде* маџаму, Сџге *нигде* вџрне, Бџат му биџа пџп тџмо *нигде* итд. (в. т. 62), поред: Јџш *негде* наше жене нџсив димџе, *Негде* су остџле кнџге, Остџи гу *негде* у мџлу сџбу.

Упитни прилог за место где јавља се у два лика: *де* ти је сџн?, *де* си бџила?, *де* ти је бџрат?, *где* да му наџем жџну? (в. т. 163). У истом значењу ретко стоји и *куде*: *куде* је твој сџн?

У функцији правога прилога и у Призрену се јавља *дома*²³⁴: *дџма* лџи си?, дџнџс ни мџти неџе *дџма*, Снџо мџри, *дџма* лџи си?, Којшџке мџри, *дџма* лџи си?

406. ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ

кад(а): *кџш* је вџреме?, *кџш* је субџта?, *кџш* че ми кџпиш јено шџше кџж-нак?, *кџд* га утџпа неџа?;

никад: *никад* гу неџе видџја;

некад: *некаш* ми је мџка и мџне;

сџг(е)(а): *сџг* бџш снџјке реко, *сџв* *сџг* видиш, *сџг* за *сџге* нџрот се мџчи, *сџге* је шџфер, *сџге* ги тџраф, *сџге* му га узџше и неџму, *сџк* је тџко, *сџге* сџмо чеџти, *сџга* слџбџдно продџва дџван, тџко је *сџга*, *сџге* кџј те пџта *сџге*;

тад(е): бџш *шџш* да умре, *шџш* че доџне и мџти, не гу нџша *шџде*, И свџе нџше изгџналџе *шџде*;

данас: и дџн *дџнџс* тџко је, *дџна^с*, *дџнџ^с*, неџа гу ни *дџнџс*, *дџнџске*, и *дџндџнџс* је дџбро, тџмо је и *дџндџнџске*, *дџ^анџске* ме нџша и мџне, *дџнас* ми је дџбро, *дџнас* је лџшо вџреме;

ваздан: *вџздџн* гу је и мџти по сџду, *вџзда^н* спџје, *вџздџ^ан* гу вџкаше, *вџздан* ми не дџбро, не ми је дџбро *вџздан*;

јучер: *јучџр* да сам умреџа, тџј не би видџја, *Јучџр* да си умреџа, тџј не би видџја, до *јучџрке* тџја чеџге;

јутре („сутра“): да ми доџнеш *јџџре*, *јџџре* је пџтак, од *јџџре* не ти давам мџлеко;

јутрос: *јџџрџс* ми доџе, од *јџџрџс* вџрне, *јџџрџске* гу наџџсмо;

кнџчи: Буџрун *кнџчи* („вечерас“) на вџчеџу, А *кнџчи* че ми доџе сџстра, *Кнџчи* че ймамо гџсте, До *кнџчи* че стџгнеш, море, и тџи;

²³⁴ В. Белић ДИЈС, 337–338; Ивић Галип. 309; Богд. ГАП 216.

увече: *ишл'е смо увеч'ер, пија сáл увеч'ер, увеч'ер продава бóзу, до дeсeт увеч'ер у бáнку је;*

дањом: *дбњом спије, дбњом је поштéна жéна, дбњом не спијем, дбњом нé гу тражи дóма, дбњом не пије, дбњом је пóла'сно за рáбóту;*

ноћом: *нóчом л'ети, тáј ти рáботáше и нóчом, Нóчом скíта по сокáце, Нóчом скíта по ул'ице, Не вáл'а да се тóј ч'íни нóчом;*

ноћас: *нач'ес је у нí свáдба, А нач'ес зав'рнáја снéк, нoч'ес ни доц'óше мiсáфiри, мýж гу зaслабéја нóч'ес, зa нóч'ес дóста попи'смо, нач'еске ги нéма;*

синоћ: *мáти гу ўмре сiноч', штó се трéфи сiноч'?, сiноч'ке гу доц'е сiн;*

зимус: *зимýс и не бéше лáдно, нéма гу јóш од зимýс;*

оточ („малопре“): *ошóч' ми донéла грóјзе, ошóч' прóу'е и брáт му, ошóч'ке ч'ýсмо за тóј ч'ýдо;*

једнак („одмах“): *кáко гу вiкнáше — једн'к доц'е, óн једн'к пáдна;*

јенчас: *јенч'ас;*

давно: *дáмно би дóша, дáмно и тóј бéше;*

одавно: *одáмно те нéма тéбе, одъмно је тóј купéно, одъмно је тóј забрa-јéно, одáмна гу не вiдо;*

опет: *тó је јóиетш освéта, јóиетш ч'е доц'ем, јóиетш и јóиетш ми лáдно, доц'е јóиетш С'рбiја, да гу јóиетш прáим?, јóиетшка не вáл'а, мил'ицáјци доц'óше јóиетш-ка;*

одмах: *дáде ми óдма пáре, купiсмо гу óдма нóве димiје;*

јенпут: *јенйуш што бéу дóшл'е, нiкој не л'же сáл јенйуш, јенйуш доц'óше гу и брáч'а, ошјенйуш iзгуби дь, јенйушке;*

вактом („временом“): *вáкiом ч'е прóу'е и тóј;*

таман: *шáмьн што бéу дóшл'е, шáмьн што в'рна, óна вiка;*

407. ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН

наопако: *нáопако се и рoдiја, мoре, свé гу-е нáопако;*

бадијава: *жiви за бaдијава, цéја дьн бaдијава сéди, сáл сéди бaдијава, сáл сéди бaмбaдијава, бaдјава сéди;*

љуцки: *Јóш нé-зна л'уцки ни да сéди, Нé-зна л'уцки ни л'éба да јéде;*

барабар: *барабáр дóшл'е, барабáр отишл'е, Ни брáч'а нéсу барабáр;*

једва: *јодвá побéга нáдвор, јадвá iскоч'и нáдвор, једвá ги iзвaди (в. и т. 85);*

Од прилога наводим још и следеће: *дóбро рáбóта, а дóбро и пије, дóбро гу тепáше, гурбéцки жiви, комицки да жiви, ајдучки пóгина, йóльч'ко тóј нóси, сáг је л'сно, Не мóгу да гу обрeкнем, ч'е бьшно („тачно“) кúпим и тóј, Тáј девојка бьшно мóја (нар. песма), бьшно л'и је тóј што си ч'ýла, бáјаги бéше дóша, да ми, бáјаги, уч'íни доброч'и'нсто, разбол'éја се бáјаги.*

408. ПРИЛОЗИ ЗА КОЛИЧИНУ

много: *млого* ме бѡл'и глава, *млого* ми ослабѣла ма́ти, *млого*, ч'у́чка, пи́је, *млого* би потепáл'е;

мало: *мáло* има́ше у то́рбу, *мáло* си, си́не, и купува́ја;

коца („прилично доста“): и си́н ги *коца́* пи́јеше, и та́мо *коца́* погуби́смо, бра́т му у Пришти́ну *коца́* дукáте на ко́цку изгуби́ја;

још: да ми донéсеш *још*, О́ни *јошше* не бéу стигна́л'е, Рýси *јошше* не бéу дошл'е, *јошше* не бéше сьмна́ло;

и ч („нимало, ништа“): то́ј ти, којши́ке мори, *ич'* не ч'и́ни, то́ј му *ич'* не ч'и́ни.

ПРЕДЛОЗИ

409. Систематску обраду прикупљене грађе у вези са употребом предлога остављам за другу прилику, а овде ћу се осврнути на неколико детаља:

а) предлог *без* јавља се једино у том лику: *без* о́ца, *без* мате́ре, *бес* па́ре, свé мора́ше *без* мéне, купи́ја гу и *без* бра́та и *без* мéне;

б) у значењу *ио́крај*, према *и́рикај* у Алексиначком Поморављу²³⁵, и у Призрену²³⁶ је *и́рекај*: на́ша гу *и́рекај* ре́ке, *и́рекај* ло́јзе, *Прекај* сýо и сирóво гóри (нар. посл.);

в) у функцији предлога *кроз* може се срести *и́рз* (< *и́роз*): *и́шл'е и́рз* Тетóво, *и́рз* на́ш со́как;

г) нису ретке потврде удвајања предлога: О́на ти ре́кла *за код* мéне, дóбро *за* у јéло, ч'е гу кúпим *за* у шко́лу, ч'е ми трéбе *за* у во́јску — ви́кам. Уп. и: М'рзéл'е Јеврéје *збок и́шо* су муч'и́л'е Исýса.

РЕЧЦЕ И ПАРТИКУЛЕ

410. Речце *ево*, *еи́о*, *ено* углавном долазе са крајњим вокалом *-е*: *еве* сьг видиш, *éве* ти и те́бе јéно, *éве* овол'и́чно сал има́м, *éи́е* гу тýјке, *éи́е* ги јóпет, *éне* ти ма́ти дола́зи итд. (в. и т. 89);

411. За истицање се користе речце *бьш*, *иа*, *сал* („само“): *бьш* т'т до́ц'е и о́на, *бьш* у н'и́но сéло, *бьш* тај ма́ти но́јна, купи́ја *бьш* вел'и́ку кúч'у, *бьж* гу утепа́ја (в. и т. 48)²³⁷.

²³⁵ Богд. ГАП 219.

²³⁶ Као и у неким другим говорима П-Т и К-Р зоне (Белић ДИЈС, 237; Павл. Срет. 141; Елез. Речник II, 124).

²³⁷ Речца *иа* у значењу *баш* уочена је и у Алексиначком Поморављу (Богд. ГАП 222).

Убил'е га што *ѡá* радија тако, да ги купи *ѡá* теј конду́ре, Узимаја *ѡá* по ч'аршију радњу;

да купим јоште *сáл* тој, остаји му нему *сáл* јено шише, Немáше млого: *сал* три године.

412. И призренски говор зна за речцу *мори*: *снајке, мори, дома л'и си, áјде, мори*, да попијемо по Јéну, штó ти је, *мори?*, прати му тој б'рго, *мори*, Никóј ти тој, *мори*, с'ге нéма (в. и т. 29).

413. И призренски говор зна за партикуле, које се најчешће додају прилозима, а ређе и неким облицима заменичко-придевске деклинације. Наћи ће се у језику Призренаца и нешто мало потврда удвајања двеју, а само изузетно и више од двеју, партикула. У прикупљеној грађи имам потврде следећих партикула:

-*ј*: *вај свет, вај д'ржава, вој сокач'е, ѡај камен, ѡај основа, ѡој лојзе, веј оп'нице, веј жене, овеј ципел'е, вуј собу, овуј ч'ерку, онај д'н, оној Циганч'е, онеј коже* и сл. (в. т. 308);

-*ка*: *овдека, ондека* (т. 405), *јојетшка* (т. 406);

-*н+ка*: *овденка* (т. 405);

-*ке*: *одовушке, ошутке, д'њске, јуч'ерке, јушроске, нач'еске, синоч'ке, ошоч'ке* (в. т. 406);

-*ј+ке*: *шутке, ошутке* (т. 405);

-*ј+ке+н*: *шуткен* (т. 405);

-*р*: *озгор, ошозгор* (т. 405), *увеч'ер* (т. 406);

-*р+ке*: *озгорке, ошозгорке* (т. 405);

-*зи*: *њојзи, н'ојзи* (т. 299), *својејзи* (т. 307), *богатшејзи, онејзи грубејзи, вејзи мал'ејзи* итд. (т. 319), *овејзин, онејзин, војзин* (т. 308).

IV

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

414. У уводном делу расправе речено је да ће се након излагања чињеница релевантних за сагледавање основне структуре говора призренских Срба потражити одговор и на питање његове генезе. Полазећи од географског па и лингвистичког положаја прве српске царске престонице, није неумесно поставити питање да ли се у овом случају ради о мешовитом говору, насталом у процесу кристализације мешавине различитих језичких (и дијалекатских) идиома. И поред чињенице да су у данашњем говору Призренаца јасно препознатљиве компоненте настале под утицајем несловенских језика (у првом реду турског и албанског), затим нешто очигледног наноса из суседних македонских области, изнети материјал недвосмислено казује да је призренски говор изразито српски и, разуме се, штокавски. Српски је од времена од када степен историјског развитка јужнословенских језика налаже да се о њима говори у наведеним категоријама. Он је, затим, изразити представник метохијског, односно косовско-метохијског, типа призренско-јужноморавског дијалекта, будући да зна за особине диференцијалне у односу на П-Т дијалекатску зону као целину:

- а) прво лице множине аориста и имперфекта на *-смо* (т. 348, 349);
- б) наст. *-ише* (а не *-еше*) у 2. л. мн. императива (т. 342);
- в) ново јотовање и код лабијала: *гробље, здравље, дивље* и сл. (т. 156);
- г) изостанак итеративних образовања типа *огрибам*;
- д) непознавање бројних конструкција типа *два ножи* (искључиво: *два ножа* и сл.; т. 262).
- ђ) изостанак имперфекта типа *идешем* (т. 349);
- е) непознавање заменичког облика *њум(а)* (т. 299);
- ж) *л* > *лу* само иза сугласника *с*: *слуза, слунце, слубица* (т. 69);
- з) потпуна очуваност облика датива (о потврдама осталих падежних облика — ниже, у т. 421).

415. Призренски говор познаје, разуме се, већину особености П-ЈМ дијалекта, детаље који су својом укупношћу обезбедили дијалекатску индивидуалност пространој зони између косовско-ресавског, на једној, и тимочко-лужничког од-

носно сврљишко-заплањског дијалекта, на другој страни. Особинама које карактеришу косметски тип П-ЈМ дијалекта додајем и две маркантне појединости:

а) *(j)a < -л: биднаја, донеја, образ беја, весеја, гоја, деја, њејеја, Бејаград* (т. 151);

б) завршени процес уопштавања *-в (-у, -џ, -ф)* у 3. л. мн. презента (т. 338).

Ту су, даље, иновације познате углавном целој П-ЈМ зони:

— *дођем, њођем* према старијим ликовима са *-јд-* на Т-Л терену (т. 160 и 360);

— *синови, градови* у Н—ОП множине (о поновном васпостављању ликова типа *синове, голубове*, па и *Турце, ойнице* (т. 226–230) ниже, у т. 423);

— енкл. облнци *не, ве* у Амн. (т. 296 и 297).

416. И досад су неке појединости српских говора овога подручја с правом објашњаване македонским утицајем, последицом миграција становништва са те стране. По њиховом обиму и крајњем домету Призрен се не разликује од суседних метохијских староштокавских области. На несумњиво македонски нанос у призренском говору опадају:

а) формант *-на-* у инфинитивној основи глагола III врсте: *биднаја, викнасмо*; т. 55);

б) наставак *-л'е* у сва три рода множине радног придева (т. 351);

в) наставак *-е* у Н(ОП) множине сва три рода придевско-заменичке деклинације (т. 323);

г) *са, се* место српског *су* (*< срѣ*) (т. 57, 402).

У контексту прилика у турском језику и на ширем македонском терену вероватно треба тражити објашњење нарушавања односа *њ* и *н*, у првом реду — отврдњавању и декомпоновању *њ* (т. 143–150).

417. Када је о македонском утицају реч, испитивање призренског говора је показало пуну прецизност већ изнетих судова о великој зависности „говора околине Призрена од тетовског типа“²³⁸. Околина — *да*, али се то не може рећи и за сâм призренски говор. Напротив, показало се да, на пример, у Призрену остају неке ЈМ особине карактеристичне за северномакедонски појас — *облик њума*, имперфекат типа *идешем*. Акцентске подударности Призренаца и неких делова Скопске Црне горе дугују истом жаришту на српској страни, у изворишту реке Лепенац у Сиринићкој жупи. Исто тако, у очи пада изразито српски лик неких српско-македонских дивергенти. Ту су, између осталог, заменице *ми, ви* (у Сретечкој жупи и Ђаковици: *мие, вие*), наст. *-га* у придевско-заменичкој парадигми. У Призрену нема ни трага *-и* у облицима 3. лица јд. и мн. презента, македонском развиту назала задњег реда и двају полугласника (*љ > о, љ > е*) у наставцима. Увек је, дакле: (у) *воду, конац, њешак* и сл. У призренском говору нема трага ни западномакедонске судбине интерконсонантског *д* и финалног *л* (*воук, њејеу*). Македонски утицај је, у ствари, узео знатно слабијег маха у Призрену него у двома шарпланинским жупама: у Сиринићкој и, нарочито, у Сре-

²³⁸ Ивић Дијалект. 124.

течкој. Најкраће речено, у ближним македонским говорима, с изузетком Горе, наћи ће се више П-ЈМ особина него у Призрену — македонских!

418. Данашњи штокавски дијалекатски мозаик последица је деловања двеју различитих развојних тенденција. За разлику од главнине дијалеката централног дела наречја, дијалеката који су, у принципу, имали свој, дакле аутохтони развој, у периферним областима су обично видне последице контакта са суседним, обично несловенским језицима. Међу подручја са најочигледнијим резултатима језичке интерференције свакако се са пуно основа увршћује српско-арбанаско пограничје како на црногорској тако и на србијанској страни. Судећи по објављеним резултатима досадашњих истраживања са означеног подручја и увиду у прилике у Призрену, несловенски језици су највише уплива имали управо у генези градског говора призренских Срба. Објашњење ове чињенице, објашњење више пута понављано у расправи, више је него прозирно. Вишевековни суживот са Турцима, а затим и са Шиптарима, са којима су Срби, претходно, вековима, у ближој и даљој околини вароши имали одговарајуће контакте, морао је оставити трага у језицима трију народа. Истраживања су, уосталом, већ показала да су се ове чињенице из демографске прошлости Призрена итекако одразиле на структуру језика призренских Турака. Испитивања оваквих зона по правилу бацају „ново светло“ на феномене везане за узајамни утицај различитих језика.

419. Резултати језичке интерференције највиднији су у области лексике, затим синтаксе и фонолошког система. Турски удео у лексици у овом случају је толики да код читаоца Чемерикићеве збирке или слушаоца живог призренског говора понекад ствара утисак да пред собом има туђи језик „изговорен на српски начин“. Будући да лексика и синтакса остају изван оквира овога рада, остаје нам да се осврнемо на два преостала сегмента језичке структуре.

420. Крупне су последице засепања турског и албанског језика у фонолошки систем српског призренског говора. Оне се првенствено огледају у инвентару, а донекле и у дистрибуцији фонолошких јединица. Непосредним турским и(ли) албанским утицајем објашњавају се:

1. присуство фонеме /ǰ/ у посуђеницама (т. 54);
2. декомпоновање вокалног /p/, уместо којег у данашњем призренском говору стоји секвенца /p̣/ (т. 72);
3. ненарушени статус фонеме /ф/ (т. 118–119);
4. изједначавање сонаната /љ/ у свим позицијама и /л/ испред вокала предњег реда у корист /л'/ и отврдњавање /л/ испред вокала задњег реда и на крају слога (т. 138–142);
5. свођење африката /ч/ и /ћ/ на /ч'/ односно /ц/ и /ћ'/ на /ц'/ (т. 132–136);
6. десоноризација финалних сугласника (т. 210–213);
7. нарушавање односа између сонаната /н/ и /њ/ (т. 143–150).

Отврдњавање и декомпоновање /њ/ у говору призренских Срба, како је већ речено, треба гледати и у контексту прилика на ширем македонском простору (т. 149), као и у турском језику, који не познаје глас /њ/.

Турски и албански језик посредним путем су доприносили стабилности полугласника, и то како у наглашеном тако и у ненаглашеним слоговима. И турски и албански језик, наиме, карактерише седмочлани вокалски инвентар: поред пет „класичних“ вокала они знају за /ū/ и глас који се у турском битно не разликује од српскога /ъ/, док је тај седми члан вокалског система у албанском, додуше, реда *e*. Уношењем великог броја посуђеница са тим вокалом радикално се повећала његова фреквенција у свакодневном међусобном комуницирању носиоца српског призренскога говора. Захваљујући, опет, билингвизму у вишенационалној вароши, Срби са /ъ/ одржавају контакт и онда када комуницирају на турском, па и на албанском језику. Наведене чињенице објашњавају већ истицану стабилност фонеме /ъ/ у призренском говору, стабилност ретко бележену на терену ове дијалекатске зоне.

421. За значајнији утицај несловенских језика на генезу фонолошког система говора призренских Срба углавном се знало и досад. Детаљнија истраживања су, међутим, показала да постоји извесни паралелизам и у развоју деκлинације. Одлично чување посебног облика датива у свим именичким врстама прати и неочекивана отпорност генитива, па и локатива једине. Појава се не може тумачити утицајем књижевног језика па ни суседних српских прогресивнијих идиома. Чињенице налажу да се ни овде не сме заобићи језичка интерференција, конкретније — утицај турског (и албанског) језика. Прилике у говору досељених Азијата засигурно ће значајно умањити шансе надирућем аналитизму, а тиме у доброј мери допринети чувању старијега стања у том сегменту језичке структуре. У свему овоме не сме се губити из вида висок степен корелације неких историјских и језичких чињеница.

422. У науци је одомаћено мишљење да су „у XIV в. призренско-јужноморавски [говори] изашли из штокавске развојне заједнице“²³⁹, односно „да су дијалекти призренско-џимочке зоне ушли у развојну сферу балканског језичког савеза и да њај преокрећ углавном није старији од XV века“²⁴⁰. А управо у XV веку у Призрен стижу Турци и у њему остају до данас. Ствар битно не мења чињеница што турски припада породици аглутинативних језика, у којима се облици речи граде помоћу аглутинација, у којима се, дакле, граматички односи изражавају прилепљивањем различитих афикса на корен. Но, и тако излепљени различити афикси у различитим падежима засигурно ће допринесити чувању флексије у српском говору. Тешко се под кров случајне коинциденције може подвести чињеница да је српски призренски говор без трага изгубио облик инструментала, јединог падежа за који турски нема посебно афикса. На размишљање у овом смеру обавезују и неки појединачни детаљи, као што је, на пример, чување облика Лјд. код именица *a* основе. Морфолошка дистинкција између акузатива и локатива у турском језику удружена се честом употребом локатива уместо датива код именица типа *соба* свакако је подупрла чување синкретизма Г-Д-Лјд. у српском говору. На тај начин је Призрен практично у доброј мери лишен једног типичног балканизма, особине која карактерише широки ди-

²³⁹ Ивић Дијалект. 121.

²⁴⁰ Ивић Дијалект. 122.

јалекатски простор од Црногорског приморја до северног Баната. Изгледа да се турски утицај не може занемарити ни код тражења одговора на питање зашто се у П-ЈМ говори „много ближи просечном српскохрватском (штокавском) стању него тимочко-лужнички“²⁴¹. На ток развоја говора призренских Срба више су, по свему судећи, утицали несловенски него словенски (суседни српски и македонски говори) фактори.

423. Међу уоченим и у расправи изнетим карактеристикама призренског говора мало је оних за које се са сигурношћу може рећи да су унете из суседних српских крајева. Изван сиринићког типа стабилизовања акцента њих као да и — нема. О високом степену аутохтоног развоја призренског говора, гледаног у контексту српског суседства и окружења, о његовој отпорности на озбиљнији утицај са те стране, сведочи одсуство неких, већ помињаних, типичних П-ЈМ иновација. Овде, поред осталог, нема ни разлике у рефлексима дугих и кратких наглашених вокала *e* и *o*. Чињенице говоре да је на другој страни, опет, у домену деκлинације најупутније гледати релативни архаизам (облици генитива и локатива) или, пак, овдашњу иновацију бележену и у другим метохијским крајевима (Н-ОПмн. типа *синове*, *Турце*). Детаљнија истраживања, чији су резултати овде махом и изложени, вишеструко потврђују у науци већ изнету претпоставку да је призренски крај колевка једног дијалекатског типа, колевка из које ће се он вековима ширити потискујући при том ранији говор на издуженом простору долине Јужне Мораве. Призренска област је, дакле, одавно врло продуктивни расадник, крај из којег је један дијалекат миграцијама разнет далеко на североисток. Призренски басен је, ван сваке сумње, и чешће и обилатије својим сународницима предавао но што је од њих примао „готове“ језичке особине. У размишљањима о проблемима ове врсте мора се респектовати и један ванлингвистички моменат, детаљ који на специфичан начин помаже у изналажењу одговора на питање зашто се ближа и даља српска околина према Призрену више равнала но што је на њ утицала, зашто су други од Призренаца више узимали но што су им својега наметали. На престижност Призрена као града и вароши, а тиме и његовог језика, мора се најозбиљније рачунати у временском распону од неколико столећа. Његова трговачка и занатска моћ, са неминовним колапсима у време већих ратова и пустошења, траје од времена Немањича до данас. А у Уводу је било речи о континуираном високом уделу српске компоненте у привредној моћи некадашњег царског града. Речено је и то да је и у XIX веку призренска трговина била углавном у рукама богатих Срба. Читала се у уводном тексту срео и са подацима о томе да су се Срби, и поред свих невоља које су богати град сназиле због честих посета нежељених војски и других пљачкаша, увек радо досељавали у Душанову варош. Када се, опет, зна да због ограничености смештајних могућности варошких насеља, у случају Призрена — због његовог положаја — наглашено лимитирајућег фактора, није могло бити масовнијих уселавања носилаца другачијег говора, онда је још јасније зашто дошљаци нису могли битије утицати на говор затечене већине. Нови досељеници су се, уосталом, и на пољу језика прилагођавали старинцима и тамо где су били значајнији демограф-

²⁴¹ Ивић Дијалект. 125.

ски фактор и где су били економски мање инфериорни него у призренском случају²⁴².

424. Данашњи призренски говор стоји на својеврсној средокраћи између двају дијалекатских типова: косовско-ресавског и призренско-тимочког и, као такав, личи на мост између прогресивнијих и архаичнијих говора на овом делу штокавштине. У језику призренских Срба има мало механичког наноса из других иднома. Његова данашња слика превасходно је одраз аутохтоног органског развоја уз нешто више трагова утицаја језика несловенских народа са којима су Срби подно Шаре вековима делили и добро и зло.

²⁴² О томе детаљније в. у: Ивић Огледи III, 90–92.

ТЕКСТОВИ

„Млого добро сам проша. Не-знам кол'ико године живеја. Има мало горе — б'рдо је. Не-знам кол'ико године живеја“ — рекнаја — „Подобри от Срби не може да се каже. Млого сам проша добро“ — вика — „са[с] Срби добро“ ... Дошло време: м'рзив не сви.

*

Старинске куч'е бил'е, нове немал'е. Кредите немал'е напре, мајко, Боже ч'увај, јок! Ако си имаја за своје паре да праиш, ако не — не ... Испот Паштрик куч'е отишл'е. Тамо све узосе место што се сејало: и пиринач', и жито, и јеч'ем. Све се сејало. Све узосе д'ржавно у руке.

*

Било ратно стајне, Немци ка-доц'оше. Шиптари, Тал'ијани шетал'е и Немци, бога-ми. Никој овако не-не пипнаја: ни децу, ни жену, ни никога. Смо живел'е као мал'и Бог. Ал'и било тад јевтиноч'а. Изнела-сам стваре да продадем, прода-ла-сам, зарадила-сам неки динар да донесем деца да једев. А с'г и да имаш — немаш. П'рво и п'рво л'еба кошта ка-Бог.

*

Немци ка-доц'оше, ми смо бил'е, како да ти кажем, јена ц'рква има горе на б'рдо, тамо смо живел'е. Ми кажемо Баждарана. Отуд идев, моторе звјидив, Бог да ч'ува! Долази т'нк, тај т'нк поче да пуца, а ми седимо тамо. Замало мојега мужа да убије, виж-главе му проша метак. Да било још-мало повисок, метак би га погодија. К'ј могаше, спаси се... Бегал'е смо по б'рда, тамо има Шукл'е, на Шукл'е смо бегл'е, дома седел'е. Јено време, да ти кажем, патрола била, била патрола, седела овде — ми кажемо ч'ардак... И жене ги бил'е туј. И они-ми викав мене (а врата бил'е о[д]-даске) и они-ми викав, једна жена ми вика: „Мори-снао, има никој на врата“. „К'ј има на врата, мори? К'ј ч'е л'и да бидне на врата?“ „Има, има никој на врата“. И ја видим: врата се ч'ушкав...

*

И туј седив, зборив, прич'ав, а ја пл'етем, напре било гасарч'е. Нема ка-с'к струја што има. Гасарч'е било, ја пл'етем, они зборив, а тај патрола — тројица дошл'е, право да ти кажем. И они остајише пушке туј, овако. И навал'ише се

прич'е, зборив, навал'ише се. Кат видоше кол'ико је са́та, искоч'ише, отидоше стражу да чу́вав и тако ништо не работáл'е. И тако се живело, бра́те мој. Живело се ка-мáл'и Бог, ал'и сáк је страшно. Сáг је тешко, до́шло тешко време. Како ч'е се спáсимо? Јез, Богá-ми.

*

Лáмба била да обесиш на зít, а гасáрч'е не мóгло да се обеси, него си га, оно имáло нáроч'ито стáкло, извадила си га, стајила си да пл'етеш, а фуруна ти гóри (нáпре немáло шпорéте, немáло порцулáнске шпорéте него обич'не, на д'р-ва). Фуруна тáко висóка... жáр покупиш и стајиш у тáј тáгар. Мýчно, мýчно се живело, богá-ми. Кóј имáја — имáја, кóј немáја — немáја.

*

А вýну смо купувáл'е, дóл'е има Табáна... Тáмо смо купувáл'е вýну, како-кóј има пáре, плáти два-три кила, пéт кила, кáко кóј има пáре. И тáко смо живел'е.

*

Кáко-сам-се удáла — не пítај! Свáдба била, субóта, л'етив авијóни. А јá играм; море-млóго сам меракл'ија и за певáјне и за играјн'е. А јá играм, Бог да чу́ва, мáтер сам-немáла, мáти ми умрела мláда — триéсед године. Имáла мач'еју. ал'и млóго ме фíно држáла. Óна ми кáже: „Немој, с'трамóта је, жéне те гл'едав"... И тáко свáдбу ми óтац напрајја фíну. Венч'ала сам се, удáла сам се, л'éпо ми бíло. А немáла сам ни да изедем ни да попијем. Кáко да ти кáжем: пýски бéдно, штó да рабóташ!

*

Ујутру закíти се мláда и доу́нев сватóви да гу ўзнев. Свирач'и свирав, кум до́ша и тáко óни пóсл'е повéдев мláду, тáј мушкáрац — у његову куч'у се иде тáмо, а óна је кот своје куч'е, код матере и óца. Ё, пóсл'е се иде у ту́чу куч'у... Дéвер: пéшкир óвде, свил'ену марáму — везéна óвде, мáшња óвде и у ц'ркву ги вóдиф, у ц'ркву стáнев пред óлтар и мушкáрци и мláде. И пóсл'е ч'ита. П'рстéње промениф на руке попóви. И пóсл'е отиднев на срét ц'ркву. Пóп пóје, они се в'ртив — нéшто ка áстал окрýгло, око тáј áстал се венч'а. И тáко пóсл'е искоч'иш и нáдвор: „Кум нéма пáре, кум нéма пáре“. А кум спремија пáре па мéта свé, кó[j] је појак да дофáти, ил'и бомбóне ил'и тáко... Óна доу́не у куч'у пред врата от сóбе, дéте ўзне у крило, мáло дéте. Стáне нéкој: вóду просíпе... Мláде се стај бараница óвде. Меси се бараница па на гла́ву, кó-је јáч'и да дофáти. Ё, дóл'е свек'рва сéди, узéла у крила, просíпе вóду и пóсл'е мláда дофáча оној-дéте и подигне овáко... И пóсл'е свáко на своје мéсто отидне, за áстал сéдн'е, мезé-је гóтóво, мезéтив, пијев. Играв се, играв се. Ако је за пуцáјне — пуцав, и тáко је свáдба... Се постаји да се рúча — рúчав. До зóре играјне, певáјне и тáко... Óна ч'е иде у п'рву недéлу у кума; у ц'ркву, от ц'ркве у кума, и мушкáрац и мláда. Е, пóсл'е у кума ако óч'ев на рúч'ек тáмо у кума послужи се. Е, пóсл'е доу́не дóма. На в'р петнаéз дýна мláда иде у гóсти, да спије код мáјке и — тáко. Старíнске обич'áје бил'е, сáг нéма ништо.

*

Ај ти кот л'екара. А кот л'екара турише ме на тај астал. Што ч'е да бидне? У болницу ми турише инекцију. Оно бол'и до Бóга, бол'и, Бóг да ч'ува. И посл'е дошла сам dóма. Жéне се сабрáл'е тýј, а тај комши́ка мо́ја не́је отишла у Свету-Трóјицу. Мýж гу рекна́ја: „Греóта је тí да идеш, а тетка-Дани́ца да не иде, не! Да седиш и тí!“ И она остана́ла. И сабрáл'е се. А оно ме ви́ка: „Ајде код мене, ајде код мене“. „Нéч'ем ко[д]-тéбе, dóма ч'у идем“. И доц'òше они, отворише врата. И, богá-ми, про́ц'е ме рýка. Пáри, пáри, пáри свáко вéч'е, сас свé во́ду пáри. Мýж ми в'рзува́ја рýку пóвише — в'ржи ми рýку — да ми про́ц'не. Свé вáко сам гу д'ржáла, свé. Пóсл'е ми дошла ч'ёрка и унóке ми дошл'е и тáко ми помóгл'е. А вуј-рýку — не пра́йл'е мlóго, мáло. А на рáмо сам пáла. На рáмо мáло кóска ми се искоч'ýла, јез, богá-ми. И посл'е сýн ми óтнесе ме óвде у болницу. У болницу ништо не́ ми пома́же, ај за Приштину. Бóга-ми, Приштина ме óздраве... Дáде ми никóје капсýл'е ка инекцију, ал'и про́ц'не.

*

Јенпýт сам падна́ла на нóс. Пре две-три године да идем на слáву. Ви́ка ме вáј комши́ка. Нé преко зít него отýда да про́ц'ем... К'рв бíје от мене, к'рв бíје, к'рв бíје — ч'éшма. Она ми збóри мене, дáва ми к'рпе што се брíшев ч'áше.

*

Ствáрно, јá не-знам кол'ико се ч'увам. Гумéне папýч'е óпасне су, мlóго су óпасне. Сýг нéма што да обýч'еш. Нáпре нал'не смо носил'е, нал'не, јез богá-ми, ал сýк овáко пла́шимо се да не пáднемо. Нóга се поврéди, сáт пóвише папýч'е: рáвно је, ајд, идеш... Йма д'рво, óни напра́иф óвде мáло и овáмо, а óвде седи — мí ка́жемо тóпук — овáмо ка́йше ста́имо и тáко тó ви́камо нал'не.

*

А стáри бил'е, кáко ч'е ти кáжемо: ч'ёрге се ткал'е мо́јему покóјному óцу, а óтац ми бíја самарц'и́ја, самáре за кóјни се-правил'е... Ч'ёрге се ткал'е на рáзбој, рáзбој гóл'ем, овáко гóл'ем рáзбој и посл'е са'ши́јев се теј ч'ёрге и дóл'е и гóре и вáко се саши́је, посл'е продава. Кóј óч'е да кúпи — доц'не. Продаде, узне пáре. А самáре за кóјни бил'е... Узнеш тí ч'ёргу, трéсеш, трéсеш на зид, јéдва да гу истрéсеш, тéшка. А сýг — дивóта... И сýк се мýч'имо, мlóго скýпо.

*

Заклáја ми óтац сви́у. И јá сь^{аз} децу сам у сóбу. А оно доц'не ка ч'ардак да се про́ц'е па да доц'е у сóбу. И тóј дéте тьмáм да заóди. Имáл'е смо тáко мáло пáрч'е и тај тагар... Не могáше да се изл'éчи, умрéја ми од рáк. Йша и по Скóпл'е. Сýк ми умрéја јéдан брáт, јéн је у Врáјне... Они бил'е óсом, óсом брáта... Ма'ч'éја ми бíла мlóго дóбра. Покóјна ма'ч'éја би рекна́ла: „Чу ти кúпим јéну нóву кошýлу, заслужи́ла си“.

*

Сýк нéма пека́ре, нéма, ништо нéма. Шпóрет не пéч'е тáко. А и не мóже, сýк је дрýго. Куку́руз не мóжеш па ни да га угъéтеш. Прáво мој-сýн — еве јéно

две године — „што вол’им“ — вика — „колоботњицу“... Вода се оврије; ми кажемо има пресна, а има и кисела. Кисела се праи са^с квасац, а пресна ништо, само сол и воду. Ја му напраи, ал не могу да гу угњетем, не могу никако да гу угњетем, сг-овој вештач’ко све. Све се окренало, не мош ич’.

*

А паприке рец’аш па помало сол, паприке па помало сол и тако. А сгге одма пресола^к, одма. Напре немало ва^ј-удобнос ка-сгге. Парадајс — ако си имала буре никоје, ми кажемо — кацу. У кацу рет паприке, рет парадајс можеш да остаиш. А, инач’е вако у тегл’е не може туј да се стаи млого, не може. А, ете, моја снаа по тегл’е стаила и парадајс и барену и шангарепу; пинцур не-знам праила л’и? Парадајс кувам, ч’етири-пет тегл’е има.

*

Издробиш кромит, исп’ржиж-га добро. Посл’е га исп’ржиш, стаиш мало пиринач’, а за м’рсну не. Стаиш ал’еву паприку, бибер. Оч’еш л’ишч’е од л’озе и оч’еш от купус л’ишч’е, порец’аш... А м’рсна се праи сарма вако. Кромит, месо, ал’ева паприка, бибер, све. Напраиш теј сарме исто, зап’ршку туриш, туриш да се иск’рч’ка и тако сарма бидне.

*

Напрет имал’е мутавц’ије, напре ткал’е, а сгг нема, никој мутавц’ија нема. Нема више, мори-мајко, умрело тој. Бица што је, њојан муш, он ткаја ч’ерге. Имаја радњу, ткаја ч’ерге. Он посл’е обол’е, само седеја у радњу, не ткаја више, продаваја вако... Имал’е бисаге, бисаге се ткал’е на разбој, и тој. А теј бисаге, туриж ги на којна, на магаре се туриш, на магарич’и... А сгк све у најлони, нема више тој, умре, нема бисаге.

*

Мој зет ми бија ч’урч’ија. Они јагњеч’у кожу, от козе кожу тако, праил’е они туј кожу. П’рво се оперев теј коже на реку па се посл’е посол’и... па се обеси. Нароч’ито имал’о да се обесив теј коже да се осушив. Посл’е, пошто се осушив, они ги исеч’ев, праил’е веј-капе, праил’е све што праил’е о[д]-теј коже, от јагњеч’е. От козје не-знам, бога-ми... См’рдела млого тај-кожа. Табана била дол’е. У туј-Табану коже се редив. Табана била пуна сас коже, а сагг нема... Пешес л’уди бил’е теј ч’урч’ије, богате бил’е, богате бил’е.

Даница Крстић (1913)

Шеснајез децу сам родила. Три пут сам се обл’изнила... Четири женске имам. Што да те л’жем, тако било раније. Раније де било у болницу? Са^с-мужа сам рац’ала у постелгу. Де било да идеш у болницу?... Дома сам рац’ала са^с-мужа. Седимо пред врата — горе сам имала пот Кал’ају куч’у... Ја ги викам женама: „Ја ч’у идем унутра“. Оне викав: „Што не седиш овде сас нас, тујке? Ми пред врата седимо, а ти идеш унутра“. И ја само што сам ул’егла у врата — родила-сам мушко дете: ч’етири кила. Викам: „Цајо, Цајо“. „Што је тебе, мори Цвето?“ „Ај-де, родила-сам“. „У, Боже, кад га роди?“... Шеснајез децу сам родила, све сама:

ни жена ни никој. На три године две близначици, на четири године две близначици.

*

Раније било другојаче, синко. Да те викне тебе, Цвето, на име муж ка-сьге што викав?! Снао, ме викаја муж. Раније било друго, сьге је друго. Сьге је дошло тешко. Туј седим на врата, а он гу ј..., проснаја и ј... гу, ја гл'едам. Ајде, брe, не-дај Боже!... Ето, не-ми-је жењет. Де да му нац'ем девојку, ајде кажи. Ја овде дома стара, а јож да ми неје он — да умрем овде у собу. Нека су живе ч'ерке, оне имав своју куч'у, имав своје мужи, имав децу своје. А ја овде да ми неје њега, да умрем: осомдесет године! Ка мојему сину ти кажем... Кад било бугарско, л'еба смо немал'е. Ал'и не-не дирал'е Немци. Ја сам седела пот Кал'ају. А мојему мужу дошло му да кречи... Ч'етку у руке, канту у руке. А Немци — пуна Кал'аја, пуна Кал'аја Немци. А слава ми је света Варвара, ми пискав деца, Бог да ч'ува! Жив л'и ч'е доц'е — пуна Кал'аја Немци. А ја имам славу свету Варвару. Краљу роу'ен д'н било т'ге, тако било. Он доша: само зној.

*

Отац ми имаја имање у Лешане. Ја сам била мицка, а отац ми имаја тој имање. Кат се заратило овде, отац ми доша вамо. И тако посл'е тој-имање станало, сел'аци узел'е. К'ој стигнаја — тај узеја. У Лешане тамо имало њиве, отац ми имаја дугајну, продаваја ракију, продаваја вино, продаваја стваре, вако: са-пуне, све! Имаја дугајну своју. Е, посл'е, кат се заратило, пуцав на сваку страну и мој отац остаји имање, остаји све, бегај вамо. Послатко је живот него имање. Тако л'и је?

*

Нас не-не дирал'е, вако не-не ткнувал'е Немци. Узимал'е децу горе па да ги ранив, тако л'и је, па да ги дав пексимите, па да ги дав ч'орбе, па да ги дав да донесев дома. Не, гребта је да те л'жем. Немци бил'е најдобри л'уди, кажем ти отворено... Пуна Кал'аја с'ас топове... А тај д'н слава ми је. Ми пискав деца: „К'уку, бабо [они бабо викал'е оца], к'уку бабо, како ч'е се вратиш?“ Кат сам га видела у врата, сине, сам пискала кол'ико сам могла. И д'њс примам пензију! Тол'ико ми радија, а моју пензију други једе. Е, дете моје, ако имаш л'ец'а, све си добар. Нема — а у п... материну — тако л'и-је?

*

Носил'е смо, носил'е и ципел'е. А раније? Раније — оп'нце, к'ој имаја от село — оп'нце, а к'ој неје — ципел'е. Сел'аци носил', они носил' оп'нце. К'оји су радници, сел'аци, они носил' оп'нце.

*

Кад ул'егне С'рбин у никоју куч'у шиптарску, она не искач'а. Њ'ојна мати искач'а, а она — не! А сьге не, сьге: Шиптар л'и је, С'рбин л'и је, све је исто. Тако дошло време.

*

Тó[ј] је исто: ка сѣге, ка тѣде Покладе. Раније се поштувало Покладе за Вел'игдан л'и је, за Божич' шѣс недел'е ч'е поштиш. До на Вел'игдан л'и је, Божич' л'и је — ч'е се ом'рсиш. А сѣг не гл'ѣда ни посно ни м'рсно, свѣ у јѣно је...

Ако је м'рсна слава, т'уриш мѣсо, а ако је посна, рибе на тепсију т'уриш, пасул', посна слава је тóј. А м'рсна: т'уриш кокóшке, печ'ѣње т'уриш, закол'еу свињу, т'уриш цѣја б'ут кој м'рси, а кој пошти — др'уго, Сѣк не гл'ѣдав ништо... Пѣтак нѣсам н'икад м'рсила.

*

Брига му је н'ѣму. Он је сит, а т'и п'укни. Ја ти кажем: овде ако има јакѣ вѣзе, ч'е живи, ако н'ѣма — нѣма да живи! Дѣте ми пуши... За сиротињу је тѣшко. За сиротињу је, синко, тѣшко, тѣшко, синко! Зашто? Мál'ѣ плáте: дóшла вóда — дáј, дóшло ц'убре — дáј, дóшла струја — дáј. Дáј пензију, да ти дáде, да гу дáде тáмо. А за тѣбе? Зѣвај у авáју!

*

М'ужи имáл'ѣ жѣне млáде, не давáл'ѣ да искóч'ив на ул'ицу. М'уж ми бија двáѣс и óсом године, а јá сам била шеснаѣз године, девојч'ѣ. Отац ме дáја у кафáну. Никóје роц'áце му бил'ѣ, они и óтац ми бија, и у т'уј кафáну га напил'ѣ. И дáј р'уку и он дáја р'уку и — áмин. Кат се дáдне р'ука, áмин ти је! Напил'ѣ га па дáј р'уку... Он умíра и вика — снаó. Нѣ-ме викаја — Цвѣто, — на име, ка-сѣге. Викаја ме — снаó! „Снаó, ч'е ми прашиш тóј, ч'е ми прашиш тóј“... Нѣка ми су живе дѣца... Ћте триѣз године како умрѣја, двáѣс óсом године удовица сам. Свѣ радија по кафáне он. Он радија у крál'ев двór, добíја, тáмо радија у Београд, крál'у. Пóсл'ѣ радија овде у кафáну, у кафáну турáја јѣло. Крál'у готвија, па пóсл'ѣ доц'не овде, радија по кафáне. Кóј ч'е да вика, свáдбу да праши, н'ѣга ч'е га викау кувáра да т'ура тој јѣло, да праши — најдóбар мáјстор бија за кувáра. Н'икад нѣ ми рекнáја: „Бóг да те убије“, јел шеснаѣз дѣцу сам родила од нѣга. „Бóг да те убије“ — нѣ ми рекнáја, Бóже ч'увај. Да ме т'кне, вáко р'уку — Бóг да ч'ува! „Снаó, снаó, снаó, снаó“, на име немáло нáпрет. Јá н'ѣга: „брацо, брацо“. Тáко бíло нáпре, синко. Н'икад нѣ ми рѣка бóлан рѣч', греóта да рѣк-нем.

Јá мужнѣву пензију вол'ицку имам. Имам своју к'уч'у па ч'утим... Ако имам, ч'ѣ јѣдем, ако нѣмам, синко — нѣч'у јѣдем. Кáко мóже да понизим сѣбе да рѣкнем: „нѣмам“. Мѣне зóвнев овде: „Имаш, Цвѣто?“ „Имам, Бóг ме ч'ува“. А јá нѣмам дíнар. А јá зашто да буним свѣт, да рѣкн'ем — нѣмам. Тóј нѣје л'ѣпо да издáдеш своју к'уч'у... Он има пензију, а јá мужнѣву, тол'ицку. Мóју пензију, др'уги гу изѣја.

*

Он иде свáку недел'у у ц'ркву. Он се у субóту обáња, он не иде небáњат у ц'ркву. Он се бáња у субóту па иде у недел'у у ц'ркву, а б[н] небáњат не иде у ц'ркву да га утѣпаш.

*

Пра́иш, како се ви́ка, раки́ју. Од раки́ју по́сл'е си́рч'е се напра́и о[д]-те́ј... Измѣрвиш грóђе у ка́пу и то́[ј] је ви́но. Е, по́сл'е ти оста́неу те́ј коре́ње и пѣч'е се раки́ја. Теј коре́ње што ти оста́нев пѣрво извадиш ви́но, ши́ру ма́ло извадиш па по́сл'е ви́но извадиш. То́ј што ти оста́не до́л'е пѣч'еш раки́ју. И дь́н дь́нс та́ко је!

*

Он ч'е те огне́се на Кал'áју да ви́диш ка́кве лагѣме има, ка́кве лагѣме има... Он је до́ма, он ч'е те огне́се на Кал'áју, ч'е ви́диш све́. По́сл'е ч'е збо́риш.

*

Има́ло, а и дь́н-дь́нс има, на́л'не. Турки́ње но́сиу у двóр. Јѣс, Турки́ње но́сиу по двóру. А и óвде ко́ј има двóр но́си на́л'не. А ми, е́ве што но́симо: папу́ч'е. На́л'не се пра́виу о[д]-дѣрво.

*

На́прет смо пл'ѣл'е до́ма ч'ара́пе. Опл'ѣтеш ч'ара́пе, ч'е ги опѣреш, па ч'е ги изне́сеш да ги прода́ваш. И сѣге је та́ко: ко́ј има — је́де, ко́ј не́ма — не́ка гл'ѣда.

*

Мл'ѣко се ску́ва па озго́р има, мл'ѣко кат се ску́ва, ка-ка́јмак, извади се. А има и ка́јмак што прода́ва се. То[ј] је дру́ги ства́р... То́[ј] је буч'ка, мл'ѣко му́тиш, буч'ка то́ј. Па извадиш по́сл'е муч'еницу, па извадиш ова́ј ма́с.

*

Не да́вам де́ца да ми тѣкнеу тенц'ѣру док не́ ми до́ц'не му́ж. Ја́ та́ко сам има́ла му́жа. Нека иде де-óч'е, ја́ деца́ма ч'е ту́рим, ч'е ги ску́вам дру́го, а му́ш кѣт ч'е до́ц'не, тенц'ѣру ч'е на́ч'нем, он је дома́ч'ин. Он донесе́. А сѣге не гл'ѣда дома́ч'ин л'и је. А ја́: кѣ[д]-до́ц'не он, ч'е на́ч'нем тенц'ѣру.

*

Пе́так не мѣрсим ни́кад. Канди́ло упáл'им. Ни пе́так ни сре́ду не мѣрсим — не́! А сѣге млади́ња не гл'ѣдау. Они гл'ѣдау се́бе, шл'óкау, пи́јеу и по кафа́не идеу, пи́јеу. Ја́ има́м осомде́сед годи́не, још раки́ју не́сам тури́ла у уста, ни ви́но, ни пи́во. Не́, жив-ми веј-óч'и што ме гл'ѣдау. Жив-ми веј-óч'и — не́! Вол'са(?) ми му́ж да ми попи́је ка[д]-ч'е до́ц'не. Он ми ради́ја, му́ж, у кра́л'ев двóр, ку́вар би́ја та́мо, та́мо за́нат уч'и́ја. Па óвде ради́ја у „Ту́рис“ кафа́ну, па ка[д]-до́ц'не оздо́л, а он — а рани́је не ви́кал'е на име́ — Цве́то: „Ај, сна́о, тѣкни ма́ло ч'áшу раки́је, и ја́ ч'е тѣкнем ма́ло“. Умре́ја, жив-ми веј-óч'и, не́је рекна́ја он: Цве́то! На́пре та́ко би́ло, а сѣге ко́ј те гл'ѣда.

*

Ко́ј óч'е у цѣркву, не́ка иде, а ко́ј не́ч'е — не́ч'е. Цѣрква је за сви́. Ако идеш — идеш, не идеш — не́мој. Ни́кој не́-те мо́л'и: „А́јде ма́ло у цѣркву“. Ако има́ш во́л'у, ч'е идеш у цѣркву, не́маш во́л'у, не́ч'е идеш у цѣркву. Не́-те подморáва ни́кој, то́ј не!... Ко́ј оч'áја венча́ја се, ко́ј неч'áја — не́-се венча́ја. И сѣк ти је та́ко. Сѣк се угра́би дево́јка и не́ се венча́, жи́ви вамбра́ч'но... Ти во́л'иш да се венча́ш, а мо́жда же́на не́ч'е да ти се венча́, та́ко-л'и-је?

Цвета Спасић-Рибушајка (1911)

Млади сѣге: кој те пита тебе? Никој! Неч'еџ да ч'ујеџ стари што збориџ, своје тѣраџ. Тако дошло време, мајко. Раније друго било, а сѣге не може. Неч'е никој да ч'ује, неч'еџ да разговараџ. Ти, викаџ, „ч'ути, не-знаш ништо!“ Они знаџ. Јѣс, јѣс, ал'и што ч'е праиш. Што рекл'е стари: „Како ч'е ч'укаџ, тако ч'е и играш“.

*

Бѣш у моју куч'у, моја маѣи и ја де смо живѣл'е, тѣјке дошл'е у собу, они бил'е добри л'уди. Сѣдом дѣше ни станувал'е, ц'ак брашњо донѣл'е, моја маѣи ги месувала л'ѣба, свѣма по јѣн. Они гу кажеџ: „Газдарице, вѣјзи мал'ѣјзи јѣдан“ — јѣдан за мене. И за мене јѣн л'ѣба да мѣси. Млого бил'е добре. Штѣ ги ти стаиш у лавор воду да опереџ ноге, они стаѣиџ ти пारे. Млого бил'е добре, греѣта је. Станувал'е у нашу куч'у, јѣс. А Немци — не питај како било! Мѣџа ми узѣл'е у затвор. Седѣја десет месеца ѡвде у затвор, јѣданѣс месеца у Порто-Роману у затвор пошто ги однѣл'е тамо, Штѣ да ти кажем? Сваки дѣн сам ишла у затвор дог бија ѡвде. Имала сам јѣну ч'ѣрку, пѣд године неѣ имала, трѣча што ми је... Понѣла шише ракију да сакриѣ да ги не однѣсе, а јѣн гу, н'у јури да гу врати наѣраџ. Она цап, цап — у кујњу отвори врата, ул'ѣгне, теј-кувари гу подигнеџ на прозор, а они у двѣр шѣтаџ и она ги дадне. Мѣке смо имал'е гол'ѣме. Штѣ-ч'еш, и тѣј проѣ'е. Кѣд-ми-доша мѣџ ѡтуд од затвор, не мѣгл'е дѣца да га познаџ што ослабѣја. Ништо немал'е крану. Вол'ицко јѣно, кило воду, тѣј да пије, тѣј да се омије. И тако свѣ тѣј било. И тако теке, шуч'ур, вѣј партизани ослободил'е ги и дошл'е, побѣгл'е... Теке неѣа заспасувало мало што бија т'ѣргоѣац.

*

Сѣге ланац, сѣге неѣа дукат... А носил'е бисер. Имал'е тако бѣл'е бисѣре около врат, јѣс, имал'е, носил'е ги. Младе жѣне: рѣ[д]-дукате. Ја сам имала дукате рѣд: два гол'ѣме, две мамудије, ч'ѣтири гранч'ел'ије, цѣја рѣд ми бија. Мамудије сам купила што ме дарувал'е кат сам се удала; пारे — млади што даруѣџ, знаш, па за теј паре купила сам дукате, две мамудије. И тако сам имала цѣја рѣд.

*

Штѣ обувал'е? Носил'е шалваре, веј-наше. Рѣтко кој носија ал'ину, младе. Ете, ја сам ишла у школу свѣ са[с] шалваре. Неѣсам разменила ал'ину — ич'. А сѣстра ми била до трѣчи рѣзред гимназију у димије веј-наше. Посл'е се носила кицѣла ц'рна и капа и број који рѣзрет си... Сел'аци носил'е оп'нице, ми — не. Тѣј имало оп'нч'ар што праија оп'нице. И тѣј се прекина.

*

Пегл'ал'е и наплет, како не, са[с] ч'умур пеглал'е, са[с] ч'умур пѣглу. Ч'умур распал'и, у пѣглу жар, посл'е затвориш и пѣглаш. А сѣге на струју, а наплет било свѣ на жар. Ч'умур у пѣглу и ѡнда туриш, упали се, па се жар уч'ини, затвориш и ѡнда пѣглаш. Пеглал'е са[с] жар, немал'е струју. Моје брач'а ми бил'е снајдѣри, пѣглу имал'е о[д]-дѣвет кила тѣшку. И ч'е туриџ тај жар и посл'е д'ѣржи што пѣгла. Сѣге лѣсно — струја. Три брата сам имала, ја сам била најмлач'а. И штѣ ти кажем за тѣј сѣстру што ми продужила школу, она била старѣја од мене... Они имал'е радн'у, имал'е свѣ машинѣ у радн'у што шил'е, калфе, шег'ѣрте, свѣ имал'е — пуно.

*

Јеч'ем се пека. Јен-доба кило јеч'ем, ф'ртал' кафу. Ф'ртал' каву ч'е испеч'ев, кило јеч'ем, све се измеша па у дѣбек о[д]-д'рва. Дѣбек — прошупл'ена је рупа, — ч'ускија! Ми смо имал'е ч'ускију о[д]-девет кила тешку. И онда туч'еш, сејеш. Сјто ч'есто, насипеш и онда напуниш кутију и — готово. А с'ге само кафа. А раније јеч'ем и кафу, друго не. Неки стал'ал'е јебл'ебију. Јебл'ебија што се једе, како кажете ви, знаћи јебл'ебија што-је? Е, тој пекл'е, у кафу стал'ал'е, прави кајмак. А ми — не! Моја ма'ти свакат само јеч'ем и кафу, ништо друго.

*

Посл'е партизани све материјал узел'е. Ништо не остајил'е у радњу. Дол'е подрум пун ми бија материјал, све узел'е. И не'га га узел'е посл'е пот пла'ту. А што пла'та?! Целу годину д'на не примуваја д'ч'и додатак на д'цу, што можеш!

Би'ла је'на комшија моја, она имала козе. Посл'е вој-д'ете: п'ет девојч'и'чи и ј'ено д'ете сам имала. И за не'га сам дала ј'ено јаре. И ја рани га, оно јалово изац'е. Посл'е сам га прода'ла, купи'ла сам козу са[с] мл'еко и тако д'ца ми пил'е. И би'ла сам се муч'ила ал'и, бог'а-ми, куч'а ми би'ла. Сам имала све: и сира и мл'еко, и све сам имала. А по ј'ено кило сам продавала за трице, за стоку да купим. Ако си радник, ч'е жи'виш. Ако неси радник, не можеш ништо. Од Бога не пада, ако не раб'оташ... Мене ми се смејал'е, а мене моја ма'ти ми рекла: „Д'ете моје, што се раб'ота за своју куч'у, за своје д'цу страмота неје“. Страмота је да крадеш, курва, ајдук, то[ј] је страмота. А што радиш поштено, страмота неје. И тако ја сам за д'цу моје радила што сам могла.

*

Ч'ерка ми погина'ла па на гробл'а идем... Ч'ерка ми погина'ла, у пошту ми работала д'вед године и три месеца. Другарице гу викнал'е да шета'в — судар и погина'ла ми ч'ерка. Два'ес и осом године. Д'вед године у пошту ми работала. Што ч'еш, душа изгор'ена! За д'сед године ја на гробл'а несам станала: сваки празник, сваки п'етак, све сам ишла. А посл'е д'сет године сам ишла у бајну за веј ноге само за на гроб да идем. Ништо друго и више не могу. Млого сам се муч'ила. Д'цу да имаш тол'ико неје шала.

*

Немала струја: ламбе, гас. Напуни ламбу. Вел'ика ламба у собу, овамо у кујну. А вај струја ка-дошла — л'епота. Имал'е шпорете на д'рва, шпорете ц'рне а рингл'е озгор на д'рва. Д'рва туриш, куваш и — готово... Имало ч'умур, ш'ерпа да ти се кува на ч'умур и жар — л'епо запеч'ена... Пазиш док се исп'ржи, мешаш па посл'е сипеш мало воду, кол'ико требе, оида она к'рч'и, кува се. Расп'али се жар, жар се расп'али, неје ц'рна. Тој на д'рва кој кува тој ч'е поц'рни, а не ч'умур. Ч'умур смо купувал'е по това'р. Туриш ч'умур, расп'али се, ук'л'уч'и, оно к'рч'и од мил'ине. А струја: оч'еш мајне, оч'еш више, оч'еш на двојку, оч'еш на јединицу, како оч'еш... Сваки у куч'у имаја огн'иште, па тој огн'иште д'рва и котол, се греје вода. Вода кад-неч'еж да ти се кува ш'ерпа. На веригу ста'иш, на веригу — све гвож'и'е горе. Д'рво ти је зафатено дол'е кол'ико ти вал'а: пониско и повисоко, како ти је потребно — тако туриш котол. Туриш празан па посл'е

напуниш воду. А кад имаш, напуниш, сас кога да подигнеш, зајено да стајиш. Оно ил'и туј-кука што зафати д'ршку котол, јес... Са[с] жар се пекл'е, на жар па туриш колџмбоч' и он се печ'е, и посл'е окренеш све док ти се испеч'е цеја. Кџ кува младе у шерпу, кува — л'епџта! Кџ вол'и куван, кџ вол'и печ'ен, како кџ вол'и. Пресна колџмботњица се зџве: брашњџ, вода врела па попариш, сас кашику мешаш све док уч'иниш, па посл'е угњетеш у фурну. Она ка-ти-доу'не блага, троши се, да једеш. А има и кисела: квасац. Има и кисела колџмботњица, кисела. А пресна ка л'џба. Ти-кажем: попариш, сас кашику мешаш зашто врела вода трџбе. Па посл'е угњетеш и стајиш на даску па однесеш на фурну. Здравџ било тџге што се јџло, а сџге — ништо! Ти-кажем: пресна сас воду, врџлу, врџлу воду — јџс. И тџј сас кашику мешаш зашто не мџжеш сас руке — врџч'џ. И посл'е кат се мџло разлади, угњетеш.

Драгица-Гица Миленковић (1911)

За турско време бија јџн, звџја се Настрадаин Оу'а, А имџла јџна, свџдба била. И отиша тако ч'џвек, неје обџч'ен бија, онако у одџло отиша да ги ч'џститџ. И како уша у врата, не да уц'не овако него станџја на крај, седнџја и донџл'е му јџну кџву, ч'џј му донџл'е. Седџја мџло време, не-му тако зџборив ... И отиша посл'е, он се обџка у њиџно ац'илџрско, попџвско, знџш, одџло, обџка се свџ. Седџја јџно време, крос јџн саџат другџ гџсти дошл'е, ч'џ да иде и он. „О, џјде, извџлте, извџлте“ — л'џпо га доч'екџл'е и нега га узимаџ и турив га гџр бџш у ч'џш. Чџ доу'џе т'рпџза, веч'џра чџ доу'џе. Њџму вика: „Оу'а, узни, јџди“. Он дофатија па свџ сџпе на одџло. „Штџ радиш, џц'џ?“ „Ви не ч'ините сирџмау ч'џвеку него на одџло. Кџј има добџро одџло, нега поштџјете“. „Како?“ „Бија сам напџрет, никој нечџе да ми зџбори, а сџк-сам доша, несам доша да јџдем, само тако да ви ч'џститџ-там“. Они теке поч'налџе да се гл'џдаџ тако. Има негџво мџло. Негџве причџе има мџло да ч'џјеш.

*

На дџн Петровдан умџре мој-брат и тако време, ал'и кџ-доу'џе време, отџраше отџвде на прџсилни рад у Немач'ку. Е, тако је било. А пџрез, дџч'ан су истрџл'џе и он, он — доша са[с] спџсак: „Имџте бџрџ тај и тај, имџте пџрез“. „Какаџ пџрез? Гдџ је радн'џ? Гдџ је радн'џ?“ — каже џтац. А тџј из Цџаковице што билџе ко[д]-тџтке: „Наполџе“ — каже — „какаџ пџрез?“ Други дџн доу'џе и каже: „Јџ несам криџв и мџне ме испратиџл'џе отџда“.

*

А маџи му каже: „Чџе да идеш у радњу џцу, ч'џ-умџрем ја. Кџт је Бџжич“ — каже — „Тај да'н је мој дџ'ан. Тај да'н је мој да'н — Бџжич“ — мајка му каже. „џди да ти кажем нешто. Пџрво: ако ти даџе Бџџ, децу да ми наџдеш пџрво, па ако ти престџне, на грџб да ми отнесеш“. Кџт-ми одџсмо тџмо, не проу'џе јџно три-чџетири саџта, доу'џе стриц. „џјте“ — каже — „умџрџла мајка.“ Умџрџла у пџтак, а саранџта на дџн Бџжич'. У субџту смо мџсо узимџл'џе. Немџло отворџне касџпнице... У тџјзи мџлџе мџсо смо купиџлџе за Бџжич'. Другџо мџсо смо узимџл'џе.

*

Пékло се от зéмње. Имáло по дéсет комáта кáлпe, па извáди тýже па остáји да се сýши, па пóсл'е ч'ím вíди да се пресýши, окрéч'а га да се сýши. Цíгл'е нéсу имáл'е, од зéмње се прáйло, ч'ёрпич' се казувáло по старински. Има кáлпe, напрáйл'е. Тáко и лонч'áри пéкл'е ч'упóве.

*

Пóсл'е јенпýтке ка[д]-доц'óше Енгл'éзи (Енгл'éзи бíл'е код нáс, вóјска амберикáнска). Имáл'е смо јéнога пол'ицáјца опáснога. Он дофáтија... у фáбрику смо се сл'егнувáл'е по дáске, смо цепáл'е увéч'ер да подлóжимо, угáл' смо имáл'е. Къд-да-узнемо мí тóј, тéј дýске — а мí смо бíл'е тáмо, у дрýги вáрош смо бíл'е. Кáт-јавíл'е, тáј инц'инёр, што млóго дáске се изгубíле, свé поломéне, и да доц'нев пол'ицáјци у фáбрику дóл'е, да се сакрíје. А óни — да се сл'егне íма ка-тáј ц'рквíца што је гóре на б'рдо, тáко мí смо бíл'е, а óн озгóрке пазíја ги. И óни се завýкл'е унýтра и в'рзáне онáко, знáш, готóве д'áске да нóсив — Рýси трóјица. И óн дофáти л'еворвёр: сви, трóјицу убíје, убíје свé трóјицу! Пóсл'е кýт-се-ослободíсмо мí, тáј íсти пол'ицáјац, пóсл'е јén íсти рýски кад бéше, кад га — ó[н] на тóч'ак íде, а турíја ка и нáпре — кад га дофáти н'éга са'с бóкс па ти му вíкна у óко, óко му íзац'е — тáп! И вáмо се узбунíше, óни Енгл'éзи се узбунíше, нíкоíи поч'éше да пýцав пýшке úвис онáко. Пóсл'е не сабрáше нáс, комáндир амберикáнски, енгл'éски вíка: „Зáошто сте вáко урадíл'е?“ „Зáошто ни утепáја трí ч'овéка, тáко не м'рзéја вáј-ч'óвек“. „Дóбро, зáшто смо ми дóшл'е, зáшто нéсте јавíл'е?“ — А нéга га однéл'е у болнíцу. Ч'ím смо изјавíл'е пóсл'е за нéга, извáдíл'е га од болнíце, убíл'е га — тóга пол'ицáјца.

*

Отидóсмо тáј дéн, тéј комши́је што му íшл'е, óни свí побегóше, сáми ми га отнесóсмо, сакранíсмо дéте. Ка-доц'óсмо од грóб, дрýго се рóди — девојч'е. Ёте, жíва је јóш, у Енгл'еску је.

*

Óвде јóпет кад работáја, нóч'у работáја óтац, па имáја двоíцу слýге. Па ујýтру, нéје имáло сíјал'ице, сас оне фенéре — кáко кáжете — сас фенéре íшл'е. За куч'и да íде, а куч'а ни бíла тáмо гóре код онéј мíцке ц'рквíце гóре што је. Искоч'íја тáј пол'ицáјац тýрски саз-двá војнíка (немáло јén мил'ицáјац да íде, а вóјска ч'увáла). Тáј му збóри: „Дáј ми тáј фенер да упáл'им цигáре“. „Зáошто да дáм фенер, éве ти шибíца“. Дáја му шибíцу. „А“ — кáже — „Зáошто нé ми дáваш фенер?“ „Па мóжеш да га угáсиш, овáко да те вíдим кóј си“ — óтац му вíка нéму. „А, брé, оч'ете да ве нóсимо до кот куч'е“? „Нé, нé — нé се плáшимо, нека је жíв цáр“. И мí смо отíшл'е дóма — нíшто.

*

От Призрен до тáј íзвор ч'ет'рдéсет извóра имáло је. Óн бíја најгóл'ем íзвор. Тáмо исвíра вóда, тáмо исвíра вóда. Óни броíл'е, ч'ет'рдéсети óн ги бíја. Тýрски се вíка к'рк — бýнар. На свáко мéсто вóда исвирáла. Сáмо сабрáна је тáј вóда. Вóду íмамо мí овдéка. Вáј вóда мóже да тéра цéја... мóже и до Бејáград да тéра

вај-вóда. Веј-куч'е óвде, свака куч'а има извор. Вóда: нé му трéба нéму бóкал. Си бија код Мáраш? Е, п'рва куч'а, што је п'рва, до врата му је нéму извор. Па нáтамо што има дру́ги, има, трéч'и што има па има тáмо сéдом ч'éшме бíл'е в'н, извор бија тáмо. Јéно врéме пра'йл'е, л'едáру пра'йл'е... Сéдом бíл'е тáмо в'н.

*

Уфатила су́ша јéну годину. Мóл'иу́ Бóга — нéма киша! И т'урски и католи'ч'ки влади́ка оти́шл'е да мóл'иу́ Бóга — нéма киша. „Мóре, бíва л'и и С'рбима да се покóримó?“ И дошл'е код влади́ке, у ц'ркву дошл'е, и викна́л'е: „Мóл'имо да јéну сл'ужбу осл'ужите, изгоре ни пóл'е“. Влади́ка рéка: „Јá óч'ем, ал'и нéч'е нас тáј нáрод, нéч'е нас тáј нáрод муслимáнски“. „Нéма кóј двап'ут да ве погл'еда у л'ице, т'уј смо ми“. „Óч'ем“. Нарéди тáј влади́ка: „Што гóт је м'ушко у ц'ркву да до'у'е, да се сабéре нáрод“. Сабрáја се нáрод т'ујке са'с к'рстóве, л'ити́је и от ц'ркве се искóч'и и изáц'еу на т'уј ч'упри́ју, о[д]-тэј ч'упри́је нáдол'е па до стáре општíне на т'уј ч'упри́ју ч'е изáц'еу код грóбл'а. Испод грóбл'а катал'ич'ке па муслимáнске. Т'у[j] је вéл'ика шири́на бíла, л'ивáда бíла т'ујке. Сáмо што се, кáже, отвори́в вацц'ел'и́је да се ч'ита, а вíдимо јéн óблак, на Пáштрик, вíка. Ка-ти-úдари — вíка — сáмо што се затвори́ше, кад úдари киша, јен-пл'усак. Док смо дошл'е дóма, ни кошу́л'е ни гáч'е с'уо нéје. Т'эк рéкл'е: „Тó је жíва вéра — с'рпска. Нéје ни́што нáша ни катал'ич'ка“.

Чедомир-Чeда Бабарогић (1905)

Слободан Реметич

СЕРБСКИЙ ПРИЗРЕНСКИЙ ГОВОР (Звуки и формы)

Резюме

Городской призренский говор является выразительным представителем метохийского, т.е. косовско-метохийского типа призренско-южноморавского диалекта, так как ему известны характеристики, дифференциальные по отношению к призренско-тимокской зоне как целому:

а) первое лицо множественного числа аориста и имперфекта на *-смо* (*викнасмо, видосмо, оштаисмо; могасмо, бранесмо се, уведувасмо*);

б) окончание *-ише* (а не *-еше*) во втором лице множественного числа повелительного наклонения (*донесише, идише, даднише*);

в) новая йотация и у губных согласных (*зроб'ле, здрав'ле, див'ло, див'лакиња, див'ложина*);

г) отсутствие итеративных образований типа *огрибам*;

д) незнание числовых конструкций типа *два ножа* (исключительно: *два ножа; два вароша, два дьна*);

е) отсутствие имперфекта типа *идешем*;

ж) незнание местоименной формы *њум(а)* (только: *њу, ну, ну*);

з) *џ > лу* только после согласного *с*: *слуза, слунце, слубица, огрејслунце, заслужио*;

и) полная сохранность форм дательного падежа (*жене-женама, Турчину-Турцима, дејетју-децама, мене-нама, гладному-гладнема* и т.д.).

Призренскому говору известно большинство характеристик призренско-южноморавского диалекта, которые своей совокупностью обеспечили диалектную индивидуальность просторной зоне между косовско-ресавским, с одной, и тимокско-лужницким т.е. сврлигско-заплянским диалектом, с другой стороны. Чертам, характеризующим косметский тип призренско-южноморавского диалекта, добавляю и две важные детали:

а) *(j)a < -л*: (*биднаја, донеја, образ беја, весеја, гоја, деја, њејеја, Бејаград*);

б) законченный процесс обобщения *-в (-у, -ф)* в третьем лице множественного числа настоящего времени (*немав, дој'нев, викаџ, мол'иџ, уфайиџ, збориџ, њофач'аф, изост'риф*).

Налицо инновации, известные в основном целой призренско-южноморавской зоне:

— *доћем, йоћем* по отношению к старшим обликам с *-jd-* на тимокско-лужницкой территории;

— *синови, градови* в именительном (общем падеже) множественного числа. В призренских и некоторых соседних говорах снова восстановлены облики типа *синове, голубове* даже и *Турце, ойънце*;

— энклитические формы *не, ве* в винительном падеже множественного числа.

Некоторые особенности призренского говора объясняются македонским влиянием. Несомненно македонским наслоением считаются:

а) формант *-на-* в основе инфинитива глаголов III спряжения (*биднаја, гризнало, микнаја, ѓаднала, акнасмо, ѓогинаше, севна, сѣькна, биднаѣа, мейнаѣи, ненач'наѣи, ѣькнаѣи, боднашч'е се, ѓроснашч'у*);

б) окончание *-л'е* во всех трех родах множественного числа причастия на *-л* (*ѓрейискал'е* они, роц'аци смо *бил'е, работал'е* л'уди, *бил'е* три брата, *бил'е* ми деца, села *ѓройал'е*);

в) окончание *-е* в именительном (общем падеже) множественного числа всех трех родов прилагательно-местоименного склонения (*бил'е друге* адете, *н'ојње* родител'и, *бил'е разне* колач'е, сѣс *ѣуц'е* мужи, ка *анц'елске* крила, *врајч'ејшове* јајца, *ѣьнке* јужа, *ѣурске* деца, *женске* мараме);

г) *са, се* вместо сербского *су* (< *срѣ*) (гробл'а *са*, гол'еме, ц'рне *са* плуч'а, Где ви *са* пушке, Благе *се* ка шеч'ер, добре *се* и теј ципел'е).

Призренский говор характеризует выразительно сербский облик некоторых сербско-македонских дивергент, на пример местоимения *ми, ви*, окончание *-га* в прилагательно-местоименном склонении. В Призрене нет следов *-ѣи* в формах третьего лица единственного и множественного числа настоящего времени. Не зафиксировано македонское развитие носовых гласных заднего ряда и полугласных в окончаниях. Всегда, следовательно: (у) *воду, конац, ѓеѣаак*. В призренском говоре нет следа ни западномакедонской судьбы интерконсонантного *ј* и *-л* (никогда *воук, ѓејеу*, только *вук, ѓејеја*). Кратко говоря, в ближайших македонских говорах имеется больше призренско-южноморавских особенностей, чем в Призрене македонских.

Многовековая совместная жизнь с турками и албанцами оставила очевидные следы в языке призренских сербов. Самые важные результаты языковой интерференции видны в области лексики, синтаксиса и фонологической системы. Две первые темы остались за пределами данной монографии. Результаты влияния турецкого и албанского языков на фонологическую систему сербского призренского говора очень крупны. Они отражаются превосходно на инвентаре, в известной мере и на дистрибуции фонологических единиц. Непосредственным турецким и(ли) албанским влиянием автор объясняет:

1. наличие фонемы /*ü*/ в заимствованиях (*дѓгменце, гѓрбетѣи, дѓшек, мѓжде, дѓсѣабан*);

2. разложение вокального /р/, вместо которого в современном призренском говоре является секвенция /ʁр/ (*бʁрго, вʁрзујеш, зʁрбина, цʁрцалка, вʁрове, заʁр-ца̀ло, ʁрбаиш, ʁрца̀ф, ʁржаница*);

3. ненарушенный статус фонемы /ф/ (практически только: *фебруар, фереца̀, фурунџија, фурниџија, кафе́с, чи́флџк, шелиграф*);

4. уподобление сонантов /љ/ во всех позициях и /л/ перед гласными переднего ряда с /п'/ (*крал', Алекса́ндар, неде́ла, остиа́ла, шале́мо, казале́, ле́йо, зайо́јале, боли́, вол'икво, л'ийче́, л'ийцало́, йромисл'им се*);

5. депалатализация /л/ перед гласными заднего ряда и в конце слога (*бе́ла, благода́рила, до́лазила, остиа́лила, ло́гор, ло́же, йокра́ло, йо́лудела́, лџжа́, лџжем, лџкна́ ми, лџкос, лџкосьна́, на́лџне, акшамлџце́, ло́йовлџк, алва́лџк, алва́лџце, умо-болник, делба́, жала́ба, це́лџаиш, сџелна́, айри́л, асџа́л, ко́шо́л, сџо́л, ша́л*);

6. чередование аффрикат /ч/ и /ћ/ с /ч'/ и /ц/ и /ћ/ с /ц'/ (*йири́нач', бошч'альк, куч'а, л'ишче́, аџија́, йенџе́ра, доџува́ле, роџак*);

7. оглушение финальных согласных (*Бок, дру́к, Бежагра́иш, наро́иш, на́йрейш, обрас, бес мужа́, што гоч' оч'еш, муш, йужмуш; Бог, биса́з, Бежагра́д, наро́д, гроб, муж, йорез*);

8. нарушение отношения между сонантами /н/ и /њ/. Депалатализацию и разложение /њ/ (*нега́, нему́, негово́, код ни, нима́, нинога́, но́јан, инџи́нер, горни камен, йосле́дно, ја́гне, книга́, цре́шине; не́га, не́му, ну́, не́гове́јзи, но́јзи, н'има, н'иному́, но́јње, Бьн'и дьн, бра́йи́нева, голу́бин'о, кн'иге, колобо́йи́ница, сьгы́шн'о, земну́, игране́; Вра́јне, ба́јна, дуга́јна, ко́јна ко́јнаници́, гра́јну, Мило́јна, груме́јна, има́јне, каме́јне, верува́јне, дугува́јне, гладува́јне, йоши́тува́јне, йра́јне, йресме́јува́јне; дуга́јна́, каме́јне́, коши́тајне́, ко́јни́, ша́јни́ре, има́јне́, йоши́тува́јне́, че́стии́тајне́, наряду́ с: дуга́јњу́, ко́јњу́, коре́јње́, коши́тајње́, мь́јње́, има́јње́, йра́јње́, ра́шува́јње́, ша́кајње́, че́стии́шајње́, наряду́ с: ње́га, њему́, његова́, његове́јзи, њо́јно, њи́јан, божи́ишњо́, бь́џак, гла́мњу́, ду́ња, земња́, накова́џ, сьгы́шње́, шь́дьишња́, йамше́ње́, че́стии́шање́, коши́шање́*) автор рассматривает в контексте обстоятельств на более широком македонском просторе, а также и в турецком языке, не знающем звук /њ/.

Турецким (а отчасти и албанским) влиянием объясняется стабильность полугласного в сербском призренском говоре. Внесением большого числа турецких заимствований с полугласным значительно увеличивается его фреквенция в ежедневной взаимной коммуникации сербов призренцев. Благодаря билингвизму в многонациональной среде, сербы сохраняют /љ/ и в случаях коммуникации на турецком, даже и на албанском языках.

Влияние неславянских языков отражается и на склонении. В Призрене, как и в соседних говорах, хорошо сохраняется дательный падеж во всех типах склонений (*э́сене-э́сенама, роџ'аку-роџ'ацима, дейейшу́-деца́ма, гушч'ейшу́-гушч'ич'а-ма, њему́-њима, нашему́-наше́ма*), а нередко являются и примеры родительного, даже и предложного единственного числа. Это чаще всего: от *Амбе́рике*, из *Бо́сне*, око *ваде*, од *влади́ке*, од *главе́*, пола *годи́не*, от *кич'ме*, без *очевине́*, в предложном падеже только: по *воле́*, према *главе́*, по *Дрени́це*, по *целе́ йиро́кије*, по *шамни́не*. Даже родительный падеж единственного числа мужского рода не

является редким: без *бајрака*, од *гледа*, до *града*, *младости* ми, наряду с: до *ијаца*, топ до *шой*, от *Призрен*. Подобная ситуация и в предложном падеже единственного числа: према *Богу*, по *закону*, по *сокаку*, по *шрагу*, наряду с: при *сина*, при *зеша*, по *Божич*. Родительный является гораздо реже у существительных среднего рода: до *винога богаста*, до *новога гумна*, гораздо чаще встречается общий падеж: пуна *буњушће*, од наше *гробље*, без *мајкино ийшање*, од *радење*, от *место*. Аналитизм совсем возобладал в предложном падеже: по *месо* се зна, у исто *место*. Только творительный падеж в говоре призренских сербов никогда не имеет особую форму, а это падеж, не имеющий ни в турецком языке особенной агглютинации, особенного облика.

В сербском призренском говоре мало таких особенностей, про которых уверенно можно сказать, что внесены из соседних сербских говоров. Кроме стабилизации ударения на пенультиве в большинстве грамматических категорий (*ја-года*, *синови*, *синовима*, *Јован-Јована-Јованов-Јованово-Јовановица-Јовановичино*, *бојадисувачи*, *обесила се*, *уденала*, *иобегосмо*, *иодметнаше*, *казуваше*, *боравесмо*), характеристики миграциями распространенной из Сиринической жупы, их почти — нет. О высокой степени автохтонности развития призренского говора свидетельствует отсутствие некоторых, уже упомянутых, типичных призренско-южноморавских инноваций. В Призрене, вместе с тем, нет ни различия между рефлексамии долгих и кратких ударных гласных *e* и *o*. Склонение отличается относительным архаизмом (формы родительного и предложного падежей единственного числа) и инновацией метохийского типа (именительный-общий падеж множественного числа типа *синове*, *Турце*).

Исследования, результаты которых изложены в этой книге, многозначительно подтверждают в науке уже выдвинутую гипотезу, что призренская область является колыбелью одного диалектного типа, из которой он на протяжении веков расширялся, вытесняя при этом прежний говор на длинном просторе долины Южной Моравы. Призренская область чаще и обильнее передавала другим, нежели от них принимала „готовые“ языковые характеристики.

Современный призренский говор стоит на своеобразном средоточии между двумя диалектными типами: косовско-ресавским и призренско-тимокским. Он похож на мост, связывающий более прогрессивные с более архаичными говорами на этой части штокавского наречия. Его сегодняшний вид является превосходно отражением автохтонного органического развития при заметном влиянии не-славянских языков, языков тех народов, с которыми сербы в подножии Шары жили в соседстве разделяя горе и радость.

РЕГИСТАР РЕЧИ*

<p>абаџија 1346
 абаџика 1346
 абаџиница 1346
 абер 124а; абере (мн) 446;
 124а, 227а
 абериџија 124а
 абериџике (Вјд) 124а, 2396
 аваја 103в
 август 209
 авијон 29, 78, 106; авијони
 (мн) 78, 106, 2266, 338;
 авијоне (мн) 106, 226а,
 227а, 3656
 агальце (мн) 416, 226а
 агзълк, агзълце (мн) 416;
 без агзълка 219
 адвокат 29
 адет 278, 306; адете (мн.)
 349
 аерлџија 148
 аждаја 125
 азгън 426, 146а</p> | <p>аирадром 29, 86
 аиридром 90
 ај 119в
 ајат, ајате 124а
 ајван 103а, 124а; ајвана
 103а, ајвану (Вјд) 124а,
 223
 ајд 224
 ајде 29, 62, 106, 116, 124а,
 223, 239а, 2966, 336,
 339, 412; ајдемо, ајдете
 124а
 ајдук 48, 94, 124а, 222, 309,
 ајдуку (Вјд) 223, ајдуци
 79, 103а, 124а, 2266,
 308, нај ајдуци 281
 ајдукеша 124а
 ајдуче, ајдучичи (мн), ај-
 дучичама (Дмн) 124а
 ајдучина 124а
 ајдучка 124а
 ајдучки 407</p> | <p>аје 124а, 213а, 281
 ајер 42а, 103в, 124а, 2996
 ајерлџија 103в, 124а, 309,
 316
 ајетлџиф 213а; поајетлџиф
 124а, 213а
 ајлаз, ајлазу (вок), ајлазълк
 124а
 ајълк 426; ајълце 416
 ајлак 240
 ајнаџија 123
 ајт (в. ајд) 124а; ајте 342
 акнаја 56а; акнасмо 566;
 акнат, акнато 56в
 акшамълк 426; акшамълце
 416, 1406, 227а
 ал (али) 405
 алал 1406, 1536
 Албанија 234
 Албанци 281
 алва, алву 124а</p> |
|---|--|--|

* Ради уштеде у простору у регистар су уношене само интересантије речи и облици. Из истих разлога су тако одабране лексеме обично својене на једну одредницу (код глагола на 3. л. јд. презента, а код именица на Нјд.). Ради специфичности говора и жеље аутора да читаоцу и у регистру пружи што подробнију информацију, код интересантијих променљивих речи обично се није остajало на основном лику, већ су у продужетку навођени и преостали значајнији облици парадигме. У регистру не ретко изостаје (или се у загради реконструише) основни лик и даје се (дају се) само онај (они) који је (су), као илустрација неке особине, и наведен (наведени) у студији (само *ошћаднувале*, на пример). Ради уштеде у простору неминовно је и занемаривање неких фонетских варијација (нпр. у изговору полугласника и сонанта *ʃ*), али су неке уважаване и у регистру, где су пуни одраз наше, између осталог, последице декомпоновања и отврдњавања /њ/ па и делимичног умекшавања /н/. У регистру су углавном санкционисане и последице (потпуног или делимичног) обезвучавања финалних звучних сугласника, као и резултати једначења сугласника у сандхију — углавном у непроменљивим речима. Речи нису акцентоване и због тога што је место акцента у призренском говору, с ретким изузецима, углавном стабилизовано и лако предвидљиво.

Број уз речи односи се на параграф, а не на страницу, у студији. Слова в, с, њ стоје на крају азбучног реда, л' и н' долазе иза л и н, а испред љ и њ. Вокално р, мада је у призренском говору декомпоновано у секвенцу *р стоји на месту које припада „нормалном“ /р/ у нашој азбуци.

- алвалък 124а, 140б, 154; ал-
вальце (мн) 124а, 140б,
154
алваџија 92, 102б, 124а,
135
алваџиница 124а
алваџиски 124а
алвџрове (мн) 73б
алосницо (Вјд) 240
алтан 154
алтџн 140б, 154; десет ал-
тџна 262; алтџне (мн)
41б, 43, 140б, 154, 226а
алтџнче 41б, 200
алчак, алчаце 154
алчџце 226а
Алџксандар 140а
Алџксија 232б, 389
Алџксинице (вок) 23б,
239б
Алџемпија 232б
алџи 29бд
алџина 124а, 181, 198в, 23б,
243, 319
алџинче 254а; алџинчичи
124а, 227д, 283
амал 153б, 268; амалџин 268;
амалу (вок) 223; амалџи
213а, 226б; амалџима 231
амалски 124а
амалџише 124а
амам 124а
амамџик, амамџице 124а
Амберика 19а, 31, 91, 203в,
211а, 211б, 227а, 234,
344, 376а
амберикан (врста платна)
203в
амберикански 203в
Амбериканци 203в
Америка 33
Американ 29, 279а
американ 29
ан 124а
Анадол 29, 140б, 153б
Андринице (Вјд) 239б
ански 124а
анџелу (вок) 223; анџелџи
219
анџелске (мн) 154, 323; сас
анџелске 253
анџелче 154, 192; две ан-
џелчета 266б; анџелчи-
чи 154; анџелчиџама 231
анџија 124а
анџма 124а; анџме (Дјд) 60,
102г, 185, 23б
аперисан 8б
апетит 29, 90
апитит 29, 90
апотека 8б, 145а, 211а
апотекарка 8б
април 140б, 153б
апс 48, 124а, 330, 355б,
388; апсове 124а, 213а,
227в
апсаник 124а
апсански 124а, 323
апсанџија 124а
апси 350
арабатлък 42б
арабаџильк 222
арабаџиске (мн) 103а, 323
араванија 85
арам 274е
арамија 302
арамильк 42б, 124а
арамиски 103а
од арамелька 219; арамельце
124а, 227а
аранија 103в, 124а
аргат 268
аргатлък 42б; аргатлъку
(дат) 41б
аргатувала 376а
аргован 8б, 102а
ардофчиџе 213б, 227ђ; ар-
довчиџи 226д
ардџква, ардџкве, ардџкву
41а
арем 124а
аремльце 124а, 227а
аремски 124а
армоника 95
армоникаш 95
армуника 95
армуникаш 95, 124а
Арнауџин 62, 78, 185, 268,
296д, 305, 30б, 315; Ар-
науџи 54а, 79, 82, 15б,
275, 308, 328, 330, 376а;
од Арнауџи 279б; Арна-
уџима 324, 330
Арнауџка 78, 124а; Арна-
уџке (Дјд) 78, 23б
Арнауџлук 47б
Арнауџлък 42б; по Арна-
уџлъку 41б
арнауџки 181, 308; арнауџ-
ко 163; сас арнауџку
321; арнауџке (мн) 181,
205, 208, 226в, 226д,
227а, 253, 308
Арнауџче 19в; Арнауџчиџи
19в, 226д; Арнауџчиџа-
ма 19в, 231; сас Арнау-
џчиџама 259
Арнауџџије 78, 226а, 245,
298, 308, 349, 350, 364,
365з, 375з, 376а; Арнау-
џџијама 231
(арно) поарно 279б, 317
арџија 124а
арџове (Нмн) 226в
асма, асму 190
астал 140б, 149, 153а,
365лъ; три астала 262;
астале 226а, 227а
асталчиџи 226д
атарџија 134б
атарџика, аџриџика 134б
атове (Нмн) 226в
аџр 317; по... аџру 41б,
145а, 221а
ауџо 31, 78, 388
ауџобус 29
Аџеџе 44а, 56б
аџерим 31
аџез, аџеза 119а
ах 239а
Аџиф 198
аџа 134а; аџа-Перу, аџа-
Томинџо 270
аџамија 134а, 340
аџамильк 42б, 62
аџија 133, 134а
аџика 134а; аџике (Вјд)
133, 134а, 239б
аџилари (мн) 124а, 134а,
226б; аџиларима 223,
231
аџильк 42б

- аџиство 111
аџисто 426, 111, 376а
ашч'ер, у ашч'ере 198
ашч'ија, ашч'ије (Дјд) 177
ашч'ика 177; ашч'ике (Вјд) 177, 239б
ашч'иница 177
ашч'ински 177
- багрена 48, 192; два-три ба-
грена 192
багреноф 192; багреново 48,
192
баданише, баданисала 385
бадијава 80, 407
бадијавџија 80, 134б
бадијавџика 80, 134б; ба-
дијавџике (Вјд) 80
бадјава 80, 146б, 407
бадјавџика 80
бадњак 44а; бадњак 44а,
213а, 338; два бадњака
44б
Баждарана, у Баждарану
178
бајаги 31, 80, 88, 103в, 407
бајна 146а, 150б, 308
бајна 146в
бајрак 78, 103а, 124б, 159,
208; без бајрака 219; бај-
раце (мн) 208, 227а
бајрак-џ'амију 134а, 270
бајрактар 103а, 124б, 208;
бајрактари 208, 349
бајрактаров 208
Бајрам 208; према Бајрам
208, 221б; Бајраме (мн)
208
(бајрамљк) девет бајрам-
љка 208
бајрач'е 208, 254а; бај-
рач'ичи 208, 226д
бакалџија 154
бакалџиница 154
бакаљк 42б
бакар 47а, 52, 74ж
бакарџија 134б
бакър 42б, 74ж
бакърљив, бакърљиво 74ж
бакърњ 74ж, бакърно 41б,
43, 74ж, 274в; бакърна
- 41б, 74ж; бакърне 74ж,
226в, 373; бакърно, бакър-
не 74ж
бакр 74ж
бамбадијава 80, 407
бана 150б
бањан, бањана 353а
бањаци (мн) 44б, 227а
бапч'е 254а
барабар 29, 407
баранија 8б
бараница 85, 377
бареница 85, 164
(басамак) два басамака
19б; басамаце (мн) 19б,
226а
(баскич'е) два-три баски-
ч'ета 266б
батлак 47а
батљк 42б
баца (се) 213б, 23б, 244
баци 42б, 95; бацила 227ђ
бач'ва 44а
бач'ија 31
баџ'анаши 226б
баџ'аци (мн) 177, 226а,
227а
башта 140а, 177, 405
баштаванџија 8б
башч'а 105, 177, 308, 339
башч'аџија 134б, 177
башч'еванџија 88
башч'еванџилк 88, 177
башч'елук 88
башч'ельк 42б, 88, 177
башч'ец'ија 88, 134б, 177
башч'ец'илк 88
башч'ич'е 177
башч'ованџија 88
башч'ованџилак 88
беана, беану 78
беанџива 78
бебе 254а; бебегу 25б
бегам 302, 365д; бегаш
365д; бега 211а, 365д;
бегамо 365д; бегате
365д; бегав 338, 365д;
бегавф 213а, 296д, 338,
365д; бегав 15б, 341,
365д, 405; бегавте 365д;
бегавја 365д; бегала
- 365д; бегало 365д; бе-
гал'е 365д; бега (1. л.
ипф) 365д; бегаше 349,
365д; бегасмо 23д, 349,
365д; бегасте 365д; бе-
гау (3. мн. ипф) 365д;
бегаву (3. мн. ипф) 365д;
бегавф 365д; бегавучи
23а, 355б, 365д
бегендисује (се) 202, 23б,
281, 296в, 335, 376б; бе-
гендисувало 202, 376а
бегендише 202, 385; беген-
дисаја 385; бегендисал'е
(се) 352
белаше 385; белосала 385
бежи 227ђ; беж 365д; беж
81, 211б, 341; беш 341,
365д; беште 80, 341,
365д
без 88, 192, 209, 219, 248,
253, 25б, 273, 376а,
409а; без 203а, 211б,
219, 245, 25б, 271, 297г,
304; бес 54а, 8б, 146а,
179б, 203а, 205, 211а,
234, 25б, 372; беш
(ч'овека) 177
безводан 45
безглавница 203а
бездушан 44б; бездушна
23б, 240
бездушник 203а
бездушници (вок) 240
безобразан 44б, 4б; безо-
бразни 223
(безобразник) безобразни-
ку (Вјд) 203а, 223
безобразница 203а; безо-
бразници (вок) 240
безуман 44б
беја 31, 151б, 218в, 415а
Бејаград 31, 211б, 349, 415а;
Бејаград 151б, 211а, 349
бејана, бејану 78
бел 211а
беланац 44б, 4б
белац 44б, 4б
белкас 140б, 154, 209; бел-
каста 154

- белоградски 181; белоград-
 ке (мн) 181
 Белоградџанка 152
 белојка 103а
 белоглас 209; белоглас-
 ста 209
 бел'аја, бел'ају 195
 бел'ајна, бел'ајне (кошул'е)
 195
 бел'ајница 319
 бел'ајнич'е 193; бел'ајнич'-
 ч'и 195; бел'ајнич'и'ама
 231
 бел'аџија 134б
 бел'аја 195
 бембеја 151б
 беневрещи, беневреке 31
 Београд 152; у Београду
 221б
 бербер 268; код бербера
 27, 268
 берберин, берберина 268
 берберљк 42б
 берич'ат 29, 85, 198
 беси 333
 бескутвик 174; бескутви-
 ку (дат) 174; бескутви-
 ку (вок) 174, 223
 бескутвица 174; бескутви-
 цо (вок) 174, 240
 бесрамник 200, 203а; бе-
 срамнику (вок) 223
 бесрамница 200
 бестраман 200; бестрамне
 (мн) 200
 бестрамник 203а; бестрам-
 ника 200; бестрамнику
 (вок) 200, 223
 бестрамница 200; бестрам-
 ницо (вок) 240
 бива 219, 274д, 279б, 281
 бивол 73а; бивољу (вок)
 223
 биволске (пл) 154
 биволч'е 154, 254а; би-
 волч'ич'и 154, 226д
 бивол'ица 236, 401б
 бивша 356
 бидем 344, 403; бидеш 346,
 403; биде 186, 279а, 344,
 403; биди 339, 403;
 бидш'е 203б; бија 41а,
 54а, 61, 62, 78, 79, 90,
 102г, 119а, 121, 148, 172,
 181, 192, 197, 200, 203а,
 221а, 223, 237а, 268,
 274ђ, 274е, 274з, 279б,
 287, 296ђ, 304, 309, 317,
 318, 353, 402, 403, 405;
 била 403; било 403;
 бил'е 54б, 403; би (аор.
 1. јд.) 403; би (аор. 3.
 јд.) 365в; бисмо 403; би-
 сте 403; бише 403; бе
 (аор. 3. јд.) 186, 349,
 365а, 403; беја (1. л. јд.
 ипф) 352, 403; бејаше
 403; бејау 403; бемо
 352, 396, 403; беамо 78;
 беомо 349, 403; беосмо
 352, 403; беосте 403; бе-
 оше 403; бесте 403; беу
 41а, 226а, 273, 349, 352;
 бев (3. мн. ипф) 226а,
 323, 349; бев 149, 352,
 403; бевф 352, 365з, 366,
 403; беше 27, 41а, 41б,
 42а, 42б, 44б, 48, 49,
 54а, 55, 56а, 62, 69в,
 73а, 78, 79, 80, 81, 89,
 94, 102б, 103в, 105,
 119а, 130а, 134б, 151б,
 153б, 156, 159, 164, 169,
 172, 173, 174, 175, 176,
 178, 180, 195, 197, 198,
 203а, 205, 209, 211б,
 213а, 221а, 234, 257,
 259, 262, 270, 272, 277,
 279б, 281, 285, 291, 294,
 297б, 298а, 300в, 302,
 308, 311, 320, 322, 323,
 327, 349, 352, 353, 354,
 356, 365ј, 369, 370, 374,
 375, 388, 403, 405, 408;
 беу (3. мн. ипф) 48, 56в,
 73в, 130б, 164, 180,
 203а, 208, 226а, 226в,
 275, 285, 291, 308, 311,
 323, 349, 352, 403, 406,
 408; в. бидне
 биднем 403; биднеш 186;
 бидне 79, 103в, 111,
 151б, 186, 200, 209, 238,
 273, 279б, 281, 296в,
 308, 319, 335, 344, 403;
 биднемо 34а; биднеш
 403; бидни 186, 339,
 403; бидните 403; бид-
 наја 29, 56а, 126, 151а,
 186, 415а, 416а; биднала
 56а, 186; биднало 186;
 бидна (аор) 56б, 348,
 403; биднасмо 403; бид-
 настe, биднаше 403;
 бидната 56в, 353а; в.
 биде
 бикарбон 29
 бисаг 212; бисаг 211б, 275;
 об'два бисага 48, 275,
 349; бисаге (мн) 274д,
 275, 298в; бисазе (мн)
 275;
 бисага (ж. р.) 275
 бисерак 205
 Бистрица 203а, 227а, 352
 бич'и 56г, 203а, 319, 345,
 394, 403
 благајна 197
 благо 197, 271, 282, 299в,
 301, 319
 Благој 232б
 Благојевич' 94
 Благојов 20, 103в, 213а;
 Благојоф 94, 213а
 Благојовица 94, 103в, 269
 благос 209
 благослов 183
 благословена 140б
 благослови 183
 Благословија (Богословија)
 183
 блисиња 333, 344; блиси-
 нашч'у 345; блисињач'и
 23а, 355а
 благиште 161
 бл'еје 401б
 бл'изнаци 227б; бл'изнаце
 226а, 227а
 бл'изнакиња 103в, 307, 319
 (бл'изнач'е) об'два бл'из-
 нач'ета 266; бл'изнач'и-
 ч'и 226д; бл'изнач'и'ама
 231

- бл'изо 89, 92, 124б, 197, 219, 226д, 270, 308, 405; побл'изо 82, 92, 211а, 281, 405; најбл'изо 92, 405
 бл'увашч'у 345; бл'увашч'е-мо, бл'увашч'еф 345
 Бог 80, 151а; Бог 145а, 224; Бок 211а; Богу (дат) 236; Боже 44б, 78, 105, 224, 296б, 339, 376б (богаз) из богаза 219; бога-зе (мн) 226а
 богасто 111, 190, 247, 248, 311
 богатејзи (д. јд. ж.) 319, 413; најбогат 279б; по-богатејзи (д. јд. ж.) 279б
 богаштина 196, 309
 Богојавл'ејне 146а; Бого-јавл'ејне 146в
 боде 350, 365њ; бодеучи 355б; бодено 353а
 бодне 365њ; боднала (се) 56а, 352, 365њ; бод-нашч'е се 56г, 365њ; боднат 56в, 353а, 365њ
 Божидаров, Божидарово 20
 божит'њо 148, 173; божит-ње 174, 275
 Божич' 41а, 227а
 божја 103б; до божјага 94, 315
 бозац'илък 134б
 бозац'иски 134б
 боздован, без боздована, боздоване 92
 боздованка 92
 бозна 189
 бозовинка 52
 бојадисује 376б; бојадису-вала 376а; бојадисување 103а, 148, 376а; бојадису-вачи 23а, 355а, 376а
 бојац'ија 103в, 134б
 бојац'илък 103в
 бојац'иница 103в, 134б
 бојац'иски 103а, 134б
 бокал 140б
 бокалч'е 154
 бокас 209, 278; бокаста 209
 болан 44б; болнога 22;
 болна 154, 222; болне (мн) 323
 болн 11
 болник 154
 болница 31, 226а
 (болнич'е) болнич'ету 154
 болуваја 234, 376а; болу-вал'е 376а; болуваше 349, 376а; болувау (3. мн. имф) 349; болувачи 355а, 376а
 бол'е (боље) 141, 279а, 297д; најбол'е 211а, 279а; бол'ега 22, 279а
 бол'ес 44б, 78, 124в, 145а, 209, 216, 219, 274д, 276в, 279б, 300, 348, 349
 бол'ештина 375
 бол'ешч'ина, от... бол'еш-ч'ине 177
 бол'и 48, 52, 62, 140а, 164, 168, 192, 193, 211а, 226в, 274г, 308, 335, 338, 393, 408; бол'еја 393; бол'ел'е 226а, 393; бол'еше 349, 393; бол'еу 393
 бол'и (гл.) 11
 бомба 226а, 299б
 бомбадира 183; бомбадира-но 183
 бомбатира 183; бомбатирај 183, 339
 бомбона 273
 борија 397
 Борислафка 183
 борч' 13б; в. борц'
 борц', борц'ове/борц'ови 13б
 босански 203а, 349
 босил'ек 50, 92, 102г, 15б
 бостанц'илък 134б, 140б
 боцна (3. јд. аор) 56б
 Бошка 232б; Бошке (дат) 23б
 (бошкальк) бошкальце 226а, 349
 бошч'а 177
 бошч'алак 47а
 бошч'алук 47б
 бошч'альк 42б, 133, 177, 208, 317; бошч'альце 177, 231
 бошч'ованц'илък 177
 брагајник 197
 браго (благо) 197
 брањет 353
 брасто 111, 190
 братанцов, братанцове де-цу 94
 братанч'ету (Дјд) 25б; бра-танч'иц'ама 231
 братн'ев 147, 213а, 284;
 братн'ева 147, 284; брат-њево 284, 299в; братње-ву 284; братњи 284;
 братњов 284;
 братов 284
 брацки 181
 брач'а 56б, 57, 306, 311, 349, 351, 355а, 404
 брашно 145в, 172
 брашно 147, 172, 285
 брашно 41а, 48, 73в, 94, 105, 147, 148, 163, 172, 183, 196, 209, 265, 285, 339, 349, 353а, 376б
 б'рб'лавац 44б
 б'рб'оч'еш, б'рб'оч'ала, б'р-б'очачи 381
 б'рго 41а, 54а, 69а, 73а, 134б, 172, 175, 197, 205, 208, 227д, 275, 349, 365б, 365е, 365к, 367в, 371, 372, 378а, 381, 392, 412; поб'рго 197, 355б
 б'ргозборник 197; б'рго-зборнику (вок) 197
 бре 79, 82, 239а, 283, 296ђ, 303, 309, 339, 403, 405
 брес 209
 бресква 113
 б'рзо 73а
 брижан 44б
 бриждеја 178; бриждела 178, 395; бриждеше 178, 274д
 бринаја, бринала 56а; бри-нашч'е... се 56г, 345;
 бриначи 355а; бринат, брината 56в
 бристар 44б, 203а, 349
 Бристрица 203а
 броји 350

- бронц 192
 бронса 192
 брошци 181
 брукање 315
 брцики 181
 буа 69а, 78, 117, 124б, 125, 126; бу^а 78, 126; буо 78, 124б, буу 69а; бује 69а, 78, 106, 125, 204, 213а, 259
 бубрек 192; бубреце (мн) 181, 192, 226а, 227а
 Бугарин 35, 227б, 268, 323; Бугари 41а, 57, 163, 226б, 348, 349; саз-Бугаре 179а; девед-Бугара 179а
 будалалџк 42б; будалалџце 41б
 будаласто 111, 154
 будал'ицо (вок) 240
 буде 346, 403; буди 403; будите 403; в. биде, бидне
 буди 350
 бујрун 103а, 192, 217, 406
 бука 113, 208
 буква 113
 буково 289
 бул'ина 97
 бул'ук, три бул'ука 54б
 бумба 95
 бунарлак 47а
 бунарлџк 42б, 43
 бунарски 374
 бунари'ија 103в
 бунарцилџк 222
 бунари'иски 103
 буњиште 247, 249
 буосерина 78, 124б
 бургија 218в
 бурилце, бурилца (мн) 254а
 буричи 323
 бурнут 192
 бурнутана 192
 бурнутчија 192
 буч'нало се 56а; буч'на се 56б
 бьгрен 48, 192, 383
 бьдњак 41а, 187
 Бьдњи дьн 41а, 148; од бьдњега 217а
 Бьдњи ноч' 148, 187, 217
 бьздеше 42а, 43
 бьне 41а; бьни 41а; бьна 41а; бьнат 41а
 Бьни дьн 41а, 147, 187
 бьњак 41а, 89, 148, 187; бьњаце 42а, 187
 Бьњи дьн 187
 Бьњи ноч' 41а
 бьш 41а, 48, 82, 105, 119в, 124а, 147, 178, 179, 211а, 245, 274Д, 296в, 306, 352, 406, 411
 бьшно 48, 407
 бьл'гбаша 54а
 бьл'гук, бьл'гце 54а
 бьл'гун 54а
 ваганч'е 254а; ваганч'ету 256
 вагета 85
 въздук 127
 ваистино 52
 ваистину 52
 вај (ж) 48, 54б, 69в, 79, 86, 105, 124а, 146в, 227б, 274а, 279б, 308, 365г, 378а, 383, 413; веј (Гјд) 234, 296б, 318; вејзи (Дјд) 103а, 125, 23б, 239б, 299в, 319, 413; по веј 79, 172, 320; вуј 19а, 306, 79, 105, 106, 112, 169, 178, 218в, 219, 235, 272, 288, 308, 320, 322, 376а, 405, 413; в. вој
 вај (м) 60, 73а, 79, 105, 164, 216, 221б, 274е, 277, 308, 413; за вога 79; во-му (дат) 79, 317; в. вој
 веј (мн) 57, 79, 105, 113, 127, 146а, 169, 173, 19б, 218в, 226а, 226в, 266а, 297ђ, 300б, 308, 325, 330, 353, 402, 413; вема 60, 324
 вајпут 103а
 вакав 79, 213а, 309; ваква 79; вакво 79, 103а, 309
 вако 56а, 79, 351
 вактом 222, 406
 вал'а 114, 208, 217
 вамо 79, 227д, 405
 ванц'ел'ије 79, 192, 275, 325
 Варвара, Варварине 192
 варзило 41а, 74е
 варош 365л; вароше 227а, 262
 варошалка 140б, 154
 варошалски 154
 варошалци 154
 варошанин 19б
 Васил'ија 23б; по светога Васил'ије 237а
 Васил'ов 213а; Васил'ов, Васил'ова 94, 213а
 Васил'овице (Вјд) 94, 239б
 васкресе 52
 ватриште 161
 веверица 19а, 35
 ведрица 123
 везено 353а
 вејавица 19а, 103в, 105, 237а
 вејат 78, 125
 вејзин 308
 вел'енса 130б
 Вел'игдан 44б, 52
 Вел'игдън 41а, 42а, 52, 290
 вел'игдъне (Амн) (печуркс) 41а
 вел'ики 276а, 278; по-вел'ика 403; највел'ико 279б
 вел'ушка 87
 венч'ајне 146а
 венч'ајн'е 146в
 вепар 44б, 15б
 верига 58, 275
 верувам 376в; веруваја 60, 231; верувало се 376а; верувал'е 231; верувајне 146а, 376а
 весеја 151б, 415а
 веселица 319
 ветар 45
 вец' 271, 372; вец'е 82, 130д, 157, 237а, 365к, 383; вец' 353а

- веч'а (комп) 279а
 веч'е (им) 217а
 веч'ер, од веч'ера, два веч'ера, туј веч'ер 217а
 вег'а 306
 веш (вешт) 209; повеш 209, 279б
 вешајне 146а, 306
 ви 27, 297г, 388, 402, 417; у вас 297д; вама 297ђ, 344, 403; ви (енкл) 57, 62, 66, 147, 200, 206, 297ђ, 304, 308, 323, 344, 403, 405; вас... ве 297д; ве (енкл) 69б, 124б, 157, 176, 200, 297д, 344, 375, 415б
 види 41а, 51, 74а, 82, 392, 394; видешч'у 345; видешч'еш 179а, 345, 394; видешч'емо (се) 345, 394; видеја 41б, 42а, 78, 200, 406; видела 394; видел'е 62, 73в, 394; видо (1. л. аор) 69б, 172, 192, 211б, 348, 350, 355а, 366, 394, 403, 406; видосмо 23г, 41а, 191, 254б, 348, 394, 403; видосте 23г, 348, 394; видоше 23г, 44б, 348, 394; видеуч'и 394
 Видовдан 44б, 231, 300в
 Видовдн 60, 324
 видувала, видувало (се) 376а
 вика 25, 34б, 41а, 53, 60, 62, 73в, 86, 89, 123, 130д, 134б, 145а, 146б, 147, 153б, 200, 220, 226а, 226б, 236, 239а, 239б, 241, 243, 250, 266а, 268, 274з, 275, 277, 279а, 279б, 296в, 298в, 333, 335, 338, 355б, 378а, 378б, 381, 403, 406, 409г; викај 26, 54а, 378; викајте 26; викал'е 124а, 130б; викаше (3. јд. ипф) 195; викач'и 355а
 викајне 146а, 154
 викал'е 34а, 149; викал'е 220, 231, 269; викаја, виканала, викал'е 56а; ја викана 56б; викана (3. јд. аор) 48, 56б, 406; виканасмо 23г, 56б, 348, 416а; виканаше 23г, 41б, 56б, 231, 296в, 349, 406
 вила 275
 вимина 150б
 (висок) повисок 279а
 Вич'ентија 242б
 Вич'ентин 78
 Вич'ентино 78
 виц'еније 155, 354
 више (комп.) 27, 80, 239а, 240, 275, 279а, 299б, 339, 340, 376б, 378а, 378в, 404
 више (предл) 234
 вишњевач'а 19а
 Вла 124в, 218в; Влау (вок) 78, 223
 воденица 263
 води се 401б
 вој (ср. р.) 30б, 42а, 48, 55, 73а, 79, 94, 105, 177, 192, 251, 279а, 308, 353, 370, 413; вому 94, 103в (в. вај)
 војвоцка, војвоцку 181
 војзин 413; војзинога 308
 сас... војници 323
 вол 140б, 153а, 277; волу (вок) 223; волове 114; волони 114, 326г; волоји 114
 воловски 213б; волофски 288, 323
 вол'и (се) 52, 54б, 74а, 86, 170, 274е, 296д, 297б, 304, 323, 333, 335, 338, 393; вол'ел'е 338; нај-вол'и 281
 вол'иква 44б, 73а, 79, 80, 140а, 309, 402; вол'икве (мн) 130б, 213а, 338
 вол'икво 140а
 вол'ико 309
 восак 44б, 278
 воскресе 52
 оськ 42а, 43
 воч'њак 174
 в'р 56а, 73б, 73г, 111, 124в, 218в, 219, 221а; в'рове 73б, 227в
 враголос 209
 врагос 166, 209
 врагу (вок) 223
 вражарица 19а
 Вражја 103б
 Брајне 146а
 вранац 44б, 46
 врапч'е 254а; врапч'ич'е 227ђ; од врапч'ич'и 227д; врапч'ич'ама 231
 врапч'етове (мн) 323
 вратило 94
 вратлива 322
 врач'ајне 23б, 146а
 врач'ајње 23б
 врач'ање 23в, 148
 Свето Врач'е 90
 В'рбич'анац 268
 В'рбич'анин 268
 в'рбоф, в'рбово 289
 вреја 151б, 211а; врела вода 372; врело 403
 врека 378а
 вретено 74е; два вретена 265
 в'рже 275, 309, 317, 385; в'ржи 73а, 107, 266а; в'ржите 342; в'рзаја 308; в'рзал'е 385
 в'рзило 74е
 в'рзује 73а, 227в; в'рзуваја 262, 275, 376а; в'рзувала 376а; в'рзувач'и 355а, 376а
 врије 370; врило, вријена 370; вријеуч'и 355б
 в'рло 192, 279а, 282, 288, 299, 306, 311, 352
 в'рне 29, 345, 372, 405, 406; в'рнашч'е 56г, 345; в'рнаја 352; в'рна 406; в'рнаше 73а, 211а, 211б, 349
 в'рснич'е 19в; в'рснич'ич'и 19в, 258а; в'рснич'ич'а-

- ма 19в; сас в'рснич'ич'а-
 ма 259
 в'ртено 74в
 вручо 69а, 94
 в'рши 34а, 34б, 39б; в'р-
 шило се, в'ршил'е 39б;
 в'ршесмо 349, 39б; в'р-
 шеучи 355б, 39б
 вујгодишан' 147, 290; вуј-
 годишн'о 94, 147, 290
 вујгодишњь 277, 290; вуј-
 годишњи 211а, 277, 290;
 вујгодишња 172, 290;
 вујгодишњо 94, 103а,
 148, 290; вујгодишње
 (мн) 290
 вук, два вука 69а; вуци
 69а, 226б, 228, 350, 351;
 вукови 226г; вукове 228
 вуна 68, 69а, 235, 354, 365г
 вунен 34а, 69а, 119а
 вуч'е 69а, 227а; вуч'и 343б
 въздан 41а, 130б, 349, 40б
 въздън 41а, 42а, 43, 119в,
 208, 221а, 40б
 вьн 41а
 вьнке 41а
 вьшка 41а, 43, 49, 124а, 232в,
 349, 379
 вьш'ав 41а, 240, 335
 вьш'авицо (вок) 240
 вьш'ив 41а; вьш'иво 42а

 Габел'ка 23б
 габел'ски 32а
 Габел'чич'и 226д, 349
 гавран 208
 Гаврило 208
 гадеж'иве (мн) 311
 гад'ава 240
 гад'авицо (вок) 240
 гад'афцу (вок) 213б, 223
 (гад'ифч'е) две гад'ифч'е-
 ти 266а
 гадник 18б
 газ 197; газа (Гјд) 197; ни
 капку газа 219
 газана 197
 газеп 88
 гајдашов 103а, 213а
 гајл'е 254а
 гал'ас 209
 гамсз 42б, гамсзу (вок)
 41б
 ганильк 42б
 гарантувала 376а
 гасарник, гасарнице 197
 гасарч'е 197; два-три гасар-
 ч'ета 266б; гасарч'ич'и
 226д, 323
 гасл'иф, гасл'иве (мн) 180
 гвожд'аница 205
 гвожд'ара 205
 гвожд'арлак 47а
 гвожд'арльк 42б, 43
 гвожд'е 44б
 гвозден 205
 где 57, 83, 145в, 163, 211б,
 223, 224, 274е, 382, 402,
 405
 Германија 34б
 Гиланац, Гиланцу (вок)
 183
 Гилане 183
 гилански 107, 183
 Гиланч'е, Гиланч'ич'ама
 183
 Гил'етовице (Вјд) 239б
 гимназија 34а
 гинал'е 56а
 гирбет 54в
 гирбетч'ија 54в
 гиц'а 134а
 гиц'ич'е 134а, 254а; три-ч'е-
 тири гиц'ич'ети 266а
 главан 44б, 277; главни
 172, 277; најглавна 279б
 (главич'е) два...три гла-
 вич'ети 266а
 главница 172
 главнич'ав 172, 213а
 главњица 172
 главњич'аф 172, 213а; глав-
 њич'аво 172
 главојешници (вок) 240
 гладна, гладне 181, 18б,
 226б, 240, 323; гладнога
 31б; гладному 317
 гладнику (Вјд) 223
 гладнику (вок) 240
 гладос 209, 213а, 21б
 гладувајне 146а, 376а
 гладувал'е 376а
 гладување 148, 376а
 (гладује) гладувач'и 376а
 гламница 172
 гламнич'ава 172; гламни-
 ч'аво 290
 гламња 44б, 78, 148, 172,
 179а
 гламњица 172
 гламњич'аво 172
 гламњич'е 172; две-три
 гламњич'ети 172
 (глот) от...глота 315
 гледане 150б
 глотници (вок) 240
 глюкојане 146а, 381
 глюко 335, 381; глюкоја,
 глюкојала, глюкојал'е се 381;
 глюкоаше (3. јд. ипф) 349;
 глюкоач'и 355а, 381
 глу 124в; глув 125; глуф
 125; глуому 78, 124б;
 глуга 78, 117, 124б; глује
 (Дјд) 125; глуејзи 78;
 глуу 78
 глуава, глуаво 124б
 глуавица 78, 124б; глуави-
 цо (вок) 124б
 глуаф 213а
 глуафко 78, 124б, 213б
 глуафцу (Вјд) 124б
 глуач'а 124б
 глувач'а 78, 125
 глу^{ва} 78, 12б
 глу^{ва}ч'а 78, 12б
 глу^{вонем} 78, 12б
 глуонем 78, 124б
 глуоч'а 78, 234
 глупос 209; глупосе 145а,
 209
 глуптер 12б, 213б
 глуптерајка 12б, 213б
 глуптерка 12б, 213б
 глуфч'а 12б, 213б; глуфч'о
 (вок) 12б, 213б
 гл'еда 23б, 31, 41а, 42б, 58,
 73а, 130а, 140а, 141, 149,
 189, 200, 209, 21б, 240,
 278, 296д, 323, 337, 338,
 340, 343а, 344б, 349,
 353, 36б, 392, 405; глај

- (импер) 392; гл'едај 62, 94, 223, 240, 339, 392; гл'едајте 392; гл'еј 105, 223, 301, 339, 385, 392; гл'ејте 342, 392; гл'едаја 151а, 392; гл'едала 236, 392; гл'едал'е 200; не се гл'едаше 209
 (гл'едне) гл'еднаја (се) 56а, 151а, 392
 гл'ежданик 164
 гл'ежданица 164
 гл'етав 192, 213а; гл'етава 192
 гл'етенце 168, 254а; две гл'етенцети 168, 266а
 гл'ето 141, 168
 гл'ец'осује 103в, 3766
 Гл'игорија 183
 гл'истра 141, 203а
 гл'истраф 203, 213а; гл'истрава 203а
 гмеч'и 197
 гнездо 1506, 164
 гној 164
 гнојава, гнојаву 164; гноја-во 145а, 164
 гнојавица 164
 (гноји) гнојеше 164; гнојеу (се) (3. мн. ипф) 164, 349
 гнојиво 164
 гњеван 141
 гњезданце 164
 гњезди (се) 164; гњездил'е (се) 226г; гњездеше (се) 164
 гњездо 1196, 141, 145в, 148, 1506, 164, 213а, 2266, 338
 гњетав 164, 2136
 гњети 164
 гњеш 148, 164, 213а; гњево-ви 164, 226г
 гњецца 164, 213а; гњеццауч'и, гњецач'и 164
 гњидавицо (вок) 240
 гњидафч'ич'и 2136, 227д
 гњија 148, 164; гњило, гњи-л'е 164
 гњије 164, 370; гњијеше 370
 говедарч'е 254а; говедар-ч'ету 256
 говедо 274д; говеду (лат) 378д; говеда (мн) 172, 181, 323
 говецки 179а, 181, 192, 276г, 286, 352
 (говеч'е) две-три говеч'ети 266а
 Гоге 323; Гогама 324
 Гогешка 318
 Гогешч'е 177; Гогешч'ич'и 177, 226д; Гогешч'ич'ама 177, 231
 гогч'ки 276г
 (год) што год 2036, што год 83; што год 83; кој годи, што годи 83
 годинувала 2216, 376а
 годишањ, годишњи 277
 годишно 94, 145в
 годишн'о 94, 147
 год'р 83, 2036
 гоја 30в, 42а, 81, 114, 154, 217, 415а; гола 294
 (гоји) гојел'е, гојесмо 395
 Гокч'е 254а; Гокч'ету 256
 гол 152, 154 (в. гоја)
 голгузу (Вјд) 223
 голем 142
 глобралас 209
 голокрак 29
 голопијас 209
 голсуз 152, 154; деца гу голсузе 154
 голуб 196, 55; голубе (мн) 55, 226а; голубове 4156
 голубин'о 55, 94, 147, 285
 голубињи 55, 148, 276д, 285; голубињо 55, 94, 148, 285; голубиње (мн) 55, 285
 (голупч'е) три голупч'ета 2666; голупч'ич'и 55, 226д; голупч'ич'ама 55, 231
 голшат 91, 1406, 152, 154, 294
 голшит 91, 154
 гол'ем 278; погол'ем 2796; најгол'ем 2796
 гол'емц'ика 1346
 гол'ишафч'е 1196
 (гол'ишч'е) две... гол'иш-ч'ети 266а
 гол'ушка 375
 гољем 142
 (гомна) гомнаше (3. јд. ипф) 172
 гомнавац 172; гомнафца 2136; гомнафцу (вок) 223
 гомнар 172
 гомнарија 172
 гомнарка, гомнарко 172
 гомнарч'ич'и 172
 гомнат 172
 гомнаф 172, 213а
 гомнафца 172
 гомнен 172
 гомненица до гомненице 172
 гомнеш, од...гомнеша 172
 гомнешка 172
 гомно 172, 179а, 253, 2996, 311
 гор (прилог) 226а, 323, 349; погор 323 (в. горе)
 горабије 92
 горак 74ђ, 376а
 Горанин, Горанина 268
 Горањин 34а
 горе (прилог) 67а, 316, 348, 351, 366 (в. гор); погоре 281; најгоре 279а
 гори 105, 172, 192, 2796, 289, 393, 4096; гореше 23д, 349
 горкаво 172
 горни (горњи) 145в, 2766, 276д; Горно Село 94, 145
 горњи 276д; горњо 94, Гор-њо Село 94
 горњоселски 94, 154
 горопадна 240
 горопадницо (вок) 240
 горужда 178
 господуваја, господуваше 376а
 Госпођиндан 133
 Госпођини пошти 133

- Госпојиндан 446, 192
 Госпојиндњн 103в
 по Госпојине посте 192
 госпоџа 174, 192, 236, 239а,
 270; Велика...Мала Го-
 споџа 234
 Госпоџиндан 446, 192,
 221б
 Госпоџиндњн 192
 Госпоџини пос 192; Го-
 споџине посте 192
 госпосто 111, 190
 госпоџки 181, 279б; најго-
 споџки 181
 (гос) госте (мн) 227а, 388,
 406; гости 62, 227а,
 227б, 304, 338
 гостесмо (се) 300б
 (готви) готвеучи 78, 355б;
 готвечи 355в
 готувала 376а
 гоџ; где гоџ 83; кога гоџ,
 како гоџ 203б; што гоџ
 211а
 гра 124в, 218в; граа 78,
 124б
 грабежџаџу (вок) 223
 грабење 148, 155, 354
 грабџавица 8б
 грабџивицо (вок) 240
 грабула 44б, 275
 граден 20, 172
 грајна 125, 146а, 150а, 19б,
 267, 343б
 грамада 74г, 8б
 грамафоне 8б, 226а
 грамежџавица 180
 грамежџаџ 180; грамежџа-
 ви 278
 грамежџаџу (вок) 278
 грамежџаџч'ету 180, 213б
 грамежџиф 180
 грамежџифџа 180
 (грамзи се) грамзеу се (3.
 мн. ипф) 238, 349
 грамзџива 180
 грамзџивац 180
 грамзџивица 180; грамзџи-
 вицо (вок) 180
 грамзџифко 180, 213б
- (грамзџифч'е) две грам-
 зџифч'ети 180, 213б
 гранч'е 50, 145в
 гранч'е 19б
 грања 11, 125, 148, 150а,
 19б, 267, 289
 грањка 19б
 грањч'е 19б; две грањч'ета
 148, 266б
 граор, граору 78, 124б
 граорасту 124б
 граорка 78, 124б, 279б
 граорџив, граорџива 78
 граџки 181
 граџанин 19б
 грашак 44б
 грбас 73а; грбасто 209
 гргулаџ, гргулаџа 183
 гргураџ 183, 213а
 грдак 73а, 192; гртко 73а,
 192
 (грдна) грднејзи (Дјд) 319
 грднику (Вјд) 223
 (грдобна) погрдобну
 279б
 грдос 209, 213а, 21б; гр-
 досе (мн) 73а, 209, 21б
 гре 124в, 218в, 278; сто
 греа 124б; греови 226г,
 349; греове 227в
 (гребе) грешч'е 345
 гробен 275; гробене (мн)
 275
 гробенуваџе 376а
 грејајне 146а
 греје 103в, 20б, 376б; гре-
 јаџи 355а
 греота 78, 124б, 200, 234
 (грпка) грпкаџи 103в
 греување 376а
 греује 78, 124б; греујаја
 78, 124б; греувала 376а;
 не се греуваше 376а
 грешници (вок) 240а
 (грешнич'е) грешнич'ету
 25б
 гриба 192
 гризам, гриза 378г; гризај
 378г; не се гризајте 342,
 378г; гризаше се, гриза-
 уч'и, гризаџи 378г
- (гризне) гризна 56б; гри-
 знало 56а
 (гриџка) гриџкаџи 103в
 гриџкајне 103б, 146а
 грло 375
 грлице 254; два грлицета
 73а, 266б
 грмџава 172
 грмџавина 172
 грмџавина 147, 172
 грмџава 172, 213б
 грната 73а, 397
 грне 254а
 грненце 254а; три грнен-
 цета 266б
 гробџе 56а, 57, 8б, 147,
 15б, 247, 249, 402, 414в
 гроџи'е 205
 гроз 32б; гроз 209; два гро-
 зда 209, 262; гроздови
 226г; гроздове 205, 209,
 226в, 227в
 грозан 44б
 грозас 209
 грозџаџ 180, 213а; грозџа-
 ва 180
 грозџавицо (вок) 180
 грозџив 180, 311, 349
 гројзе 23д, 29, 62, 78, 103а,
 10б, 121, 124а, 124б, 125,
 126, 134а, 147, 148, 177,
 183, 205, 209, 218в, 249,
 253, 262, 265, 266а, 267,
 290, 305, 308, 329, 349,
 40б
 грощч'е до грощч'ета 254а
 грощч'е 174, 205, 243, 254а;
 за два-три грощч'ета
 266б; грощч'ети 177; за
 неколико грощч'ети
 266а; грощч'ичи 258а,
 саз грощч'иче 227ђ, 259
 грткос 209
 грубос 148, 209, 21б, 30б;
 грубосе 226а
 груда 113, 146а, 211б, 212,
 219, 353а
 грумејне 267; три грумејна
 146а
 грумен 145г

- грумењ 148, 196; два грумења 148, 196
 грумење 267
 грумењчи'е 227ђ
 гршка 73а
 грциман (гркљан) 29
 губавац 446
 губавьц 43
 губодушницо (вок) 240
 гугуч'е (Нјд) 271; гугучи'чама 231
 гугуч'аја, гугуч'аше 192
 гугуч'ајне 145а
 гугуч'ан'е 147, 192
 гуде 254а; гудету 256
 до гужњога 94, 315; гужњому 94, 317
 од гуза на гус 219, 381; гусове 383
 гуза 237а
 гузење 148, 155, 354
 гузица 56а, 56в, 237а, 345, 353а, 365г
 гукајне 55, 94, 146а, 147, 148, 285
 гумниште 176
 гумно 176, 247, 248, 315
 гурбет 546
 гурбетчија 546
 гурбешки 181, 276г, 407
 гурнасмо 566
 гус 206; погус 2796
 (гусанч'е) три гусанч'ета 2666
 гускетина 193
 гускин 216
 гускица 179а, 263, 2666; гускицо (вок) 240
 гускич'е 193; две гускич'ети 193; две-три гускич'ети 266а
 (гуцне) гуцнаја, гуцнала 56а
 гушејн'е 146в
 гуштерч'е 254а; гуштерчи'чи 226д
 гушч'е 55, 177, 254а; (број + гушч'ета) 177, 2666, 323; две-три гушч'ети 266а; гушчи'чи 226д; гушчи'чама 231
- гѳрбет 54а
 гѳрбешки 54а, 181, 276г
 гѳрбеч'ија 54а
- дава (се) 41а, 60, 78, 79, 103в, 124а, 133, 154, 163, 196, 199, 213а, 220, 231, 236, 256, 271, 274а, 275, 296ђ, 2976, 297в, 298в, 307, 317, 319, 334, 336, 338, 386, 403, 406; давај 236, 271, 339, 386; даваја 124а; давал'е 73а; давау (3. мн. ипф) 308, 349; давање 23в, 148; давајне 23в, 146а, 256; даваучи 23а
 давење 236, 155, 354
 Давидовица 21
 Давидович'ин 21
 даде 41а, 1346, 209, 231, 236, 245, 297в, 298в, 311, 324, 334, 336, 338, 344, 349, 387, 404; дај 54а, 58, 103а, 105, 108, 178, 205, 211а, 223, 224, 231, 235, 256, 2586, 273, 275, 283, 339, 387; дајте 387; дади 339, 387; дадите 387; даја 29, 50, 86, 103в, 146а, 151а, 1536, 220, 291, 302, 306, 319, 352, 387; дала 60, 1406, 2796, 301, 387; дал'е 29, 140а, 172, 279а, 387; дал'и 476; дач'у 345; дач'е 345; дадо 74а, 209, 236, 270, 300в, 319, 326, 348, 387; даде (3. јл. аор) 27, 426, 50, 63, 140а, 196, 200, 219, 231, 236, 256, 296ђ, 299а, 3006, 311, 319, 326, 329, 349, 369, 387, 406; дадо-смо 296г, 348; дадомо 348; дадоше 50, 54в, 60, 231, 296в, 300в, 329, 330, 387; дадена 172; в. дадне, дам
 дадне (се) 446, 62, 1466, 249, 252, 296ђ, 330, 387;
- дадни 180; дадните 342, 387; даднач'е 145а; в. даде, дам
 даждевњак 446
 даија 78, 1246
 (даиљк) за...даиљце 78, 145а
 даиски 78, 103а, 1246
 даје (се) 236, 386
 дајка 270
 дајкиному 256
 дајч'е 270; дајч'ета, дајч'ету 256
 далак 47а; далаце 226а; далаци 2266;
 далбастичја 145в, 154, 169
 далга 382
 (дальк) два далька 416; три далька 43; дальце 416, 227а
 дал'еко 29, 93, 291, 341
 дам 41а, 213а, 227в, 236, 271, 338, 387; в. даде, дадне
 Дамјан 34а
 дамнина 48, 172
 дамно 48, 172, 406
 дамњшн'а 48, 147
 дамњшњи 41а, 48, 172; дамњшньо 41а, 48, 172
 Дамњане (село) 172
 дан 44а; два дана 44а; сваког дана 219; данове 446, 226в, 227в, 355а
 данас 44а, 406
 данес 35
 Данил 21, 1536
 Даниловица 21
 Данилович'ин 21, 22
 Даница 446, 46; Даница (вок) 241; Данице (вок) 241; Даницо (вок) 241
 даньс 43
 дарнаја 56а
 дарувајне 236, 146а, 376а
 дарувала 346, 376а; дарува-л'е 376а; даруваше 2996
 даска 44а
 даскал 324, 405
 дапч'ара 177
 два 326

- двасеторица 330
 дваез-године 78, 179а
 двајес 27, 78, 106, 262, 326
 двајесет 262
 двајести 106, 327
 двајестина 106, 329; двајестинама 63, 311
 двајестица 106
 двајесторица, двајесторицама 106
 двага 177, 227д; двагала 307; двагачи 355а
 двагајње 146б
 дванаес 78, 262, 263
 дванаести 20, 234
 дванајес 78, 106, 204, 326
 дванајестарче 106
 дванајести 106, 327
 дванајестина 106, 329; дванајестинама 329
 два-тријесед 179а, 328
 два-тринајез 179а, 328
 дватринајесторицама 328, 330
 дватријорица 328, 330
 две 53, 326
 двегодишањ, двегодишња 89; двегодишња 89, 94, 148
 двегодишњо 89, 147
 двегодишњаће 89
 двесте 262, 326
 двизе, двизета 19в; две двизети 266а
 двогодишањ 277
 двогоч'е, двогоч'ета 19в
 двожуч'е, двожуч'ета 19в; двожуч'ич'и 258а; двожуч'ич'е 258б
 двојење 148
 двојица 19в, 346, 330, 351; двојицама 19в, 330
 двојкашицо (вок) 240
 двољич'ан 256
 Дворанац 268
 Дворанин 268
 дворејне 146а
 двујица 95
 де 56а, 56в, 103в, 151а, 163, 211б, 223, 227д, 239б, 274в, 278, 284, 298б, 299в, 316, 343а, 349, 405
 дебеја 90, 278; подебеја 279б
 дебел 152, 278; дебел'и (одр. вид) 278
 дебел'ушас 20
 дебел'ушкас 209; дебел'ушкасто 20, 209
 дебл'ина 234
 дедесет 326
 дедесеторицама 330
 деверич'ич', деверич'ич'и 19б, 22
 деверич'ич'ов 296в
 деверовица 34а; деверовице (вок) 239б
 деверскема (Дмн) 324
 деверч'ету (Дјд) 256
 девети 327
 деветина 329; деветинама 329
 деветнајес 106, 326
 деветнајести 106, 327
 деветнајестинама (Дмн) 329
 деветорица 323, 330; деветорицама 330
 девојач'ки 20
 девојашто 111, 148, 306
 девојка 24, 27, 56а, 62, 79, 80, 156, 179а, 226г, 236, 244, 245, 309, 317, 338, 339, 386, 407; девојком 238
 девојче 56а, 56в, 60, 62, 74б, 94, 103а, 103в, 105, 116, 177, 185, 254а, 279а, 282, 296в, 299в, 306, 308, 311, 344, 353а, 355а, 355б, 365а, 365љ, 376а, 378а, 379, 395; девојч'ету 22, 54в, 147, 256, 266б, 351; сьс ... две девојч'ети 266а; осом девојч'ети 266а; девојч'ич'и 226д, 227д, 259, 308, 323, 382; саз девојч'ич'е 179а, 259; девојч'ич'ама 227д, 231; при... девојч'ич'ама 259
 девојч'етина 103а, 309
 девојч'ински 177, 283
 дегенеце (мн) 213а, 226а, 338
 дегод'р 203б
 дегоч' 27, 82, 211а
 деда 234, 236; дедови (мн) 31, 145а
 дежмекас 209
 дежуран 277
 деја 78, 94, 145а, 145в, 151в, 218б, 226г, 271, 274д, 276б, 283, 415а
 декој 305; декоја 305
 делба 140б, 154
 делник, делници (мн) 154
 Делофч'анац 446, 213б, 268
 дембел' 195; дембел'у (вок) 223; подембел' 195
 дембел'исање 23в, 148
 дембел'исује 376б
 дембель 195
 деме 249; обьдва демета 266б
 дедосмо 348; денала 56а; денато 56в
 денгови 197; денгове 197, 227в
 денкове 192
 десан 44б, 277; десни 277
 десет-једанаес 263
 десети 327
 десетина 329; десетинама 63, 311, 329
 десеторица 330; десеторицу 323, 330; десеторицама 94, 330
 деснак 196
 дете 42а, 48, 60, 78, 94, 103а, 130а, 273; без детета 273; детету 78, 88, 103в, 124б, 130б, 148, 226а, 256, 273, 289в, 296в, 303, 339, 378в; дететом 257, 273; (број +) детета 48, 52, 60, 262, 263, 264, 265, 266б, 273, 308, 326; детети 179а; две детети 266а, 273, 326;
 детел'ина 140а

- детенце 254а; детенцету 256
дететово, дететову, дететове (мн) 283
детинѐ 147, 283
детинѝ 148, 276д, 283; детинѝо 94, 283
детинѝко 22, 148, 283
детинѝсто 111
детипште, две-три детипште-ти, од...детипштета 273
деца 41а, 42б, 53, 74б, 94, 130в, 140б, 211а, 256, 273, 323, 349, 351, 365ј; децу 42а, 43, 62, 79, 88, 273, 291, 323; децама 60, 78, 124б, 148, 231, 243, 273, 287, 300в, 324, 339, 342, 378а, 387; деца (вок) 319
дечина 150б
дечински 48, 124а, 213б, 226д, 227д, 283, 318
дибеја 90, 151б; подибеја, најдибеја 90, 151б
дибечи (мн) 211а, 226б
дибидџ-будала 54а, 179а; дибидџс 54а
дибина 70
дибок, по дибок 70
Дибра 90
Дибранин, Дибрани 90, 268
дивал' 44б, 15б; дивл'и 15б, 192; дивл'о 94, 15б, 414в; дивл'е 146а, 15б; подивал' 279б; најдивл'а 279б
дивл'ак 15б
дивл'акиња 15б
дивл'акушо (вок) 15б
дивл'ач'ка 102а, 15б, 213а
дивл'ина 147, 15б, 284
дивл'ожина 15б
дигне (се) 25, 149, 323; дигни 149, 341; дига 151а, 365в; дигнаја 56а, 151а, 365в; дигнала 56а, 365в; дигнало се 56а; дигнал'е 56а, 95, 365в; дигно се 365в; диже (3. јл. аор) 27, 348; дигосмо (се) 23г, 348, 365в; дигоше 23г, 298б, 365в; дигнат 56в; дигната 56в; в. дик се
диза (се) 85, 102б, 311, 335, 336, 337, 366, 378а; дизај (се) 25, 41б, 93, 105, 154, 223, 339, 378а, 405; дизајте (се) 26, 342, 378а, 405
дизгин 54в; дизгине 54в, 227а
дизльце (мн) 41б
дија 125
дијање 125, 148
дик се 42б, 224, 239а, 241, 272, 341; дикте се 80, 341; в. дигне
димје 62, 119а, 145а, 213а, 343б, 352, 405, 40б
Димитрија 232б
Димитријин 104
димице 104
у вуј димл'иву 172
димл'ије 41б
динарч'е 254а; за три динарч'ети 266а; динарч'ич'и 258а; динарч'ич'е 258б
динч'ич'е (мн) 258б
диња 57, 143, 402
дињч'е 254а; две дињч'ети 266а; динч'ич'е 147, 349
дирајне 23в, 146б
дирање 248
диреч'е 254а; диреч'ич'и 258а; диреч'ич'е 258б
диринч'ејне 23в, 146а
дирна (3. јл. аор) 56б; дирнач'е 56г, 345
дирпин, дирпине 54в
дишекльце (мн) 41б, 226а
Дјева Марија 6б
длака 168, 205
длан 168, 178
до (у топ.) 276б
доака, доакаше 78
лоба 274д; в. добо добар 44б, 23б; подобар 279а, 279б, 308; најдобар 279а
добегнаја, добегнал'е 56а
Доби, Добета 254б
добива 333, 338, 386
добо 41а, 94, 147, 148, 172, 274д, 285
Добретова 271
Добретовице (вок) 239б
Добросав 213а
доброч'а 192
доброч'инсто 80, 111, 407
довати 34а
довде 219
довезено 353а
довр'шује 338, 376б; довр'шује 342, 376б
догоре (3. јл. аор) 192
додавај 308
додаде, додади 387
додадне, додадни 387
додило 63
дође 133, 415б
дождвица 369
дожњеје, дождњесмо 369
дозволева 308
дозлог'рде (3. јл. аор), дозлог'рдело 395
доједе 24; дојешч'еш 362
дојење 308
док 371, 396
докл'е 103а, 223, 349
доктор 29, 270, 352, 365ђ
доктур 95, 179
доктурски 95
долњи 148, 154, 195, 275
дол'е 56б, 274б, 405; по-дол'е 281
дол'еко 93, 405
дома 41а, 60, 94, 119а, 124а, 124б, 133, 134а, 147, 236, 237а, 239б, 270, 296в, 338, 345, 352, 355б, 364, 365б, 365љ, 404, 40б
домазльк 42б
домазльч'ки 41б
домашњи 48, 148, 285
домьшањ 48, 94, 285
домьшн'а 147, 285

- домьшнар 48
домьшньо 94
донде 93
донеја 227в; донесосмо 348;
донесоше 270, 296д, 348
донесује 103в, 305, 376б;
донесувај 376б; донесу-
вал'е 29, 376а, 405; до-
несуваше 376а
дооднење 78, 148
дооди 41а, 78, 82, 124б,
124в, 148, 164, 181, 213а,
217, 218в, 226б, 226г,
405; доодија 78, 79,
151а, 222, 284, 308; доо-
дил'е 29, 226б, 226д,
274а, 318, 405; доодеше
(3. јд. ипф) 62, 298в,
308, 349
допаца (се) 308
дор, дори (чак) 84
доручек 50
досаца 78, 124б, 273, 335,
338, 340, 378в; досацај
240, 339, 378в; досацај-
те 378в
доста 29, 50, 85, 205, 235,
272, 348, 406
достанаја 56а, 365ј
дофати 24, 29, 34а, 48,
119в, 123, 268, 279а; до-
фати (3. јд. аор) 29, 34а,
123; дофатише 123,
145а, 146а, 298б
дофача 382
дочекувал'е 376а
доц'е 34а, 42а, 44б, 48, 62,
103в, 107, 128, 135а,
160, 183, 213а, 217, 226д,
235, 237а, 271, 272,
296ђ, 300в, 324, 344,
355а, 359, 360, 376а,
400, 406; доц'и 23б,
239а, 239б, 262; доц'у
345; доша 29, 31, 41а,
42а, 47б, 53, 54а, 60, 62,
78, 80, 91, 105, 124б,
124в, 145а, 151б, 172,
174, 178, 208, 211б, 217,
234, 268, 271, 272, 274з,
279а, 304, 306, 311, 324,
327, 360, 405; доц'о 388;
доц'е (3. јд. аор) 29, 41а,
231, 250, 300, 317, 405,
40б, 411; доц'осмо 23г,
212, 300б, 308, 348, 360;
доц'омо 348; доц'осте
23г, 348, 360; доц'оше
27, 41а, 82, 93, 185, 192,
259, 306, 328, 330, 360,
405, 40б (в. доц'не)
доц'не 23д, 41а, 42а, 44б,
83, 88, 89, 90, 94, 124б,
135а, 160, 203б, 226а,
23б, 274в, 275, 281, 283,
296б, 296г, 297б, 297г,
304, 305, 319, 330, 333,
338, 349, 360, 367в, 390,
404, 40б; доц'ни 275 (в.
доц'е)
доц'нуваја 53, 360; доц'ну-
вал'е 146в, 297д, 302,
308, 360
доц'уваја 133, 135а, 360,
376а; доц'увало 360;
доц'увал'е 133, 135а,
360; доц'уваше 135а,
360
Драганч'е 254а
Драганч'етоф 291
Драгетов, Драгетове деца
291
Драгетовица 291
Драгетович'ин 291
Драги, Драгету 254б; Дра-
гета 254б, 348
Дракч'е 254а; ни Дракч'ета,
Дракч'ету 256
драм 262
д'рвоклук 69б, 378а
дреме 275, 372
дремне 17б; дремна (3. јд.
аор) 17б
д'ржафски 213б, 276г, 28б
д'ркти 97, 151б
другојач'е 31
друкч'е 56а
друсто 94, 111, 335, 403
два д'рфцета 213б, 266б
дуа 42а, 114, 124б, 151б
дуан 78, 124б, 219, 277,
38б, 390
дуански 124б
дуанц'ија 124б
дуби 69а
дубина 70
дубово 281
дубоко 70, 167
дуван 41а, 82, 12б, 25б,
297в, 40б
дуванц'иница 134б
дувар 114, 151а
дугајна 48, 49, 140а, 145а,
146а, 172, 213б, 245,
25б, 298в, 301, 30б, 308,
309, 321, 344, 348, 349,
364, 365а, 388, 402
дугајн'а 146в
дугајња 146б
дугајњско 146б
дуганц'ија 134б
дугања 148, 23б, 279б, 349
дугањч'е 254а, 25б; две-три
дугањч'ети 266а; ду-
гањч'ичи 226д, 227д
дугач'ко, дугач'ко 69в
дугменце 254; два дугмен-
цета 266б
дуго 69в, 349
дугове 227в, 284
дуговечан 4б
дугувајне 146а, 376а
дугул'ас, дугул'асто 20
дугуљаст 209
дужан 365ј
дужник, дужници, дужни-
це 69в
дујет 78, 10б
дујна 150б
дукати 227б, 323; дукате
333, 378а, 403, 408
дукач'е 254а; дукач'ети
266а; дукач'ичи 227д,
281, 323; дукач'ич'е 227ђ;
при дукач'ичама 259
Дукови 127
дуна (3. јд. аор) 56б
дуња 143, 148, 163
дуовник 78, 102а, 124б, 220
дупенце, дупенца (мн),
(број +) дупенцети/ду-
пенцета 254а
дурпја 54б

- дуч'анч'е 254а; три-ч'етири дуч'анч'ети 266а
дуч'анч'ија 317
Душановице (Вјд) 239б
душек 54б; душеце 54б, 157, 226а, 227а, 342, 349; душеци 54б
душеклук 47б
душекльце 54б
душеч'ни 54б
Душке 254б
Душкетов, Душкетова 20, 254б, 291
Душкетович'ин 291, 349
дъ (дах) 29, 40б
дъгч'ѣк 69в, 80, 275; подъгч'ѣк 69в
Дъмн'ан 41а, 42а, 147, 172
Дъмъан 41а, 148, 172, 220
Дъмъановица 172
Дъмъанович'ин 172
дън 30а, 41а, 42а, 43, 44б, 51, 52, 69, 73а, 80, 104, 147, 148, 174, 178, 192, 205, 206, 209, 227а, 240, 244, 268, 276д, 277, 285, 305, 308, 315, 316, 327, 349, 355б, 360, 365г, 369, 376а, 378а, 379, 380, 407, 413; дъна (Гјд) 31, 94, 219, 315; (број +) дъна 22, 27, 41а, 52, 62, 130д, 179а, 262, 326, 345, 349, 365ј, 376а, 388, 396; по дъну 221а; дънови 226г; дънове 42а, 43, 226в, 227в
дънас 41а, 40б
дънаске 35, 42а, 244
дънгуба 23б
дънгубејне 42а
дънгуби 42а
дъндънъс 41а, 40б
дъндънъске 40б
дъне 41а, 80, 124б
од...дънка 219
Дънкиному деверу 270
дънъс 29, 31, 33, 35, 42а, 43, 345, 367в, 405, 40б
дънъске 29, 31, 35, 41а, 42а, 43, 62, 170, 192, 239б, 244, 304, 365ј, 406, 413
дънъшан 41а; дънъшни 41а
дънъшањ 41а, 277; дънъшњи 41а, 48, 148, 277; дънъшњога 41а, 94, 311; дънъшњо 41а, 42а, 94
дън'ом 41а, 147, 40б
дън'ом 41а, 43, 222, 281, 40б
дѣбек, дѣбеце 54а
дѣгменце 54а
два дѣгмети 54а
дѣзгѣн, дѣзгѣне 54а
дѣздише, дѣздисано 54а
дѣрпија 54а
дѣрпин 54а
Дѣсе 54а
дѣстабан 54а; дѣстабанл'ија 54а
дѣшек 54а, 381; дѣшеце 54а
дѣшеклук 47б
дѣшекльк 42б, 54а, 140б; дѣшекльце 140б
дѣшема 54а
дѣшеч'ни 54а
ђаковч'ки 124б
ђезве 133
ебл'ебија 183
еванѣл'ије 350 (в. ванѣл'ије)
еве 89, 410
ево 239б
егл'ендисује 108, 202
егл'ендише (се) 108, 202
егл'енѣ 134а
еј 239а
еклам 41а, 124а, 211б
еклан 124а
екмеѣија 17
ел (или) 81, 87
ел'ектрика 191
ел'ектрич'на 191
ел'и (или) 48, 74а, 81, 87, 298в
еманет 88
Енгл'ези 296д
Енгл'еска 234
енгл'ески 31
ендек 124а
ене 89, 274б, 410
ено 89, 205
ерендија 79
ерендише 79
есап 124а
есапч'ија 17б
ет (ето) 81
ете 89, 107, 410
ето 89
ефендија 119а
ефендин 78, 104
ефендин 78, 104
еѣим 124а
Еѣрем 198
жабац 45
жал 140б, 153а, 216; жалове 216, 393
жалба 154
жалос 209
жалује 333, 376б
жандар 173, 183, 220
жар 339, 381
жбањ 134в
жгл'езда 78, 164
ждрал 153а
ждребац 44б, 45
ждребе 202; два ждробета 202
ждребенце 254а
ждребина 150б
ждребна 202, 288
ждрепч'ич'и 258а
ждригоше се 192, 385; ждригосало се 385
жед 145а, 197; жед 211б, 372; жет 192, 197, 211а
желба 140б
желудац 44б, 45; желуце 226а
жењет 29, 34а, 89, 148, 279а, 296в, 353, 402
жетва 369
жетвар 19б, 369; жетвари-ма 198, 369
жетварицо (вок) 369
жетварски 369
живнала 56а; живнасмо 56б

- живувајне 146а, 299в, 376а
 живување 148, 376а
 живује (се) 103в, 333, 335, 376б; живувала 221б, 376а
 живци 227б
 жими (< жив ми) 209, 216, 234, 274и, 288, 325
 жи-ти 211б, 288, 325
 житњи 148, 196, 285
 житњо 94, 148, 196, 285
 жмије 370
 жнетва 369
 жњејајне 146а, 369
 жњеје 34а, 73в, 369; жњеј 105, 148, 369, 390; жњејаше (се) 369; жњеучи 369
 жњетва 366, 369
 жрвањ 446, 202
 жуманац 446, 69а
 жуња 69б, 164
 жут 69а
 жутац 446, 69а
 жутка 69а
 жутко 69а
 жутликаво 69а
 жутыц 69а
 жућкаст 209
 жуч' 446, 69а, 402
 забадјава 103б
 забал'а 111
 забеја 151в
 забел'ежује се 335
 заболги 356, 393; забол'ев (3. мн. ипф) 350; забол'оше 348, 393
 заборавила 34а, 62, 63, 114, 364
 забравила 114 (в. заборавила)
 забраи 78, 114; забраија 78, 114; забраи (3. јд. аор) 114, 145а
 забраји 78, 106, 114; забрајила 114, 311; забрајен 20, 78, 106, 114, 172, 186, 204, 354, 406
 забрал'а се 111
 забрал'ен 111, 155
 забранет 145б, 353
 забран'ет 383
 забринат 353а
 завива 116
 завица 446
 завич'ич'ово 296в
 завол'и се 338
 заврже 333, 385; заврзо (1. јд. аор) 24
 заврзуваја 376а
 завр'на (3. јд. аор) 27, 352, 396; завр'наја 29, 50, 85, 406; завр'нало 56а; завр'нашч'е 56г, 345
 завртосмо 348
 завука се 151а
 завукувал'е (се) 376а
 завршувал'е 376а
 заграден 346
 Оч'а Заграцка 181
 заградувал'е 376а
 загусти 55
 зада (задах) 124в, 218в
 задевање 250, 317
 задена 56б
 задње 94
 задњо 171
 задрема 333; задрема (3. јд. аор) 372
 задреме 372; задреми 339, 372
 задуа 117, 124б
 зајем 50
 зајно 80, 103а
 зајца (Ајд) 103а, 338; зајци 226б
 зајч'е 103а; зајч'ич'и 103а, 258а
 Заклопита недел'а 353а
 закове 372
 залак 446, 375; два-три залака 262; залци 154, 226б; залце 154, 309
 залудна 240
 залудницо (вок) 240
 залуднич'е 254а; две-три... залуднич'ети 266а
 залч'е 69а, 140б, 154, 365ј, 403; залч'ич'и 154
 зал'епен 354
 замесен 354
 замесује 333, 376б; замесување (3. јд. ипф) 376а
 занат 86, 103а, 124а, 134б, 177, 192, 276г; занати 226б; занате 226а
 занатлија 88
 заова 31, 44а, 78
 заодене 78
 заоди 34а, 78, 124б
 заодно 78
 заострен 78
 запамти 173
 запанти 173
 записка 333, 380
 запишти 333, 380; запиштело 380; запиште (3. јд. аор) 380
 заповедује 376б
 запоје 336, 401а; запојте 62, 304; запојала 299в; запојал'е 140а
 започнувај 339, 376б
 запре, запреја, запрела 375
 запреч'а 333, 381; запреч'ај 339, 381; запреч'ајте 339, 381; запреч'ала 381, запреч'а (2. јд. аор) 348
 запросена 279а, 354
 запт 176
 заптија 176
 записује (се) 275, 376б; записувало 376а
 заптише 176; заптисаја 80, 151; заптиса (3. јд. аор) 176; заптисаше 176
 запустија се 151а, 157
 Зара (хип. од Захарија) 78
 заратувало се 376а
 зарекнат 353а
 Зариница 78
 Заринич'ин 78
 заробен 354
 заробл'еници 354
 заробл'еништо 221б
 заробувал'е 376а
 заросује 376б; заросувало 376а
 зар'и'а, зар'и'ало 73б
 зар'и'ан 219
 засаден 354
 засвире (3. јд. аор) 395, 397

- засипнаја 56а; засипна (3. јд. аор) 355а, 401а; засипнат 20, 56в
- заситувал'е (се) 376а
- засигује (се) 376б
- заслабеја 395, 406
- заслузи 696, 211а; заслужи-ло, заслужи'е 696
- заспаја, заспало 371, 380; заспа (3. јд. аор) 355а, 355б, 371, 378а; заспа-смо 311
- заспије 318, 333, 336, 376в, 371
- засрама...се 200
- застанала 56а, 365ј; заста-нал'е 365ј
- застрамач'е 200
- застрама се 200
- застрамуј 200
- заст'ркна (загрцну се) (3. јд. аор) 73а
- застудело 395
- затезај 105, 378а
- затека (се) 352, 355б; за-текл'е 396; затеко (1. јд. аор) 355в, 376а, 396
- заткаје 368
- зато 404
- затра ве затрела (клетва) 375
- затре 227в, 349, 375, 404; затреја 375; затрела 297д, 375; затре (3. јд. аор) 375; затроше 375
- зафал'и се 123; зафал'ил'е се 123
- зафати (се) 123; зафати (импер) 123; зафатисмо 123; зафатен 20, 123
- зафач'ај (се) 123
- зач'оре се (3. јд. аор) 395; зач'ореја се 395
- зач'утела 395
- зац'мури, зац'муреја 164; в. ц'мурим
- зашто 200, 374, 387
- збореја, зборела, зборесмо 395
- звижди 226а
- зглавак 173
- зглоб 173
- зготви 297ђ
- згреје се 103в
- згронаја се 56а
- злоговаара се 203ђ
- злоготор 203ђ
- здравл'е 63, 156, 274, 283, 311, 324, 325, 414в
- здраво 200
- здравује се 376б
- зрафшит 119б
- здрело 201
- здригоше се 192
- здьтка, здьтку 41а
- зе (него) 29, 124а, 181, 213а, 239а, 279б, 281, 297д, 308, 376а, 405
- зева 119б, 308; зевај 339
- зеер 78
- зеленкаст 209
- зел'енкас, зел'енкаста 20, 209
- земл'а 128, 172
- землак 172
- землан 172
- земл'осаја се 172
- земн'а 147, 172, 365а
- земња 56а, 56в, 58, 67б, 78, 105, 119а, 124б, 145а, 148, 156, 172, 181, 192, 196, 209, 227а, 234, 236, 237а, 259, 279б, 319, 349, 365а, 365о, 376а, 378а, 381, 388
- земњан 20, 172
- земњосан 172
- зенат, на зенат 88
- зенгија 79
- зимн'о 94, 147
- зимњи, 148, 276д, 285; зим-њо 94, 148, 172, 274д, 285; зимњога 22, 94, 148, 285, 316
- зимогрозник 19б
- зимус 29, 40б
- зимуске 29
- зјаје 103б, 334, 340
- зловол'ан 44б
- зловол'ан 46
- злопамгило 19в
- злоч'удан 44б
- зл'иковци 213б; зл'иковци 57, 213б; зл'икофци 57, 213б
- змијч'е 254а
- зна (се) 27, 34а, 81, 110, 116, 141, 213а, 223, 252, 258а, 270, 282, 284, 296а, 296б, 296г, 297д, 302, 323, 330, 338, 345, 349, 388, 407; знаја 95, 227а, 330, 405; знала 44б: знал'е 382; знадо 24 (-)знавам 38б
- знаје 388; знајала 388; зна-јаше 23д, 299в, 349, 388; знајасмо 349, 388; зна-јау (3. мн. ипф) 349; зна-јаф (3. мн. ипф) 349, 388
- знање 143
- Зочиштанин 268
- Зочиштанка 23б
- зреја 151б, 201; зрело 201
- два зуба 55; зуби 25б; зубе 338, 378а
- зулуме (Нмн) 226а
- зул'уфе 54б
- зупч'е 354а; три зупч'ета 266б, 351
- зъва 31, 41а, 43, 74а, 78, 119а, 236, 299в, 319, 376а, 381
- зъвн 42а, 43, 299в
- зъвица 42а, 78, 174
- зъвич'ња 42а
- зъл 41а
- зъмба 41б
- зъндан 48
- зъл'уфе 54а, 119а
- ибрич'е 254а
- игалк 42б
- иглиц'е 211б, 254а
- Игњат 21
- Игњатов 21
- Игњатовица 21
- Игњатович'ин 21
- игра (се) 25, 60, 227д, 297б, 339, 384, 387; играј (се) 157, 251, 299б; играја 384; играла се 259;

- играл'е се 384; играсмо 217
 играјне 23в, 146а, 148, 283
 играјн'е 146в
 игран'е 147
 играње 22, 23в, 283
 иде 221а, 226а, 338, 344, 374, 404; иша 27, 416, 227б, 234, 254б, 323, 356; идеше 349, 355а; идеу 349
 изабран 20, 44б
 изарчи 124б
 изаткаје 368
 изац'е 54а, 247б, 338, 359; изашла 191; изашло 185, 359; изашт'е 351; изац'осмо 359; изац'оше 226а, 359
 изац'увал'е 359, 376а
 избаданише 385
 избич'е 254а
 изветрела 395
 извира 378б
 извор 42б, 279б
 изв'рши 39б
 извукује 333, 338, 376б
 извучи (импер) 343б
 изгинаја 56а, 211а; изгинал'е 56а, 40б
 изгомна (3. јд. аор) 172
 изгори 393; изгоро 24; изгороше 348, 399
 изгорњо 94
 изгубен 20, 354
 издаде 387
 издаица 103в
 издрасте 201
 издње 41а; издњала 42а; издња 56б
 изеде 164, 169, 227а, 283, 294, 326, 362; изеди 274а, 339, 362; изеја 227в, 235, 392; изедо 24, 296, 348, 362; изедоше 180, 274е; изедосмо 23г, 193, 266а, 274е, 348, 362
 изиште (избиште) 379; изишти 379
 излазил'е 23б
- излъже 41а, 140б; излъжаја 151а; излъжа (3. јд. аор) 41а, 42а, 348
 изл'егне 359, 365а; изл'егни 365а; изл'ега 365а; изл'е-го 365а; изл'егосмо 348, 365а; изл'егоше 365а; изл'егнаја 56а, 365а; изл'егна 365а; изл'егнаше 226а
 измаја 378а
 измакна (3. јд. аор) 56а, 365е; измакнасмо 365е
 измец'у 146в
 измирејње 146б
 измъкне 333; измъкна (се) (аор. 3. јд) 42а, 365е; измъкнаше 42а
 изнаопач'ија 78
 изнемирија (се), изнемирен 91
 изостри 159, 333, 338; изострен 159
 израни (исхрани) 124б, 227д, 309
 изц'вака 164
 изьбере 42а; изьбери 42а, 43; изьбран 20, 41а
 изьткаје 103в; изьтка 119в; изьткала 42а
 иконлук 47б
 иконлък 42б
 ил'ада 52, 124а, 263, 326, 387
 ил'адарка 124а
 ил'ач' 319
 ил'ец'ија 124а
 ил'ец'ика 124а
 Ил'ин 104
 има 25, 29, 31, 34б, 41б, 42а, 42б, 44а, 44б, 47а, 53, 60, 62, 70, 86, 89, 94, 95, 96, 97, 106, 124б, 136, 146в, 151б, 169, 170, 174, 179а, 221б, 226б, 227а, 227б, 235, 237б, 240, 253, 262, 265, 266б, 272, 273, 274в, 274ж, 275, 278, 279а, 279г, 281, 296б, 296д, 299в, 304, 307, 308, 323, 326, 338, 344, 345, 365, 388, 40б, 410; имаја 29, 34а, 41а, 103в, 145а, 145б, 147, 151б, 195, 197, 209, 279а, 281, 298б; имало (било) 41а, 50, 130д, 140б, 275; имал'е 48, 50, 54а, 54б, 54в, 73в, 74д, 80, 111, 196, 200, 248, 323; имадо 163, 177, 388; имац'а (1. јд. ипф) 30а, 388; имаше (3. јд. ипф) 41а, 41б, 42а, 54а, 74в, 78, 88, 103в, 106, 119а, 125, 192, 200, 207, 209, 262, 266а, 299в, 326, 328, 349, 388, 408; имасмо 96, 348, 388; имау 388; имау 388; имауч'и 23а, 34а; имауч'е 319
 имајне 42б, 145а, 146а, 352, 355а
 имајн'е 146в
 имајње 119а, 146б
 имање 148
 име 389
 имелац 44б
 имем се (зовем се) 389; имеја (се), имело 389; имеше (се) 145а, 238, 349, 389
 инжињер 29, 148, 172
 инсан 197
 интениран 183
 интернација 183
 интириз 31, 90
 инц'инер 29, 56б, 134в, 145б, 172, 220, 348
 исе 266а, 296в; две исети, три исети 266а
 исеч'и (имп) 343б
 иска 161, 333, 378а, 379, 380; искај 105, 339, 379; искаја 151а
 искака 378а
 искач'а 41а, 62, 124а, 219, 335, 382; искач'ала, искач'ал'е 382
 искл'епа 378а; искл'епај 339, 378а

- искомати 192, 232в; иско-
матија се 192
искрани (се) 127, 213а
искрши 24; искрши (3. јд.
аор) 24, 265з, 355а, 381
испаде (3. јд. аор) 24, 378г
испекција 206
испече 25; испечи 26, 243б;
испечите 26
испогањет 353
испосњет 353
испраим, испраија 78
испрај (се) 29, 78, 114
испрага (се) 111
испрача 272
испрачује 333; испрачува-
ле 376а
испушти 157
испува 206
испује 206
истан 114; истаија 78, 114;
истај (2. јд. аор) 78, 114
истајни (се) 146а, 213а
истањи 44а
истрије 373; истри 339,
373; истрила, истрисмо,
истријен 373
иструје (се) 374; иструја
(се) 87, 151а, 294, 374;
иструла (се) 207, 352;
иструло се 62; истру (3.
јд. аор) 374; иструсте,
иструше 374; иструјен
78, 353а, 374
истънчаја 151а; истънчало
42а
истъпка 41а; истъпкајте 176
исфлиска 119в
исцепа, исцепаја 177; исце-
пала 227в
исцьфта 41а, 177, 213б
исчьчка 49
итајте 41а; итаге 369
Итал'ијанци 226б
итар 124а
ичер 35
ич' 151б, 192, 200, 209,
254а, 259, 277, 299в,
349, 408
ишала 191
иште (се) (биште) 161, 379
ишчешла 177
ишчисти 344
извира 378б
ја 30а, 41а, 48, 56б, 200,
219, 227в, 290, 296а,
298б, 300в, 301, 307,
317, 344, 348, 349, 365а,
365з, 365ј, 365љ, 365м,
372, 376б, 378а, 379,
382, 386, 393, 402, 403,
404; без мене 409а; од
мене 279а, 279б, 379; от
мене 387; до мене 296б,
318; код мене 160, 296б,
360; мене (дат) 41а, 60,
123, 145а, 200, 206, 220,
224, 231, 239а, 241,
258б, 275, 277, 296в,
299в, 306, 309, 318,
378а, 406; мене ми 50,
202, 205, 281, 296в,
365е, 376а, 376б, 391;
ми мене 326; ми (дат.
енкл) 23д, 60, 296в, 353;
мене (акуз) 240, 296б,
349; ме (акуз. енкл) 62,
67а, 296б; мене ме 140а,
217, 335, 370, 393;
ме...мене 406; сас мене
374; със мене 296б,
376б; по мене (лок) 296;
при мене 160
јабанџија 134б
јабанџика 102а, 134б, 151а,
236, 404
јабанџиљк 42б
јабанџиски 134б
јабука 19а, 41а, 58, 23б,
25б, 339, 344, 352, 354,
365в, 366, 375, 386, 387
јагањчићи 227д
јагне 102а, 145в, 188
јагнећи 143
јагнич'и 145в
јагн'е 147, 188
јагн'и (се) 147, 188
јагн'ич'и 147, 299б
јање 19в, 102а, 148, 188,
254а; (од) јањета 19в,
188, 256; јањету 256;
две јањети 148, 188,
266а
јањенце 188
јањечи 234
јањи (се) 188
јањило 102а, 188
јањич'е 227ђ; јањич'и
102а, 188, 226д
јагула 85, 102а, 213а
јадва 85, 365б, 407
јадејне 150б
јадење 150б
јадна 365з
јадник 349
јаднема (Дмн) 231
јаднич'ету (Дјд) 25б
јазбацова 44б, 102а
јазбџ 41а, 42а, 102а, 192
јазбџов 41а, 102а, 213а;
јазбџова 42а, 192
јазък 42б
јаја 74е, 119а, 126, 309,
323, 376б
јајаст 209
јајешце 254а
јајце 55, 56в, 94, 102а, 121,
147, 254а, 285, 353а; јај-
ца (мн) 55, 102а, 121,
254а, 285, 323, 338, 345,
348, 349, 376а; два-три
јајцети 254а, 266а; (број
+) јајцети/јајцета 254а
јајченце 254а
јакши (комп. од јак) 29,
279а, 280
јаловац 44б
јанем 344, 365а; јанаја 56а,
151а; јанала 56а
Јаничија 42а, 102а, 124б,
220
јанкесеџија 134б
јануар 31, 78, 117
јанувар 35
Јанч'е (хип. од Јанићија)
254а
јанч'есеџија 102а, 134б,
198
Јањево 19в
Јањефка 102а, 148, 213б
Јањефици 102а, 148, 213б
јарабица 85, 88

- јарац 446, 45
 жаргован 86, 102а
 (јаре) без јарета 256; јаре-
 ту 256; два јарета 2666;
 две јарети 266а
 јаребице 85, 88, 102а
 јаретина 19а
 јарич'и 102а, 226д, 277д,
 279б, 349; за јарич'е
 227ђ; јарич'ама 102а,
 231
 јасла 275; за празне јасла
 372
 јасло 275
 јастук 476; јастуци 476,
 226б
 јастуч'и'е 476
 јастък 29, 42б, 47а, 54б,
 371; петнаес јастъка 41б,
 262; јастъце 54а, 227а;
 јастъци 226б
 јастъч'е 41б, 43, 94, 285;
 јастъч'и'и 227д
 Јаудија 78, 102а
 Јаудика 78, 102а
 Јаудич'е 78, 102а
 Јач'а (хип. од Јаџим) 232б
 јач'е, јач'и (комп) 279а
 јаши (2. јл. импер) 339
 јебл'ебија 183
 Јеврејин 268; Јевреје 409г
 Јевропа 107
 Јевтушовица 213б, 269
 јега 107, 274а
 јегул'а 102г
 јегуља 85
 један 29, 41б, 44б, 86, 90,
 121, 126, 174, 185, 19б,
 203а, 208, 213б, 239а,
 239б, 262, 275, 32б; јед-
 нога 34б, 185; једному
 23б; једно 370; једна 29;
 једну 185; једијези (Дјд)
 102г, 124а, 185, 234; в.
 јен
 једанаес 78, 102г
 једанаести 78
 једанајес 78, 10б, 204, 32б
 једанајести 78, 10б, 327
 једанајестина 10б
 једва 29, 56а, 85, 102г, 36б,
 407
 једе 41а, 41б, 48, 60, 124а,
 140а, 15б, 164, 172, 205,
 20б, 213а, 223, 226б,
 226г, 227д, 234, 237а,
 238, 270, 274е, 282, 323,
 338, 343б, 344, 362, 36б,
 372, 388, 392, 404, 407;
 једи 9б, 169, 223, 274е,
 307, 31б, 339; јеа 151а,
 270; јеја 362; јел'е 203в,
 226б; једеуч'и 23а, 355б
 једејне 146а, 146б
 једен'е 147
 једење 148
 јединац 44б, 4б
 јединьц 43
 једнако 185
 једньк 29, 35, 41а, 40б
 једьн 105
 језгра 102г
 језик 102г
 јектика 102г
 (јел'ек) јел'еце 226а, 254а,
 323, 343б, 349
 јел'ен 102г
 јел'енка (кошута) 102г
 јел'енч'е 102г, 254а; јел'ен-
 ч'ети 102г
 јел'еч'е 281
 јемац 44б, 102г, 317
 јемсто 111
 јен 27, 43, 48, 50, 56а, 78,
 90, 102а, 102г, 124в,
 153б, 164, 167, 178, 183,
 185, 19б, 197, 200, 209,
 212, 213б, 21б, 217, 223,
 250, 262, 268, 296д,
 299б, 300б, 30б, 31б,
 32б, 329, 348, 349, 38б,
 394, 404, 405; јен (једи-
 ни) 32б; јено (једино)
 80; јено (једно) 41б, 50,
 54а, 55, 60, 69в, 78, 82,
 8б, 89, 105, 107, 119а,
 123, 130а, 134а, 140б,
 148, 154, 161, 163, 171,
 176, 177, 185, 191, 197,
 200, 205, 208, 219, 235,
 243, 249, 254а, 266а,
 274в, 274г, 174е, 283,
 297д, 311, 32б, 339, 365ј,
 378а, 387, 403, 40б, 410,
 411; јенога 22, 53, 56б,
 69а, 8б, 103а, 172, 192,
 268, 282, 31б; до јенога
 185, 297д, 315; од јенога
 274д; јеному 22, 185,
 268, 317, 391; сас јенога
 185, 238, 284, 31б; сьс
 јенога 58; јена 29, 67а,
 87, 113, 124б, 125, 15б,
 175, 177, 185, 205, 211б,
 262, 279б, 32б, 348, 349,
 353а, 375, 387; јене (Гјд)
 234; от јене 185, 192,
 266а; из јене 376б; јене
 (Дјд) 60, 23б; јенејзи
 185, 23б, 319; јену 41а,
 41б, 42а, 48, 53, 58, 62,
 69а, 74а, 78, 85, 92,
 103а, 113, 120, 140б,
 146а, 148, 149, 164, 170,
 172, 192, 193, 195, 19б,
 201, 208, 272, 274а, 275,
 329, 339, 344, 365о, 384,
 387, 405, 412; јена (вок)
 239а, 240; јене (мн) 57,
 402
 јенпут 185, 345, 352, 376б,
 402, 40б
 јенпутке 40б
 јенч'ьс 29, 40б
 јенч'а 102г, 108; јенч'е (Вјд)
 239б
 Јеремија 232б
 Јеренија 192
 јеросал'имски 92, 102г
 јес (јесте) 62, 402
 јесам 402
 јеси 402
 јесте (3. јл) 402
 јесу 402
 јетим 231
 јетимч'е 284, 308; сьс три
 јетимч'ети 266б; јетим-
 ч'и'ама 258в
 јет'рва 41а, 60, 74а, 78,
 102г, 103в, 279а, 279б,
 308, 319, 344, 348
 јет'рвин 20, 22, 74а

- јетрова 74а
 Јефта 119а
 Јефтин 119а
 јефтин 226д, 352; појефти-
 на 279б
 Јефтиница 119а
 Јефтинич'ин 119а
 (јефтиноч'а) појефтиноч'а
 119а, 281
 јеч'ам 50
 јеч'ем 50, 78; јеч'мови
 226г; јеч'мове 226в
 јеч'им (хећим) 125
 јеч'мен 102г, 276в
 јеч'менка 102г
 јеч'меџ'ик (јечмич) 134б
 јештерица 88, 102г
 Јовановица 21; Јовановнце
 (вок) 239а
 Јовановнч'ин 21
 јодва 69а, 85, 96, 102б, 125,
 407
 Јонус 92, 102б; Јонуза 92
 јопе 50, 107
 јопет 62, 78, 89, 107, 204,
 345, 406, 410
 јопетка 107, 406, 413
 јорганч'е 102б, 254а; јор-
 ганч'ич'и 102б
 јорганџ'ија 134б
 јорганџ'илак 47а
 јорганџ'ильк 42б, 134б,
 140б
 јоргован 86, 102б
 Јофч'е 119б; у Јофч'ета
 213б, 25б; Јофч'ету 119б,
 213б, 25б
 још 29, 41а, 44а, 56а, 56в,
 62, 113, 134а, 145, 164,
 177, 196, 201, 219, 250,
 256, 274д, 275, 279а,
 279б, 282, 308, 343б,
 344, 345, 347, 352, 353а,
 365а, 378а, 378б, 387,
 396, 403, 405, 406, 407,
 408; јож 257, 273, 352;
 јож 145а, 179а
 јоште 41а, 54а, 67б, 69а,
 73а, 74а, 88, 157, 177,
 205, 226д, 266б, 274а,
 274д, 275, 281, 297г,
- 298б, 352, 353а, 360,
 362, 365а, 408, 411
 јужар 107
 јужарија 107
 јуже 56а, 69в, 73а, 107,
 204, 254а, 360, 385; јужа
 (мн) 41а, 105, 107, 254а,
 323; јужети 107, 254а;
 три јужети 266а
 јужнику (Вјд) 223
 јуклук 42б, 47б, 54а
 јунасто 111
 јунац 44б, 45, 89
 јуне 266а; два јунети 266а
 јуније 31
 два јунч'ета 266б; обџдва
 јунч'ета 351; две јунч'ети
 266а; јунч'ич'ама 258в
 јутре 31, 41а, 89, 205, 213а,
 296в, 296г, 40б
 јутредан 31
 јутредьн 31
 јутрешња, јутрешњо 89
 јутрос 29, 40б
 јутроске 40б, 413
 јутрошња 89
 јутрошњо 89, 94
 јуфка 119а
 јучер 35
 јуч'ер 27, 29, 40б
 јуч'ерка 40б
 јуч'ерке 413
 јуч'ерьшњи 48, 277
 јуч'ерьшњо 94
 ка (< као) 41а, 42б, 56б, 60,
 62, 69б, 73а, 78, 79, 89,
 94, 97, 119а, 119б, 130а,
 130в, 140б, 151б, 154,
 155, 156, 164, 165, 171,
 192, 193, 196, 197, 203а,
 205, 208, 211а, 220,
 221б, 226а, 226г, 226д,
 253, 266а, 271, 274г,
 275, 278, 298б, 299б,
 306, 308, 323, 324, 349,
 354, 360, 370, 372, 391,
 395, 402
 кабадаија 124б
- кава 120, 179б, 192, 234,
 235, 236, 298в, 327, 372,
 405; покава 388; в. кафа
 кавеџ'ија 120, 134б, 198,
 31б
 каг Дренице 23б
 кад 44а, 44б, 145а, 164, 281,
 376а, 388; кад 44б, 338;
 кат 31, 141, 146а, 213а,
 279а, 349, 360, 370
 кадња 41б
 каже 385, 391; казаја 385
 казанч'ич'и 258а
 казује 25, 23б; казуваја, ка-
 зувала, казувал'е 376а;
 казуваше 23д, 349
 каик 78
 кајмач'е 254а
 какав 213б, 216; каква, ка-
 кво, какве 41б, 79, 145а,
 308, 309, 392
 како 392
 кал 153а, 179б
 калабалак 47а
 калаисуваја 376а
 калаканџ'ула 8б
 калап 47а
 калауз 78
 калд'рма 73а
 калд'рмиџ'ија 73а
 калуп, калупе 47б
 калупч'ија 47б
 калфа 23б, 27бг
 кальп 42б; два-три кальпа
 41б; кальпе 41б, 227а
 кал'емен 354
 кал'емење 155, 354
 кал'иште 161
 кал'уша 195
 камејне 146а, 150б, 19б,
 227а, 267, 338; шес ка-
 мејна 146а, 262
 камејн'е 146б; измеџу два
 камејн'а 146в
 камен 145в, 145г, 19б, 27бв,
 27бд, 308, 413; два каме-
 на 34б
 камене 150б
 каменити (одр. вид) 278
 камен'е 150б

- камењ 66, 148, 196, 209, 276в, 336, 347, 355а, 365з, 365и, 376б; камење 148, 196, 267, 342, 381
 камењлива 196
 сас камењчићи 381
 камижон 29, 78, 106
 камџија 192
 канавче 254а
 канап 262
 каньпе 416
 као 78
 капак 256; два капака 86; капаце 86, 226а
 капка (им) 219
 капља/капл'е 383
 капнаја 56а
 капс 127
 капсула 387
 карабибер 343б
 караканџула 86, 134а
 карамфил' 119а, 192
 каранфил 153б
 каранфил' 41а, 119а, 192, 205
 карафил' 119а, 192
 караџа 134а
 карешьк 42б
 карфиол 119а
 карьшьк 41б; карьшьце 41б
 касап 268
 кат, в. кад
 катал'ик 86
 катал'ички 86
 катанчићи 258а; катанчиће 259
 катил' 308, 330; покатил' 281
 катил'ка 318
 катол'ик 29, 86, 296б; катол'ици 226б, 227б; катол'ице 226а
 каук 78
 каурин 268
 каурма 114
 кафа 27, 50, 89, 120, 237а; в. кава
 кафана 58, 78, 119а, 179б, 237б, 320, 338, 376б, 387
 кафеана 78
 кафеџика 134б
 кафеџиница 119а, 145а
 кафтане (Нмн) 226а
 качамак 279б, 403
 качич'е 370
 кач'кавал 141
 кашагија 85
 кашал' 50
 кашел' 50, 278
 кашика 74в, 200
 кашкавал 140б, 153б, 195
 капкавал' 195
 кашл'а (гл) 378б
 квасац 43, 44б, 45, 46, 151б
 квачи 401б
 квачка 86, 227д
 кесер 198
 кестењ, кестење 196
 кецел'а 69в
 пе-шес кеч'ети 266а
 кигијена 127
 кија 334, 378а
 кијавица 19а, 35, 125
 кило 50, 106, 227а, 243; (број +) кила 22, 58, 235, 265, 317
 кирија 179б, 236, 364
 кириџија 134б
 кисеја 151б, 278
 китич'е 254а
 кишела 90
 кицел'а 90
 киша 345
 два...кладенца 203а
 клајња 146б, 213а
 клапоуш, клапоуша 78
 кластеве, кластеве 200
 клашне 145в, 348
 клоцна (3. јд. аор) 56б
 клупч'е, два клупч'ета, три клупч'ета 17б; клупчићи 17б
 клупч'енице 17б
 кл'епа 335, 336, 378а
 кл'епнаја 56а
 кл'ештак, мн. кл'ештаце 165
 кл'еште 165, 275
 кл'инч'е 254а; кл'инчићи 258а
 кл'окнаја, кл'окнало се 56а
 кл'ука 378а
 кл'унаст 209
 книга 62, 145в, 150б, 213а, 231, 244, 330
 кночи 103а, 192, 217, 345, 40б
 кн'ига 147, 405
 књига 143, 150б, 213а, 329
 ко (< као) 31, 78
 (коб'рл'а) коб'рл'ај 73а
 коби'а 207, в. коц'ба
 ковач'ев 94, 213а
 ковач'ов 94, 213а
 кове 213а, 338, 372; ковауч'и 372
 кожич'е 254а; две кожич'ети 266а
 кожу 124в, 218в; кожуси, кожусе 218в
 кожуар 126
 кожуарски 124б
 кожу'в 218в
 кожу'вар 126
 кожувчиће 213б, 227ђ
 кожушч'е 177; три кожушч'ети 177
 козина 235, 349
 козич'е 254а
 козја, козје 103б, 205
 от козльца 41а
 кој 29, 41а, 41б, 42б, 48, 51, 54а, 56б, 58, 62, 69б, 73в, 74а, 74б, 86, 87, 95, 105, 124а, 136, 149, 151б, 160, 163, 170, 189, 192, 196, 198, 199, 216, 227а, 227д, 235, 244, 274е, 275, 279а, 281, 283, 299б, 302, 317, 319, 343а, 347, 349, 360, 365в, 367в, 376а, 390, 394, 397, 399, 404, 405, 40б; кога 163, 219, 370, 388; от кога 302; сас кога 302; сьс кога 302; кому 103, 163, 302, 319; кому годе 83
 кој год'р 83
 којгоц' 83

- (која?) от које 274д; коејзи (Дјд) 302, 319
- којн 145а, 146а, 150б, 164, 172, 220, 221б, 222; којна 22, 29, 42б, 44б, 56а, 73в, 92, 148, 150а, 179б, 185, 192, 275, 277, 306, 307, 310, 311, 316, 339, 344, 353, 355б, 364, 372, 376а, 387; (број +) којна 146а, 262, 326, 364; којне (мн) 123, 146а, 150б, 227а, 349; којни 146а, 226б, 227б, 308, 372; са којнима 231
- којнак 146а, 40б; којнаце 146а
- којнаници 146а, 351
- којнски 150б
- на којна 146в
- којни 146в, 227б, 372
- којњ 146б; којњу (дат) 146б; сас којњи 146б, 227б
- којниште 150б
- којшија 41а, 44б, 56б, 79, 94, 130б, 136, 145а, 179а, 179б, 192, 200, 209, 232б, 236, 240, 274б, 274з, 278, 296ђ, 298, 306, 308, 316, 317, 327, 338, 345, 349, 352, 389, 392, 394
- којшика 62, 78, 103а, 181, 185, 192, 202, 234, 270, 296б, 299в, 302, 304, 318, 323, 345, 376а; којшике (Вјд) 192, 297в, 405, 408
- којшилак 47а
- којшиљк 42б, 192
- којшиски 163, 177, 192, 308, 311, 316
- којшич'е 105, 192, 254а, 378в
- кокошка 41б, 124б, 185, 192, 232в, 279б, 296ђ, 298в, 338, 344
- кокошч'е 254а; кокошч'ету 25б; два кокошч'ета 266б; две кокошч'ети 266а
- Коландијанци 127, 226б
- колац 44б, 151б, 209; колци 226б; колце 140б, 154, 227а
- колоботница 174
- колоботница 147, 183
- колоботница 19а, 174, 183
- коломботњи 174, 183; колomboтњо 94, 148, 172, 174, 183
- коломботница 148, 174, 183, 274е
- коломбоч' 10б, 151б, 219, 279а, 290, 349, 352, 381
- коломбоч'ница 174
- кол'е (им) 36б
- колеба, колебај 17б
- кол'епка 54а, 74в, 17б
- кол'иба 87
- кол'икав 309; кол'икаф 309
- кол'ике (мн) 226а
- кол'ико 121, 146в, 227б, 239а, 262, 309, 360, 372, 394
- кол'ицак 310
- кол'ицан 310
- комада 74д; два комада 192
- коматешка 192
- командар 88
- комат 148, 151б, 192, 195; три комата 192; на комате 192
- коматене 148, 155, 354
- комати 192; коматеше (се) 192
- коматина 192
- комач'е 192, 195, 219, 235, 274е, 297д; две комач'ети 26б; комач'ичи 226д, 227д; комач'ич'е 227ђ
- комач'енце 254а
- комбинизон, комбинизоне 90
- коменда 88
- комендант 88, 183
- комендар 88
- комици 181, 407
- компир 183; компире 183, 227а
- компирач'а 183
- компириште 183
- комшија 22, 34б, 48, 78, 185, 190, 192, 232б, 279а, 316, 338, 360, 374, 378а, 387, 401а
- комшика 56в, 78, 147, 192, 308, 354, 379, 38б; комшике (Вјд) 376а
- комшилак 47а
- комшилук 33, 47б
- комшиљк 42б
- комшиски 376а
- комшич'е 308
- кон 150б
- конац 44б
- конач'е (дем. од коната) 254а
- кондура 48, 92, 270, 353а, 355б, 387, 411
- кондурија 92, 134б
- кондуријилак 47а, 92
- кондуријиница 92, 134б (конзула) конзул'е (Дјд) 23б
- конопч'е 254а; две конопч'ети 266а; конопч'ичи 258а; конопч'ич'е 258б; конопч'ич'ама 258в
- копир 183
- концула 41а, 298б
- концуларија 93
- концулат 29; концулати 360
- конче 150б
- консула 130б, 172, 192
- консул'ин 130б, 192, 319
- кон' 56б; за кон'и 147, 351
- коњ 11, 44б, 82, 92, 94, 143, 148, 150а, 164, 196, 209, 220, 223, 224, 275, 311, 316, 348
- коњски 124б, 148, 25б
- коњшија 192
- коњшика 192
- коњч'е 89
- копенч' 13б; копенц' 13б (копил'е) от копил'ета 25б
- копина 92

- коприва 87
копч'а 176
(број +) корејна 146а, 262
корејне 338
корејње 146б
корен 145г, 196
коренъ 102г, 148, 196; ч'ете-
рес коренъ 262; коренъе
(мн) 148, 196
коритагт 209
коритенце 87
корито 87
корка 365ј
косење 148, 155, 354
косиште 161
коска 232в, 381
косовац (ветар) 446
Косовч'ани 226б
цар Костандино 192, 274з;
цар-Костандиновъ 192,
213а, 270
котл'иче 254а; три котл'и-
ч'ети 266а; котл'ич'ичи
258а; котл'ич'иче 259;
по котл'ич'ичама 259
котол 47а, 52, 74ж, 93,
140б, 153а, 209, 275,
278; котл'еве 227в, 228;
котлови 226г
кофа 58, 235
коферат 31, 95
ког'а 134а, 408
ког'ба 207, в. коб'а
кошеве (Амн) 227в
коштајне 146а, 267, 323;
два-три коштајна 146а,
308
коштајн'е 146в, 196
коштајње 146б, 227а, 241
коштан 145г, 196
коштан'е (Амн) 147, 227а
коштањ 148, 192, 196, 205,
305, 316; (број +) кошга-
ња 148, 196, 262; кошга-
ње 226а, 267, 290
(кошул'че) два кошул'ч'ета
266б; кошул'ч'ичи 283
кошч'е 177, 254а
кошч'ица 177
кравл'и 276д
кравч'е 213б, 254а
- крафч'ету 213б, 256; две-
-три крафч'ети 266а, 326
крадне 297ђ
крадом 222
крана (храна) 127
краставица 19а, 274а
крастафч'иче 213б, 259;
крастафч'ич'и 213б, 227д
кратен 354
к^рв 216; к^рф 73а, 213а,
216; от к^рва 216, 219;
два к^рва 216, 262; к^р-
вове 73а, 216, 226в
К^рват 127, 274з
креја 78, 125
крека (гл) 378а
кремењ 148, 196
креч'ала 347
кривоуста 78
кризантема 127
кригенце 254а
кришце 140б, 154, 254а
кринзантема 127
Кристијан (Србин) 29, 268
Кристо 211б, 274и; Исуса
Криста 127
Кристовъ 274и; Крстова,
Крстово 274и
Кристос 52, 127, 274и,
365а
к^ркајн'е 146в
к^ркајње 146б
к^рњафцу (Вјд) 213, 223
кројање 85
крокнаја 56а
кромид 343б; кромит 266а
кромпир 183, 259, 376б
кротос 209, 216
крофн'е 149
к^рпч'е 254а; сас к^рпч'ич'и
227д, 259
к^рс 50, 73а, 209, 219, 278;
к^рста (ген) 50; к^рстови
34а; сас к^рстове 227в
к^рстен 73а, 158, 354
к^рстење 148, 158
к^ртове (Амн) 227в
крушца 44б, 45, 375
крушч'е 254а
к^рф, в. к^рв
две к^рч'ажети 266а
- к^рштен 34б
ктеја, ктела, ктел'е 127; в.
оч'ем
кубе, два кубета 54б
кува (се), ку^ва (се) 58, 78,
126, 146в, 183, 237б,
279а, 296ђ, 304
куван 126
кувар 222, 338
куварица 19а
куд 280; куд 271
куде 405
кудел'а 55
кујна 125, 149
куња 125
кујумг'ија 103в, 134б, 192
кујумг'ика 103в, 192
кујумг'ильк 192
кујумг'иски 103а
кујунг'ија 103в, 134б, 192,
279а, 279б
кујунг'ика 103в, 192
кујунг'ильк 42б
кујунг'иски 103а, 192
кук 69а
кукафцу (Дјд) 317
кукафч'е (Нјд) 213б, 254а
кукурич'е 87
кукуруз 125
кулашас 209
кумпайна 95, 146а
кумпања 95
кумсто 111
(кумч'е) два кумч'ета 266б;
кумч'ич'и 145а, 258а,
259
кунцуларија 9б
купина 92, 196, 355а
куповал'е 377
купува 376в; купуваја 146а,
281, 297ђ, 376а, 408; ку-
пувала 34б, 376а; купу-
вал'е 34б, 61, 62, 73в, 8б,
9б, 92, 277а, 405; купува-
смо 298б; купуваше (3.
јд. ипф) 62, 95, 211а, 308,
376а
купус 151б
купъц 43
курвештина 234

- куртал'исује (се) 376б; кур-
 тал'исуваја 376а
 кутњи 174, 211а, 323
 кутњик 174
 кутњица 174
 куфер 95, 227а, 338
 куференција 31, 95
 (куч'е) три куч'ети 266а; ку-
 ч'ич'и 19в, 378д; куч'ичама
 19в
 куч'и 236, 243, 348
 куч'иште 161
 куч'н'и 174
 кџд 42а, 56а, 69б, 151б,
 211б, 278; кџд 201, 395,
 40б; кџт 41а, 41б, 42а,
 43, 119в, 192, 211а, 221б,
 226а, 227в, 258а, 40б
 кџдшањ 41б, 277; кџдш-
 њо 41а, 94
 кџдшн'о 41а, 94, 147
 кџзган 41б, 47а
 кџнап 41б, 279а; два канџпа
 41б; кџньпе 42б, 227а
 кџт, в. кџд
 кџбе 54а; пет кџбета 54а
 кџбел'ија 54а
 кџвет 54а
 кџветл'ија 54а

 лагат 192
 лагъме (мн) 41б, 227а
 ладна, ладно 29, 107, 124а,
 186, 203б, 320, 355б,
 355в, 40б
 ладник 124а
 ладовина 124а; по ладови-
 на 281
 лажова 44б
 Лазарович' 94
 лајавицо (вок) 240
 лакат 192
 лакнаше 145а; лакнашч'у
 345; лакнашч'е 44б, 56б
 лак'рдија 145а, 200, 349,
 355б, 365а, 391, 395
 лак'рдисување 145а, 250,
 317, 376а
 лак'рдише 244
 Ламашки канал 31
 ламба 172, 192
 ламбара 192
 ламбик 192
 ламбич'е 192
 лампа 43
 ланен 44б
 ланиште 44б
 лањски 74е, 308
 ластавица 93
 ластафч'е 213б, 254а; ла-
 стафч'еца (Гјд) 213б, 25б;
 ластафч'ич'и 213б, 258а;
 ластафч'ичама 258в
 ластовица 93
 Латинин 268
 ловђија 133
 ловејне 146а, 155
 ловејње 146б, 354
 ловење 148, 155, 354
 ловџија 134б
 ловџика 134б
 ложица 52, 58, 238
 ложич'ица 52
 ложич'њак 52
 лојзе 30в, 103а, 103в, 105,
 140б, 145а, 151, 164, 178,
 205, 218в, 247, 267, 30б,
 308, 323, 349, 354, 364,
 375, 409б, 413
 лојзенце 205
 лојзиште 205
 лојтре 108
 лока 333
 локнат 56в
 лоповлук 47б
 лоповлък 42б, 140б
 лоше 94
 лошо 78, 83, 94, 124б, 376а,
 40б
 лубенч'е 254а, 308; две лу-
 бенч'ети 266а
 лудос 16б, 209
 лук 48, 243б, 274е
 лука 27бв
 лукац 211б, 278, 281
 луцкаст 209
 лъжа (им) 41а, 43, 140б,
 232в, 344, 403
 лъжав 41а, 42а, 213а, 308
 лъже 41а, 43, 140б, 205,
 223, 308, 333, 40б
 лъжл'ав 41а
 лъжне (мн) 41а; лъжно
 140б
 лъжова 42а
 лъжофски 42а
 лък 41а, 140б; лъко 41а,
 317, 324; полько 279б;
 најлъка 279б
 лъкне 41а, 344; лъкнало
 56а; лъкна 56б
 лъкос 41а
 лъкосъна 41а
 лъкота 42а
 лъкти 41а
 лън 41а, 140б
 лънен 41а, 140б
 лъсно 41а, 67а, 111, 11б,
 140б, 174, 209, 239а,
 244, 271, 299в, 319, 349,
 376а, 376б, 402, 407;
 польсно 222

 Латиџ 119а
 лџеба 23д, 41а, 42б, 48, 56а,
 56в, 60, 69а, 73а, 73в,
 74ђ, 78, 102г, 128, 140а,
 140б, 141, 148, 154, 163,
 164, 172, 174, 17б, 179а,
 180, 183, 192, 20б, 213а,
 213б, 226д, 227д, 231,
 237а, 248, 25б, 262,
 266а, 266б, 269, 274е,
 276в, 276г, 277, 278,
 279б, 282, 285, 28б, 288,
 292, 333, 338, 342, 349,
 353а, 362, 365ј, 376а,
 376б, 378б, 379, 385,
 387, 392, 405, 407; лџебу
 (дат) 42а; лџебу (вок)
 124а, 274е, 343б; лџебом
 274е; лџебове 80, 119а,
 226в, 227в, 344, 376б
 лџеблџебија 140а
 лџевор 394
 лџеворвер 29, 90
 лџеген 372
 лџегне 140а, 149, 157, 164,
 213а, 404; лџегни 339,
 365а; лџегнаја 56а, 151а,
 365; лџегнала 56а, 365а;
 лџегнасмо 56б, 365а;
 лџегнат 56в, 353а, 365а;

- л'егл'е 365а; л'ежи (лези) 274е, 343б; л'еже (3. јд. аор) 365г
- л'ејња 146б
- л'екове 57, 364, 402
- л'ел'ек 278
- л'енд'ер 192
- л'ептир 176, 191
- л'ешца (Гјд) 387, в. л'еба
- л'епч'е 124а, 254а; две л'епч'ети 124, 266а; л'епч'ичи 266д; л'епч'ич'е 227ђ
- л'етирка 191
- л'етнал'е 56а
- л'етн'о 94
- л'етњ'о 94, 274д; л'етњ'ога 22, 315
- л'етури'ја 52, 87, 103е, 192
- Лешанин 269
- л'ешњице 226а, 227а
- л'и 296д, 302, 308, 348, 365ж, 403
- л'ивада 369
- л'ивор 90
- л'имбик 91, 192; л'имбици, л'имбице 91, 192
- л'имон, два-три л'имона 92
- л'имоната 92, 192
- л'имонтоз, л'имонтос 92
- л'имун 92
- л'ипцује 179, 338, 376б; л'ипцувал'е 172
- л'ипч'е 140а, 172, 333, 385; л'ипч'и 172, 339; л'ипшцаја 172, 196; л'ипшцало 140а, 172, 385; л'ипшцал'е 48, 266а, 266б, 351; л'ипшцан 172
- л'ис 140а, 209, 289; л'исте 227а; л'истове 209, 226в, 227в
- л'исац 44б
- л'исица 87
- л'исје 103б, 124б, 140а, 205, 267
- л'итури'ја 87, 103в, 192
- л'ишч'е 44б, 116, 133, 205
- л'убав 213а, 216
- Лубижда 91, 178, 237б, 352, 355б, 365ј, 365љ
- Лубижданин 178
- Лубижданка 178
- Лубижданч'е 178
- Лубожда 234
- л'убоморан 44б
- л'уди 56а, 88, 172, 185, 200, 279б, 306, 348, 351, 376а, 403; л'удима 324
- л'уцак 44б, 79, 279а, 282, 308, 339; пол'уцак 279б; по је л'уцак 279а; л'уцка 105, 282, 407; л'уцкојзи (Дјд) 282; сас...л'уцку 181, 282; л'уцке (мн) 181, 291, 299в, 306, 308, 349; л'уцко 82, 282; л'уцкога 282, 316
- л'уцки 78, 81, 114, 119а, 159, 181, 282, 381, 388
- љубичаст 209
- ма (мах) 124в, 148, 164, 213а, 218в, 360
- маа 78, 124б, 378а; промаал'е 78, 124б; размаам се 78, 124б; размаај се 124б
- маала 78, 124б
- маалски 78, 124б
- маал'ка 78, 124б
- мавринка 206
- магарац 44б
- магаре 254а, 335, 378а; магарету 256, 391; два магарети 266а
- магарештина 196
- магла 44а
- маглуштина 44б
- маз 145в
- маја (гл) 378а
- мајасил' 103в, 140а
- мајка 48, 60, 271, 272, 296в, 306, 365ђ; мајке (ген) 234; од мајке 151б, 354; у мајке 271; мајке (дат) 236, 271; мајку 58, 238, 388; код мајку 271; код мајку 235; са мајком 238; сьс...мајку 42а, 306; сас...мајку 44б, 58; мајко 239а, 271; при мајке 271
- мајкин 20, 103а, 249, 271, 287, 369
- мајкица 271
- мајне 44а
- мајн'е 146в, 279а
- мајушан 45
- мајч'ина 271
- мајч'ице (Вок. јд) 239б
- макне 44а; макни 44а; макна (3. јд. аор) 29, 44а, 56б; макн'е 44а
- мала (махала) 78, 195, 226д, 323, 349, 355а; Драгоман мала 29, 78; Поток мала 270; Терзи мала 270
- мало 29, 169, 212, 219, 234, 237а, 239б, 240, 241, 278, 340, 349, 365љ, 365о, 366, 367б, 372, 376а, 378а, 387, 408
- малски 60, 78, 195, 231, 324
- Мал'есор, Мал'есоре (Вјд) 87
- мал'и п'рс 278; малому 22; мал'ејзи (Дјд. ж. р) 239б, 319, 413
- Мал'исоре (Вјд) 224
- Мал'исорч'е 254а
- мал'ка (махал'ка) 78
- мами 350
- мамудија 124б
- манастир 28, 34б, 44б, 93, 208
- Манетов 291
- Манетовица 269, 270, 291
- мансур 130б; мансуре (мн) 130б, 213а, 227в, 338
- мање 44а
- марам 236, 323, 405
- марамч'е 254а, 353а, 387; три марамч'ета 266б; три марамч'ети 266а
- марифете (Нмн) 226а
- марифетльце (мн) 41б, 227а
- марифетл'ја 103в, 119а
- мас 216
- масан 44б
- маскарльк 42б; маскарльце 41б, 111, 284

- мати 27, 29, 41а, 48, 54а, 56а, 56в, 62, 69б, 78, 89, 95, 116, 119в, 125, 126, 130б, 137, 145а, 153б, 155, 157, 164, 168, 174, 177, 181, 186, 189, 200, 203б, 206, 232в, 236, 243, 250, 256, 266а, 271, 274и, 291, 298в, 300в, 306, 347, 349, 352, 354, 369, 372, 376а, 376б, 381, 382, 385, 387, 388, 395, 405, 406, 408, 410, 411; две матере 271; матере (Гјд) 203а, 234; без матере 409а; без матере 211б, 271, 324; од матере 366; от матере 105, 147, 266а, 318, 339, 379, 390; у матере 271; матере (Дјд) 69б, 86, 148, 236, 271, 301, 319, 375, 376а, 391; матер 128, 148, 177, 206, 271, 298в, 349, 373, 395; на матер 281, 376а; от матер 271; код матер 271; сас матер 103в, 203ђ; мати (Вјд) 271
- материн 20, 34а, 211а, 211б, 271, 274д
- матерњи 130д, 148, 287
- матика 48, 86, 335
- матич'е 48, 86, 378а; два-три матич'ета 86
- мауч'и 78, 335, 401б
- маузерка 130г
- (мач'е) три мач'ета 266б; мач'ич'и 19в; мач'ич'ама 19в, 215, 231
- мач'еин 78
- мач'еја 48, 56г, 78, 125, 234, 323, 345, 365ђ
- мач'ејин 78, 125
- Маџарица 134а
- машинис 209
- машич'ету (Дјд) 25б
- ме (мех) 124в, 218в
- меана 78, 124б, 237а
- меанџија 78, 124б
- мезарльце (Нмн) 226а
- мејана 125, 364
- мејанџија 125
- мејанџика 78, 125, 134б, 145а, 236, 319
- мејанџилк 125
- мејлем 125, 164, 209, 308
- мејна (гл) 146а
- мејн'а (се), мејн'аја 146в
- мејња 146б
- менџуша 87
- мери'ан 134а, 219; мерц'ане 213а, 227а
- мери'анка 134а
- месан 44б, 278
- месафир 119а
- месејне 146а, 354
- месене 354
- месес дња 41а, 130д, 179а, 262; месес дана 44а
- меси 25
- месувала, месувал'е 376а
- метак 44б, 234
- метне 231, 344; метни 83, 176; метнаја 56а, 69б, 151а, 200; метнала 56а, 266б; метнал'е 56а; метна (3. јд. аор) 56б, 274а; метнат 56в
- меунка 78, 124б
- меч'а (се) 67б, 92, 338, 376б, 381; меч'ај 339; меч'аја 151а; меч'аше 192
- мецедија 17
- меџедија 96, 134а
- меџу (предлог) 227а, 234
- меџудија 96
- ми 23г, 41б, 53, 54а, 56б, 145в, 227б, 227в, 238а, 296г, 300б, 303, 348, 349, 360, 364, 376ј, 369, 376б, 382, 388, 404, 417; у наз 62; не (ген) 296д; нама (дат) 60, 63, 147, 226д, 296ђ, 311, 324, 376а, 376б; ни (енкл. дат) 27, 62, 73а, 73б, 80, 86, 95, 200, 205, 208, 213а, 226б, 227в, 237а, 245, 266а, 268, 273, 286, 288, 291, 296ђ, 297г, 303, 304, 305, 308, 311, 323, 335, 344, 345, 348, 349, 350, 367б, 369, 376а, 387, 397, 402, 406; нас 56а, 124б, 296д; пред нас 296д; не (енкл. акуз) 42а, 43, 111, 123, 124б, 223, 296д, 344, 355а, 373, 376а, 399, 404, 415б
- мижде 54в, 178
- миждерџија 134б
- миждеџија 54в, 134б, 178
- миждеџика 54в, 178
- Миница, Минице (вок) 104
- мија (мио) 151б, 234, 299в
- мијана 90
- Мике (хип. од Михајло) 254б
- Микетов 254б
- микне 41а, 94, 227в; микни (се) 81, 126, 234, 285, 339, 341; мик се 81, 341; микнаја 56а, 243; микнат 56в
- Милојна 146а
- милос 147, 209, 213а, 216, 284
- милосан 44б, 209
- Милошов, Милошова 20, 94
- Мил'ентија 232б
- Мил'етов, Мил'етово 20
- Мил'ивој 105
- мил'ијон 78, 106, 245, 326 (минаре) два минарети 266а
- минтан 50, 148, 306; минтане 226а
- мираџија (мироџија) 31, 86
- Мире (хип. од Станимир), Миретово, Миретовица 254б
- Миретович'ин 254б
- миреч'еп 198
- мирише 87, 140б, 398
- мисафир 119а, 227а
- мисека 88
- мисиџија 134б

- мисиџика 1346
 мисли 140а, 183, 304; мислеја 151а, 172, 395; мислела 298в, 395; мислге (1. јд. ипф) 349; мислесмо 183, 345, 395
 митанч'е 254а; три митанч'ета 266б; митанч'ети 48
 Митар 191; Митре (вок) 224
 митралози 94
 Митрова 88
 три Митровдња 41а
 митровдњски 41а
 Митровица 19а
 митровч'ки 41а
 митропол'ски 190
 мицак 44б, 45, 46, 292, 310; мицкому 25б; мицка 292, 395; најмицка 292; најмицко 279б; мицко 56а, 56в, 119а, 130д, 193; мицке (мн) 219, 226в, 226г, 226д, 231, 258а, 292, 339, 343б, 354, 372, 387; мицки (мн) 271
 (миш) миши 213а, 227б, 228, 338, 378г; мишеве 227в, 228
 мишема 54в
 мишјо 103б
 мишч'е 177; ч'етири мишч'ети 177; три-ч'етири мишч'ети 266а
 млад 82, 103а, 140б, 160, 226б, 299б, 301, 317, 387; млат 141; најмлада 279б (в. млаџ'еј)
 млада (невеста) 85, 382; младејзи (Дјд) 319
 младанавеста 93, 111, 166, 256, 402
 Младен 19б, 166
 Младеновица 16б
 младиња 16б
 младица 16б, 23б
 младич'у (Вјд) 223
 младожеј'на 14бв
 младожеј'ино 147
 младожења 148, 16б
 младонавеста 93, 16б
 младос 16б, 209, 216, 323, 325; младоста-ми 209, 216, 219; младости-ми 21б
 млат, в. млад
 млати 25, 16б
 млаџ'еј 78, 105, 124а, 135а, 145а, 192, 203а, 209, 213а, 279а, 280, 281, 30б, 310, 327; најмлаџ'еј 279а; најмлаџ'ејога 279а; два млаџ'еји 279а; млаџ'ејо 60, 94, 103в, 130а, 279а, 282, 308; најмлаџ'ејо 279а; млаџ'ејога 94, 279а, 31б; млаџ'ејому 22, 94, 103в, 279а, 317; млаџ'еја 56в, 60, 135а, 279а, 279б, 296в; млаџ'ејзи 279а, 319; млаџ'еју 103в; најмлаџ'еја 279а; от најмлаџ'еје 279а
 млаџ'и (Нјд) 152, 279а, 280; најмлаџ'и 279а, 280; за... најмлаџ'ега 279а; најмлаџ'о 279а; најмлаџ'а 272, 279а; од најмлаџ'е (Гјд) 318; најмлаџ'у 272, 279а
 млоге 73а, 124а
 млого 41а, 42б, 54а, 56а, 56в, 57, 62, 73б, 73в, 74б, 78, 103б, 103в, 121, 124в, 130в, 134б, 140а, 145а, 146в, 151а, 151б, 157, 164, 168, 172, 180, 181, 183, 192, 196, 200, 203а, 205, 213а, 218в, 223, 226а, 227а, 227б, 227в, 237а, 256, 274е, 275, 297ђ, 298в, 300б, 319, 334, 335, 349, 352, 353а, 365г, 365л, 376а, 378а, 378б, 378в, 381, 393, 402, 408; помлого 281
 млозина 168; млозинама 243
 мл'екарник 16б
 мл'екарц'ија 134б, 23б, 237а
 мл'екарц'иница 134б
 мл'еко 29, 163, 166, 213б, 256, 298а, 344, 351, 372, 385, 386, 388, 40б
 многи 168
 много 94, 168, 235
 могу 48, 90, 149, 192, 234, 317, 333, 365л, 376а, 407; можеш 175, 279б, 304, 367а, 405; не мож... 191, 304, 334; не мож... 80; мош 80, 339, 367а, 372; може 41а, 42б, 54а, 62, 73а, 80, 121, 125, 137, 209, 211а, 304, 309, 310, 326, 367а, 371, 372, 376б, 378а; можемо 73а, 137, 304, 367а; можете 297г, 367а; можев 313а, 360; можеф 41б, 338; мога 347, 367в; могла 367в; могл'е 349, 351, 367в; могаја 367в; могала 367в; могал'е 367в; мога (1. л. ипф) 30а, 318, 349, 367в; могадо 361; могаше (3. јд. ипф) 30а, 349, 367в, 399; могасмо 30а, 349, 367в; могасте 23д, 349; могау, могау (3. мн. ипф) 349; могач'е 345, 367в; могашч'е 345, 367в; могач'и 355а, 367в; могауч'и 367в
 можем 333; в. могу
 мој 105, 30б; мојега 22, 34а, 34б, 94, 31б; од мојега 315; сас... мојега 31б; мојему 22, 34б, 94, 103в, 220, 23б, 317; моја 60, 240, 284, 30б; от моје (Гјд) 299в; моје (Дјд) 30б, 319; мојеј (Дјд) 279а, 319; мојејзи (Дјд) 103в; мојејзи (Дјд) 60, 74а, 78, 103в, 125, 23б, 299в, 319, 348, 387; моју 103в, 351, 403; по мојејзи

- (Лјд) 78, 103в; моје (мн) 306, 323, 351
 молац 446
 мољац 46
 два момка 192; момку (вок) 223; момци 2276
 момче 353
 мора 2396
 море 416, 426, 55, 74а, 1346, 1406, 157, 169, 172, 174, 205, 217, 222, 223, 224, 227а, 258, 275, 297ђ, 301, 302, 311, 316, 324, 343а, 349, 353а, 378а, 392, 394, 397, 402, 406
 море 29, 54а, 54в, 62, 69б, 69в, 80, 81, 94, 104, 121, 1246, 125, 133, 134а, 164, 170, 177, 206, 223, 239а, 239б, 249, 256, 271, 273, 274а, 297в, 302, 304, 309, 340, 354, 381, 382, 387, 403, 405, 408, 412
 моро (море) 274д
 мос 278, 353а, 374
 мостра 92
 мотавило 86, 227а
 мотика 48, 86
 мотовило 86
 мравли 276д
 мравлинка 164, 206
 м^рзеша 73а
 м^рзлавац 180
 м^рзнује 376б
 м^рзос 209
 м^ррка се 383
 м^рсак 73а
 м^рсал 73а
 м^рсол 130б, 273
 м^рсол'афче 130б, 213б
 (м^ртвац) код м^ртваци 44а, 73а
 м^ртвокос 209, 216; три м^ртвокоса 209, два м^ртвокоса 262
 (м^ртвџ) три м^ртвџа 41а, 262
 (м^рфче) два-три м^рфчета 213б, 266б
 м^рша 208
 муа 78, 117, 1246, 125, 148; мује 78, 106, 125, 204, 256
 муабет 43, 78, 1246
 муабетише 1246
 муабетлија 1246
 муац'ер 78, 1246, 134а
 мудрац 446
 муж 346, 55, 69а, 296в, 353, 365љ, 376а; мужи 226б, 301, 323, 328, 330
 мужи'ев 147, 284
 мужњев 22, 209, 211б, 213а, 234, 284, 299в, 308
 мује, в. муа
 мука 284
 муња 56б
 муосерина 78, 1246
 муслиман 29
 мустафс 42б; од мустафа-за 219
 мутавлија 134б
 мучан 44б
 мушкарац 44б
 Мушутигшанин 268
 Мушутигше 23б
 мъ (прашина) 40а, 41а, 124в
 мъгла 41а, 43, 123, 140б
 мъгловит 42а
 мъзга 41а
 мъне (мање) 279а
 мъне 146в, 279а
 мъње 146б
 мъска (мазга) 41а, 192
 мътика 48
 мътка 48
 мъчеја 48
 мидерис 54а
 миде 54а, 105, 178
 мидеција 54а
 мидецика 54а
 мисафир 40б
 мифл'ус, от мифл'уса 54а
 мийр 54а
 мийр'енсан 54а
 мийч'ин 54а
 на (ево, изволи) 297ђ, 308
 набавлаја 111
 набаим, набаија 78
 набал'а 111
 набива 78, 116, 204; наби-вај 116; набивал'е 116
 навадагика 134б
 навадувал'е 376а
 навал'увал'е 376а
 навамо 31, 78, 79
 навива (се) 17, 78, 116
 навијал'ка 116
 (навије) нави (2. јд. импер) 372
 навикнал'е 56а
 навикнула 56г
 наводагика 31, 134б
 (навуче) навучи 42б, 47б
 наглу 124в
 нагл'еда (се) 80
 нагъете 164
 нагоре (прилог) 31, 36б
 наг^рде (3. јд. аор), наг^р-деја 395
 наг^рча, наг^рчал'е 381
 надвор 85, 308, 365а, 378а, 407
 надница 18б
 надоце 160, 360
 надоц'не 360
 надујен 78, 114, 353а
 нађе 133
 наија 41а, 78, 1246, 182, 388
 најволим, в. вол'и
 наједи се (импер.) 240; наједомо (се) 348
 најнапрет, в. напрет
 најпосл'е, в. посл'е
 накањувал'е се 376а
 накитен 354
 накова'а 192, 33б
 накова'ка 192
 наковањ 19б, 148, 192
 накривен 114
 накупуваја 376а
 налока се 378а
 наљже 41а
 наљна 29, 41б, 140б, 387, 388
 наги (импер) 105, 340
 (намеча) намечај 381; намечајте 342
 намешча 157
 намькне, намькни 41а

- нанч'е 254а; у нанч'ета 256
 наобруч'и 78
 наоди (се) 124б, 213а, 216,
 338
 наоколо 78
 наопако 31, 78, 407
 наопач'ан 48, 78; понао-
 пач'ан 44б, 78, 279б
 наопач'и (се) 48, 78; нао-
 пач'ија се 78
 наопч'на 48
 наопч'ник 48
 наора 120, 387
 наостри 68, 78, 159, 177;
 наострија 159; наострен
 159, 177, 179, 323
 нападнувал'е 376а
 наполнијон 29
 напол'он 90, 262
 направен 57, 155, 354
 направи, направија, напра-
 вила 114; направисмо
 348
 напраим 114, 274в; напра-
 ил'е 296ђ; напраисмо 85
 напраји 42а, 120, 183, 192,
 195, 196, 227б, 235,
 239а, 296г, 349, 367в;
 напрајил'е (се) 226а,
 258б; напраји (3. јд. аор)
 62, 251, 355б; напрајише
 227д; напрајен 354
 напре (раније) 31; понапре
 31, 376а
 напрет (раније) 31, 42б,
 127, 216, 226а, 227б,
 240, 252, 266а, 281, 349,
 352, 376а, 381, 388; по-
 напред 31; понапрет 31,
 226г, 281; најнапрет 281
 напрешањ 278; напрешњи
 279б
 напреш'но 147, 285
 напрешњо 94, 95, 124б, 135б,
 148, 180, 195, 203а, 285,
 349
 нап'рмер 74е
 напушти 157
 напушч'а 157
 нарани 124б, 172, 253, 299б
 нараф 121, 145а, 213а, 216
 нарафл'ија 121
 нареден 226а, 226д, 354
 нареџ'а 86, 133
 нареџ'ен 354
 насамо 31
 насеје 103в; насеј 105, 339
 насеч'и 343б
 насиса (се) 378а
 наскита се 378а
 наслага 378а
 насмена се (3. јд. аор) 124б
 насмеује се 78, 124б
 наснове 299в, 372
 наспе 372
 нас'рка се 378а
 настаде, настадоше 365ј
 настајаи 114
 настајен 78, 114, 155
 настал'а 111
 настанаја 34а
 натамо 31, 78, 79
 натемник 79, 279а; натем-
 нику (Вјд) 79, 223, 343а
 натемницо (Вјд) 240
 наткаје 368
 (натне) натни 304; натнаја
 274д
 натъкне 41а; натъкнат 56в,
 211а
 наћес 35
 нафака 148, 177, 283, 285,
 286, 306, 388
 нафати 62, 123
 нафач'а (се) 78; нафач'аја,
 нафач'ала се 123; на-
 фач'асмо 78
 наф'рка се, наф'ркај се,
 наф'ркасмо се 119в
 нач'алник 140б, 154, 220
 нач'ва 44а
 нач'ес 29, 50, 85, 86, 145а,
 406
 нач'еске 50, 85, 86, 406, 413
 нач'иња (се) 378б; нач'и-
 њајте 378б
 нач'на (1. јд. аор) 290
 нач'џ'ка 49
 наџ'арл'ив 173
 наџ'ем 79, 135а, 160, 163,
 274е, 298б, 317, 360,
 388, 405; наџ'еш 78, 160,
 279б, 405; наџ'е (се) 41а,
 74е, 83; наџ'емо 160;
 наџ'ев 213а, 300в, 360;
 наџ'еф 349; наџ'и 62; на-
 ша 40б; не га наџ'о 17б;
 наџ'е (3. јд. аор) 319;
 наџ'осмо 78, 85, 259,
 270, 296г, 355б, 355в,
 40б; наџ'оше 297д
 наџ'нем 30а, 164, 349;
 наџ'неш 87, 253, 279б,
 320; да...наџ'немо 201;
 наџ'нете 349
 наш 30б; нашему 60, 94,
 317; нашега 94; наша
 30б; нашејзи (Дјд) 23б,
 299в, 301, 319; њаше
 (мн) 30б, 323; наши (мн)
 338; при нашема 259;
 нашема (дат) 231, 330;
 нашима 324
 насвири 130а
 насипа (се) 130в
 не (< неје) 61, 62, 78, 211а,
 296д, 304, 330, 335, 360,
 402, 405, 406
 небањат 353а
 небојадисуван 353а, 376а
 невиден 354
 негде 41б, 62, 405
 него 227в
 негов 143, 145а, 213а, 226г,
 278
 негов 42а, 145а, 213а, 216,
 30б; в. негоф
 негова 62, 69в, 125, 173; от
 негове 318; негове (Дјд)
 145а, 272; по негове
 (Лјд) 320; неговејзи
 (Дјд) 22, 145а; негову
 42а, 105, 119а, 145а,
 274д, 308
 негове (мн) 78, 111, 145а,
 200, 209, 274г, 323, 349,
 352, 382
 негови (мн) 226г, 227б
 негово 31, 111, 145а, 146а,
 164, 251, 279а, 364,
 376а; неговога 22, 145а,
 31б; неговому 145а,
 146а, 180

- негоф 121, 145а, 209, 213а, 216; в. негов, негоф
- недела 141
- недел'а 263
- недопрат'ен 111
- нежењет 179а, 353
- нездреја 201
- незнање 22
- незрело 201
- нек 311
- нека 63, 66, 149, 202, 205, 220, 324, 372
- некат 406
- неки 216; нека 62
- некмог'и 80
- некој 29, 62, 130д, 297д, 304; некоја 62; от некоје 177; некоју 62, 196; некоји (Нми) 226б; некоје-ма 243
- некол'ико 31, 44а, 62, 80, 262, 263, 266а
- некр'стен 73а, 158
- немајне 146а
- немајње 146б
- немам 34а, 190, 225, 227б, 234, 303, 304, 404; немаш 147, 185, 320; нема 29, 51, 79, 111, 124а, 149, 174, 195, 211а, 224, 227г, 239а, 245, 249, 253, 256, 259, 279а, 296д, 304, 308, 309, 315, 323, 386, 405, 406, 412; немамо 239а, 296г, 330; немате 297г; немав 95, 213а, 338, 362; немау 110, 300а; немаја 388; немао 152; немала 376б, 388; немало 62, 180, 200, 216, 388; немал'е 106, 127, 226а, 226в, 275, 279а, 308, 388; немал'и 140а; немадо 388; немаше (3. јл. ипф) 41б, 92, 164, 192, 311, 329, 349, 411; немасмо 23д, 197, 296г; немау (ипф) 349
- Немац 446, 296д; Немци 279б, 296д, 349, 351, 375, 376а; Немце 61
- Немач'ка 31
- немач'ки 276г; немач'кема 324
- немаштина 196, 309
- немисл'енику (Вјд) 223
- немо 105, 340
- немој 41а, 92, 103б, 105, 319, 334, 340, 382
- нен (њен) 279б
- ненавијен 116
- ненач'нат 56в, 353а
- неомијен 353а
- неплатен 354
- неповијен 116
- непокријен 114, 155
- непоменик 286
- непромењет 353
- Неродимња 148, 172
- несам 30б, 44б, 56а, 61, 62, 73а, 134б, 211б, 298б, 365ј, 402, 404; несъм 61, 402; неси 56а, 61; неје 41а, 41б, 44б, 47а, 54а, 56а, 60, 61, 62, 63, 67а, 74а, 78, 79, 83, 88, 105, 119б, 136, 146б, 158, 159, 172, 175, 178, 189, 197, 200, 205, 227б, 234, 235, 237а, 252, 270, 271, 274з, 275, 277, 278, 290, 291, 297в, 300в, 304, 305, 307, 308, 317, 319, 327, 343б, 353, 353а, 355а, 365, 366, 387, 394, 402, 405, 406; несмо 56б, 58, 61, 69б, 189, 402, 405; несте 61, 319, 351, 402; несу 61, 130д, 145а, 154, 205, 209, 226д, 291, 308, 323, 365а, 402, 405, 407
- неспособан 31, 86; неспособна 31
- неспособан 34б
- несретња 297в
- несретњик 174, 200
- несреч'а 200
- несреч'њо 174
- нестрекњик 174, 200
- нестрекњица 148, 156, 174, 200, 234
- нестрекњич'е 200
- нестретња 240
- нестреч'а 62, 200, 308
- нестреч'ан 200
- нестреч'н'о 200
- нетопен 354
- нетъкнат 353а
- неудадена 353а
- нецеја 151б
- неч'ем 298в, 381, 387, 404; неч'у 27, 133, 192, 333, 387, 404; неч'еш 42а, 404; неч'е 30б, 41а, 92, 177, 191, 222, 249, 253, 296д, 308, 344, 387, 392, 404, 405; неч'емо 404; неч'ете 404; неч'ев 299б; неч'ев 338, 364, 404; неч'еф 226б, 404; неч'ао 78, 152; неч'аја 103в, 151а, 308, 404; неч'ала 404; неч'ал'е 213а; ја неч'а 124в, 349, 404; ти неч'аше 404; неч'аше (3. јл. ипф) 23д, 105, 308, 404; неч'асмо 404; неч'ав (3. мн. ипф) 349; неч'ав 349, 404
- неч'ьсник 41а; неч'ьснику (Вјд) 42а
- нешто 31, 41а, 54а, 56а, 62, 73а, 78, 102а, 103в, 126, 130а, 130г, 203ђ, 231, 236, 243, 274д, 298в, 324, 376а
- несверија (се) 79, 130а
- ни (нити, нит) 23д, 308, 324, 349, 365а, 369, 382, 386, 398, 404, 405
- ниан 44б, 78, 124б, 145а
- нива 11, 90, 143, 145а, 150б, 155, 187, 244, 354
- нигде 149, 234, 275, 382
- нигде (негде) 62, 405
- низам 333, 378а
- по је низб'рдно 281
- нијан 44б
- није 128 (в. неје)

- ниједан 223; ниједна 446; ниједну 56а
 нијена 185, 239а, 240; није-нога 103б, 268
 никад 406; никад 44б, 103в, 157, 211б, 309
 никако (некако) 62, 382
 никиј 105
 никнало 69б; никнал'е 351; никл'е 256, 266б
 никој 42б, 56а, 62, 67а, 78, 79, 88, 92, 105, 121, 124а, 125, 178, 180, 191, 192, 197, 200, 234, 275, 283, 296в, 296д, 296ђ, 297ђ, 298в, 304, 308, 309, 323, 330, 349, 355а, 365, 375, 376а, 378, 390, 396, 403, 406, 412; нико-га 34а, 304; никому 304
 никој (некоји) 62, 304, 349; от никога 62; ники (не-ки) 62; ника (нека) 62
 никоја 240
 никоје (неки, некоји) (мн) 62, 226б, 227ђ, 365з, 387
 никоји (Вјд. м. р.) 223
 (никоји) (некоји) без никоје-га 88; по никојега 62; буре никоје 62; никоја (некоја) 405; никоју (не-ку) муку 52
 никојпут (неки пут) 62
 Николач'овица 269
 никол'ико (неколико) 62, 80, 262, 301
 Никол'инице (вок) 239б
 никол'ицина (неколицина) 62
 никьд 42а, 124а
 нин 22, 31, 41б, 56б, 56в, 57, 62, 87, 103в, 127, 143, 145а, 146а, 250, 256, 259, 306, 308, 315, 317, 338, 342, 347, 349, 353а, 376а, 378г, 396, 405
 нисам, ниси, нисмо, нисте 61; в. несам
 нит (им) 274б, 275
 нит (нити; речца) 274б
 ница 213а, 226а, 338, 378а
 ницина 192
 нич'и 78, 104; нич'ија 240; нич'ијо 103в, 205
 ниша се 213а, 338, 378в; нишач'и (се) 355а, 378в
 нишал'ка 213а, 338, 378в
 нишанц'ија 287
 ништа 304
 ништо 27, 30а, 41а, 60, 61, 63, 69а, 73а, 73б, 78, 82, 124б, 127, 130а, 137, 140а, 157, 168, 173, 174, 177, 180, 185, 211б, 213а, 224, 227ђ, 234, 236, 239а, 249, 250, 253, 256, 258в, 259, 274д, 281, 296в, 296г, 296д, 296ђ, 297в, 297ђ, 298в, 299, 300а, 300в, 304, 307, 308, 309, 311, 318, 319, 320, 321, 323, 330, 333, 335, 349, 354, 367а, 376а, 376в, 378д, 382, 383, 386, 388, 394, 403, 405
 ништо (нешто) 62, 63, 88, 172, 202, 205, 231, 236, 243, 273, 297в, 304, 311, 343б, 376б, 381, 393
 ногица 193
 нозд'рва 192
 нојан 145а, 211а
 нојен 78, 103в, 145а, 306; нојно 145а, 146а, 147, 192, 281, 306, 349; ној-нога 22, 69в, 145а, 273, 316; по нојному 41б, 145а; нојна 48, 145а, 308, 411; нојну 145а, 349; нојне (мн) 44б, 145а, 258б, 259, 266а, 352; нојнема 145а, 324; нојн'е (мн) 306, 323; ној-ње (мн) 145а, 149, 306, 308
 (нојзин) за нојзинога 145а, 306
 нојзина 145а, 306
 ноктац'ија 213а, 338
 ностоп 183
 нотња 148, 174
 ноћашан 45
 ноч' 62, 148, 216, 217, 285, 327, 352; два ноч'а 216, 217, 262; три ноч'а 217, 349, 376а
 ноч'ес 29, 50, 85, 406
 ноч'ом 145б, 213а, 217, 226г, 335, 406
 ноч'у 227а
 ноч'ује 376б; ноч'увал'е 376а
 ношна 60, 145в, 279а
 ношч'е 79, 130г, 159, 177, 279б, 308; ношч'ич'и 177, 323
 ношч'етина 177
 нужда 178
 Нуске (вок) 239б
 ньч'ва 41а, 275; ньч'ве 41а, 226г, 275; ньч'ви 41а, 69в, 275
 н'егов 143, 213а, 306; н'его-ва 147; от н'егове (Гјд) 318; н'еговејзи (Дјд) 147, 319
 н'егов 147
 н'егоф 147
 н'ека 149; в. нека
 н'емам, н'емамо 149; н'ема 149, 343а; в. немам
 н'емој 149; в. немој
 н'есам 149; в. несам
 н'еспособан 31, 149; в. не-способан
 н'ива 11, 147
 н'икому 22; в. никој
 н'ин 48, 147, 411; н'иному 147; н'ина 147; от н'ине (Гјд) 379; у н'ину 395; н'ине (мн) 57, 147, 402; в. нин, њин
 н'иша (се) 147
 н'осен 50, 147; в. нојен, њо-ен
 н'ојзин 143
 н'ојна 147а, 306; н'ојно 147, 306; н'ојнога 147, 209; н'ојн'е (мн) 306; н'ојње 147, 149, 323

- његов 213а, 216; његово 306; сьс...његовога 316; његовому 148, 192, 317; његова 148; његове (Гјд) 180, 318; његове (Дјд) 236, 271; његовејзи (Дјд) 148, 319; његову 446, 128, 148, 271, 293, 349, 389; сьс његови 365а; његове (мн) 148, 180, 306, 383
- његов 306
- његоф 103в, 148, 306; в. његов
- њема 149, њемаја 149; в. немам
- њена 48, 306; сьс њену 271, 306; њене (мн) 306
- њиан 426, 78, 124, 148, 306
- њива 11, 1506
- њијан 446, 78, 125, 148, 306
- њин 388; њино 148, 306, 311, 375; од њинога 248; њиному 22, 298в; њина 2796, 306, 308, 395; њинејзи (Дјд) 60, 148, 271, 319; њину 78; њине (мн) 124а, 148, 163, 271, 306, 308, 376а, 393
- њоен 50, 73а, 78, 103в, 148, 209, 216, 306
- њојан 103в, 148, 306; њојна 148, 306, 308, 382; њојнејзи 148, 180, 319; њојну 148, 395; њојне (мн) 299в, 306, 403; њојнема 148, 324; в. њоен, њојен
- њојен 50, 78, 103в, 148, 306; њојно 103а, 111, 148, 281, 306; од њојнога 22, 315; њојному 148, 273; в. њоен, њојан
- њојзин 148, 306; њојзино 306; њојзиному 148, 317; њојзина 306; њојзине (Дјд) 148, 319
- обадве 48; в. обьдва
- обадвојица 330; обадвојицама 48, 330
- обалга (се) 336, 378в
- обалгуваја, обалгувал'е, обалгувасмо 376а
- обањат 353а
- обеани (се) 78
- (обедује) обедувач'и 376а
- обејани, обејањет 353
- обесен 354
- обесенику (Вјд) 223
- обиг'и (2. јд. импер) 359
- обоица, обоицама 78
- обојица, обојицама 330
- (обол'и) обол'е (се) (3. јд. аор) 348
- оборњи 276д, 285, 323; оборњо 94; оборње (мн) 285
- обрадувај се 3766
- обрани (се) 80, 191
- обрашч'е 177; у обьдведе обрашч'ети 177; обрашч'ич'и 177
- обрекле 48, 367ђ, 407; обрекнаја, обрекле 56а; обрекнат 56в, 353а, 365ђ
- обрна (се) (3. јд. аор) 566
- обруч' 55
- обрч'ам, обрч'ај, обрч'ала 381
- обрч'е (се) 381
- обукује се 3766; обукуј (се) 26, 339, 3766
- обуч'и (2. јд. импер) 3436, 365л; обука се 208, 2216
- обьдва 23д, 276, 48, 56а, 123, 164, 177, 262, 265, 266б, 273, 274е, 283, 323, 349, 351, 353а, 374; обьдведе 48, 92, 152, 177, 252, 266б, 376а; обьдведема 42а
- обьдвојица 48, 330
- овај (м) 41а, 79, 300в, 308; овој 306, 73а, 308; за...овога 316; овому 273; овај (ж) 79, 192, 308; овеј (Гјд) 318; овејзи (Дјд) 79, 218в, 236, 319; овуј 306, 79, 105, 308, 321, 413; овеј (мн) 79, 105, 146а, 279а, 308, 323, 413; овема (Дмн) 231, 324; в. вај
- оваква 309; овакве (мн) 79, 323; овакво 309
- овако 42а, 79, 81
- овамо 92, 223, 226а, 365д, 392, 405
- ован 446
- овас 446
- овде 29, 67а, 151а, 224, 226а, 227г, 237а, 275, 278, 323, 349, 360, 365о, 3766, 403, 405
- овдека 281, 303, 405, 413
- овдена 29, 2276, 240
- овденка 405, 413
- овдешн'и 88, 147; овдешн'о 147
- овдешњи 88, 130д; овдешњо 88, 94, 148; овдешње (мн) 88
- овејзин 308, 413
- овесел'и 191, 212
- овол'икав 80, 213а; овол'иква 79, 309; овол'икво 79; 309; овол'икве (мн) 2276, 309
- овол'икав 20, 79, 309
- овол'икаф 79, 309
- овол'ико 237а
- овол'ишно 89, 410
- овол'ич'ко 177
- оврије (се) 370
- оврши, овршил'е 396
- овца 2136; в. офца
- овца 74д, 2136
- овч'етина 19а
- овч'о 2136
- оген' 50, 147
- оген' 50, 196, 278; огњево 227в
- огладнела, огладнесмо 186
- оглоц'але 381
- оглу'чи 78
- оглувеја 29; оглувела 126
- оглуне 172
- огн'иште 147
- огњиште 148, 161, 247
- огоји се 92; огојија (се) 78, 92, 151а, 178
- ограц'ен 145а, 354

- огрбавела 395
 огреје (се) 346, 696; огреј
 105, 339; огрејало 103в,
 224; огреја (3. јд. аор)
 696; огрејан 20, 696
 огрејслунце 696
 огриба 414г
 огрожен 31, 92
 одавде 2276
 одавно 172
 одакле 29
 одамна 172, 390, 406
 одамно 48, 56в, 172, 353а,
 365а, 406
 одборници 365а
 одвајајне 146а
 одвивам, одвивај 116
 (одвије) одви (2. јд. импер)
 105, 340
 одвџри (2. јд. импер) 192,
 343б
 одвџрувал'е 376а
 оде 2376, 278; одосмо 365љ;
 в. отидне
 одејнето 150б
 одел'ејне 146а
 оди 80, 105, 124а, 172,
 211б, 237а, 239б, 240,
 281, 296д, 334; оди (2.
 јд. импер) 79, 271, 405;
 одил'е 244; одише 323
 одигра 384
 одише 385; одисала 385
 одма 124в, 299б, 406
 одмекнаја, одмекнало 56а
 одмица се 256
 одморан 45
 однесе 149, 192, 211а, 274а,
 304, 344; однеси 192,
 236; однеја 271; однел'е
 298б; однесоше 348
 однесује 376б
 одовде 93, 341, 405
 одовуд 29, 211а, 405; одо-
 вут 29, 82, 92, 211а, 405
 одовутке 281, 405, 413
 одозго 29, 405
 одозгор 82
 одоздо 405
 одоздол 82, 140б, 153а
 одоздол'е 82
 одокл'е 93, 405
 одонде 92, 405
 одонуд 405
 одонуд 29
 одонут 29, 82, 211а, 405
 одотл'е 80, 93, 348, 405
 одошто 349
 одрашч'е (3. јд. фут) 345
 одроден 34а
 одузне 172, 364; одузни
 172, 364
 одьмно 48, 172, 406
 одьмношањ 48; одьмно-
 шњо 48, 172
 (одьпне) одьпна (3. јд. аор)
 56б; одьпнаја 56а
 ођа 133
 ождреби се 344
 озгор 29, 82, 219, 226а, 405,
 413; поозгор 281, 405
 озгоре 82
 озгорке 114, 405, 413
 озгорњо 94, 285; озгорње
 (мн) 285
 оздол 29, 82, 153а, 405; по
 оздол 82, 153а
 оздолке 154
 оздолњи 148, 195, 276д;
 оздолњо 94, 154
 оздол'е 82
 оздравела 395; оздраве (3.
 јд. аор) 395
 ојаг'ила се 147, 188
 ојаг'нила (се) 103в, 188
 Окрајинка 92
 окрачало, окрачале 194
 окренало (се) 56а; окре-
 нал'е (се) 56а; окрена се
 (3. јд. аор) 56б
 окреч'а 67б
 окривела 395
 окрои 78
 октомбар 203д
 олади 124б
 олуце (Нмн) 57
 омива (се) 30в, 92
 омије (се) 92, 164, 179а,
 238, 240; оми 340; оми-
 ла 92
 омлати 25, 166
 омџра//омџрнаја, омџрзо,
 омџрна 365м; омџрна-
 смо 56а, 73а, 365м; омџ-
 рзосмо 73а, 365м; омџр-
 знат 56в, 73а, 353а,
 365м
 он 23д, 27, 29, 56а, 56б,
 73а, 175, 271, 273, 279б,
 298а, 326, 335, 345, 348,
 349, 364, 365г, 365ј,
 365љ, 366, 378а, 387,
 395, 403, 404; оно 396;
 од неџа 78, 145а, 281; от
 неџа 145а, 192, 195,
 279б, 298б; код неџа
 145а, 298б; неџа 56а,
 56б, 62, 78, 79, 80, 81,
 82, 140а, 143, 145а, 150б,
 189, 197, 213а, 226в, 268,
 298б, 303, 338, 349; неџа
 га 298б; га неџа 298б;
 сас неџа 44б, 74ђ, 145а,
 298б; сьс неџа 344; сьс
 неџа 298б; према неџа
 145а; по неџа 145а, 298б;
 нему 44б, 48, 54а, 56г,
 69а, 78, 80, 130в, 155а,
 236, 238, 266а, 270, 275,
 281, 298в, 302, 345, 348,
 349, 376в, 383, 390, 411;
 му нему 298в; му (енкл)
 55, 56г, 298в; н'еџа 143,
 147, 298б, 338, 376а; на
 н'еџа 147; прет н'еџа
 298б; по н'еџа 298б; саз
 н'еџа 44б, 339; сьс н'еџа
 147, 298б; н'ему 147,
 298в, 406; му...н'ему
 298в; од н'еџа 148, 279б;
 от н'еџа 148, 192; код
 н'еџа 148, 298б; н'еџа
 148, 150б, 211а, 298б,
 365б, 382, 386, 392, 394;
 за н'еџа 387, 404; саз
 н'еџа 376б; сьс н'еџа 349;
 по н'еџа 298б; н'ему 54а,
 103в, 140б, 148, 298в,
 387, 395; н'ему му 298в;
 она 31, 50, 56б, 56в, 73в,
 80, 111, 130а, 172, 200,
 203, 273, 284, 296б,

- 299а, 323, 324, 335, 341, 348, 349, 365а, 365ј, 365љ, 365њ, 371, 375, 376а, 376б, 378а, 379, 380, 387, 404, 405, 406, 411; код ну 145б, 299б; испод ну 145а; испод ну 211б, 229б; нојзи 103а, 145а; ну 298б; н'ојзи 103а, 128, 147, 299в, 301, 413; н'у 299б; сас н'у 44б, 147, 299б; по н'у 147, 299б; од њу 148; од њу 211б, 299б; код њу 299б; код њу 148; от њу 281; њум(а) 414е; њој 299в; њојзи 50, 103а, 148, 164, 213а, 299в, 302, 413; њој гу 299в; њу 89, 211а, 299б, 392; за њу 395; њу гу 299б; по њу 148; гу (ген) 134б, 405, 410; гу (дат) 27, 29, 41б, 50, 56а, 56в, 62, 66, 74б, 87, 103а, 119а, 125, 151а, 163, 165, 181, 183, 19б, 198, 200, 203а, 203б, 209, 213а, 218в, 219, 226г, 227а, 227в, 234, 243, 266а, 266б, 268, 272, 274а, 275, 279а, 283, 284, 295, 299в, 306, 308, 309, 311, 319, 323, 327, 339, 348, 351, 352, 354, 360, 365ђ, 365ж, 365л, 365љ, 376а, 378а, 380, 381, 395, 404, 406, 407; гу (акуз) 30а, 41а, 48, 54а, 56а, 56б, 62, 69а, 74а, 81, 84, 85, 95, 111а, 114, 119а, 124в, 147, 151а, 154, 157, 159, 170, 176, 177, 189, 195, 200, 203а, 203б, 224, 226б, 231, 253, 259, 269, 271, 274а, 282, 284, 291, 296в, 297ђ, 298а, 301, 303, 304, 308, 320, 335, 343б, 344, 346, 347, 349, 351, 352, 355а, 355б, 365в, 365м, 366, 367в, 372, 373, 374, 376б, 378а, 379, 385, 387, 388, 389, 392, 395, 403, 405, 406, 407, 409а, 409б
- они 31, 41а, 41б, 57, 146б, 296д, 300а, 338, 344, 345, 349, 351, 352, 365в, 366, 369, 373, 376в, 381, 388, 393, 404, 405; оне 387, 402, 405; код ни 145а, 300б; од ни 124в, 145а; у ни (ген) 29, 50, 85, 145а, 40б; ни (акуз) 95, 119в, 376а; за ни 145а, 300б; истера ги ни 300б; сас ни 44б, 94, 145а, 300б; по ни (лок) 300б; нима 145а, 300в, 329, 330; нима ги 141а; ги...нима 300в; код н'и 147; у н'и 300б; сас н'и 44б, 300б; н'има 147; њима 300в; њи (акуз) 148, 300б; помеџ' њи 348; помеџу њи 365а; на њи 147; по њи (лок) 124в, 148, 300б; ги (ген) 89, 338, 410; ги (дат) 41а, 44б, 53, 56а, 57, 60, 62, 67б, 73а, 87, 103в, 126, 136, 145а, 172, 178, 19б, 200, 203б, 208, 209, 211б, 226а, 227б, 231, 243, 273, 279б, 287, 300в, 308, 311, 323, 324, 330, 336, 338, 353, 364, 365а, 376а, 378а, 382, 387, 393, 408; ги (акуз) 29, 30а, 44б, 54а, 56а, 56б, 61, 67а, 67б, 69в, 73а, 73б, 73в, 78, 79, 82, 87, 92, 105, 111, 116, 119в, 123, 130д, 141, 145а, 146а, 151а, 157, 172, 192, 203в, 205, 206, 208, 216, 223, 226д, 227д, 244, 258б, 266а, 296а, 296г, 297б, 297д, 297ђ, 300а, 300б, 320, 329, 330, 338, 339, 344, 345, 349, 352, 364, 365м, 367б, 373, 375, 376а, 376б, 381, 382, 385, 386, 387, 392, 396, 402, 405, 406, 407
- онај (м) 35, 308, 413; на онај (акуз) 308
- онај (ж) 308; онејзи (дат) 41а, 60, 62, 78, 103а; од онеј (ген) 318; од онејзи 78, 125, 234, 318; у онејзи 234; онејзи (дат) 134б, 172, 200, 23б, 304, 319, 413; онуј 30б, 105, 308; у онуј 146а; онеј (мн) 105, 275, 308, 413; онема 60, 258в, 324
- оној 35, 164, 176, 308, 311, 351, 382, 413; од онога 172; оному 78, 119б, 25б, 274д, 298в, 317, 378д; онога 213б; сас онога 31б
- онакав 309
- онда 274в, 376а
- онде 405
- ондека 405, 413
- ондеш'о 88, 94, 147
- ондешња 88
- онојзин 308, 413
- онол'икав 213а, 309; оно-л'иква 80, 309
- онол'икац 310
- онол'ицан 310
- онол'ич'ки 310
- опаднаја 56а, 151а, 365з; опаднала 365з
- опаднику (Вјд) 223
- опадница 18б
- опанке (мн) 44а; опанце 44а
- опанч'ару 44б
- опанч'ару (вок) 223
- опанч'арски 44б
- опанч'е 44а
- опасуваја 376а
- опасувајне 146а, 376а
- оперисе (се) 8б; оперисала (се) 30б, 8б, 402; оперисана 308
- опет 41б
- опива (се) 78, 11б

- опомењује 376б
опраи 114
опрајила 140б
опраг'а, опраг'ај 111
опрашч'а 382
опре (се) 375, 390
опрошч'ава 333
(опузне се) опузна се 56б
опустела, опуститише 395
опцује 206, 271; опцуваја 206
општина 176
опьнак 41а
опьнч'ар 41а, 107
опьнч'арски 42а, 276г
опьнч'е 254а
опьньк 42а; опьнце (мн) 41а, 43, 78, 79, 153б, 213а, 215, 220, 226а, 226б, 226д, 227а, 256, 273, 297ђ, 299в, 308, 330, 338, 352, 391, 413, 415б; опьнци 227б
ора (орак) 79, 192, 218в; (број +) ораа 124б, 262; орасе (мн) 105, 211б, 218в, 226а, 227а, 322, 338
орал (aquila) 52; в. орол, орыл
ораово 78, 124б
Ораховац 19б
орашч'ич'и 177
орол, орлове, орлови 52; в. орал, орыл
ортакльк 140б
орыл 153а; в. орол, орал
осам 52, 262
осамдесет 52, 326
осамнаес 78
осамнајес 32б
осамнасмо 44б
осветује (се) 376б
освоија 78
оскупује 376б
ослабела 395, 408
ослобоц'ејн'е 146в, 249
осми 327
осмина 329
осморица 94, 330
основе 333, 372; основи 372
осом 27, 52, 93, 245, 262, 263, 266а, 326
осом стотин 32б
осомдесед 52, 179а
осомдесет 32б
осомдесети 52
осомнаести 234
осомнајес 52, 262, 326
осомнајести 52
осомсто 52
остави 114, 223, 243; оставте 341; оставија, оставило 114; оставијо 152; остави (3. јл. аор) 114
оставл'аг'е 111
оставувал'е 376а
остада 383
остаи 114, 323; остаи (импер) 62; остаија 78, 106, 114, 146б, 151а, 164, 285, 301; остаисмо 23г, 348; остаише 114
остаји 25, 62, 78, 114, 130д, 133, 213а, 223, 224, 240, 243, 298, 299б, 300в, 338, 405; остаји (импер) 41б, 180, 203б, 268, 288, 405, 411; остајте (импер) 341; остајила 62, 299в; остајил'е 231, 256; остајен 78, 114, 155, 338, 354; остај (3. јл. аор) 78, 114
остал'а 111, 124б, 140а
остал'увал'е 376а
остане 404; остаја 151а, 365ј; остала 365ј; остало 234, 248, 258в, 277ђ, 300в; остал'е 179а, 226б, 351, 352, 365ј, 405; останја 125, 365ј; останала 73а, 239б, 266б, 30б, 365ј; останало 56а, 227в, 274в, 309, 365ј; останал'е 56а, 62, 226д, 298в, 365ј; останаше 30б, 365ј; остадо (1. л. аор) 365ј; остаде 24, 151б, 266а, 273, 298в, 299в, 304, 309, 318, 348, 355б, 365ј; и она оста 365ј; остадо-смо 365ј; остадоше 23г, 211б, 365ј
останује 376б; останувал'е 376а
остар 159, 211а, 31б; остра 159; остро 130г; остре (мн) 226д
остареја 17, 56а; остарела 395; остарело се 56а; остаро (1. јл. аор) 348
острамоти (се) 200; острамотила 240
остри (през) 159; острен 159, 354
стрижи се 343б
Острозуб 29; Острозуп 159
острозупски 159
оструже, остругал 385
остудеја 395
осуден 354
осумнаес 78
осуто 329
осуч'е, осукал'е 385
осьмне 41а, 191, 205, 213а; осьмнаја 42а, 205; осьмна (3. јл. аор) 205; осьмнасмо 205
от 54а, 192, 375
отац 34а, 44б, 54а, 124б, 145а, 147, 195, 209, 220, 227а, 277, 279б, 308, 311, 323, 349, 382, 387; оцу (дат) 148, 375; за оца 338; сас оца 403, 409; оч'еви 226г; в. отьц
отас (отац + зв. сугл.) 130, 148, 176, 179а, 277, 287, 324
отв'рднаја 365и; отв'рднат 353а
отв'ржи (импер) 192, 343б
отега се, отегла се, отегна се, отегнат 365г
отеза 333, 378а; не отезај 339
отекнат 20
отекнувал'е 376а
отел'е (мн. од отел') 124а
отел'ција 124а, 134б

- отеца 213а, 378а
отешчала 177; отешча (3. јд. аор) 177
отиде 365љ
отидне 25, 209, 219, 338, 344, 361, 365љ; отидни 339, 365љ; отиша 151а, 164, 172, 203в, 220, 221б, 237б, 270, 286, 299б, 365љ, 376а; отишаја 365љ; отишл'е 221б, 407; отидо (1. јд. аор) 24, 365љ; отиде (3. јд. аор) 24, 211б, 237а, 237б, 253, 355а; отидо-смо 348, 365љ; отидоше 221б, 274д, 348, 365љ; отоше 168, 192, 226г, 348, 405; отишче 345, 365љ; в. оде, отиде
отјенпут 29, 40б
откаје 368
откинат 56в
откут 211а, 364
откът 34а
отне (се) 172, 355б, 36б; отнаја 36б; отеја 36б; отнала 172; отна ми се 36б; оте (3. јд. аор) 36б; отнат 36б; отет 36б
отнесе 192; отнеси 134б, 192, 220, 300б, 330; отнеја 151а, 192, 236, 270, 354; отнела 192; отнел'е 231, 236; отнесе (3. јд. аор) 41а; отнесоше 192, 226б, 245, 330, 348
отовде 93, 405
отозгор 29, 192, 405, 413
отозгорке 405, 413
отоздол 82, 405
оточ' 29, 78, 40б
оточке 29, 78, 40б, 413
отпаде (3. јд. аор) 365з
отпаднавал'е 355а, 376а
отпустен 157
отпустује 376б
отрани 244
отруваја (се) 219, 376а; отруваше 376а
отсвуд 82, 405
отсвуд 405
отуд 29; в. отут
отуда 226а, 405
отујке 405, 413
отуреницо (вок) 240
отут 29, 82, 211а, 405; в. отуд
отутке 405, 413
отът 41а, 211а
отъц 43
официри 54в
офсен 213б, 278, 288
офсови 213б, 226г
офца 54а, 78, 106, 119б, 172, 181, 192, 195, 213б, 263, 265, 338, 350, 395, 401б; в. овца
офч'ар 119б
офч'и 103б, 213б; офч'о 94, 119б, 148, 213б
оцат 44б, 46, 151б
оцът 43
Оч'а 111, 124а, 181, 242
Оч'анин 124а; Оч'ани 238; сас...Оч'ане 227а
Оч'анка 74а, 124а, 282, 349, 353а
оч'ански 124а
Оч'анч'е 124а
оч'екувал'е 377
оч'ем 333, 404; оч'у 218а, 333; оч'еш 42а, 62, 82, 146в, 211а, 279а, 296б, 336, 404; оч'е 30б, 44б, 50, 54а, 124а, 164, 20б, 211а, 213а, 222, 238, 296б, 343а, 378а, 378г, 404; оч'емо 404; оч'ете 404; оч'ев 404; оч'еф 404; оч'аја 103в, 124а, 151а, 302, 347, 404; оч'ала 124а, 365а, 387, 404; оч'ал'е 369, 404; оч'аше (2. јд. ипф) 369ђ, 404; оч'аше (3. јд. ипф) 124а, 213а, 253, 266а, 284, 296д, 330, 367б, 387, 404; оч'асмо 372; оч'ау (3. ми. ипф) 404; оч'ау 349; оч'ав 349; ч'у (енкл) 344, 404; ч'е
- (енкл. за сва лица у фут) 344
оч'ки 124а
оч'копи 92, 213а, 338; оч'ко-пија 92, 164; оч'копен 92, 164
оч'оваднику (вок) 223
оч'овадницо (вок) 240
оч'ори 395; оч'ореја 395
оч'у (очух) 124в; оч'уа 124б
оц'а 78, 121, 133, 338
оц'иница 134а
ошккопен 92, 155, 164, 354
ошкч'рбен 164
ошто 303; за ошто 303, 376а, 380; на ошто 303; сас ошто 303; у ошто 303, 372
осебне 130в, 365л; осеба 130в, 151а, 173, 365л; осебнаја 56а, 130в, 151а, 355б, 365л, 378а, 378б; осебла 365л; осебнала 365л; осебло 130в, 365л; осебнало 56а; осебл'е 193, 365л; осебнал'е 130в; осе-бо (1. јд. аор) 24, 130в, 348; осебе (3. јд. аор) 130в; осебна 376а; осеб-нат 130в
ос'рне (се) 130г
па 303, 411
Павл'е, Павл'ета 254б
Павл'етоф 254б
Павл'етовица 254б
падајне 146а;
падајн'е 146в, 249, 344
паднаја 56а, 151а, 186, 365з; паднала 56а, 69б, 95, 186, 365з, 378в; пад-нал'е 352, 365з; пала 69а, 73в, 365з; падо (1. јд. аор) 365з; падна (3. јд. аор) 29, 186, 405; па-де (3. јд. аор) 29, 56б, 82, 348, 355а, 365з, 405
паднавала 376а
пазаран 41а, 277; пазарни дън 41а, 277
пазарен 51, 277

- пазарлък 426, 374
 пакос 209
 памтење 148, 155, 354
 памти 105, 173, 308; памте-
 ше (3. јд. ипф) 173
 памтивек 196, 173
 панталоне 93
 Пантел'имон 90; Свети
 Пантел'имон 90, 274в,
 315
 панти 173
 пантолоне 93
 панџа 134а
 паоц 78
 папрач' 192
 паприка 125, 182, 308
 парадајс 106, 276в
 парастас 86, 220
 пароклја 31, 127, 145а, 237а,
 320
 (парче) две парчѐти 266а
 пасторак 196
 паст'рма 73а
 пасту (пастув) 124в, 218в
 пасту^w 218в
 патл'иц'ан 133, 134а; два-
 -три...патл'иц'ана 262;
 патл'иц'ане 226а
 патријарак 127
 патријарах 86, 128
 паук 55, 78, 117; два-три
 паука 55
 паун 78
 пауница 78
 паутина 78, 117, 123
 пауч'ина 55, 78
 пацоф, два пацофа 203а
 Паштрик 44а, 62, 192, 211а,
 226б, 281, 405
 (педесет) сто педесет 239а
 пеја се 170, 366
 пејесет 78, 106, 227г, 326
 пејесети 106, 327
 пејестина 106
 пека (се) 50, 80, 405; пекло
 (се) 41а
 пекл'а (петља; именица)
 175
 пекл'а (гл) 175
 пензија 299б
 пенџера 133, 134а, 179б,
 226б, 274а
 пенџерл'ија 124а, 134а
 пензија 130б, 147, 172, 284,
 351
 পেপেја 196, 34а, 44б, 124в,
 151б, 151в, 218б, 218в,
 373, 394, 415а
 пепел'уша 272
 перје 103б
 перјо 103б
 песак 43, 44б, 376б
 песма 105
 песто 190, 263
 пестотин 245, 326
 петак 43, 44б, 324, 40б
 петал 44б, 153а; в. петъл
 пети 327
 петина 329
 петл'иче 254а; петл'ич'ич'и
 226д
 петнаес 41б, 44а, 179а, 262
 петнајес 78, 106, 326
 петнајести 106, 327
 петнајестина 106
 петорица 330
 петоро 94
 петраил' 78, 79, 87, 124б
 на дън Петровдан 41а, 44б
 на дън Петровдън 42а, 43
 Петроф'анин 268
 Петрушове (Дјд. ж. р.) 319
 Петрушовица 269
 петъл 42а; петлови 226г; в.
 петал
 пецки 182; Пецка наија 182
 печ'анац (врста ветра) 44б,
 45
 печ'ејн'е 146в
 печен'е 147
 печиво 148, 174, 343б
 печ'ооч'ан 44б, 78
 печ'ооч'ник 78; печ'ооч'ни-
 ку (вок) 223
 печ'ооч'ница 78
 пеш (пешке) 81
 пе-шејесед године 328
 пешес 245, 263, 326, 387
 пешч'ир 198
 пијан, пијана 80, 103в
 пијаница 19а, 58, 62, 80,
 103в, 238, 304
 пијансто 111
 пијац 219, 221а, 221б, 274е
 пијејне 146а
 пијејн'е 146в, 251, 311
 пијејње 146б, 224
 пијење 22, 23в, 148, 235
 пиктије 127
 пил'ивани 90
 пил'ич'и 227д, 298б, 323
 пипнаја 56а
 пиринч' (в. пиринц') 136
 пиринц' (в. пиринч') 136
 писаја 236
 писка 335, 379, 380; писка-
 ла 380
 писма 274а, 319
 писује 274а, 334, 376б; пи-
 сувало 376а
 пита 40б
 питајне 146а
 питање 249
 (питује) питуваја 192, 297б;
 питуваше (3. јд. ипф)
 153б
 пифтије 127
 пихтије 127, 128
 пишти, пиштеја, пиштело,
 пиштеше, пиштеуч'и 380
 плавкаст 209
 плавоок 78
 пладне 20б, 349
 плакајне 145а, 146а, 349
 плакауч'и 78
 плаовито 124б
 платен 354
 плача (им) 192, 378а, 38б
 плоа 78, 125; плоје 78, 125
 плоч'ас 209
 плуч'а 57, 145а, 402
 пл'ач'кац'ија 134б
 пл'ек 127
 пл'емња 148, 172
 пл'ех 128
 пл'ехано 128
 пл'еч'о 274г; обџдва пл'еч'а
 48, 274г; пл'еч'а (мн)
 145а, 274г; пл'еч'и 97,
 274г
 пл'ува 376в

- плунат 56в
 поазгњи 41б, 78; поазгњише 42б, 78
 поарно 78
 побегне 151а, 172, 301, 305, 308, 318, 365д, 367в; побега 85, 365д, 367в, 407; побегла 93, 234, 241; побегл'е 222, 405; побегнал'е 226д, побеже (3. јд. аор) 24, 125, 156, 208, 219, 273, 327, 355б, 365д, 394; побегосмо 23г, 348, 405; побегоше 27, 348, 365д
 поблизо 29
 (повач'а) повач'аше 123
 поверејне 140а
 поверејн'е 146в
 повива, повиваучи 116
 повијен 116
 повратило се 56а
 повреден 323
 (повуч'е) повучи 343б
 поганац 44б, 46; поганцу (вок) 223
 поганљк 42б
 поганч'е 254а
 погинаја 56а, 151а, 308; погинала 56а; погинал'е 56а, 351; погина (3. јд. аор) 124б, 407; погинаше 23г, 56б, 348
 погл'еда 31б, 33а, 335; погл'едај 105, 141, 392
 погл'едувал'е 376а
 подапнаја 36б
 подгреје 103в
 подгреје 376б
 (подигне) подигни 82; подига 355а; подигосмо 348
 подљнак, два подљнка 41а
 подл'утен 35а
 подметнаше 23г, 56б, 172, 220, 348
 пођем 415б
 пождригује, пождригуваја, пождригување 178
 пожђеје 39б; пожњето 369
 позаветрина 281
 позатуцанос 281
 позлатено 35а
 позна 351; не гу познадо 388; познаде (3. јд. аор) 388
 познава 296б, 333, 38б
 познаје 300б, 38б
 поиска 379, 390; поискај 379
 поитај 124б
 појање 148
 поје 25, 296ђ, 310, 344, 36б, 401а; појала 34б; појал'е 10б, 140а, 369; појаучи 401а
 поједе 274е, 31б, 388
 појејне 146а
 појефтинил'е 119а
 покатиљ', в. катил'
 Покладе 174, 275
 поклоњет 20, 353
 покојан 44б, 277; покојне (Дјд. ж. р.) 23б; покојни 277
 покојњи 149, 211б, 277
 покријен 115, 155, 35а
 покровац 44б
 покропен 35а
 пок'рстен 158
 покупувал'е 402; покупува-смо 296г; покупуваше 78, 273, 275, 297б, 319, 324, 330
 покутњица (по + кутњица) 174, 281
 (пол) годину и пол 27; два и пол 153а
 пола 211б, 219, 234, 235
 полгодина 140б, 154
 полноч' 140б, 154; до полноч'а, от полноч'а 219
 половин 30в, 274б; до половин 30в, 81
 полока 78
 полч'аник 93
 полько 41а, 43, 140б, 17б, 349; полькоте 41а, 140б
 польсно 43, 40б
 польч'ко 41а, 407
 (пол'егне) пол'ега 151а, 365а
 помаже 296б
 поменало се 56а
 помец' 348
 помец'у 41а, 181, 195, 301, 365а
 помивач'а 11б
 помисл'ела 23б, 395
 помогне 62, 80, 239б, 298в, 319, 338, 346, 349, 367б, 403, 404; да поможе 367б; помогни 339, 367б; помогните 367б; помози 367б; помогл'е 367в; помогоше 125
 помогнувала 17
 помрел'е 74б; помреше 16б, 200, 209, 271, 315
 помузе, помузи 69а
 понапасник 281
 понапре 239а
 понапрет 62, 349
 понапрешн'о 94, 147
 понедјаник 107, 108, 124а, 276а
 понижи 192
 поновује (се) 376б
 (поодак) при поотку 78
 пооди 78, 124а, 124б, 213а, 36б
 пооч'им 78
 попац 44б
 попнала (се) 36б; попнало (се) 56а
 попосл'е 281; в. посл'е
 поправл'а 111
 попраи 78, 114; попраија 114, 213а
 попраји 54а, 114; попрајил'е 226б; попрај 78, 114; попрајише 242
 попрал'а, попрал'аја 111; попрал'аучи 78, 355б
 попузнаја (се), попузнала се, попузнасмо се 69а
 попушта 157
 попуштила 34а
 поразбол'оше се 393
 порасне 213а, 333, 338, 365к; пораснаја 151а, 365к; пораснала 365к; пораснал'е 231, 258в; пораса

151а, 209, 365к; порасл'е 365к
 пос 50, 192, 209, 213а, 276а, 278; пости (мн) 226б; посте 226а; у Велике посте 227а
 поса (посао) 286
 посан 446, 209
 (поседне?) поседо (1. јд. аор) 348, 365о
 посеје 274а; посеј 105, 339
 посека 69а
 посипе 334, 372
 поскура 86
 поскуриша 86
 поскурч'е 86
 посл'е 29, 140а, 146в, 151а, 249, 258а, 298б, 299б, 300в, 338, 365љ, 368, 376а, 400; најпосл'е 281
 последно 145в, 274в
 последн'о 94, 147
 последњо 94, 187, 217а
 посл'ешањ 197; посл'ешњо 94, 197
 пос'ркај (импер) 339, 378а
 поставен 155, 354
 два постада 192
 постакија 198
 постаг'ала 111
 (постане) постаја 365ј; постанаја, постанал'е, постадо, постана 365ј
 постач'ија 198
 пострами 200
 посьпка 41а
 посьпне 41а; посьпна се 56б
 потамо 281
 (потекне) потека 151а, 365ж; потекнаја 56а, 365ж; потекнала 56а, 87, 365ж; потекл'е 273; потеч'е (3. јд. аор) 355а; потекна (3. јд. аор) 56б, 365ж; потекнат 353а, 365ж
 поткаје 368
 поткивач'и (Нмн) 372
 потпал'к 43
 потрефија 29; потрефило 405

потруја 374
 поуmrеше 23г, 348
 пофал'ил'е 296ђ
 пофач'а 110, 123, 213а, 338; пофач'ал'е, пофач'аше 123
 поч'ин'е 143
 поч'ине 146б, 175, 368, 396; поч'еја 151а, 366, 370, 382, 383; поч'наја 366; поч'ело 62, 164, 273, 304, 376б; поч'ела 376б, 381; поч'нала 56а, 366, 369; поч'ел'е 73в, 352, 366, 369; поч'нал'е 56а, 206, 338, 366, 383, 396; поч'о (1. јд. аор) 94, 348; поч'е (3. јд. аор) 119в, 376б; поч'есмо 396; поч'еу (3. мн. ипф) 366
 поч'нује 338, 376б; поч'нувај 339, 376б; поч'нувал'е, поч'нуваше 376а
 пог'е 83; пог'и 381; поша 88; пошл'е 55
 пог'не 178
 пошал'е 236
 поштејне 145а, 146а, 376а
 пошто 386
 поштовајне 377
 поштовајн'е 146в, 252, 377
 поштувајне 23в, 146а, 150а, 376а
 поштувајн'е 146в
 поштувајне 146б
 поштувало (се) 376а
 поштување 22, 23в, 150а
 пра 21, 124в, 218в, 306, 394
 на пра Бога 81
 прабаба 86
 прави (се) 114, 273; правил'е 29, 41б, 114; правен 155, 354
 прадеда 86
 праија (се) 41б, 140б, 200; в. праји
 праји 25, 27, 34б, 41а, 41б, 78, 83, 86, 92, 103а, 114, 134б, 136, 204, 213а, 221а, 227в, 234, 239б, 240, 323, 331, 344, 40б;

прајила 140б; прајил'е 29, 140а, 351; прајен 10б
 прајње 179б
 праска 205
 пратен 20, 354
 прашак 203в, 376б, 381
 п'рви 41а, 73а, 327, најп'рви 281
 преарч'и (се) 78, 124б
 (пребегне) пребеже (3. јд. аор) 24
 пребранац 44б, 4б
 превадује 376б
 преврије 370
 прегл'еда 392
 прег'рш, два прег'рша 209; кол'ико прег'рша 262
 прегува, прегувај 69а
 прегуне 67б, 69а; прегунаја 69а; прегуна (3. јд. аор) 67б, 69в
 прегунају 67б, 69а; прегунавај 67б; прегуновај 69а
 предава 183
 предаје 220, 38б
 предње 94
 преесапи (се), преесапија (се) 124б
 прекадује 376б; прекадуваше (3. јд. ипф) 376а
 прекај 105, 409б
 прекинала 56а; прекина (3. јд. аор) 56б
 прекињује се 376б
 прекјутре 103б
 прекјуч'ер 103б
 прекој реке 234
 премени (промени), пременила 67б
 премеч'а (се) 219, 335, 381; премеч'ај 339, 381
 пренесује 33б, 376б
 преникнује 67б, 376б, 381
 преобука (им) 78
 преобукује 376б; преобукувал'е 376а
 преотне 172
 препало (пропало) 67б
 препира (се) 378б
 препискал'е 351

- препишти 380; препиштеја 151а, 380; препиштела 395; препиштело 380
 препл'егује 336
 препне (се) 366; препни 366
 препне се (припне се) 546, 67а; препни се 67а; препнаја се 56а, 67а, 151а, 366; препнала се 67а; препна се 566, 67а, 366
 преповива 116
 препраји 2036
 (препукне) препука 151а
 прерипнаја 56а
 преседнику 220
 пресилни (присилни) 67а, 211а
 прескач'а 382
 прескита (проскита) 676; прескитај 378а
 пресмејува 125
 пресмејувајне 78, 125, 146а, 376а
 пресолък 42а, 43
 представл'а 111
 (престане) престаја 151а; престанат 56в
 престанувал'е 376а
 пресуши се (просуши се) 676
 претија (предебео) 1516
 претресује 3766; претресуваја 376а
 преудале се 344, 387; преудале се (3. јл. аор) 387
 преч'ека (причека) 67а; преч'екај 67а, 105; преч'екаја 67а; преч'ека (3. јл. аор) 67а
 преч'ита (прочита) 676, 213а
 прешупл'ен (прошупљен) 676
 прешупл'и (прошупљи) 676
 пресвира (се) 676, 130а
 п'рс (кроз) 409в; в. п'рс
 привати 123, 213а
 привика 324; привикај 60, 231, 324, 339, 378а; привика (3. јл. аор) 324; привикасмо 348
 Приздрен 201
 Приздренка 201
 призивл'а'е (се) 111
 признуваја 376а, 377а
 Призрен 201, 211а, 219, 297г
 Призренац 305; Призренце (Нмн) 201
 Призренка 201
 Призренч'е 254а
 пријаје, пријало 391
 пријател' 296в
 прикажња 67а
 прил'епи 67а
 примен 354
 примуваја 376а
 принесувал'е 376а
 приоди (импер) 220
 припнаја 366
 прислабеја 29, 85
 пристави 114
 пристал'а 34а, 111
 притиска 151а; притискаше 380
 притисни 67а; притисните 56в; притиснаја 67а, 151а; притиснало 67а
 притиснуваја 376а
 прифат 308
 прифатан, прифатно, прифатне 121
 прифати 676, 123; прифати (импер) 79
 прифатници (мн) 121, 2266
 прич'ека 236; прич'екај 2396; прич'екајте 67а
 прич'ес 145а, 209, 300в; прич'еста (Гјд) 209
 прич'естија 67а
 прич'ешч'увал'е 376а
 приц'е 135а; приц'и 160, 223
 приштевьч'ки 41а
 Приштина 205
 проалака 333, 378а
 проврије 62, 304, 370
 провуч'е 69а
 прогува, прогувај 69а
 прогуне 170
 да прода, да продамо 387
 продава, за продаву 386
 продава (се) 41а, 676, 82, 133, 185, 2216, 333, 386, 390, 406; продаваја 227а; продавау (3. мн. ипф) 2586, 349; продавау 386
 да продаде 349, 387; продаја 172; продал'е 30в; продало 102г, 185, 236, 387; продаде (3. јл. аор) 124а, 309, 348, 349, 387; продадосмо 23г, 348, 387; продадоше 387
 продадне 387
 продаје 386
 проз 50, 130а, 395
 проклетник 11
 проклетњик 11
 прокл'етнику (вок) 223
 прокл'етњику (вок) 223
 прол'ет 2746; в. прол'еч' прол'етњи, прол'етњо 174
 прол'еч' 2746
 прол'еч'њо 174
 промаал'е; в. маа
 промисл'и се 140а
 прооди 78, 94; проодија 151а; проодеше (3. јл. ипф) 349
 пропадне 67, 151в; пропаднаја 56а, 151а, 186; пропаја 426, 151а, 365з; пропаднала 56а, 2116, 365з; пропала 81, 223; пропал'е 29, 226а, 2266, 351; пропаднал'е 56а; пропаде (3. јл. аор) 24, 81, 365з; пропадна (3. јл. аор) 365з; пропадоше 416
 пропане 111; в. пропадне
 прос 211а, 232в, 234, 274а, 309
 просеј 339
 просејакиња 318
 просне 676, 107, 227а, 333, 336; проснаја 56а, 676; проснала 56а; проснал'е 41а; просни 26; просните 26, 227а, 342; проснат 56в, 353а; проснашч'у 56г, 345

- проснувачин 23а, 376а
 прот^арнасмо 566
 професор 31, 119а
 процьфта 41а, 205, 213б,
 383; процьфтаја 151а,
 205, 213б, 383; процьфте-
 ла 42а, 60; процьфта (3.
 јл. аор) 42а
 прочита (се) 67б
 прочьчка 49
 процьвака 164
 процье 50, 135а, 160, 177,
 222, 226в, 278, 309, 338,
 344, 360, 406; процье (3.
 јл. аор) 360, 406; процьи
 405; проща 94, 151а, 200,
 217а, 234, 405; процьо-
 смо 348; процьоше 41а,
 226в, 355а; в. процье
 процье 135а, 160, 281, 360;
 в. процье
 процьувало 360, 376а
 прошега (се) 67б
 проширава 377
 прощчава, прощчавај, про-
 щчавајте 157
 просебне 130в
 просвирка 130а
 просира (се) 130г, 173
 прс (прст) 278
 прс (крост) 409в
 прсја 103б
 прсеје 275, 376б
 прснало 56а
 прстење 226г
 псетанце 163
 птица 163
 птичурина 163
 пужмуш, пужмужа 69а; пу-
 жмужи 226б
 пуза (се) 69а, 103а, 213а,
 333, 378а; пузај се 339,
 378а
 пуклотина 203г
 пукне 338; пука 250; пуче
 119в; пукнат 56а, 179а,
 353а
 пуловер 33
 пун 124б, 227в, 294, 379
 пунцат 294
 пуцак 45, 55
 пуцулци (Нмн) 226б
 пуцк 42а, 43, 114, 151б
 пуста (гл) 157
 пустаја 124б
 пусти 157, 216; пустен 157,
 262, 354
 пут 56г; на пут 55
 три-пут 262; пет пут 376а;
 по два пута 347; три
 пута 262
 путувала, путувале 376а
 пуцајне 146а
 пуцајне 146в
 пуцајње 146б
 пуце, мн. пуца 254а; две
 пуцети 266а, 326
 пуш (пуж) 69а
 (пушта) пуштаучи 157; пу-
 штала 157
 пушти 86, 157, 296б; пу-
 шти (импер) 223, 227в,
 266а, 339; пуштија 236,
 130б, 157, 235; пуштила
 (се) 164; пуштиле 157,
 300б; пушти (3. јл. аор)
 69б, 373; пуштисмо 23г,
 348; пуштише 157, 296д;
 пуштен 20, 157, 354
 пушча (се) 62, 157, 213а,
 227д, 256, 297б, 335,
 336, 338, 382; пушчај
 (се) 54в, 107, 157, 320;
 пушчаја, пушчале 157;
 не пушчаше (3. јл. ипф)
 349; пушчаучи 157
 пца, пци, пцима, в. пс
 пцетанце 163, 164
 пцетиште 163, 164; пцети-
 шта 148, 163
 пцето 124, 163, 164; пцета
 (мн) 323
 пцофка 20б
 пцује, пцуваући 20б; пцу-
 ваучи 78
 пчела 163
 пчелар 163
 пчелин 163
 пчел'ињак 163
 пькл'ен 41а
 пькл'еник 42а
 пьнь 41а, 148, 164, 294, 374
 пьс 41а; пца 105, 163, 164;
 пцу 163, 220, 236; пцу
 (вок) 223; пци 163, 226б,
 348; пцима 163, 231
 пьсадија 42а, 103б, 205
 пьски 41а, 211б, 276г, 286
 раат 78, 111, 124б
 раатльк 124б
 работа (гл) 275, 338; рабо-
 таја, работала 395; рабо-
 тале 140а; она работаше
 405
 работне луди 200
 раванија 85
 равнина 172
 равница 172
 равно 172
 раденички 31
 Радетов 20, 291; Радетово
 20; Радетова 291
 Радетовица 291
 Радетовичин 291
 Радивој 105, 232б
 радија 395; радиле 404
 радијоне (мн) 106, 388
 раднички 31
 радн'а, у радн'у 147
 радња 148, 234, 263, 298б,
 411
 радос 209, 216; радоса (Гјд)
 209
 радосан 44б, 209
 разан 277
 разапнаја 36б; разапнал'е
 56а, 36б; разапна 56а
 разбегне (се) 344; разбег-
 насмо се 23г, 56б, 348,
 365д
 разбол'еја се 407; разбол'е се
 (3. јл. аор) 140а, 271, 348,
 355в; разбол'есмо се
 355в; разбол'осмо (се)
 393
 развива (се), развивај 11б
 развика (се), развикај се
 378а
 развикувал'е (се) 376а
 разв'рзуваја, разв'рзувало
 (се) 376а
 разглед 392

- разгледује 338
 разграњала (се) 196
 разданило се 446
 раздњи се 41а; раздњиче 42а
 разлади 1246
 размаа се; в. маа
 разменује 3766
 размесује, размесувај 3766
 размеч'а (се) 381
 разудадоше (се) 226д, 323
 разыгне 41а; разыпнаге 42а, 56а; разыпна (3. јд. аор) 308; разыпнаше 566; разыпнат 366
 ракетла 203г
 ракија 31, 42а, 48, 58, 69а, 78, 88, 89, 91, 103в, 105, 133, 147, 172, 198, 227д, 234, 235, 238, 254а, 281, 282, 285, 291, 299б, 339, 340, 344, 345, 365ж, 372, 373, 376а, 376б, 378б, 386, 387, 404
 ракигија 1346
 раковч'ански 79
 ралник 140б, 154
 раман, рамна, рамно 172
 раме 274д
 рамнина 172
 рамница 172
 Рамниште 172
 рамо 274д, 365з
 рана (храна) 235, 279б
 рани (храни) 124а, 222, 307, 316, 338
 (рано) порано 297д, 347;
 раније 31, 63, 279а, 279б
 Рангеја 79, 151в, 218б, 276;
 Рангела 22, 79, 80, 124б, 221б, 315, 316
 рањет 148, 353
 Раовац 44б; по Раофцу 213б, 221а
 Раовчанин 78, 79, 124б, 213б; Раовч'ани 79, 124б, 213б
 раовч'ки 41а, 78, 308
 расипе (се) 372
 расипувај 339, 376б; расипуваја 151а; расипувачи 376а
 Раско 190
 раскови (импер) 372
 раскомати, раскоматија се, раскоматиле 192; раскоматен 155, 192, 354
 раскутница 148, 174
 расол 153а
 расолмесо 140б, 154
 расолница 140б, 154
 распекла, распеклај, распеклаја, распекла (3. јд. аор), распеклан 175
 расповива 116
 распоје се, распојаја се, распојалге се, распоја се 401а
 распреч'а, распреч'ај 381
 распреч'уваја 376а
 распушти, распуштија, распуштише 157
 распушч'а, распушч'ај 157
 расте 41а, 86, 172
 растоварује 333, растоварувалге 376а
 растрви се 73а; растрвен 353а, 402
 растуваја, растувалге 376а
 расцветалге (се) 205
 расцветан 20
 расцепа, расцепај, расцепаја, расцепа (3. јд. аор) 177
 расцфга (се) 41а, 177, 205;
 расцфгала (се) 177, 205;
 расцфгалге се 42а, 177
 ратувајне 146а, 376а
 ратувајње 146б
 ратувала 376а
 рафт, рафтове (мн) 200
 рачваст 209
 раг'ала 133
 рашијен 114
 рашч'епи 177; рашч'епија 177, 227а; рашч'епилге 177
 рашч'ешгала 177
 рашч'ини 177
 рашч'пори 177
 рбат 73в
 рбс (леђа) 73в
 рвалгина 73в
 ребро 183
 реванија 85
 рекне 62, 149, 333, 365ђ, 404; рекн'ем 149; рекн'ем 149, 365ђ; рекни 339, 365ђ; река 151а, 271, 277, 300в, 365ђ; рекаја 365ђ; рекаја 17, 56а, 88, 302, 365ђ; рекла 60, 140а, 243, 270, 296б, 296в, 365ђ, 409г; рекнала, рекналге, реклге 365ђ; реко (1. јд. аор) 41а, 82, 236, 365ђ, 406; речге 41а, 149, 203б, 231, 279а, 296в, 340; рекоше 348, 365ђ
 рекн'ем, в. рекне
 рекн'ем, в. рекне
 ремењ 150б
 ренген 183
 ренда, на ренду 79, 274а
 рерна 183
 Ретимња 172
 реума 78
 рецепта 274а
 реч' 44б, 21б; два реч'а 21б, 262; два-три реч'а 21б, 262; реч'ови (мн) 145а, 21б, 226г, 228
 решето 85
 ржан 73в; ржано 73в, 172
 ржаница 73в; саз ржаницу 44б, 73в, 172
 ржаве (мн) 73в; в. рш
 којн ржи 73в
 у рз 73в, 211б
 рибуловац 95
 рика (гл) 335, 378а
 рипнаја 56а; рипна (3. јд. аор) 56б
 Рисјанин 103б, 124а, 268;
 Рисјане 227а; Рисјанима 231
 Рисјанка 124а
 рисјански 124а
 Рисјанч'е 124а
 ррка 73в, 177
 ррмач'а 73в

- робл'е 156
 робувала 236; робувал'е 376а
 рогозина 173
 рогац'а 134в, 173
 роден 1516, 155, 278, 354
 родител'и 323
 розга 105, 173
 ром (рум) 92, 213а
 ропсто 111, 306
 рофито, рофите 121
 рошки 181
 роц'ак 133, 135а, 284; роц'аци 2276, 351, 360; рогацима 231
 роц'ака (ж) 135а, 179а
 роц'ен 22, 78, 155, 354
 роц'ендљн 29
 роц'ење 128
 ружичаст 209
 рука 55, 308, 321, 338, 353, 365л, 383
 руна 1306; рунаше (3. јл. ипф) 1306
 руо 1246
 Руси 352, 405, 408; Русе 348
 русје (Нмн. од рус „трун“) 1036, 267
 русјав, русјаво 1036
 руч'авајне 146а
 руч'ак 50
 руч'ек 41а, 48, 50, 88, 148, 2216, 297ђ, 355в; руч'кови 227г
 руч'ък 50
 'рч'ка, 'рч'кај 73в
 'рц'а 177
 'рц'аф, 'рц'аво, от 'рц'авога 73в; по'рц'аф 2796
 'рш 73, 211а; в. 'ржеве
 рьдк'ва, от рьдк'ве 41а; в. ьрдк'ва
 с (предл) 145а, 279а, 297в
 са (< сотъ) 57, 145а, 306, 402, 416г
 саан 78, 1246
 саат 78, 93, 1246, 1536, 181, 262
 саатч'ија 78
 саатч'илак 78
 саба 78, 124в, 218в; саба зора 218в, 219
 сабајл'е 73а, 78, 125, 1516, 205
 сабере 44а, 172; сабери 41а; сабраја (се) 446, 2116, 227в; сабрано 446
 сабрьлак 48
 сабрьльк 48
 саветувала 236, 271
 савива (се) 446, 46, 116
 савијен 446, 116
 сад 44а
 саз, в. сас
 саз, в. сас
 сајбија 103в
 сајне 103а, 108, 378а
 сајнице 69а, 103а, 108, 244, 275
 сакрана 31, 127
 сакрани (се), сакранисмо, сакрањена 127
 сакрије 446; сакрил'е (се) 446, 349
 сал 50, 56а, 80, 89, 102г, 176, 193, 197, 212, 226а, 266а, 2746, 285, 297г, 308, 311, 323, 330, 339, 387, 404, 405, 406, 407, 410, 411
 салд'рма 86, 154
 салфета 351
 сам (< сът) 446, 56а, 94, 146в, 277а, 323, 365з, 380, 402, 405
 самари (мн) 351
 самарц'ија 73в
 самарц'илак 47а
 самац 446
 самел'е (се) 446, 338
 (самне) самнач'е 446
 самнује 446; самнување 148
 само 73а, 82, 1406, 220, 223, 235, 258в, 262, 2666, 274г, 275, 300в, 305, 307, 323, 360, 365а, 376в, 381, 406
 самодруга 299в
 сан 78
 сандак 47а
 два-три сандука 476; два сандука 262
 сандък 426, 366; два сандък'а 416; сандьци (Нмн) 2266; сандьце 416, 226а, 227а
 сандьч'е 254а; сандьч'ич'и 2586
 сапнаја 56а
 сапунг'ильк 426
 сапуњ 1506
 сарани 200; саранета 353
 сас 29, 446, 48, 49, 56а, 62, 67а, 73а, 74ђ, 86, 94, 103в, 105, 106, 111, 120, 123, 124а, 130а, 1306, 130г, 141, 145а, 1456, 146а, 1466, 156, 177, 185, 202, 203ђ, 211а, 213а, 223, 227а, 2276, 227в, 238, 244, 251, 253, 259, 271, 274ђ, 282, 284, 296д, 2976, 2986, 3006, 302, 303, 304, 308, 316, 321, 323, 330, 338, 339, 345, 349, 366, 373, 374, 376а, 381, 394, 403; саз 446, 147, 3766; саз 446, 169, 172, 179а, 244, 259, 275, 339, 3766
 сасвем 29
 сасвим 446, 311
 саставл'увал'е 376а
 састаји 446
 сат (сада) 44а, 279а
 сат (Uhr) 52, 78, 178, 219, 262, 308, 326, 376а, 394
 саткаје 446, 368
 сахрана 128
 сахрани 128
 (сач'ува) сач'увај 446
 сац'ајак 134а
 (сапије) сапила 446, 256; сапијен 446, 78, 114, 259
 сваки 305, 379
 свакој 305; свакому 22, 329, 403, 404
 свакоја 305, 308

- свакојак, свакојака, свакојако 305
 сватови 360
 свашга 304
 све 41а, 82, 208, 308, 311, 322, 323, 330, 349, 386, 406, 407
 свејено 178, 185
 свекар 446, 296в
 свекојак, свекојака, свекојако 305
 свекрва 19а, 62, 74а, 111, 154, 236, 239б, 296в, 297в, 365з, 376а, 395
 свекрвин 74а, 299в
 свекрвичету (Дјд) 256
 свекр 42а, 43
 Световраче 274в
 за свепти 23д, 304, 349
 сви 185, 219, 311, 315, 338, 345, 349, 365в, 386, 388, 393, 405; свема 106, 311; свима 63, 222, 311, 324, 329, 330, 338
 свијна 146а, 156
 свински 145в, 216
 свинче 156
 свинштина 196
 (свин'а) свин'ама 147, 243
 свиња 143, 148, 156, 338, 387
 свињче 94
 свира 397
 свирање 446, 1466, 251
 свире 73а, 335, 338, 397; свиреја 397; свиреше (3. јд. ипф) 207
 свој 105, 316; својега 22, 307, 316, 317, 365м; својему 22, 94, 220, 236, 307, 317; своје (Д—Лјд. ж. р) 320, 386, 391; својеји (Д—Лјд. ж. р) 78, 103в, 319, 320; својејзи (Д—Лјд. ж. р) 41а, 78, 80, 103в, 180, 226д, 307, 319, 413; своју 103в, 200, 281; своје (мн) 307, 323; својема 231
 својштина 382
 сврака 113, 192
 сврдал 446, 46, 153а
 сврчак 446
 (свуче) свучи, свучите се 343б; свучо 177
 свучујем се 376б; свучувај, свучувала (се), свучувачи се 376а
 свучош 151а, 217, 308, 311, 380, 395
 се (< сръ) 57, 402, 416г
 себап 192, 231
 себапшија 192
 от себе 301, 319, 388; себе (дат) 27, 62, 274д, 301; си (дат. енкл) 299, 301; себе (акуз) 27, 301, 392
 северац 446, 45
 севна (3. јд. аор) 56б; севнало 56а
 сега 51, 57, 406
 сеге 51, 69в, 406
 седам 52, 87, 103в, 192, 263, 266б, 273, 326
 седамдесет 326
 седамнајес 326
 седамсто 52
 седење 150б
 седми 327
 седмина 329
 седморица 330
 седне 346, 81, 236, 341, 365о; седни 339; седн 365о; седнаја 56а, 365о; седналге, седи 365о
 седне 149; в. седне
 седом 27, 41а, 52, 93, 262, 263, 299в, 326, 376а
 седомдесет 52, 263, 326
 седомнајес 263, 326
 седомстотин 52
 сејач 103в
 сеје 25, 346, 134а, 366; сеј 105; сејала 347; сејано 103в
 секира 68, 159, 221а, 345, 378а, 395
 секирче 55, 254а
 (секне) секнаше 56б
 сектембар 203д
 селски 140б, 154, 156, 170, 176, 216, 223, 274д, 276г, 278
 Селше (село у Сиринишкој жупи) 154
 селамет 195
 селанин 268
 селаци (Нмн) 351
 септембар 203д
 сера 68
 серава, сераву 68
 сестра 200
 сестричња 196
 сестришња 196
 сечко 35
 сечко 68
 сегаде (јд) 134а, 191
 (сегадиче) сегадичи 134а, 191
 сине (Вок) 30а, 41а, 88, 119а, 224, 226а, 244, 251, 259, 272д, 275, 304, 349, 369, 376б, 396, 402, 405, 408; синови 196, 338, 415б; синове 196, 227в, 349, 415б; синовима 196
 синиче 254а
 синко (вок) 281, 282, 296д, 404
 сингев 213а; сингеве 73а, 216, 284
 синоч 29, 406
 синочке 29, 406, 413
 сингир 134а, 300а
 сипе 303, 307, 320, 336, 372; сипи 339, 372; сипите 372
 сипује 151б, 216, 372, 376б
 сир 234
 сира 41б, 103б, 154, 213б, 274е, 276д
 сирац 44а, 219, 276г
 сирејне 94, 113, 146а
 сирејне 78, 146в
 сирене 150б
 сирене 147, 150б, 309
 сирене 113, 119б, 148, 154, 181, 213б, 292
 сирења (Гјд) 219
 сириште 161

- сирома 124в, 218в; сиромау 78, 124б, 220; сиромаа 78, 124б; за сиромаш 78, 124б; за сиромаше 124б; за сиромаше 78, 125, 227а
- сиромашлак 47а
сиромашлък 42б
сиротиња 275, 319, 381, 392; сиротињама 243, 275
- сиротица 319
сиротувалѣ 376а
сирѣе 133, 205, 235
сиса 378а; сисачи 355а, 378а
- сито 388
сјагња 103б, 188
сједињет 353
Скадар 44б
Скадърка 41а
скадърски 41а
два Скадърца 41а
скальпи 41б
скапе 214б, 333, 336, 372
скапује 376б; скапувалѣ 376а
- скачѣ 378а
скинаја, скинала се 56а; скина 56б
- скита 217, 266а, 294, 335, 338, 355а, 378а, 406; не скитај 105, 124а, 378а; скитау (3. мн. ипф) 349; скитачи 355а; скитаучи 355б
- скитајне 146в
скопчѣки 41а, 28б
скрачувалѣ 376а
скршија, скршила 355б
скува 12б, 296б
ску^{ва}, ску^{вало} (се) 12б
скупује 376б
слабачак 44б, 45
слабос 209
слага се 378а
сламка 192
сламни (од сламе) 17б
сланка 192
слатак 192
- слубица 29, 69б, 79б, 82, 18б, 30б, 308, 405, 414ж
слуза 69б, 203а, 209, 349, 414ж
слузи 69б, 213; в. заслуди
слунце 41а, 54а, 69б, 78, 89, 103в, 123, 124б, 130в, 20б, 224, 325, 414ж
слупац 69б
(слъже) слъжа (3. јд. аор) 140б
- слѣгне 227б, 365а; слѣгни, слѣгнаја 365а; слѣгнаѣ (се) 56а, 351, 365а; слѣгна (се) 24, 56б, 348, 365а; слѣже (се) 24, 365а; слѣгнасмо 56б, 365а; слѣгносмо, слѣгначѣ се 365а; слѣгнашчѣ се 56б; слѣгнат 56в
слѣгнувалѣ 376а
слѣзина 87, 365ж
слѣпац 44б
слѣпец 43
слива 170, 378г
смејајне 78, 125, 146а
смејајне 146в
смејајње 146б
смејање 125, 148
смеје (се) 103в; смејалѣ се 298б;
смејем (сmem) 37б, 105, 130в, 369, 379, 390; смејаја 38б, 390; смејалѣ 130а, 213а, 390; смејаше (3. јд. ипф) 103в, 304, 349, 390; не смејасмо 349; не смејав (3. мн. ипф) 349
сmem 27, 271, 390; сме (гл) 41а, 124в; смеја 124а, 151а; смела 271
смех 128
смигѣ 197
смоква 105, 113
смърдливизица (вок) 240
смърза (се) 151а, 365м; смързнат 20, 56в, 73а, 226а, 353а; смързнут 56б
- смърт 21б; три смърта 21б, 262; смъртове (мн) 213а, 21б, 338
смъртни гре 278
(смькне) смькна се 41а
снаа 60, 78, 105, 107, 124б, 145а, 147, 178, 183, 238, 269, 279а, 299в, 301, 306, 308, 351, 371, 378а; снаја 299в; од...снаје (Гјд) 78, 125; снаје (Дјд) 78, 125, 23б; снау 44а, 78, 114, 124б, 281, 388; снао 54а, 56в, 62, 69б, 69в, 78, 104, 105, 124б, 164, 170, 189, 20б, 239а, 239б, 25б, 273, 274а, 304, 339, 340, 373, 378б, 381, 405; две снаје 125; снаје (Амн) 78; снаама 42а, 78, 243
снаин 124б
снајетин 125, 293
снајка 125; снајке (дат) 41а, 82, 125, 40б; снајке мори (Вјд) 62, 178, 239б, 304, 412
снаѣуваја се 376а
сније 41а, 219, 370; снија 370
снове 372
собере, собери 52, 93
собњи 148, 19б
собра 120
совра 120
соје (мн) 78, 125
сојсуз дете 309
сојсуз жена 79
сојсуз дете 103а
сокак 309; сокаце (мн) 29, 217, 266а, 308, 349, 355а, 355б, 376а, 378а, 40б, 413
сокол 140б, 153а
сол 140б, 153а, 237а, 320, 388
солфата 85, 93, 119а, 154
соланица 195, 227ђ
сомун 8б, 164, 213а; сомуне (Амн) 41б
(соплѣте) соплѣте 52, 93

- сопче 254а
софра 119а, 120, 226б,
365в, 378а
софриче 119а
софуриш 119а
согук 134б; согуце (мн)
92, 134б
спава 371; спавале 140а;
спачи (спавајући) 355а,
371
спавајне 146а
спаија 124б
спанач 192
спаси 191, 274и, 393; спа-
сија, спасиле се 399;
спаси (се) (3. јд. аор)
367в, 399
спасобан 31, 8б
спасувало 376а
спије 41а, 50, 103в, 124б,
136, 149, 221б, 222, 223,
234, 271, 335, 349, 365г,
371, 390, 40б; спијеше
(3. јд. ипф) 217
спијејне 146а
спијене 150б
спопале 226г
способан 8б
спраија (се) 352; спраиља,
спраисмо 114
спралга 111
спрочу 318
спушти 371
срам 200
срами се 200
срамота 200
Срби 227б, 351
сребрен 74в, 200
сребрн 74в
сребро 200
у сред зиме 200
среда 237а
средњи 187
(средњи) средњога 34а,
274д
Срем 200
сремџија 134б
сретне 365н; срете (2. јд.
аор) 203б; сретосмо се
365н
сретњи 174
Среца 181, 200, 234
среча 200
сречан 44б, 200; сречно
200
Сречанин 268
сречено 34б
срнче 254а
срчоболан, срчоболна 195
срчоболга 195
срчоболан 195
ста-Богородица 80; стога
Рангела 80
стабло 44а
стави 151б, 237а, 320, 420;
ставиле 114
ставгала 111
Ставре, Ставрета 254б
стада 383
(стаи) стаија 211а; стаила
153а
стаји 52, 114, 146б, 151б,
227а; стајиља 140б; ста-
јен 155
стајне 146а
стајне 146в
стајње 146б, 247, 252
стаклен 44а
стакло 44а
сталга 274д, 275
Стамбол 92, 140б, 153б,
270, 274з
(стане) стаде (3. јд. аор)
130б, 349; станала 5б,
365ј; станала 56а, 365ј;
не станало 365ј
станувале 351, 376а
станге 147
стап 161, 171, 348; стапове
227в
стапче 161, 171, 17б; стап-
чичи 171, 17б
старац 44б, 45
стареј 60, 103в, 105, 124а,
17б, 279а, 280, 291, 345;
најстареј 279а; два ста-
реја детета 308; старејо
60, 94, 103в, 105, 279а,
299в, 314; најстарејо
279а; от старејога 103в;
старејому 94, 317; старе-
ји 103в, 279а; стареја 17,
60, 103а, 103в, 145в,
192, 238, 279а, 279б,
299в; најстареја 279а;
најстара 279б; старејези
(Дјд) 60, 78, 103в, 279а,
319; стареју 94, 103в,
272, 279а, 308, 389
старос 78, 209
сташе, стасало 385
стваре (Амн) 227а
стврдњаја се 365и; стврдно-
нало (се) 56а, 365и
стега (се) 151а, 365г; стег-
наја 56а; стегнат 56в,
353а, 365г
стега 378а; стегај 105, 339,
378а
стелна 140б, 154
Стефан Стефанија, Сте-
фанка 119а
стигне 62, 217, 221а, 221б,
297б, 338, 40б; стига 197,
211а, 405; стигнаја 56а,
365б; стигнала 56а, 365б;
стигналге 352, 365б, 408;
стиго (1. јд. аор) 349,
365б; стиже (3. јд. аор)
355б, 365б; стигосмо 23г,
348, 349, 365б, 376а;
стигнаше 82, 84, 211а;
стигоше 365б, 39б
стидан 44б, 4б
стиза 82, 378а
сто (100) 124б, 262, 317,
32б, 330
стожар, два стожара, сто-
жаре 85
у Стојанчета 25б
стока, стокама 275
стол 140б, 153а
столче 154, 308
(стотин; Гмн?) пестотин,
шестотин 32б; четир
стотин 245, 32б; пет
стотин 78, 10б, 245, 32б;
пешес стотин 245, 32б;
осом стотин 245, 32б
стра 5бг, 124в, 205, 218в,
219, 278, 281, 296в,
296д, 299в, 302, 376б,

- 378а, 383; страове 78, 226в, 227в
 страм 200, 297д
 страмежлѣф 200
 (страман) страмне (мн) 145а, 200
 страми (се) 200
 страмота 29, 78, 124б, 200, 234, 307, 323
 страмотно 200
 страмује (се) 200
 страна 200
 страоба 124б
 страота 78
 страуваге 78, 124б
 страпан 44б; страшно 200
 стробрен 74в, 200
 стробро 200
 среда 200, 237, 365ђ
 средина 105, 378
 средња 187, 200
 Стредопосна недел'а 200
 стрез 197, 200, 211б
 стрез 200, 211б
 стреја 78, 125, 179б
 стрел'ајне 146а, 249
 стрел'ајње 146б, 249
 стрем 200
 стремѣија 134б, 200
 стремѣилък 200
 стремѣиски 200
 стрећа 200
 стрефи 62; стрефија (се) 119а, 352
 Стреца 200
 стреч'а 200, 236, 387
 Стречанин 200, 268; Стречани 200, 226б, 238
 Стречанка 200
 Стречко 200
 стреч'н'о 94
 стреч'н'о 200
 струна 200
 стрицови 34б
 стрич'евич 19б, 30б
 стрич'евич'на 174
 стршл'ен 200
 стубица 69б
 студенац 44б
 студеньц 43
 ступало 95
- (стуч'е) стуч'и 274о, 343б
 стьвни (се) 41а, 17б
 стькне 41а, 333; стькни 41а; стькна 56б; стькнат 56в
 стьмни (се) 41а, 17б
 су (< соѣ) 55, 57, 282, 297в, 297ђ, 30б, 323, 353, 402, 404, 41б
 су (сув) 124в, 125, 21б; в. суо, суј
 суа 78, 124б; суу 78, 172, 29б
 суѣ 125; суф 125
 сува 128 у Сува-Реку 78, 12б, 270; суво 12б, 205; су'о 78, 12б
 судбен дн 278
 суе 78; в. сује
 сузи (гл) 69б
 суј (сув) 95, 125; сујо 78, 125; сује (мн) 78, 10б, 125, 14б, 209, 227в; нај-сује д'рва 125, 279б; в. суѣ
 сукъа 148, 195
 сумпур 95, 125
 сунч'а (се) 213а, 338
 суо 78, 105, 117, 124а, 125, 145в, 183, 19б, 205, 270, 378а, 409б
 суок'рл'а 124б
 суол'еба 270, 274е
 Суорека 78, 124б; до Суо-Реке 124б, 270; у Суо-Реку 124б, 270; суо-реч'ки 78, 124б, 208
 супрасна 288
 сурет 54б
 сурутка 97
 сутрадан 44а
 сушки 181
 суч'е 385
 сушење 209
 събор 41а
 съвива (се) 42а, 11б
 (съвије) съви 124а, 239б; съвијена 42а
 съг 27, 41а, 42б, 82, 89, 164, 40б, 407; съг 23б, 41а, 62, 82, 103а, 119а, 124а, 140б, 211б, 279б, 40б, 410; сък 41а, 11б, 177, 211а, 224, 226б, 279а, 279б, 338, 370, 38б, 40б
 съга 41а, 82, 40б
 съгапан 44б, 45
 съгапни 42а, 44а, 145в
 съге 41а, 42б, 48, 51, 52, 54а, 62, 69в, 78, 82, 8б, 87, 88, 92, 94, 111, 11б, 119а, 124б, 134б, 13б, 140б, 14б, 157, 168, 180, 185, 192, 195, 197, 199, 203а, 213а, 223, 22б, 226в, 226г, 226д, 227а, 227д, 227ђ, 237а, 239б, 240, 242, 244, 25б, 269, 273, 274е, 275, 279а, 279б, 281, 29б, 297б, 299в, 304, 305, 308, 315, 320, 323, 367в, 372, 376а, 376б, 378а, 378б, 382, 405, 40б, 412
 съгшни 211а
 съгшн'и 41а; съгшн'о 41а, 94, 147
 съгшн'о 94; съгшн'е (мн) 41а, 74е, 124а, 148
 съз, в. със
 съз, в. със
 сък, в. съг
 съкри (импер) 41а; она гу съкри 41а; съкрија 31; съкријен 10б
 съм 102г, 271, 354, 402
 съмл'ет 353а
 съмне 41а, 172, 205; съмни 41а, 205; съмнало 42а, 172, 205, 408; съмнач'е 205
 съмнување 148, 205
 съмнује 205, 376б
 сън 41а, 217, 382; злога съна 219
 сънл'иф 41а, 213а
 сънл'ето (1. јд. аор) 41а
 съпне 41, 333, 36б; съпни 41а, 36б; съпнаја 36б; съпет 41а, 36б; съпнат 36б

- със 23д, 42а, 43, 44б, 49, 58, 105, 107, 124а, 124б, 130г, 145а, 147, 151в, 180, 216, 222, 238, 244, 251, 266а, 266б, 296б, 296в, 297б, 302, 308, 316, 321, 323, 344, 365а, 373, 376б; съз 298б; съз 55, 73а, 172, 179а, 209, 222, 238, 253, 262, 296в, 299б, 349
 съсьем 29, 35
 състаја 42а, 114
 състаји (се) 42а; състај (3. јд. аор) 41а; състајен 114
 сџт (код пчела) 41а
 сџткај 41а, 105, 339, 368; сџткан 368
 сџшије 338; сџши 41а; сџшила 42а, 43
 сџргџн 54а
 сџрет 54а
 сџртук 54а; сџртуце 54а
 тава, тавај, таво, тавакав 308
 тад 48
 тазе 282
 тај (м) 34а, 41а, 47а, 52, 54а, 105, 119б, 134б, 151а, 192, 200, 206, 213а, 217а, 244, 277, 278, 286, 296д, 302, 308, 316, 349, 352, 362, 365и, 366, 376б, 381, 387, 413; тому (дат) 54в, 121, 124б, 163, 180, 213б, 220, 236, 256, 273, 298в, 303, 317; тога 269, 386; за тога 145а, 316; сас тога 120, 123, 316; при тога 200, 376а; тај (ж) 41а, 44а, 48, 54а, 60, 103а, 103б, 105, 193, 205, 213б, 272, 275, 306, 308, 405, 407, 411, 413; тејзи (ген) 234, 283, 299, 318; тејзи (дат) 41а, 60, 78, 125, 126, 186, 236, 319, 339, 376а, 378а; на ту 308; туј 54в, 62, 78, 81, 92, 123, 124б, 130д, 136, 164, 195, 199, 200, 217а, 298в, 308, 352, 359, 375, 376б, 378г, 393; туј (ОП) 105, 145а, 237б, 282, 296в, 297в, 299в, 302, 308, 320, 322; теј (Лјд) 103в, 237а, 320; теј (мџ) 41а, 53, 69в, 73а, 82, 86, 88, 105, 108, 112, 121, 130б, 130д, 146б, 163, 172, 181, 195, 196, 200, 205, 206, 226а, 226д, 227а, 227б, 227д, 227џ, 237а, 253, 258а, 258б, 259, 266а, 273, 274а, 275, 284, 288, 291, 296г, 297в, 300б, 302, 308, 323, 330, 334, 338, 342, 343б, 344, 348, 351, 352, 364, 376а, 376б, 382, 383, 391, 393, 398, 402, 403, 411; тема 48, 60, 163, 177, 183, 231, 258в, 275, 300в, 324, 328, 330, 342, 378, 387; тима 324; в. тој
 тајнир, тајнире 146а
 тајнире 146в, 227а
 такав 309; такав 105, 124а, 213а; такаф 29; таквога 22, 200, 309, 316, 382; сас таквога 309; със таквога 316; таквому 309; такво 113; таква 240, 309; такву 134б, 309; такви (мн) 62, 88; такве (мн) 309, 323
 таки 30б
 такналџе 44б, 56а, 351
 тако 403, 40б
 Тагијани 226б
 тамлџан 44а
 тамнина 44б, 60, 237а
 тамо 23д, 30а, 41а, 41б, 56а, 57, 62, 79, 80, 81, 85, 86, 89, 91, 105, 110, 111, 123, 124а, 172, 175, 192, 200, 205, 211а, 211б, 223, 226б, 237а, 239а, 239б, 241, 271, 273, 274в, 279б, 281, 285, 294, 297б, 300в, 304, 324, 330, 338, 339, 340, 341, 345, 348, 349, 351, 365ј, 365о, 376а, 378б, 381, 393, 394, 395, 397, 402, 403, 404, 405, 406, 408; тамо-вамо 334
 тамън 48, 352, 40б
 тана, танај, тано 308
 танако, танакав 308
 танамо, танамошњи 308
 Танасија 232б
 танир 145б
 танка 44а
 танур 11, 97, 145а, 145б, 150а; тануре 9б, 274г
 тањи 44а, 279а
 тањур 11, 150а; тањуре 97
 (тата) тате (дат) 307; тато (вок) 239а
 твој 105, 30б; твојега 94; твојему 94, 121, 25б, 376а; твоја 30б; твојејзи (дат) 103в, 23б, 319; твојејзи 23б; твоју 103в, 281; твоје (с. р. јд) 30б; твоје (мн) 30б, 323
 твор 73а, 12б
 тежак 44б
 теза; теза Марија 13б; теза-Анџушин 315; теза- 270
 теке (тек) 36б
 текничар 31, 127
 телиња 150б
 телџал 153б, 195
 телџалски 146а, 154
 телџе 56в; бес телџета 25б; обџдва телџета 48
 телџиграф 90, 119а, 400
 телџиграфана 91, 119а
 телџиграфчија 90, 91, 119а
 тенџера 134а, 308, 372, 373, 376а, 376б
 тенџерџе 254а; тенџерџичи 258а
 Теофил 78, 119а, 140б, 153б
 тепајне 146а, 30б
 тепик 127; тепице 127, 226а, 227а
 тепсепгија 17б

- тепсија 416, 74ж, 79, 86, тој 23д, 27, 29, 41а, 42а, 172, 176, 308
тепсич'е 176, 254а
терзиљк 426
тестија 370, 387
тестич'е 370
теткич'ич' 284; теткич'ич'и 19в
тефтер 119а
(теч'е) тека 151а, 365ж
тешко 239а
ти 80, 174, 240, 297а, 317, 339, 341, 365а, 372, 386, 402, 403, 404, 405, 406, до тебе 297б; ко[д]-тебе 404; у тебе 297б; тебе те нема 406; тебе (дат) 31, 41а, 89, 200, 208, 239а, 239б, 243, 244, 277, 282, 297в, 387, 391; ти (енкл) 50, 61, 330; тебе ти 391; ти...тебе 223, 297в, 410; тебе (акуз) 27, 304, 338; те (енкл) 61; тебе те 297б; тебе...те 297б; сас тебе 297б; сьс тебе 297б; по тебе 297б
тиган' 147
тил'грифана 90, 91
тио 124б
Тирч'е (хип. од Сотир) 254а
Тита 274з; за Тита 274з
тица 163, 256
тич'е 179б, 256
тич'је 163
тич'ка 163
тич'урина 163
тиш'ерај 29
ткаје 34б, 103в, 163, 333, 336, 368; ткај 163, 339, 368; ткаја 133, 163, 368, 406; ткал'е 57, 402; ткаја (1. јд. ипф) 349
ткајње 146б
ткање 30б
тобијат 93
товар 48
товър 48
тозлуце 227а
тој 23д, 27, 29, 41а, 42а, 47а, 50, 53, 55, 56в, 56г, 60, 61, 67а, 67б, 69а, 69в, 73а, 73в, 74ж, 78, 80, 86, 88, 94, 103в, 105, 111, 114, 120, 124а, 136, 140а, 140б, 146б, 151в, 157, 164, 172, 173, 177, 185, 189, 192, 197, 202, 205, 222, 223, 226б, 231, *234, 237а, 239а, 239б, 245, 253, 258в, 262, 266а, 270, 273, 274в, 275, 278, 279а, 279б, 281, 282, 284, 293, 296а, 296б, 296в, 296г, 297г, 298а, 299б, 300в, 303, 306, 308, 318, 320, 323, 326, 335, 338, 341, 344, 345, 349, 353, 364, 365ђ, 370, 375, 376а, 378а, 378в, 379, 382, 386, 387, 388, 391, 395, 396, 398, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 411, 412, 413
тол'ика 323
тол'икаф 213а, 309; тол'иква 80, 309; о[д]-тол'икве (Г'јд) 318; тол'икво 113, 309; тол'икве (мн) 309
тол'ико 219, 221а, 221б, 235, 262, 273, 309, 378а
тол'ично 154; тол'ичному 22
топен 354
топови 323, 349
торбич'е 254а
торник 79
Тофил' 78, 119а
траје 103в, 278, 335
(т'рбу) по т'рбуу 78
т'рбушч'е 177
т'рговац 376а
треба 201, 221а, 256, 335, 372; требаја 21б
требе 409г
трепка 378а
треса се 378г, 383
тресе (се) 378г, 383
трефи (се) 40б; трефија (се) 34а, 105
треч'и 327; треч'о 94, 217а, 327
трешња 262
трешчица 177
тригодишњо 91
трије 373; тријеч'и 373
тријес 27, 78, 106, 262, 32б; тријез 78; тријез године 179а
тријестина 78, 10б
тринајес 32б
тринајести 10б
тринајестина 329
трипут 227б
триста 192
три-четири 274а, 38б
т'рмка 192
т'рњ 148, 19б; два-три т'рња 148, 19б; т'рње 73а, 267; т'рн'е 267
(троа) троу 78, 124б; троје 125
трогодишњо 91
тројица 351, 365а; тројицу 311
т'рч'ильжа 41а
ту (прилог) 249
тужан 44б
туј (прилог) 41а, 42б, 78, 105, 220, 226б, 274д, 296б, 338, 364, 365д, 376а, 378а, 378б, 405
тујке 23б, 23г, 41а, 41б, 52, 54а, 56б, 61, 62, 69а, 78, 86, 89, 102б, 136, 140, 179а, 197, 200, 223, 224, 226г, 226д, 237а, 239а, 256, 265, 281, 285, 296г, 296д, 300б, 302, 320, 329, 348, 349, 351, 352, 402, 405, 410, 413
тујкен 405, 413
гумур 95
Турци, в. Турч'ин
Турч'е 254а
Турч'ин 22, 221б; о[д]-геј два Турч'ина 323; Турци 226б, 227б, 338, 349, 351, 365ђ, 374, 404; Турце 227а, 415б; Турцима 19б, 231, 300в, 324

- туџи леба 73а; туџо 94, 107, 111, 223, 314; туџога 94; сас туџога 316; туџо-му 94, 317; сас туџе 323
 тџ 349, 393, 396; тџ 349; тџк 349
 тџе 41а
 тџд 298б, 352, 388; в. тџт
 тџде 41а, 406
 тџдџш'а 41а, 147
 тџдџшња 41а, 148; тџдџ-шње 41а
 тџк, в. тџт
 тџкне 41а, 43; тџкни 41а, 234; тџкнал'е 42а, 43; тџкна 41а, 56б; тџкнат 41а, 56в
 тџкнувал'е 42а, 43, 376а
 тџман 29, 48
 тџмница 41а
 тџмно 41а, 43, 176
 тџмн'ан 41а, 147, 172
 тџмн'аника 42а, 147, 172
 тџмњан 41а, 148, 172; бес тџмњана 42а, 172, 179б
 тџмњаника 42а, 172
 тџмњм 48
 тџмњн 40, 40б
 тџнка 107; тџнко 41а, 43; тџнке 41а, 105, 323; најтџнке 279б
 тџн'ча 41а
 тџпка 41а, 176
 тџт 41а, 211а, 226д, 237а, 365ђ, 406, 411; в. тџд
 тџлбе 54а
 ђопавац 46
 ђубаст 209
 уал'енко 78
 уал'и 78; уал'ено 78
 уапс 78
 уапси 330
 уаснила 78; уаснил'е 124б
 убива 116, 338; убивал'е 116
 (убије) уби (импер) 105; убивен 116; убијен 116
 убисто 111
 уб'рго 31
 (увати) уватила 123
 уведује 203в, 336, 376б; уведувала 376а; уведу-васмо 349
 (увене) увенало 56а
 увећер 133
 увеч'ер 406, 413
 увива 116, 204
 у'во 126
 уврије 370; увријену воду 370
 увукује 376б
 угал' 44б, 62; угл'еве (мн) 226в
 Угаревич' 94
 Угарович' 94
 угасен 354
 углу'ви 126
 угњезди (се) 164
 угњете 376в
 угњије, угњи (3. јд. аор) 370
 уграбен 354
 угрејава 103в
 угреје 103в; угрејала 23б
 угрејуе се 103в; угрејувал'е 103в
 угрејуе (се) (загрева) 376б
 угурсуз, угурсуза 79
 угурсузьк 42б
 уда (се) 387
 удава (се) 284, 327, 386
 удаде се 334, 387, 404; удал'е 226а; удадо (се) 348, 387; удаде (се) (3. јд. аор) 95, 279а, 387; удадоше 387; удадена 34а, 353а, 387; удата 353а, 387
 удајем се 386
 удари 400
 (удене) уденаја 23б, 56а; уденала 23б, 29, 56а
 удобнос 48
 удовац 53; в. удовъц
 удовица 53
 удович'ин 53
 удовъц 53; в. удовац
 удовъч'ки 41а, 276г
 удра 207
 удри 339, 400; удрија 119а, 151а, 400; удрила 80; удрисмо 348, 400; удри-ше 69б, 400
 узаврије 370
 узб'рдно 281, 405
 узврије 370
 узда 274е
 узе (през) 27, 29, 53, 95, 146а, 172, 364; узи 50, 146а, 262, 274а, 339, 346, 364, 403; в. узне
 узима (се) 78, 152, 213а, 227а, 296б, 309, 334, 378а; узимај 378а; узи-маја 411; узимал'е 23б; узимау (3. мн. ипф) 349; узимач'и 78
 узне 41б, 50, 53, 79, 86, 87, 91, 94, 105, 113, 151в, 161, 171, 172, 177, 178, 179а, 181, 205, 209, 213а, 216, 222, 276в, 292, 301, 308, 338, 364, 404; узни 78, 85, 86, 134а, 154, 164, 172, 176, 192, 195, 209, 219, 262, 266а, 266б, 275, 278, 300б, 308, 318, 334, 339, 364, 372, 379; узните 342; узеја 41а, 48, 54а, 62, 69в, 103а, 136, 151а, 151б, 168, 172, 192, 223, 227ђ, 262, 270, 274в, 275, 282, 298в, 301, 343б, 353а, 364; узела 27, 227в, 364; узело 364; узел'е 23б, 145в, 351, 364; узо (1. јд. аор) 364; узе (3. јд. аор) 27, 44а, 73а, 89, 172, 211а, 278, 296д, 348; узомо 145в, 348; узосмо 23г, 105, 262, 348, 364; узеше 364; узоше 208, 211б, 212, 219, 236, 243, 245, 266а, 298в, 311, 341, 348, 364, 406
 уј (јуд, нарав) 105, 124а, 213а
 ујам 50

- ујем 50
ујна 239а
ујња 149
ујчевитња 174
ујчевитњин 174
ујчевич 103а
ујчевичња 103а, 196
ук (буљина) 107
ука (гл) 107
(укине) укинало 56а; уки-
нале 34а
укиснаја 56а
укардне (се) 213а, 338
улаза 378д; улазајте 378д
улокнат 56в
улегне 124а, 140а, 308, 335,
365а; улгега 151а, 365а;
ул'егнаја 206; ул'егла
140а, 172, 327, 365а; ул'е-
гнала 365а; ул'егнал'е
56а, 365а; ул'его 348,
365а; ул'еже 365а; ул'езе
365а; ул'егосмо 348,
365а; ул'егоше 23г, 348,
365а
ул'еза 378а
умира 378а, 378б; умирал'е
219
уморан 446, 45
уморила се 381
умре 158, 211а, 221б, 234,
249, 256, 281, 296г, 406;
умреја 29, 60, 74б, 78,
119а, 124б, 151а, 158,
177, 192, 211а, 232б,
274з, 279а, 299в, 365в,
406; умрео, умро 152;
умрела 23б, 74а, 74б,
125, 237а, 317, 323, 395;
умрело 74б, 78, 10б,
200, 319; умрел'е 299в;
умре (3. јд. аор) 187,
211б, 221б, 300в, 40б
унаоколо 31, 78
унапрег 226а
унесује 376б
унесвери се 79, 130а
унук 192; јенога унука 53;
уници 53, 213а, 226б,
338
унука 53, 78, 103в, 23б, 30б
- унутра 62, 344, 365д, 405
унуч'е 19в, 103в, 120, 279а,
279б, 308, 318; три
унуч'ета 53, 266б; две
унуч'ети 53, 266а;
унуч'ич'и 19б, 19в, 53,
226д, 365к; унуч'ич'ама
19б, 19в, 145а, 324
уо 78, 117, 124б, 145а, 164;
(број +) уа 78, 124б,
124в; об'два уа 349
уоколо 31, 78
уортач'и 78; уортач'ија се
78
уоч'и 219
упаја 172
упамти 13б
упитгује 334, 376б
употребувало (се) 376а
ураати (се) 124б; ураатија
се 124б; ураатисмо се
23г, 348
урда 207
усипе 372
уско 55
Уск^трс 52, 73а
уск^тршњи 52
ч'е се...успем 36б; да се
успеф 338; да ти се успе
36б; успи (успни) 36б;
успеја се 151а, 36б; успо
(се) (1. јд. аор) 348, 36б,
394
успије 371; успаја, успала,
успа (3. јд. аор) 371
ут 9б; утови 213а, 226г
ут^трнат 56в, 73а
утъмни 41а
уфајди (се) 119а
уфати 24, 30а, 54в, 69а,
123, 213а, 223, 297д,
298б, 338, 349; уфати
(импер) 82, 153а; уфати-
ја 41а, 54а, 123, 151а,
164; уфатила 23б, 177,
266а; уфатило се 123;
уфати (3. јд. аор) 24,
123; уфатисмо 348; уфа-
тише 123; уфатен 123,
155, 354
- уфики, уфикија, уфикил'е
119в
уч'евни луди 172
уч'ител'ов, уч'ител'ово 20;
уч'ител'оф 94, 213а
уч'ител'сто 111, 114
уч'копен 92
уч'копи 92
уц'е 338, 360; уц'осмо 23г,
134а, 160, 348
ушур 54б
ушч'ува 24, 177; ушч'увај
234; ушч'ува (3. јд. аор)
24, 30б
- фабрика 376а, 376б
фајда 103а, 119а, 172, 174
фала 123, 220, 23б, 239б,
250, 279а
фалуга 207
фалцификат 29, 119а
фалц'ија 123
фал'и 258в
фал'и (се) (хвали се) 227а,
31б
фал'игуза 123
фамил'ија 34б, 87, 234, 30б,
318
фанела 119а
фарба (се) 110, 119а, 213а,
338
фатала 55
фафиронка 85
фач'а (се) 123, 226г, 227б,
296в, 382; не се фач'ај
123; фач'ајте 382; фа-
ч'аја 69б; фач'аше (3. јд.
ипф) 217; фач'ау (3. мн.
ипф) 349; фач'аучи 123
фач'ка 123
фeбруар 31, 78, 117, 119а
фeбрувар 3б
фeнер 119а, 145б, 220, 387;
фeнере 145б, 227а
фeрец'а 351
фeрман 119а
(фeс) фeсове 226в, 227в
фeфeронка 90
фик 119в
фика (се) 119в; фикал'е
119в

- финџан 119а, 192; финџане 119а, 192, 226а
 фиоринта 78
 фитме 119а
 фитмеџија 119а
 фитмеџија 119а
 фифирика 90
 фишек 219; фишеце 226а
 фишекљк 42б
 флаша 56в
 флџис 119в
 флџиска, флџиска 119в
 флџисначу 119в
 француски 31
 фрџба 121
 фрџга 119а
 фрџгав 119а, 213а
 френга 119а
 френџија 119а
 френк-терзија 119а
 фрџк 119в
 фрџке-фрџке 119в
 фрџтуна 74г
 фурна 80, 119а
 фурнаџија 80, 119а
 фурња 80
 фуртуна 74г, 119а
 фуруна 69в, 80
 фурунџија 80, 119а
 фурунџиљк 42б
 фурунџиски 276г
 фьстан 41б; фьстане 42б
- хајде 128, 224
 халџина 31, 128
 хелџхоптер 128
 Херцеговка 19а, 128
 хигијена 128
 хилџада 128
 хлџеба 128
 хода 128
 ходник 128
 хонорал 29, 128, 153б, 183
 хотел 128
 Велџика Хоча 128
 храна 128
 Хрџвати 92
 Хрџватица 31, 128
 Хрџвацка 128
 Христово 128
 хтела, хтелџи, хтеде 128
- царсто 30б
 цврџак 45
 цевџка 213б; цевџка 119б
 цеја 30а, 42, 42б, 44а, 44б, 54а, 80, 97, 105, 119б, 151б, 152, 172, 177, 178, 192, 209, 213а, 216, 217, 227а, 236, 240, 244, 253, 268, 278, 294, 349, 353а, 355б, 368, 374, 376а, 378а, 378б, 380, 407; цео 152
 целџат 140б, 154, 294
 цибун 192
 цивун 192; два цивуна 192
 Циганин 19б, 220, 268; Цигани 226б, 268, 397; Циганима 231
 циганљк 42б; циганљке 41б, 145а
 Циганџе 254а, 308, 413; две Циганџети 266а, 32б; от Циганџичџе 227ђ; Циганџичама 231
 цигаре (јд) 145в, 254а, 274в, 387
 цигаричџи 274в
 цигарљк 42б
 цигла 140б
 цимент 90
 цименто 90, 274ђ
 ципела 57, 283, 308, 354, 376б
 ципелџичџи 147, 283
 цкела 164
 цкелџеџија 164
 цпује 163, 20б, 213а, 338
 црџв 169
 црџвен, црџвено 119а, 169; црџвене (мн) 226а, 323; најцрџвена 279б
 цревар 169
 цреварка 169
 црево 169, 353
 цреп 169
 црепана 169
 црепник, црепнице 169
 црепула 79, 169, 309
 црешна 145в, 169
 црешња 148, 169, 334
 црџквен 288
- црџквенски 151б, 288, 325 (црџкне) црџкнаја 56а; црџка 73а
 црџкњује 376б
 црџлаве (мн) 112, 288
 црџлџив, црџлџива 112; црџлџиве (мн) 112, 288
 црџрна 349; црџрно 169; црџрни 324 (Нјд); црџрни (мн) 276в; црџрне (мн) 323, 402
 црџрнаџ 44б
 црџрнојка 103а
 црџномањас 169
 црџномањас 209
 црџрноок 78
 црџриџалка 73а
 цџвта 213б; цџфта 41а, 43, 205, 213б, 335, 366, 383; цџфтаја 42а, 205; цџфтаучџи 205
- џабе, турско џабе 274в (џадор) беш џадора 219 (џадџр) беш џадџра 177, 219; под џадџром 222; пот џадџр 42б; два џадџра 41б
 џадџрџе 41б
 џак 234
 џакал (шакал) 153б, 173
 џакшире 88, 275, 284, 383
 џанак 4б
 џанак 44б, 45; два џанака 8б; џанаци 8б, 227а
 џаначџе, џаначџичџи 8б
 џапкун 47б, 17б; џапкуну 220
 џапкунлак 47а
 џапкунлук 47б
 џапкџн 41б, 42б, 17б
 џарамида 88
 џарамидџиница 88
 џарапа 93, 125, 133, 175, 203а, 308, 338, 354, 373, 376а, 402
 џарапџе 94, 254а, 283; џарапџџети 93; џарапџичџи 93, 226д, 283, 297в, 308, 376а; џарапџичџе 227ђ, 259

- ч'ардаче 254а
 ч'аршаф 41а, 140б, 276д;
 ч'аршафе 54а
 ч'ауш 78
 ч'афкин 164, 213б
 ч'афче 119б
 ч'ац'а 232в
 ч'ашче (дем. од чаша) 177,
 235, 254а, 281
 ч'варке 227а
 чворак 45, 46
 ч'ебап 192, 198
 ч'ебич'и 227д, 323
 ч'ев 120; ч'еф 119а
 ч'ев'рма 73а
 ч'ефа (врста рибе) 119а
 ч'еф'ија 119а
 чекић 193
 ч'ек'рк 374
 ч'ела 163
 ч'елар 163
 ч'емане 275
 ч'еманц'ија 134б
 ч'енар 198
 ч'енеф 87, 198
 ч'еница 78, 105, 106, 124б,
 163, 172, 290, 322, 369,
 396
 ч'енич'ни 163
 ч'ера 272; ч'еро (вок) 219,
 272
 ч'ерамида 56а, 66а, 88, 366
 ч'ерга 338
 (ч'ергич'е) две-три ч'ергич'е-
 ти 266а
 ч'еремида 88
 ч'ерка 236, 31, 56а, 56в, 60,
 62, 92, 94, 103в, 130а,
 147, 163, 164, 224, 272,
 279а, 281, 299в, 306,
 308, 395, 404; ч'ерке
 (Гјд) 179б, 234, 272,
 279а, 318; ч'ерке (дат)
 79, 145а, 236, 272; ч'ер-
 ку 306, 78, 79, 94, 103в,
 163, 179б, 226а, 235,
 271, 272, 284, 308, 327,
 387, 395, 413; ч'ерко 163,
 272; обьдве ч'ерке 48,
 376а
 ч'еркин 163, 209, 234, 272
- ч'ерпич' 198, 234
 ч'ерчица 272
 ч'ес (част) 50, 209
 ч'еса 198
 ч'есан 50, 278; в. ч'есни
 ч'ескин 198
 ч'есни пос 278; ч'еснога ми
 к'рста 50; в. ч'есан
 ч'еститајн'е 146в
 ч'еститајње 146б
 ч'етворица 330
 ч'етв'ртак 44б, 276а; в.
 ч'етв'ртък
 ч'етв'рти 327
 ч'етв'ртък 43; в. ч'етв'ртак
 ч'етерес 262
 ч'етир-дня 388
 ч'етир стотин 245
 ч'етири 31, 81, 90, 196, 262,
 265, 266б, 272, 273, 326
 ч'етиристо 326
 ч'етирнајес 326
 ч'ет'рдесет 47б, 74д, 326
 ч'етрес 74д, 326
 ч'етресница 74д, 326
 ч'ет'рес 74д, 326; ч'етьрез
 дня 41а, 179а
 ч'еша (се) 334, 335, 378б;
 ч'ешач'и се 355а
 ч'ешагија 85
 ч'ешма 41а, 52, 192, 263,
 349
 ч'ешмена вода 192
 ч'и 78, 104, 203б; ч'ија
 203б; ч'ијо 94, 103в, 164;
 ч'ије (мн) 308
 ч'ибрет 198
 ч'ивилуке 47б
 ч'ивильк 42б, 140б; два
 ч'ивилька 43; ч'ивильце
 41б, 140б, 227а
 ч'ик (чак) 29, 91, 192, 203в,
 211а, 211б, 365љ, 405
 за ч'ил'име 227а
 ч'иральце 41б
 ч'ирац'ија 134б, 198
 ч'ирац'ильк 134б
 ч'иреве 228; ч'ирове 228,
 351
 ч'ирија 103в, 198, 335, 376б
 ч'ифлук 309
- ч'ифльк 42б, 44б, 78, 119а,
 146а, 146б, 148, 30б,
 348, 349; ч'ифльце 308
 Чифутин 268
 ч'ифуч'е (тврдица) 119а; от
 ч'ифуч'ета 119а
 ч'ифч'ија 119а
 ч'ифч'иски 119а
 ч'кемба 164, 274а
 ч'кембар 164
 ч'кола 123, 130а, 164, 308,
 335, 382
 ч'колувал'е се 376а
 ч'оа 78, 124б, 125; ч'оу 78,
 124б
 ч'обанин 123, 268; прогова-
 ра Иван ч'обанине 224;
 ч'обане (Нмн) 226а
 ч'овек 60, 103в, 114, 124б,
 130, 200, 274б, 274д,
 279б, 297б, 297в, 298б,
 308, 335, 339, 352, 403;
 ч'овека 34б, 177, 222,
 228, 240, 274б, 281, 31б,
 376а, 38б, 388; ч'овеку
 (дат) 298в, 317; ч'овеку
 (вок) 215, 223; ч'овеци
 226б; в. л'уди
 ч'овеч'ји 103б, 289
 ч'овеч'ки 103б, 289
 ч'оја 78, 125; в. ч'оа; от
 ч'оје 78, 125
 ч'оканч'е 147, 254а
 ч'опавац 44б
 ч'ор л'ел'ек 278; ч'ори миш
 278; ч'орога 34б
 ч'оравицо (Вјд) 240
 Ч'осе, Ч'осета (надимак)
 254б
 ч'ош 274б
 ч'пар 167
 ч'пела (пчела) 163
 ч'порет 167
 ч'уваран 44б, 45
 ч'уватан 44б, 45
 (ч'удо) ч'удеса (мн) 323
 ч'укнаја 56а
 ч'укулада 95
 ч'умур 54б, 133, 134б, 221б
 ч'умурльк 54б
 ч'умурц'ија 54б, 134б

- ч'умуригилък 546
 ч'унк 80; ч'унце 226а
 ч'унък 426
 ч'уприја 234, 338
 ч'упг'е 254а
 ч'уран 164, 343б
 ч'уранч'е 254а
 ч'урилак 47а
 ч'урк 80
 (ч'урч'е) ч'урч'ич'ама 231
 ч'ути 40б; ч'утеја 395
 ч'уфта (ж) 119а, 274; три-
 -ч'етири ч'уфте 274а
 ч'уч'а (јадница) 304
 ч'уч'ка (в. ч'уч'а) 253, 284,
 308, 328, 348, 408
 ч'уше 546
 (ч'ушне) ч'ушнаја 56а; ч'уш-
 нат 56в
 ч'имир 54а
 ч'имирлък 426
 ч'ише 54а, 274б
 ч'ьс 48, 305
 ч'ьчка 49
 ч'ьчке 49
 ч'ьчне 49
- цигерица 35
- ц'аба 164 -
 ц'абалък 134а
 ц'аво 153б
 ц'авол 153б; ц'аволу (вок)
 223
 ц'аволски 154
 ц'але (јд) 134а, 274в
 (ц'ак) ц'акове 227в
 ц'акет 134в
 Ц'аковац 44б
 ц'аковч'ки 41а, 276г
 ц'амија 36б; бајрак-ц'амију
 270
 ц'амфес 119а, 134а
 ц'амфеслија 119а, 134а
 ц'андар 134в, 173, 183
 ц'ач'ич'и 208
 ц'бањ 134в, 148
 ц'вака (се) 134в, 164; ц'ва-
 каја 164; ц'вакауч'и 164
 ц'вањ 134в
 ц'вањка 134в
- (ц'еврек) ц'евреце 41а, 286
 ц'езве (јд) 74ж, 274в
 (ц'езвич'е) ц'езвич'и 134а
 ц'емадан 88, 134а
 ц'емедан 88, 134а
 ц'емпер 278
 ц'енерал 29, 140б, 153б, 220
 ц'енерика 88, 134а
 ц'еп 130а; ц'епове 226в,
 227в
 ц'ериз 199
 ц'ериџ'ев, ц'ериџ'ев 119а; ц'ер-
 ц'еф 119а, 219
 Ц'ериџ'елија (Ћевиџ'елија) 197,
 200
 ц'ериџ'еф, в. ц'ериџ'ев
 ц'игерица 85
 ц'игерка 134а
 ц'ирит (врста сапуна) 199
 ц'мури 164
 ц'мурке 164
 ц'огац 44б
 (Ц'ориџ'ија) Ц'ориџ'ије (ген)
 22; свети Ц'ориџ'ија 232б;
 за светога Ц'ориџ'ију 232б
 Ц'ога 232б, 298г
 Ц'оџ'иница 269
 ц'убре 133, 227б, 274е,
 298б, 387
 ц'убриште 19в, 161
 ц'угум 135б, 199; ц'угуме
 (мн) 227а
 ц'угумч'е 135б, 199, 254а;
 у...ц'угумч'ич'е (лок)
 259
 ц'укс (груди) 199
 ц'улбашч'а 177; ц'ул' башч'а
 195
 Ц'ул'-Ц'ул'ијо (вок. у нар.
 песни) 239а, 272
 ц'умрук 199
 ц'урнал 134в, 153б
 Ц'уриџ'евдан 44б
 Ц'уриџ'евдњ 42а, 133; уоч'и
 Ц'уриџ'евдња 219
 ц'утурум 135б, 199
 ц'имбис 54а
- Шад'рван 73а, 88; в. Ше-
 д'рван
 (шал) шалове 226в
- шалђија 133
 шалџ'ија 134б
 шал'е 140а, 274а
 шангарепа 183
 шарац 44б
 шаргарепа 183
 шаркија 103в, 192
 шашкњн 42б
 ше 124в, 218в; шеови 226г
 шег'рч'е 254а; шег'рч'ич'и
 258а, 258б; сас шег'р-
 ч'ич'е 259; шег'рч'ич'ама
 231
 Шед'рван 88; око Шед'р-
 вана 88, 219; в. Шад'р-
 ван
 шејесет 78, 106, 32б; шеје-
 сед 106, 179а
 шенлък 42б; шенлъце 41б,
 226а
 шес 27, 262
 шеснаез 179а, 235; шеснаез
 душе 263; шеснаес 128
 шеснајес 32б; шеснајез
 106, 273
 шеснајести 106, 327
 шести 327
 шестина 329, 349
 шестотин 245, 32б
 шесторица 330
 шета 29, 211а, 227в, 294,
 344, 378а
 шеч'ер 57, 87, 113, 133,
 180, 198, 219, 262, 273,
 296в, 378а, 388, 402
 шеч'ерач'а 87, 170
 шеч'ерни 276в
 шеч'ериџ'ија 134б
 шивено 114
 шијено 78, 114
 шил'ас 209
 шил'еже 254а
 шил'ек 50
 (шил'ешч'е) шил'ешч'ич'е
 258б
 (шил'те) две-три шил'тети
 266а
 шимширово 87
 шиндра 191
 шинере (мн) 56а
 шин'ере 147

- шипарац 446, 46
 Шиптар 351; Шиптари 351
 ширинљак 426; ширинљак
 416
 шипле 254а, 372, 376б, 406,
 411; три шипети 266а
 шишич'е 227ђ; пет ши-
 шич'и 227д
 Шкодра 192
 Шкодранин 164, 192, 268
 Шкодранка 192
 Шкодранч'е 164
 школа 31, 124б, 164, 234,
 351, 365з, 409г
 школовајне 377
 школован 164
 школуваја 376а; школува-
 ла 35; школуваше (3. јд.
 ипф) 284
 школувајне 146а
 школуван 20
 шк'рбав 164
 шкрива 164
 шкривул'а 164
 шкрум 164
 шлива 141
 шл'лива 140а
 шл'лиговица 170
 шм'рка, шм'ркај 378а
 шм'ркне 73а
 шотарч'е 254а
 шотка 349
 (шоч'е) два-три шоч'ета
 266б; две шоч'ети 266а;
 шоч'ич'и 258а; шоч'ич'е
 145а, 258б
 шпирит 167
 шпорет 151б, 167; шпорете
 226а
 шпта 30б
 штетнику (Вјд) 223
 штица 378г
 што 27, 41а, 42а, 56а, 56б,
 60, 153б, 175, 189, 192,
 200, 223, 239а, 239б,
 240, 248, 251, 256, 258в,
 259, 266б, 273, 279б,
 281, 296в, 296ђ, 297в,
 297г, 297ђ, 298в, 299в,
 301, 303, 308, 319, 328,
 344, 345, 347, 365ђ,
 365м, 367в, 376а, 378а,
 387, 396, 399, 403, 405,
 406, 412
 што (запто) 56в, 92, 145а,
 147, 151а, 177, 273, 317,
 377
 штогод 203б
 штогод'р 203б
 што гоч' 82
 шт'рк 73а; шт'ркови 226г,
 348
 штукавица 197
 шумл'гак, шумл'гаци 172
 (шумово) шумове д'рва
 289
 шупл'го 94
 ш'рет 54а
 ш'ретл'гија 54а

 ирљквa 40а, 41а, 72

 Сака (хип. од Захарија)
 130в; Саке (дат) 23б
 Сакин 130в
 Сакиница 130в
 Сакинич'ин 130в
 Сакич' (презиме) 130в
 Санин 130в
 сваја (се) 146а
 свезда 130а, 164, 213а, 338
 Свезда (надимак) 130а
 свездасте 130а
 свек 130а
 (свекне) свекнашч'е, нешто
 свекна 130а
 свер 130а
 свере 130а
 свержа 130а, 232в
 свещка 130а, 164
 свеч'и 130а
 свеч'ка 130а
 свири 130а, 213а, 338; сви-
 рела 130а, 395
 свирка 130а, 395
 свони 130а, 213а, 338, 390
 своно 130а, 164; свона (мн)
 130а
 свонце 130а
 себе 82
 Сивгар (презиме); Сивгари
 130д
 Сивгаревич 130д
 Сивгарова 238; Сивгарове
 девојч'ич'и 308
 Сивгарски 130д
 сивре (доње зимске гаће)
 130д
 сил'гавец (кратковидо чельа-
 де) 130д
 сил'гавица 130д
 сил'гаф, сил'гава 130д
 сил'гафч'е 130д
 сипа 130в
 сипи 130в, 173
 сипне 130в, 218в; сипнала
 130в
 сифкоше (побегне, склони
 се) 130д
 Sosило (надимак) 130д
 s'рц; s'рц-s'рц-s'рц 130г
 s'рца (боде) 130г
 (s'рцне) s'рцна (се) 130г
 сука (врста бильке) 130в
 сунсар 130б, 172; три сун-
 сара 130б, 172; сунсари
 130б
 сьнса (пиција) 130б
 сьнсаве (мн) 130б, 349
 Сьнсајка (женски надимак)
 130б
 сьнзигуз 130б

 њл'гија 54а
 Ђмер, Ђмера 54а
 њрт'ија, њрт'ију 54а
 њстија, њстију 54а
 њш'ир 54а

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

- АНУБиХ Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево.
- Барј. Дијал. истраж. Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*. — Приштина (Јединство), 1977, стр. 1–434.
 Д. Барјактаревић, *Приштина у говору Срба старинаца — фонетске и морфолошке особине*. — ЗФФП, 1967, књ. IV, 41–69. Прештампано у Дијал. истраж., стр. 181–225.
 Данило Барјактаревић, *Говорне особине Гњилана*. — *Gjurmte Albanologjike* — Албанолошка истраживања, Приштина, 1965, књ. IX, стр. 417–435. Прештампано у Дијал. истраж., стр. 226–299.
 Данило Барјактаревић, *Фонетске и морфолошке особине врањанског говора*. — Врањски гласник, Врање, 1965, књ. I, стр. 33–56. Прештампано у Дијал. истраж., стр. 373–413.
 Данило Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка зона*. — Врањски гласник, Врање, 1966, књ. II, стр. 173–218. Прештампано у Дијал. истраж. стр. 300–372.
 Данило Барјактаревић, *Косовски дијалекатски тий*, ЗФФП, 1971, св. А, 1–33; ЗФФП, 1972, књ. IX, 1–58. Прештампано у Дијал. истраж., стр. 11–135.
- Барј. Метохија Др Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — Приштина (Јединство), 1979, стр. 1–336.
- Белић ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ, 1905, књ. I, стр. I–CXII + 1–715 (са два картама).
- Богд. ББП Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*. — СДЗБ, 1979, књ. XXV, стр. I–XIV + карта + 1–178.
- Богд. ГАП Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ, 1987, књ. XXXIII, стр. 7–302.
 Prof. dr Dalibor Brozović, prof. dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. — Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije*. Zagreb (Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), 1988, str. XII + 120 + 3 karte.
- Видоески Гора Божидар Видоески, *Горанскиот говор*. — Прилози МАНУ (Одделение за лингвистика и литературна наука), Скопје, 1986, књ. XI, стр. 45–76.
- Видоески Дебарски Божо Видоески, *Дебарскиот говор (со посебен осврт на нивното разграничување)*. — МЈ, 1968, Год. XIX, стр. 59–96 + табела + 30 карата.
- Видоески Кичевски Божо Видоески, *Кичевскиот говор (Извештај од дијалектните испитувања)*. — МЈ, 1957, Год. VIII, Кн. 1, стр. 31–90.

- Видоески Куманово Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик, Скопје, 1962, стр. 1–349 + карта.
- Видоески СМГ Б. Видоески, *Северните македонски говори*. — МЈ, 1954, Год. V, Кн. 1, стр. 1–30 (са картом), Кн. 2 (*II Говорит на Скопска Црногорија*), стр. 109–198 (са картом).
- Вујовић Мрковићи Лука Вујовић, *Мрковиќи дијалекти (с освртом на сусједне говоре)*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 73–398 (с картом).
- ГЗС Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, 1934–40, књ. I–VII (Београд).
- ГФФНС Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду (Нови Сад), 1956–1974, књ. I–XVII.
- Елез. Вуч.—Пећ Гл. Елезовић, *Извештај са дијалектолошког путовања од Вучиштра до Пећи*. — СДЗБ, 1911, књ. II, 464–473.
- Елез. Речник I, II Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохиноског дијалекта*. — СДЗБ, 1932, књ. IV (I), СДЗБ, 1935, књ. VI (II).
- ЕССЈ *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* (Под редакцией О. Н. Трубачева). — Москва (Институт русского языка), 1974–1995, в. п. 1–22.
- ЗФЛ Зборник за филологију и лингвистику. — Нови Сад (Матица српска), 1957–1993, књ. I–XXXVI.
- ЗФФП Зборник Филозофског факултета у Приштини.
- Ивић Галип. Др Павле Ивић, *О говору галипољских Срба*. — СДЗБ, 1957, књ. XII, стр. XXI + 520.
- Ивић Дијалект. Др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 216 (са картом).
- Ивић Огледи II Павле Ивић, *Изабрани огледи, књ. II: Из историје српскохрватског језика*. — Ниш (Просвета), 1991, стр. 327.
- Ивић Огледи III Павле Ивић, *Изабрани огледи, књ. III: Из српскохрватске дијалектологије*. — Ниш (Просвета), 1991, стр. 296.
- Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. — ЈФ, 1955–1956, књ. XXI, 97–129. Прештампано у Огледи III, 81–121.
- Павле Ивић, *Два главна праваца развоја консонантизма у српскохрватском језику*. — ГФФНС, 1957, књ. II, 159–184. Прештампано у Огледи II, 75–108.
- Павле Ивић, *Пути развоја српскохрватског вокализма*. — Огледи II, 5–74.
- Павле Ивић, *О деklinационим облицима у српскохрватским дијалектима*. — ГФФНС, 1959, књ. IV, 189–215, ГФФНС, 1960, књ. V, 75–97. Прештампано у Огледи III, 123–189.
- Ивић Српски народ Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*. — СКЗ, Београд, 1971, Коло LXIV, књ. 429, стр. 334 + 3 карте.
- Ивић СХ дијал. Павле Ивић, *Целокуйна дела, књ. III: Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Књига прва. (Општиа*

- размашрања и штокавско наречје*). (С немачког превела Павица Мразовић) — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 319 + карта.
- Ист. српског народа *Историја српског народа* (у шест књига). — Београд (СКЗ), 1981–1983.
- ЈАЗУ Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб.
- ЈФ Јужнословенски филолог, I–LII (Београд), 1905–1996.
- Лома Језичка прошлост Александар Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу Шойнонастике*, — Говори призренско–тимочке зоне и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Ниш, Бања, јуна 1992), Ниш, 1994, стр. 107–133.
- Мил. Црн. Бранко Милетић, *Црнички говор*. — СДЗБ, 1940, књ. IX, 209–663 (са картом).
- Милас Мостар Матеј Милас, *Današnji mostarski говор*. — Rad JAZU, 1903, књ. 153, 47–97.
- Михајл. Леск. Јован С. Михајловић, *Лесковачки говор*. — Библиотека Народног музеја у Лесковцу, Лесковац, 1977, књ. 24, стр. 92 (са картом).
- МЈ Македонски јазик, Скопје (Институт за македонски јазик).
- ОП Ономатолошки прилози, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1979–1996, књ. I–XII.
- Павл. Јањево Др Миливој Павловић, *Говор Јањева. Међудијалекатски и миксоглоотски процеси*. — Нови Сад (Матица српска), 1970, стр. [IV] + 1–209 (са двама картама + једна фотографија).
- Павл. Срет. Миливој Павловић, *Говор Сретечке жупе*. — СДЗБ, 1939, књ. VIII, стр. 1–352 + карта.
- Петр. Врака I Др Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зети*. — ГФФНС, 1972, књ. XVI, 179–209 + карта.
- Пешикан Имена Подримља Митар Пешикан, *Сџара имена Доњег Подримља* — ОП, 1986, књ. VII, стр. 1–119 (са осам схема + једна карта).
- Пешикан Топон. Подримља Митар Пешикан, *Из историјске Шойнонимје Подримља*. — ОП, 1981, књ. II, стр. 1–92 (са трима картама).
- Рем. Шум. Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, 1985, књ. XXXI, стр. XIX + 555 (са 28 карата).
- Решетар Штокавски Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*. — Wien (kais. Akad. der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Ling., Abt. VIII), 1907, 4° 320 стубаца (са двама картама).
- РЈАЗУ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU. — Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.
- РМС I–IV *Речник српскохрватскога књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.

- РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука и уметности — Институт за српски језик), 1959–1989, књ. I–XIV.
- САНУ Српска академија наука и уметности, Београд.
- СДЗБ Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1905–1996, књ. I–XLI.
- Симић Левач Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗБ, 1972, књ. XIX, 1–618 + карта.
- СКА Српска краљевска академија, Београд.
- СКЗ Српска књижевна задруга, Београд.
- Скок Рјечник Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb (JAZU), 1971–1974, књ. I–IV.
- Стамат. Тетово (I, II) Тр. Стаматоски, *Градскиот Шешовски говор*. — ЈМ, 1956, Год. VII, Кн. 2, стр. 210–242 (I), Год. VIII, кн. 1, стр. 91–115.
- Стан. Тимок Маринко Станојевић, *Северно-Шимочки дијалекат*. — СДЗБ, 1911, књ. II, 360–463.
- Стеван. Ђаковица М. Стевановић, *Ђаковачки говор*. — СДЗБ, 1900, књ. XI, стр. IV + 1–152.
- Стеван. Извештај М. Стевановић, *Извештај о дијалекатском исцртавању Мешохије*. — ГЗС, 1938 (1939), св. VI, 56–69.
- Стеван. ИЦД Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — ЈФ, 1933–34, књ. XIII, 1–128 + карта.
- Суреја ПТГ Sureja Jusuf, *Prizrenski turski говор*. — Priština (Jedinstvo. Biblioteka Obeležja), 1987, стр. 191.
- Ћирић Лужница Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*. — СДЗБ, 1983, књ. XXIX, стр. 190.
- Ћупић Зета Драго Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зеће*. — ЈФ, 1977, књ. XXXIII, 265–284.
- ФО *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непар.) + 828 + карта.
- Шкаљић Турцизми Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom—hrvatskosrpskom jeziku. Treće izdanje*. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, стр. 662.

